44

franciscii patricij. de regis institu[tione]

44

FRANCISCI PATRICII SENENSIS DE REGNO ET REGIS INSTITVTIONE LIBRI IX. AD ALPHONSVM ARAGONIVM INCLYTVM AC CELEBERRIMUM CALABRIÆ DUCEM SCRIPTI.

Opus Historiarum ac sententiarum varietate refertum, & cum alijs omnibus tùm verò Politicis cum primis vtile & necessarium, vt ex Epistola cognoscere licebit.

Ope vetustissimorum librorum manu scriptorum, & curâ ac diligentia doctorum quorundam virorum denuò ab innumeris penè mendis perpurgatum:

Cui adiecimus indices tum titulorum, tum rerum ac sententiarum locupletissimos.

EDITIO POSTREMA.

MONTISBELIGARDI,
Impensis LAZARI ZETZNERI.
CIƆ IƆ XCIV.

ILLVSTRIBVS AC GENEROSIS DOMINIS: D. FRIDERICO: D. VVOLFGANGO ERNESTO: *D. IOANNI THEODORICO Comitibus à Leonsthein, Vvertheim & Roschenforth, Dominis in Scharpfeneck & Breuberg, fratribus germanis: Dominis suis clementibus*

S.P.D.

RES est, Illustres ac Generosi Domini Comites, Domini clementes, præclara, præclaro, nobili, illustri ortum loco, ita natum esse: vt in alios imperium obtineatur: nō horum expectanda mandata sint. Neq; diuinitus hoc quibus contingit, ipsi modò quod gaudeāt Deoque agant gratias habēt: sed & reliqui sibi quod gratulentur inueniunt. Est enim, vt Seneca author grauissimus scribit, Reipub. animus Princeps ac magistratus bonus: est vinculum, per quod Respub. cohæret: est spiritus vitalis, quem multa hominum millia trahūt, nihil ipsa futura, nisi onus & prȩda, si imperij illa mens subtrahatur. Nec sine causa sacrȩ istud literȩ no-

tant: tum vnumquemq; sibi rectum quod videretur fecisse, cum rex in Israël nullus esset. Sed est hoc ipsum summa cum difficultate coniunctũ: quòd vt omnes à Deo constitutos ordines alios, ita hunc maximè, cæteris qui præest, odio Vatiniano cõmunis illa generis humani hostis prosequitur: Reges, Principes, populi Rectores nonnullos impellit: vt sua perperam potestate vtantur ac tyrãni fiant: vitijs sese polluãt turpissimis: iracundiæ frena laxent: ludis ac cõpotationibus indulgeãt: sint voluptatibus atq; libidinibus dediti, & quod omnium est grauissimũ, bene monentibus aures præbere ac obtemperare turpe & seruile ducãt, eaq; de causa tales aditu alloquióq; suo prohibeant. Mouit istud, ne alios iam attingam, Isocratẽ, Xenophõtem, Plutarchum, vt de Principum ac magistratuum officio præcepta traderent: impulit quoq; hunc, qui præ manib. est, FRANCISCVM PATRICIVM Senensem, vt de Regno Regisq; institutione libros nouem conscriberet: quibus, verè doctis ac prudentibus si creditur, hoc in genere nihil literatius, perfectius nihil, nihil limatius atque politius reperiri potest. Quàm enim diligenter scriptores eos recẽset ac distin-

distinguit, qui in eodẽ quo ipse argumento tractãdo occupati fuerũt? Vt accuratè de Rerumpub. formis differit, reliquis eã præfert, vnius imperio quæ paret? Quãta doctrina ac prudentia de Regum educatione, studijs, corporis exercitationibus agit? Quàm copiosè eorundem virtutes persequitur: quę declinanda sint vitia cõmonstrat: de animi perturbationibus varijs leniendis, aut euellendis scribit: complectitur alia, quæ ad regnum Regemq; probè ac feliciter informandum esse accõmodata videntur? Verùm & hæc & cætera in medium hîc adferre quid attinet? Proba, vt ille ait, merx facilè emptorẽ reperit: nec vẽdibili vino suspensa opus hedera est. Quãtus rerum pulcherrimarum vtilissimarumq; hisce in libris thesaurus inueniatur, norũt vnoq; omnes ore fatentur literati: probat ac confirmat illud, qđ lecti hi studiosè multis ab adolescẽtibus: à pluribus verò desiderati fuerunt. Qui etiam à me crebris atq; assiduis suis precibus hoc impetrarunt: vt sumptibus meis recognitos, & adnotatiunculis nonnullis marginalibus auctos typis mãdare voluerim. Studium istud meum bene de re merendi literaria: ab interitu quoq; vindica-

di authores insignes, probabũt, qui rectè de aliorum iudicare laboribus institutisque norunt: non mirè sibi dum placent, nihil, nisi quod ipsi fecerint, rectè fieri opinantur. Sed & vv. c l. serena benignaq; illud fronte accipient: quòd earundem illustri sub nomine in lucem libri isti denuò prodeant. Ita enim studia, res, actionesque illæ suas cunctas apud nos instituunt: vt à pietate vbi recesserint, nihil bonarum artiũ studijs habeãt antiquius, sic in Rhetorum officinis atque Dialecticorum sunt spatijs occupatę: vt & ea paulatim addiscant: quæ à Politicis sunt literarum monumentis tradita: eaque in re illis non præceptorum modò in Schola, verumetiam domi parata expeditaq; auxilia D. Magistri PHILIPPI REINHARTI: viri literati: præceptoris fidi: hominis industrij atque illius sunt, qui in studijs cæterisq; commodis earundem prouehendis curas cogitationesq; suas omnes defixas habet: ac propterea, cum ab Academiæ Doctoribus omnibus, tum alijs, & amatur, & commẽdatur. DEVS OPT. MAX. deinceps quoque vv. c l. benignè tueatur, foueat, conseruet: earundem ita studijs benedicat: vt ad exoptatũ his finem
aliquando

aliquando perductis, nouo ac singulari antiquissimæ atque laudatissimæ Familiæ ornamento: voluptati illustri ac Generoso D. Parenti: gaudio cæteris sanguine iunctis: vsui patriæ atque adeo Imperio Romano toti illæ esse queant: Quibus etiam me, qua par est animi submissione commendo. Argentinæ IV. Cal. Augusti Anno reparatæ salutis M. D. XCIV.

ILL. ac GEN. VV. C L.

Addictissimus

LAZARVS ZETZNERVS
Bibliopola Argentoratensis.

TITVLORVM AC CAPItulorum libri primi index.

Secundi libri titulorum Index.

Formas

Tertij libri titulorum Index.

Quarti libri titulorum Index.

De

Libri quinti titulorum Index.

Sexti libri titulorum Index.

De

Septimi libri titulorum Index.

De se-

Octaui libri titulorum Index.

Libri noni titulorum Index.

Non

FINIS.

AD INCLYTVM AC CELEBERRIMVM CALABRIAE DVCEM,

ALPHONSVM ARAGONIVM, sereniſsimi FERDINANDI Regis primogenitum, FRANCISCI PATRITII Senenſis, Pontificis CAIETANI, Præfatio in libros de Regno ac Regis inſtitutione.

MAXIMVM onus in hoc Codice ſuſcepiſſe videor, Alphonſe Ducum omnium fortiſſime, quum profiteor me his libris de Regno, ac Regis inſtitutione ſcripturum. Nam ſi verum eſt (quod nemo inficiari poteſt) nullā ex omnibus fortunis inter mortales regia prę ſtantiorem inueniri poſſe, nullámque Deo Optimo Maximo ſimiliorem, quis negabit de ea literis præcepta dare, arduum ac perdifficile omnibus eſſe, & ſummo ingenio, exquiſita doctrina, magnaq; rerum experientia indigere? Xenophanis præterea ſententia animaduertenda eſt, qui quum accepiſſet Empedoclem Agrigentinum dicere conſueſſe, *Perdifficile eſſe ſapientem hominem inuenire*: *Verum*, inquit,

Rex Deo ſimilis.

Laertius l. 6. in Xenophanis vita.

quandoquidem sapiens sit oportet, quicunque sapientem virum explorare voluerit. Qua ex opinione consequens esse videtur, Regem esse oportere illum, qui regni præcepta alijs præscribere voluerit. Hac quoque opinione ductus Xenophon Socraticus, Cambysem patrem Cyrum filium instituẽtem inducit, & regia præcepta præscribentem. Et Alexander Macedo documenta nouæ militiæ à Philippo patre apud Onesicritum accepit. Onerosum itaque, atq; superbum videri potest, profiteri se scribere velle qualem Principem esse oporteat, & præcipuè priuato viro, qui imperij prorsus expers, obsequioq; addictus, vix sibi ipsi quid facto opus sit, præscribere valeat. Nec satis est ad deprecãdam inuidiam, dicere: Studijs bonarum artium ab ineunte ætate in hanc vsque diem, multam ac diligentem operam dedi, semperque conatus sum, si qua ex parte id assequi potui, vt aliquid ad agendum ac iudicandum præstare possem. Nihil enim difficilius esse potest, quàm bene imperare: quod quidem quamuis doctrinę monitis plurimùm adiuuatur, & decorem quendam ac splendorem accipit: tamen longè maiores vires nanciscitur à naturali quadam ac propè diuina syderum infusione, & deinde à vernacula atque domestica institutione, & ab assiduo vsu, ac consuetudine magnarũ rerũ, quę quotidie geruntur, cùm in pace atq; ocio, tum in bello & tumultu, quàm ab omnium disciplinarũ præceptis, & eruditissimis sapientiæ documentis. Magna quidem res est, hominibus imperare, quũ sit homo (vt Xenophon ait) animalium omnium in rectorem ac custodẽ suum ingratissimum. Scita est enim vetustissima illa sententia, qua dicitur: *Lupum auribus tenet, qui imperium agit*, proinde summoperè in pręsentia vereor, ne mihi idem accidat, quod olim Phormioni Peripatetico Philosopho nõ vulgari vsu venisse Cicero refert. Nam quum Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum exul ad Antiochum Regem tunc maximum venisset, pro nominis eius amplitudine inuitatus ab hospitibus suis fuisse dicitur ad eundem philosophum audiendum: quum is non inuitus

In pædia Cyri.

Homo animal ingratissimum.

De oratore li. bro 2.

Phormio.

uitus acceßiſſet, audiuit illum orantem aliquot horas copioſo ſermone de Imperatoris officio, deque omni re militari: quum tandem peroraſſet, omnes qui aderant, illius facundiam admirabantur, & ſummis laudibus efferebant. Tum interrogatus eſt Hannibal, quid de eiuſmodi homine ſentiret, hic Pœnus nō optimè Græcè, ſed tamen libero ſermone ait, ſe deliros ſene plerunque vidiſſe complures: ſed qui magis quàm Phormio deliraret vidiſſe neminē. Nec, medius fidius, iniuria hoc ait Imperator exterorum omnium fortiſſimus. Quis enim æquo animo ferre poſſit Græculū quēdam in vmbraculis philoſophię ſemper educatum, qui nunquā hoſtem viderat, nunquam bellicæ tubæ clangorem audiuerat, nunquam caſtra attigerat, nunquam aliquod militare munus obierat, de imperio rei bellicę coram Hannibale diſſerentem, qui tot annos cum Romano populo omnium gentium victore ambiguo Marte certaſſet? Nōne tibi ego quaſi alter Phormio ludibrio futurus ſum, quum has meas commentationes legeris? In quibus ea recognoſces, quæ tibi à teneris annis cognita extiterunt, & vernacula diſciplina quaſi peculiaria. Habes enim ex domeſtica inſtitutione regnandi rationem, exempla omnium virtutū, & integram atque abſolutam rei militaris ſcientiā. Vnico Aſclepiadeo verſiculo planè ſe laudaſſe putauit Lyricus noſter Flaccus virū illum ſummum atque illuſtrē, & Auguſti Cæſaris comitem in rebus totius orbis terrarum gerendis, quum ait ode prima lib. primi. *Mæcenas atauis edite Regibus.* Quaſi nihil ei virtutis, ſapientiæ, gloriæ, ac dignitatis deeſſe poſſit, qui genus ſuum à veteri ac longa regum progenie ducat. Pater tuus Ferdinandus cōſilio, prudentia, fortitudine, atque omni virtute Reges omnes ſui tēporis antecellit, regnatque ſumma cum dignitate ac gloria in hac magnæ Heſperiæ regione, vt ait Mantuanus poëta, quæ ſemper in vniuerſa Italia difficillima dominatu habita extitit: Auus autē tuus Alphonſus, cuius nomine tu quoq; nuncuparis, Regū fuit Rex, vt ex veteri conſuetudine loquar, & nō modò auitis regnis

magna cum dignitate successit, verùm gratia, virtute & armis noua quoq; adeptus est, deque omni hominum genere optimè meritus, alter Magnus Alexander gloria, ac magnificẽtia ab omnibus mortalibus, dum vixit, habitus est: post obitum verò omnium suffragijs Diuus nuncupatus, & in diuinum numen relatus esse creditur. Quid autem de te loquar? vereor equidem te ipsum tibi legendum præbere, & quasi in os (vt dicitur) laudare, ne adulator assentatórve esse videar, aut gratiæ, benignitatis, liberalitatísve captator. Tu recta maiorum tuorum vestigia terens, non solùm Iulij Cæsaris (qui vnus in se omnium Imperatorũ ac Ducum virtutes cõtulit) imaginem ante oculos semper tibi præfers, & eam tanquam speculum intueris, verùm singulorũ quorúmque illustrium Imperatorum, ac Regum proprias, & quasi peculiares laudes assequeris. Tu Q. Fabij Maximi circunspectam sapientiam imitaris, superioris Africani expeditam celeritatem, minoris subitũ consilium in rebus improuisis, Aemilij Pauli rationem ac disciplinam, Marij præsentem corporis vim, animiq; fortitudinem, quinetiam ab exteris, Alexãdro, Hannibale, Pyrrho, aliísque compluribus ea sumis, quæ rebus tuis optimè conducere tibi videntur, & vsui tuo esse opportuna. Testis sit Thuscia, quæ in te ferentem auxilium innoxijs amicis, ac socijs tuis Senẽsibus, ciuibus meis, vidit vniuersæ penè Italiæ exercitum irruentem, quem non modò paruo admodum tempore attriuisti, verùm collatis etiam signis profligatum afflixisti. Castra quoque, ad quæ fugati hostes confugerant, vi & armis magno impetu expugnasti, quibus è vestigio direptis, atque incensis, reliqui hostes qui euaserant, in abruptum atque excelsum montem, natura atque omni humana opera munitissimum se contulerunt: nomen monti Podio Imperiali ab excellentia fuerat, quãdo (vt omnes accolæ, indigenæq́ue testantur) in omni superiori æuo nullis humanis viribus expugnari vnquam potuerit. Tu verò non modò hostem ab eo exturbasti, verumetiam cęsum ac victum passim in vicina oppida pro-

Podius Imperialis.

da profugere compulisti, victorq; strenuè peruadēs, frumentum, arma, commeatum, impedimenta, & omnem hostilis exercitus sarcinam militibus diripiēdam permisisti: murales machinas, lapidum validissima tormenta, diuersi generis ballistas, & nonnulla militaria signa partim tuis, partim socijs auxiliarib⁹, quasi virtutis præmium, dono dedisti, vt perpetuò posteris seculis huius celeberrimæ victoriæ monumenta seruarentur, virtutísq; testimonium afferrent. Quinetiam victoriam nihilo segnius prosecutus, complura hostium oppida atque castella, ingenio loci, omnique humana ope munitissima, & multis ac strenuis defensoribus firmata, non per proditionem aut dolum, sed per virtutem, ac strenuā celeritatem expugnasti, nonnulla etiam propter oppidanorum perfidiam funditùs euertisti: nec vllis viribus, aut potentia fermè totius Italiæ, à tam præclara atq; indubitata victoria auerti, aut abduci potuisti, nisi callido, vafro, atque impio consilio Sultambasius Parthorum, Teucrorum, ac totius Asiæ, partísque Europæ potentissimus rex, suasu etiam quorundam Italorū, qui sibi ipsis formidabant, maxima atque improuisa classe, & numeroso Barbarorum exercitu Hydrūtem vrbem opportunam admodum ad inferendum Italiæ bellum, & Salentinorum, Leuteruiorúmq; extremam penè imperij tui oram subito, improuiso atq; inopinato cōcursu, per Duces ac legatos suos celeriter inuasisset. Hæc repentina Barbarorum irruptio tantum terroris, tantumque consternationis non solùm Salentinis, Iapigibus, Calabris, Apulísque incusserat, verùm vniuersis inferioris Italiæ populis, vt quisque sibi extrema formidaret, & cuncti communi terrore perciti passim exclamarent, actum prorsus de re Itala esse, nisi tu cum vniuerso exercitu tuo ab Hetruria celeriter reuocatus, subitam opem, atq; auxilium laborantibus tuis afferres. Quicunq; enim à Ferdinando Rege inclyto patre tuo illuc mitteban tur, siue in subsidium vicinarum vrbium, pręsidiúmve vltrò confluebant, quamuis viri fortes ac strenui essent, & rei militaris ac totius bellicæ disciplinæ

Sultābasius.

Hydruns.

gnari ac periti, tamen quamprimum victi fusiq; cædebantur, trucidabanturque, siue in turpem fugam conuertebantur. Id accidebat, siue dolo atq; insidijs hostium, siue equitum celeritate, equorúmve alacritate, à quibus præuertebantur cataphracti, præcipuè nostri, quum hostes omnes expediti essent, & leuiter armati, & cursu prædam aut fugam meditarentur, more veteris Parthicę militię. Quo nouo genere pugnæ nostri facilè succũbebant, assueti potius forti animo decernere, quàm accipitrum instar hostem euolando ferire. Accedebat etiam huic terrori sæuitia atque immanitas Barbarorum, qui tam dira insolentia insultabant, tantoque furore grassabantur, vt neque sexui, neq; ætati parcerent, & captiuos inermes atq; imbelles omnes passim sine discrimine vllo iugularent, armatos verò omni fœditatis exẽplo trucidarent, nec promissa aut fidem cõceptis verbis datam vnquam seruabant. Solenne enim apud Parthos semper fuit, fidem ac iusiurandum hosti datũ nunquam præstare, vt qui fallendum contra se arma ferentem esse, in prouerbio habent. Ignaui siquidem, atq; effœminati hominis esse putant, quippiã Deorum metu agere: aut honoris, decorísve gratia vtilitati cedere. His miserabilibus querelis horrendísque clamoribus Ferdinandus concitus, te quamprimum ex Hetruria, è medio scilicet victoriæ cursu, literis ac nuntijs reuocauit, quasi alterum Hannibalem, vt oppressæ patriæ subuenires, quum nullę aliæ vires pręter tuas satis essent, ad extinguẽdum tam tetrum ac dirum totius regionis incendium. Tu verò agnito præcipiti ac manifesto rerum discrimine, tanta alacritate properasti, vt euolare potius, quàm excurrere videreris. Agnito itaque celeri ac maturo aduentu tuo, Barbarorum dux Agametus, vir celer & industrius, quum cerneret vires suas impares tuis esse (hyems enim iã appetebat) milites suos omnes, qui antea passim vagantes omnia ferro igneq; vastabant, intra munimenta, quę tutissima parauerat, ad Hydrũtem compulit. Ipse autem futuro bello prospiciens, celeri classe contractã, ad nouum delectum, nouamque

Parthorum mos militaris

Barbarorum immanitas.

Parthi fallaces.

Agametus.

que militiam ſcribendam è Macedonia, atque omni Aſia ac Gręcia celeri curſu maturabat, ſperans ſe nouo vere maximas copias in Italiam tranſmiſſurum. Tu verò eius rei per exploratores ac transfugas certior factus, eum iam celeri curſu cum omni claſſe ſua properantem, per triremes atque actuarias naues tuas, quas paratas ad eiuſmodi opportunitates ſemper habebas, ad Saſonem paruam ac deſertam inſulā (quæ media inter Epirum Brunduſiúmque interiacet) magna ac fœlici victoria ſuperaſti. Nam ex tanta claſſe ſolus Agametus cum vno perexiguo myoparone euaſit: reliquæ omnes eius naues vel a tuis interceptæ, vel in mari cū omnibus vectoribus demerſæ perierunt. Qua ex re animi Barbarorum plurimū deiecti ſunt, tuorum verò valde ad ſpem victoriæ erecti. Ineunte deinde vere, vt primùm per tempus licuit, coactis vndiq; viribus ac copijs tuis, quas per hybernum tempus optimè inſtruxeras, Hydruntem terra mariq; obſediſti, quamuis milite, re frumentaria, commeatu, miſſilibus, atque omni tormentorum genere affatim abundaret, & obſeſſi rem neutiquā ſegniter agerent, adeò vt eruptione facta ſæpe cum tuis acrem pugnam inirent, attamem eoſdem attritos viribus, atq; omni expectatione fruſtratos, intra paucos menſes ad turpem atq; ignominioſam deditionem compuliſti, tametſi efferato animo eſſent, nihilo indigerent, & obſidionem ad tertium vſque annum ferre potuiſſent. Ob cuius rei meritū omnis Italia gramineam coronam iure optimo tibi deberet, quam olim Fabio Maximo tanta cum gloria detulit, quum per eius virtutem ac ſapientiam à Punico exercitu euaſit. Tua enim fortitudine, ſolertia, atque induſtria, eandem non modò à formidabili bello, verùm à diræ ſeruitutis iugo liberaſti. Sed tamen nemo tibi eripiet hoc dignitatis, famæ, ac glorię pręmium, quod omnium mortalium rumore aſſecutus es, vt omnium Ducum atq; Imperatorum noſtri eui fortiſſimus ac celeberrimus habearis, poſſisq; iudicio omnium cum quouis vetuſtiſſimo de virtute ac dignitate certare. Sed non eſt conſilij mei hoc loco

Saſon inſula.

Hydruns obſidetur.

Graminea corona.

Fabius Maximus.

res præclaras à te geſtas domi militiæq; recenſere, ne modũ præfationis excedam, aliud quippe volumen exigunt, ſatis ſuperque mihi fuerit oſtendiſſe, non vt te doceam, hos meos libellos te nouiſſe, ſed vt abs te ſciam (ſi per clementiam atque humanitatem tuam licebit) ecquid in his meis lucubrationibus probandum tibi eſſe videatur, aut aliqua ex parte laudandũ. Quoto enim cuique accidit, vt de ſeipſo rectè iudicare poſſit? Hebeſcit ſæpenumero ingenium in nobis: vt humanus oculus, cùm alia peracutè intueatur, ſeipſum tamen omnino ignorat. Cerno equidem Iulium Cæſarem virum Romanorum penè omniũ elegantiſſimum, libros ſuos de ratione Latinæ linguæ ad Ciceronem inſcripſiſſe, non quòd eũ docere aut inſtituere vellet, quem de Latino ſermone & de omni eruditione optimè meritum eſſe dicebat, & Romanæ orationis principem appellabat: verùm, vt iudicium illius ſcrutaretur, noſceréteque, nũ libri quos nuper ſcripſerat, edendi an ſupprimendi eſſe viderẽtur. Eâdem etiam ratione (vt opinor) M. Terentius Varro, vir ſummo ingenio, exquiſitáque doctrina, libros ſuos de origine Latinæ linguæ ſimiliter ad Ciceronem ſcripſit: non vt eum moneret, cui maximam auctoritatem deferebat, & oratorum omnium principem eſſe putabat: ſed vt illius ſententiam ſciſcitaretur, iudiciúmque eliceret, quò liberius libros ſuos, ſi ab eo probarentur, ederet, & cogitationes ſuas conſultius manumitteret. Hos igitur libellos meos nunquam manumittendos emancipandóſve eſſe opinabor, niſi tu prius eoſdem in tutelam adoptionémve ſumpſeris, edixeríſque edendíne, an Orco damnandi eſſe videantur. Quòd ſi eos dimittendos ſtatueris, ſuæq; ſorti credendos, patrocinium eorum vt accipias opus eſſe arbitror, vt à calumnia facilius euadant, & à liuore atque inuidia ſint tutiores: preciosiora ſiquidem ſemper illa habentur, quæ è ſacrarijs, delubris, templis, principúmve penetralibus eruuntur, quàm quæ ex priuatis domibus, inopúmque diuerſorijs exeunt. Sic quoque lapilli ac gemmę pluris veneunt quæ à diuitibus atque opulentioribus,

Iul. Cæſar libros de lingua Latina ratione cur Ciceroni dicauit.

M. Varro libros de lingua Latina cur ad Cic. ſcripſit.

bus sunt, quàm quæ à pauperioribus, ac tenuioribus. Principum præterea gratia in paruis etiam rebus studium ac fauorem populi concliare solet, & quæ minora sunt, longè ampliora reddere. Imperator Nero Poppæam virginem decore atque forma præstantissimam, quam deinde vxorem duxit, ad insaniam vsque adamauit, & illius capillos crebris sermonibus laudabat, versibusq; ad citharam scitè cantabat, quòd succini coloris essent. Fuit enim Nero (q nemo inficiari potest) oratione, poëmate ac musica pręclarus. Hac quidē opinione ductæ puellæ oēs Romę & in omni Italia eo tempore eiusmodi colorē magno studio affectabant, non modò in coma & capillo, verùm in reticulis, annulis, & in omni genere ornamētorū: qua ex re succina gēma, quæ paruo antea æstimabatur, magno deinde liceri ex vniuerso terrarum orbe cœpit, quando maximo omniū principi grata erat. Sic nostræ meditationes, si tibi iucundæ fuerint, plurimos fautores habebunt. Sed vt ad exitum hunc sermonem meum perducam, nihil aliud causæ esse duco, cur philosophorum multi & oratorum ac poetarū quamplurimi opera sua Regibus, Ducibus, Imperatoribúsve inscribant, nisi vt priuati omnes eadem ab illis accepta carius legant, sanctiusq́; venerentur. Vt enim auidi atque furaces homines, rapaces manus à sacris rebus longè magis abstinent, quàm à profanis: sic æmuli, obtrectatores, ac procaces homines linguas suas diligentius cautiusq; comprimunt ab illis, quorum studia atque industriam maximi ac potentissimi vindices tuentur.

Nero. *Poppæa.* *Succinus color.* *Plinius lib. 37. cap. 3.* *Succina gemma.* *Cur principibus opera sæpius dicentur.*

Sitne eius viri qui de Rep. scripserit, de vnius etiam Principis dominatu tractare.

TIT. I.

NOVVM, & admiratione fortasse dignum plerisq; videri poterit, quòd qui paulò antè præcepta ciuilis institutionis nouē tradiderim voluminibus, nūc de Regno scribere aggrediar: quasi non eiusdem viri sit officium, qui Rempublicā laudauerit, extulerit, probaueritq;, vnius etiam Principis dominatum admirari, atque efferre. Nec deerunt qui dicant pugnantia hæc inter se esse, neque satis constanter ab vno eodemq; præcipi posse: exemplumq; Platonis ac Xenophōtis in medium afferent, qui quum ex eodem ludo eademq; disciplina profecti essent, æmuli tamen, ac diffidentes, inter se simultates exercuerunt: & alter ciuilem societatem commentus est, alter autem Cyri Persarum regis disciplinam scripsit: & vterq; eorum seorsum suo studio delectatus, alterum contempsit. Quibus quidem respondendum est, libera hominum esse iudicia, & posse quempiam alterum laudare sine alterius vituperatione, vel vtrunque etiam, si placuerit, probare. Hanc tamen quæstionem paucis absoluit diuinus dicendi ac sentiendi præceptor Plato, libro quarto de ciuili societate, his ferè verbis. *Dico equidem vnum Reipublicæ esse modū, qui bifariam diuiditur. Nam si vir vnus optimè imperat, regnū nuncupabitur: sin verò plures, optimatum principatus.* Nihil enim de ratione ac virtute amouebitur, siue vnus, siue plures multitudinem rectè gubernent. Hac opinione ductus Samius Pythagoras, commentarios peregregios reliquit, in quibus & de Republica & de Regno simul scriptum erat: quos quidē summo studio per epistolā ab Archyta Tarentino illius discipulo rogauit Plato: cui, quū eos deinde accepisset, gratias egit peringentes, & eosdem summis laudi-

Vidè Macrob. in Somnium Scipionis.

In fine 4. dialogi de Republica.

Regnum.

Aristocratia.

Pythagoras de Republica scripsit.

laudibus extulit. Aristoteles quoque vtrumque munus complexus, & ciuilia documenta tradidit, & ad Philippum Macedonum Regē præcepta Regni scripsit. Eius quoque discipulus Theophrastus præceptoris terens vestigia, libros de Republica edidit, & de Regno etiam ad Cassandrum præclara volumina exarauit. Idem ante eum fecerat Xenocrates Calcedonius, qui populares institutiones tradiderat, & de Regno ad Alexandrum præscripserat. Antisthenes quidem Cynicus regia quoque & ciuilia præcepta docuit, sicut Cleantes Zenonis discipulus, qui libros ad Ptolemæum de Regni ratione misit, & Remp. Lacedæmoniorum literis commendauit. Non igitur hoc mihi vitio dandum erit, si vtrumque tentauero, quum possim & superiores testes, & complures etiam alios citare, qui idem quoque factitarunt. Sed hanc diuersitatis opinionem maximè auget varia gētium consuetudo. Vix enim fieri potest, vt qui sub Regibus diutius viuere cōsueuerunt, paruo temporis momento ciuilem æqualitatem, à qua longo vsu alieni sunt, ferre valeant. Sic alia ex parte qui annuis magistratibus parere adsolent, & parendi imperandiq; vices seruant, non possunt æquo animo vnius principis dicto auscultare. Et sic quisque populus suo viuendi ordine contentus, alios spernit, ne dicam odio habet. Cappadoces, quum apud eos regia progenies extincta esset, oblatam à Romanis libertatem repudiauerūt, & Ariobarzanem Regem alienigenam optauerant, vt qui affirmarent, æquo inter se iure neutiquam sine principe viuere posse. Athenienses autem cōtrà, extinctis enim Regibus quamprimum popularem statum constituerūnt: & quanquam variante fortuna nunc à Regibus tenerentur, nunc autem à tyrannis, tamen ad consuetam Remp. semper redibant. Sunt etiam nonnulli, qui adeò pernicaciter in suo viuendi præscripto perseuerant, vt inclinante etiam fortuna, nullis conditionibus, nullisque pollicitationibus inde abduci possint, malintque extrema omnia experiri, quàm propositum vitæ genus mutare. Crœsus Lydorum, Babylonisque Rex,

Aristotelis Politici libri.

Theophrasti Politica.

Xenocratis Politica.

Antisthenes Cynicus de Regno scripsit.

Cappadoces.

Athenienses.

Rex, qui iustitiæ ac clementię laude nõ caruit, quum accepisset, Solonem, vt Pisistrati tyrannidem fugeret, patriam reliquisse & incertis sedibus vagari, eum humanissimis literis rogauit, vt ad se veniret, secumque regni habenas moderari vellet. Ad quem Solon in hanc sententiam rescripsit: *Amplector, Rex inclyte, maiorem in modum beneuolentiã in me tuam, & per immortalem Deum, nisi mecum statuissem illic degere, vbi cõmunis libertas agitur, mallẽ apud te in tuo regno vitã ducere, quàm Athenis Pisistrato violenter tyrannidẽ exercente. Sed gratius illic in instituo meo ago, vbi sunt omnib. pariter æqua ac cõmunia iura: Vale.* Quid durius aut seuerius Catone, qui maluit sibiipsi violentas manus afferre, quàm clementissimo victori aliqua ex parte cedere, ac solitum vitæ suæ genus, Stoicamq; sententiam præterire? Atqui incertum mihi omnino esse videtur, laudísne plus, an vituperationis attulerit hæc mors M. Catoni. Nam Cicero, quamuis eam eloquentiæ laudibus extulit, eius exemplum tamen neutiquam imitatus est: & illum secutum esse fatetur præscriptum durioris vitæ, se autem ab ineunte ætate mollius sem pervixisse. Quæ quidem verba non tam excusationis causa dixisse mihi videtur Cicero, quàm quod vim sibiipsi Catonem attulisse minimè probauerit. Iulius verò Cæsar duabus elegantissimis orationibus Catonis laudem refellere non dubitauit, & sæuam ac sanguinariam illius sententiam improbare. Sed hanc palæstram declamatoribus inter se luctantibus relinquamus, nos autem ad prescriptam rationem reuertamur. Themistocles certè secus egit: nam post Grecorum suo ductu atque consilio victoriam contra Xerxem Persarum Regem (qua nullum maritimum præclarius facinus, neque à Græcis neque à Barbaris gestum vnquam fuisse Simonides testatur) post multa etiam inclyta in Republica sua gesta, quũ cerneret æmulos suos Athenis præualuisse, & se indigno exilio multatum, nihil amplius cum ingrata patria agendum statuit, sed in regno potius esse agẽdum. Proinde ad Xerxem, qui paulò antè acerrimus hostis fuerat, se contulit, maluitq; ancipiti inimici fidei,

Solonis epistola.

Cato Viicẽsis.

Iulius Cæsar in Catonis Viicensis necem scripsit.

Vide Æmiliũ Probum in eius vita.

fidei, ac barbaro Regi se committere, quàm durius quidpiam in se statuere, aut reconciliatæ patriæ gratiam expectare. Xerxes autem, qui Themistoclis virtutem atque excellentiam planè nouerat, illum gratissimo hospitio accepit, maximo in honore habuit, rogauitque vt obliuisceretur se exulem esse, & reliqua ab eo summa expectaret. Egit gratias Regi honorificis verbis Themistocles, & aliquid quo modestè degere posset, & familiam parcè educare, ab eo rogauit. Tum rex beneficentiæ ac liberalitatis non indoctus, tres illi vrbes opulentissimas dono dedit: Myum imprimis vnam ex duodecim Ioniæ vrbibus, pecoris ac pabuli feracissimam, quam in obsonium sé ei dare dixit: Magnesiam verò in panem, abundat enim optimo ac candidissimo frumento: Lampsacū autem in vinum. Erat enim Lampsacus insignis ciuitas, & studijs literarum dedita, in qua diutius diuersatus est Epicurus, adeo vt à plerisque Lampsacenus crederetur. Eiusdem vrbis subiecti colles mari imminebant, & multum ac suauissimum ferebant vinum. Vixit autem diutius Themistocles in eo regno gratus regi, & cum pluribus illustribus viris: & cùm ex rebus humanis excessisset, Magnesię summo cum honore sepultus est.

Thucydides et Æmilius Probus.

Æmilius vocat Myntā.

Magnesia.

Lampsacus.

Themistocles vbi sepultus.

Sed illuc redeat sermo, vnde defluxit. Licebit, spero, mihi sine reprehensione de Regno scribere, quamuis libros de ciuili societate ediderim. Nec maledici aut æmuli formidandi sunt, quos qui metuunt, nihil literis commendabunt, sed taciti ignotique omnino morientur, vt fecit Hippasus Metapōtinus, qui cùm esset Pythagoricorum omnium disertissimus doctissimúsque, veritus adeò est obtrectatorum calumniam, vt nihil scriptum reliquerit, vt ait Demetrius. Eodémque pudore cohibitus Pyrrhō, & complures alij doctissimi viri miro silentio tacuerunt: & vt detractorum suorum maledicta vitarent, obliuionum sui nominis post se reliquerunt. Nec admirandum id quidem est: *Recta enim ingenia verecundia debilitat, peruersa autem audacia cōfirmat*, vt est in veteri sententia. Nec sperandum est quempiam eru-

Maledici floccifaciendi.

Hippasus, Metapōtinus

Pyrrhon.

Inuidiā eruditorū nemo vitauit.

ditorum

Homeri æmuli: de quib vide Ælianũ.

Cecrops & Xenophanes Hesiodi æmuli.

Simonidis æmulus Timocreon.

Pindari æmulus Amphimenes

Pherecydes Thaletis obtrectator.

Silurus Prienæus æmulus Biantis.

Antimenides æmulus Pittaci.

Sosibius æmulus Anaxagoræ.

Pythagoræ Socratis, Aristotelis, Zenonis, æmuli.

ditorum hominum ab inuidis intactum esse. Cernimus enim Homerum (qui consensu omnium scriptorum cunctis mortalibus fœlicitate ingenij præstitit) in vita sua Sagarim, post obitum autem Xenophontem & Zoilum Macedonem æmulos habuisse. Hesiodo præterea cum Cecrope certamẽ fuit viuo, post mortem verò idem Xenophanes maledictis cũ persecutus est. Simonidi cum Timocreonte etiam contentio fuit, & Pindaro cum Amphimene. Sed quid poetas memoro, quorum aliquando scripta aut adulationis aut odij suspecta esse possunt? Quid? non & Philosophorum principes (qui ea scribunt, quæ neque ad singulos pertinent, neque molesta cuipiam esse debent) maledici ad viuum vsque lacerarunt? Thaleti Pherecydes obtrectator extitit, vt Bianti Sylurus Prienæus, & Pittaco Antimenides, & Anaxagoræ Sosibius. Putemus Pythagoræ aut Socrati æmulos defuisse? Quorum alterũ Cydon & Onata, alterum Antiochus Lemnius & Antiphon maledictis insectati sunt. Eubulides Aristoteli infensus fuit, vt Alexinus Eliensis Zenoni.

Sed ne in nominibus recensendis ambitiosior esse videar, sic statuo, neminem paulo clariorẽ in studiis bonarum artium extitisse, qui à plagis vibicibúsque inuidiæ omnino expers euaserit. Nos verò æmulis malignisque detrectatoribus relinquamus, vt suo liuore tabescant, seséque perpetuo mœrore vlciscantur. Sequamur igitur cursum operis nostri, Deo Optimo Maximo beneuolente, vt priscis verbis in præsenti sententia vtar.

Vide eiusdẽ Patricii de Republ. lib. 2 Tit. 5.

Poëtica antiquissima disciplinarum.

Poetas omnium primos Moralem Philosophiam indagasse, deque ea versibus scripsisse.

TIT. II.

Viuendi rationem, quam moralem ciuilémve sapientiam licet appellare, primi omniũ mortalium prisci poetæ indagauerunt. Fuit enim poetica antiquissima disciplina

ſciplinarum omnium, quæ literis cogitationis ſuas commendauerit quæque docuerit quæcunque ad veram virtutẽ, hominumque mores atque affectiones attinent, & res gerendas cum gratia ac iucunditate commiſceret. Hoc & Strabo refert, & Græci omnes ſcriptores teſtantur. Hæc quidẽ ſibi Muſicen (vt animos honimum alliceret) ſociam aſciuit, verſumque dimenſa eſt, vt cantu, cithara, lyra, tibiarumque modulis, agreſtes illos ac rudes homines ad virtutem communitatemque vitæ, & officiorum inter ſe viciſſitudinem formaret. Proinde vetuſtiſſimi ſolos poetas ſapientes eſſe arbitrabantur, eiſdemque liberos ſuos erudiendos tradebant, vt qui illos viros bonos eſſe experirentur, atque omni probitate inſignes. Nam poeta bonus nequaquam eſſe quis poteſt, niſi etiam vir bonus exiſtat. Et ſic poetæ ſe morum magiſtros, & humanæ vitæ emendatores eſſe profitebantur. Suis namque carminibus quum viros claros laudent, virtuti meritam gloriam exhibent, & ad imitandam viuendi rationem iuuenes excitant, vt virtutem capeſſant, & laboribus ſubeundis promptiores alacrioreſque reddantur. Hæc poetica ratio quum primum proceſſit in medium, libenter ab optimis viris accepta eſt, & ab omnibus comprobata: diuque poetarum carmina per ora hominum voluebantur, & in ſacris Deorum cõuiuiis, epulis, magniſq; celebritatibus, canebantur, adeo vt nihil memoriæ hominum niſi poeticis numeris ſcriptum mandaretur. Sed qui deinde ſecuti ſunt, Cadmus videlicet, Pherecydes, & Hecatæus, reliquis poeticæ partibus ſeruatis, verſum numerumque ſoluerunt: & ſic oratio pedeſtris inuenta eſt abſque numero, quaſi ab excelſiore loco vel celeri curru in planiciem decurrat, vt Cretenſis refert Strabo. His vtique principijs fluxerunt hi, quos primò ſapientes, mox mitigato nomine ſapientiæ ſtudioſos veteres appellarunt. Nam multis ſeculis ante eos, poetæ de Deo, de rebus cœleſtibus, de natura rerum, de moribus, de ciuili ſapientia, de ratione, ac ſermone tractauerunt: non Homerus modò, quem Pythago-ras, Pla-

Muſices vſus.

Qui & primi ſcripſerunt, teſte Iſidoro lib. 1 Cap. 37

Soli poetæ ſapientes.

Poetæ morũ, & vitæ humanæ magiſtri.

Proſæ orationis origo.

Poetæ primi Philoſophi.

Homerus à Philoſophis teſtis ſapiſſime adducitur.

ras, Plato, Aristoteles, Zeno, & alij philosophorum principes, quasi fidissimum rerum suarum testē sæpenumero inducunt: verùm & complures alij ante Homerum atque Hesiodum cecinerunt, vt Linus, Philammō, Thamyras, Amphion, Musæus, Demodocus, Phemius Ithacensis, & complures alij. Quo in numero Sibylla etiam habenda est, quæ virginitatis merito diuini cōsilij particeps & dici & esse meruit.

Amphion.

Alludit ad etymō Sibyllæ, quod tamen aliud esse monet Lactantius.

De rerū ciuilium differentiis: & vt vnius viri principatus reliquos omnes anteat.

TIT. III.

HI quidem poetæ maiorem philosophiæ partem circa Principum vitas ac mores versari opinati sunt, & rerum ciuilium differentias ab ipsis principibus in tres partes discreuerūt, vt esset Regnū principatus vnius, qui commodum quærat eorum qui ab eo reguntur. Et hanc speciē duabus reliquis prætulerunt. Secunda autem sit optimorum ciuium potestas, qui ad virtutem omnia dirigunt, hanc Græci ἀριστοκρατίαν vocant. Nam Politia generale nomen est, & vnamquanque ciuilem administrationem significat. Tertia verò esset popularis societas, quæ ad juris æqualitatem tendit, miltitudini studet, libertatemque sibi præficit. Horum statuum quisque dum rectè geritur, suam habet laudem: quum autem præuaricatur, & à seipso discedit, in manifestam labem incurrit. Nam si Rex oblitus vtilitatis eorū quibus præest, proprium duntaxat quærit commodum, sibi suisque studet, iustitiam negligit, voluptati inseruit, tunc à dignitate sua discedit, fitque tyrannus, qui rectum transgreditur, & ab omni virtute secernitur. Optimates verò cùm in suo præscripto non perseuerant, nec constanter virtutem comitantur, sed ea neglecta diuitiis atque opibus inhiant, tunc quamprimū in paucorum potentiam concidunt, quæ ὀλιγαρχία dicitur, & vix paululum quidem differt à tyrannide.

Tres rerū ciuilium status, Regnum.

Aristocratia.

Politia, generale nomen.

Democratia.

Tyrannus

Optimates.

Pauci

Pauci enim sunt opulentiores illi qui dominãtur, & multitudinem formidant: proinde vt sibi ipsis caueant, sæuitia & omni immanitatis genere insultant. Atqui potentia illa, quæ multorum damno ac periculo exercetur, diuturna esse non potest. Popularis autem status cùm ab æqualitate illa discedit, quam mitissimo verbo Græci ἰσονομίαν appellant, quùmque aut nimis vni viro defert, aut multitudini nimis indulget, in alteratrum vt incidat opus est, aut in tyrannidem, cùm vir ille populari aura sufultus nimis extollitur, aut in plebeium dominatum, quum plebs nimium sibi arrogat, quo nihil deterius esse potest. Plebs enim sicut humiliter seruit, quum durioribus habenis comprimitur: sic vbi frenum respuit, insultat admodum, sessorem deturbat, & iniustè, crudeliter, sæuissimeque dominatur. Hanc præuaricationem plebeium dominatum appellamus, quando ad inopum tantummodo vtilitatem status deducitur, magistratus omnes ex plebe creantur, reiectis hominibus virtute præstantibus, nobilioribus opulentioribusque.

Oligarchia.

Popularis status.

Isanomia.

Plebeius dominatus qualis.

Hoc loco monendi sunt nonnulli, qui falsò opinantur popularem statũ & plebeium vnum & eundem esse, quum sint diuersi, & popularis status vna ex tribus speciebus sit administrandarum ciuitatũ, quas philosophi omnes probant, vt in superioribus dictum est: plebeia autem gubernatio, transgressio excessusque sit, & superioris præuaricatio. Qui verò aliter sentiunt, falluntur in nominis interpretatione: dicitur enim Græcè δημοκρατία & δῆμος populum, nõ plebem significat. Vnde hæc duo verba manifestè discernuntur, vt Caius iureconsultus clarè indicat in titulo de verborum significatione: & manifestius patet in libris Institutionum, vbi de iure naturali, gentium, & ciuili tractatur, his verbis. *Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere. Nã appellatione populi vniuersi ciues significãtur. connumeratis etiam patriciis, & senatoribus: plebis autẽ appellatione, sine patriciis & senatoribus cæteri ciues significantur.* Patet etiam hoc ex eo quòd cùm Romana plebs quondam à patribus

Popularis status à plebeio differt vt genus à specie.

Plebs.

Populus.

l ij. de orig. iur. ff.

seceßisset, iura quædam condidit, quæ post conciliationem à populo accepta, suadente Hortensio prisco pro legibus habita sunt, & plebis nomen seruauerunt, dictaque sunt plebiscita. Quinetiam Tribuni illi, quos sibi in monte Sacro plebs creauit, Tribuni plebis nuncupati sunt, quorum auctoritas amplissima fuit, adeò vt plebem à senatoribus tueri possent. Similis magistratus fuerat apud Lacedæmonios eorum, quos Ephoros appellabant. Singulas quasque harum ciuilium specierũ experti sunt Athenienses, tam rectas, quàm etiam deprauatas. Nam prius regali tenebantur imperio, quorum primus Theseus vrbem mœnibus sepsit & vagos per agros ciues in vnũ compulit. Et quamuis neminem iniuria laceßiuerit, tamen inuidiam atque offensionem ciuium effugere nequiuit: adeò vt ignominiosè admodum eiectus fuerit ea vrbe, quam mœnibus, opibus, legibus, dignitate, gloria, imperioque extulerat. Rex deinde Cecrops, licet genere Aegyptius fuit, magna tamen clementia & virtute regnauit, apud quem iudicium Neptuni & Mineruæ de vrbis nomine agitatum est, tũ cùm in arce oliua orta est, vnde & placuit ex Deæ nomine vrbem vocari, quæ Græcè ἀθλών dicitur, cui ea arbor sacra est. Longè pòst summa cum æquitate regnauit Codrus, qui iuxta diuinum oraculum pro patria se morti vouit in bello Peloponesiaco: qua ex re illustrem illam victoriam Athenienses consecuti sunt. Hic vltimus fuit Heraclidarum Regum, qui trecentis octaginta tribus annis continuata serie regnauerũt. His exactis Rempublicam instituerunt, in qua diutius summam inter se æquitatem seruauerunt. Mox, vt res mortaliũ fluxę sunt, inualescente plebe, Pisistratus vir popularis ac factiosus, quum in Principes Reipub. oblatraret, fauente multitudine tyrannidem inuasit, exacto Solone legumlatore integerrimo ac sanctißimo. Huius tamen facti inuidiam timens, conabatur eundem blandis literis reuocare, ciusmodi exemplo. Pisistratus Soloni salutem. *Non solus ipse Græcorum omnium tyrannidem inuasi, nec medius fidius rem alienã vsurpaui. Genus enim à Cecrope duco: proinde*

De qua re Liuius & alij.

Lacedæmonij Ephori, similes Tribunis Plebis apud Romanos.

Theseus.

Cecrops.

Codrus, rex vltimus Heraclidarum

Heraclidarũ regnum.

Diogenes Laertius in vita Solonis.

Pisistrati epistola.

inde iure optimo mihi vendico, quod Athenienses olim iureiurando affirmarunt, Codro & illius generi se perpetuò præbituros, & postmodum posteritati eius, immemores tanti beneficij neglecto iureiurando abstulerunt. Leges quas statuisti, seruari iubeo: & longè melius seruantur, quàm si multitudinis imperio res ageretur. Tyrannus ego, nomine ac dignitate solùm à plebe differo: Vale. Cui ita Solō. *Solon Pisistrato salutem. Illic degere cupio, vbi communi atq; æquali iure omnes inter se viuant. Tyrannidem non amo, sed te tyrannorum omnium mitissimum esse fateor: Gaude.* ***Solonis epistola.***

Multa quidem incommoda Athenienses à Pisistrato tulerunt, longè tamē plura ab illius filijs, quibus tandem sublatis, ad popularem statum quamprimum redierunt. Ac principiò quidem, clarissimi viri principatum in Republica tenuerunt, & quamplurima bella terra marique fœliciter fausteque gesserunt, Atticumque imperium nō modò finibus, verumetiam auctoritate ac gloria latius propagauerunt, sed ambitione atque inuidia crescente in dies, plebs per seditionem præualuit: quæ dum rationem impēsæ in bello pecuniæ à Ducibus reposcit, ab exercitu victores reuocat, nouos Imperatores præficit, hos damnat, illos interimit. Et sic à Lacedæmonijs, quorum victores fuerant, vincuntur Athenienses, Lysandro duce, & ad paucorum potentiam redigūtur. Eis namque Lacon ille callidissimus triginta ciues præfecit, qui in sæuissimos tyrannos euaserunt. Quibus deinde Trasybuli virtute exactis, rursus ad popularem statum redierunt. Macedonum nanque Reges, qui illos subegerunt, solitam eis viuendi formam permiserunt: & Cassander, qui in alios violentior fuit, in Athenienses benignam exercuit potestatem. Eis nanque præfecit Demetrium Phalereum, eorum conciuem, qui nō modò popularem statum illæsum seruauit, verùm in melius quoque redegit, editis etiam præclaris commentarijs de Atheniensium Republica. Romani quoque eos libertate donauerunt, permiseruntq; vt solitis legibus vterentur. ***Demetrius Phalereus.***

Quorsum hæc tam longa Atheniensium commemoratio? Vt intelligamus Athenienses omnes ciui-

les ſtatus pertuliſſe, tam rectos, quàm etiam deprauatos, à quibus quidem vtriuſque fortunæ exempla facilè accipere poſſumus. Harum trium ciuilium administrationum ſimilitudines & quaſi formas in domibus noſtris familiaribus inueniri Plato & Ariſtoteles teſtes ſunt. Nam patris indulgẽtia in liberos, inſtar habet regiæ pietatis in populos quos gubernat. Vt enim pater pro filijs anxius eſt, nihilque vt eis ad benè beateque viuendum deſit, ſemper proſpicit, vnus pro omnibus excubat, ratione cũ illis agit, mavult eos emẽdare quàm punire, ſic Rex etiam ſuis ciuibus indulget. Huius opinionis auctor Homerus, Iouem, quem Deorum hominumque Regem inducit, patrem appellat, ex quo clarè demonſtrat, regnũ ferè paternum eſſe imperium. Viri autem & vxoris in re familiari ſocietas, qui pari officio parique pietate liberis proſpiciunt, ſimilitudinem cum ea ſpecie tenet, in qua optimates gubernant. Et in ijs quidem quæ foris ſunt pro dignitate vir præeſt, in his autem quæ domi, vxor: ſicut & inter optimates robuſtiores militiæ, infirmiores verò rei domeſticæ ſtudent. Fratrum autem ſocietas in populari gubernatione cernitur: pares enim inter ſe ſunt, niſi quantum ætate ac virtute differunt. Sic etiam ſimilis fit tranſgreſſio. Nam quum pater filios negligit, ſibi ipſi ſtudet, ſibique ipſi viuit, tunc in liberos familiamq; ſuam tyrannus eſt, ſicut Rex in populum, cùm à virtute diſcedit, & luxuriæ auaritiæque ſe permittit. Similiter vir & vxor ſi minus inter ſe congruunt, familiamque peroſi liberos deſtituunt, aut ſæuiſſimè dominantur, ſimiles ſunt paucorum potentiæ, quæ parum admodum à tyrannide ſecernitur. Fratres verò qui negligentius rem familiarem agunt, vel diſcordes inter ſe, rei domeſticæ imperium minoribus aut ſeruis permittant, ſimiles ſunt popularibus illis, qui habenas omnes plebi tradunt eidemque ſe & alios ſubijciunt.

Rex patris inſtar.

Viri & vxoris officia.

Fratrum officium.

Videndum igitur erit, vt quæque harum ſpecierum ſuam dignitatem ſeruet, nec à ſe ipſa diſcedat, ſi laudem aſſequi cupit, & diuturna eſſe ſtudet. Nam ſi ſe-

si secus egerit, quamprimū corruat necesse est. Veramque sententiam Xenophontis esse experietur, qui ait: *omnes ciuiles societates vitio eorum ruere, qui illis præsunt.* Nam si recte gubernarentur, perpetuæ omnino, vel immortales etiam essent. Ipse autem Cicero à Platone Philosophiaque se didicisse ait, naturales esse ortus atque obitus Rerumpublicarum, vt hæ tum à Principibus quidem vel tyrannis, tum a populis tenerentur vel Regibus, sed denique vt animalia reliqua, suo tempore occiderent. Sed de his satis dictum sit, ne vltra crepidam (vt dicitur) sermo noster decurrat, cùm sit propositi mei de optimo Rege, ac de regni ratione tractare, & reliquos ciuiles status omittere, & præcipuè quum de ciuili societate nouem voluminibus præscripserim.

Xenophontis sententia.

Rerumpublicarum ortus atq. obitus naturales.

De his qui primi de Regno scripserunt, differentia librorum Socratis & Dionis.

Tit. IV.

MVLTI Græcorum de vnius viri principatu, siue de regno scripserunt, & non hi modò quorum suprà mentionem feci, verùm alij complures. Nam & Euphantus Olympius regem Antigonum erudiuit, regnique præcepta literis commendauit: & Strato Lampsacenus libros tres de regno ad Ptolemæum Philadelphum Aegypti Regem scriptos reliquit. Horum volumina nostro tempore nusquam apparent, sed cum plerisq; alijs dudum periere. Maximum enim librorum naufragium, vt & omnium aliarum rerum, regio illa pertulit. Irruentes enim Barbari eam igne ferroque adeò vastarunt, vt nullum penè Græciæ vestigium nec in ipsa Græcia reliquerint. Enatarunt tamen duo, & in Italiam emerserunt, iamque ab omnibus leguntur, Isocrates scilicet & Dio Prusensis, varioque inter se argumēto differunt. Fuit enim Isocrates vir & dicendi & viuendi disciplina peritissimus, cuius è ludo (vt ait oratorum maximus) tanquam ex equo Troiano innumeri Principes exiere.

Euphantus Olympius.

Strato Lampsacenus.

Isocr. & Dio.

Isocrates tres fuerunt, vt docet M. Antonius Muret.

tus, in Varijs, lib. 1. cap. 1. Hunc Socrates & Plato, atque ex nostris Cicero & Quintilianus miris laudibus extulerunt. Hic libros duos ad Nicoclem Cypri Regẽ reliquit, in quorum altero præcepta Regi tradit, in altero autem his qui ab eo reguntur. Hi quidem perbreues sunt, nec id sine consilio: quippe quòd Nicocles paucis delectaretur, vt Neoptolemus ille apud Ennium, *cui philosophari quidem placebat, sed paucis*: lõgiora tamẽ scripsisse arbitror Isocratem, sed ab aliquo delicatiore in commentarios esse redacta, qui si vberiores essent, potuissent fortasse me ab hoc scribendi studio liberare: res enim tanta paucis absolui non potuit. Dio item præcepta regni breuiter etiam complexus est, sed diuerso ab Isocrate argumẽto nititur. Nihil enim ipse præcipit, sed Homerum ostendere conatur, sicut omnium reliquarum, sic huius quoq; ciuilis sapientiæ principem & quasi architectum extitisse, vt qui in libris suis cuncta præcepta, quæ ad Regem spectant, complectatur, singulisq; Principibus seorsum proprias quasdam virtutes, propriumq; decorum impartiatur. Vlyssi enim omnes ingenij vires tribuit, consilium, eloquentiam, dolos, artes, prudentiam, rerum peritiam, vt qui complures vrbes viderit, varios diuersarum gentium mores didicerit, diuersa studia calluerit, manus quoque agriculturæ admouerit, sulcum aratro rectissimum duxerit, herbas incurua falce celeriter strauerit. Achilli verò animi fortitudinem, & corporis robur, omni ex parte tradidit, & quæcunque alia quæ ad optimum quẽque bellatorem pertinent, cui & præcipitem atque implacabilem iram veluti fortitudinis cotem adhibet, & ardentissimum gloriæ studium, quasi calcar, quo sæpenumero (quum à pugna cessaret) fidibus & cantu incendebatur, quum fortissimorum virorũ laudes caneret, tantoque animi ardore efferebatur, vt cæteros quosque à congressu Hectoris arceret, ne viri fortissimi cæde ab aliquo fraudaretur, à quo præuentus, deinde posterior gloria esse videretur. Diomedi autem modestiam quandam adhibet, qua tumentem iram comprimeret, nemini malediceret, neque

Refertur à Cicerone.

De scriptis Dionis iudicium.

Homerus.

Vlyssis ingenium.

Achillis ingenium.

Ira cos fortitudinis.

Diomedis ingenium.

neque dicto factóve proteruo noceret: ex qua etiam virtute cibi esset abstinentissimus, & vino numquã nisi in magnis laboribus vteretur. Sic singulis alijs Principibus proprias quasdam virtutes tribuit Homerus, adeò vt consummato operi nihil desit, quod ad animi corporisve virtutẽ spectet. Hoc igitur argumento Dio opus suum perfecit, omnia Homero tradens, præter pauca quæ magno Alexandro tribuit, quem maximum omnium Regũ fuisse iure optimo arbitratur. *Alexander.*

De studijs antiquorum Regũ erga doctos viros.

TIT. V.

LONGE facilius priscis illis seculis præcepta quæq; vitutis tradebantur, quàm nostris, in quibus pauci sunt qui humanitatis studia & bonarum disciplinarum artes beneuolentia aliqua complectantur. Quotus enim quisque nunc est, qui doctos viros amplectatur, atque admiretur, ac non potius negligat, ne dicam contemnat, aut odio habeat? Cuius domus non potius scurre, mimo aut adulatori, quàm poëtæ, oratori aut philosopho patet? Veteres verò contrariũ faciebant. Atque vt omittam Romanos, (qui doctissimorum quorumque virorum consensu mortales omnes virtute, gloria, atque animi præstantia excelluerunt) nonne veteres illi Principes ac Reges eruditissimis viris delectati sunt, & cum illis etiam summa beneuolentia ac amicitia coniunctissime victitarunt? Eosdem enim adhibebant in consilijs maximarum rerum, illis auscultabant, illos obseruabant verebanturque. Crœsus Lydorum Rex opulentissimus quum studio ciuilis sapientiæ flagraret, & cerneret barbaras illas nationes, quibus imperabat, viris clarissimis omnino carere, excitatus Anacharsis fama, ad eum Athenas vnum ex familiaribus suis misit, qui illum ad se accersiret, aurumque ei dono afferret. Ad quem ille eiusmodi epistolam scripsit. *Anacharsis Crœso bene agere. Veni in Græciã, Lydorum Rex, vt*

Doctorum cõtemtus apud nostri æui homines.

Romani, omnium excellentissimi.

Crœsus.

Anacharsis epistola ad Crœsum.

Vide Diogenem Laertiũ.

mores, instituta, disciplinásq; perdiscerem. Auro nõ egeo: satis mihi fuerit, si doctior meliorq; ad Scythas rediero. Sed quia beneuolentiã tuam mirificè amplector, ad te quamprimum ire pergam: Vale. Dionysius quoque Syracusanus quamuis ad sæuitiam natus videretur, tamen disciplina Aristippi Cyrenaici summopere delectatus est, eò præcipuè, quòd vir ille & facetus esset, & loco ac tempori inseruire optimè nosset, iocisq; ac salibus abundaret: quod quidem vel ex hoc cerni licet. Tres forma liberali & ætate integra ancillas Dionysius ei adducit, vt ex illis vnam quam vellet acciperet: tunc Aristippus tres simul abduxit, asserens Paridem neutiquam impunè tulisse, quòd vnam Deam duabus prætulerit. Quo quidem lepore ac ioco voti compos factus est, & integrum munus accepit. Fuit hoc etiam Dionysio gratum, ac periucundum. Nam cùm ab eò pecuniam aliquando rogaret Aristippus, tum facetè Dionysius, *Docuisti* (inquit) *sapientem pecunia non egere.* At ille, *Da*, inqt, *postea de his disseremus.* Quum verò dedisset, *Vidésne* (ait) *me pecunia non egere?* Et quũ tyrannus his rebus delectaretur, eundem summis honoribus ac muneribus quotidie afficiebat. Stilponem quoque Megarensem nonne summa beneuolentia complexus est Ptolemæus Soter, Aegyptiorũ Rex? Sic Menedemum Eretriensem Antigonus. Idẽ Rex mirificè obseruauit Bionem Boristhenitem: & quum accepisset illum grauiter ægrotare, & summa etiam inopia laborare, duos ex familiaribus suis ad eum visendum ac curandum misit, iussítque, vt opportuna ei omnia suppeditarent. Lycon Troadensis Attalo Regi gratissimus extitit, & ab illo regijs opulentijs honestatus est. Demetrius Byzantius Antiocho, & Ptolemæo perfamiliaris fuit, & illorum gesta summo studio literis mandauit. Metrodorus Sceptius vir in dicendo periucundus, & varijs disciplinis ornatus, Mitridati maximo Regi tãta beneuolentia coniunctus fuit, vt vulgò Regis pater appellaretur. Platonis etiam memoriam adeo veneratus est hic Rex, vt illius statuam in Academia erexerit eiusmodi titulo inscriptã. Mitridates Rhodobati filius

Ptolemæus Stilponẽ amplexus. Antigonus Menedemum Eretriensem, & Bionem.

Demetrius Antiocho & Ptolomæo familiaris.

Metrodorus Sceptius Mitridati pater appellatus.

Musis Platonis imaginem dicauit, Silamonis opus: Quot doctissimos viros dilexit Alexander? Omitto Aristotelem, cui ab ineunte ætate à patre Philippo in disciplinam traditus extitit, ad quem etiam eiusmodi epistolam dedit, Philippus Aristoteli salutem. *Scito filium mihi genitum esse, quod equidè Dijs habeo gratiam, non proinde quia natus est, sed quòd eum nasci cōtigit diebus vitæ tuæ. Spero enim fore, vt edoctus abs te dignus existat & nobis, & rerum istarū susceptione:* Vale. Ipse quoque Alexander in primis dilexit Onesicritum, quem in militia secum habuit, & res à se gestas ab eo literis mandari voluit. Anaxarchum verò maiorem in modum obseruauit: & cùm Clitum per temulentiam peremisset, factique eum vehementer adeò pœniteret, vt exclusis è cubiculo arbitris amicisque omnibus, iam de consciscenda sibi morte ageret, solum hunc philosophum veritus est, qui in penetralia prorumpens, nullo familiarium id audente exclamauit: *Hiccine est Alexander ille, quē vniuersus orbis admiratur ac metuit? At ipse nunc seruilem in modum miserabiliter eiulans, hominum ignominiam, legesq; formidat. An ignoras Iouem ita Regibus statuisse, vt quicquid agerent, æquum iustumq; esset? Deo Optimo benè volēte, temerarij militis petulantiam, & temulentam verborum licentiam vltus es. Scient omnes te Regem esse, neutiquam maledictis ac probris incessendum. Pugnent in hostes milites tui ferro non autem in te linguæ procacitate.* His & similibus rationibus ac verbis vsus Anaxarchus, Regis animum mœrore affectum lenijt, mentisq; compotem reddidit, & à præcipiti consilio reuocauit. Quanti quoque Diogenem Cynicum fecerit, vel ex hoc intelligere possumus. Seriò enim dicebat; *Diogenes esse vellem, nisi Alexander essem*, quasi se vnum omnibus mortalibus pręferret, Diogenem autem secundum faceret. Tanto etiam studio Homeri Iliadē amauit, vt eam *rei militaris viaticum* appellaret, & eandem dormiens sub puluino cum pugione teneret. Pares item gratias Aristoteli magistro, & Philippo patri se debere dicebat: vt qui ab hoc viuendi causam, ab illo autem bene viuendi

Alexandri dictum.

Plutarchus in eius vita.

Homerus rei militaris viaticum.

rationem accepiſſet. Qua quidem ſententia facilè intelligere poſſumus, quanti Alexander fecerit ſapiētiæ ſtudium, morumque documenta, & contemplationem etiam diuinarum humanarumq; rerum, pro qua quidem non minus ambitioſus fuit, quàm pro imperio totius orbis terrarum. Nam quum accepiſſet Ariſtotelem vulgaſſe occultiora quædam, illum per epiſtolam his verbis obiurgauit. *Alexander Ariſtoteli ſalutem. Quod ſpeculatiuas edidiſti diſciplinas id nequaquam mihi acceptum eſt, nec me hercle rectè egiſti. Eam enim rem qua cæteris præſtabam, iam omnibus dediſti eſſe communem: malueram equidem ſingulari diſciplina, quàm ingenti potentia cæteros anteire.* Admiratus eſt etiam Xenocratis ingenium, cui quinquaginta talenta dono miſit, certior factus illum præ anguſtia rei familiaris vix operam ſtudijs ſapientiæ nauare poſſe. Archelaus Macedonum Rex Euripidem tragicum tāta beneuolentia complexus eſt, vt eidem cōſilia omnia crederet, & ſæpenumero eum ad cœnam vocaret, quam quidem in multam noctem, delectatus poëtæ ſuaui ſermone, protrahebat: qua ex re accidit, vt cùm illius æmuli atque obtrectatores liuore & inuidia exarſiſſent, redeuntem aliquando illum nocte intempeſta à Regis conuiuio, inſidijs exceperint, ferociſſimiſque canibus lacerandum præbuerint. Cuius interitum adeò moleſtè tulit Archelaus, vt ſuprema illius non modò magno funeris ſumptu proſecutus fuerit, verumetiā crinem tonſus, regiam faciem deformauerit, animique mœrorem corporis ſquallore cunctis indicauerit: nec antè priſtinum habitum recipere voluerit, quam interempti poëtæ manibus inimicorum ſanguine parentaſſet. Doctos etiam viros complures honore ac muneribus affecit Artauaſdes Armeniorum Rex celeberrimus, & vſq; adeò illorum ope Græcis literis eruditus euaſit, vt tragœdias ſcripſerit, orationes plurimas ediderit, & hiſtorias etiam cum laude compoſuerit. Quinetiam oratores, poëtas, philoſophoſque complures ex Hellade magno impendio aduocauit, vt eos ſibi comites haberet, cumq; illis (ſpretis Barbaris) familiariſſimè victi-

Alexandri epiſtola ad Ariſtotelē.

Alexander Xenocratem admirabatur.

Archelaus Euripidem amabat.

Archelaus Euripidis mortem indignè tulit.

Artauaſdes, rex Armeniorum doctos viros amabat.

victitaret. Imperatores Romanos cõsultò prætereo, q doctissimi penè omnes extitere, & eruditos quosque gloria, dignitate, ac muneribus affecerũt: tametsi priorem Africanum neutiquam silentio prætereũdum esse duco, qui quinti Ennij poëtæ statuam in sepulchro suo collocari iussit, vt posteri perpetuò cernerent, quanti fecerit tertiæ terrarum orbis partis victor poëtam illum, qui primus apud Latinos heroicum carmen scripsit, & gesta Romani populi celebrauit. Malo tamen hoc loco Regum exemplis vti, quando de regno præcipuè scripturus sim, quamuis singuli Romani principes pro Regibus habẽdi sint, vt qui etiam Regibus ipsis imperauerint. *Imperatores Romani doctissimi.* *Vide Plinium & Solinum.*

Sed hoc demum concludendum censeo, primos Regum ac principum comites esse doctos ac sapientes viros, qui & consilio & auctoritate adiuuant & regiam dignitatem illustrant. Testis sit mihi Cyneas Thessalus, vir dicẽdo grauis ac suauis, vt Demosthenis auditorem planè cognoscas. Hunc Pyrrhus Epyrotarum Rex magno in honore habuit, & eo oratore ad complures ciuitates vsus est: qui eas adeò in Pyrrhi voluntatem pellexit, vt veram Euripidis sententiã esse ostẽderet, qui ait, *Omnia conficit oratio, quæ etiam hostile ferrum efficere nequiret* Atqui Pyrrhus ipse dicere solebat, *plures à Cyneæ oratione vrbes, quàm à se armis expugnatas esse.* *Cyneas honoratus à Pyrrho.* *Vis orationis.*

De diligentia Regis in deligendis oratoribus.

TIT. VI.

MAGNAM itaque principes diligentiam in legatis oratoribusq; deligendis adhibere debent, & cogitare in primis illos maiestatem ac dignitatem eorum, à quibus mittuntur, præ se ferre, & mentem atque animum eorundem exprimere eos debere. Vetus enim ac scita sententia illa habetur, qua dicitur: *Quales oratores videris, tales eos à quibus missi fuerint, expecta* Romani veteres, legatos de pace agenda, Caduceatores appellabant. Erat enim Caduceus, Mercurij *Vide Varronem.* *Caduceatores.*

Caduceus. *Mercurius.* *Oratores.* curij virga, per quam ostendebatur Deus ille medius sequesterque belli pacisque inter dissidentes esse. Ad hanc similitudinem oratores de pace virgam in manu gestabant, per quam sancti, intacti, inuiolabiles etiam ab hostibus ipsis habebantur. Legatum autem de bello, *Fecialis quis?* Fecialem dicebant, qui bellum peractis sacris iubente populo ex sacerdotali iure indicebat. Nunc autem indifferenter legati siue oratores dicũtur, de quacunque re agenda missi. Et certè magnum subeunt onus legati, virique excellentes esse debent, & ætate ac virtute probati. Quod quidẽ optimè intellexisse videntur Athenienses, tum præcipuè cùm tres illos clarissimos philosophos Romam miserunt impetratum, vt mulcta eis remitteretur quinquaginta talentorum, quibus damnati fuerant propter vastationem Oropi: hi fuerũt Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus. Qui singuli seorsum in Senatu locuti sunt varia dicendi figura, quæ στέρωσις Græcè dicitur. *Carneades, Diogenes & Critolaus, Atheniensiũ legati* Nam Carneades violenta, Diogenes scita, Critolaus modesta oratione vsus est, exẽplo Homeri, qui Vlyssem vberi, Menelaum gracili, Nestorem verò moderata oratione dicentes inducit. *Cæcilius respondit legatis Atheniensiũ.* Illis itaque oratoribus in Senatu magna laude sine interprete respondit Cæcilius Senator, fuitque omnibus admirationi, quod cuiusque eorum dicendi formam expresserit, non modò doctrina & eloquentia, sed vultu quoq; ac corporis gestu. Magno autem sæpenumero acumine ingenij magnaque calliditate ac versutia oratoribus opus est; *Scæuolæ factum.* vt Mutio Scæuolæ contigit, cui legato à Senatu ad Carthaginenses misso, duæ tesseræ Punico ingenio oblatæ sunt, in quarum vna pacis signum inscriptum erat, in altera belli: eiusq; arbitrio permissum est, vt vtram vellet referret. Ille autem vtramque sustulit, & ait Carthaginenses petere debere vtram mallent accipere. Et sic astuto consilio calumniam euasit, declarauitq; Romanos potẽtiores dignioresq; Carthaginensibus esse. *Valer. Maxi. lib. 6 de grauiter dictis & factis.* Cn. quoq; Pompilius ad Antiochum Syriæ regẽ orator à Senatu populoq; Romano missus, vt bello se, quo Ptolomæũ lacessebat, abstineret:

(infestabat enim Alexandriam Regis Ptolomæi regnũ) cùm ad eum venisset, atq; is prompto animo & amicissimo vultu dexteram ei porrexisset, inuicem ei suam porrigere noluit, sed tabellas senatusconsultũ continentes tradidit: quas vt legit Antiochus, dixit se cum amicis collocuturum. Indignatus Pompilius, virga, quam manu gerebat, circulum fecit, quo inclusum Regem non prius inde exire permisit, quàm Senatui responsum daret, pacémne an bellum cum Romanis vellet. Hæc quidem asperitas adeo Regis animum fregit, vt se obsecuturum Senatui responderet. Magnam insuper laudem assecutus est Xenocrates Calcedonius, qui ab Atheniensibus legatus missus ad Antipatrum, captiuos omnes, quos in bello Lamiaco cæpeiat, dono impetrauit, quos nec precio redemptos vt redderet, exorari potuerat. *Vide Liuiũ.*

Oratores, sancti iure gentium habebántur: proinde intacti inuiolatique ab omnibus esse debent. Lartes Tolonnius Veientum Rex quatuor populi Romani legatos Fidenis interemit, quorum statuas ad suam vsq; ætatem pro Rostris extitisse Cicero in Antonium refert. Hi fuere quatuor, videlicet Clœlius, Tullius, Roscius, Sentius, & Fulcinius: qui vitam pro patria amiserant: quam deinde populus Romanus famæ diuturnitate eis instaurauit, vt perpetuum virtutis exemplum posteris præberent. Quinetiam illorum mortem nequaquam inultam esse permiserũt. Fidenates enim, qui manus suas legatorum cæde polluerant, condignas dederunt pœnas: victi enim primo cæsiq; magna ex parte ab exercitu Romano fuerunt, deinde omnes qui obsidioni subtracti sunt, sub corona venierunt. Vrbs quoq; ipsa prædæ, direptioni igniq; exposita est. *Oratores inuiolati.* *Cicero Philippica nona in principio.*

Corinthus verò Achaiæ vrbs opulentissima, & Asiaticis Italisque mercatoribus opportuna, ex Senatusc õsulto à L. Mummio euersa est, nullam aliam ob caussam, nisi quòd in ea Romani oratores ab Achæis violati fuerant. Eius vrbis calamitates miseratus Polybius, multa indigna atque impia se vidisse testatur. Signa complura illinc detulit Mummius, quæ Lu- *Corinthus.* *L. Mũmius.* *Cic. lib. 2. Offi ciorum.*

cullo

cullo dono dedit. Eadem ille cum fortunę ędem statuisset, illic consecrauit: ex quibus maiorem laudem Mummius, quàm Lucullus tulit. Quinetiam L. Minutius & L. Manlius quòd Carthaginensium legatos pulsauisse dicerentur, volente populo Romano, iussu M. Claudij Prætoris vrbani per Feciales traditi sunt legatis, & Carthaginem ad supplicium missi.

L. Minutius.
L. Manlius.

Bellum etiam Illyricis, quia legatos Romanorum, qui ad se missi fuerant, occiderāt, indictum fuit: quo subacti, cum magna suorū cæde in deditionē populi Romani venerunt. Fuerūt autē oratores q ab eis cæsi sunt, P. Iunius, & Titus Corūcanus: quos Tensa Regina, quæ eis tūc imperabat, interimi iussit, cùm illorū verba minus patienter ferre posset. Illis itaq; legatis (quoniā pro Republica ceciderunt) statuæ à populo Romano in foro positæ sunt, vt ereptæ vitę breuitas, diuturnitate famæ ac gloriæ compensaretur.

P. Iunius.
T. Corūcanus.
Tensa regina.

Abstinentes vt sint oratores, omnino opus est, ne muneribus corrupti in alienam sententiam abducantur: quod crimen præuaricationi simile admodū habetur, & oratores ipsos suspectos reddit eis, à quib. missi sunt. Romanorum legati, qui in Ægyptum ad Ptolemæū venerunt, regia omnia munera sprеuerūt. Hoc cùm animaduerteret Rex eosdem ad cœnam inuitatos aureis coronis inter epulas coronari iussit. Tulerunt illi coronas honoris gratia æquo animo: verùm postridie eius diei easdem regijs imaginibus, quas in Iouis templo suspexerant imposuerunt, ne quid regij muneris auertere velle viderentur.

Oratoris munus.

Aurea corona Oratorum.

Continentię etiam virtute vt fulgeant oratores expedit, ne id in eos agatur, quod in Persarum legatos egit Alexander Amyntæ Macedonum Regis filius: qui cùm cerneret illos à patre inuitatos ad cœnam, insolentius se gerere in regias coniuges ac filias, è cōuiuio illas euocauit, pollicitus venustiores cultioresq; se confestim easdē esse reducturū. Atqui è vestigio mutato habitu iuuenes supponit ferro clanculū accinctos, quibus vt legatorū petulantiā coërcerent iubet: legati opinātes illas cōcinniores cōuiuio redditas esse, licētius multo insanire pgūt: iuuenes verò

Persarum legati.

turpi-

tupitudinem non ferentes, districtis gladijs legatos trucidant. Magabysus Persarum præfectus rem indignè admodum ferens, Bubarim cum exercitu, vt iniuriam vlcisceretur, mittit. Ille re diligenter cognita, dixit oratores iure cæsos fuisse. Et non modo ab omni iniuria in Macedonas abstinuit, verùm amicitiam quoq; cum Amynta Rege contraxit, & eam affinitate firmauit, quippe qui illius filiam vxorem duxerit, & per illā quidem necessitudinem Amyntā Regē, & eius filiū Alexandrū Persarū Regi perpetuò cōmendarit. Sed hæc de orationib. legatísve dixisse satis sit. In eos namq; minus cautè incidimus, & exemplorū suauitas nos fortasse nimiū diu retinuit. Nunc autē sermo noster ad locū vnde digressi sum⁹ redeat.

Megabyzus. *Bubaris.* *Amintas.*

Vnde sumatur ratio bene viuendi, quæ ad fœlicitatem ducit: & vter aptior sit ab benè beateq; viuendum, Rexne an priuatus ciuis. TIT. VII.

NATVRA homines nec bonos nec malos gignit, aptos tamen ad bonum, procliues autem ad malum reddit. Hoc ratio suadet, ingenium ostendit, experientia edocet, & Aristoteles ex veteris Academiæ documentis testatur. *Inserit quidem in nobis natura ipsa igniculos quosdam cœlestes, & semina quædam virtutum, quæ si adolcuerint, quamprimum in optimam frugem euadunt*, vt ait Plato. Ex illis enim nascitur benè agendi rectéque viuēdi ratio, quæ omnes turbidos affectus comprimit, potentias disponit, habitus autem confirmat. Hæc semita nos ad fœlicitatem ducit, quæ per sese expetenda est: omnia nobis suppeditat, nulliusq; rei indiget. Ad quam actiones, cogitationesque nostras omnes dirigere debemus: Animi nanque continuata actio secundum virtutem, summum hominis bonum esse videtur. Hæc est enim vera fœlicitas, hæc etiam illud bonum est, quod diuinū à cōpluribus philosophis nūcupatur. Actiones enim secūdū virtutē, Duces nobis sunt, & effectrices fœlicitatis: contrariæ autem nos in miseriam mœrorisq; barathrum

Talis sententia Ciceronis in Tusculanis.

præcipitant. Sed quæri plerumque solet, vter aptior sit ad bene honesteque viuendum, priuatúsne ciuis, an ille qui cum imperio est? Et certè multa commoda esse videntur ei qui priuatam vitam agit. In primis priuatus ille minus luxuriæ indulgere potest, minus delicijs diffluit, minusque ocio abundat. Vrget enim res familiaris: pro victu vestituque vt laboret opus est: parentes, liberos, familiamq; vt alat expedit, quæ quidem res, industria, labore, vigilia, parsimoniaque indiget, & continua animi anxietate. Quibus rebus quicunque ex animo intentus est, voluptatum, libidinum, illecebrarũ, deliciarumq; obliuiscitur. Cogitur præterea legibus iudicijsque parere, quibus libidines, cupiditates, nequitiæ, immoderatæque voluptates coërcentur. Adsunt quoque familiares ac domestici obiurgatores, affines, consanguinei, necessarii, vicini, liberiores amici, qui priuatũ illum ratione, iurgijs, conuitijs, minis contumelijsq; adeò vexant, vt vix eum male agere sinant. Accedunt præceptores & magistri, qui maiore licentia eũ erudiunt, & non modò verbis, sed verberibus etiam in illum animaduertunt, vtque monitis obtemperet omnino compellunt. Quocirca priuatus ille facilius eruditur, doctiorque euadit. Namque vt præclarè Aristoteles ait: *Aspectus continenti aëre lumen accipit, animus autem à liberalibus disciplinis.* Hinc sentẽtia illa Socratis manare videtur, qui asserit *difficile factu esse, vt is qui doctrina aut scientia aliqua excellit, vitio aliquo immergatur, quo veluti mancipium in seruitutem turpiter trahatur.* Ordinatio præterea ciuilis, quod quidem ius vno verbo appellamus, & vniuersalis illa speculatio *προθεσμία* à Græcis dicta, longè magis priuatos ciues quàm Reges ac Principes compellit. His igitur adiumentis magna ex parte destituti esse vidẽtur, qui ad imperij spem aluntur, quíve ipsi imperant: nam solutiores sunt, nemini obtemperant, delicijs profluunt, ocio merguntur, nihilo indigent, nullo nisi voluptuario labori insudant. Nullæ leges eos coërceant, nullæ morum disciplinę, nullæ ciuiles institutiones, nullæ familiares obiurgationes, nulla amicorum monita,

Priuatorum luxuriam cohibentia.

Aristotel.

Socratis sententia.

Ius.

nulla

nulla præceptorum aut seniorum documenta, sed passim soluti exultāt, veluti effrenes equi sine habena aut sessore. Quinetiam secum asseclas quamprimum complurimos habent, qui gratiam illorum turpibus obsequijs mercātur, & optatas voluptates, atq; illecebras omni studio omnique diligentia eis conciliant, & scelera cuiuscunque generis pro bonis atque honestis suadent, quibus ex rebus illi & deteriores fiunt, & totam ciuitetem inficiunt. Principum enim exempla facilè omnes sequuntur. Vnde verum esse cernimus, quod à Platone, Socrateque dicitur, *Principes lōgè magis exēplo quàm culpa peccare.* Qua enim via vitia vberius in populum exeunt, & in omnium mentes irrepunt, quàm publica, vbi maiorum exempla cernuntur? *Tutissimo clypeo tegitur ille, qui se sancta maiorum vestigia terere ostendit.* Pessimi autem homines rectè omnia se agere dicunt, quæcunque per imitationem Principum agunt. *Principes grauius peccant exēplo quàm culpa.*

Præterea in tanto fastu, tanta fortuna, tanta potētia, tantaque maiestate constituti, vix æquo animo à minoribus minusq; dignis moneri, emendari, obiurgarique patiuntur. Perpauci etiam sunt, qui ad Principum Regumq; aures liberum aditum habeant. Et hi quidē nulla libertate loquendi vtuntur, sed obsequendo, adulandoq; eis adblandiuntur, vera mendacijs cōcinnant, laudant turpia, & pro egregijs haberi affirmāt, seuera odiosa esse omnibus dicūt, nequiora autem leuioraq; iucunda. Sicque assentando, simulādo dissimulandoq; Principum aures permulcent, & tali aucupio se tuētur. His itaq; illecebris blanditijsq; illecti illi ab ineunte ætate, omnia quæ agunt sibi licere existimāt. Qua persuasione nihil infœlicius esse potest. Miser enim ille habēdus est, qui ex voluptate viuit, & quæcunque agit, sibi ipsi indulget. *Mendacij & adulationis gymnasium est aula Principū.*

Eiusmodi rationibus plerique inducti, priuatam optimi viri vitam tutiorem præstantioremque esse putant, & longè ad benè beateque viuendum aptiorem quàm eius viri, qui in talibus delicijs à primis incunabulis educatus imperium gerit. Quæ quidem ambiguitas sic simpliciter enunciata, non difficiem

solutionem habet. Quis enim adeò est hebetis atq; obtusi ingenij, qui non malit se similem esse Soloni legumlatori sanctissimo atque æquissimo? aut quis non velit potius similis esse Socrati, quàm Critiæ? aut Bruto, quàm Tarquinio? Ille enim libertatem constituit, hic autem Romanorum regno impietate ac scelere sibi parto, non regio more, sed tyrannica libidine, ac sæuitia abutebatur. Age verò, Brutum Numæ Pompilio confer, tunc Regiam dignitatem priuatę vitę quis non antetulerit? Quamuis ipse Numa anceps fuerit, priuatámne vitam, an regiam agere vellet. Nam ad oratores, quos ad se miserant Romani & Sabini, qui tunc in vnum conuenerant, illumque qui delegerant Regem, & in vrbem vocabant, rogabantque vt Regnum acciperet, eiusmodi responsum attulit: *Omnis quidem mutatio vitæ periculosa est: verùm illum cui rerum necessariarum nihil deest, & qui querelæ neutiquam obnoxius habetur, nihil aliud nisi amentia à consuetis studijs transfert, vt certa pro incertis relinquat. Romulum diuina soboles regno dignum fecit: mihi autem genus mortale est. Ille Marte genitus, vos bellatores optimos educauit. Ardentis animi, & robusti corporis Rege vobis opus est. Ego autem pacis studiosus religionem rectaq; iudicia sequor.* His & eiusmodi sententijs regnum repudiabat, adeò vt vix multis oratorum precibus, & necessariorum lachrymis exorari potuerit, vt regias habenas vltro sibi traditas moderari vellet. Sed postquam illas accepit, tanta virtute præfuit, vt eo regnãte, neque bellum, neque seditio, neque tumultus Romæ vllus extiterit: nullæ præterea inimicitiæ, nullæque insidiæ aduersus eum regnandi causa, vt adsolet, fuisse dicantur. Itaq; populum Romanum iustitia & modestia sua ad mansuetudinem ac pacis studium transtulit, & ad vitæ comitatem. Numæ enim tempore Iani templum tres & quadraginta iuges annos, quibus regnauit, clausum mansit. Agriculturam autem quasi pacis & ocij effectricem, magis quàm diuitiarum ac voluptatum ministram amauit. Metum religionis omnibus persuasit, cultum deorum instituit, sacra ac ceremonias

Numa Pompilij respõsum ad Romanorũ legatos, quod apud Liuiũ.

Iani templũ, XLIII. annos clausum.

ordi-

ordinauit, dies discreuit: vt essent sacri, in quib. diuina tantum curarentur: negociosi verò, quibus humana. Annum certo dierum numero præscripsit: & ciuitatem optimis legibus firmauit. *Sacri dies. Negociosi dies*

Dicendum igitur erit, priuatos viros optimos, & virtute præstantes, qui suis rebus contenti, aliena nō appetāt, suisque fructibus alantur, alienis nō egeant, deterrimis Principibus, qui omnia iniustè agāt, aliena rapiant, luxuria, libidine, auaritia sæuitiaque insultent, longè præferendos esse: optimo autem Regi Principive nulla ex parte conferri posse, non magis quàm si humana diuinis comparare vellemus. Singuli enim scriptores fatentur, ex omnibus humanis bonis nihil præstantius regno, nihil admirabilius, nihil deniq; maiore reuerentia dignum. Et certè *regnādi munus diuinitùs mortalibus tributum est*, vt Homerus asserit, & Isocrates testatur, vt scilicet similitudo quædam diuinæ celsitudinis in terris cerneretur.

Persæ Reges suos inter Deos colunt. Maiestatem enim imperij salutis tutelam esse opinantur. Sanctitas quidem Regum augusta est, vt Iulius Cęsar in oratione, quam habuit in funere amitæ suæ, censuit, & inter mortales omnes plurimùm semper polluit. Quinetiam Hesiodus, qui de diuina sobole fabulatur, magnanimos, atq; optimos Reges cum Dijs enumerat, hisque exemplo terrenæ potestatis, si benè se gesserint, etiam in cælo regendi res humanas officium assignat. Deos ex hominibus factos prisci Latinorum Indigetes appellant, quasi inter Deos agentes: Athenieses verò διοσκόρους, id est Iouis filios dicunt: & hoc nomine Castorem & Pollucem honoris gratia venerantur. Sed eosdem etiam ἐπιστρέποντες cognomento vocant, quòd nautas in periculis ac tempestatibus saluos incolumesque reddant. His etiam inter mortales, qui iustè regnauerunt præmium ac merces maxima est honor, gloria & perpetua fama, qua à populis in omni æuo afficiuntur, quæ (vt Hesiodus ait) diuina est futura, nunquam perit, nunquam occidit, nunquam omnino perimitur: Iniusti autem Reges sæuissimiq; tyranni in vita

Persæ suos reges venerantur vt Deos: quod Tertullianus quoq; testatur.

Indigetes.

Castor & Pollux dij tutelares.

quidem sua omnibus odio sunt, post interitum verò à posteris perpetuæ excreationi habentur, & diuersis pœnis ac cruciatibus apud inferos torquentur, vt aiunt tragici poëtæ, & perpetua ignominia infamiaq; apud superos notantur.

Plutarc. in vita Artaxerxis. Optimi Regis deterrimi tyranni exemplum in eadem familia quondam extitit. Artaxerxes enim Persarũ Rex duos & sexaginta annos regnauit, cùm duos & triginta annos natus à patre relictum regnum accepisset. Mansuetudinis verò, comitatis & clemẽtiæ laudem super omnes alios Reges assecutus est: quam summopere post obitum auxit, celebrioremq; reddidit filius eius Ochus, qui eidem in regno successit. *Ochus.* Patris enim virtutes omni vitiorum scelere adæquauit. Nam sæuitia, immanitate, perfidia libidineq; tyrannos quosque teterrimos superauit: veramq; sententiam Dionysiodori Træzenij esse docuit, qui ait: *Dionysiodori sententia.* *Quis patrem laudabit, nisi improbus filius?* Quasi laudem optimi parentis longè magis homines celebrent, cũ turpem ac degenerem filium vituperant.

De imbecillitate humanæ conditionis: de mente à Deo homini data.

TIT. VIII.

Silenus, Bacchi alumnus. SILENVS (quem Bacchi alumnũ vetustissimi fuisse fabulantur) poëta fuit, & mysteria Liberi patris, quæ orgia vocantur, & diuinos cãtus, quos hymnos appellãt versibus ac fidib⁹ cecinit. Is aliquãdo per regionem, quę Mœonia primo ab antiquissimo Rege Mœone, deinde ab accolis Phrygia nũcupata est, iter habebat, & a latronib⁹ exceptus ad Regẽ, cuius iussu grassabãtur, perductus est. Regnabat per id temporis eo loci *Midas Rex.* Midas Rex, cupiditate & auaritia notior quàm virtute aliqua: quod ei idem & diuinitus ostensum fuisse asserunt. Nam cùm in cunis infans dormiret, formicæ in illius os tritici complura grana congesserunt: qua ex re coniectores illum prædiuitem futurum prædixerunt, sed omnium auarissimum. Rex itaque vt pri-

mum

mùm hominem cõſpicatus eſt, rogauit quiſnam eſſet, & quanti ſe redimere vellet. Tum Silenus nomẽ profeſſus ſe poëtã eſſe dixit, & inopem admodum, nihilque omnino æris penſitare poſſe: ſed ſi ſe liberali animo dimitteret, velle eum docere quid maximum à Deo homini dari poſſit, & quid ſecũdũ: quæ duo ſi recto animo expẽderet, precioſiora ei futura eſſent multo auro multoq; argento. Rex verò audaciam viri, & magnã pollicitationẽ admiratus, iureiurando affirmauit, ſe liberum inuiolatumq; eum eſſe dimiſſurum, ſi promiſſa illa præſtaret, doceretq; ea quæ profitebatur. Tum Silenus, accepta dicendi poteſtate, ſuauiſſimis verſibus cecinit hanc ſentẽtiam: *Maximum munus homini à Deo eſſe, non naſci: proximũ autem in primo vitæ limine occũbere.* Hoc cùm multis rationibus peroraſſet, gratiſſimum incũdiſſimumq; Regi extitit: & liberum illum, vt promiſerat, dimiſit, ac munuſculis quibuſdam pro naturę ſuę parſimonia Silenum affecit. Hac ſanè ſententia ducti Getæ, puerperia lugent, funera autem cantu luſuque celebrant. Huiuſmodi opinionibus mouemur, vt imbecillitatis humanæ cõditionem conſiderare velimus, & cognoſcere hominem, qui tanta ſe iactantia effert, ac tanta ſuperbia exultat dominatoremq; orbis terrarum ſe eſſe putat, & dominum ac domitorem cunctorum animalium: animal eſſe mortale, caducum, & omnium infirmiſſimum. Sapiẽter quidem apud Homerum Vlyſſes dixit: *Nil homine infirmum tellus animalia nutrit, Inter cuncta magis.* Solus enim homo alienis ſemper opib. ſe tuetur. Nudum illum in terram natali die natura abijcit, & ad vagitum ploratumq; exponit, qui niſi manibus, pedibus ac toto corpore vinciatur, contrahitur quamprimum & quaſi trũcus inutilis fit, vel ſtatim moritur: quod quidem ei optandum eſſe videtur. Sed quid dicemus quòd ſingulis quibuſque animalibus natura ipſa veſtẽ parat: nam alijs vellera, pilos, ſetas, ſpinas, pẽnas, ſquammas & his ſimilia parauit: hominẽ autẽ ſine vllo inuolucro aut integumento edidit? Alijs cibus paratiſſimus eſt, homini autẽ quærẽdus multo ſtudio, multo labore,

Getarũ mos in filiorum geneſi, vnde manauerit.

multa vigilia, multaque industria. Alijs natura artes documentaq; tradidit quibus se alant, corpusq; tueantur, pernicitate, robore, volatu, sagacitate, odoratu, nando, desiliendo, ascendendo, luctando similibusque conatibus, quibus & arma parata aptaq; habent, vt promuscidem elephantes, vngues ac dentes leones, pardi, vrsi, tigres: cornua tauri, cerui, damę, siluestres capræ: calces, equi, muli, cameli: rictum, dentésve, apri, sues, lupi, canes: rostrum, aut aduncos vngues, aquilæ, accipitres. Et ne de singulis diutius loquar, singula quæque animalia in sua specie, instituente adiuuanteque natura victitant, & nullis externis opibus indigent, præter hominem, cui nihil scire sine institutione atque disciplina dedit, nisi vagitum atque eiulatum, ad quem quidẽ natus esse videtur. Proinde nequaquam admirandum est, doctos atque eruditos nonnulos extitisse viros, qui dubitauerint melióre mater, an tristior nouerca natura homini fuerit: & fuisse etiam philosophos, qui de contemptu humanæ vitæ scripserint: & duriores alios, qui mortem complurib. persuaserint. Nã præter hæc incommoda, quæ multa quidem sunt, affectus quamplurimos natura turbidos admodum homini dedit, quorum magna ex parte belluæ ipsæ expertes sunt. In solo homine luctus cernitur, & luxuria libidoque multiformis, & omni etiam tempore: sic ambitio, cupiditas, superstitio, futurorum cura innumerabiliaque alia, quæ quidem longum esset in præsentia percensere. Sed hoc vnum nequaquam omittendum censeo, reliqua animalia tuta quietaque degunt in suo genere, congregantur simul, contrarias vires communi impetu propulsant, non dimicant inter se leones, non pardi, non vrsi, non lupi, non serpẽtes: At verò homini plura ac maiora ab homine ipso imminẽt mala quàm a reliquis animantibus. Proinde Deus Optimus Maximus (qui prima rerũ omnium est causa, & Princeps eorum quæ sunt, quæque esse videntur) soli homini præter cætera animalia, vt illũ a naturæ detrimentis mundique periculis muniret, mentem dedit sibi ipsi similem, quæ cùm creatorem patrem

Animal nũ solus homo luget.

Solus homo in sibi simile sæuit.

Ex Macrobio in primo de somnio Scipionis

Hominĩ mẽ

patremq́ue suum respicit, & à corporis contagione recedit, plenam perfectamq́ue similitudinem auctoris sui seruat: hinc ratio manat, quæ gerendorum ordinem obseruat, causamque subnectit, vt quid quo loco facias aut dicas, intelligas. Hanc mentem veteres qui Latinè optimè locuti sunt, animum appellarunt, vt esset diuinus ille spiritus in nobis, quo quidem intelligimus & sapimus, quiq; ab omni concretione mortali est alienus: *& vt Deus mundum, sic ille regit ac gubernat hominem.* Animam autem vocabant prisci spiritum quo viuimus, crescimus, & sentimus, quę communia nobis cum multis etiam animantib. sunt. Proinde senior Cato ille, cui castior antiquorum ętas Censorij nomen ab emendatis moribus dedit, dicere solebat, *animum ideò sui datam esse, ne putresceret illud pecus ignauissimum, cui quidē in luto volutari sic est requies,* vt homini calida aqua lauari, vt eleganter ait Varro. Sed hæc duo nomina confusé inter se maiores vsurpant, & frequenter pro animo animam ponunt, cùm propriè loquendo longè diuinior sit animus quàm anima: hæc enim corporeo carceri addicta est, ille autem purior, nulli corporis custodiæ subijcitur.

tem Deus sibi similē dedit.

Ex Aristotelis libro de mundo.

Cato Censorius.

Vide Pliniū.

Ca. 4. l. 2. Rei rusticæ.

Animus & Anima.

Vide Tertullia ni librum de Anima.

A puro quidem animo sine corporea ope insunt nobis cogitationes, rectæ intelligentiæ, agnitiones, consilia, terrenarum rerum ratio, cœlestium contēplatio, præsagitio futurorum, & his similia. At perturbationes ipsæ, turbidiq; omnes motus, a coniunctione corporis animati nobis accidunt, qui nisi ab animo regantur, nos similes brutis animalibus esse faciunt. Hoc diuino animi munere affectus homo, iure optimo principatum orbis terræ sibi vendicat, & dominum domitoremq; omnium animalium se esse iactat: patiturq; etiam se μικρόκοσμον, id est paruum mundum, vocari, cùm ad similitudinem Dei mundum regentis ipse etiam corpus regat.

Aristoteles libro de mundo.

Mens omnia suppeditat homini, quæ per naturam ei desunt.

Tit. IX.

EA omnia quæ dixi per naturam homini deesse, suppeditat ratio ipsa, & admiranda docilitas. Quæ siue sit Platonica illa reminiscentia, siue memoria ex præexistente cognitione, vt aiunt Peripatetici, siue vtrãque naturam sapiat, vt partẽ eorum quæ scimus, reminiscentia diuinorum, partem verò disciplina nobis tradat, vt ex Pythagoricis symbolis colligere possum⁹ (nihil enim in hoc laboro) res profectò admirãda est, adeò vt nihil maius aut diuinius dici aut excogitari possit. Nonne magnum tibi atque admirabile videtur, infantem anniculum, aut bimulum, aut ad summum trimulum, blæsa adhuc lingua vernaculo sermone conari, materna verba, qua diligentia per ætatem potest, imitari, adeò vt paruo temporis curriculo innumerabilia vocabula discat, plenũ perfectumq; sermonẽ hauriat? Cùm verò septimum agit annum, tunc & tempestiuè literis imbuitur, vt ait Hesiodus, & ad studia bonarum artium sese erigit, & quamcunque disciplinã facilè perdiscit, fitque quã primum vir, & ratione & oratione nititur æqualibus omnibus suis prestare. Hoc diuinum rationis munus adeò hominem extulit, vt humanarum diuinarumq; rerum eum capacem compotemque reddiderit. Cui non satis fuerit, se suosque alere atque educare, nisi etiam arcana naturę indagauerit, absconditas rerum causas perquisierit, terræ viscera effoderit, aurum, argentum, & alia metalla eruerit, cœlum cogitatione ac mẽte penetrauerit, abditaq; omnia scrutatus, mortales etiam alios docuerit. Hic est ille Prometheus Iapeti filius, quem ignem cœlicolis ferula subtraxisse, & mortalibus tradidisse poëtę fabulantur. Fuit enim primus, vt quibusdam Græcorũ placet, qui Astronomiam docuit, vel Atlas Libys filius, quem Diodorus Siculus refert primum spherã inuenisse, multis seculis ante Archimedẽ Syracusanum, qui eã deinde per-

Prometheus, de quo Horatius.

Atlas. Plinius. c. 56. li. 7. & ca. 8. l. 2.

Diodor. l. 4.

perfectiorem reddidit. Atlantem cœlũ humeris sustinere faciunt, vt ostendant primum illum Astronomiam docuisse: & Herculem onus subire, quòd illius discipulus fuerit, & fesso ac senescenti magistro successerit. Sed huius artis antiquiora præcepta ab Aegyptijs sacerdotibus tradita fuisse auctores sunt. Cicero alijs omnibus Phœnices in hac disciplina antiquitate præfert. Sed Plato hanc cognitionem priscis Græcorum tradere videtur, vbi in Cratillo ait, *Solem, lunam, stellas ac cœlum veteres Græci primi Deos putauerunt. Et cùm cernerent illos currere, θεοὺς appellarunt, θεῖν nanque currere significat, inde tractum est, vt θεὸς Deus diceretur, nomenq; Latinum hinc ductũ esse plerisq; visum est.* Sunt tamen qui Deum à timore dici putẽt. Est enim δέος timor, quoniam Dei potentia omnibus formidini esse debeat. Sed quicunque fuit qui hanc cognitionem hominibus tradidit, certè diuinus potius quàm mortalis haberi potest.

Hercules, cur subeat Atlantem.

Phœnices: vide quæ notauimus ad lib. 2. Patricij de Repub. cap. 1.

Deus vnde dictus.

Omitto inuentionẽ literarum, quæ quidem præter omnes alias admiranda est. Pauculis enim notis vniuersum hominum sermonẽ complecti videmus, per quas memoriæ mandarentur doctrinæ ac disciplinæ omnes, quæ sine his ieiunę omnino essent, mutæ penè, atque elingues, & parua temporis diuturnitate propter varios fortunæ casus interirent. Omitto etiam aliarum artium inuentores, quos tanti Aegyptij & Phœnices æstimarunt, vt eos qui vitam humanam re aliqua inuenta excoluerunt, communes hominum patronos, ac benefactores esse putarent, & eosdem quasi Deos venerarẽtur, statuis, simulachris, templis, ædibus, delubrisque decorarent, eorũ quoque nomina inter præsentissima numina referrent. Nónne Liber pater, quòd emere ac vendere docuerit, & vinum vsui mortalium tribuerit, diadema regium gestamen, ac triumphum in honorem fortissimorum Ducum Imperatorúmve, Deus habitus est? Et Ceres Dea, quoniam frumentum glãde vescentibus dederit, & pinsere, molere, ac pultem panémq; facere docuerit? Aeolus quoque Tellenis filius qui rationem vtilitatemque ventorum monstrauit, vnde

Liber pater tur Deus habitus est. Emere & vendere Liber pater docuit.

Ceres

Aeolus Telle-

nis aliàs Helenι, teste Bocatio filius, pleriq; Iouis filium credunt.
Amalphi.

nauigandi vsus fluxit, ex quo multa communis vitæ commoda manauerũt, in numẽ relatus eſt. Sic Amalphis honores meruit, qui magnetis vſum primus nauigãtes edocuit. Antè enim ad ſiderum obſeruationem curſum dirigebant, fallebanturque ſæpenumero, ſiue nubilo obſcuroque cælo, ſiue montium oppoſitione. Quanta laude dignus exiſtimatus eſt ille, q̃ primus domos ædificauit Athenis? Antea (vt aiũt) ſpecus & tuguria erãt pro domibus, verùm Doxius Cælij filius, exemplo ſumpto ab hirundinum nidis, lutearum ædium inuẽtor fuit, qua ex re diuinas meruit laudes. Chiron quoque Saturni & Phillyres filius, qui herbarum medicamenta oſtendit, diuinus habitus eſt, & Ariſteus Athenienſis propter olei mellisque documentum, ſicut & Triptolemus, quòd bouem primus aratro ſubegerit. Bellerophon verò hominem equo vehi docuerit: & ex equo certare Theſſali, qui Centauri dicti ſunt.

Plin. c. 56. l. 7.

His igitur relictis, ne nimius fortaſſe videar, concludendum erit, mentem ac rationem homini à Deo datam, omnia ſuppeditare, quæ per naturam ei deeſſe videbantur. Nam cùm eadem rectè officio ſuo fungitur, libidinem coërcet, iracundiam comprimit, voluptatem reſpuit, cupiditatem ſedat, & alias omnes animi perturbationes freno rationis ſubigit. Tunc virtutem ipſam effert, ſecundum eam agit, & ab ea nuſquam diſcedit, cuius habitu atque actu nihil homini deeſſe poteſt, quod ad benè beateque viuendum pertineat. Atqui, vt Plotinus Platonicus oſtendit, *duo præcipuè præſtat in mũdo Deus, vnum quo mundum inſtituit, alterum quo illum gubernat,* hæc eadem duo animus in corpore noſtro efficit. Nam beneficio ac virtute animi corpus formatur, & ſic ab eodem etiam gubernatur. Hic rationem homini tradit, quæ dirigit eum ad optimum finem, id eſt ad actionem ſecundum virtutem. *Agere enim honeſta & laudabilia,* vt Ariſtoteles ait, *ex his reb. eſt quæ propter ſeſe expetuntur, in quibus humana fœlicitas eſſe cernitur, quæ quidem humanarum rerum eſt finis, & ad quam actiones omnes noſtræ dirigantur oportet.* Fœlicitas

Plotini Platonici ſentẽtia.

citas enim per se ipsa perfecta est, & nihilo indiget, cùm singulæ aliæ res alicuius alterius rei gratia expectantur, præter fœlicitatem, quæ humanarum omniũ actionum finis est, & idcirco summum bonum plerisque clarissimis philosophis esse videtur.

Sapientiam diuina mens homini præstat, quæ societatem humanam instituit, cui fuit necessarium rectorem vnum præfici.

TIT. X.

DIVINA illa mens soli homini ex omnibus animalibus à Deo tradita, quæ illum ducit & regit, & curam honestarum cogitationum habet, cuiusque occulta agitatio secundum propriam virtutem ad Dei agnitionem & ad veram fœlicitatem nos ducit, effecit vt homines semper cogitauerint quæ profutura essent, declinarent aduersa, sequerentur prospera, aspera autem fugerent. Hac itaque duce agnitionem rerum, & sapiẽtiam nanciscimur, quæ tanto maiorem iucunditatem affert, quanto præstantior est qui per se sapit, quàm is qui semper inquirit, aut causas rerum prorsus ignorat. Accedit etiam contemplatio rerum maximarum, atque occultarum, quę solius sapientis est. Tunc enim agit humana mens secundum illud diuinum quod in se habet. Tunc non terrena cogitat vt mortalis, sed quantum potest, ad immortalitatem se erigit homo, omniaque efficit quæ recta sunt, vt benè beateque viuere possit. Ea siquidem est vera ac beata vita, quæ secundum mentem ipsam agitur. Pro ximum locum tenet illa, in qua ciuiles actiones versantur secundum virtutem, quarum particeps omnino corpus esse videtur. Per hanc tamen contemplationem proderit etiam sapiens rebus humanis, quibus semper aderit, vt Deum etiam dicimus nostris actionibus interesse. Quæ quidem persuasio optima est, cùm cogitamus diuinũ numen singulis quibusq; horis nostris rebus interuenire, & dicere q; vt non nisi recta agamus, abstineamus ab iniquis. Præclarè certè illud Silij poëtæ ad Scipionem dicitur:

Mens diuina soli homini cũ Deo cõmunis.

Beata vita.

Idem

Silij versus. *Idem iustitiæ cultor, quæcunq; capessis,*
Testes factorum stare arbitrabere diuos.

Hæc quidẽ cogitatio efficit vt homo intelligat quãta beneficentia à diuina natura affectus fuerit, quantaque munera acceperit. *Nam non celeritate modò mentis eum ornauit*, vt ait Cicero libro primo de legibus, *sed & sensus tanquam satellites attribuit: figuramq; corporis habilem atq; aptam humano ingenio dedit.* Nam cùm cætera animantia abiecisset ad pastum, solùm hominẽ erexit, ad cœlique quasi pristini domicilij conspectũ excitauit: tum speciem oris ita formauit, vt in ea penitus reconditos mores effingeret, quando hilaritatem animi vultu ostendimus: mœrorem enim, tristitiam, formidinem, iram, furorem, tranquillitatemq; frons, oculi & supercilia indicant. Hac mente diuina, principio rerum humanarum acutiores ingenio viri, qui inter vagos illos atque agrestes homines versabantur, animaduerterunt, hominem aliena ope indigere, cùm neminem sibi ipsi satis esse cernerent. Proinde arbitrati sunt illum per societatem sui generis commodius degere posse, & facilius cõsequi omnia quæ per naturam ei deesse videbantur. Et idcirco à syluestri vagaque solitudine in multitudinis cœtum, humanamque societatem illum deducendum esse duxerunt. Quo quidem facto quamprimùm coniuncti inter se homines sermonem ex assidua consuetudine statuerant, quo conceptũ mentis exprimerent, & consilia communicarent. Nam solus homo ex omnibus animalib⁹ sermone distincto vtitur, reliqua verò omnia confusa voce affectus suos indicant, vt boues mugitu, equi hinnitu, canes latratu, elephantes barritu. Sic coniuncti deinde societate, mutuis officijs homines, dando, accipiendo, commodando, mutuando inter se, facilius victitare cœperunt, & ferarum incursum communi munimento propulsare. Sed paulatim moribus corruptis, cùm naturaliter quisque magis sibi, ac suis, quam reliquis studeat, vnusquisque rem suam agebat, proximique commodum negligebat: nec erat quispiam, qui pro cõmuni vtilitate laboraret, aut curã multitudinis ageret

ret: errabantque veluti sine pastore greges. Idcirco cogitandum fuit, vt esset aliquis qui alijs præesset, cunctos regeret, pro omnibus excubaret, communi vtilitati ac commodo studeret. Elegerunt igitur virũ aliquem virtute, sermone, ac fortitudine præstantẽ: & probitate ac moribus integrum, qui quasi pastor omnium esset. Proinde apud Homerum Agamemnon populorum pastor sæpenumero appellatur, id enim significat (vt arbitror) Ἀγαμέμνων siue per similitudinem, siue quòd priscis temporibus homines non delicijs aut voluptatibus, sed pascendo pecori, aut agriculturæ insudabant, vnde illud Ouidij:

Regni principatusq́; origo.

Agamemnon pastor ab Homero sæpius appellatur.

Fastorum l. 5.

Cætera luxuriæ nondum instrumenta vigebant:
Aut pecus, aut latam diues habebat humum.
Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est:
Sed iam de vetito quisq; parabat opes.

Huic viro, quem præfecerant, arbitria rerum permiserunt. Cumq; prudentiam eius cernerent circa iusta honestaque versari, & ea omnia agere quæ eis commoda, vtilia atque tuta esse possent, decreuerũt eum publicè alere, vt ab omni illiberali functione, quæstuosáve industria immunis esset: quandoquidẽ putarent illum sapientem à Deo factum, non autem fossorem, aut aratorem, aut aliud quippiam eiusmodi, vt de Mergythe ait Homerus.

Reges hominibus à Deo dari.

TIT. XI.

POëta Græcorum omniũ clarissimus opinatus est, *neminem rectè imperare posse, nisi eum cui Deus imperium destinauerit.* Quocirca Reges à Deo petendos sacrificijs litationibusque esse dicebat. Hanc opinionem secutus est Samnius Aegyptius philosophus non vulgaris. Nam cum accepisset Alexandrum Regis Iouis Hammonis filium oraculo fuisse salutatum, admirantibus compluribus ait, omnes homines sub Dei imperio sunt: idcirco imperare, & principatum inter mortales gerere, diuinum quoddam munus existimandum est.

Reges à Deo petendi sunt.

Alexander Hammonis Iouis filius.

est. Omnibusque rationibus patere dicebat Deum communem hominibus parentem esse, verùm peculiariter veluti filios sibi adoptare illos, quibus imperandi regendique potestatem permitteret. Priamus quoque apud Homerum Hectorem laudans eximia illum probitate præstare ait, adeo vt non mortalis alicuius hominis, sed Dei filius esse videretur. Romanus etiam senatus, Imperatores optimè de se meritos postquam excessissent è vita, diuos publico consilio appellandos esse censebat. Quod nomen viuo homini neutiquam conuenit, vt apud omnes incorruptè, ac Latinè loquentes cerni potest, vnde illud Adriani Cæsaris apud Aelium Spartianum, qui inquit; *Ego mihi diuum adoptaui, non filium*, cùm Aelius Verus, quem sibi adoptauerat, præ mala valetudine mortuus esse videretur. Natiuitatem educationemque Regum numinibus curæ esse, populi ac nationes crediderunt. Hinc orta est opinio Romulum à lupa fuisse nutritum, Cyrum à cane, Abidum autem à cerua. Firmati hac opinione Persæ, vt diximus, Reges suos viuos augustè sanctéque colebant: proinde tussire, spuere, oscitare, nasum emungere, & similia alia ante Reges agere, nefas omnino habebatur. Post obitum verò eos in numina referebant, & aris, templis, statuisque eorum hostias cædebant, & thura atque alios diuinos odores illis adolebant. Arcebant præterea à Regum suorum aspectu Principum omnium populorumque oratores, qui illos adorare minimè volebant, nec nisi per internuncium mandata exponebant: quod quidem eiusdem exemplo cernitur Ismenias à Thebanis ad Artaxerxem orator missus, monebatur à Regis satellitibus vt si ad Regem aditum optaret, illum vt Deum adoraret. Quod Ismenias pollicitus est facturum: & tamen ne quid a patriæ dignitate alienum ageret, introductus in regni penetralia, cùm Regem in alto solio suspexit sedentem, anulum è digito suo exemit, & illum ante pedes suos deiecit, & sic se flectens adorantis in morem anulum sustulit, mandataque tali illusione adiutus exposuit, remque patriæ optimè

Priamus, apud Homerũ.

Imperatores Romani diui vocati.

Adrianus.

Aelius verus dictus, Commodus.

Educationes Regum Dijs curæ sunt.

Persarũ mos venerãdi suos Reges.

Plutarc. in vita Artaxerxis.

optimè nauauit. Hanc Persicam salutationem cùm victo Dario nimis ambitiosè affectaret Alexander, maximam ciuium suorum contraxit inuidiam. Dicebant nanque Macedones pessimè cum eo Principe agi, qui se Deum quàm Regem haberi mallet, quiquè mortali patre abdicato se Dei filium existimari cuperet. Hæc quidem res multis exitio fuit, & Callistheni philosopho in primis, vt nonnulli scribunt, qui hanc barbaram assentationem magna verborum licentia execrabatur. Quod cùm accepisset Rex, graui ira excanduit, & eũ insidiarum in se conscium accusari passus est, exegitque ab eo immanissimas crudelissimasque pœnas. Nam truncatis manibus, abscissisque auriculis, & naso, labrisque mutilatis, deforme ac miserum spectaculum omnibus illũ visendum præbuit: ac deinde eum in caueam cum cane quodam coniectum ad metum exemplumque cæterorum palam circunferri iussit. At Lysimachus Macedo vir illustris, & virtute viriumque gloria prestantissimus, qui Callisthenis doctrina summopere delectabatur, miseratus tanti viri fortunam, pœnam potius libertatis loquendi, quam perfidiæ aut alicuius grauioris duriorisve culpæ pendentis, venenum ei in remedium miserandę calamitatis detulit. Quod adeò iniquo animo Rex tulit, vt Lysimachum ferocissimo leoni exponi iusserit. Sed cùm in eum leo impetum aperto ore fecisset, manum pallio inuolutam in os leonis insæuit, auulsaque lingua feram exanimauit. Quod cùm vidisset Alexander, admirationem rei in satisfactionem vltionis accepit, & non modò Lysimacho pepercit, verùm etiam eundem deinceps chariorem habuit, propter mirificam animi constantiam: & eundem honore quoque ac muneribus affecit, & digniore militia honestauit. Sed Callisthenes, vt alij scribunt, grauiùs in Alexandrum sæpius oblatrabat, & mordaciore verborum licentia Regem incessabat. Nam palam Homeri versum in illum intorquebat:

Persica salutatio.

Alexander vt Deus adorari voluit.

Callisthenes ab Alexandro interemptus.

Aemilius Probus in vita Lysimachi.

Et cecidit Patroclus, vir te præstantior olim.

Et rogatus ab adolescente quodam, qui inter ministros

ſtros Alexandri erat, quidnam agendo illuſtris fieri poſſet, reſpondit, *Si illuſtriſſimum quempiam interemerit.* Enimuero Ariſtoteles non immeritò dicere ſolebat, *Calliſthenem magnam quidem eloquentiam aſſecutũ, ed eū eſſe mentis inopem.* Quinetiam Alexander ipſe in illum ſæpenumero inquit, *Odi equidem ſapientem illum, qui ſibi ipſi nunquam ſapit.* Eum quoque monuerat Ariſtoteles, vt modeſtè cum viro illo loqueretur, qui vitæ, necíſque poteſtatem in linguæ acie haberet.

Val. Max. lib. 7.

Sed vt iam ad calcem procurrat ſermo, concludẽdum eſſe videtur his rationibus atque exemplis, imperium in homines diuina prouidentia diuinoque nutu conceſſum eſſe, nec poſſe quempiam iuſtè aut diuturno tempore imperare, niſi eum cui Deus imperium permiſerit. Proinde Regem orandum poſcẽdumque à Deo eſſe arbitremur, vt priſci etiam putauerũt. Deſiderata quondam apud Perſas progenies regia Mergydis vltimi Cyri regis filij interitu, magnaque inter Principes diſceptatio erat de regni ſucceſſione. Inter ſe enim complures virtute ac nobilitate adeò pares eſſe videbantur, vt difficilis ex eis eſſet ad populũ electio: quocirca ab omnibus in hanc ſententiam ventum eſt, vt res religioni committeretur: pactique ſimul ſunt, vt ad diem dictam omnes ante regiam primo mane equis veherentur: & cuius equus primus contra ſolis ortum hinnitum dediſſet, is eſſet Rex. Perſæ enim ſolem præcipuum Deorum omnium eſſe opinabantur, & eidẽ Deo albo equos ſacrificabant. Cùm ergo ad ſtatutum tempus conueniſſent, Darij equus ſtatim hinnitum edidit, & ſegnibus tacitiſque alijs fœlix auſpicium omenque Domino primus emiſit. Tanta autem moderatione reliqui vſi ſunt, vt religioni confeſtim cederent, & ex equis deſilientes, Darium Regem ſalutarent: Populus itaque omnis Principum iudicium ſecutus, quaſi Deo bene volente eundem Regem conſtituit.

Perſæ. Mergys. Cyrus. Herod. l. 3.

Sol Deus apud Perſas: quem ipſi mitram vocant.

Non in diſſimili exemplo verſati ſunt Tyriorum ſerui, qui conſpiratione facta omnem liberum populum trucidauerunt, potitique vrbe lares Dominorum occupauerunt, omnia inuaſerunt, duxerunt-que

Serui Tyriorũ occiſis Dominis regem diligunt.

que coniuges pro sua libidine; vnus tamen è tanto seruorum numero, Stratoni seni Domino, & vnico eius filio pepercit, eosque clanculum occultauit. Sed cùm placuisset seruis de statu rerum deliberare; & vnum ex seipsis, qui Dijs præter cæteros acceptissimus esset Regem instituere; illum communi consilio Regem decreuerunt, qui postridie eius diei orientem solem primus ostendisset. Tum ille qui Dominum seruauerat, rem ad eum defert: Et hic à Domino edoctus, cùm in campum ad auroram omnes cõuenissent, occidentem cœli plagam solus spectabat, cùm alij omnes orientem intuerentur; ludibrioque habebant illum solis ortum ad occiduum spectantẽ. Sed vbi dies aduentare cœpit, is omnium primus in summo vrbis fastigio orientem solem ostendit. Atque cùm non seruilis ingenij hæc ratio visa esset, pietatem suam in dominum omnibus confessus est. Igitur venia seni, filioque eius omnibus data tanquam diuino numine reseruatis, Stratonem Regem declarant, qui aliquandiu omnibus gratus regnauit: post cuius obitum regnum ad filium, deinde ad nepotes posterosque longa serie transiuit vsque ad Imperium magni Alexandri, qui dirum seruorum scelus omni fœditatis exemplo vltus est. Et ad hanc sententiam satis, nũc autem ad vlteriora transeamus.

Fortunam in Rege optandam esse, fatum, & fortuna quo intellectu differunt.

TIT. XII.

OMNIVM humanarum actionum nulla difficilior est quàm benè hominibus imperare. Nam & si virtutes omnes suppetant, fortuna etiam optanda esse videtur: qua inclinãte, populorum animi plerumque labuntur. Non enim solis Barbaris fides ex euentu pendet, sed plures etiam alij illorum sententiam sequuntur. Vnde Plutarchus vir eruditissimus in pluribus disciplinis, hanc sententiam protulit, *prudentiam, iustitiam, ac potentiam nunquam satis posse*

Benè imperãre hominibus, difficillimũ.

Fortuna.

nisi comitem fortunam habeant, à qua pulchritudinem ac magnitudinem humanæ omnes accipiunt actiones. Sed fortunam nunc intelligo subitum & inopinatum euentum eorum quæ accidunt, vt Academicorum complures eam definiunt. Et illuc spectare mihi videtur sententia illa Ciceronis, cùm ait, *Multa efficit fortuna inopinata nobis propter obscuritatem, ignorationémque caussarum.* Quam etiam sententiam protulit, vbi ad Nepotem scripsit: *Fœlicitas est fortuna adiutrix bonorum consiliorum, quibus qui non vtitur, fœlix nullo pacto esse potest.* Et rursus ad filium scripsit: *Magnam esse fortunæ vim in vtranque partem quis nescit? Nam cùm prospero flatu eius vtimur, ad exitus peruehimur optatos. & cum reflauerit, affligimur.* Nec illis auscultandum censeo, qui fortunam Deam esse putant, in cuius potestate omnia sint, quæ ad homines pertinēt. Hi enim priscis fabulis mouentur, quibus ex Hesiodi figmento dicunt, fortunam Deam esse, quæ hominibus bona & mala non ex merito aliquo virtutum aut actionum, sed ex temeraria quadam voluntate tribuat. Proinde cæca à quibusdam poëtis surdaque esse perhibetur. Eius simulachrum cum cornu & gubernaculo fingebant, vt qui opinarentur illam & opes largiri, & humanarum rerum imperium habere. Qua opinione ductus Aristoteles in libris suis de institutione Reipublicæ scripsit externorum bonorum fortunam caussam esse. Et Liuius *in omni re fortunam dominari* inquit. Hircius quoque de bello Alexandrino, eiusmodi verba scripsit. *Fortuna plerunque eos, quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriorem casum reseruat.* Hanc etiam de fortunæ Imperio sententiam secutus Maro, *fortunam omnipotentem* cecinit. Et Demosthenes in clypeo suo bonam fortunam scripsit, quippe qui opinaretur eam Reipublicæ Deam dominamque esse. Huius numinis templum magnæ vetustatis Præneste fuit, vnde certa oracula per sortem eruebantur. Apud Antium quoque promoueri solita simulacra fortunæ ad danda responsa multi scribunt. Nec defuit Romæ fortunæ Deæ templum, & ædes illa, quam Lucullus magnis opibus construxit, in qua statuas magno-

Ciceronis sententia ad Nepotem.

Fortuna non est dicenda Dea.

Simulachrū fortunæ: vide quæ auctor Rhetoricæ ad Herennium.

Hircius.

Demosthenes in clypeo suo bonam Fortunam cur scripserit.

Fortuna Antiana.

magnorum artificiorum complures erexit, quas dono habuit à Mummio, qui Achaiam vicit & Corinthum, vrbem opulentissimam & dominam duorum marium, ex senatusconsulto euertit. Nemesis quoque (quæ Dea superborum vltrix habebatur, & Deorum ira esse credebatur) à plerisque poëtis pro fortuna habetur. Vnde Antimachus scripsit hanc Deam consensu omnium Deorum cuncta mortalium bona in potestate sua habere, & Adrastum omnium primum eidem sacram ædem statuisse ad Arsapum fluuium pone Cyzicum vrbem. Fuit etiam ei templum ad Rhamnum Atticæ pagum, vnde etiam Rhamnusia appellatur. Sapientius multo Homerus sensit, qui fortunam nullam esse arbitratus, eius nomen in poëmatis suis nusquam posuit. Is tamen fatum asseruit, quam diuinam voluntatem esse definiuit, non impiam aut fabulosam aliquam sententiam secutus, sed à vera ac theologica ratione neutiquam aberrans. Non enim omnia, sed quædam tantùm fato fieri existimauit: quod vel maximè ibi cernitur, cùm increpat eos mortales, qui temere superos incusant in rebus suis aduersis, quum homines ipsi pro sua ipsorum vecordia atque ignauia malis suis causam præbeant. Actionibus siquidem nostris omnibus Deum præesse putat, sed illarum partem naturæ permittere, partem voluntati nostræ, partem autem subitis & inopinatis casibus. Hos autem casus fortunæ subiectos esse, complures etiam doctissimi viri arbitrantur. A fortuna enim ea fieri autumant, quæ præter animi nostri intentionem accidunt: vt si quis culturæ gratia fodiat agrum, & thesaurum inueniat, cùm eius rei causa non foderet, erat tamen fortuna incerta. Et quandoque eam in bonam, quandoque autem in malam accipiebant partem. Nam pro rerum euentu secunda vel aduersa dicebatur: vt si quis aurum fodiens, subito cuniculi lapsu decidente mole opprimeretur. Fors autem fortuna ab antiquissimis semper in bonam sumebatur partem. Eius numinis templum à Seruio Tullio Romanorũ Rege, secundum Tyberim, vt Varro scribit, extra vrbẽ

Nemesis.

Vnde & Adrastia dicta est.

Rhamnusia.

Homerus fortunæ nusquã meminit.

Fors fortuna, & eius templum.

dedicatum fuerat, cui in magna aliqua fœlicitate sacrificabant. Cicero verò duas refert sententias: vnam eorum qui censent omnia ita fato fieri, vt fatum omni ex parte vim necessitatis afferat: alteram eorum quibus videtur nullum esse fatum, sed omnia referunt ad voluntarios motus animorúm nostrorum.

In li. de fato, & in topicis ad Trebatiū. Vide & Lipsij libros de Cōstantia.

Platonici sapienter quidem fatum causarum complexionem & prouidentiam Dei, quam primam causam appellant, esse existimant. Posidonius verò fatum definit collationem causarum, ex astrorum motibus vim efficaciamque trahentem. Hipparchus, Eudoxus, Hecateus, & alij nonnulli Astronomorum fatum virtutem constellationum immutabilem esse dicunt, quam tamen opinionem non omnes astrorum periti affirmant.

Heraclitus irrisit Hesiodi sententiam.

Heraclitus enim Ponticus cùm incidisset in versus illos Hesiodi, in quibus dicit dierum omnium alios infœlices, alios verò fœlices esse, poëtam illum irrisit, asserens eum non cogitasse naturam omnium dierum pariter dominam esse. Romanos tamen video hanc sententiam Hesiodi secutos esse: nonnullos enim dies infaustos notabant, vt quintum decimum ante calendas Sextiles propter Cremerensem Aliensemque cladem.

Tit. Liu dec. 1 l. 6. in prin.

Multi veterum dixerunt fatum esse seriem causarum ineuitabilem cœlestium orbium motu manantem. Sunt etiam qui durius sentiant, dicantque hanc seriem à Deo neutiquam mutari posse.

Pythias. Crœsus.

Vnde Pythiam Crœso Regi de illusione oraculi contra Cyrum per legatos quærenti respondisse ferunt, *forte a tu fato destinatam, ipsi quoque Deo immutabilem esse*. Hoc etiam declaratur vetustissimo versiculo illo, in quo dicitur:

Quod fore futurum est, ipsum exuperat Iouem.

Fatum facilius præuideri, quam vitari posse doctissimi veterum censerunt: quod quidem declarauit Iulius Cesar.

Cæsar Astronomiæ peritissimus.

Nam cùm peritissimus in studijs Astronomiæ esset, vidit ex natalibus suis Martias Idus propter Scorpionis occasum sibi fatales esse: easdem tamen cauere nequiuit, sed prædestinato fato functus est, & quod præsciuerat, neutiquam declinauit. Quid autem de Cæsare loquor, cùm certam Senatum popu-

lumq;

lumque Romanum prędictum multò antè fatum cauere nō potuisse? cùm Decemuiri, qui libris Sybillinis præerant, cecinerunt ad Aufidum non esse pugnandum? Et Martius vates fore etiam prædixit, vt Romani ad Aufidum Apuliæ flumen vincerentur. Chrisippus Stoicorum princeps fatum (quod quidem ipse) πεπρωμένην vocat, alij vero εἱμαρμένην, definit esse sempiternam quandam & indeuiabilem seriem rerum, ac catenam voluentem semetipsam, seseque implicantem per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque sit. Hæc est aurea illa Homeri catena, quam pendere de cœlo in terram Vlysses commemorat. Sentit enim à summo Deo ad imum terræ vsque vnam mutuis se vinculis religantem, & nusquam interruptam esse connexionem. Hinc rursus Cicero in libris de diuinatione, *Fatum* ait, *esse ordinem seriemq; causarum, cùm causa causam ex se gignit, eáque est ex omni æternitate fluens & sempiterna virtus*. Hanc physici causam æternam vocant. Noster autem Stoicus, ne à Chrysippo (qui non aliqua vt Homerus, sed omnia necessitate fatorum fieri putat) discedat, *fatum definit necessitatem esse omnium rerum, omniúmque actionum, quam nulla vis frangere possit, ex Dei dispositione definitam*. Hanc opinionem cùm sequeretur Ammianus Marcellinus, eiusmodi verba scripsit. *Nulla vis humana vel virtus meruisse vnquam potuit, vt quod præscripsit fatalis ordo, non fiat*. Sed Pindarus longè ante eum dixerat: *Non ignis fatum, neque ferrea mummenta arcent*. Sed Alexander Aphrodiseus mitiorem sententiam protulit. Dixit enim *fatum nihil aliud esse nisi naturam ipsam, quæ sicut ad rationem voluntatémque nostram nequaquam redigi potest, & sic fatum inexorabile omnino est, nullisq; viribus auerti flectíve possit*. Ad hanc sententiam redigitur etiam illud Homericū,

Non est qui fixas Parcarum auertere leges,
Effugere aut possit.

Primum natiuitatis nostræ diem viam ordiri, & extremum dare, multi sentiunt. Hinc illud Silij Italici,

Extremúmque diem primus tulit.

Et tragicus noster ait,

Chrysippus.
Ex A. Gel. c. 2. lib. 6.
Catena aurea Homeri quid sibi velit.
Cicero.
Fatum.
Physici.
Chrysippus.
Ammianus Marcellinus.
Silius.

Seneca. *Primusq; diem dedit extremum.*

Nec distat ab hac sententia illud Maronis,

Maro 10. Æneidos. *Stat sua cuiq; dies.*

Sed hanc ambiguam obscuramq; quæstionem alijs relinquamus, satisq; sit si vltro fatemur veniam aliquam indulgendã esse his, qui opinantur non modò virtutes omnes ciuiles ac militares Regibus Principibusve necessarias esse, sine quibus bene imperare nõ possint, verùm prosperam etiam fortunam expetendamq; esse. Hinc illud Aeneæ ad filium,

Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem,
Fortunam ex alijs.

Quũ sibi ipsi minus fœlix ac fortunat⁹ esse videretur. Agesilaus Lacedæmoniorum Rex, qui exercitui totius Græciæ contra Tyssaphernẽ cum ingenti præfuit gloria, vir fuit omni virtute clarissimus: nam ingenij acumine, animi probitate, cõsilij sapientia, fortitudine, robore, celeritate, tollerantia, omnes anteibat. Is tamen fortunam semper formidauit, vt qui eã præter hominum potestatem esse cerneret, & posse etiam paruo temporis momento totius vitæ laudem labefactare, atque obscuriorem reddere. Quocirca sæpenumero dicere solebat, non eos qui benè ac prosperè viuerent, adhuc fœlices ac fortunatos esse habendos, sed eos qui gloriosè morerentur. Proinde

εὐθάνατος. *εὐθανασίαν*, quam ipse appellabat, hoc est bonam mortem fœlicitatem esse dicebat. Hæc est vetus illa sen-

Dictum notandum. tẽtia, qua quidem dicebatur, *Alius de alio iudicat diem supremus autem de omnibus.*

Nos verò à Principe, quem descripturi sumus, ea exposcere debemus, quæ ipse præstare potest, quæq; in eo sunt. Aliena enim quis polliceri potest? Multa de Cn. Pompeij fœlicitate Cicero populo Romano

Orat. pro lege Manilia. pollicebatur, quasi illius fortunã in cõsilio haberet: at id assequebatur exemplis bellorũ quæ antè gesserat, in quibus prosperos semper habuerat euentus: verùm quis ignorat fortunam lubricam, volubilem, mutabilemque esse, quæ quidem humanam vitam nunc secundis, nunc aduersis rebus permiscet, adeò vt nullam vnquam fœlicitate miseriæ cala-

mitatísve expertem euenire permittat: quam etiam beatissimus quisque versa (vt dicitur) fortunæ rota, ante solis occasum miserrimus fieri possit? Fortunatus habitus est Paulus Aemilius quum Regem Perseum superauit, & eum captum cum tribus filijs in triumphũ ante currum duxit. Sed fortuna eiusmodi lætitiam nec solidam nec diuturnam ei permisit, verùm domesticis funeribus eam miscuit: duos enim adolescentes peregregiæ indolis filios amisit, alterũ quidem antequam triumpharet, alterum verò paucis diebus post triumphum. *Paulus Æmilius.*

C. quoq; Cotta orator, Sulpitij æqualis, ante diem decreti sibi triumphi diem obijt, ex reclusâ vulneris cicatrice, quod pluribus annis antè in prælio pro Republica acceperat. *C. Cotta.*

Ad hæc Cicero ipse pro restitutione M. Marcelli luculentam orationem ad Cæsarẽ habuit, reditumq; illius impetrauit: sed aduersante fortuna (quæ rarò admodum stabilis esse solet) Marcellus restitutionis beneficio neutiquam frui potuit. Nefariè siquidem per scelus à Cn. Chilone cliente suo Athenis occisus est. *M. Marcelli infœlicitas.*

Sapienter itaq; veteres pictores, vt instabilitatem fortunæ ostenderent, eam in pila sedentem pingebant, non Deam aliquam, quæ nusquam est, significantes, sed mutationem conditionis humanæ, & varios rerum euentus. *Fortunæ simulachrũ in pila cur sedebat.* Nam idem Pompeius, qui tot regna ac nationes vicerat, principatumque in Romano Senatu tandiu tenuerat, & à virtute rebusque gestis cognomentum magni meruerat, ad spadonum proditorumque libidinem in Aegypto trucidatus est, & eius caput, quod paulo antè terror gentium extiterat, hosti dono datum. *Pompeij excidium.* *Vt Lucanus luculentis verbis testatur.* Nec minimum etiam fortunæ ludibrium fuit Persei (quem modo dixi in triumphum ab Aemilio ductum fuisse) legitimum filium ad spem imperij tot gentium ac nationum educatum cernere, ferrariam artem exercentem, necessarij victus quærendi gratia.

Videndum tamen est, ne culpæ nostræ crimen in fortunę instabilitatem reijciamus. Fieri enim solet, vt

errata nostra diluentes, casibus assignemus, vt mali gubernatores facere consueuerunt. Non pugnasset apud Pharsalum Pompeius, ac maledicebant æmuli, & oblatratores, eumque Agamemnonem vocabant. Atqui tutius ei fuisset malè audire, quàm malè pugnare. Non ei cum Armenijs aut Ponticis res erat, sed cum Iulio Cæsare, qui trecenties in Celtas victor certauerat, & quadringentas nationes bello subegerat, adeò Romano populo formidandas, vt antiqua lege de senum ac sacerdotum immunitate scriptum fuerit, nisi Celticum instaret bellum, quo quidem imminente & sacerdotes, & senes in armis esse oporteret. Cæsaris quoque milites à Gallis Germanisque inuicti plura gesserant bella, quàm quispiam recensere posset, & mille vrbes vi expugnauerant, & decies centena millia hominum occiderant. Segnius quàm prōptius cū illis certandum fuerat. Si cunctando Pompeius certamen aliquandiu detrectasset, actū certè de rebus Cæsaris extitisset. Desperatio milites eius fortes ac strenuos lōgè magis effecerat. Omnes enim aggressus hostiles præsidijs suis Pompeius interceperat, præclusisque itineribus omni commeatu terra marique milites Cæsaris arcebantur, adeò vt ex herbis siluestribus confectum panem comēdere cogerentur. Nec res hęc Pompeium latebat. Nam transfugæ nonnulli eiusmodi panem ad eum detulerant, vt lętitia perfunderetur. At ille neutiquam exultauit, sed sibi cum belluis pugnandum esse exclamauit. Pompeius autem nihilo indigebat, omnique commeatu affluebat. Adeò enim re nautica præstabat, vt quocumque vento spirante, vndique, aut frumentum, aut pecuniæ, aut equi, aut milites ei adueherentur. Cæsar autem terra marique angustijs vndiq; circumseptus, fame inopiaque rerum omnium compulsus, necessariò pugnam capessere cogebatur. Et hoc à natura mortalibus insitum est, vt properè admodum exequantur, quod per difficultatem piget inchoare. Iniuit igitur pugnam Pompeius siue proprio consilio (nullis enim pacis conditionib. auscultare vnquam voluit) siue militum suasu (qui vltro

Cæsar.

Pompeij solertia bellica.

Iul. Cæsar in Comment. de bello ciuili.

prælium

prælium depoſcebant, & illum carpebant vt certami nis detrectatorem, affectatoremque diuturni imperij) ſiue infinito militum numero fretus, ſeptẽ enim millia Pompeianorum equitum contra mille Cæſarianorum in pugna futuri erant: & peditum infinita multitudine excellebat. Quibus quidem copijs elatus, indubitatam ſibi victoriam perſuaſerat: vſque adeò, vt quum claſſem omnium Romanorum Imperatorum maximam in anchoris religatam haberet, neque eam accerſiti iuſſerit, neque ex ea auxilij quicquam aduocauerit, cùm opportunè admodum id efficere potuiſſet: & vtcunque res ageretur, in quenuis euentum præſidium maritimum perutile admodum extitiſſet, vel ad victoriam naualem, vel ad meditandum effugium. Qua ex re negligentiæ vecordiæve inceſſitur Pompeius, & ex euentu argumentũ calumniæ æmulis & obtrectatoribus ſuis præbuit, experentiaque docuit verum eſſe, quod ex veteri ſententia vſurpari ſolet: Gnaram aſſuetamque paucitatem, longè plurimum ignaram inſuetamque multitudinem præcellere. Proinde Magnus ille ex ſuperioribus victorijs nuncupatus, vt primum quidem equitum ſuorum fugientium ſurgentem puluerem vidit, omiſſo omni imperatorio munere officióve, lymphato attonitoque ſimilis in caſtra ſe recepit, & quum hoſtem victoria vndique exultantem in ſe tẽdere cerneret, *Tueamini caſtra*, exclamauit. Tũ ſubitò mutata veſte, pauculis comitibus ac ſeruis comitatus, præcipitem fugam corripuit. Cæſar autem victoria potitus, ſumma alacritate in hoſtium caſtra penetrauit, & in Pompæi tabernaculo, vt menſæ ſuæ miniſtris prædixerat, deſedit, & cœnam, quæ Pompeiò parata fuerat, aſſumpſit. Similiter quoq; victor exercitus hoſtium epulis magna cum hilaritate repletur. Quid igitur dicemus? Fortunæ hoc ludibrium extitiſſe, an temerarium ambitioſi væſanique animi conſilium? Hoc ſi intelligere volumus, audiamus Cic. verba ad Pomponium Atticum virum grauiſſimum ſcribentis de Republica. *Valde timeo, nec adhuc ferè inueni, qui non concedendum putaret Cæſari, quod poſtularet*

Pompeius negligens.

Cic. epiſtola ad Atticum.

potius quàm pugnandum. Atqui si ferro omnino decernere statuerat, cautior diligentiorq; esse debuerat. Quid idem testis in alia epistola de eodem dicat, audi. *Cn. autem noster, ô rem miseram, vt totus iacet, non animus ei est, non consilium, non diligentia*: Reliqua illic legenda sunt, vt intelligamus qualem se præstiterit Pompeius.

Carthaginensium mos laudabilis.

Proinde seueritatem Carthaginènsium culpare meritò nemo possit, qui ex senatusconsulto Imperatores illos in crucē tolli iubebant, qui prospero etiā euentu prauo consilio rem gessissent. Fœlicitatem enim illam ciuitatis Genio tribuentes, temeritatem Imperatoris vlciscebantur. Præstet igitur se immunē ab omni temerario consilio, quicunque vult fatum aut fortunam incusare: alioqui non euentum, sed seipsū criminabitur. Princeps vero, quē describimus, humanę mentis sublimitatem cognoscat: nihil temerè, nihil incōsultò, nihil imprudēter aut pœnitendū agat: proinde omnia circūspiciat. *Turpe est enim dicere non putaui*, vt maior Africanus dicere solebat. Agat etiam splendidè, cōstanter, grauiter honesteq; quęcunque agit: nec properandum, sed maturandum in rebus arduis magnisque esse ducat. Præclarè Cæsar

Octauius Cæsar.

Octauianus dicere solebat. *Nihil minus in optimo Duce quàm festinationem celeritatemq; esse optandum. Sat celeriter fieri, quæcunque benè fiant.* Et Fabius Maximus, non quòd promptior fuerit, laudem immortalitatis, & gloriæ perpetuum cognomentum assecutus est. Nihil ita expectet quasi certo futurum, nihilq; cùm acciderit, admirandum, inopinatum, aut nouum accidisse putet. Omnia ad suum arbitrium referat, secum habitet, secum meditetur, ratione in omnibus regatur. Et quamuis aliena audiat consilia, tamen illis examinatis, suis sententijs suisque iudicijs

Romani.

nitatur. Romanos imitetur, qui res omnes magnas & prosperè gestas in Deum auctorem referebant. Et

Homerus, victori nullas coronas attribuit

hac opinione ducti vetustissimi non victori coronas dabant, sed soli Deo. Vnde Homerus neminem virum coronat, sed eas cœli & belli præsidi Deo tribuit. In sacris quoque certaminibus apud Romanos

Apud Romanos

non

non victor, sed victoris patrij Penates Genijque pronunciabantur coronari. Quinetiam triumphantibus dabantur coronæ, vt eas in templis dicarent. Recto etiam sit animo Rex, & impatiens superioris: abiectos, & subijcientes sese, libenter adiuuet, & præcipuè illos qui miseri sunt, quum hoc facere videatur tanquam maior. *Nam quotiescunq; discedit æmulatio, succedit humanitas*, vt ait oratorum maximus. Et vt ad Romanum populum inquit Maro:

Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacisq; imponere morem:
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Et hæc hactenus.

manos in sacris certaminibus nō victor, sed eius Genius, siue Penates coronabātur.

Vnitatem numeris omnibus præesse: sic vnius principatum reliquos omnes anteire.

TIT. XIII.

NATVRAE ratio edocet omnem multitudinem ab vno incipere. Agit enim in omnibus natura quod optimum perfectumque sit secundum singulorum speciem. Sed vnitas ipsa, quæ dicitur μόνας, eiusmodi est, vt ex ea omnia fieri, & in eam omnia resolui veteres sapientes putauerint. Cuius sententiæ auctorem fuisse dicunt Musæum Atheniensem Eumolpi filiū, qui multò ante Homerum poëtatus creditur. Sic & Pythagoras Samius principium rerum omnium vnitatem esse arbitratus est, & ex ea infinitam dualitatem, veluti materiam auctori vnitati præberi, subiectamque ei omnino esse. Hinc dicere per similitudinē possumus vnitatem imperare, reliquos autem numeros parere. Proinde dicimus vnius viri principatum longe præstantiorem esse quàm multorum. In multis enim vnitas quædam requiritur ad omnes consultationes, actus & electiones: nam plures, benè ac rectè regere ac gubernare non possunt. Hoc facilè in ciuilibus societatibus cernimus, quæ tandiu seruantur augenturque, quandiu speciem illam ac simili-

Vnitas, origo omnium multitudinis.

Musæus.

Pythagoras.

Vnius imperium, multitudine melius. Pulcra ratio.

militu

militudinem vnitatis imitantur: cùm verò illam deserunt, statim occidunt, vel grauiter ægrotant, donec per vnitatem ad pristinam valetudinem redeant. Præstat igitur id quod per se vnicum est, his omnib. quæ per se diuisa separataq; sunt, & vnitatē quandam per imitationem fictam desiderant. Hoc quoque à Mathematicis, qui numerorum rationem scrutantur, manifestè ostenditur. Vnitas enim, quæ μόνας ab illis dicitur, mas est, eadem & fœmina, par & impar, nec per se numerus, sed fons & origo numerorum, principium & finis omnium, cùm ipsa principij & finis omnino expers sit. Proinde ad summũ refertur Deum, & ad mentem illam, quæ ab ipso creata Deo vices tēporum ignorat, nunquam senescit, sed semper in eodem æuo permanet, & nunquam occidit. Vt igitur in vniuerso mundo omnia regit Deus, in partib⁹ animi mens, in multitudine membrorum cor, aut cerebrum, quando quidem omnis naturalis gubernatio ab vno manat: sic quoque consentaneum esse videtur, vt cuicunque collectæ multitudini vnus potius præsit, quàm plures. Virtus siquidem vnita (vt Academici & Peripatetici quoque sentiunt) potentior longè est quàm dispersa, & vtilior ad omnes bonas ac rectas actiones. Cernimus enim ciuitates quæ à pluribus gubernantur, seditionibus, & intestinis odijs plerumque laborare: illas autem quæ ab vno reguntur, concordes esse, vt quæ iuste legitimeq; ac imperanti, æquo animo pareant, vltroque obsequantur sine æmulatione aut obtrectatione aliqua: quibus quidem ex rebus perpetuæ sunt, & bonis omnibus affatim semper abundant. Quinetiam ciuitates atque Respublicæ ipsæ, quum bellorum calamitatibus aut maximis difficultatibus premuntur, ad vnitatis remedium se conferunt, nullaque ratione alia facilius euadunt, quàm si res omnis ad vnius arbitriũ redigatur. Romani in magnis periculis Dictatorem vnum creabant, cuius imperio omnia permittebant. Et idcirco Dictatore appellari Varro arbitratur, quòd illius dicto omnes auscultarent obsequerenturque. Licinius Romanus ciuis, qui magna diligētia de antiqui-

Mathematici.

Mens animũ regit, cor, aut cerebrũ, corporis mēbra.

Academici. Peripatetici.

Ciuitates intestinis & odijs & dissidijs plerumq; laborant.

Romani.

Dictator vnde.

Licinius.

tiquitatibus scripsit, retulit Romanos huius magistratus exemplum ab Albanis, à quibus magna ex parte originem ducebant, sumpsisse: qui post Amulij Numitorisque mortem deficiente regia sobole annuos Dictatores designabant, qui regiã potestatẽ haberent. Theophrastus quoque in libris suis de regno scripsit, *ciuitates Græcas in rebus difficilimis ad modicum temporis eiusmodi magistratus instituisse, quos Aesymnetas vernaculo verbo appellabant*, quemadmodum Mytylenæi elegerunt aliquãdo Pittacum contra exules, qui cum Alcæo erant, vt Dionysius Halicarnasseus etiam testatur. Romani itaque ideò faciebant, quòd clarè cognoscerẽt, in vnius principatu maximam auctoritatem esse, liberam sententiam, consilia non ambigua, iudicia in rebus ordinandis potiora, & executiones promptiores alacrioresque: & hoc consilio è multis periculis non semel euaserunt, ac penè victi, victores extiterunt. In difficilimo cõtra Latinos bello Aulus Posthumius ad Regillum lacum Dictator emicuit, aduersus Aequos re male gesta apparuit. Quintius Cincinnat⁹ Dictator factus, & ab aratro accersitus, quamprimum victos hostes sub iugum misit, & ad optatum agellum redijt. Sic etiam Fidenæ captæ. Furius quoq; Camillus Dictator primùm obsessos per annos decem Veios cepit, & rursus cùm Galli Senones fusis Romanis ad Alliam fluuium vrbem cepissent totam præter Capitolium, & coacti fame Romani mille auri pondo iam spopondissent, pecuniaque expenderetur, Camillus Dictator creatus cùm exul esset aduenit, & Gallos vrbe expulit, ac trucidauit, pristinamque patriæ libertatem vindicauit, Romanumque populum, qui iam Veios migrare volebat, retinuit. Lõgè etiam pòst cùm tot cladibus à Carthaginensibus Duce Annibale acceptis, post Cannensem etiam calamitatem (à qua per fugam euasisse in laude fuit) res Romana in vltimo discrimine versaretur, Dictatorem creari placuit, & Fabius Maximus designatus est, qui cunctando Annibalis vires attriuit, & rem Romanam restituit, donatusq; est à Senatu populoque Romano & ab omni etiam Italia

Theophrast⁹.

Pittacus.

M. Aemilius. Furius Camillus: de quo Liuius.

Italia graminea corona, qua nulla fuit nobilior. Nam cæteras omnes singuli Duces militibus qui optimè pugnauerant dabant: hæc autem non nisi in summa desperatione vniuerso exercitu seruato seruatori illius decernebatur. Idcirco etiam obsidionalis vocabatur, liberato ab obsidione exercitu. Legebatur hęc corona viridi de gramine decerpto eo loci vbi obsessos seruasset. Summum enim signum, summaque victoriæ confessio fuit apud veteres, cùm victi herbam victori porrigerent. His igitur exemplis intelligere possumus, ex sententia eorum qui virtute & armis imperiū omnium gentiū quæsiuerunt, Rerū publicarū status in magnis periculis magnisq; calamitatibus nulla alia ratione seruari saluariq; posse, nisi ad vnius viri imperiū redigātur. Quinetiam in bellis intestinis, in quibus Romanus populus in seipsum ferrum conuertit, post diram sæuitiam atque immanitatem L. Syllæ, qui à ciuium iniqua cæde ac carnificina Fœlix cognominari voluit, post Cinnam, Marium, Carbonem, & alios qui præmium in medio patriæ prædam posuerunt, & pro patriæ tyrannide certauerunt, postquam ad Pompeij Cæsarisq; seditionem ventū est, complures prudentes atque optimi ciues publicè asserebant, nullo pacto ab intestina lue Rēpublicam curari posse, nisi delato imperio ad vnius arbitrium. Hanc sententiam Cicero, qui nunquā nisi de optimo statu Reipublicæ cogitauit, manifestè docuit, cùm ad Pomponiū Atticum scribens inquit. *Ego autem vsque eo sum eneruatus, vt hoc otio quo nunc tabescimus, malim τυραννεῖσθαι* (*hoc est tyranno gubernari*) *quàm cum optima spe dimicare.* Illos verò inter se non de Republica, sed de tyrannide certasse clarius ostēdit in alia quadā ad eundē Atticū epistola, his verbis, *Cum Cæsare aut depugnandum est, aut habenda è lege ratio. Depugna, inquis, potius quàm seruias: vt quid? si victus eris proscribere, si viceris, tamen seruias.* Vtilitas redigendæ rei ad vnius arbitrium apparuit Cæsare rerum potito. Nam continuò seditiones intestinas compressit: pacem non modo vrbi, verùm etiam Italiæ & vniuerso terrarum orbi præbuit, instauran-

Corona graminea, omnium nobilissima. Vide Festum.

Li. 2. epist. 14.

Cæsaris benefi

staurantes bella coërcuit, leges, iudiciaque instituit, labascentem Romanum populum erexit, nutantem Italiam firmauit, ciuibus pepercit, inimicis indulsit, exules proscriptosque restituit. Tunc vetustissimum illud oraculum verum esse apparuit, quo consulentibus Phrygibus de fine ciuilium discordiarum respondit Iupiter: *Rege in seditionibus opus esse.* Proinde Gordius vir prudētissimus, sed humillimæ sortis, vt qui conductis bobus araret, iussu Dei Rex cōstitutus est: qui discordias omnes virtute atque eloquentia compescuit, & summa cum æquitate diutius imperauit. Hic nodum indissolubilem in templo suspendit, ex quo Phrygiæ fata pendere dicebantur. Quē longo tempore pōst cùm soluere nequiret, abscidit magnus Alexāder. Gordio successit Midas eius filius, Regum omnium opulentissimus, cuius posteri longa serie regnauerunt, vsque ad tempora Alexandri, qui eos exegit. Cæsar, vt ad rem redeam, plerisque clarissimis viris, qui contra se arma tulerant, veniam dedit, ex quib. Brutus ille extitit, à quo deinde occisus est: quo primùm post Pharsalicam victoriā non cōparente, grauiter indoluit Cæsar, & illum diligenter perquiri iussit: cumq; tādem incolumis perductus esset, summa hilaritate atq; lætitia ab eo exceptus est, tantaq; beneuolentia & honore à Cæsare affectus, vt à quibusdā eius filius crederetur. Nec temere forsitan. Seruilia enim Catonis soror, & Bruti mater, adolescentem Cæsarem miro amore cōplectebatur. Quinetiā inter vulnera cùm ab illo cōfoderetur, exclamasse Cæsarē testatur Tranquillus Græcis his verbis, καὶ σὺ τέκνον, id est, & tu fili? Sed & alios nonnullos ciues patriæ causa liberos dimisit Cæsar, à quibus deinde peremptus est, quum eos internosceret, rursus exclamans ait: *Me servasse, vt essent qui me perderent.* Et certè Rempublicam & vniuersum imperium optimè constituerat: adeò vt verè admodum in Senatu dixisse videatur Antonius, quum inquit, *Nationes, Reges, potentatus, & quæcunque ab oriēte ad occidentem sunt, Cæsar nobis virtute ac potentia subegit, & legibus & benignitate clementiaq; firmauit.*

cia in Remp. suo singulari imperio.

Phryges.

Gordius Deò iussu Rex cōstitutus.

Gordianus nodus. De quo Q. Curtius.

Alexander.

Midas.

Cæsaris clementia.

Seruilia Bruti mater.

Non est ergo mirandum Populum Romanum viuo Cæsari templum commune cum Dea Clementię cō-didisse,& plebem ei solidam columnam propè viginti pedum Numidici lapidis in foro statuisse, inscriptam Patri patriæ,apud quam longo tempore (vt Tranquillus etiā refert)sacrificare,vota suscipere, & controuersias quasdam interposito per Cęsarem iureiurando,perseuerauit.Nec porro immeritò eiusmodi munera& complura alia ei delata sunt.Nullū enim mansueti ac clementis animi officium vnquam amisit.Pompeij disiectas à plebe statuas reposuit. Quod cùm accepisset Cicero, ait, *Cùm Pompeij statuas erexit Cæsar, suas fixit.* Et cùm Alexandriam inuasisset, Photinum & Achilam Pompeij interfectores inter-

Plutarchus de Cæsare.

emit. Quocirca verum esse cernitur, quod Plutarchus Cheronensis scripsit, *Cæsarem rerum potitum nullum crudele facinus aut tyrannicum vnquam exercuisse, sed in principatu se quasi clementissimum medium à Deo datum, omnibus in rebus ostendisse.* Proinde cum Populus Romanus adeò desiderauit,vt infestus atque inexorabilis eius interfectoribus semper extiterit, criminique idem auctor Bruto obijcit, quòd cùm à Cæsare seruatus esset,& quoscunque voluisset etiam ex captiuis liberasset, prælatusque ab eo omnibus ferè amicis esset, facta tamen conspiratione per dolum illū cōfoderit,quòd si nulla gratia,nulla in se col-

C. Cæsaris vita.

lata à Cæsare beneficia eum mouebant,cui quòd viueret, incolumisq; esset iure optimo acceptum referre debuisset,nonne illius potentiam,virtutem,fortunā vereri debuit? cuius etiam solum nomē Parthorū & Indorum Reges somnum capere non sinebat.Ipse

Brutus.

quoque Brutus ad Ciceronem scripsit, vt idem Plutarchus meminit: *Bonus profectò vir erat Cæsar, sed progenitores nostri mites etiam* Dominos *non tulerunt.* Verè de seipso vaticinatus est Cæsar, quum renunciarentur ei nonnullæ coniurationes, conuentusque nocturni,quos quidem non vltrà arguit, nisi vt ostenderet eosdem sibi natos esse: & ait *non tā sua quàm Rei-*

Reip. interer at Cæsarem saluum esse.

publicæ interesse,vt saluus esset. Se iam pridem potentiæ gloriæque abundè esse adeptum, Rempubli-

cam

eam verò si quid acciderit, neque pacatam neque quietam fore, & aliquanto deteriore conditione ciuilia bella subituram. Quæ quidem omnia, vt prædixerat, & longè duriora acciderunt. Sed ad Brutum redeo, quem opinor antiqua maiorum suorum persuasione id egisse; quós cernimus summa gloria esse affectos, quòd exactis Regibus Rempublicam statuerint, id quod ipse quoque se facturum putabat: qua opinione ductus ad Atticum scripsit: *Optimo in statu mentem se locatam habere: aut enim victor Romanam Rempublicam liberabo, aut moriens à seruitute euadam.* Sed cùm iam ciuilium bellorum pertæsum esset, res ad vnius imperium quasi adnuente Deo inclinabant, quæ Bruto omnia recta consilia, omnemque lætam fortunam (vt dicitur) auferebat. Aeschyli cuiusdã poetæ sententia est: *Occasiones malorum diuinitus dari his hominibus, quos Deus propter eorum delicta punire velit.* Nihil æquo animo audire poterat Brutus, quod contra Reipublicæ rationem diceretur. Erant inter amicos & contubernales eius philosophi duo, Stalliꝰ Epicureus, & Pharnus Stoicꝰ Catonis sectator. Hi inter se (vt moris est) aliquando in disputationem inciderant. Affirmabat enim multis argumentis Pharnus ciuile bellum longè durius esse, quàm vnius viri imperium, quod contra legem non esset. Stallius autem acutissimis rationibus ostẽdebat, viri sapientis non esse, ob ignauam imperitamq; plebem periclitari, & anxio semper animo pendere. Labeo cùm his sermonib. interesset, contra vtrumq; sententiam protulit: sed cùm obiecta illorum minus diluere ac dissoluere valeret, tacuit Brutus, vt qui contra sententiam suam loquentes iniquo ferret animo, & philosophos illos deinceps à tabernaculo suo prohiberi iussit. Claruit deinde multò magis post varias multiplicesque Reipublicæ calamitates vnius Principis imperio ciuiles discordias sedari. Vt primùm enim Octauius Cęsar rerũ potitus est, ita passim omnia quierũt, vt post aduersam maris tempestatem residentibus cunctis ventis, & placido surgente sole, fluctus omnes desidunt. Quocirca

Aeschylus.

Stallius Epicureus, Pharnus Stoicus, amici Bruti.

Labeo.

Octauius Cæsar. cur & à quo primũ Augustus dictus fuerit. Teste Suetonio, & victore Aurelio.

ex Munatij Planci sententia Augustus appellatus est, quasi augurio ac fœlicitate populi Romani consecratus, vel (vt Suetonius scribit) ab auctu, vel ab auium gestu gustúve: imperium namque auxit, & vrbẽ pro maiestate imperij excoluit, adeò vt non iniuria gloriaretur, se marmoreã relinquere, quã lateritiam accepisset. Et vt Strabo Cretẽsis ait, *nunquã tanta pacis facultas, tantaq; bonorum omnium copia Romanis ac socijs affluxit, quantam suppeditauit Augustus Cæsar, postquam imperij habenas accepit.* Cretenses antiquam habuerunt Rempublicam. Erant enim in ea insula complures vrbes, quæ omnes inter se societatem seruabant, & communi iure communiq; consilio regebantur. Harum præstantissima erat Cnosos, quam Minois regiam Homerus appellat. Secunda Gortina, tertia Cydonia, quarta Lyctum. His Radamanthus vir iustitia & æquitate clarissimus primus leges dedit, quas Iouis iussu se afferre commentus est, vt duriores homines ad ciuilem vitam facilius redigerentur. Quibus legibus noua decreta diu pòst addidit Minos, quem poeta dicit annos nouem regnasse, & Iouis mãdata rursus ex antri abditis penetralibus captasse. Horum quidem leges tanti fuerunt, vt eas optimi omnium Græcorum & Lacedomonij imprimis (vt Plato in libris de legibus refert) imitati fuerint. Hæ sanctiones Rempublicam instituerunt ex omni populo commixtam, cui tamen Rex vnus præerat: quod intelligerent legumlatores illi prudentissimi, turbida esse multitudinis in rebus dubijs consilia, nisi ab vno aliquo veluti gubernatore in aduersis tempestatibus regerentur. Secundo enim vento remiges ipsi facilè cursum sine nauarcho dirigunt. Fuit olim apud Cretenses antiqua sanè Regum prosapia à Cœlo illo, qui quando primus Deo sacrificauit, nomen suum numinum domicilio dederit: deinde à Saturno, & Ioue, & eorum posteris, qui primi in ea insula regnauerunt, de quibus multa poëtæ fabulantur. Rex apud eos belli potestatem habebat, magistratus iudicia agebant. Populus autẽ magistratus senatumq; creabat. Non dissimilis admodum huic

Strabo li. 17. Cretensium Respublica antiqua.

Quẽ postea imitatus videri possit Numa Rex Romanorum. Minos.

Plato.

Cretensium Resp. Cœlus Rex.

Laco-

Laconica Respublica. Duas quidem regias familias habuerunt Spartani, quarum vna Eurytionida, altera Agida vocabatur. Harum originem ad Herculem vsque referebant: nec vnquam passi sunt regnũ vlla ex parte decidere, nec ipsi Reges maiora vnquã quæsiuerunt, quàm quæ principio regni maiores eorum per leges accepissent. Hoc temperamento Lacedæmonij assecuti sunt, vt Principes Græciæ haberentur, & Herculi similes dicerentur. Nam sicut heros ille leonis pelle amictus, & claua armatus, iniquos homines, immanesq; omnes coërcebat, sic illi scutica & pallio volenti Græciæ imperabant: dominatus enim iniustos compescebant, bella dirimebant, factiones sedabant, non vi aut armis, sed vnico oratore misso, cui statim omnes obtemperabant, parebantque vltrò. Tanti apud singulas quasque nationes eorum dignitas habebatur, & vsque adeò auctoritate, iustitia, optimis institutis, mirificaque æquitate pollebant, vt aliæ etiã gentes ac nationes ab eis peterent non classem, non militem, nõ aurum, sed vnum Spartiatam Ducem, cui obsequerentur, quo accepto se tutos, atque hostium victores fore arbitrabantur: vt Siculi Gilippum petiuerunt, Chalcidenses Brasidam, Asiatici Lysandrum, Callicratidam, & Agesilaum, Carthaginenses verò Xanthippum, quo imperante quum pluribus prælijs semper victi extitissent, exercitum Romanorum (cui Attilius Regulus præerat) profligauerunt. Et cùm deinde inuidia perciti Xanthippum ingratè ac perfidè demisissent, Deo vltori omnium scelerum pœnas victi dederunt, planeque didicerunt, mutato Duce, fortunam viresque exercitus etiam mutari. Neq; abs re dixit ille quisquis fuit, tutiorem ceruorum exercitum esse Duce leone, quã leonum Duce ceruo.

Spartanorum Resp.

Lacedæmonij Herculi similes.

Gillippus.

Chabriæ dictum apud Plutarch. in Apophth.

Harum igitur duarũm Græciæ ciuitatum auctoritate atque exemplo constat, non posse rem multorum imperio benè geri, nisi eis vnus præsit, qui veluti gubernator nauim reflantibus colluctantibusque ventis in portum salutis impellat. Huiusmodi Reges, qui mixtam ac penè communem cum

populo potestatem habebant, agenda omnia ad senatum populumq; referebant, vt eligerent in rebus dubijs semper quæ potiora essent. Quod quidem & Homerus probare videtur: sæpe enim Agamemnon belli Principes consulit quid facto opus sit, & inter plures fit confutatio, tametsi nihil arduum vnquam deliberasset, nisi prius Nestorem in consilio habuisset, vt ab eo cogitatam rationẽ haberet, quid agendũ esset. Arist. quoq;, *eligibile, consultabile affectabileque esse dicit: & electionem, consultationem, aut agendum aut nõ agendum, affectationẽ esse,* definit. Hactenus superiorib. argumentis, & exemplis satis abunde probatũ sit, naturale imperiũ vnius esse hominis, & vnũ longè melius imperare quàm plures: deinceps autẽ in sequenti volumine ostendemus, iustum imperium vnius esse regnum, & Regem bonum iustè imperare.

Agamemnon Homericus.

Nestor Homericus.

Arist.

LIBRI SECVNDI AD EVNDEM ALPHONSVM,

Proœmium.

DVRIS Samius rerum Græcarum scriptor eximius, secutus quorundam vanam ac futilem opinionem, qui vel Alcibiadi æmuli atq; infensi erãt, vel comicam dicendi libertatem ac licentiam oderant, scripsit Eupolin Comicum poetam ab Alcibiade cum Atheniensium classe in Siciliam nauigante, in mare demersum extitisse. Hoc cùm legeret Eratosthenes, vir in historia diligentissimus, illum irrisit, quod per incuriam ac desidiam malis auctoribus nimiam fidem adhibuisset, attulitque nonnullas fabulas, quas ille longè post ea tempora docuisset. Theophrastus verò Peripateticus communem multorum imitatus opinionem, asser-

Duris scriptor Græcus, de Eupoli Comico mentitus.

Theophrastus.

asseruit, Zaleucum Pythagoricum leges Locrensibus ciuibus suis scripsisse, id tamen à Timæo Platonico reprehensum est, & tanquam falsum repudiatum. Luctantur inter se complures Græcorum, alter & alterum furti ac mendacij criminatur. Ephorum Caustrius & Lysimachus accusant, Theopompum Appollonius & Nicagoras, Sophoclem Philostratus, Pollio Crosium & Herodotum. Nec abstinuerunt quidam à Platone: dicunt enim illum à Prota·o ra, Pithagora & Epicharmo Siculo multa accepisse, sicut Aristoteles ab eo, & à Socrate, & à plerisq; alijs deinde abstulit. Hæc eo consilio dixi, Alphonse Ducum atque Imperatorum omnium fortissime, vt intelligas exempla omnium, quæ huic volumini inseruimus, partim ex auctoribus Græcis eruta esse, partim à nostris sumpta. Illi inter se plerumq; varij ac diuersi sunt, nostri verò non semper cum eis conueniunt. Proinde non erit mirandū, si a Liuio, Valerio, alijsq; Latinis aliqua ex parte nostra dissentiant. Varietas nanq; scriptorum, varietatem quoq; facere solet eorum qui illos imitantur. Luctantur sanè inter se Græci scriptores (dicam enim quod sentio) neque furaces tamen ob id aut mendaces eos esse arbitror, cùm se inuicem accusant. Fructus enim legendi est, modestè admodū in rem suam conuertere, quæ ab alijs optimè scripta sunt: quamquā ingenuitatis officiū esse duco, ingenuè fateri, per quem proficimus, sin minus id fieri possit, quando non omnia destinato operi quadrant, cauendū esse, ne benè dicta in deterius corrūpamus, vt de Hyperide Apollonius grammaticus ait, qui multa illū à Demosthene abstulisse refert, quæ ex optimis pessima fecerit, ne manifestū furtum cerneretur. Neq; etiam eos mendaces dicerem, qui cum doctis pluribus erraret. Communis error tolerabilior esse videtur quàm singularis: grauior enim culpa eorum haberi solet, qui soli peccant, quàm qui cum multis alijs delinquunt, quorum error reprehendendus magis est, quam culpa punienda. Facit autem sæpe historiam ancipitem, nominum mutatio. Videmus nanq; montium, flumi-

Zaleucus. *Timæus.* *Græci scriptores furti se inuicem accusant.* *Ephorus.* *Aristoteles furti accusatus.* *Liuius.* *Valerius.* *Fructus legendi.* *Hyperidis furta.*

Nomina regionum mutata.

num, vrbium regionumq; nomina alio tempore aliter fuiſſe nuncupata. Terracinam, quam nũc dicimus Thracinam, Auſuremnem vetutiſſimi appellabant, Peſtum Poſidoniam, Puteolos Dicæarchiam, ſic etiã Venetiam Henetiam ſiue Euganeam, Padum verò Eridanum. Ferraria, quæ nunc vrbs opulentiſſima ac pulcherrima eſt, paululum quidem à priſcis ſedibus remota, vt quæ Barbarorum latrocinijs atque excurſionibus crebrò vexaretur, Spina quondam dicebatur. Pelaſgi enim per mare Ionium ad Italiam vecti, vnum ex Padi oſtijs Spinetũ nomine occupauerunt, & pone eius ripas vrbem ſtatuerunt, quam Spinam ab oſtij nomine appellarunt, quæ breui deinde tempore interiecto ad maximas creuit opes, adeò vt ditius Delphos ad Apollinem decimas mitteret, vt Dionyſius Halicarnaſſeus refert: & Strabo Cretenſis teſtatur, theſauros peringentes in eodem templo ad omnes fortunæ caſus depoſuerit. Hæc Ferrariæ vrbs, per virtutem, ſapientiam, celeritatemq; tuam ex hoſtium faucibus ſuperioribus annis eruta eſt. Veneti enim potentiſſimo exercitu terra mariq; eam obſederant, & hoſte, fame, peſtilentia adeò vrgebatur, vt ciues iam de deditione agerent, & Hercules corũ Dux inclytus, quicum ſoror tua illuſtriſſima denupta eſt, fugam meditaretur. Tu verò rumore ac nuncijs concitus, Neapoli, cum expedito exercitu (quem ad oẽs caſus paratiſſimum ſemper habes) Italiam penè omnem celeri curſu permenſus, illuc aduolaſti: & quamuis aditus ad obſeſſos, niſi à cœlo relictus eſſe videretur, vi tamen & armis eiecto hoſte, intra vrbis mœnia penetraſti, paruoq; tempore aſſiduis cõgreſſibus atque excurſionibus egiſti, vt Veneti de ſtatu vrbium ſuarum ſollicitati, pacem æquis conditionibus pegigerint: qua quidem per te nunc etiam Ferraria fruitur, & iam inſtaurata priſtini ſplendoris ſpeciem ac decus recuperauit.

Spina, olim dicebatur Ferraria.

Spinetum.

Strabo lib. 5.

Mu-

Munus Regis iustitiam esse: Iustum vnius viri imperium, regnum esse.

Tit. I.

ALEXANDER, cui magno ob virtutem cognomentum fuit, cùm aliquid ocij à summis negocijs nactus esset, venationis studio summopere tenebatur: eamque in tigres, pardos, apros, vrsos, leonesq; libentius exercebat, quàm pecora inter inertia, vt optabat Iulus apud Maronem. Et illi quidem aliquando colluctatio fuit aduersus maximum ferocissimunq; leonem, quem post magnam difficilemque pugnam summis virib. tandē strauit. Fortè tum aderat Spartanorum legatus, qui vehementer admiratus dixit: *Vtinam, Rex incly te, pro magno aliquo imperio cum leone tibi esset certamen.* Hæc tamen venatio tanti fuit, vt eam Craterus vir illustris, & Alexandro gratissimus, à Lysippo Leochareque (qui præcipui omnium artificum eo tempore habebantur) ære conflatam Delphico Appollini suspendi fecerit. Cernebatur illic Alexander, qui leonē adoriebatur, & iuxta eum aderat Craterus inter canes, & alios venatores. Expressit enim Lysippus similitudinem Alexandri, & amicorum eius, adeò vt penè spirantes viuique esse viderentur. Sed ad Spartanum oratorem redeo, cuius sententia illuc quidem mihi spectare videtur, vt intelligamus Regem fortē esse oportere, non autē audacem, ferocémve, & quasi vitæ suæ prodigum, ac contemptorem. Vbi tamen Imperatoris periculum, magni alicuius momenti foret, vt res profligatas posset restituere, illic forti animo magnoq; conatu pugnandū esset. Secus autē si parum prodesse posset. Decet enim eum qui imperat, vt ait Theophrastus, *Ducis mortem obire, non autem gregarij militis, aut gladiatoris in arena. Hi honestè cadunt, si viritim certantes, fortiter se contra singulos hostes gerunt: Imperator verò pro toto pugnat exercitu:* Pulchre itaque Scipio maior ad quendam, qui dicebat illū parū esse pugnacē, ait: Mater mea me Imperatorē peperit,

Alexander ferociora animalia venabatur.

Aeneid. 4.

Spartanorū legatus.

Craterus. *Lysippus.* *Leochares.* *Appoll.*

Non oportet Regem esse vita sua prodigum.

Theophrastus.

Scipionis dictum.

non autem bellatorē. Timotheus quoq; Cononis filius laudatur. Nam quū quidam ostenderet Atheniensib⁹ cicatrices, quas in bello pro patria Imperator accepisset, ridens inquit: *Equidem valde erubesco, quòd quum Samum obsiderem, iuxta me sagita fortè cecidit, qua exanimatus, non quasi Dux tanti exercitus, sed quasi ignauus tyro profugerim.* Iusta Imperatoris dimicatio fuit Publij Decij, qui tot Romanos ciues in præsidio obsessos ꝓpria virtute liberauit, & seruator à seruatis gramineā coronam accepit, quod facinus quale fuerit, ex religione ipsa cerni licet: bouem enim albū Marti immolauit, & centū fuluos, quibus virtutis ergo ab obsessis donatus fuerat. Iusta etiam dimicatio extitit Q. Fabij Maximi, cùm Minutiū magistrū equitū, & eius exercitum ab Annibale oppressum seruauit: qua ex re pater à seruatis honoris gratia appellatus est. Sed si rectè iudicamus, propriū Regis munus est iustitia, quam à Ioue cū dono accipere testatur Homerus, non autem bellicas machinas, aut rostratas naues. Proinde eum Iouis discipulū vocat: & non ferocem, audacem, aut immanem inducit, sed omnium iustissimum. Rex enim magistratus omnes in se vno continet, & vniuersorum lex habetur. Vnde Demetrium Antigoni filium reprehendit Plutarchus, quòd expugnatoris vrbium cognomen ambitiosè affectauerit: (cùm id à Regis decoro longè alienum sit, nanq; vrbium ac ciuitatum seruator custosque habetur, & dicitur) Laudat autem Aristidem, qui quanuis inops & ignobilis esset, iusti autem cognomen per virtutem est assecutus, quod nullus Regum aut Imperatorum ante eum optauerat, sed expugnatores, fulmina, victores, aquilas, accipitresq́; se appellari gaudebant: quasi virib. & potentia potius gloriarētur, quam virtute, cùm iusti cognomentum Deo & Regi admodū conueniat. Ex omnib. diuinis bonis, solius virtutis homo particeps esse cernitur. Idcirco si secundū eam viuit, nihilo egere potest, vt Stoici docent, & similis fit Deo: sin verò ab ea alienus est, nihil boni habere potest, & à feris ac belluis nulla ex parte differt.

Tit Liu. Deca. 1. lib. 7.

Proprium Regis munus Iustitia.

Horat. Reges in ipsos imperium est Iouis.

Plutarchus Demetrium reprehendit.

Aristides, Iustus cognominatus.

Diui-

Diuitiæ, opes, potentiæ, si iustitiam comitantur,
splendorem suum retinent: sed si ab ea secernuntur,
obscuræ fiunt, & turpitudinem temeritatemque au-
gent. Isocrates quidem Regi suo præcipit imprimis, *Rex melior sit*
vt videat ne deterior ipse melioribus imperet, néve *subditis.*
indoctior peritioribus. Et *naturæ legem* Dionysius Ha-
licarnasseus esse dicit *omnibus communem, vt deteriorib.*
semper imperent meliores. Non erit igitur importuna de- *Regis defini-*
finitio illa, qua dicitur, Rex est vir bonus, cui per ge- *tio.*
neris dignitatem, vel per legitimam electionem con-
cessum sit, vt ciuitates populosque regat. Regere *Regere, rectè*
enim nonnulli interprētatur rectè agere, quæ inter- *agere.*
pretatio si durior fortasse videbitur, relinquatur à le-
ctoribus, & nos lusisse putemur: si enim verbum mi-
nus acutè exponimus, rem profectò ipsam optimè
declaramus. Nec tamen alienum erit virtutem regiæ
determinationi addere, cùm Oratorem Cicero virū
bonum dicendi peritum esse dicat, & similiter Stra-
bo poëtam: quasi nec orator dicere, nec poëta cane-
nere sine virtute rectè valeat, multò etiā minus Rex
sine probitate benè regere posset, ad quam perti-
net omnis virtutis moderatio: cuius quoque offi-
cium est iustè gubernare eos quibus præest, & illo-
rum commodis semper adesse. Nam sicut medicus
languentis vtilitati, nō suæ & gubernator corū quos
vehit, consulere debet, sic Rex eorum quibus impe-
rat. Aliter Rex neutiquam habendus esset, sed tyran-
nus, qui iniustè imperans omnia ad vtilitatem suam
metitur. Quocirca finis Regis est, vt ait Socrates a- *Socrates.*
pud Platonem, ciues suos ad fœlicitatem perducere: *Plato.*
quod nequaquam nisi per virtutem assequi posset.
Tyranni autem finis est, eos quibus dominatur, in
voluntatem suam compellere. Et sic alter virtute ac
ratione, alter verò vi ac potentia nititur. Hæc decla- *Plut. in vita*
rauit Timotheus cùm dixit, *Mars quidem tyrannus est,* *Demetrij.*
cùm statuat violēta omnia iusta esse. Rex verò communis
omnibus lex esse debet, singulos enim ciues non be-
neuolentia solùm, verum summa quoque pietate
complectatur oportet, & humanum se cunctis, faci-
lemque præstet, & illorum congressu atque consue-

Isocratis dictum. tudine delectetur. Verè Isocrates inquit, *non homine, non cane, non equo benè quispiam vti potest, nisi eo delectetur & eundem charum habeat.* *Sol.* *Rex quidem pro dignitatis, meriti, virtutisq; ratione sic omnibus prosit, sicut sol omnibus lucet. Verùm ædificia illa, quæ patentiores fenestras habent, magis illustrantur*, vt Aristoteles testatur. Virtus quidem omnium rerum mensura esse debet. Sic quoq; Rex se præstet, vt meliores amet, mediocres diligat, reliquos autem nō negligat, neque odio habeat, sed cupiat meliores fieri. Sic ciuile præceptum illud Platonis imitetur, cùm ait. *Nec eo ordine Rempublicam instituimus, vt vnum genus in ea duntaxat fœlix exstat, sed ciuitas vniuersa, quæ beatitudinem per solam iustitiam consequetur.* Sed si bonis animi externa quoque addere volumus, vt Academicis & Peripateticis placet, dicemus Regem beatam ciuium vitam sic sibi præponere debere, vt sit ciuitas virtute, honesta gloria ampla, copijs locuples, opibus firma. *Teste Plinio.* *Tyrānus odit optimos magis quàm deterrimos.* Optimus enim pictor non solùm oculos & faciem, quamquam potiora sunt, penicillo exornat, verùm totam quoque imaginem colorum varietate honestat. Nec perfectam dicimus imaginem illam Veneris, quam vltimam Apelles pinxit: nam faciem & pectus politissima arte perfecit, reliquas autem corporis partes inchoatas reliquit. Tyrannus, nisi vtilitatis aut voluptatis causa, diligit neminem: cui optimi potius quàm deterrimi odio sunt. Infensus siquidem est omnibus qui virtuti student: nec patitur quempiam vltra alios sapere, aut in præclarum virum euadere, aut opibus augeri, aut amicis, clientibus, hospitibúsve frui. Domini imperium in ciues quasi in seruos exercet: vt formidine perciti, nihil homine libero dignum agere audeant. In timore enim nimio qui educantur, ignaui fiunt, & seruilem abiectumque animum semper habent. *Ludi literarij magistri seueri nimiū nocent.* Literarij ludi magistri, qui minis ac verberibus nimijs in pueros sæuiūt, hebetiores illos tardioresq; reddunt, & in odium disciplinarum, bonarumq; artium eos compellunt, quos nimia formidine coërcent: verberibus enim obdurant, vt pessima quæque mancipia quæ plagis assuescunt. Ingenia

nam-

namque puerorum nimia seueritate emendationis deficiunt, & vt ait Quintilianus, quum desperãt, dolent, & disciplinam ipsam odio habent: sic dum omnia timent, nihil conantur, maluntque ignorare, quàm tanta difficultate perdiscere. Eodem pacto vecordes & ignaui fiunt ciues qui tyranni sæuitiam semper formidant.

Audiamus nunc Thrasybulum, quid consulenti per internuntium Periandro Corinthio responsi per literas afferat. Thrasybulus Periandro salutem. *Præconi, quem ad me misisti, dissimulaui nihil: duxi enim eum per segetem, & altiores spicas bacillo decussi, vt ex eo qui coram adfuit, scitari poteris, & quid viderit, audiuerit ve, intelligere. Tu igitur sic effícies si tyrannidem tutò tenere cupis: ciuitatis Principes tolle, siue amici, siue inimici esse videantur. Tyranno enim potentes etiam amici exitio aliquando fuerunt.* Non dissimili exemplo vsus fuit Sextus Tarquinij superbi filius, qui deceptis per dolum Gabijs nuncio misso patrem consuluit, quid facto opus esset vt tutò imperaret. Tum ille mutuatus vt arbitror, argumentum à Thrasibuli historia, nihil responsi nuncio dedit, sed deliberabundus sequẽte illo in hortum ædium descendit, ibique tacitus ambulans papauerum sublimiora capita baculo, quem in manu gestabat, decutiebat. Nuncius verò fessus longiore mora, putans se ludibrio haberi, vt re perfecta Gabios redijt. Quæ dixerit, quæque viderit, refert. At filius ex noto patris ingenio, sanguinarium consilium intellexit. Et confestim primarios ciuitatis per varias calumnias interemit, vt tutius tyrannidem exerceret. Si rectè autem iudicare volumus, vt optimus Rex omnium mortalium fœlicissimus habendus est, sic contrà tyrannus omnium infelicissimus: sicut enim illi omnia tuta sunt, ita huic omnia infirma, & insidiarum plena.

Thrasibuli epistola.

Sextus Tarquinij filius.

Alexander Phereus tyrannorum omnium primus, ab vxore perijt. Et ea quidem Thebe dicebatur: quæ perosa viri perfidiam, sæuitiam, immanitatemque cũ tribus fratribus suis, quos habebat, in necẽ illius cõspirauit. Et cùm cerneret illum remotis satellitib. à

Alexander Pheræus primus tyrannorum.

quibus

quibus custodiebatur, in secretiore cubiculi lecto altum dormire, remoto per blanditias ferocissimo cane, qui pro foribus cubiculi excubabat, & tenui lana stratis gradibus ne strepitus hominem expergefaceret, percussores fratres admisit, eosque, non modo hortata est, verùm minis etiam compulit, perterruitque, ni rem strenuè maturarent, se excitaturam virũ, qui facinus vlcisceretur, & illorum vecordiam animaduerteret: quo timore perciti illi cædem maiore audacia peregerunt. Pherei ciues summa lætitia affecti, populariter metu liberati, cadauer tyranni omni fœditate vncis ferreis tractum, laceratumque feris atque alitibus exposuerunt, & illius vitam atque memoriam turpibus probris dirisque execrationibus damnauerunt: Theben autem, & eius fratres, vt patriæ liberatores, dignis honoribus, opulentissimisq; muneribus affecerũt. Hoc futurum in somnijs familiari suo Eudemo Cyprio prædictum scripsit Aristoteles. Nam quum Pheras vrbẽ tunc nobilissimam in Thessalia venisset, quæ quidem sæuissima tyrannide tenebatur, in maximas febres incidit, adeò vt medici omnes illius salutem desperarent. Et tunc leniter dormienti secundum quietem iuuenis decora facie visus est dicere, fore vt quamprimum conualesceret, sed paucis diebus interiturum Alexandrũ: quod quidem statim effectum est, & euasit Eudemus, & tyrannus trucidatus est.

Alexandri Pherei miserabile funus.

Pheræ vrbs Thessaliæ.

Valerius Maximus.

Dionysius autem Syracusanus filias, quas tonstriculas effecerat, quum adoleuissent timuit, & candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi ac capillum exurebat, ne collum ac guttur tonsori committeret. Et allocuturus populum, quũ singulos quosq; formidaret, ex alta turri concionabatur.

Quid quod corporis sui custodiam non necessarijs, non ciuibus credunt tyranni, sed seruis peregrinis ac Barbaris satellitibus, & illis præcipuè, quorum opera in conciliandis toris, turpibusque voluptatibus ministrandis abutuntur? At Isocrates, *tutissimam Regum custodiam non turribus, propugnaculis, mœnibus, satellitibus, aut armis contineri*, inquit, *sed amicorum præsi-*

Isocrates.

dijs,

dijs, ciuium beneuolentia, propriaq; virtute: quibus quidem opibus regna & imperia non modò seruari, verum in dies augeri ac propagari asserit. Planè etiam cognoscat oportet Rex, non se dominari vt hominē, sed vt rationem regere. Est enim custos boni, & æqui, quasi animatum ius. Proinde qui ad eum accedunt, non tanquam ad hominem aliquem, verùm ad ipsam iustitiam atque æquitatem accedere vidētur. Ipse autem Rex nō sibi, sed alijs laborat. Vnde verum esse cernitur, quod Academici veteres & Peripatetici affirmant, *Iustitiam alienum esse bonum*, non autem illius qui secundum eā agit: sed iusto satis mercedis ab honore & gloria rependi. Ille verò cui hæc non sufficiunt, non Rex habendus est, sed tyrannus, qui non vt ratio, verùm vt homo imperat, tenditque ad proprium commodū, non autem ad vtilitatem eorum quibus præest. Nam vt Plato asserit, *tyrannis est, cùm vi compulsi ciues iugum seruitutis violenter subeunt: regnum autem quum vltro parent, paremq; dimensionem iustitiæ & officiorum expectant.* Regem in iuredicundo non gratia, non amor, non timor, aut alia quæuis animi perturbatio à recto seiungit, sed semper in eodem iudicio perseuerat, nec res similes dissimilibus sententijs iudicat: quippe qui leges ipsas imitetur, quæ semper & firmæ sunt & nullo aspectu mouentur.

Rex ius animatum.

Iustitia est alienum bonū.

Tyrānis quid.

Regnū quid.

Sequitur quoque prudens Rex maiorum suorum vestigia qui rectè ambularunt, & eorum iudicia sibi ad imitandum proponit. Præiudicium quidem apud veteres Romanos semper magni momenti extitit: præbebat enim futuris iudicijs similium rerum quasi firmissimum exemplum, à quo discedere iniquum esse videbatur. Est enim præiudicium res, quæ quum statuta fuerit, affert iudicaturis exemplum vt idem iudicent, vt apud Ciceronem in Verrem cernitur.

Præiudicium quid?

Heroes quidem priscis seculis ideò diuinis honoribus à gentibus ac nationibus venerabantur, quòd iniustè, impiè, aut crudeliter imperantes coercerent atque vlciscerentur. Diomedes eius Thraciæ partis Rex, quæ Maronia dicitur, quam Sthenos fluuius alluit, mandendos aduenas equis suis apponebat. Qua imma-

Diomedis immanitas.

immanitate permotus Hercules, illum Regno pepulit, & eisdem equis deuorandum præbuit. Busiris quoque Aegyptiorum tyrannus ab eodem Hercule interemptus, aræque impositus dicitur, quòd hospites cæsos Ioui immolaret: & Cacus, quòd boues eius abegisset claua interfectus: Antæum verò in palæstra amplexu brachiorum peremit, & Cycnum singulari certamine superauit: vt qui pro æquitate ac iustitia certaret & eos perderet, qui hominibus exitio esse studerent, quique iustitiam & æquitatem metum ignauiamque appellarent, & robur ac potentiam in sæuitiam & immanitatem conuerterent. His gestis Herculis æmulus Theseus plerosque facinorosos homines necauit. Fuerunt etiam ex sapientibus qui pro iustitia pugnauerunt, vt Pittacus Mitylenæus, qui simul cum Alcæi poëtæ fratribus Nelanchium, qui iniusta seruitute Lesbum insulam opprimebat, interemit.

Hercules mõstrorum domitor. *Cacus.* *Antaus.* *Cycnus.*

Romani quoque, à quibus virtutum omnium exempla sumenda sunt, quanto studio, quanto labore quantaque impensa ciuitates atque prouincias cõplures ab iniustis inuasoribus liberauerunt? Nabis quondam Lacedæmoniam iniustè occupauerat, & Philippus Demetrij filius Macedonum Rex omnem Græciam inuaserat: hoc cùm Romam populorum querelis perlatum esset, placuit senatui populoque Romano, vltionem vindictamq; Tito Flaminio consuli demandari. Erat eo tempore Flaminius annos circiter triginta natus, & facundia, virtute ac comitate pollebat, quibus artibus Græci, qui nondum in partes Romanorum inclinauerant, alliciendi fuerant. Is cum primùm in Græciam venit, Nabin aperto marte deleuit: & paulo pòst collatis signis, Philippum illustri pugna apud Cynocephalas Scotusæ locum superauit, multis millibus hostium cæsis ac captis, vt ex noto Alcæi Epigrammate constat, in quo & Philippum trucem appellat, & eius turpem fugam probris incessit, cæsorum quoque ac captiuorum numerum recenset, cùm inquit:

Vide Liuiũ.

Alcæi epigramma.

Fletibus & busto indecores terdena, viator,

Thessalia

Thessaliæ oppetimus millia in hoc tumulo:
Marte sub Aetolum domiti & virtute Latinum,
Quos Titus immensa duxit ab Italia.
Aemathiæ clade trux spiritus ille Philippi,
Ceruorum cursu præpete lapsus abit.

Sed Alcæus numerum ementitus est,& Quintij animum maiorem in modum offendit: ob idq; eius iussu hæc sunt loco carmina inscripta:

Frondibus & veteri libro nudata, viator,
Celsa sit Alcæo crux sita in hoc tumulo.

Hæc victoria Græciam omnem à seruitutis iugo liberauit. Nam quum certamen Isthmicum celebraretur, quod Theseus in honorem Neptuni olim primus instituit,& ad spectaculum frequens hominum conuentus consedisset, indicto silentio præco proclamauit in hæc verba. *Senatus, populusq; Romanus, & Titus Quintius consul, Rege Philippo,& Macedonibus debellatis, sine custodijs, liberos, immunes, & suo iure permittũt Corinthios, Locros, Phocenses, Euboicos, Achæos, Phthiotas, Magnesios, Thessalos, Perrhæos.* Hæc res adeò vniuersis grata fuit, vt relictis certatoribus omnes prosilientes consurgerent, & Flaminium amplectarentur, illum Græciæ saluatorem liberatoremque salutantes, tanto clamore, vt corui qui fortè superuolabant, vocis horrore attoniti è sublimi cœlo in theatrum ceciderint, quod Plutarchus refert, & alij scriptores testantur. Ob hanc victoriam Titus Quintius Flaminius tribus continuis diebus Romæ triumphauit. Rursus etiã alio tempore, cùm Pseúdophilippus homo audax,& ignotus, q. falsò Philippi Regis se filiũ esse iactabat, Thessaliã inuaderet, occupata iã Macedonia, à Qu. Cæcilio victus ac captus fuit: & Thessalia cum Macedonia pristinæ libertati est restituta. Ptolemæus Rex, qui Euergetes dicebatur (ob contrariam vt opinor locutionem, quando εὐεργεσία beneficentiã significat, & ille in necessarios & in omnes erat sęuissimus) regno pulsus ab Aegyptijs fuerat, & regia etiã incensa prę nimia eius crudelitate, Cyprũ ꝓfugerat: hoc cùm accepissent Romani, auxiliũ Aegyptijs tulere,

Plutarchus in Flaminio.

Plut. in vita T. Quintij Flaminij.

Pseudophilippus.

Ptolemæus Euergetes vnde istud nomẽ inuenerit.

tulere, & Reginam Cleopatram illius sororē, cui regnum iure optimo debebatur, instituerunt. Fuerat enim illa à fratre incredibili iniuria lacessita: filiam enim eius primò per vim stupratam, deinde in matrimonium ductam, deinceps repudiauerat, & infantem, quem ex ea susceperat, Cypri interemerat, & caput, pedes manusque illius matri dono miserat. Miserati igitur Romani tantæ indignitatis facinora, Regem odio prosecuti sunt, & iniuria affectos vindicarunt. Regem Capadociæ Ariobarzanem, & Nicomedem Bithiniæ pepulerat Mithridates Ponti Rex ille, cuius iussu quicquid Romanorum ciuium in Asia fuerat, trucidatum est. Hos Reges Romani per Syllam consulem vi, & armis restituerunt. Cuius beneficij non immemor Nicomedes, quum moreretur, populum Romanum hæredem instituit. Athenas quoque, quas eadem tempestate inuaserat Archelaus Mithridatis præfectus, idem Consul ex senatusconsulto liberauit, & pristinæ libertati reddidit. Quorsum hæc tam longa exemplorum connumeratio? vt intelligant iusti Reges, se iure optimo vltores esse debere eorum, qui aliena inuadunt, aut iniustè dominantur. Vt enim iustis adesse, ita iniustis obesse, optimi Principis est officium. Accedit etiam alia ratio manifesta. Nihil est enim quod magis reges suspectos populis reddat, quàm durum imperium eorū, qui per vim aut iniuriam dominantur. Timent siquidem ne deterrimis exemplis bonorum probitas corrumpatur. Potentia enim sæpenumero homines procliues in libidinem iniuriamque rapit: vera prorsus Ciceronis sententia esse cernitur, cùm inquit, *nihil Principibus infœlicius esse, quàm velle agere quæcunque possunt: rursusq; illos miseros omnino habendos esse censet, qui omnia sibi licere existimant.* Nero tunc sæuissimus factus est, cùm intellexit omnia sibi permissa esse, & cuncta scelera ac probra sua quasi pro egregijs ac præclaris gestis vulgò probari. Agrippinam matrem postquā peremit, cunctabatur in oppidis Campaniæ, aspectū fugiebat senatus, odium plebis formidabat, incertus quid ageret, & anxius omni ex parte erat. Adsunt vndique

Ciceronis sententia.

Suetonius in eius vita.

diqüe adulatores, & pessimi hominum assentatores, & reliqui ministri scelerum, turpiumque voluptatū: exclamant cuncti, morte Agrippinæ (cuius nomen omnibus inuisum erat) accensum in eum populi fauorem: bene factum dicere, & reditum illius in vrbē desiderare. His suasionibus motus Nero Romam ire pergit. Præmiserant optimi illi fallendi artifices nūcios, qui clàm iuberent omnes Imperatori obuiam prodire. Parent metu perciti, occurrit Senatus festo cultu, & omnis ordo, omnisque sexus. Putat hæc omnia libero animo sibi exhiberi, cernit obsequium Senatus, studia plebis, & indulgentiam, beneuolentiamque in se omnium. Tunc boni consulere quæcunque ageret singulos quosque existimat. Animū audaciamque à scelere sumit. Octauiam coniugem domo exturbat, arguēs illam sterilem esse, Popæamque dudum ante illius pellicem ducit, & Octauiam in Pandathariam insulam claudit, deinde restringi vinculis ei venas iubet, & per omnes artus sanguinē mitti. Ac ne pauore sanguis tardius flueret, præferuidi balnei calore necatur. Atqui Poppæa ipsa non diutius in delicijs habita est. Nam furore & iracundia accensus Nero eam, cùm in ventre fœtum haberet, ictu calcis peremit. Pœnituit eum grauiter postquam ad sese redijt, & cum aliquantulum fleuisset, quod mirum admodum fuit in homine sæuissimo, translato funere eam sepeliri iussit, & sepulchro Iuliorum inferri. Sed vt ad exitum percurrat sermo, cùm sibi omnia licere persuasit Nero, non antè imperij licentia abuti destitit, quàm ab infesta multitudine ad mortem compelleretur. *Plura tamen sunt*, vt ait Flauius Syracusius, *quæ bonos Principis mores corrumpunt, licentia, rerum copia, amici improbi, dispensatores auari, satellites detestabiles.*

Octauia. Poppæa, coniuges Neronis.

Dictum Flauij Syracusij.

Sapienter quidem dicebat Diocletianus Cæsar, *nihil difficilius esse quàm bene imperare.* Coëunt aliquando in eandem sententiam tres aut quatuor ex his, quorum consilia grata sunt principi, & ex composito ficta pro veris narrant. Ille autem ad quem paucis est aditus, vera nequaquam nouit, cogiturq; fidē illis

Diocletiani Imperatoris scitum.

adhibere, à quibus decipitur: & sic plerunque in deteriora labitur. Et amicorum culpa, inuidiam, odiumque populorum inscius contrahit. Iulius Cæsar potitus rerum mitissimè se gessit: sed amicorũ insolentia, quibus adiutoribus in victoria vsus fuerat, effecit vt tyrannidis nota inureretur: plerisque enim nimium indulsit, & præcipuè Antonio, cuius errata negligentius animaduertit, cùm dignosceret illum virum esse fortissimũ, & manu strenuũ ac promptũ, cuiusq; opera in bello sæpenumero vteretur. Erat .n. Antonius multis ciuib. odio, pro nimia sua peccandi licentia, inter aleatores, mimos, temulẽtos, scortáque assiduè versabatur: & vnguẽtis delibutus, in multam noctẽ vino ciboq; se ingurgitabat. Amici etiam Antonii ipsum quoque eodem ludo illudebant, quo ille Cæsarem prius illuserat. Eo nanque inscio multa agebant & turpiter & iniquè, ex quibus maximam inuidiam contrahebat Antonius, negligentiorq; in vlciscendo habebatur, siue incuria quadam, siue nimia indulgentia, quæ in suos tenebatur: adeò vt vix credere posset quippiam quod illis obijceretur. Eratq; ingenio suo Antonius propensior ad gratiam ac præmium, quàm ad vltionem, ac pœnam.

Iulius Cæsar notatus tyrãnidis.

Plut. in vita Antonij.

Vt Cicero in Philippicis abundè testatur.

Sed vera est sententia illa Ciceronis, qua dixit: *bellorum ciuilium hi semper sunt exitus, vt non ea solùm fiant, quæ velit victor, sed etiam vt his mos gerendus sit, quibus adiutoribus parta sit victoria.* Boni Reges ac Principes plerumque etiam (vt dixi) ab adulatoribus deteriores fiunt. Hoc docere videtur Græcus ille apologus, quo inducuntur aues complures, vt adsolet, cuculum circumuolare, non ad eum propius accedere: quas ille quidem rogabat, cur se fugerent, cùm placidus & imbellis esset: volucres verò audacter respondebant, se ideò ab eo deuolare, quia cernerent illum vngues ac rostrum eiusmodi habere, vt facilè, si vellet, accipiter fieri posset. Tigranes Ponti Rex principio mitis ac placidus fuit, deinde pessimorum amicorum vanis adulationibus assentationibusque illectus, & potentia ac superbia, & alijs vitijs nõ modò acerbus ac durus, verùm insolentissimus quoque reddi-

Ciceronis sententia.

Cuculi & aliarum auiũ apologus.

Tigranis, Regis Ponti fastus.

redditus est. Adeò vt illius mores Græci omnes execrarentur, nec eum vllo pacto ferre possent. Ministrabant ei Reges aliqui, qui eius ditioni suberant, ac si pedissequi eius satellitésve essent.

Quinetiam pedibus per lutum ac puluerem, cùm curru aut equo veheretur, illum sectabantur, sine discrimine vllo ætatis aut dignitatis: sedenti verò, vel ius dicenti, conexis singuli brachijs circunstabant. Hæc erat seruitutis confessio quædam, atque imago manifesta, vt clare ostenderent datam Domino sui etiam corporis liberam potestatem. Succensuit is mirum in modum L. Lucullo, quòd eum Regem tantùm, non autem Regem Regum per epistolam salutasset. Hæc ideò agebat Tigranes, quòd nimium adulatoribus aures præbuerat, à quibus ficta pro veris plerunque audiebat. Nam grati blandique sermones ab illis afferebantur. *Et Principum opes frequentius adulatores quàm hostes euertunt*, vt sapienter Quintus Curtius dixit. Idcirco Tygranes ex magno Rege tyrannus factus, odium ferè omnium gentium contraxit, pœnasque dedit Romanis Ducibus iniurias vlciscentibus. Iustus autem Rex nunquam à seipso discedit, sed in vera sententia perstat, nec vllo vento agitari se permittit, nec blanditijs aut illecebris artificiosi sermonis cedit, vt faciebat Neoptolemus ille apud Sophoclem, qui suauitate verborum pellectus, non persistebat in sententia, sed suasu Vlyssis mentiebatur, quamquam vera loqui pulcherrimum esse duceret. Et hæc satis ad ostendendum iustum vnius viri imperiũ regnũ esse, & bonũ regẽ iustè imperare.

L. Lucullum. *Sapiens dictũ Q. Curtij.*

Statuendum est Deum summum esse bonum: finem hominis similem Deo fieri, ad quem per solam virtutem peruenitur.

TIT. II.

VIrtutem satis esse ad benè beateq; viuendum Zeno Citticus Stoicorum princeps & omnes qui eum comitantur, opinati sunt, tantique illam faciunt, vt nihil ei

Virtus satis est ad beatam vitam, secundũ Stoicos.

deesse posse arbitrentur, qui secundum virtutem agit: etiam si corporis fortunæque bonis careret, eundem tamen nihilominus beatum esse dicunt. Si in Phalaridis quoque tauro vreretur, similiter fœlicem esse, quandoquidem solùm bonum virtus sit: alia autem quæ ad corpus vel ad fortunam spectant, neque in bonis neque in malis esse habēda, sed media quodammodo haberi, & si optio detur, præferenda aut eligenda tantùm videri, non tamen bona, quæ fortunæ sunt: ἐκτὰ id est externa, Stoici illa appellāt, quæ postposita & reiecta licet nobis auctore Marco Tullio appellare. Acuta quidē est hæc sententia, & veris philosophis, quales Stoicos iudicare possumus, digna, sed dura satis, quæ nacta acre ingeniū, mitemq́; animū, audentiam securitatemq́; prēstat, & neglectū quendā rerum humanarum: verùm fœlicitatem animi contemplatiuam potius complectitur quàm hāc nostrā, quæ quidem rerum humanarū finis est, & ad actionem secundum virtutem tēdit. Nam virtus ipsa licet per se expectatur, & nihilo videatur egere: tamē cùm nō solùm ad animum, verùm ad hominem quoque ipsum respicimus, tunc planè intelligimus illum indigere externis bonis, corporis scilicet & fortunæ, quæ etsi bona animi non augent, tamen hominem ipsum adiuuant, qui & bona habitudine valetudineque indiget & victu, veste, domo, & alijs externis cōmodis, sine quibus vix tranquillo animo esse potest, aut omni ex parte beatus. Sapienter Solon fœlicem eum esse ait, *qui ex virtute optimè ageret, & rebus externis mediocriter abundaret.* Plato autem, qui primus omniū rationem honesti declarauit, licet per se virtutem satis esse ostendat, nullisq́; opibus augeri posse, tamen corporis bonis eā egere fatetur, velut in integritate sensuum, ac membrorum bona valetudine, habitudine, robore & similibus. Exterioribus etiam, vt opibus, amicis, optima patria, generis claritate, alijsque eiusdem generis. Nemo enim inficiari potest omne bonum cum alio bono iunctum expetibilius esse, quàm per se solum: qua ratione vtuntur illi qui honestam voluptatem virtuti addunt.

Cic. in Acad. & lib. de fin.

Stoici veri Philosophi.

Fœlix quis dicatur, iuxtà Solonem.

Plato primus ratione honesti declarauit.

Sequa-

Sequamur modò in hoc volumine hanc mitiorē opinionem, quæ aliquid nostris mollioribus morib. indulget. Nam duriora illa contemplationi aptiora sunt quàm actioni, nec facilè legentibus persuaderi possunt, sed acumine argumentorum ab illis extorquent, vt confiteantur potius vera esse ea, quàm assentiantur. Academicos Peripateticosq; nobis præficiamus, quibus ducibus à recto itinere nunquam diuertemus: & Platonem in primis, qui religiosissimè pientissimeq; Deum summum bonum esse dixit, & auctorem bonorum omnium, finemq; hominis esse, per similitudinem Deo adhærere: quod quidam per solam virtutem nanciscimur. Optimè dixerunt Stoici, inter bonos viros & Deum amicitiam esse, conciliante sola virtute. Diuinam verò iustitiam legem vniuersalem omnibus esse Plato arbitratus est, quæ bonos præmijs, malos autem pœnis afficiat.

Academici. *Peripatetici.* *Plato.* *Finis hominis est, similē Deo fieri.*

Regem non modo animi bonis, sed corporis quoq; & fortunæ commodis egere.

TIT. III.

Postquam ergo hęc fundamenta iecimus, dicemus Regem corporis & fortunæ bonis etiam egere, & presertim cùm non sibi soli, aut vni alicui familię natus sit, sed ad omnes homines iuuandos, tutandos, conseruandosque bona habitudo, bonaque valetudo in Principe vtilis admodum esse cernatur. Vix enim ei bene ab animo esse potest, cui à corpore malè consulit, qui sibi ipsi prodesse nequit. Corporis namq; ægrotatio cum diuturna atque insanabilis est, vires ingenij atque animi frangit, & nonnullos etiam molliores delicatiorésve compellit, vt longa doloris conflictatione vexati, desperent adeò, vt vitæ commoda relinquant: vt de Cornelio Rufo viro clarissimo atq; eruditissimo referunt, qui vix dum media ætate sibi morté accersiuit, cùm articulorum dolores diutius ferre nequiret. Silius quoque Italicus, cuius carmen de secundo Punico bello inscriptū magna cum vene-

Cornelius Rufus. *Silij Italici dignitas.*

ratione temporibus etiam nostris legitur, in Neapolitana ciuitate sua sponte etiam media vita functus est, præ tædio insanabilis morbi, quem ex clauo sibi nato contraxerat. Theophrastus dubitasse videtur, an corporis dolores non solum corpus eneruent, verumetiam animi virtutes peruertant, & vt molliores mores vires ingenij frangunt, sic mala corporis affectio mentis virtutes perturbet: Periclisque viri summa fortitudine, mirificaque eloquentia, exemplum inducit, qui cum graui morbo ægrotaret, visereturque ab amicis, cum iam meliuscule se haberet, cuidam ex his quos chariores habebat, ostendit muliebres quasdam incantationes, quas scriptas gutturi suo suspenderant, vt ostenderet hominem malè affectum corpore, mentis etiam esse alienatæ, vt qui eiusmodi vecordijs insanijsque crederet. Has tamen incantationes non videtur insanas omnino putasse Homerus. Nam Vlyssi, quem sapientissimum Græcorum omnium inducit, grauiter in femore vulnerato, sanguinis profluuium carmine stetisse affirmat. Et Iulium Cæsarem Dictatorem virum tanti nominis tantarumq; disciplinarum, ferunt post ancipitem vehiculi casum, semper vt primùm currum cõscẽderet, carmine ter repetito securitatẽ itinerum impetrasse.

Plinius secun. in epistolis.
Theophrastus.
Pericles.
Carminum magicorum vis.

Sed ad propositam rationem redeat sermo. Nonnulli Principes langore aliquo corporis vexati, plurima opera memoria digna imperfecta reliquerunt. Ptolemæus Philadelphus præclara multa in Aegypti regno egisset, nisi perpetua valetudine impeditus resedisset. Egit tamen quod potuit: nam disciplinis bonarum artium, & bibliothecis mira diligentia operã dedit, fouitq; præclara quæq; ingenia sui temporis.

Ptolemæus fautor & patronus doctorum hominũ.

Integri corporis sensus, & dexteritas quædam agilitasque membrorum, Regem adiuuant plurimum, eumque gratiorem aspectu reddunt. Sic etiam vires optandæ sunt, non quales in athletis cernimus, sed tales, vt ne minimis statim ictibus cõcutiatur ac succumbat. Nec robur Tyberij Cæsaris optarim, q. articulis ita firmis fuisse dicitur, vt recẽs integrumq; malũ digito terebraret, & pueri caput lethaliter vulneraret polli-

Athleta.
Tiberius, de quo Suetonius in eius vita.

pollice solùm vel impudico digito inflicto, vt Tranquillus in eius vita refert. Satis mihi fuerit, si integritate corporis vigeat & mediocritate virium inter æquales præstet. Formæ præterea dignitas plurimum auget Principis auctoritatem, vt deformitas minuit. Est enim in corporis maiestate, maxima quædam veneratio, qua quidem ducti barbari omnes, nullos putant magnorum operum capaces, nisi illos quos eximia specie natura donauerit. Macrobij quoque qui Meroen Nili insulam incolunt, quique tale nomen a longitudine vitæ acceperunt, quod dimidio quam reliqui homines diutius viuant, Principem cui paret, à pulchritudine ac viribus eligunt, nunquam enim deformi viro obedire dignarentur. Nec speciem illam admirandam quæro, qua præter cæteros Reges laudatur Demetrius Antigoni filius, quem nullus sculptor aut pictor adæquare vnquam potuit. Præ se enim ferebat gratiam quandam, simul & terrorem cum grauitate & mansuetudine, vt natus videretur ad terrorem hominibus pariter incutiendum, beneuolentiamque conciliandam. Neque admirandam etiam Alcibiadis formam, cui largita videbatur natura hoc præcipuum, vt non modo in pueritia & adolescentia, sed & in omni ætatis gradu omnium speciosissimus esse videretur, sed tale dignitatem formæ ei optarem, qualem Marco Antonio fuisse Plutarchus refert, cuius species similis Herculis imaginib. (a quo genus se ducere dicebat) esse videretur. Vel qualem præ se ferebat maior Aphricanus, qui dignitate formæ, inter quoscunque viros esset, solus præter cæteros imperio dignus esse videbatur.

Rex formosus, gratus.
Macrobij populi.
Demetrij pulchritudo.
Alcibiades omnium formosissimus.
Æmilius Probus & Thucydides.
M. Antonius.
Plutarchus in eius vita.

Oris quidem ac corporis deformitas, virtutis laudisque gloriam aliqua ex parte minuere videtur, & hominem obnoxium detractoribus reddere. Periclem, cuius præclara gesta omnis Græcia admirata est, quod oblongo capite esset, versibus mordacibus irritit multis poeta: & sculptores eius imagine cassidev elabant, ne deformitas appareret. Hipponacti Ephesio poetæ notabilis faciei fœditas fuit, adeo vt a Bupalo, & Anthermo fratribus, qui ea ætate sculptores

Scipio maior.
Pericles habuit caput oblongum & deforme.
Hipponax poeta deformis facie.

peregregij habeantur, illius imago per lasciuiam iocorum irridentibus cinædis exposita fuerit: qua ex re maxima ira excanduit Hipponax, & iambici carminis amaritudine sculptores illos adeò perculit, vt hominum aspectum fugerent, & ad laqueum compulsi à quibusdam credantur. Titus quoque Flaminius, de quo paulò antè diximus, indecoro etiam oris habitu fuit, & non à maledictis eam ob rem immunis. Sed longè eo turpior habitus est Philopœmen Achæorum Dux, de quo facetum illud scribitur. Statuerat aliquando Megaris diuertere apud hospitem longa consuetudine sibi notum: & paruo comitatu præuertens reliquos, hospitis ædes ingreditur. Forte hospes ruri aberat, rogat hospita quisnam sit, responsum à puero accipit, Ducem esse Achæorum. Tum illa nomine tanti hospitis perterrita, absentiam viri excusat, se tamen qualemcunq; posset cœnam paraturam pollicetur. Deinde cùm nullum, ex familiaribus suis secum haberet, circumspicit anxia super apparatu, & videt stantem hominem quēdam turpi facie, & vestitu etiam tenui. Philopœmenem enim non nouerat, sed ex aspectu putabat illum quem intuebatur, famulum quempiam ministrandi causa præmissum, tum mulier rogat, vt sibi in ministerio adsit. Ille autem se præsto adesse ait: nec tamen se indicat, sed posita chlamyde, acceptaq; securi, ligna quibus ignem accēderet, scindere incipit. Interea accitus ab vxore hospes rure aduenit, domumque ingreditur. Tum conspicatus Philopœmenem ligna scindentem, rei nouitatem admiratur, & exclamans ait. Quid hoc rei est, Dux præstātissime? tum leuiter subridens Philopœmen. Quid nam aliud inquit est, ô hospes? do quidem nunc pœnas deformitatis meæ, & tali ioco mutuò inter se amplexati sunt.

T. Flaminius.

Plut. in Philopœminis vita,

Tyrtæo poetę (quem ex Apollinis oraculo Ducē ab Atheniensibus contra Messenios acceperant) illudebant Lacedæmonij, quòd fœdo esset aspectu, & altero pede claudicaret: sed cùm ex illius carmine victoria potiti fuissent, didicerunt corporis deformitatem

Tyrtæus poëta fœdo aspectu.

tatem non esse irridendam: quandoquidem Lacedæmonij huius ductu triplici prælio à Messenijs fusi, in eam desperationem venere, vt in supplementum seruos militiæ ascripserint, interfectorum matrimonia victoribus polliciti, vt quum se non solùm ciuium numero, sed dignitati etiam successuros scirent, fortius bellicam ciuitati operam nauarent. Iam eò cedēdo processerat desperatio, vt de exercitu Lacedæmonem reducendo Reges ipsi inter se consilia agitarent: ne si super cæteras clades recentior aliqua accidisset, rem Spartanam pertinacius bellando perditū irent. Soluissent illi obsidionem. Et nisi Tyrtæus interuenisset, qui composita à se carmina pro concione recitauit, quibus hortamenta virtutis, damnorum solatia, belli cōsilia complexus tantum militibus ardorem iniecit, vt non tam de salute, quàm de sepultura essent soliciti, & diuinum Musarum furorem *Musa.*
posse Martem accendere crederent, & bellicam victoriam præbere. Agesilaus quoque Lacedæmonio- *Agesilaus.*
rum Rex, qui tot virtutibus emicuit, altero etiam pede claudicabat. Xanthippus Lacedæmonius, qui Car- *Xanthippus.*
thaginensium Imperator contra Romanos, Attilium *Attilius Re-*
Regulum captiuū duxit, horribilli ac truci fuit aspe- *gulus.*
ctu, nec speciem aliquam dignitatis aut decoris præ se ferebat, eratque statura pusillus, sed adeò robusto corpore, vt proceriores quosque viribus superaret, & ingenio acerrimo. Optabimus igitur, vt corporis bona, quæ vires ac speciem augent, Principi nostro non desint: quæ autem decorem maiestatemq; exornant, non absint. Difficile tamen est omnia in vno homine perfecta esse. Munera enim naturæ incerta omnino ac fugitiua sunt, breuia quoq; & maligna his etiam qui illis affluere videntur.

Proinde minimè admirandum est pro miraculo haberi vetus exemplum illud Xenophili Musici, qui *Xenophili*
centum & quinque vixit annos, sine vllo in omni vi- *Musici vita.*
ta corporis incommodo. Ideo eo qui plura & firmiora corporis bona habet, perfectior accumulatiorque iudicari poterit. Fortunæ vero bona partim necessa- *Plin 7.l.c.50.*
ria, partim vtilia, ac decora sunt. Non enim satis erit

Regi, si vni populo vnæve ciuitati imperet: quæ quãvis suppeditet multitudini quæcunq; vsui sunt, tamẽ ad propulsandum, inferendumque bellum nõ sufficit, sed maiore indiget auxilio, & prouinciæ regionique vt imperet expedit. Aliter nec se satis tueri, nec suos defendere posset, nomenq; inane regis haberet, nõ autem potentiã. Vt enim scribit Arist. Rex eorum vtilitatem quærere debet, quos regit. Non enim verè Rex esset, nisi per se sufficeret, & omnibus bonis excelleret, adeò vt nullius ope egeret. Infirma est enim potentia illius qui alienis virib. nititur. Cernimus nonnullas ciuitates, quæ tenui potentia sunt, dãnis, incõmodis, excursionibus, latrocinijs, prædæque expositas esse: quæ quidem mala vt effugiant, plures nonnũquam societatem ineunt, vt quasi quodam vinculo inter se iunctæ, communi vtilitati salutiq; consulat. Et quæ seiunctæ singulæ languescerẽt, sic coniunctæ, & quasi in vnum corpus coactæ, seruantur: vt quondam Lycij populi factitarunt, quorũ tres & viginti ciuitates societate coniunctæ, ad Italiã vsque mare omne infestum habuere, deinde a Romanis victi libertate donati sunt.

Lycij.

Sed hæc diuersarum vrbium cõuenientia & quasi harmonia raro diuturna, stabilis ac firma esse solet, verùm discordia & seditione facile corrumpitur, & plerumq; tyrannidem patitur. Sunt enim eiusmodi ciuitates veluti mẽbra sine corde, aut partes reliquæ animi sine mente. Proinde expedit vt ad vnitatẽ illam redeant, de qua paulò antè diximus, Regiq; pareant, qui iustè imperet, & vnus pro omnibus vigilet. Tunc licebit omnibus secundum virtutem agere: quæ res quasi finis humanæ societatis, & coniunctæ hominũ multitudinis esse videtur. Nam non solùm vt viuant conueniunt (id enim commune esset eis cum plerisque multis animantibus) sed vt benè beateq; viuant, liceatque eis esse fœlicibus.

Munus Regis.

Munus quoq; Regis est (vt sentire etiam videtur Isocrates) ciuitatem aduersis casibus inclinatam erigere, & secundis nimium elatam, ne in luxuriam labatur retinere. Pro cõperto etiam omnes existimare possunt,

possunt, longè melius gubernare eos qui perpetuò regnant, quam eos qui annuis magistratibus vicissim præsunt: quandoquidem isti munus imperandi rudes ineunt, & cùm sapere incipiunt, tunc imperium deponunt, & ad rem suam priuatam redeunt: Reges verò ad publica tanquam ad sua ac propria accedunt: magistratus autem tanquam ad aliena, & vix publicis rebus præ temporis angustia animum adhibere valent. Reges autem cum nullis priuatis negocijs impediti sint, rem diligentius gerunt, nec discordia decertant, vt plerumque senatores solent, sed libero iudicio, ac sine ambitione omnia agunt, & idcirco cuncta celerius perficiunt, & cùm sine aliqua alia cura sint, diligentius in publicis rebus agendis versantur. Quod etiam illis eò facilius quòd nullis æmulantur, nullis inuident, nullis obtrectant. Pares enim nullos habent: & cùm suis opibus, consilijs virtutibusq; nitantur, alienis rebus neutiquam inuidēt: proinde singula quæque præstanti ratione iudicioq; perficiunt.

Nunc autem illuc redeat sermo, vnde diuertit: asserendumque erit, Regem diuitijs, opibus, ac potentia indigere, cùm in pace & ocio, tum in bello ac tumultu. Esse enim magnanimus, & circa maxima versari debet. Benefacere alijs assiduè studeat: nam beneficium ab alijs vt accipiat, non sine pudore esse potest. Dando, erogando, elargiendoq; Rex cunctis se præfert: accipiendo autem minorem se erogandi esse ostendit. Rectè quidem illud dicitur, *Regem tum Deum imitari, cùm pluribus benignus, beneficus, ac liberalis esse ostenditur.* Deum siquidem omnium rerum imperio ac potestate vel ex hoc dignissimum esse arbitramur, quòd bonorum omnium causa sit, malorum autem nullam præbeat causam. Est enim semper innoxius. Aethiopes qui vlteriorem Nili regionem incolunt, vt Strabo Geographus refert, duos colunt Deos, immortalem vnum, alterū mortalem. Immortalem eum dicunt, qui rerum omniū sit causa: mortalem autem eum, qui illos beneficio afficit. Hac ratione ducti Reges, suos optimè de se meritos, Deos cō- *Geographia libro 1.* *Æthiopes duos Deos colunt, mortalē & immortalem.*

mu-

munes omnium conseruatores atque custodes esse existimant. Hæc est quasi sponsio quędam, vt omnes eorum Reges benigni sint, & benè de omnibus mereri studeant. In referenda itaque gratia Rex omnino (vt addecet) excellat oportet, indignum enim putare debet, ab inferiore aliquo benignitate ac liberalitate supperari. Priuati nonnulli aurum aut argentum Principibus largiũtur: sed hos neque benignos neque liberales putandos esse scribit Isocrates, sed quasi pecuniæ fœneratores, qui paucam mutuant, vt exigant plurimam, quæ quidem non largitas, sed quæstuosa mercatura nuncupari poterit. Ex paruis nanque muneribus magnam commutationem astutè callideq; expectãt. Quoto cuiq; priuatorum tantæ sunt opes, vt per eas se Principibus ac Regibus gratificari posse speret? quod flumen istud est, quod non capit mare, vt facetè ait Plautus? Reges δυνάστας Græci propter potentiam appellant, quòd per potentiam & opes priuatis hominibus præstant. Hac opinione ductus Strabo *regiam persuasionem nõ oratione contineri*, dixit, *sed donis & muneribus: illam autem quæ verborum est, oratorum esse*, ait, *non* Regum, *quorum opulentia, non eloquentia splendida esse debet.* Multa item per diuitias ac liberalitatem plerumque Reges agunt, quæ vi & & armis nequaquam assequerentur. Cyneas Pyrrhi Regis orator multas vrbes Pyrrho per eloquentiam conciliauit, sed non pauciores per largitionem & regiam magnificentiam. Legati Mileti Reipublicæ causa Athenas missi, eloquentiam maximi oratoris Demosthenis argenti munere strangulauerũt: quocirca popularis ille facete in eum cauillatus est, quum dixit non συνάγχην. i. aginam Demostenem pati, sed ἀργυράγχην id est argentanginam: hoc est eum non ab angina, verum ab argento fuisse strangulatum. Ad hanc sententiam dicebant Græci nõ Philippum, sed Philippi aurum Græciam subegisse. Infinita atq; immensa est bellorum impensa, vt Archidamum dixisse ait Plutarchus. Vana ideò ostenditur sententia illa M. Crassi, & animi potius ægritudinem quàm veritatem ostendisse videtur, cùm dixit, *neminẽ satis diuitem*

Isocrates.

In curculione.

In lib. 1.

Cyneas.

Ex Aulo Gellio ca. 9. li. 11.

Plutarchus in apophth.

Ex Cicerone

ex-

existimari posse, qui legionem vnam ex suis fructibus alere *paradoxo*
non posset. Alexander verò eiusdem Philippi filius *sexto.*
sicut Reges omnes rebus gestis superauit, sic e- *Alexander.*
tiam beneficientia & largitate cunctos antecelluit, adeò vt recusantibus munera sua tristior molestiorque esset.

Sæpe etiam dicere solebat, eos qui munera Prinpum respuerent, puniendos esse, vt qui illorum virtuti inuiderent. Et Phocionem Atheniensem virum *Phocion.* integrum ac grauem literis monuit, minimè se existimaturum illum sibi amicum fore, si deinceps munera sua repudiaret.

Munificentia etiam indicat Regis iustitiam. Nam qui res suas ad hominum vtilitatem largiri gaudet, ab alienis vt manus abstineat verisimile est. Si enim pecuniarum cupidus esset, longè facilius suas seruaret quàm alienas raperet. Optima erit Principis persuasio, si opinabitur pecunijs non modò iustè, verùm etiam liberaliter esse vtendum, quandò iusto sa *Iustus.*
tis erit aliena non rapere, liberalis autem quomodo *Liberalis.*
sua ad hominum vtilitatem elargiri possit, cogitabit. Victorias sæpenumero per magnificentiam assequuntur Reges, quas nullis alijs viribus vnquam obtinerent. Obsidebat aliquando Philip. Alexandri pater *Philippus.*
(de quo modò dixi) castellum quoddam ingenio loci adeò munitum vt omnes dicerent ad illud, nisi à cœlo, nullum esse accessum. Tum Rex rogauit, *an asinum pecunia onustum illuc perducere possent*, respondentibus illis, Etiam: tunc ait, *Vicimus ergo*, vt ostenderet *Aurum ferro*
aurum nonnulla conficere, quæ vix vllis alijs viribus *potentius.*
effici possent. Inexpugnabiles arces, & pleraque munitissima oppida corruptis pecunia custodibus inuaserat Philippus, vnde eius liberalitas in prouerbium venit, vt corruptor potius quàm liberalis aut benignus ab omnibus existimaretur.

Concludendum igitur erit, Regem non per solam virtutem, quæ omnia animi bona abundanter suppeditat, fœlicem planè esse posse, sed & corporis & fortunæ bonis egere, vt perfecto maiestatis munere fungi possit.

For-

Formas quasdam primarias, quas sola mente concipimus, quæ à Platone ideæ dicuntur, solas esse perfectas, & ad illas dirigendam esse speciem illam de qua agimus, & inde ducendum esse archetypum.

TIT. IV.

Iouis Olympij simulacrum. Phidias.

SIMVLACRVM Iouis Olympij, quod ex ebore fecerat Phidias Atheniensis, quo nihil præstantius in eo genere omnes ferè scriptores extitisse testantur, cùm intueretur Panderus pictor eximus, admiratione magna ductus, artificem rogauit, vnde tam præclari operis exemplar accepisset? Tum Phidias ex tribus Homeri versibus eiusmodi imaginem delibasse respondit, qui sunt ad hanc fermè sententiam:

Panderus.

Inde superciliis iam Iupiter annuit atris,
Concussitque comam pulchro de vertice rector
Aethereus, nutu & summum tremefecit Olympum.

Laudant Homeri interpretes hunc poëtę locum, qui annuętem Iouem superciliis tantùm ostendat, & tenui verticis commotione. Hoc imitatur Horatius, cũ de eodem Deo dixit, *Et cuncta supercilio mouentis*, quasi mens, cogitatioq; numinis maximi, ex modico frõtis gestu ostendatur. At cùm de Iunone loqueretur Homerus, vt decori affectum in vtroque ex diuersitate indicaret, dixit:

Magnumq; oculis lustrauit Olympum,

vt ostenderet illam toto corpore permoueri cùm annueret, non suppercilijs tantùm, vt fecerat Iuppiter. His cogitationibus assecutus est Phidias, vt vulgò diceretur, vel solus imagines Deorum videre, vel solus ostendere. Hæc mihi cogitanti occurrit maximi oratoris sententia illa, quum ait: *Ego enim sic statuo, nihil esse in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, vnde illud vt ex ore aliquo quasi imago exprimitur, quod nullis humanis sensibus percipi potest, mente tantùm & cogitatione complectimur.* Et quum de Phidia paulo pòst loqueretur, dixit: *Insidebat in mente illius artificis spe-*

Cicero in Oratore ad Brutum.

species quædam pulchritudinis eximia, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Ex his sententiis colligimus formas quasdam ac figuras perfectas esse, quas sola mentis contemplatione intuemur, non autem oculis cernimus, aut auribus percipimus, sed ex illis similitudinem quandam ducimus earũ rerum, quas acturi sumus. Et sic mẽtem à sensibus auocando, hæc perfectiora esse cernuntur, quàm ea quæ vulgo ab aliis imitatione singulorum ducuntur. Absolutas illas rerum formas Plato Ideas appellat, aitq́ue eas semper esse, ac ratione & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, labi, nec diutius esse in vno eodemq́; statu. *Idea Platonis.*

Nos igitur de vnius viri dominatu aut imperio dicturi in his libris, si ratione ac via disserere volumus, ad vltimam sui generis formam ac speciem sermonẽ nostrum redigamus necesse est, atq; in optimo Principe fingẽdo talem formemus, qualis fortasse nemo vnquam fuit. Non enim quærendum à nobis est, quis eiusmodi fuerit, sed videndum erit qualis debeat esse ille, quem optimum Regem aut Principem esse statuimus. Nec vnum nobis aliquem præficimus, cui virtutes omnes regias tribuamus. Nam vt ait Nestor apud Homerum, *non vni Duci omnia à Deo data sunt, vnus siquidem vincendi arte caret, alter animi fortitudine, alius celeritate conficiendi, alius consilio regendi. Pauci quidem sunt, qui pacis pariter & belli artes optimè calleant.* Plato cùm iustitiam, ciuilemq́; sapientiam docere vellet, non Atheniensium Rempublicam, aut Lacedæmoniorum scripsit, quamuis altera studiis sapientiæ, altera armis polleret: sed nouam ac commẽtitiam finxit ciuitatem perfectam, illam ideam respiciens, de qua modò dixi, quæ ciuitas nunquam in rerum natura fuit, & nunquam futura est. Impossibile aut difficile admodum existimauit esse philosopus ille sapientissimus, eis veram virtutem persuadere, qui licentia prolapsi, deprauatis moribus viuere consueuissent. Quocirca cùm à Cyrenæis aliquãdo rogaretur, vt eorum Rempublicam melioribus legibus ac constitutionibus emendaret, respondit: *Plato nouam Rep. scripsit.*

Viri

Viri Cyrenæi, difficilimum admodum est amplissima fortunæ dissolutos cives aliquibus durioribus legibus continere. Et cùm inuitaretur à ciuibus suis, vt ad Rempublicam accederet, ait: *Noui equidem Athenienses eiusmodi viros esse, qui sibi persuaderi quæ iusta & recta sunt, neutiquam permitterent, & se vim eis facere nequire, & si etiam posset, id nequaquam facere velle, quum nefas omnino sit patriæ, aut parentibus vim aliquam afferre. Satius igitur, æquiusq; esse, vt ad* Rempublic*am non accederet, & eos doceret, qui facilè sibi virtutem persuaderi sinerent.* Xenophon Socraticus, quem Platonis æmulum fuisse paulò antè dixi, Cyri iunioris Persarum Regis disciplinam suauissima eloquentia scripsit, & præceptorem inducit Cambysem illius patrem, qui rerum gestarum gloria non contemnendus fuit, nisi ambiguitas Græcarum historiarum nos dubios ancipitesque reddat. Adiecit enim paternis regnis Aegyptum, quam per iniuriam occupauit: & quasi non cum hominibus tantùm, verùm etiam cum Dijs bellum gereret, omnes sacras ædes euertit, & in Thebas, postquam eas diripuit, summa impietatis sæuitia grassatus est: cuius vrbis non solùm portarum ambitiosum numerum, & custodum equitum millia admiratus est Homerus, sed & spaciosum mœnium ambitum, & ciuium diuitias publicas, priuatasq;. De Cambyse Strabo eiusmodi verba protulit. *Heliopolis, Solis vrbs, templum habuit vetustissimum, quod Cambyses euertit, cuius multis indicijs insania ac sacrilegium ostenditur.* Templa enim partim igne, partim ferro destruxit, singulas quasque imagines mutilans, excidens, comburens. Ad Ammonis quoque templum nobilissimum expugnandum exercitum misit, qui tempestatibus, & arenæ vi obrutus perijt. Cambysem igitur audiemus loquentem de virtute, aut optimi Principis præcepta tradentem? Putabimúsne illum melius alijs posse præcipere, quàm se ipsum instituere? Nisi forsitan ex Xenophontis eloquio melior factus esset, aut ab eo reuocatus ab inferis iustitiam pietatemq; didicisset: sed philosophus ille eruditissimus non ad veritatem historiæ, sed adulationē Cyri Regis illa scripsit. Onesicritus Diogenis

Xenophon Platonis æmulus.

Lib. 17.

genis discipulus eadem similitudine tyrocinia Alexandri scripsit: & certè Regum omnium auctorē habuit, à quo non modò egregiæ indolis præcepta, & primæ eruditionis monita accipere potuit, verùm multarum etiam virtutum exempla.

Onesicritus Diogenis. Alexander.

Sed ego sic statuo, nihil in simplici genere perfectū omni ex parte inueniri posse: prudentissimusq; mihi videtur fuisse Zeuxis Heracleotes, pictor ille eximius, qui ex pluribus diuersisq; puellarū formis perfectam pulchritudinē delibauit: nec vnius exemplar satis esse putauit, ad illius fœminæ simulacrū pingēdū, cuius formā vniuersa Græcia admirata sit, & oēs poëtæ laudib. extulerint, proq; ea Asia omnis & Europa certauerit, nec inuentus sit vspiam sculptor aut pictor, qui illius imaginē arte sua æquare potuerit. Eadem diligentia vsus dicitur idem artifex, cùm Agrigentinis facturus esset tabulam illam, quā in templo Iunonis Laciniæ publicè dicauerunt. Primò enim virgines eorum nudas complures inspexit, & quinque forma præstantiores elegit, vt quodcunque in singulis laudatissimum esset, pictura imitaretur. Hanc sententiam etiam probasse videtur Eupompus etiam pictor, qui rogatus à quodam, quem antiquorum artificum, cùm pingeret, sibi proponeret imitandum, dixisse fertur, demonstrata hominum multitudine: *Naturam ipsam sequamur oportet, non hominem aliquem.* Quo ex dicto Lysippus Sicyonius dicere solebat, audiendi rationem sese in pictura accepisse. Et certè natura ipsa artes penè omnes edocuit. Atque, ne ab officina huius artis discedamus, pictura (vt veteres docent) initium accepit ab hominis vmbra in sole inspecta, quæ deinde lineis circunductis simulacrum hominis ostēdebat. Hinc linearis ars, quæ γραφὴς Græcè dicebatur, duxit originem, cuius inuentorem alij Philoden Aegyptium, alij Cleanthem Corinthium fuisse perhibent, qui primi ea vsi sunt sine vlla colorum diuersitate: sed vsus deinde & exercitatio omnes artes perficit. Cicero quum de optimo genere orādi scripturus esset, singulos quosque oratores, qui ante eum dixerant, aut scripserant, suo

Zeuxis pictura. Cic. lib. 2 de inuentione. Iuno Lacinia. Eupompi pictoris responsum. Lysippus. Pictura initium, de quo Plinius quoque. Ars linearis. Cicero de claris oratoribus.

ordine recensuit, tam Græcos, quàm Latinos, & vniuscuiusque virtutem miro ingenij acumine, miraque verborum proprietate expressit: & nihil reliquit, quod in aliquo probandum esse duceret. Quinetiam quum non modò claros, sed obscuros etiam aliqua saltem ex parte laudaret, vt qui opinaretur in mediocribus quoq; aliquid esse, quod placere possit, exclamantem Atticum inducit, ac dicentem: *Tu nunc quidem de fæce hauris*: cui ipse responsum affert, se omnes cōquirere, qui in multitudine dicere ausi sunt, ne q̄d omitteret, quod vtilitati conduceret. Atqui cùm in alio loco Demosthenem cūctis alijs oratoribus prętulisset, dixit tamen illum non semper aures suas implere, quippe quæ capacissimæ essent, longeq; perfectius aliquid nōnunquam expectarent. Idcirco perfectionem veram ducendam esse à suprema illa imagine, de qua modò dixi, arbitratur, delibandumque esse ex singulis quibusque, quod perfectissimū esse apparebit. Nec Lysippum pictorem probare videtur,

Lysippus. *Polycletus.*

qui vnum solum Polycliti opus quasi magistrum sibi præfecerit, à quo tantum didicerit, vt ad id exemplar sexcenta & decem opera perfecerit. Dicebat nanque Lysippus Doriphorum puerum à Polycleto factum omnes artis virtutes in se habere. Proinde artifices illum canona vocabant, lineamēta totius artis ex eo sumebāt, veluti à lege quadā totius picturæ. Adeò in vno opere ars omnis consūmata erat. Huius quoque maximi oratoris exēplo dixit Horatius: *Indignor, quandoq; bonus dormitat Homerus.*

Horatius.

Et quamuis diuinus ille poëta fœlicitate ingenij cūctis mortalibus consensu omnium scriptorū præfertur, tamen aliquando conquiescere, aut oscitare Horatio visus est. Plerique autem sunt in disciplinis & artibus, quæ nullis præceptis edoceri possunt, & vix etiam proprijs verbis exprimi, quæ quidem magno ingenio viri, alta cogitatione diuturnoq; vsu adepti sunt. Et ne à pingendi officina recedam, quanti laboris est animi affectus penicillo, vmbra, lumine, ac colorum varietate exprimere? Non enim satis est pictorem corporum tenus tantum laborare, sed animi quo-

Ars vera pictoru.

quoque sensus vt exprimat, omni cura omniq; diligentia nitatur oportet. Polycletus Sicyonius animi affectus plurimum dicitur ostendisse, & præcipuè in illis duobus pueris, quos nudos talis ludentes fecit, viui enim, & penè spirantes esse videbantur: quo opere nullum absolutius pleriq; iudicauerunt. Laudatur etiã hac in re Lysippus, & hic gloriabundus dicere solebat: Alios artifices, quales essent homines facere, se autem quales viderentur. Euphranor quoq; maximam laudem assecutus est in Paride, quẽ ex ere fecit, in quo omnia simul intelligebantur, iudex Dearum, amator Helenæ, & Achillis etiam interfector. Hanc solertiam sunt qui primũ cogitasse putẽt Aristidem Thebanũ pictorem. Huius pictura fuit, vrbe ab hostibus capta, ad matris morientis ex vulnere mammam adrepens infans: intelligebatur enim sentire mater, & timere, ne mortuo lacte sanguinẽ infans lamberet. Est & alia occulta virtus, quam in pictura omniũ præcipuam dicebat esse Appelles: hæc ἀγλαΐα Græcè, Gratia à nostris, vel Venus poëtico verbo dicitur. Hanc Apelles sibi soli vẽdicabat: dicebat enim reliqua omnia pictores alios cogitasse, venustatem autem se solum cognouisse. *Plin. l. 34. c. 8.* *Pli. l. 35. c. 10.*

Nunc ad propositam rationem redeo. Multa animi bona in Alexandro extiterunt, indoles imprimis, qua Reges omnes præuertit. Constantia in subeundis periculis, velocitas in perficiendis rebus, fides in deditos, clementia in captiuos. Quis consideratior illo? quis prudentior? quis rectior? quis moderatior? quis in laboribus fortior? quis benignitate, liberalitate, magnificentia præstantior? Hæc tamen & complura alia animi corporisq; bona, sola ebrietate ac temulentia fœdauit, qua quidem aliquando percitus, violentior truculentiorq; in amicos quàm in hostes extitit. Iulius autem Cæsar animi præstantia mortales omnes longè anteiuit. *Cui* (vt Plutarchus testatur) *nemo summorum virorum, aut clarissimorum Ducum, Imperatorum, Regúm ve præferendus vnquam fuit.* Nam si quis Fabios, Scipiones, Marcellos, Syllam, Marium, vtrunque Lucullum, & ipsum Pompeium *In Cæsaris vita.*

huic contulerit, Cæsaris gesta omni ex parte superabunt: qui si imperium non inuasisset, sed illud sine iniuria quæsiuisset, vel lege, aut hæreditario iure accepisset, is solus esset, à quo exempla penè omnia, quæ ad optimũ quemque Regem aut Imperatorem pertinerent, eruere possemus. Sed quoniã & Alexãdro & huic aliquid defuit, quod ad cumulum virtutum accedere debuisset, perfectum aliud quippiam atque omni ex parte absolutũ quæramus, delibando à singulis, quod optimum fuerit, quando in vno omnia accumulata atque perfecta inuenire nequaquã possumus. Exemplumq; M. Varronis sequamur, qui cùm optimũ ciuem & Principẽ Reipublicæ describere vellet, non vno aut altero contentus fuit, sed septingentorũ virorum illustrium nõ solùm vitas ac mores, & præclara domi militiæque gesta oratione complexus est, verùm singulorum imaginem ac faciem sermone veluti penicillo expressit. Nec præceptum illud Plinij secundi viri eruditissimi hoc loco seruabo, qui in quadam epistola ait: *Præcipere qualis esse debeat Princeps, pulchrum quidem, sed onerosum, ac penè superbum est.* Laudare verò optimum Principem, ac per hoc posteris velut è specula lumen quod sequãtur alijs ostendere, id vtilitatis plurimum habet, arrogantiæ verò nihil. Ego tamen institutum meũ sequar, auctoribus tot Græcis philosophis, quos principio huius operis mei recensui: ne dum arrogantiæ calumniam fugio, adulationis crimen subeam, quod longè grauius mihi esse videtur. Video enim quosdam reprehendi, quod ea per blanditias in Principe aliquo laudauerint, quæ tacenda fuissent, quia vel frigidiora esse viderentur, vel omnino vituperanda, quasi turpia & indigna homine libero. Adulationis atque mendacij reprehẽsione non caruit Xenophõ, quum ea de Cambyse & Cyro dixit, quę à veritate lõge aliena erant: vnde Plato in eum inquit: *Quæ de Cyro scribuntur, ficta omnia sunt, & ad beneuolentiam potius captandam dicta, quàm ad fidem veritatis.* Fuit siquidem Cyrus vir prudens ac strenuus, cuius pædiam Xenophon scripsit. Cicero quoq;, vt Platonis in omnibus

Marci Varronis institutũ.

Plinius, in epistolis.

imi-

imitator cognoſci poſſit, ait: *Xenophon veram hiſtoriæ fidem non ſequitur, ſed effigiem iuſti imperij.* Nos igitur præcepta noſtra à prima Regis educatione atq; inſtitutione ordiemur.

De prima Regis inſtitutione.

TIT. V.

CHRYSIPPVS Solenſis, quem Laërtius quinque & ſeptingenta librorum volumina ſcripſiſſe teſtatur, quum ſapientem futurum à materno vtero alendum educandumque ſumeret, lactis alimoniam propriæ parenti, vt natura edocet, tradit. Nam nequaquam integra mater eſſe videretur illa, quæ cùm in aluo haberet, eum aluit quem ignorabat, ſi poſtquam in lucem homo editus eſt, eum aliò ablegaret: ſed ſi quo caſu lac nato infanti præbere nequiret, videndum eſt vt nutrices, quas adhibet, ſapientes ſint, ſi fieri poteſt, & nullo vitio manifeſto inquinatæ. Plurimum enim confert lactis alimonia, non modò ad corpus formandum, verùm etiam ad affectus ac mores. Temulentia, iracundia, ignauia, torpor & his ſimilia etiam cum lacte imbibuntur. Videndum igitur erit, vt lactantes Regis pueri, niſi à matre alãtur, optimas habeant nutrices, & animo corporeque præſtantes: ſintq; etiam puro nitidoque ſermone, ne futurum Regem à prima ætate edoceant ea, quorũ pudeat cũ creuerit, vel dediſcere cogatur. Natura enim pueri tenacisſimi ſunt eorũ. quæ à teneris vnguiculis (vt aiũt Græci) accipiunt: *Et deteriora*, vt Quintilianus refert, *pertinaciter hærent: bona autem facilè mutantur in peius.* Alcibiades Athenienſis quibuſcunque Græcis ac barbaris temporibus ſuis fortitudine, conſilio, & ſcientia rei militaris præferendus fuit: & in omnibus certaminibus quibus præfuit, hoſtes terra marique ſuperauit. Is nihil in vita magis expetendum duxit, quàm vt fama, & rerum geſtarum gloria cæteros omnes anteiret. Fuit autem audax & intrepidus adeò, vt Spartanus potius, quàm Athenienſis videretur. Hanc naturã complures eius æquales putabant

De Chryſippo Laërtius.

De qua re & Gellius, Plutarchusq; de lib. educatione.

Vis lactis materni.

Amycla nutrix Alcibiadis.

Plutarc. in vita Alcibiadis.

eum à lactis alimonia duxisse. Nutrix siquidem eius Lacæna fuit, Amycla nomine, vt locupletes testes sunt Antisthenes & Plato. Quæ animorum differentia inter has tres ciuitates fuerit, facetè admodum docuit Stratonicus, qui monebat Athenienses, vt mysteria pompasque agerent, Elienses ludos ederent, Lacedæmonij autem verberibus illos cæderent, quum deliquissent. Erat enim vulgata eo tempore opinio inter omnes gentes, Lacedæmonios Græcorum omnium præceptores esse, fortitudinis ac rei militaris magistros: à quibus cùm aliquando rediret Diogenes Cynicus, & Athenas pergeret, interroganti vnde veniret, & quò iret, scitè respondebat, *se venire à viris, accedere autem ad mulieres.* Agesilaus verò Spartanorũ Rex glorianti cuidam Atheniensi, quòd mœnia Athenarum admirandæ latitudinis atque altitudinis essent, subridens ait, *id optimè factum fuisse, quando ea mœnia non viris constructa essent, sed mulieribus.* Hæc Agesilai sententia cum Romanis conuenit, qui (vt Strabo refert) dicere solebant: *Non viris mœnia, sed viros mœnibus propugnacula afferre debere.*

Ex Plutarc. in apophth.

De prima Regis educatione.
TIT. VI.

SED redeat iam sermo vnde defluxit. Lactis educatio plurimum potest. Cernimus enim nonnunquam abstemias nutrices abstemios alumnos educare, & ex contrario temulentas ebriosos alere. In cæteris quoque animalibus id etiam vsu venit. Hœdi siquidem qui ouiũ lacte aluntur, molliore sunt capillo, quàm quos propriæ matres nutriunt. Et agni quibus capræ lac præbeant, duriore sunt lana: vt docent veteres illi qui elegantissimè de agricolatione scripserũt. Optimę igitur nutrices Regis filio, qui ad Regni spem editus est in lucẽ, deligendæ sunt, & prudentia, virtute, morib. sermone, forma, & habitudine probatissimæ: ne natus ad tantam sublimitatem infans, in primo vitæ limine tam parua diligentia fraudetur. Sed de hac

tenera educatione paucis à me hoc loco differendũ esse puto, & solùm de his dicendum, quæ sublimiora sunt, & supra ciuiles mores esse videntur, & ad solos Principes pertinent. Communia siquidem & vulgaria illa, quæ singulos quosque ciues respiciunt, satis superq; tractaui in libris de ciuili societate. Omnis itaq; prima educatio muliebris est, & præcipuè matri incumbit. Cornelia Gracchorum mater filiorum eloquentiam sermonis consuetudine à tenera ætate adiuuit, sic etiam Aurelia Cæsaris, & Accia Augusti: hę nanque matres educationibus liberorum sic prę fuerunt, vt eos quasi ab infantia Reipublicæ Principes formauerint. Priscis enim temporibus magnorũ virorum coniuges, ac filiæ non lanificij aut lini vsum tantum callebant, verùm viriles quoq; virtutes ac disciplinas imitabantur. Hortensia enim Q. illius Hortensij filia, qui de eloquentiæ laude cum Cicerone certauit, cùm ordo mātronarum à Triumviris graui tributo oneratus esset, nec quispiam virorum præ timore patrocinium eis præstare auderet, causam fœminarum apud Triumviros constanter fœliciterque peregit, paternamq; eloquentiam mira grauitate, & gratia expressit. Ante septimum ætatis annum pueri ad patris conspectum raro accedebant, non modò apud Lacedæmonios, quorum castigatissima erudi tio fuit, verùm & apud Persas & Scythas: hoc ideò obseruabant, ne filij antè patrem dignoscerent, quã illum vereri ac venerari didicissent. Et alia etiam ratione, ne parentes primæ teneritudinis blanditijs illecti, nimia indulgentia in pueros tenerentur, nec si quid eis accideret, vt pro illius ætatis infirmitate fieri solet, nimio mœrore angerentur, interea eorum curam matribus relinquebant. Durius Galli agebant (vt refert Cæsar) qui non antè filios suos se adire permittebant, quàm adoleuissent, & munus militiæ sustinere possent.

Cornelia. *Aurelia.* *Accia.* *Magnorum virorũ coniuges apud veteres quales.* *Hortēsia, caussam egit.* *Lacedamonij.* *Persæ.* *Gallorũ mos in educandis liberis.*

Magni referre quos quisq; audiat quotidie, quibuscum loquatur à puero, & quibuscum frequens sit consuetudo.

Tit. VII.

Maternae igitur curæ erit, non modò vt salubriter alatur puer, & vt optimo, puroque sermoni consuescat, sed vt nihil turpe aut indecorum audiat, cernat aut suspicari possit. Scurræ, mimi, histriones, & eiusmodi artifices ab illius aspectu exigendi, prohibēdique sunt, qui nequitiarum, illecebrarum, ac omniū voluptatum sementem iaciunt, quę vt primùm adoleuit, *indolis ac probitatis igniculos quosdam à natura nobis ingenitos*, vt ait Plato, *extinguit, & virtutem animi, ac corporis effœminat atq; eneruat.* Arcendi etiam & exigendi sunt Pumiliones, quos Græci *νάνους* appellant, homines scilicet parua nimis & humili statura, quos Octauius Cæsar horrebat, & sic eutrapeli omnes, ac manci. Asserebat namque illos naturæ ludibria esse, & monstra mali ominis. Optimè legislatores statuerunt, non alendos esse, neque inter liberos habendos, quos mulier monstris similes, & contra humani generis formam peperit. Hosque inter prodigia procurandos esse veteres historici affirmant. Pellendi etiam Spadones, quasi violatæ naturæ monstra. Sunt enim obluridi, enerues, ignaui, indecoraque membrorum cōpage deformes. Semiramis Regina, quæ prima teneros mares castrasse dicitur, iacturam non minimam laudis, quam ex condita Babylone assecuta fuerat, fecit hoc scelerato flagitio. Cuius tamen pessimum exemplum pleræque orientales Reginæ imitatæ, diutius eunuchos in delicijs habuerūt. Fabulas illas, quibus pueris nutrices eblandiuntur, non probat Plato. Ait enim, quando pueri per ætatem ad rationem animo capessendam minus idonei sunt, ludo, ioco, fabulisque præparentur, quæ quidē si falsæ sunt, faciem quandam veritatis præ se ferant oportet, vt veræ esse posse videantur: omnino tamen

Plato. *Octauius.* *Spadones.* *Semiramis, prima masculos castrauit.* *Plato, improbat fabulas nutricum.*

castæ

castæ sint ac modestæ, & nullam turpitudinis speciẽ præstent, nihilque timoris, formidinisve incutiant cauendum est, néve vanam aliquam, & anilem superstitionem inducant.

Obscœnitas verborũ, procul amouẽda.

Obscœnitas omnis verborum à puerorum auribus prohibenda est: libertatem enim verborum, licentia quoque actionum sequitur. Turpiter etiam dicta, turpiter facta comitantur. Puerorum indolẽ non tam adiuuant, quę quotidie bene dicuntur, quàm inficiunt quæ pessimè & petulanter proferuntur. Hæc enim pertinaciter in mente hærent, illa autem facilè dilabuntur. Scythæ moderatione & abstinentia cæteros mortales antecellunt: & hoc admirandum in primis veteres esse scribunt, id illis à natura datum, quod ne Græci quidẽ doctrina ac præceptis assequi potuerunt. Nam si Græcorum varijs disciplinis excultos mores cum illorum indocta barbarie conferas, vincunt animo barbari. Tanto plus in Scythis potuit vitiorum ignoratio, quàm in Græcis virtutis cognitio. Thraces modestissimi habiti sunt, de quibus Menander (vt refert Strabo) eiusmodi verba protulit: *Thraces vniuersi, & præcipuè nos Getæ (nam indigenam me eorum esse glorior) omnium rerum continentiam valde agimus*. Non erit igitur parua eruditio in pueris assequi, vt vitia omninò ignorent.

Scythæ moderati & abstinentes.

Thraces.

Menander.

Getæ.

Præceptores & Pædagogi graues pueris adhibendi.

TIT. VIII.

ADHIBENDI deinde sunt viri graues & eruditi, qui alendi, exercendi, erudiendiq́; pueri curam habeant, præsintq́; alijs Præceptoribus, & videant nequid turpiter aut indecorè agant, sed tempori adsint, ac curent vt quisq; officio suo modestè, sanctè iusteq; fungatur, *& artem suam doceat, alienam autem non attingat*. Optimè veteri prouerbio præcipitur: *Artem quisq; suam doceat, sus nulla Mineruam*. Sic enim ab ineunte ætate Reges instituẽdi sunt, vt non solum sibiipsis, sed & alijs quibus pręsunt, sapiẽtia & exemplo prosint. Achilles

Achilles.

diligentes habuit Præceptores, & imprimis Phœnicē Amyntoris filium, qui cùm suadente nouerca rem cum patris concubina habuisset, patria eiectus est, & ad Peleum diuertit, à quo grato hospitio susceptus, Achilli dicendi agendique magister adhibitus est: multò tamē plura didicit Achilles à Chirone Thessalo, quem poëtæ centaurum, hoc est dimidio equū propter equitandi peritiam fuisse fabulantur. Vnde illud Claudiani poëtæ. *Ocyus hausit Achilles Semiferi præcepta senis, seu cuspidis artes, Siue lyræ cantus, mediaæ seu disceret artes.*

Claudianus.

Philippus Macedo Magni Alexandri pater, sordidum ante se Macedonum nomē, ad spem imperij totius orbis terrarū erexit. Et si causam vnde tantæ virtutis incremēta manauerint, quærimus, inueniemus primam eruditionem solida ei fundamēta gloriæ ac laudis iecisse. Alexander enim eius frater natu maior regiam dignitatem apud Macedones gerebat, contra quos Illyrici (gens eo tempore potentia & armis illustris) bellum gerebant: verùm cùm rursus succubuissent Macedones, compulsi sunt vt pacem rédimerent arbitrio Thebanorum, qui pro vtrisque spoponderunt. Dati sunt eis à Macedonibus obsides, quorum princeps Philippus Regis frater extitit, qui tum adolescēs erat. Is triennio apud Epaminundam desedit, à quo bonarum artium studia, & rei militaris disciplinam perdidicit. Et sic breui tempore virtute excelluit, vt quū mortuo fratri in regno successisset, non solùm Illyricos, quibus obses datus fuerat, subegerit, verùm non dubitauerit totius Græciæ imperium inuadere, & omnium ante se Regum gesta longè superare: Et quamuis in rebus bellicis assiduè versabatur, tamen à liberalibus studijs nunquam aberat, in quibus tantùm profecit, vt libros epistolarū reliquerit, quos Cicero se lectitasse refert, & illorum grauitatem, prudentiam, & eloquentiam non mediocriter laudat. Hic deinde magnam diligentiam in Alexandro filio erudiendo instituendoque exhibuit. Nam Leonidam virum integrum, & morum comitate ac iucūditate conspicuum, qui Olympiadi per

Eruditio fundamentum futuræ gloriæ.

Philippus ab Epaminonda bonas artes & militiam edoctus.

Libro de claris oratoribus.

Leonidas, Alexandri Pædagogus.

per affinitatem coniunctus erat, Præceptoribus, ministris, familiæque præfecit. Hunc tamen Diogenes Babylonius scripsit vitijs quibusdam Alexandrum imbuisse, quæ robustum quoque ac maximum Regem ab illa puerili institutione prosecuta sunt, vt Fabius Quintilianus refert. Lisimachum autem Præceptorem inter bonarum artium doctores esse voluit, qui sæpe per iocum dicebat, *se Phœnicē esse, Alexandrū Achillem, Philippum verò Peleum.* Adiecit paulò post his omnibus Philippus Aristotelem temporibus illis philosophorum omnium acutissimum, eruditissimumque, à quo Homeri libros in primis didicit Alexander, deinde ciuilem sapientiam, deinceps autem speculationes quasdam philosophicas, quibus summopere delectatus est, ad æmulationem condiscipulorum vsque.

Diogenes.

Cap. 2. lib. 1. instit. orat.

Non paruam etiam diligentiam erudiendo Alcibiadi impenderunt Pericles & Ariphron, viri præclari, & à Clinia ipsius patre tutores testamento relicti. Eidem enim primò, cùm puer esset, Zopyrum virum in studijs bonarum artium peritissimum Præceptorē tradiderunt, à quo complura, quæ ad primam eruditionem pertinent, perdidicit: deinde cùm adoleuisset, & illius dicto minus auscultaret, ac licentiam viuendi liberiorem iam propter ætatis formæq; procliuitatem accepisset, in illecebras turpesque Græcorum lasciuias prolapsus est: à quibus enim Socrates vir sanctissimus & innocentissimus reuocauit. Et vt ferrum igne mollitum aqua densari solidarique solet, sic Alcibiadis ingenium voluptate ac turpitudine diffluens, disciplina, sapientia, seueritate, eloquentiaque Socratis in dies magis magisque cohibebatur, & ad frugalitatem propius accedebat. Hæc Socratica disciplina summa beneuolentia confirmata, tantum potuit, vt ad claritatem, & gloriā consequendam, nō mediocrem occasionem Alcibiadi præbuerit, quippe quæ eum ex nebulone impuro præclarū reddiderit virum, & Ducem Imperatoremque illustrissimum. Beneuolentiam in Alcibiadem imprimis ostendit Socrates, cum simul militauerunt

Plutarc. in vita Alcibiadis.

Socrates for-

ad

tißimè pugnauit ad Potideam.

ad Potideam: nam cùm fortissimè pugnasset nauali prælio, adeò vt ei victoriæ corona decerneretur, illam vltrò Alcibiadi concessit, qui tum adolescens erat, & nulla adhuc bellicæ laudis fundamenta iecerat: quo quidem in principio maximam deinde laudem assecutus est.

Grammatica Regiis pueris discenda. Grammaticæ laus generalis.

Discat futurus Rex à teneris annis Grammaticen, quæ fundamenta iacit omnium disciplinarum, sine qua omnes infantes atque elingues essent, & barbaro sermone blesi ac balbutientes: quę quidẽ in omni studio plus operis, quàm ostẽtationis habet. Hæc & loquendi artifex erit, & poëtarum historiarumq; interpres, aliarumq; doctrinarum, quasi dux & auriga.

M. Antoninus.

M. Antoninus, qui inter Cæsares virtutis ac sapientiæ laudem meruit, diligenter admodum singulas quasque disciplinas perdidicit, & præcipuè Grammaticen, in qua Præceptores Latinos habuit Trasium, Apium, Palæmonem, Eutychium, Proculum, & Alexandrum Græcum. Proculo verò tantum detulit, vt eundem ad proconsulatum vsque prouexerit. Licon Troadensis Stratonis discipulus fuit, & eloquio plurimum præstitit. Is cùm in educãdis, instituendisque pueris idoneus valde haberetur, dicere solebat, duo necessaria pręcepta pueris pręcipuè adhibenda esse:

Pueris præcepta duo tradenda.

pudorem inprimis vt seruarent, qui actiones cupiditatesque regere, & pro habena retinaculoque esset: Deinde laudis studium, quod discendi atque agendi aculeum ac calcar acutissimum subderet. His præceptis Grammaticus in discipulos vtatur, expedit, quorum alterum virtutem, alterum ingenium excitabit.

Puer Regius ab Homero Græco, à Virgilio Latino ordiatur lectionem poëticã. Lib. 1. orat. instit. Græcè & Latinè instituẽdus puer.

Ab Homero ex Græcis inchoanda est tractatio poëtarum, exemplo Aristotelis, ab eo nanque incepit, vt modo dixi, cùm Alexandrum institueret. Ex nostris autem à Virgilio, vt Quintilianus præcipit. Vtranq; enim linguam discat, si per ocium licebit, opus est. Hæc heroïca lectio plurimum Principibusq́ ac Regibus confert, quorum animi eriguntur sublimitate heroici carminis, cuius inuentum Pythio Apollini tradunt, quando per Phœmonoëm virginem eo versu futuros caneret euẽtus. Argumentorum enim excellen-

cellentia, & rerum magnitudo, quæ carmine illo cõtinetur, ad imitationem rerum regendarum lectores inuitat, & promptiores alacrioresque reddit. Sunt etiam qui putent Homerum in Rhapsodijs suis Principem instituere voluisse: insunt nanque in eo non solum bellorum ac rei militaris documenta, verùm ciuilia quoque præcepta, ac clarissimorum Ducum atque Imperatorum laudes, quarum studio accenduntur illi, qui dum legunt eiusmodi gesta in alijs, similem sibi ipsis gloriam affectant. Theseus & Pirithous æmulatione Herculis, cuius laudes tunc vniuersi poëtæ decantabant, longinquas militias egerunt, vt nomina sua immortalitati commendarent. Proinde in fabulis scribuntur ad inferos vsque penetrasse: quod etiam intellexisse videtur Alexander. Nã cùm victor Ilion ingrederetur, multa oculis & animo lustrauit, illectus Homerica lectione, & vetustissima quamplurima perquisiuit: quod cernẽs quidam, eum rogauit, *velletne Paridis citharam cernere?* Tum comiter ridens respondit, *eam nequaquam sibi cordi esse, sed Achillis citharam videre malle, qua ille non Veneris illecebras, sed fortissimorum Ducum gesta & res inclytas canere consueuerat.* Huius sẽtẽtiæ astipulator etiam videtur fuisse Octauius Cæsar. Nam cùm victo Antonio Alexandriæ esset, quæsiuit ab his qui rebus sacris præerant, vt vrnam, in qua corpus Magni Alexandri (quod à Perdicca sustulerat Ptolomæus Lagi filius, quum illud ex Babylone referret) conditum fuerat, ei ostẽderent. Cumque illi eam è penetralibus solenni more protulissent, venerabundus procubuit Octauius, diligenterque vrnam inspexit, & eam floribus conspersam corona donauit. Tum illi eum rogauerunt, num etiam Ptolomæum videre vellet? quibus ille respondit, *Se regem voluisse intueri, non autem mortuos.*

Theseus & Pirithous.

Plut. in vita Alexandri.

A futuro

A futuro Rege qui scriptores legendi discendiq́; sint, quive negligendi.

TIT. IX.

Poetarum vis ad excitandum.
Plutarc. in vita Cleomenis.

QVantas vires animis addat etiam poëtica exercitatio, vel furor poëticus, hinc discere possumus. Leonidem Spartanum illũ illustrem interrogatum aliquando, qualis sibi poëta fuisse videretur Tyrthæus? memoriæ proditum est, respondisse: *Bonum cumprimus ad iuuenum animos excitandos. Illius enim carmine concitos, tanquam furore aliquando correptos, nullis periculis parcentes, in pugnas ruere.* Fuit enim Tyrthæus ex oraculo Apollinis Lacedæmonijs Imperator datus ab Atheniensibus, per ridiculum: Imperitus enim erat rei militaris, & altero pede claudicabat. Nam cùm infœliciter adeò pugnassent Lacedæmonij contra Messenios, qui ab illis defecerant, vt eorum Reges iam de reducendo exercitu, & turpiter deserendo bello cogitarent, tum Tyrthæus dux factus, cùm cerneret, quò loci res Laconica per vecordiam deducta esset, opem auxiliũq́; Musarum implorauit: quibus annuentibus elegiam commentus est, quam εὐνομίαν à bona institutione appellauit, & eam suauissimis modulis ad tibiam pro militum concione cecinit. In ea damnorum erant solatia, belli consilia, fortitudinis laudes, & vltionis cohortatio: eoque carmine animos Lacedæmoniorum adeò inflammauit, vt Musarum furore conciti, qui toties succubuerãt, victores euaserint, & exercitum Messeniorum funditùs deleuerint.

Ex Strabone lib. 8. geographia.

Tragici, legendi.

Non sine vtilitate etiam leguntur Tragœdi, si mores in tuto fuerint, habent enim pondus ac nitorem verborum, & sententiarum grauitatem, præcipuè Euripides, *cuius singulos versus singula testimonia* se putare ad Tyronem scribit Cicero. Habuit Sophocles laudem suam non modo in Tragœdia, in qua pere-gregius habitus est, sed etiam in militari disciplina. Quocirca ab Atheniensib. difficili bello cõtra Lacedæmonios & Thebanos dux creatus est, vnà cum Pericle

Euripidis versus
Sophocles.

ricle spectatæ virtutis viro, qui Atheniensium imperium plurimum auxerunt. Sed turgida illa & inflata, quæ sunt apud Tragicos, & quæ desperationẽ quandam, & animi impotentiam præ se ferre videntur, fugienda omnino sunt. *Ex stultis enim insanos faciunt*, vt ex Stoicorum sententia ait Comicus ille. Eodem etiã modo Comici legendi sunt. Alunt siquidem quotidianum sermonem, & proprietate elegantiaque verborum eloquentiam nitidiorem vberioremq; reddunt. Sed vt breuiter concludam, singuli poëtæ, si cũ delectu quodam leguntur, proprias quasdam virtutes habent, & mirificam quandam gratiam, quæ à regia dignitate nequaquam aliena est. Miscent enim Gratias Musis, & orationem omni ex parte gratiorẽ iucundioremque reddunt. Nihil in Neronis ingenio laude dignum fuisse duco, nisi quòd ad poëticam pronum aptumq; fuit. Versus quidem facillimè cõponebat, nec rudes aut indisertos, sed faciles atque eruditos: nec alienos pro suis edebat, vt quidem falsò putabant, sed suos, ac proprios. Eius nanque libellos in manus suas peruenisse testatur Tranquillus, cùm quibusdam notissimis versibus, ipsius chirographo scriptis, ex quibus facilè apparebat, non translatos, aut dictante aliquo exceptos, sed planè à cogitante scriptos. Ita multa & deleta, & inducta, & superscripta in alijs fuisse asserit. *Pericles.* *Poeta.* *Nero poesis studiosus.*

Obscœni poëtæ omnino negligendi sunt: bonos enim mores corrumpunt, & animum nequitijs imbuunt. Non poëtarum studium, sed animi sui labem ostendebat Aelius Commodus Verus, *quum Martialem dicebat suum esse Virgilium.* Nos autem Platonem audiamus, qui ea poëtas scribere iubet, quæ viros bonos efficiant, doceantque bonos beatos esse, malos verò miseros, etiam si fotunati ac diuites essent. *Poeta obscœni negligendi.* *Commodi Virgilius, Martialis.*

Historia-

Historiographos & annalium libros Reges futuri lectitent: maiorum statuas & imagines parum curent.

TIT. X.

Lib 2. de oratore.

PROXIMA poëtarum cognitioni historia accedit, quam Cicero *testem temporum, vitæ magistram, vitam memoriæ, veritatis nunciam* appellat. Cuius cognitio Regibus, Ducibus, Imperatoribus & omnibus Principibus perquam necessaria habenda est. Ex ea nanque omnium virtutum exempla depromuntur, & imitationes quæque clarissimarum actionum. Nã

Historia præstantia.

si corporum simulacra, & effigies manu artificum factæ, iuuenum animos excitare solent, ad eorum imitationem, quorum illæ imagines sunt, quanto magis id assequentur historiæ, & rerum gestarum monumenta, quæ mentem animumque exprimunt, non autem corporis lineamenta, formæq; speciem?

Tanto enim præstat imagini historia, quanto corpori animus.

Nec corporis pulchritudine gloriantur præstantes viri, quãdo ea & facilè mutatur morbo vel senio, & quamprimum concidit, sed sapientia, cõsilio, fortitudine, & rebus illis, quæ animi virtutẽ ostendunt.

Statuæ Romanæ laudabiliores Græcis.

Proinde sapienter Romani, cùm alicui excellentissimo viro statuam decernebant, nõ nudam Græcorum more (qui nihil in ea velabant) fieri iubebant, sed togatam, si pro ciuili laude decreta fuerat, armatam verò si pro bellica gloria: vt non corporis tantum effigiem, sed animi quoque virtutem aliqua ex parte ostenderent.

T. Liu. dec. 1. l. 1. Idem dec. 1. lib. 2.

Armata fuit Horatij Coclitis statua, illius qui Thuscos hostes & Porsenam Regem põtis sublicij transitu, vn... sui corporis obiectu prohibuit. Togata verò, & velato capite Accij Nauij, qui Tarquinij Prisci tempore inclytus augur habitus, nouacula cotem dissecuit, qua ex re augurijs sacerdotioque augurum tantus hon... accessit, vt nihil deinceps bello domiue nisi ex auspicio gereretur.

Val. lib. 1. de Auspicijs.

Quæ verò à doctissi-

ctissimis scriptoribus literarum monumentis mandantur, ea veram hominis effigiem ostendunt, & vbique gentium, terrarum, locorúmve ab omnibus visuntur: at statuæ ipsæ sensibus carent, & vix oris lineamenta imitantur, & à paucis vno tantùm loco cerni possunt. Hanc etiam sententiam mihi ostendisse videntur Athenięses, qui quum memoriam Thesei celebrarent, Connidam illius Præceptorem, qui nonnulla eius gesta literis commendauerat, maiore venerati sunt honore, quam Silanionem & Parrhasium, quorum alter pictura, alter sculptura Thesei simulacrum imitatus est. *Plut. in vita Thesei.*

Ambitiosè admodum mihi egisse videtur Pericles, qui se Athenis in scuto Mineruæ cum Amazone pugnantem à Phidia pingi voluit, quum esset vir summus in re bellica, & consilio, virtute, ac rerum gestarum gloria floreret, cuius monumenta longè diutius scriptorum memoria, quàm tenui pictura seruarentur. *Periclis ambitio.*

Atqui si artifex ille, suijpsius imaginem imitatus est, calui senis specie saxum vtrisque manibus attollentis, nō est admirandum: eius enim laus ex solo penicillo, & coloribus pendebat, non ex animi virtute, & rebus gestis, sicut illa Periclis, quę non modò diuturna, verùm immortalis futura erat, literarum lumine accensa. His verò ex rebus tantam inuidiam contraxit Phidias, vt præ liuore obtrectatorum in carcerem duceretur, & breui tēpore tabe & mœrore confectus periret, pœnasque daret artifex nobilissimus nimis affectatæ gloriæ. *Phidiæ mors.*

Polygnotus pictor etiam peregregius, vt famam nominis sui propagaret, Stoicorum porticum propria opera & impensa Athenis pinxit, vt Melanthius poëta meminit. Et pictura historiā Troiani belli continebat, & cùm eo loci ab artifice ventum esset, vt Troianas mulieres pingeret, ab Elpinice Miltiadis viri clarissimi filia, (Cimonis iuuenis pietate & rebus gestis nouissimi sorore) clanculum accersitus extitit. Erat tunc Elpinice ætate integra, & forma inter Athenienses fœminas conspicua. Accessit ad eam *Plut. in vita Cimonis.*

pictor non inuitus, vt qui non exactæ ætatis esset, nec puellæ venustatem exhorreret. Tum illa studio gloriæ accensa, multis blanditijs pollicitationibusque eum orat, vt imaginem suam proprio ore, proprijsq; lineamentis inter Iliacas mulieres pingeret. Quod quidem summa diligentia perfecit artifex, eamque quasi spirantem pictura reddidit: sed precium tanti operis illius noctem exorauit. Nec sanè mirandum esse duco Elpinicem potestatem corporis sui pictori permisisse. Nulla enim animi virtute famam sperare poterat: erat enim suspectæ pudicitiæ. Proinde quamuis illustri genere nata esset, tamen minus bellè audiebat. Sola igitur pulchritudinis imago illam ab omni obliuione aliquandiu vendicare poterat.

Praxiteles Phrinem nudam sculpsit.

Praxiteles quoque omnium artificum marmore fœlicissimus, Phrynem formosissimam eo tempore, sed famosam, vehementer adamauit: ea nullum aliud amoris ab eo præmium postulauit, nisi vt se nudam sculperet: quod quidem ille diligenter effecit, adeò vt ex imaginis facie, & artificis amor, & lætitia exultantis meretricis præ gratissima mercede cerneretur.

Glycere Thespiensis forma quoque eximia, ab eodem artifice perfecti operis Cupidinem amoris præmium accepit, quem quidem Thespiæ ornatissimo sacello cõsecrauit. Et cùm oppidum illud despectum esset, & rarò propter itineris difficultatem à viatoribus viseretur, eius simulachri fama longè celebrius habitum est: omnes enim, qui per regionem illam iter faciebant, illuc diuertebant, vt Cupidinis imaginem illam intuerentur. Cuius rei testimonium affert Strabo geographus. Arelius Romanus pictor laudem suam meruit. Floruit autem Cesaris Dictatoris, ac deinde Octauij Augusti temporibus, sed infamis ex hoc habebatur, quòd cùm impudicæ semper alicuius mulieris amore teneretur, quasi precium flagitijs illis pendens, picturus Deas, faciem meretricum, quas amabat, magna similitudine imitabatur. Vnde vulgò Romæ omnes dicebant in Arelij

Arelius Pictor, quando floruerit.

pictura

pictura scortorum imagines inter Deas numerari, vt Plinius refert. *Plinius l. 34.*

Sed iam ex longo interuallo in viam redeamus. Ego enim sic statuo, nullum corporis simulacrum quærendum esse, vbi animi bona memoriæ commendari possint. Isocrates Regi suo eiusmodi præceptum scribit: *Statuas ac simulacra tibi relinquas, quæ animi potius imaginem, quàm corporis lineamenta ostendāt.* Hoc manifesto documento patefecit Agesilaus Lacedæmoniorum Rex. Nam cùm certatim plurimi artifices vellent illius imaginem sculpere, nunquam id fieri passus est, vt qui assiduè conaretur animi monumenta ex rebus præclarè gestis relinquere. Illud quidem sculptorum opus esse arbitrabatur, hoc suum: illud diuitum, hoc autem bonorum virorum. Et Cato senior cùm rogaretur, à quodam familiari suo, cur imaginem inter multos alios præclaros viros non haberet, respondit: *Malle potius posteros rogare, cur Cato statuam inter illustres ciues non haberet, quàm mussitare quibus meritis statua sibi posita esset.*

Summa diligentia præter cæteros omnes legendi perdiscendique sunt à Rege boni oratores. Quotienscunque enim pro concione loquitur vel ad Reges, Duces, Imperatores, aliósue Principes, non extemporanea atque fortuita, sed meditata atque accurata oratione vtatur oportet: ne cogatur deinde cùm rem diligentius cogitauerit, aut verba sua redarguere, aut sententiam mutare, quorum alterum imprudentiæ, alterum verò leuitatis esse videtur. Tit. Liuius vir summæ facundiæ fuit, & Latinæ historiæ palmam meruit, scripsitque plurima librorum volumina, summo ingenio, mirificaque elegantia: attamen per literas suas filium monet, vt Ciceronem & Demosthenem legat, cum eis quos his simillimos viderit. Idem futuro Regi suadendum censeo. Sunt enim omniū oratorū maximi: & alter in ea Republica dicēdo regnauit, quæ totius orbis terrarum imperium tenuit: alter autem in ea quæ studiorum sapientiæ mater, musarum domicilium diutius

Eloquentia Principi necessaria.

Tit. Liuij laus.

Liuij ad filiū monita.

habita est. A quibus quidem oratoribus non modò summam perfectamque eloquentiam assequemur, verùm morum quoque ac sapientiæ præcepta, & omnium ciuilium virtutum præclarissima exempla. Non solùm enim oratione & sermone hi duo oratores mortales reliquos antecellunt, sed in morali sapientia præstantissimi habiti sunt, vt ex vtriusque orationibus cernere manifestè licet.

Atqui Cicero ipse de philosophia, vt cernimus, complures doctissimos libros scripsit, & hanc bene viuendi disciplinam cunctis alijs prætulit, quæ tanti habita est, vt Aristides philosophus existimauerit, nullam perfectiorem virtutem, quàm ciuilem sapiẽtiam mortales consequi posse. Omnis enim recti honestiq; disciplina Regi necessaria est, vt optimus vir esse possit, & bene dicendi peritus: nam sine morali philosophia inanitas quædam verborum est eloquentia. Proinde aliquandiu hæ duæ disciplinæ coniunctæ fuerunt, & idem erant morum dicendique Præceptores, quarum vtranque ab his optimis oratoribus simul discere licet.

Cicero, donũ Dei singulare, iuxta Quintill.

Ciceronem Quintilianus dono quodam diuinæ prouidentiæ genitum fuisse putat, in quo totas virtutes suas eloquentia experiretur. Præcipit quoque vt hunc solùm spectemus, hoc propositum sit nobis exemplar. Sed quanquam in hoc vno omnes dicendi virtutes sunt, tamen nonnullos alios oratores etiam legendos puto, & Iulium Cæsarem in primis, virum ad omnia summa natum, de quo Brutus, quum de claris oratoribus apud Ciceronem loqueretur, eiusmodi verba protulit: *Cæsarem iudico omnium ferè oratorum Latine loqui elegantissimè, & hanc benè loquendi laudem multis literis, & his quidem reconditis, & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus.* Scripsit Cæsar de ratione Latinè loquendi ad Ciceronem, cùm esset etiam maximis occupationib. impeditus. Scripsit & commentarios rerum à se gestarum, quos valde probandos esse ait Cicero, vt qui nudi sint, recti & venusti, & quibus nihil sit in omni historia ob puram & illustrem breuitatem dulcius,

de

de quo etiam Quintilianus ait: *Tanta in Cæsare vis est, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixisse appareat, quo bellauit.* Huius Imperatoris orbis terrarum, Reges imitatores esse decet, & Principes omnes, qui virtutis & gloriæ studiosi sunt. Ex eo nanque non modò virtutum, & rerũ gestarum exempla assequi poterunt, sed bene etiam dicendi disciplinam, & sapientiam illam, quæ sicut reliquarum rerum omniũ fundamenta iacit, sic etiam eloquentiæ. Est enim in regia oratione maximè laudis perspicuitas, à qua absit omnis verborum affectatio. Proinde cauenda sunt obscura, aliena, noua, obsoleta, ambigua, ac nimis prisca verba. Asinius Pollio librum in Crispum Salustiũ scripsit, arguens in illo nimiam priscorum verborum affectationem, nimiamq́ue obscuritatem, & audaciã quandam nimiam in translationibus & figuris. Monuit quoque eum, vt noto, ciuili, proprioq́ue sermone vteretur. Quinetiam noto Epigrammate vulgo incessabatur,

Lib. 10 cap. 1. ad fin.

Salustius notatur, teste Gellio.

Et verba antiqui nimium furate Catonis,
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

Quæ quidem præcepta in omni genere orationis latissimè patent: sed sicut in vita nostra, & in singulis quibusq́ue actionibus nihil est difficilius, quam videre quid deceat, sic in oratione: in qua certè maximum est seruare decorum, non in sententijs solùm, sed & in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, nõ omnis auctoritas, non omnis dignitas, nec ætas, nec tempus, nec locus, nec auditor omnis, eodẽ aut verborum genere tractandus est aut sententiarũ, sed semper cogitandũ est quid deceat. Isocrates Regi suo præcipit: *Quicquid dicas, agas, aut cogites, semper meminisse debes, te Regem esse, ne quid vnquam indignum agas tanto nomine.* Octauius Cæsar *in Senatu, ad populũ & apud milites nunquam nisi meditata & composita oratione vtebatur. Ac ne periculum memoriæ subiret, instituit omnia recitare: & sermones grauiores non nisi ex scripto & ex libello habebat, plúsne minúsue loqueretur, quàm statuerat, vt* Tranquil*lus refert,*

Difficillimum seruire vbiq; decoro in oratione.

Isocrates.

Octauius Cæsar

Suetonius de Augusto.

Regia oratio qualis esse debet.

TIT. XI.

Regia oratio qualis?

Cæsar.

Menelaus.

Regia oratio, breuis, dilucida, & iucunda esse debet, cum verborum pōdere & sententiarum grauitate. His omnibus, & cōpluribus alijs virtutibus præstat Cæsar, quem imitandū Principibus ac Regibus statuo. Menelaum Homerus dulcem in dicendo fuisse tradit, sed pauca eum loquentē inducit. Breuitas quidē dicendi pro laude habetur in Regibus, Principibus, & in omnibus hominibus, qui alijs præsunt, maximisq; rebus occupati sunt. Hæc breuitas dicendi Pisistrato Atheniensi suffragata est ad promerendam ciuium gratiam, ex qua quidem imperium assecutus dicitur. Lacones ex omnibus Græcis hoc genere dicēdi præcipuè laudantur, & in primis Agesilaus eorum Rex, qui breue aliquādo dictum effundebat ex tempore, aptum ad delectandos mouendosq; animos, in quēcumque volebat affectum. Duxerat secum in Asiam Lysandrum Agesilaus, eumque honore ac beneuolentia complectebatur. Ille elatior factus, multis amicis ac clientibus stipatus, magna cum grauitate incedebat, & officio omnibus aderat: eius dicto etiam omnes obtemperabant, adeò vt imperij dignitatem sibi arrogasse videretur, & solum Regis nomen Agesilao reliquisse. Tum Rex ne videretur imperium ex præscripto illius gerere, nihil amplius rerum gerendarum Lysandro permittit: & si aliquibus ille opera aut studio aderat, eos omnes rebus infectis dimittebat. Hoc quum cerneret Lysander, opem omnem operamq; amicis ac clientibus ferre destitit, & eos à se amoliebatur, & ad Regem dimittebat: rogabatq; omnes, vt non se deinceps comitarentur: ipse autē Regi nihil minus aderat, & nulla officia, nulla obsequia, nullosq; labores detrectabat, sed omnibus functionibus præsto aderat. Atqui cùm aliquando occasionē loquendi nactus esset: Rex, inquit, *ô quàm probè nosti amicos quamprimùm minores reddere.* Tum Agesilaus: *Noui*, ait, *si velint me maiores fieri*: Qui verò dignitatem atque

Pisistratus.

Laconismus laudatur.

Agesilaus.

Lysander.

opes meas amplianerint, eos in partem honoris vocare æquum erit.

Facetum etiam responsum, & optimo Principe dignum fuit illud Iuliani Cæsaris, viri eruditi, & nisi à vera religione discessisset, multis virtutibus ornati. Delphidius orator acerrimus, Numerium Narbonēsis prouinciæ paulò antè præsidem, repetundarum accusabat: verùm documentorum inopia quum deficeret, exclamauit: *Optime Cæsar, ecquis nocens esse poterit vsquam, si negare satis fuerit?* Tum scitè Iulianus inquit: *Ecquis innocens fuerit, si accusasse tantùm satis erit?* quo quidem dicto & innocentem virum seruauit, & petulantem rabulam coërcuit.

Delphidius orator. *Numerius.* *Iuliani Cæsaris scitum.*

Vrbanus facetusque etiam habitus est Cesellius Vindex iureconsultus. Nam quum aliquando à populo lapidibus obrutus fuisset, Vatinius vir leuis ac petulans, dum munus gladiatorium ederet, & ab ædilibus impetrasset edictum, ne quis in arena nisi pomum mitteret, consultus Cesellius à iuuene quodam, num pinea nux pomum esset? ridens inquit: *Si in Vatinium missurus fueris, pomum certè est nux pinea*: qua vrbanitate fretus, vt arbitror, Valerius Martialis dixit,

Cesellius. *Vatinius.* *Nux pinea.* *Martialis.*

Poma sumus Cybeles, procul hinc discede viator,
Ne cadat in miserum nostra ruina caput.

Facetum etiam illud Ciceronis fuit. Nam quum vidisset Lentulum generum suum virum pusillum, & exiguæ staturæ longo ense succinctū, exclamans ait, *Quis generum meum tam magno ensi alligauit?* Hæc facetè dicta Græci, σκώμματα appellant, quasi sales minus mordaces, & veluti morsus edentatæ belluæ.

Cicero, vide Macrobiū in Saturnalibus.

Licurgus apud Lacedæmonios hoc genere dicacitatis adolescētes exerceri voluit, vt in alios sine morsu cauillari discerent, & in se dicta in alios statim retorquere atque inuertere scirent. Hanc dicacitatem Quintilianus dicit sermonem esse cum risu aliquos incessentem. Vnde Demosthenem vrbanum fuisse dicunt, non autem dicacem. Et Ciceronem nimium fuisse dicacē, fuerunt qui dicerent. Et sic duos maximos omnium oratores carpūt: alterum quòd minus

Demosthenes vrbanus, Cicero dica[illegible]

fuerit dicax, alterum verò quòd nimis. Huius vrbanitatis oportunitas tanti aliquando fuit, vt homines capitali periculo liberauerit.

Ex Plutarcho in apophtheg. matis Pyrrhi. Iuuenes enim quidam Tarentini cùm plusculum in cœna se inuitassent, multa liberius in Pyrrhum locuti fuerant: verùm quum rationem facti reposcerētur, & neque negari res, neque defendi posset, risu & opportuno ioco elapsi sunt. Vnus enim ex eis inquit: *Atqui Rex inclyte multo plura hîc dixissemus, si plus vini habuissemus*: qua quidem vrbanitate tota criminis inuidia dissoluta est. Eiusdem Regis legatus Cyneas Romam missus diuertit ad Ariciam, & quum cœnaret, vinum ei caupo valde austerum præbuit. *Cynea lepida facetia.* Tum Cyneas hominem rogauit, vt mitius suauiusq; apponeret: sed negante illo melius toto oppido inueniri, rem tulit vt potuit. Manè autem quum discederet, vidit proceras admodum arbores, quibus vites religatæ erant, tum ridens ait: *Elegans iocus.* *Optimè egisse Aricinos ciues, qui matres pessimorum filiorum tam altis crucibus suspendissent.*

Dicteria prudentia condita sale Principibus honesta. TIT. XII.

Apophthegmata. *Dicteria.* IDonea etiam Principibus sunt, quæ à Græcis ἀποφθέγματα appellantur, nonnulli autem Latinorum eadem dicteria dicunt, vt Cicero testatur ad Cornelium Nepotem scribens, his verbis. *Nostri ea quæ facetè, breuiter, & acutè locuti essemus, proprio nomine appellari dicteria voluerunt.* Hinc est exemplum illud Ciceronis quum inquit: *Neque grauem mortem accidere posse viro forti, neque immaturam consulari, neque miseram sapienti.* *Plutarchi apophtegmata.* De his Plutarchus libros tres ad Traianum Cæsarē scripsit, in quorū primo dicta Regum, & Principū diuersarū gentiū collegit, in secūdo Romanorū, in tertio autē Lacedæmoniorū. Ambigua locutio (quam ἀμφιβολίαν Greci vocant) breuiter enūciata, grata plerunq; esse solet: vt quū Antiochus, populo Romano bellū illaturus, copias in aciē deduxisset, non tam armis instructas quam auro, & argēto ornatas, Anniba-*Amphibolia.*

lem rogauit, an satis eas Romanis esse putaret? Tum Pœnus, *Satis* (inquit) *puto, quamuis auarissimi sunt.* Rex de victoria rogabat, ille autem de præda respōdebat.

Pulcha etiam fuit ambiguitas illa Octauij Cæsaris. Nam quum Herennium iuuenem impurum ac scelestum ab exercitu dimitteret, quereretur q; ille, ac diceret, quid patri meo dicam? Respondit: *Dic me tibi displicuisse.* Sunt qui εἰρωνείαν Socraticam laudent, sed ea mihi priuatis quidem ciuibus conuenire posse videtur: Principes autem nudam veritatem sequi debent: quorum nonmodo verba & scripta, sed vultus etiā, gestus, nutus, veri semper esse debent. Angusti namque animi est, simulare esse quod nō sis, aut dissimulare esse quod sis. Exprobrationem, obiurgationem, & quasi directam cōtumeliam, quam λοιδορίαν Græci vocant, omnino à modesto Principe alienam esse duco: vt fuit illa Laberij in Ciceronem, qui quum ab eo ad consessum non reciperetur, diceretque Cicero: *Reciperem te, nisi angustè sederemus:* ille nimis mordaciter ait: *Atqui solebas duabus sellis sedere,* objiciens tāto viro lubricā fidem. Sed quòd Cicero dixit, nisi angustè sederemus, scomma fuit in Iulium Cæsarem, qui in Senatum passim tā multos admittebat, vt eos quatuordecim gradus capere non possent. De obiurgatione optimè scripsit Cicero actione quinta in Verrem, quum ait: *omnia quæ vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modò accusator, sed ne obiurgator quidem ferendus est, qui quod in altero vitium reprehendit, in eo ipso deprehenditur.*

Octauius Cæsar.

Apud Macrobiū lib. 2. Saturnal.

Ironia Socratica.

Macrobius l. 2. Saturnal.

Nolim tamen his meis monitis quempiam existimare, me in Rege nimiam illam & obscuriorem diligentiam in dicendo desyderare, quam ne ab oratoribus quidem ipsis nimium affectandum esse duco: nec illum ex Isocratis discipulis (quos in ludo senescentes irridebat senior Cato) esse velim. Dicebat enim eos eloquentiam illam discere, quæ profutura erat alteri seculo, vel quæ causas apud inferos oraret. Sed omnibus in rebus mediocritatem laudo: & sapienter dictum puto: *Ne quid nimis.* Gloriam quam sibi vendicabat Apelles, etiam sequor, qui cùm Pro-

Cato senex.

Ne quid nimis.

Apelles.

Protogenis tabula. *Apud Plinium.* togenis opus immensi laboris summæq; curæ admiraretur, dixit omnia sibi cum illo paria esse, aut illo etiam meliora, sed vno se præstare, quòd *manum ille de tabula* tollere nesciret: qua ex re ostendit nimiam diligentiam sæpe nocere.

Callimachus sculptor ac pictor peregregius, operum suorum gratiam nimia diligentia obscurabat: quocirca vulgo sui ipsius calumniator dicebatur, quum non intelligeret quid satis esset.

Diligentia Regis in dicendo erit, intelligere verba sua ad animos eorum quibus præest, præcipuè formandos pertinere. Nam si non omnes instituat ac bonos efficiat viros, ingenuos tamen animos ad virtutem parat, melioresque in dies reddit. Hebetiores autem pœnarum formidine cohibendi sunt: virtutē enim ignorant, & nullo probitatis studio tenentur, sed solo metu à turpidine abstinent. Libertas loquendi Principem commendat, licentia autem vitanda est. Non enim vrbanitas aut comitas habetur, sed procacitas potius, aut scurrilitas. Philippus Macedo, Demetrij, qui obses Romæ fuerat, pater, dicacior habebatur quàm Regem deceret, carpebaturq; quàm maximè, quòd ne inter seria quidem iocis procacibus ac nimio risu abstineret.

Placet Principem liberè loqui, non licenter.

Denique Regis cura in sermone præcipua esse debet, vt sensum animi dilucidè apteq; exprimat: quæ virtus eo maior esse apparebit, quo minus cupiditatis ac studij habere videbitur.

Sed de Regis eloquentia huc vsque dixisse satis sit. Nunc autem pauca de reliquis disciplinis dicēda sunt: & imprimis videndum erit, quid ei mathematicæ scientiæ prosint, & quatenus eis operam nauare debeat.

Quid

Quid ex Mathematicis scientijs discat Rex, ac primum, de Arithmetica.

TIT. XIII.

MATHEMATICEN sapienti viro necessariam esse Pythagoras Samius philosophus celeberrimus arbitratur, vt efficiatur orbis ille doctrinæ, quem ἐγκυκλοπαιδείαν Græci vocant. Equidem Regem quem scripturus sum, non semper ducendum statuo in penetralibus Mineruæ, aut in silentio Pythagorico, aut in quietis vmbraculis Academiæ, sed in aciem, puluerem ac solem, quum adoleuerit, descendat oportet. Prælia meditetur, rem bellicam discat: armis, equis, machinis tabernaculisque militaribus delectetur. Cæsarem, Scipionem, Fabios, viros fortissimos atque illustrissimos nunc fingo, quibus similem Principem hunc esse optarim, non autem Socratem, Platonem, aut Pythagoram. Discat itaque à pueritia, & à teneris annis, quum nihil aliud dignum futuro Rege agere potest. Sed postquam per ætatem ad magna quæque negocia obeunda idoneus fuerit, tunc cùm a rebus arduis ac serijs ei ocium erit, secedat in diuersoriū musarum, tanquam in portum traquillitatis post longam tempestatem. Hoc sentire videtur Homerus, cùm in primo Odysseæ inducit Iouem vt à maxima gerendarum rerū cura aliquantulum relaxaretur, ad Aethiopes diuertere, quò loci grato cōuiuio & lautis dapibus se inuitat, iubetq; Phœbum ad cytharam Gigantæam victoriam inter epulas canere. Per quod quidem figmentum nihil aliud intelligit Poëta, nisi auocationem mentis ab assiduo gerendarum rerum labore, & accessum ad Musarum suauissimū pabulū. Sic etiam apud eundem poëtam in conuiuio quod Alcinous Phæaciæ Rex Vlyssi præbuit, inducitur Demodocus Corcyræus poeta, & cytharœdus peregregius (qui cæcus eo tēpore erat) suauissimè canens: vt ostendatur nullum secessum gratiorē Regibus esse debere, quàm Musarum & Phœbi, quibus omnino

Ex Quintiliano l. 1 inst. or. cap. 16. ad principium.

Iuppiter ad Æthiopes cur diuertebat.

Demodocus Corcyræus.

Regum & Principum

optima relaxatio, Musa. mnino operã debent nauare, si rectè sapere, prudenter regere, & cum iucunditate viuere cupiunt. Virgilius quoque omnibus in rebus Meonij carminis imitator, in Reginæ conuiuio Iopam citharœdum poëtam, Atlantis discipulum inducit de sÿderum ratione & mundi origine canentem. Prisci enim Poëtarum *Suprà c. 2. l. 1.* (vt dixi) ante omnes alios mortales philosophati sũt, de rebus diuinis atque humanis primi omnium versibus cecinerunt, & musicem poëticæ addiderunt, quasi gratias Musis connecterent. Proinde laudatur *Terpander.* Terpander, quem primum omnium carmen ad cytharam modulatum fuisse Greci scriptores affirmãt. *Noctis diuisio in castris triplex.* Noctes trifariam in castris partiri soliti erant Alexander ac Cæsar, & primas quidẽ partes naturæ ac quieti indulgebant, secundas rebus agendis, tertias verò studijs bonarum artium. Horum industriam Iulianum Cæsarem imitatum fuisse Ammianus Marcellinus scripsit.

Arithmetice. Sed ad Mathematicem redeo: huius pars prima, quæ à Græcis Arithmetice, à nostris numeralis vocatur, non modò vtilis, verùm omnibus pernecessaria est. Supputandæ enim rationes sunt, digitis nonnunquam computandum, micandúmve, numeri è summa deducendi. Tunc indecorum esse videtur, Principem in his rebus notis ac paruis hærere, aut incerto digitorum gestu à computatione dissentire, aut in summis maximis scribendis legendisve aberrare. Placet ergo in hac numerorum disciplina cum omnino non videri rudem esse aut delicati fastidij, qui ea neglexerit, quæ pueri à teneris annis discere solent. Sed paucis vt in ea laboret hortor, & quæstoribus, argentarijs, institoribus, mercatoribusq; eiusmodi diligentiam relinquat. Acceptorum impensorumq; curam *Serui atrienses, apud antiquos De quibus & Curatius Obseruationum.* quæstoribus dispensatoribusq; permittat, quæ quidem apud veteres tanti fuit, vt seruis atriensibus à patribus familias demandaretur. Solertia Principis sit solùm videre, cui rem pecuniariam credat. Nimia enim diligentia hac in re auaritiæ crimini obnoxia est. Parua verò negligentia libertatis laudem aliquan*M. Antonius.* do attulit. M. Antonius, cui in diuisione orbis terra-

rum

tum in Triumuiratus tyrannide orientalis plaga obtigit, cuidam militi optimè de se merito decies sestertium annumerari iusserat. Dispensator admiratus pecuniæ quantitatem, eandem Antonio ostendit, qui cum rogauit, quid hoc nummorum esset? illo autem respondente pecuniam illam esse, quam militi dono erogari iusserat, hominis inprobitatem agnoscens Antonius ait: *Putabam equidem decies sestertium longè ampliorem esse summam: proinde quum perexigua hæc mihi esse videatur, tantundem superadde*: quo dicto liberalitatem benignitatemque suam ostendit, & dispensatoris auaritiam improbitatemque carpsit. Fuit autem Antonius vir strenuus & fortis, & nō modò gloria militari, sed imperatoria etiam dignitate insignis, cui etiam à natura inditum erat, vt in rebus arduis atque aduersis animum erigeret, & seipsum virtute superaret. Quanto enim magis aduersa fortuna vexabatur, tanto se præstantiorem exhibebat, & optimo viro similior fiebat. In exercitu quoque eum omnes & obseruabant, & verebantur, eiusq; dicto libenti animo obsequebantur, illius etiam salutē propriæ vitæ præferebant. Multis siquidem fulgebat virtutibus, dignitate, eloquentia, liberalitate, magnificentia, comitateque: indulgentia præterea, pietate, atque omni officio singulis quibusque aderat. Opibus, consilio, & auxilio nemini deerat. Sed has tantas Antonij virtutes multa & ingentia quædam vitia obscurabant. Leuior inter sodales erat, illorumq; voluptatibus administrum se præbebat. Aleam in multā vsque noctem ludebat, vino ciboq; se ingurgitabat: Et in ganeis, scortorumq; gregibus libenter versabatur, adeò vt difficile dictu sit, virtutesne in illo, an vitia superauerint: quo quidem vera sententia illa Platonis esse cernitur, quum ait, *præclara ingenia sicut virtutes multas, sic quoque vitia complura plerumque effundere.*

Antonij virtutes.

Anto. vitia.

Plato.

Eneruauit tandem virtutes in Aegypto Antonius, quum Cleopatram ad insaniam vsque adamauit. Et sic omni ex parte à seipso discessit, vt amatorio poculo potatus fuisse ab omnibus crederetur, vel magicis car-

Cleopatra.

cis carminibus delinitus. Eius nanque mens omni cura relicta, & omni libertate amissa, solùm in Cleopatræ vultu semper inhærebat. Numerorum igitur ignorantia in Antonio non fuit indecora, sed testimonium potius beneficientiæ ac liberalitatis exhibuit. Iulius verò Cæsar, qui in omnibus rebus præclaris Antonij Præceptor habitus est, nonnunquã militib⁹ suis pecuniam nec numerari nec expendi voluit, sed vt quisque acciperet, quantum nummorum vellet, dixit: vt fecit in direptione publici ærarij, in quo pecuniam tot victorijs cõgestam, & ex tot manubijs prædisque coactam, militibus suis & vniuerso exercitui (remoto Metello) permisit.

Iulius Cæsar, Antonij Præceptor.

De Geometria. TIT. XIV.

GEOMETRIA, quæ à nostris linealis nonnunquam appellatur, huic comes accedit, adeò vt simul iunctæ esse videantur. Has duas veteres olim pueros à teneris annis docebant, præuiæ siquidem ac ministræ sunt artium omnium, opera omnia manu facta adiuuant, disciplinisque alijs perutiles sunt: ingenium enim acuunt, & docilitatem quandam efficiunt: sed linearum ratio Regibus ducibusque magis conuenire videtur quàm numerabilis: est enim quasi comes rei militaris: nam machinæ, balistæ, & reliqua lapidũ tormenta ad propugnandum oppugnandumq; idonea ex hac disciplina maximè proficiscuntur. Plato Eudoxo & Architæ grauiter succensebat, quòd hãc scientiam à Philosophiæ excellentia separassent, & à contemplatione rerum cœlestium & incorporearum, impulissentq; eam ad sensibilia quæque, & rei bellicę ministram ac pedisequam reddidissent: quinetiam eandem ex innocentissima sapientiæ comite vrbium expugnatricem, hominumque interfectricẽ effecissent. Iustior tamen sanctiorq; esse videtur, quũ obsessos tuetur, & infestos arcet hostes, quàm quum iniuriam infert, aut miseros proprijs ex laribus exigit atque exturbat: tunc enim cupiditati dominandi infer-

Plato Eudoxo & Archita succensebat.

seruit, quæ cunctis affectibus flagrantior esse cernitur. Laudem autem tum maximam meretur hęc ars, quum Architectura comes accedit: ex ea enim omnis dimensio ædificiorum, templorum, ædium, arcium, nauiũ, reliquarumq; rerum similium sumitur: in qua quidem plurimũ præstitit Ctesiphon ille, qui operi ingentissimo templi Ephesiæ Dianæ præfuit, cuius quidem impensam vniuersa Asia contulit, & à numine ipso idem artifex adiutus fuisse videtur. Nam cùm maximam molem erecturus esset, desedissetque illa vi põderis in primo limine, nec vllis viribus attolli posse videretur, anxius adeò erat Ctesiphon, vt de cõsciscenda sibi morte meditaretur: & quũ noctu rẽ peragere destinasset, subito sopore correptus per quietẽ vidit Dianam hortantem monentemq; eum vt viueret: se composuisse lapidem, & ita factum esse postero die apparuit, pondereq; suo correctus lapis fuisse videbatur, adeò vt destinato operi facilè admoueretur. Accedit etiam optima comes Geometria sculpturæ ac statuariæ, quæ duæ artes ex numinũ simulacris, clarissimorumque virorum statuis, quasi præmium gratiamq;, virtuti referre videntur. Idcirco grauius deliquisse videtur Perillus Atheniensis, qui has benignas artes à præmio ac gratia auocatas, ad pœnam suppliciumq; conuertit. Phalaridi enim tyrãno sæuissimo, cuius immanitati nota tormẽta neutiquã satis erant, nouum supplicij genus præbuit, nulli vnquã homini excogitatũ, taurum scilicet æreum, qui supposito igne, admotisq; follibus hominem inclusum vreret, cuius eiulatus bouis mugitũ redderet. Sed æquiore sæuitia (si dicere licet) tyrannus extitit, quã artifex ipse, iussit enim, vt primus omniũ Perillus noui cruciatus inuentor, suppliciũ ipsum experiretur, quasi exhorrens solertissimum alienæ immanitatis ministrum, longè magis quam damnatos sontes, aut nefarios quosque proditores. *Perilli peccatum.*

Nunc autem ad Geometriam redeamus, quæ non modò suppradictarũ artium fundamenta cõtineret, verũ picturę quoq;, incrustationis, loricationis, cælaturę, graphidos, & omniũ similiũ. Archimedes soler-

tissi-

Archimedes, mechanicus insignis. tissimus eiusdem scientiæ opifex multa per epistolam Hieroni pollicitus est, & præcipuè se maximũ quodque pondus (admotis non magnis viribus) machinamentis suis mouere, trahere, & erigere, & quocunque vellet peruehere, neque id frustra:. nam quid in hac arte posset, experimento docuit. *Marcellus: de qua re apud Liuium.* Quum enim M. Marcellus Syracusas obsideret, diutius illi repugnauit, ac restitit. Varia enim missilium genera & lapidum tormenta excogitauit, quibus immensæ magnitudinis saxa incredibili fragore, ac celeritate torquebat aduersus terrestres illi' copias, adeò vt omnia prosterneret, plurimosque interimeret. *Marcelli laus.* Et certè nisi proditorum perfidia Marcello adfuisset, vix vnquam huius senis solertiam superasset, quamuis esset Romanorum omnium pugnacissimus, animo fortis, corpore robustus, acer, strenuus, & semper ad pugnam ardens: quem solum omnium Romanorum Hannibal dixerit, nec vincẽdo ocium hostibus vnquam præstare, nec succumbendo sibi quietem vnquam sumere. Multa & præclara quidem in mathematicis inuenit Archimedes, & præsertim sphæram, qua nihil præstantius à mortalibus excogitari vnquam potuit. *Sphara inuentus. Atlas, Hercules.* Eius tamen exemplar mutuatus creditur ab Atlante Herculis magistro, qui sphæram multis seculis antè inuenerat, vt Dionysius Halycarnasseus meminit. Erat tamen rudis & inchoata tantùm, sed Archimedes eam expoliuit, & omni ratione perfectam reddidit. *Archimedis sepulcrum.* Quam quidem tanti fecit, vt eam sepulcro suo cum cylindro ab hæredibus ex testamento imponi iuberet. Hoc sepulcrum longo tempore pòst quum Syracusis esset, magna diligentia perquisitum, inter vepres & spinas se inuenisse gloriatur Cicero, & iniquo animo tulisse videtur Syracusanos tanti ciuis egregia monumenta per negligentiam ac væcordiam obliterari permisisse. *Cicero Tusculanis quæst. lib. vltimo.*

In hac quidem geometrica disciplina Reges nonnullos magna cum oblectatione versatos legimus, & imprimis Demetrium Antigoni filium, quem tormenta nonnulla bellica inuenisse tradunt Græci scriptores, & ex nostris M. Vitruuius vir disertissimus. Et *Demetrij inuenta.*

De-

Demetrij quidem Regis inuentum Helepolin fuisse dicũt, machinã ariete robustiorem, quæ parietes collidebat, quibus paucis ictibus disturbatis patebant hostibus aditus latissimi. Hoc tormenti genere Rhodo, & alijs vrbibus expugnandis vsus dicitur. Nec ambigebat, aut indignum esse putabat, non modò ingenium, verum etiam Regias manus tormentis, ac lapidum balistis admouere: tantoq; artificio præstabat in his conficiendis, vt regium opus quodcunque faceret, esse videretur, & amicis admirationi esset, hostibus verò terrorem incuteret. *Helepolis.*

Epeus Bœotius fuit Panopæi filius, vt Strabo refert. Hic (vt ex Troiana historia constat) equum machinam geometrica ratione primus inuenit, ad deturbanda illi mœnia: qui deinde mutato nomine Aries propter capitis concussionẽ dictus est. Cretem Iouis nutricium (qui Gnosium vrbem ædificauit) catapultã inter tormẽta bellica primum inuenisse aiunt: Piseũ venabula, & in tormentis scorpionẽ, Artemonẽ Clazomenium testudinem. Sed ex ingenio Ducũ Imperatorúmve nouæ instramentorum bellicorum species semper creuerunt, ex opportunitate temporum & locorum varietate. Agrippa in nauali bello contra Sex. Pompeium Magni Pompeij filium noua harpagonum genera reperit, quibus ad victoriam fœliciter vsus est. Parthorum Reges missilib. & sagittis delectati sunt, & spiculorum acumine gloriabantur. *Epeus Bœotius.* *Agrippa inuenta.*

Imperatorias virtutes omnes vt optimè calleant Reges expedit, & machinas tormentaq; bellica vt animo ac ratione metiantur oportet. Sed tignarijs, materiarijsq; fabris reliqua permittant, quib. Architecti Geometræq; pręsint, ne in dimensionib. decipiantur, ac totum opus reddant inutile. M. quidem Vitruuius affirmat bellica omnia tormenta vel à Regibus, Ducibus, Imperatoribúsve inuẽta extitisse: vel si qua ab alijs accepissent, fecisse ea longè meliora. Qua ex re concludendum erit, illos huius doctrinæ non debere esse ignaros, si rectè rem bellicam gerere volunt. Nunc autem ad reliquas pergamus disciplinas. *Bellica tormenta pleraque ab illustribus viris inuenta & excogitata.*

De Musica. Tit. XV.

Musica.

MVSICEN Plato ad animi excitationem vtilem esse affirmat, gymnicam verò ad corporis. Sicut autem assidua corporis exercitatio hominem hebetiorem ingenio, & languidiorem corpore efficit, sic continuata musice animũ effœminat, & vires corporis eneruat: interpolata verò animum alacriorem promptioremque præstat, corpus firmat, fastidium actionum & cogitationum tollit, & ad mouendos leniendósve animi affectus plurimum valet. Socrates musices se esse expertem neutiquam passus est: & quum annum sexagesimum ageret, lyra ac fidibus erudiri non erubuit. Nec aliud causæ esse puto cur idem apud Platonem Musices mutationem Reipublicæ periculosam esse statuat, & nouos cantus execretur, nisi quòd iuuenes nouis modulationibus illecti, animo distrahuntur, virtutes negligunt, & a rebus serijs auocantur. Relaxatio animi, quæ fidibus & cantu fit, non est abhorrenda, modò tempori inseruiat, & tum agatur, quum à negotijs rebusq; serijs ac grauioribus ocium fuerit. Musonius philosophus animum relaxandum ac demulcendum esse dicebat, non autem remittendum: cùm remittere animum sit, diminuere, & quasi amittere.

Socrates Musicæ sciens.

Princeps fidibus discat, canere non discat.

Anacharsis Scytha putat lusionibus etiam aliquid temporis esse indulgendum, vt ab illis alacriores reditus ad studia præbeantur. Lycurgus autem musicẽ à natura hominibus traditam esse dicit, ad tolerãdos facilius humanos labores. Et hac ratione ductus, tibias in re militari constituit, vt bellatores redderet promptiores alacioresq; in laboribus periculisque subeundis. Quæ quidem res aliquando vsui fuit. Lacedæmoniorum acies in prælio contra Messenios iã inclinabant, & succubuissent prorsus, nisi Tyrthæus tibiæ modulis in spondæum mutatis eas erexisset, & ex victis victrices reddidisset.

Lusus ab Anacharsi concessi.

Vide l. de rep. caput de Musica.

Ex Plutar. in Apoph. Laconicis.

Musicem in suis Regibus Imperatoribúsve Græci valde optauerunt. Nam Cimon in conuiuio Themistocli

Cimoni post-

stocli prælatus est, quòd iucundè ad lyram cecinisset, quum ille eam recusasset. Et inter Epaminundæ Thebani virtutes in primis laudant, quòd Præclarè ad citharam cantabat, in qua Præceptorem habuit Dionysium citharœdum. Cantabat etiam ad tibias, quòd quidem didicerat ab Olympiodo, sicut saltare ad numerum à Calliphrone.

habetur, Epaminundas, ob imperitiam Musicæ.

Romani in suis Principibus eiusmodi artes nō desiderauerunt. Nam ex tot illustribus ciuibus solum Syllam, virum tanti nominis, quod optimè cātauerit, memoriæ proditum memini. Alcibiades omnem modulandi disciplinam contempsit, tanquā minus dignam libero homine. Liram autem non omnino spreuit, vt qui diceret, *illam vultum non distorquere, nec sermones inter sodales auferre.* Hæc quidem tantam meruit laudem, vt plerosque poëtas non solùm commēdauerit, verùm à suo etiam nomine inscripserit. Ab ea nanque sunt Lyrici illi nouem, quos ex musarum quoque numero summis laudibus veteres Græci extulerunt. Quorum primus Alcæus Mitylenæus fuit, qui aureo plectro præ carminis suauitate ab Apolline donatus dicitur. Sappho eiusdem poëtæ conciuis, summa cum admiratione amores suos cecinit. Stesichorus miræ modulationis habitus est, in cuius ore, quum infans in cunis esset, lusciniam cecinisse aiunt. Anacreon Teius furores suos in Bathyllum scripsit, & grandis admodū natu vuæ passæ acino strāgulatus perijt. Bychus Rhegynus suam habuit laudē. Sic etiam Bacchylides. Cæus Alcman Spartanus diuersos amores cantauit. Symonides etiam Cæus dictus; (Iulidem enim patriā habuit, oppidum Cææ insulæ, quæ vna ex Cycladibus est) his mollior habitus fuit, & ad lachrymas mouendas idoneus. Horum omnium Principem Pindarum fuisse dicunt, cuius musam neutiquam imitabilem esse Horatius lyricorum nostrorum maximus affirmat: quāquam in certaminibus Corinna lyrica bis ei prælata fuit. Tibiam quidem ac fistulam execrabatur Alcibiades, quòd colloquia tollerent, & deformitatē ori afferrent. Numinum quoq; iudicium inducebat: Palladis

Sylla solus inter istos proceres Rom. cantor.

Lyra.

Lyrici nouē.

Pallas.

Apollo. Marsyas.

imprimis, quæ quum se cerneret in Tritonide palude faciei deformari, quum buccas inflaret, fistulam fregit: deinde Apollinis, qui Marsyam fistulæ modulatorem, à quo fuerat prouocatus, compulit vt vitam laqueo spiritu intercluso profunderet, vel vt alij sentiunt, præ dolore se in fluuium mergeret. Iuxta Celēnas vrbem Phrygiæ Meandri fluminis fontes sunt, & Marsyas fluuius, qui per mediam vrbem labitur. Illic Apollo Marsyam tibiarum cantu superauit, & ex eiusmodi casu Marsyæ fluuio nomen adhæsit. Sed quum increbuisset Athenis, Alcibiadem oblatas sibi tibias ab Antigenide tibicine omnium optimo perfregisse, oris deformitate pudefactum, tacito omniū consensu cuncti ciues deinceps à tibijs abstinuerunt: & sic canendi ad tibias disciplina apud Athenienses destitit: mansit tamen apud Lacedæmonios diutius in re bellica: Thebani eam in conuiuijs & choreis seruauerunt. Additur etiam huic opinioni ratio peregregia, quæ docet oportere nos ad ea animum intendere, quæ proprio bono delectationem nobis præbent, qualia sunt opera omnia, quæ ab ipsa virtute proficiscuntur: ea enim & probamus, & auctorum similitudinem quandam affectamus. Timothei modulationibus adeò delectatum Alexandrum legimus, vt aliquando eum nihil tale per id temporis cogitantem repentè ad arma compulerit, non tamen optasset citharœdus fieri vt Timotheus erat, & ab omnibus audiri ac laudari. At quum Diogenis virtutem ac doctrinam admiraretur, dicebat: *se Diogenem esse velle, si Alexander non esset*: Antisthenes philosophus præclarus, quum audiuisset Ismeniam optimum tibicinem dici: *Ast homo nequam est*, inquit. *Si enim probus vir esset Ismenias, tibicen non esset.* Quasi ex hoc doceat virtutem esse, quæ bonum faceret virum, non autem musicen. Illuc etiam tendere videtur sententia illa Alcibiadis, quum dixit: *Filij Thebanorum quum philosophari nesciant, peregregie tibia modulantur*: Hæc tamen non eo consilio dico, vt velim Reges ac Principes à musica omnino alienos esse, sed in pueritia vt in ea erudiantur statuo, relaxandi

Ouid. in Metammorphosi. Plinius & Ælianus.

Antisthenis in Ismeniam tibicinem dictum.

Thebani musica studiosi.

animi

animi gratia, quasi per ludum ac iocum, vt libentius alacriusque ad alias grauiores disciplinas redeant. Hæc enim modulandi ars ingenium acuit, & aures eruditiores reddit non modo in fidibus & cantu, sed & in poëtarum oratorumque lectione, quam quidem plurimum adiuuat.

Suggerit enim quandam illustrationem, & euidentiam, quasi declarationem, quam ἐνάργειαν Græci appellant, quæ non tam docere videtur, quàm ostendere & quasi rei actum exhibere. Nolo equidem Principem quem scribo, Timotheum esse aut Marsyam, quorum laudes non virtutis ac probitatis sunt, sed artis & modulationis, quando complura alia existãt, in quibus eum delectari volo, vt sculptura, cælatura. In his enim Philippum, Alexandrum, Cęsarem, & plerosque alios Reges atque Imperatores oblectatores video, qui in eiusmodi artificum operib. probandis oculos eruditos habuerũt: illorum tamen industriam neutiquam imitati sunt. Alexander edicto cauit, ne quis effigiem suam præter Appellẽ pingeret, solus Polycletus ære duceret, solus autẽ gẽmis cælaret Pyrgoteles. Capitale erat, si quis alius artifex regiæ imagini manus temere admouisset. Quis tamẽ putet Alexandrum optasse artifices illos arte superare? At quum admiraretur Herculem viribus suis Nemæum leonem peremisse, factum etiam imitatus est, & ferocissimum leonem occidit. Appelles vir facetus fuit, & ingenuæ comitatis, quibus rebus gratior Alexandro extitit: & quũ in officinã illius nonnunquã progrederetur, imperitè multa de pictura loquebatur. Cui artifex aliquãdo ait: *Tace Rex optime, nam quædam plerumque dicis, quæ à pueris, qui colores terũt, irridentur*: Risit Rex, vt qui pingendi laudem non optaret. Excanduisset forsitan, si quis ei Regem alium quempiam virtute prætulisset. In conuiuio enim non tulit Clitum Philippi patris laudes suis anteferre. Dilexit Apellem summopere Alexander, eique gratissimus extitit: quod quidem vel ex hoc cernitur. Amabat præter pellices suas omnes Campaspẽ quãdam nomine, quę nõ tantùm facie, sed totius corpor-

Plin. l. 7. c. 37.

Plinius, Cicero lib. 7. epist. famil. Horat.

Plin lib. 35. cap. 10.

Campaspe, datur in vxorem Apelli. ris membris omnium speciosissima habebatur, rogauitque Apellem, vt eam nudā sibi pingeret. Annuit pictor, & eam nudam sibi exhiberi voluit, qua visa, tanta formæ admiratione affectus est, vt in eam ad insanos vsque amores exarserit. Huius rei certior factus Rex, illam ei è vestigio dono dedit, & delicias tori sui, placidosque amoris affectus eiusdem tradidit, ac pertulit vt ea quæ modò Regis fuisset, quamprimum pictoris fieret. Apelles cùm pro hac amata paria regiæ opulentiæ munera non æquare posset, egit quod potuit: nam Anadiomenem Venerē picturus, ex ea exemplar sumpsit.

Nunc verò ad regiam musicam redeo, quę exigua omnino esse debet, vt ex superioribus rationibus satis manifestè probatum est. Philippus Macedonum Rex (vt Plutarchus refert) cùm accepisset filium suum suauiter ac scitè aliquando cecinisse, placidè illum obiurgauit, dicens: *Nonne te pudet, quòd scienter ac pulchrè canere scias?* Satis enim Regi putabat esse Philippus, si canentibus alijs adesset, vbi ocium ei suppeteret, & certantibus inter se musicis spectatorem ac iudicem se præberet. Artem verò illam profiteri, humile quippiam & abiectum esse existimabat. Inter Neronis probra hoc imprimis canebatur, quòd modulator melior quàm Imperator haberetur: vnde illud Iuuenalis: *Satyra 8.*

Res haud mira tamen, citharœdo Principe natus,
Nobilis, hæc vltra quid erit nisi ludus?

Nihil æquè Neronem doluisse Suetonius ait, quàm quum citharœdum malum se increpitum sensit: hac enim arte adeò gaudebat, vt sępe inter familiares Grecum prouerbium iactaret, quo dicitur, *Occultæ musicæ nullum esse respectum.* Hoc autem à sapientibus ac doctis viris discant Principes oportet.

Artium diuisio. Omnium artium cōstat alias quidem esse in inspectione positas, hoc est rerum cognitione, & quadam existimatione, vt est Astronomia, & speculatiuæ aliæ eiusmodi, quę nullum exhibent actum, sed intellectu contentæ sunt eius rei, cuius studio tenentur, quæ Græce θεωρητικαὶ, id est, speculatiuæ dicuntur. Alias autem

autem in agendo versari, quarum finis solo actu perficitur, sed nihil operis post factum relinquunt, quæ πρακτικὴ, id est practicæ & exercitatiuæ appellantur, qualis est saltatio, gesticulatio, & cæteræ eiusdem generis. Alias vero in effectu operis cerni, quod opus suum oculis subijciunt, in quo quidem cōsummationem operis illius, non tamen finem accipiunt. Hæ γραφικὴ dicuntur, cuiusmodi est pictura, & sculptura.

Ex his tribus prima Principibus admodum cōuenit: alijs autem satis erit si aures, atque oculos adeò eruditos habebunt, vt de illis verum iudicium ferre possint. Indecorum quidem esset, si in eis deciperentur. Posse igitur cauere, satis videri debet. Non enim ocio abundant Principes, vt philosophi, qui omnem ætatē literis indulgent, sententiamque Solonis vsurpant, qui gloriabundus dicebat, se quotidie aliquid discendo senescere. Principes vero in maximis gentiū populorūque rebus agendis senescere debent. Et si quando quippiam ocij à magnis negocijs nanciscuntur, ad iucundiora aliqua fessi rebus serijs, & longo tædio affecti se conuertunt. Qui semper illud Antiphontis animo volutare debent: *Preciosissimum rerum omnium est tempus.* Id est sic dispensent, dimetianturq́, oportet, vt ne minimam quidem eius particulam frustra elabi permittant. *Antiphontis dictum.*

De Astronomia. Tit. XVI.

Reges nonnullos atque Imperatores Astronomiæ rerumq́ue cœlestium peritissimos fuisse legimus, & imprimis Ptolemæos Aegyptiacos: Fuit enim regio illa nutrix hui⁹ disciplinæ, in qua sacerdotes plurimum excelluerunt, & acceptā illam ab Assyrijs & Chaldæis longè vberiorem reddiderunt. *Nam qui in camporum æquoribus habitarent,* (vt ait Cicero) *& ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere posset, omnem curam in syderum cognitione posuerunt, adeò vt existimarent ex hac scientia prædici posse, quid cuiq; enē-* *Ciceronis verba l. de diuinatione.*

Ex Plin. li. 7. c 37. in prin.

turum sit, & quo quisque fato natus esset. Berosus Astronomus apud Græcos omnia ex syderum ratione se posse singulis quibusq; prædicere profitebatur. Cui quidem ob diuinas prædictiones Athenienses publicè in Gymnasio statuam deaurata lingua magna cũ veneratione erexerunt.

Iulius Cæsar peritissimus Astronomus.

Iulius Cæsar Romanorum omnium peritissimus in hac disciplina extitit, de qua etiã præclaros libros edidit, in quibus singulorum syderum singulorumq; dierum rationes reddidit, tantumque emicuit, vt omnes insequentis æui Latini scriptores eum secuti fuerint. Qui fatum suum præscire, ac prædicere potuit, non autem cauere. Et quum tres Astronomiæ ante eum disciplinæ extitissent, Chaldæa, Aegyptiaca, & Græca, quartam ipse Latinam addidit, & singulos annos ad solis cursum redegit, vt Plinius etiam testatur. Eudoxus tamẽ Platonis auditor hanc Chaldæorum Aegyptiorumque sententiam non sequitur, & prædici quæ futura sunt in omni vita, ex natali die, minimè posse arbitratur. Idem etiam asserit Panætius Stoicus, & rationes plures inducit, quibus genus hoc omne pdictionis excludit. Diogenes autẽ, qui etiam Stoicus fuit, aliquid illis concedit, vt prædicere possint quali quisque natura, & ad quam quisque rem maximè idoneus futurus sit: cætera autem quæ illi profitentur, negat vllo modo sciri prædicive posse. Sed quomodocunque res sese habeat, mirifica quidem doctrina, & diuina potius quam humana videtur esse Astromonia. Præcinũt Astronomi totius vitæ euentus ex natali hora. Quinetiam astronomi illi prisci, qui solis & lunæ cursus ac defectus primi depræhenderunt, diuinos honores præter cæteros mortales omnes iure optimo mihi meruisse videntur. Possunt siquidem haberi non modò maximi viri, sed supra mortalem naturam, qui tantorum syderum imò numinum lege deprehensa, mentes hominum à diuturna solicitudine, cura horroreque liberauerunt, & à perpetua cæcitate in clarissimum vitæ lumen eduxerunt, ostensa ratione, prescripto quodã tempore sydera illa obscurari atque deficere, nõ cermin-

Ex Plinio ca. 26. lib. 18. & 25 eius.

Primis astronomis immortalis laus tribuenda.

minibus aut maleficis quibusdam incantationibus, quibus temerè putabant sydera illa laborare, in quo errore diutius populi ferè omnes extiterunt. Et idcirco cùm defectus illi cœlestium luminum cernebantur, varijs sonis, tympanis, cymbalis, crepitaculis ac tintinnabulis ad aspectum cœli elatis pulsabant, dicebantque se opem atque auxilium laboranti syderi ferre, & malas carminum incantationes frangere. Hæc gentium opinio tantùm valuit, vt non solum populos falsos teneret, verùm etiā doctissimos poëta, ad eam probandam impulerit. Nam Stesichorus & Pindarus eandem sententiam suis carminibus scriptam reliquerunt, quos deinde multi, & ex Græcis, & ex nostris imitati sunt. Vnde Iuuenalis quum de loquacitate mulierum caneret dixit: *Plin. l.2.c.12.* *Satyr. 6.*

Iam nemo tubas, atq; æra fatiget:
Vna laboranti poterit succurrere lunæ.

Endymion astronomus vetustissimus primus omnium lunæ naturam cognouisse dicitur, deque ea carmine cecinisse, & hanc ob rem amore eius captus à fabulosa antiquitate fingitur. Tales Milesius, qui (vt Plato refert) primus omnium sapiens appellatus est, ante alios omnes Græcos solis defectum futurū prædixit, & quum eodem tempore, quo præscripserat, defecit, omnes admirati, eundem quasi diuinorū conscium venerati sunt. Hipparchus quoque cursum vtriusque syderis, & stata defectionis tempora in sexcentesimum vsque annum prænotauit. Helicon Cyzicenus solis defectionem aliquando prędixit, & quū ad præscriptum tempus euenisset, à Dionysio Syracusano, qui tunc in Sicilia regnabat, argenti talento donatus est. *Endymion. Ex Plin. ca. 9. lib. 2.* *Helicon Cyzicenus.*

Pericles Atheniensium classi centum & quinquaginta nauium præerat, & iam triremē nauigādi gratia conscenderat, & ecce solis defectio tenebras vndique inducit: tunc nautæ attoniti veluti prodigio aliquo, animo deficiebant, & gubernator in primis perterritus, quidnam acturus esset ambigebat, Tum Pericles sublatam chlamydem ori illius opposuit, rogauitque num ea oculorum velatione quippiam *Pericles.*

mali portendi putaret, tunc abnuēte illo: *Quid igitur,* inquit Pericles, *hoc ab eo differt, nisi quod maius quiddam est chlamyde id quod nunc Soli opponitur, & tenebras inducit?* Quo quidem dicto corda omnium metu liberauit, & fœlicissimum cursum peregit.

Pli. l. 2. c. 12. Talia rerum cœlestium arcana nisi ignorasset Nicias, nunquam afflixisset Atheniensium opes, subita solis obscuratione perterrefactus, qua ex re perpetuas tenebras gloriæ suæ obduxit. Apud Romanos ne idem accideret, Sulpitius Gallus vir consularis, & in studijs Astronomiæ peritissimus, rationem defectus solis aperuit, futuramque obscurationem prædixit, quum in exercitu L. Pauli tribunus militum esset, pridie quàm Perses Rex superatus extitisset, productus in concionem ab Imperatore. Hic de ea scientia libros peregregios edidit. Nigidius quoque cognomento Figulus de eadem disciplina eruditissimos libros scripsit, sed ita stylum discēdi dedita opera obscurauit, vt non intelligi voluisse videretur: vnde vulgò Nigidianas commentationes pro obscurioribus quibusque scriptis dicebant. Tiberius etiam Cæsar quum in hac disciplina versaretur, habitus est diligentior: similiter Germanicus Cæsar, qui Arati Solensis carmē de astris in Latinum conuertit, quod tamē longe ante eum Cicero transtulerat. Fuit enim Germanicus ingenio præstantissimo, & in vtroque eloquentiæ doctrinæque genere preclarus, sed morte præuentus non potuit virtutum suarum cursum perficere. Manlius quoque Torquatus, cuius hodie carmen legimus, eruditissimè de astris cecinit.

Sulpitius Gallus Astronomiæ peritus.
Perses.
Nigidius figulus.
Nigidianæ commentationes.
Tiberius Cæsar.
Germanici Cæsaris Carmina de astris.
Germanici ingenium.
Manilius, videtur legendum.

Diodorus l. 1. Aegyptij (vt Diodorus Siculus refert) primi omnium Solem & Lunam Deos esse putauerūt. Quorum opinionem Græci admirantes, res cœlestes diutius secuti sunt, vt Plato in Cratylo testatur. *Plato.* Mansit apud Aegyptios opinio hæc longo tempore, vt soli Astrorum periti, vates, sapientes ac Theologi haberentur, & eorum Reges Principes illos præter cæteros mortales venerarentur, nihilque eorum iniussu agerent. Poëtæ qui Astronomiæ peritissimi erant, fortissimorum virorum nomina syderibus addiderunt,

runt, vt eos cœlo post obitum donarent, quos bene de hominum genere meritos inter mortales vidissent: & sic cœlestia omnia fabulis referserunt. Deinde procedente tempore, quum res indigna numinibus esse videretur, quidem conati sunt fabulas illas ad Deorum mysteria reuocare.

Quorsum primum nonnulli Dardanum fuisse dicunt: alij, Etiona Orgia & cerimonias ex figmentis deductas Thracibus dedisse aiunt, & Mydam Phrygibus, qui easdem ab Odryso didicerat. Cynaria Cyprius, vt amata puella potiretur, nocturna Veneris sacra instituit. Melampos autem Amithaonis filius ab Aegypto in Græciam Cereris sacra transtulit, Orphæus verò poëta Dionysij misteria. Reliqua autem sacra Cadmus Agenoris filius Græcis tradidit. Simulacrorum consecrationes & hymnos, Orphæus, Linus, Musæus, qui circa tempora Troiani belli fuerūt, imitati Aegyptios, & Phœnices inuenerunt. Et sic huiusmodi deliramenta à magnis auctoribus celebrata sunt, donec veriora omnia de diuinitate nostri tradiderunt, illorum nanque ignoratio fundamenta omnia veræ sapientiæ peruertit. *Dardanus.* *Orpheus.*

Aristoxenum musicum scripsisse referunt, Indum quendam virum grauem & eruditum venisse Athenas, Socratemque, qui ad eum visendum ac salutandum accesserat, rogasse, quonam pacto optimè quispiam philosophari posset? Tum Socratem respondisse, si consideret quomodo homini viuendum sit. At Indum risisse, dixisseque, *neminem posse res humanas scire, qui diuinas ignoraret.* O sententiam singularem, & homine doctissimo dignam? Quis enim potest cognoscere quomodo viuendum sit, qui id diuinum quod in se habet, ignorat, & auctorem sum non cognoscit? Hāc etiam sententiam testari videtur Plato, quum philosophiam trifariam partitur. Primam enim partem de natura vniuersi esse dicit, secundam de hominibus, tertiam de oratione. Quid est aliud naturam vniuersi contemplari, nisi Deum agnoscere? Et certè de diuinitate sanctissimè ac sapientissimè locutus est Plato, quū Deum vnum esse dixit. Neque *Aristoxenus.* *Socrates.* *Philosophiam Plato trifariā partitur.*

hoc

hoc assequutus est Socratica aut Græca aliqua disciplina, sed ex sacerdotibus Aegyptiacis, sacrisque eorum libris, quorum adeò studiosus fuit, vt in Aegyptum vsque perrexerit, diutiusque ducendi causa illic manserit. Scribit enim Diodorus Siculus, Aegyptios sacerdotes in sacris suis libris scriptũ habuisse, Orphæa, Musæum, Melampoda, Dedalum, Homerum, Solonem, Pythagoram, Platonem, Eudoxum, Democritum Aegyptum petiuisse, vt à sacerdotibus illis docerentur: quorum disciplinam si quis ignorabat, non satis se didicisse arbitrabatur. Et certè de Deo apud priscos nemo scienter disseruit, nisi qui prius Aegyptiorum Chaldeorumque disciplinam planè nosset. Nec pudeat Græcos (qui se parentes omnium doctrinarum ambitiosè dici affectant) fateri hanc sapientiam ab eis, quos barbaros appellant, se didicisse. Quamquam enim mathematicæ ab eisdem acceptæ, maximum incrementum apud Græcos fecerunt: musices tamen inuentum non Aegyptijs tradunt Græci, sed Zetho & Amphioni, quos Cadmi tempore fuisse perhibent, ad tempora vsque Samij Pythagoræ, qui eam inuentis suis excultam ornatamque omni ex parte reddidit, adeò, vt à quibusdam non musices cultor, sed primus inuentor extitisse dicatur. Ipse verò Orpheus, qui multis seculis ante Platonem fuit, versibus suis omnes virtutis studiosos inuitat ad hauriendam ex dictis suis diuinam disciplinam, ex qua quidẽ cognoscerent autorem mundi, qui vnus esset Deus, qui omnia creauit, omnia fouet, omnia nutrit, qui oculis humanis non cernitur, sed sola mente percipitur: quique nullis malis mortales afficit, quum sit bonorum omnium causa & effector. Deinde addit neminem mortalium vnquam Deum vidisse, nisi pientissimum quendam senem Chaldæo sanguine oriundum. Deinceps cum iam peroraret, addit se hæc didicisse ex monumentis, quæ olim Deus tradidit in duabus marmoreis tabulis.

Diodorus. Pythagoras. Deus quibus olim cognitus. Græci sapientiam alijs acceptam ferre debent. Zethus & Amphion, musicæ inuentores. Pythagoras musicus. Orpheus. Deus vnus. Deum nemo vidit vnquã.

Quis non intelligit ex his dictis, Orpheum Mosaicam sapientiam attigisse? Cuius quoque nequaquã expers

Mosaica sapientia Li-

expers fuit Linus: *dixit enim Deum omnia creasse, & septima die cuncta perfecisse.* Huic etiam sententiæ accedunt Homerus & Hesiodus, quorum alter septimam diem cuncta absoluisse ait, & tenebras vmbrasque Acherōtis soluisse, alter septimam lucem sanctam & præfulgidam illuxisse. Posuerunt quoq; in principijs rerum Hylen squalidam, cæcam, & informem quandam confusionem, quę deinde à Deo fuerit discreta, quos Ouidius noster notis illis versibus imitatur. *Senus Poeta nō expers.* *Hyle.* *Meta. lib. 1.*

Ante mare, & terras, & (quod tegit omnia) cælum, *Chaos.*
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis, indigestaq; moles.

cum reliquis qui sequuntur.

Hunc posteri omnes poëtæ Latini imitantur, sed ab alijs Hyle, ab alijs autem Chaos appellatur, auctore Hesiodo. Res tamen ignota erat pene omnibus Græcis, præter paucos admodum, qui ab Aegyptijs didicerant. Vnde quum Epicurus adolescens esset, & à Grammatico quodam libros Hesiodi vellet perdiscere, rogauit eum quid esset Chaos? Atqui quum minus ille ei satisfaceret in expositione, diceretque eiusmodi explanationes à philosophis quærendas esse, missionem à Grammatico petiuit, & ad Democritum accessit, operamq; philosophiæ diligēter impendit. Nunc verò ad propositam rationem redeo. Aratus etiam vnum Deum fatetur: principio enim operis sui dicit, *De Epicuro.*

Ab Ioue principium musæ, Iouis omnia plena.

Eandem sententiam posuit Pythagoras, & discipuli eius omnes. Pindarus etiam quasi Pythagoricus dixit: *Vnum patrem, creatorem summum atq; optimum opificē omnes habemus.* Epicharmus item eiusdem disciplinæ sectator dixit; *Deum omnia videre, nihilq; eum latere possē, eiq; omnia factu possibilia esse.* Thales quoque Milesius, qui vnus è septem Græciæ sapientibus censetur, ait: *Nec cogitata hominum Deum vnquam fallunt.* *Pindarus, Pythagoricus.* *Epicharmus.* *Thales Milesius.*

Ex his tot tantisque sententijs planè cognoscimus poëtas à fabulis discessisse, & veriora quædam de rebus diuinis quęsiuisse. Pythagoras Deum dixit esse

animum

animum per vniuersas mundi partes omnemq́ue naturam commeantem atque diffusum, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiant. Cicero autem in libro de consolatione eiusmodi verba protulit: *Nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens & mouens:* Sed harum diuinarum rerum veritas diutius latuit, mortalesq́ue ancipites tenuit, ad tempora vsque saluatoris nostri Christi, qui diuina omnia mysteria veritatis luce hominibus aperuit, nosq́ue cœlestium arcanorum compotes reddidit, & ex miseris beatos fœlicesq; effecit, adeò, vt nisi nos ipsos deserimus, & voluptatibus illecebrisq́ue dediti à virtute deficimus, cum diuis æternisq; numinibus perpetuo sempiternoq; æuo fruituri simus.

Deus, quid Pythagoræ? Qui liber hodie non extat.

Christus, diuina omnia mysteria aperuit.

Hanc sapientiam sequantur Reges ac Principes, nec permittant quempiam de religione Christiana malè sentire, siue de rebus cœlestibus nouos sermones inducere, sed Dryopen Atheniensem imitentur, qui legem tulit, qua capitale censebatur esse, *de Deo nō rectè sentire, siue de religione nouos ritus afferre.* Vt enim impium esse arbitrabantur Athenienses incredulam mentem habere, & numina contemnere, sic rursus inani superstitione teneri, & deliramentis ac vano timore animum perturbare. Superstitio igitur vitij erit, religio autem virtutis, quam quidam philosophi definiunt, scientiam esse diuini cultus. *Qui autem quæ ad cultum diuinum pertinent, retractarent, & tanquam relegerent, religiosi dicti sunt à relegendo*, vt scribit Cicero libro secūdo de Deorū natura. Seruius Sulpitius religionem dictam esse tradidit, quæ propter sanctitatem remota ac seposita sit à nobis, & ab alijs humanis actionibus.

Dryopis lex apud Athenienses.

Religiosi, qui dicantur.

Religio quid Seruio Sulpitio.

Princeps igitur pius, & Deo numinibusq́ue optimè conciliatus, bene ab omnibus audit, cuncti eius dicto obtemperant; fideiq́ue eius liberè se credunt. Hæc virtus Numam Pompilium ex priuato & quasi rustico homine Romanorum Regem reddidit:

Numa Pompilius.

tanta-

tantaque eius pietatis opinio fuit, vt ducerent illum diuinum coniugiũ meruisse. Egeriæ enim nymphæ Numam misceri putabant, à qua per consuetudinem diuinorum fieret consiliorum conscius. Neglecta religio nonnullis Regibus aliquando exitio fuit. L. Piso primo annalium scripsit, *Tullum Hostilium Regem ex Numæ libris, eodem quo ille consueuerat sacrificio, Iouem e cœlo deuocare conatum: sed quoniam parum ritè quædam fecisset, fulmine ictum periisse.* Ex Aegyptiorum opinione putabant veteres virginibus fœminis diuinæ sobolis principia ingigni, in masculis autem nullum cum Deo corporis congressum. Sibyllæ hoc declarant, quæ participes diuinorum consiliorum fuisse perhibentur, & futurorum præsciæ, quas tres tantùm extitisse multi veterum opinabantur. Varro autem decem connumerauit.

Liuius, Val. Max. l. 1. c. 2. Plut. Dionys. L. Piso.

Ægyptiorum opinio.

Sibyllæ.

Varro, decem Sibyllas recenset.

Primam quæ de Persis cecinit, secundam Lybicam, tertiam Delphicam, quartam Cumæam, quintam Erythræam, quæ Graijs Ilion petentibus perituram Troiam cantauit, & Homerum mendacia scripturum, sextam Samiam, septimam Camanam, Amalthæam nomine, quæ ab alijs Herophile, vel Demophile dicitur: hæc nouem libros Tarquinio superbo obtulit, pro quibus trecentos aureos Philippeos postulauit. Rex precij magnitudinem demiratus, eam tanquam insanam ac fanaticam irrisit: illa indignata, tres in conspectu Regis libros cremauit, & pro sex reliquis idem precium poposcit: rursusq; à Rege cõtemptui habita tres alios exussit, & pro tribus, qui superant, nihilominus eandem summam efflagitauit, qua pertinacia motus Rex, trecentos, vt poscebat aureos nummos numerari ei iussit. Hi tres libri summa religione diutius asseruati sunt, donec Capitoliũ Syllæ Dictatoris tempore incendio absumptum extitit. Præerãt eis interpretes viri grauissimi, quos quidẽ in rebus dubijs Senatus semper consulebat. Octauam supradictis adnumerat Varro Hellespontiacam, quam Solonis & Cyri tempore fuisse affirmat. Nonam Phrygiam, quæ Ancyræ vaticinata est. Decimam Tibur-

Vide Val Ma.

Capitolium Syllæ tempore igne absumptum est.

Quæ & Leucothea dicitur.
Phœbades.
Mimallones.
Scipio maior Tit. Li. deca. 3. lib. 6.
Numa Pompilius.
Capitolij canes nunquam Scipionem allatrabant.
Martha in castris Marij, mulier fatidica.
Sertorij cerua.

Tiburtem Albuneam nomine, quæ Tiburi pone Anienem fluuium pro Dea colitur. Phœbades etiam, quæ Phœbo sacræ sunt, vt Mænades, Mimallones, Bacchæ, Libero patri nymphæ, & virgines Vestales, & aliæ fœminæ numinibus dicatæ, quarum alias diuinæ sobolis propagatrices fuisse legimus. Diuinitatem quandam ex viris apud Græcos habuit Melampus, apud Romanos verò Martius. Maiori Scipioni religionis opinio non parum suffragata est ad dignitatem auctoritatemque comparandam, qua quidem assecutus est, vt ante legitimũ tempus Aedilis fieret, Tribunis etiam plebis aduersantibus, & quartum ac vigesimum annum agens in Hispaniam proconsul mitteretur, quum duo egregij Imperatores breui tẽpore in eo bello cecidissent. Nam ex quo virilem togam sumpserat, consueuerat quotidie mane Capitolium ascendere, & solus ædem Iouis ingredi, diutiusque ibidem remotis arbitris commorari. Hinc multitudinem omnem opinio inuaserat, Scipionem ex Iouis adytis diuiniora quædam consilia accipere, sicut Numa Pompilius olim ab Egeria nympha accipere consueuerat. Sacerdotes quoque Iouis & editui palàm testati sunt, ferocissimos canes, qui pro Capitolij foribus excubias assiduas exercebant, nunquam in Scipionem oblatrasse, quum in alios omnes ferociter semper sæuirent, & ille quotidie ante lucem primus ommium accederet, quinetiam ei eblandiebantur, tanquam familiari hero. Marius quoq; non paruã auctoritatem in exercitu ex superstitione quadam assecutus est: habebat enim mulierem quandam secum Martham nomine, quam vaticinandi diuinandique peritissimam esse aiebant.

Hæc per exercitum lectica delata honorificè circumferebatur, cuius etiam iussu rem diuinam faciebant: tantumque potuit fama huius mulierculæ, vt à Senatu aduocata, libertate donaretur, & honore ac muneribus decoraretur, vt quæ diuinorum conscia, futura posse prædicere, ab omnibus vulgò diceretur. Non defuit etiam quædam simulatæ superstitionis species Sertorio viro fortissimo, & Ducum omniũ sui

sui temporis pugnacissimo. Nam cicurem quandam ceruam habuit candidissimo colore, quam ei diuino munere datam omnes milites vulgò asserebant, in cuius rei fidem sæpenumero dicebat Sertorius, se signum pugnæ à cerua expectare, à qua quidem exitum euentumque perdisceret.

Ex Val. Ma. lib. 1 de negl. religione.

Verùm quum hæc aliquando ad horam solitam non rediret, id signum infœlicitatis esse dicebat, idcirco in aciem non esse prodeundum, nec cum hoste certandum: sed paulò post, quum insperatò cerua redijsset, exclamauit Sertorius, hosti concurrendum esse, victoriamque exploratissimam ab illa portendi. Qua ex re concitati milites arma ac pugnam deposcebant, & spe victoriæ alacriores facti fortius pertinaciusque pugnabant: vnde paruo temporis interuallo Pompeium apud Saguntum profligauit, sex millibus cæsis, & dimidia exercitus parte deleta.

Pompeius.

Summa insuper religione plerisque in rebus semper vsus est populus Romanus, non modò inter ciues, & intra vrbis mœnia, verùm inter peregrinos quoque hostes, & in re bellica. In pontificum enim disciplina sancitum fuerat, vt neque oppidum neque vrbs aliqua antè oppugnaretur, quàm Romani sacerdotes Deum loci præsidem euocassent, & illi vouissent religionis cultum apud Romanos, ac locum ampliorem, templum, delubrum, sacellum, aut arã. Hinc effectum est, vt intra Romana pomœria singularũ propè gentium numina propria sacraria habuerint, propriasve ędes, creuitque Deorum numerus ad irrisionem vsque. Sed Dei illius nomen sub cuius custodia erat Roma, diutius occultum fuit, ne qua hostilis euocatio fieri posset, vt Verrius Flaccus scripsit. *Summa religione dudum Romani natalem vrbis suæ diem celebrauerunt, qui fuerat decimo Kalendas Maias, in quo vrbem totam per vias & compita festa lauro velabant, maiores cædebant hostias, & nonnunquam publicum præbebant epulum.*

Populi Romani religio.

Gentium alienigenarum tẽpla Romæ.

His igitur rationibus & exemplis concludendum est, religionib. pietatísq; cultu Deo Optimo Maximo reges principésve optimè cõciliari, & eorũ actiones

fœliciores reddi: & sanè mortales reliqui exinde illos obseruant, tanquam diuina quædam numina inter homines. At contrà impietatis fama omnia difficiliora reddit, & Principem ipsum omnibus criminibus obnoxium facit. Quis enim cum eo quippiam agere volet, quem nullus Dei metus, nulla fides, nullum iusiurandum retinet, & à prauis actionibus coercet? Præclarè Cicero in libris de Deorum natura, inquit, *pietate erga Deum sublata, fidem & humani generis societatem tolli, & iustitiam virtutum omnium excellentissimam.* Virgilius quum miro carminis præconio Aeneam efferret, sola pietatis laude eum cæteris ducibus prætulit: nec quicquam magnum illum agere inducit, nisi propiciatis numinibus, peractisque rebus sacris. Quippe qui arbitrari videatur, religionem ac pietatem omnes in se virtutes continere: imitatus hac etiam in re, vt in omnibus alijs Homerum, qui præcipuè hanc virtutem in ducibus suis laudat.

Lib. 1. circa prin.

Virgilius laudat Aeneam à pietate.

Sed iam præscribendus est finis huic secundo volumini, in quo de educatione & eruditione futuri Regis tractauimus: properandumq; ad tertium erit, in quo quidem dicemus, quibus corporis exercitationibus vti debeat, & cum quibus hominibus præcipuè versari, quosue cauere eum expediat.

LIBRI TERTII PRAEFATIO, ad eundem.

PLVRIMA vetustissimi poëtæ sub placidi alicuius figmenti involucro, humanæ vitæ, iustique imperij præcepta tradiderunt, quæ ex vberrimo sapientiæ fonte eruta, ad formandum à prima ac tenera ætate Regē, Principemve pertinent, Alphonse Ducum omnium celeberrime, sine quibus etiam vix fieri posse arbitror, vt quispiam diuturno tempore moderatè ac tutè imperet, & populos ciuesq; omnes dicto audiētes habeat. Sed quum priscum illud hominū genus durū, agreste, atque omnino indocile esset, & ad iniuriam rapinamq;

procli-

procliue potius, quàm ad laborem industriamq; erectum, blandis quibusdam fabellis opus fuit, quibus illecti homines sensim à deprauata ac violenta consuetudine discederent, & ad iustitiam æquitatemq; redigerentur, & sic per obliquam iucunditatis semitam, ad rectam virtutis viam deducerentur. Eius quidem rei in primis eiusmodi erit exemplum. Eurystheus Arcadiæ Rex (qui priscis illis seculis latum imperium in Græcos & in alias quasdam nationes diu magna cum laude exercuit) vir fortissimus fuit, & frigoris, æstus, inediæ, atque omnium laborum sapientissimus, feras quoque humano generi inimicas, & immanissimos tyrannos hominibus infestos, claua, sagittis, viribus, vi, atque omni impetu insequebatur. Huic (quum Thebas lustraret) Amphitryo Herculem filium, quem ex Alcumena genuerat indolis pereximiæ, & virium præter ætatem admirandarum, comitem dedit, vt virtuti consuesceret, labori obduraret, & à Thebanis nequitijs ac voluptatibus arceretur. Qui paruo tempore interiecto superatis maximis illis laboribus, quos nouercali odio ab Eurysteo ei imperatos fuisse poëtæ fabulantur, in eiusmodi ducem atque Imperatorem euasit, vt ei mortales omnes parerent, & iusticiæ arbiter in omni terrarum orbe haberetur: post obitum verò non modò diuus, sed præsens gentium Deus coleretur, & delubris, tēplis, arisq; veneraretur, interposito etiam per eius nomen iureiurando tantæ dignitatis, vt nec seruili nec muliebri voce pollueretur. Exercitatio itaq; Principum à teneris annis ea res est, quæ eos excellētes in re bellica præstat: & intentos longè magis studijs ciuium. Princeps .n. strenuus, celer & industrius vecordes odit, ignauos ac desides insectatur: cuius exemplo, quia libenter illum omnes imitantur, fortitudini ac labori vt vniuersi studeant opus est.

Poetarum fabulæ.

Euristheus Arcadiæ Rex.

Amphitrio. Hercules.

Princeps strenuus ignauos odit.

Spartani Reges armis ac rei militari vacabant, quorum disciplinam vniuersi iuuenes sectabantur. Proinde Spartani militiæ magistri habiti sunt, adeò, vt quæcunque ciuitas Imperatore indigeret, illum à Spartanis acciperet. Cretenses verò

Cretensium studia.

venatione & re nautica exercebantur. Idcirco optimos canes alebant, & imperiũ maris diutius tenuerunt, Crotoniatæ autem Olympiaca oleastri corona oblectabantur, exinde in vnius Olympiadis ludis septem Crotoniatæ, qui cæteros superauerunt, coronati sunt. Hinc prouerbium, *Crotoniatarum postremus, reliquorum Græcorum primus.*

Thebani voluptuosi.

Thebani contrà delicijs profluebant, & relictis omnium virtutum studijs, tibiæ modulis insultabant, inde prouerbium quoque ortum est, auctore Alcibiade: *Thebani quando citharœdi fieri nequeunt, aulœdi fiunt*, quod Cic. etiam in oratione pro L. Murena inseruit. Iones omnes, & pręcipuè Milesij, delicijs, choreis, tripudijsque indulgent, quasi perpetuò feriati sint. Sybaritæ quoque, qui Crotoniatis finitimi sunt (inter fluuios enim Crathin & Sybarim habitant) omnium mollissimi habentur, Veneri ac luxurię dediti, nullum ciuem magis laudabant, quàm eũm qui aliquod nouum libidinis monstrum exhiberet, vnde Aristoteles Smyndiridem Sybaritam in luxu ac delicijs Sardanapalo similem fuisse ait. Cum Homero igitur concludamus, *tales esse populos, quales sunt Principes, qui illis imperant.* Tu verò à teneris annis semper in assiduis arduisque laboribus educatus, ea primæ militiæ tuæ exempla dedisti, quæ non modo Cyri tyrocinia antecellant, verùm cum Alexandri ac Cæsaris gestis comparentur. Et hoc pro comperto habeo, quæcumque agis eo gratiora tibi esse, quo ad veterum Ducum atque Imperatorum fortitudinis ac probitatis exempla propius accesserint.

Sardanapalus.

Qualis princeps, talis populus.

Sicut aliæ sunt Regis virtutes, aliæ priuatorum, sic diuersæ sunt corporis exercitationes, quæ non omnes passim Regi conueniunt.

TIT. I.

Strato Lampsacenus scripsit de regia Philosophia.

STrato Lampsacenus vir fuit magna eloquentia, summaque doctrina, hic complura librorum volumina scripsit, inter quæ vnum de regia philosophia ad Ptolemæum

lemæum Aegypti Regem inſcripſit. Eius libri indicem multi admirati ſunt, vt diceret Philoſophiam ſemper vnam atque eandem eſſe ſapientiam, quæ nunquam à ſeipſa diſcederet, ſed ſemper eiſdem præſcriptis ſibi conſtaret, nec mutaretur auditorum aut diſcentium varietate: quibus illud reſpondendum fuit, veram quidem eſſe philoſophiæ conſtantiam, vt aſſerunt, ſed cùm profiteatur diuinarum humanarumque rerum cognitionem, diſcedendum aliquando eſſe ab infinita illa cogitatione, quæſtioneque, quæ Græcè θεώρησις appellatur, & ad ὑπολογίαν quæ finita quædam ratio eſt, perducendam eſſe orationem, vt perſonarum, locorum, ac temporum conſiderata quædam diſcretio aliquando habeatur. Non enim acuta illa quæ à dialecticis ſubtilius diſputantur, Regi conuenire videntur. Neque etiam ea quæ præter communem hominum opinionem ſunt, & à Stoicis ἄσκοπα vocantur, neque abdita Democriti, aut obſcuriora illa Pythagoræ, quæ multorum annorum ſilentium deſyderabant, ſed clariora quædam, quæ de ciuili vita tractantur, deque optimis hominum moribus præcipiuntur, & rationem orationemque perficiunt, redigenda ſunt ad regiam inſtitutionem. Nam mediocritas illa, quæ in ciuili viro laudatur, nonnunquam in Rege neutiquam ſatis eſſet, nec numerum perfectæ laudis in eo impleret. Ea enim quæ in viro priuato liberalitas dicitur, in Rege magnificentia ſit oportet. Et frugalitas, quæ modeſtiæ temperantiæque comes eſt, maximis laudibus effertur in ciuili viro: in Rege autem minoris eſt laudis, & frigidior vtique habetur. Audi Ciceronem, & intelliges, quæ fortaſſe non ſatis clarè exprimere atque explanare poſſum: *Omnes ſunt in Deiotaro Rege virtutes regiæ (quod te Cæſar ignorare non arbitror) ſed præcipuè ſingularis & admiranda frugalitas, etſi hoc verbo ſcio laudari Reges non ſolere: Frugi hominem dici non multum laudis habet in Rege: fortem, iuſtum, ſeuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes, illa priuata eſt. Vt volet quiſque accipiat, ego tamen frugalitatem, id eſt modeſtiam, & temperantiam, vir-*

Dialectici gryphi Regi non conueniunt.

Pythagoræ ſilentium.

Liberalitas, magnificentia in Rege.

tutem esse maximam iudico. Hæc maximi oratoris sententia planè docet, maiora esse ea, quæ a Rege expectantur, quàm quæ à priuato viro.

Cæsaris clementia.

Magnæ admirationis in Rege habetur clementia, de qua idem orator ad Iulium Cæsarem dixit: *Multa sunt monumenta clementiæ tuæ, Cæsar, sed maxima incolumitatis eorum quibus salutem dedisti.* Post Pharsalicam enim victoriam omnibus ignouit Cæsar, qui se ei permiserunt. Sed hæc nunc missa faciamus. Nam de his latius dicemus in sequentibus libris, in quibus de virtutibus disseremus. Nunc autem satis erit ostendisse, alias Regum proprias esse virtutes, alias priuatorum: vt ex hoc etiam intelligamus corporis exercitationes non omnes ad Reges pertinere, sed earum quasdam Regibus, quasdam verò priuatis hominibus cōuenire. Quinetiam vt ætates nostræ per naturam variantur, & diuersitate quadam secernuntur, sic etiam quæque earum studio suaque exercitatione tenetur.

Astrologi de animis quid scribant.

Scribunt qui de syderum natura ratiocinātur, animos nostros diuino nutu per signiferum lacteumque orbē delapsos, ex singulis quibusq; sphæris singulos quosq; motus siue affectus ducere. Ex sphæra illa superiore, quæ Saturni dicitur, ratiocinationem & intelligentiam accipere. Ex illa autem Iouis, quæ huic proxima est, vim agendi. Ex tertia, quæ Martis nūcupatur, audaciam atque ardorem. Ex quarta, per quam sol labitur, sentiendi opinandique rationem. Ex quinta, cui præest Venus, desiderij cupiditatisque motum. Ex sexta quæ Mercurij dicitur, vim pronunciandi & interpretandi. Ex Luna verò, *quæ finitima terræ est*, vt ait Cic. naturam ferunt adimplendi augēdique corpora. Est enim Luna, quasi vitæ ac mortis terminus. Animi siquidem ab ea defluentes, terrena accipiunt corpora, quæ & mortalia sunt, & caduca, à quibus quum separantur, ad superiora inde redeunt, æuoq; fruuntur sempiterno. Hac opinione ducti veteres poetæ, qui (vt diximus) Astronomiæ peritissimi erāt, sub figmēto fabularum Parcas virtuti Lunæ adfabuerunt, vt prima esset Clotho, quæ generando homini præsit, secunda Lachesis, quæ eidem nutrimentum

Parcæ. Clotho. Lachesis. Atropos.

tam præbet: tertia Atropos, quæ cum postremò occidit, quæ nomen à Græca interpretatione accipit, quoniam nunquam conuertatur sitque semper inexorabilis.

Vitam corporis animati sol & luna præcipuè adiuuant. Nam sentire & crescere, à sole & luna proficiscuntur. Sol enim sentiendi auctor est, luna verò crescendi, & sic vtriusque luminis beneficio vita frui videmur. Cõuersatio tamẽ & peruentus ad humanos actus, tam ad hæc duo numina, quàm ad alia quinq; erratia pertinent. Quum enim nascimur, à sole spiritum, à luna corpus, a Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, ab Ioue desiderium, a Venere cupiditatẽ, à Saturno humorem accipimus: quæ singulis quibusque singula quæque accepta reddere postremò videmur, quum morimur. His præpositis rationibus consequens est vt singula hominum ætas singulum ducem Præsidémve habeat, à quo studium actionemque accipiat. Luna siquidem primam illam teneritudinem ac molliciem blando quodam officio permulcet, & benigno vberique humore infantiam fouet. Mercurius deinde pueritiam accipit, & illam lusionibus, sermone, ac disciplinis instituit. Venus adolescentiam deinceps amplectitur, eamque cupidinibus allicit, & generandi potestatem præbet. Sol iuuentutem gubernat, cui animos ac vires addit, & ad altiora sublimioraque erigit. Mars autem virilitatem præbet, & diuitiarum cupiditatem affert, & rixatum contentionumque studium. Iupiter verò, qui senectutem regit, grauitatem, & maturam quandam benignitatem largitur, & pacis studium insinuat. Saturnus decrepitam ætatem regit, frigiditatem quandam morosam ac tardam exhibet, & obliuiosam rerum omnium despicientiam.

His igitur manifestis rationibus constat non posse precepta exercitationis totius vitę simul tradi, quũ singulæ quæq; ætates diuerso studio teneãtur. Scitè enim vulgò dicitur. Studium vnius ætatis tædiũ alteri affert. Sed nos in primis libabimus exercitationes illas, quæ ad pueritiam & adolescentiam pertinent, à

quibus quidem reliquæ omnes vitæ partes institutionem eruditionemque accipiunt. Bene igitur à faceto homine illo dicebatur, *qualem sementem feceris, talem & messem facies.*

De equitandi ratione & vtilitate, de optimis equis, & eorum patria, de equestri militia.

TIT. II.

Equitatio Regi præcipuè necessaria.

OMNIVM exercitationum, quæ ad futurum Regem pertinent, præcipua habenda est equitandi ratio: quæ quidem in pace iucunda est, in bello autem non modo vtilis, verùm etiã perquàm necessaria. Qui enim ineptè & indecorè equo insidet, in primis ab alijs irridetur, deinde inutilis in pugna ad omnes bellicas actiones habetur. Non aduersarij ictum sustinere aut cauere potest, non hastam suam dirigere, non eam vlna aut cubito compresso stringere, nõ equum flectere, non ex eo iaculari, non arcum tendere, aut quippiam vtiliter aut decorè agere, sed paruo ictu minimaque succussione excutitur, adeo vt ab omni equestri militia extrudendus sit: & presertim nostris temporibus, quibus maxima ex parte equestri pugna decernitur. Instruuntur enim cohortes Cataphractorum equitum, adoperti per omnes membrorum artus ferreis laminis, nulla ex parte vulneribus patent, tectisque equis vehuntur operimentis scorteis, siue ferreis, quorum quidem splendor adeò fulget, vt aciem oculorum occursantium perstringat. Cataphractorum equitum militiam primi omnium Persę inuenerunt, vt Græcorum historici testantur, & ex nostris Ammianus Marcellinus. Quintus etiam Curtius in historia Magni Alexandri contra Persas, eiusmodi verba protulit: *Equitibus equisq; tegumenta erant ex ferreis laminis serie inter se connexis, in modum tenuis pluuiæ*, vt Marcellinus addit. Græci tamen prisci verbi barbariem exhorrentes, cataphractos appellarunt, quasi munitos vndique, & circumseptos armis: *Cataphracti.* Φράττω siquidem verbum, munire ac sepire significat, inde φραγμὸς sæpes est, vel maceria. Sed ad institutum redeat sermo.

Equi-

Equitandi ratio à teneris annis percipienda est, antequam corpus obdurescat, obstipúmve fiat, dum nerui sine rigore sunt & membra facile quoscunque vsus accipiunt. Consueuit equo insidere puer admodum Iulius Cæsar, qua in re adeò ag[illegible] corpore extitit, vt reflexis post terga manibus, equum saltibus cursibusque immotus ipse concitaret, & è vestigio habenis regeret, statimq; in exiguum orbem circunflecteret, & à præcipiti cursu retineret. Quinetiam (vt Oppius vir elegans & eruditus meminit) duobus pluribúsve notarijs sæpenumero epistolas diuersarũ rerum abundè admodum inter equitandum dictitabat. Equo verò in re militari vsus est Cæsar admirandæ celeritatis, & tantæ etiam ferocitatis, vt neminem præter eum sessorem pateretur, sed omnes alios dorso excuteret. Hunc equum perhibent humanis pedibus anteriores vngulas similes habuisse. Et hac quoque effigie illum sculptum ante ædem Veneris Genitricis se vidisse Plinius testatur.

Oppius, qui reliquas Cæsaris res gestas pertexuit,

Alexandri Regis equus, qui à toruo aspectu, siue ab insigni taurini capitis, quod in armo inustum habebat, Bucephalus appellatus est, magnę admirationi omnibus fuit, hoc præcipuè, quod neminem pręter Alexandrum regio instratus ornatu in sedem acciperet, alios autem omnes reijceret. Credebatur enim (vt Curtius scribit) sentire quem veheret, submittebatq; genua quum Rex vellet ascendere, & illũ dorso sponte accipiebat. In prælijs autem admirandę cuiusdam operæ fuisse perhibetur: in Thebarũ enim expũgnatione, quum grauiter vulneratus esset, Alexandrum in alium equum transilire neutiquam est passus, sed dolorem contemnens, fortiter in officio permansit. Proinde nequaquam admirandũ est, hunc Regem tanta beneuolentia hunc equum complexũ fuisse, vt & in vita ei plurimum indulserit, & post interitum nauatæ operę gratias retulerit. In India enim vrbem ædificauit, quam ab equi illic sepulti nomine Bucephalen nuncupauit: hunc equum Alexander ipse quum puer esset domuit: erat enim admirandæ ferocitatis, nec tractari ab aliquo poterat, aut etiam

sessorem vllum accipiebat, sed passim singulos extur babat, quod quum cerneret Alexander, blande illum per iubam apprehensum, reiecta sensim chlamyde, securus ascendit, habenisque quamprimùm subegit: hoc cùm admiraretur Philippus, desilientis ex equo filij caput osculatus est, dixitq;: *Aliud iam tibi par regnum quære, Macedonia enim te non capit*: quasi, ex tanta indole iam conciperet illum maximum Regum omnium fore.

Ex Plin. cap. 42. lib. 8. Magna docilitas & quasi intelligentia quædam in quibusdam equis cernitur. Omitto Bucephalum, de quo multa & admiranda quidem referuntur. Nicomedes Bythyniæ Rex equum habuit, cuius præstantissima fortique opera diutius in bello vsus fuit: sed quum deinde interemptus Nicomedes extitisset, equus mœrore tabeq; confectus nunquam pabulũ accipere voluit, sicque multorum dierum inedia perijt. *Plin. li. & ca. prædictis.* Sui etiam equi monumenta reliquit Octauius Augustus, cui sepulchrum marmoreum statuit, & de eo Germanicus Cesar carmen scripsit, vt refert Plini⁹. Penes Cimonis Atheniensis viri clarissimi sepulchrũ, equorum monumenta non parua impensa constructa cernebantur, quibus bis victor in Olympiacis ludis coronatus fuerat.

Equarum vsus in maximis subitisq; laborib. tutior est, quàm equorũ. Mittunt enim vrinam inter prosiliendũ currendúmve, nec minimo momento ab opere cessant: equi verò in cursu si plusculũ sistant, meiere nequeũt, & dum lotium continent, aut stranguriæ morbo statim exanimantur, aut inguinis humore repletis perpetuò inutiles fiunt. Sarmatæ longinquiora itinera acturi (vt Plinius etiam scribit) vnius diei inedia equos præparant, exiguum eis tantùm potũ præbentes: atq; ita per centena & quinquaginta passuum millia continuo cursu illis insident.

Varro cap. 7. lib. 2. rei rustica. Vtilem equorum ætatem Varro in libris suis de re rustica ad sextum decimum annum vsque esse existimat: senectutemque eorum obseruari asserit ex canis supercilijs, & præcipue si sub eis canæ lacunæ cernũtur. Vita eorum longæua, quam ad quinquagesimum

mum vsque annum Plinius extendit, minimè optā-da est. Fiunt enim invtiles non modò rei bellicæ, & vectandæ sarcinæ, ac trahendæ rhedæ, sed etiam admissuræ. Vltra vigesimum autem annum non posse generare equum doctissimi quique, qui de agricolatione scripserunt, affirmant, nec equam vtiliter vltra decimum concipere. *Plin. c. 42. lib. 8.*

Qua forma legi spectariq; equum oporteat luculentis versibus docet Virgilius, quum dicit. *Geor. lib. 3.*

Continuò pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti:
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumq; caput, breuis aluus, obesaq; terga,
Luxuriatq; toris animosum pectus, honesti
Spadices, glaucq; color deterrimus albus
Et giluo: tum si qua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; fremens voluit sub naribus ignem.
Densa iuba, & dextro iacta procumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cauatq;
Tellurem, & solido grauiter sonat vngula cornu.

Sed Columella libro septimo de agricultura summa elegantia ac diligentia per singula quæque membra eximiam equorum formam ostendit, cui nihil profecto adijci potest. *Columella ca. 27. lib 7.*

Primum equorum domitorem Bellerophonta fuisse tradunt: qua ex re poëtæ, equi Pegasi, & Caballini fontis Musis dicati fabulā finxerunt. Frenis equos subigere, & vrtinis leoninis ve pellibus sternere Pelethronius docuit. Sed Thessali Pelij montis accolæ equestrem pugnam primi inuenerunt, qua ex re illos ex dimidio viros, ex dimidio verò equos misse fabulatur antiquitas, dicūturq; Centauri, quòd primi aculeis equos foderint. Est enim κεντεῖν stimulo, pungo. κέντρον autem pro aculeo vel stimulo apud Græcos poëtas vsurpatur. *Fabula de Bellerophonte & Pegaso.*

Scythæ

Scythæ equorum equitatusque præstantia gloriãtur, seque mortales omnes sagittandi iaculandiq; ex equo, ratione atque vsu præstare profitentur. Parthi quoque qui à Scythis oriũdi sunt (eiecti enim patria nouas sedes quæsierunt) equestrem etiam militiam magna virtute exercuerunt. Eorum enim administratio post defectionem Macedonici imperij sub Regibus fuit, quibus vt locupletissimus quisque erat, ita plurimos equites regio exercitui præbebat. Hi ita pugnant, vt siue procurrentibus equis, siue terga dantibus, & fugiẽtes quidem, sagittas mittant, idque post Scythas optimè facere consueuerunt. Proinde sæpe simulant fugam, vt incautiores sequentes facilius sagittis figant. Non diu præliantur, sed magno & præcipiti impetu plerumq; etiam in ipso certaminis ardore prælia deserunt, rursusq; pòst pugnam ex fuga instaurant, vt tunc vel maximè periclitetur hostis, quũ se magis vicisse putauerit. Hoc etiam declarat versus ille Virgilij, quum ait:

Fidentemq; fuga Parthum, celeriq; sagitta.

Parthi. Parthi non solùm in bello, sed in omnibus ciuilibus functionibus equis vectantur, ex illis conuiuia, & publica priuataque munera obeunt. Hoc quoque discriminis inter seruos ac liberos est, quòd serui pedibus, liberi autem equis incedunt.

Lydi. Lydi velocissimos equos habuerunt, & non modò ad cursum alacres, verùm ad vectandos currus præ- *Prouerbium.* celeres, spõte sua currentes, vnde illud in prouerbio fuit, Lydus equus nec calcaribus fodiendus est, nec flagello cędendus. Et Pindarus de eo qui lentè sequebatur, ait: *Pedes Lydum currum sequi videtur.*

Argiui etiam laudem suam in equestri militia habuerunt, optimamq; equorum sobolem inter duo flumina Inachum & Erasinum læto pabulo alunt.

Numidæ non caruerunt equestri laude, frenis autem non adigebant equos, sed virga inflectebant, habebant tamen eos adeò sessoribus obsequentes, vt solo nutu regerentur, ueluti si frenati essent: vnde & infreni Numidæ à Marone dicuntur, & Silius illius æmulus ait.

Nu-

Numidæ gens inscia freni.
Queis inter geminas per ludum mobilis aures
Quadrupedum flectit non cedens virga lupatis.

Silÿ Italici versus.

Laudat etiam idem poëta equos Hispanos & præcipuè ad raptandum celeriter currus.

Colophon Ioniæ vrbs optimis ac velocissimis copijs equestribus abundabat, adeò vt semper ea pars victrix euaderet, pro qua pugnabant: inde Colophonem addere, pro rem finire ac perficere veteres Græci dicere solebant.

Sueuos Cæsar in equestribus prælijs summopere laudat, dicitque eos in certaminibus sæpe desilire, ac pedibus præliari: equos enim eodem vestigio quo relinquunt, permanere assuefaciunt, vt ad eos celeriter se, quum vsus fuerit, recipere possint.

Venetia Italiæ prouincia, cui incumbunt Rheti, & in ea Patauium (quæ cunctas eius regionis vrbes quondam antecelluit) optima equarum armenta habuit, non modò ad procreandos alendósve mulos, quos præter omnes alios laudat Homerus à robore & fortitudine, verùm ad equorum quoque excellentiam, quorum sobolem Dionysius tyrannus summa diligentia in Siciliam transtulit ad equestre certamen, ex qua etiam paruo tempore progenies ampla per omnem Græciam propagata est. Patauini ex hac equorum præstantia non paruam laudem meruerunt in equestri militia: nam temporibus Octauij Cæsaris quingentos equites in supplementum Romanę militiæ miserunt, vetustioribus autem temporibus maiores copias miserant, vt refert Strabo: qui etiam asserit Lucenses equestri quondam militia floruisse, à quibus Romanus senatus aliquando militares acceperit ordines.

Patauium, olim mater optimorum equorum.

Austuria Hispaniæ regio suos præfert equos, qui ciuilibus negocijs perutiles habentur, propter celerem artificiosámque ambulationem, in bello autem nulli vsui sunt, vnde Silius cùm de populis illis loqueretur, ait:

Silius Italicus.

His paruus sonipes, nec Marti notus, at idem
Aut inconcusso glomerat vestigia dorso.

Aut

Aut molli pacata celer trahit esseda collo.

Veredi etiam equi pernices admodum habiti sunt, & in venationibus perutiles, sed insultãt simul & tergiuersantur, adeò vt incautũ sessorẽ facilè excutiãt.

Agrigentini. Agrigentini magnanimos equos alunt, & non solum ad pugnam, verùm ad Olympia etiam certamina alacres, vt Pindarus canit. Ex his oraculo Apollinis *Cappadoces.* moniti Cappadoces, amissam equorum sobolem reparauerunt, admissarijs ab Agrigentinis acceptis. Ad-*Vettones.* mirabilem equorum alacritatem apud Vettones Hi-*Equæ vento concipientes.* spaniæ populos fabulosam esse opinor, quorũ matres ad Zephyrũ versè sine mare concipere dicuntur. Sed vt consensu omnium gentium Romani mortales omnes singulis quibusq; virtutibus excelluerunt, sic etiam in equestri militia prestiterunt, quam quidem tanti æstimarunt, vt alterum, ex tribus ciuitatis ordinibus honoris gratia equestrem appellauerint. Et quum nono pòst Reges exactos anno, in maxima bellorum difficultate Dictatorẽ primò creassent, cuius dicto omnes parerent, magistrum equitum ei adiecerunt, vt ostenderent Dictatorem statuto quodam tẽpore Regem esse, magistrum autem equitum militię ducem. Non igitur pigebit Reges ac Principes, qui alios militari gloria anteire volunt, domitores orbis terrarum, & gentium nationumque omnium victores imitari. Nemo enim potest virtutis laudem assequi, & magnarum rerum compos esse, qui à Romanorum imitatione abhorret. Et ille se sciat viam immortalis famæ affectare, qui illorum vestigia indefes-*Roman. laus.* so animo terere studet. Parum enim Romanorũ paucitas aduersus Gallorum infinitam multitudinem valuisset, parum etiam eorum breuitas contra Germanorum proceritatem potuisset, parum eorum probitas contra Aphrorum dolos, & artes Græcorum, nisi disciplina, vsu, exercitationeq; militari, virtute atque constantia mortales omnes præuertissent. Sed de equitandi exercitatione hactenus. Nunc autem de pedum pernicitate, & cursu pauca dicamus.

De cursu ac pedum pernicitate, & alijs corporis exercitationibus, quæ ad Regem pertinent in re militari.

Tit. III.

ACHILLES, quem Homeri preconio fortunatum exclamauit Alexander, quum illius sepulcrũ in Sigæo cerneret, heros fuit animi virtute, & corporis robore prestantissimus. Is quum ab armis ocium erat, se ac socios suos omnes currendo statutum spacium exercebat, vt qui pro comperto duceret, currendi alacritatem plurimum rei bellicæ conducere.

Scribunt quidem cosmographi locum esse apud Panticapes, qui Nomades Gorgosque disterminant, quem cursum Achillis appellant, hoc est δρόμον Ἀχιλλέως, in quo ludicrum certamen victoriæ celebrauit, & cursu longè alios oẽs præuertit. Piratica .n. classe Ponticum mare aliquandiu infestauerat: & vbi segnitiem pelagi, aut reflantes ventos cernebat, non sinebat socios ignauiã torpere. Hinc Homerus Achillem ὠκύποδα, hoc est velocem pedibus sæpe appellat. Nouerat siquidẽ vir ille fortissimus militare ociũ tumultuosum esse, & in ducis perniciem sæpenumero conspirare. Verè enim dicebat Cato senior: *Nihil agendo homines malè agere discunt.* Epaminundas Thebanus vir fuit omni virtute præstantissimus, omnesq; artes ac disciplinas calluit, quæ ad summum quemque Imperatorem pertinent. Is postquam adoleuit, palæstræ dare operam cœpit, non tam magnitudini virium inseruiens, quam velocitati agilitatiq; corporis, illam quidem ad athletarum vsum, hanc autem ad belli vtilitatem existimans pertinere. Exercebatur igitur quotidie mane currendo desiliendoque, vesperi autem luctando: vt stans aliquando in armis hostem contra se stantem complecti, locoque exturbare posset, vel terræ illidere, siue fugientem saltu cursúve assequi.

Ex Strabone li.11. & Plin. lib.4. cap. 12. ad fi.

Sed modica sit hæc currendi exercitatio, vt digni-

gnitati, veletudini, ac saluti optimè consulatur. Meminisse enim debem⁹ Philippi Lysimachi fratris, qui quum nimio cursu contenderet, vt Alexandrum celeri equo deuectum assequeretur, spiritu præcluso cecidit, & inter regias manus, expirauit. Equidem dexteritatem quandam corporis in Principe requiro: nō pernicitatem illorum Aethiopum qui Troglodytæ dicuntur, quos Herodotus serpentibus vesci ait, & mortalium omnium pernicissimis pedib. esse. Nec prodigiosas illas currendi ostentationes optarim, quales præstabat Canistius cursor Lacedæmonius, vel Philonides Magni Alexandri cursor, quos alacres adeò fuisse scribunt, vt alites potius quàm homines credi possint. Nec Ladas segnior habitus est, quem ita pedum pernicitate ac corporis leuitate præstitisse aiunt, vt quum per puluerem, vel arenam curreret, nulla pedum vestigia imprimeret. Polymnestor Milesius puer quum capras pasceret, leporem ludicro certamine assecutus dicitur. His omissis veram virorū fortium celeritatem quæramus. Alexander Macedo præter cæteros æquales suos currendi celeritate prę stitit: & quum aliquando rogaretur à familiari quodam suo, num quid in stadio certare vellet Olympiaco, respondit: *Agerem id quidem quàm libentissimè si mihi certamen cum Regibus esset, verùm si cum priuatis decernerem, iniqua admodum victoria esset.* Hæc magni Regis sententia docet Regi nullum corporis certamen esse debere, nisi aduersus Regem. Athletarum exercitationem libenter spectauit Alexander & victores dilexit, affecitque muneribus. Quocirca victo Dario, non paruam prædæ partem in Italiam ad Crotoniatas dono misit, ob gloriam decusque Phayli eorum conciuis, præclari fortissimiq; athletæ.

Herodotus li. 4. cui titulus est Melpomene, ad fi.

Alexandri Magni respōsum.

Papyrius cursor, qui de Samnitibus sub iugum missis, & de recepta Luceria triumphauit, vir fuit omni bellica laude dignissimus, & animi virtute corporisque viribus peregregius, huic præcipua pedum pernicitas, honoris cognomentum dedit, dictusque est cursor, vicit enim currendo omnes ætatis suæ iuuenes. Et in re bellica, milites cursu ad omnes congressus

sus promptiores alacriores'q; accedunt. Nam vbi sensim & lento gradu inuadũt, facilè victoriã hosti præbent, & vt corpore languescunt, sic etiam animo torpent. Hoc quoque in vibrandis sudibus, iactandis'q; hastis cernimus: procursu enim tela plurimum concitantur, multo'q; grauius feriunt, quàm de loco firmo ac stabili missa: ex quo quidẽ paruo conatu mittuntur: plaga ipsa longe minor venit.

C. Cæsar in epistolis suis docuit, plagas valde fortius ex impetu adigi, viros'q; ex incursu promptiores fieri: quandoquidẽ in stantes ictum aduersarij expectare videntur, & ex segnitie quasi torpescere. Non frustrà igitur Romani veteres instituerunt, vt ineunte prælio signa vndiq; concurrerent, clamorem'q; vniuersi extollerent. Eiusmodi enim rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. *Plaga ex impetu fortiores.*

Pelopidas Thebanus palæstra & cursu summopere delectabatur, & omni exercitatione, quæ aliqua ex parte militarem vsum adiuuare posset. Marius quũ septimum iniret consulatum, iamque maxima esset senectute, quotidie in campo cũ adolescentib. exercebatur, agilitatem'q; corporis ad arma tractanda & ad equitandum in tanta ætate (annum enim octogesimum agebat) omnibus ostẽdebat. Ad cuius rei spectaculum complures concurrebant, non tam exercitum visuri, quàm vires ac robur grandæui consulis cum iuuenibus congredientis. Sic etiam Pompeius copias suas luctando, currendo, equitando'q; exercebat ad postremam vsque eius expeditionem, & præsto aderat præter ætatem ad omnes maximos labores. *Pelopidas.*

Quid de Sertorio loquar, qui toroso lacertoso'q; corpore extitit, & ad robur, celeritatem, laborum'q; omnium tolerantiam idoneo? Is nanque stabili ac pedestri pugnæ genere ab ineunte ætate assuetus, manus conserere, robore viribusque corporis cum quocunq; hoste certare semper erat paratus: & mõtes cursu scãdere, aspera quæq; atque inuia saltu transire nunquam detractabat. Vnde missus contra eum Metellus, quò se verteret ignorabat, quum cerne- *Sertorius.*

Sertorius. ret Sertorium miræ celeritatis virum esse, miræq; fortitudinis qui etiã varijs artib⁹ sibi insultaret: quocirca quum se non satis esse contra Sertorium putaret, collegam cum nouo exercitu à Senatu impetrauit, missusque est Pompeius, qui primo impetu à Sertorio fugatus, vix euasit. Equo enim deiectus, qũum vulnus insuper accepisset, nulla alia ratione poterat effugere, nisi milites, qui eum inuaserant, capto equo, preciosis fulgentibusq́, phaleris ephippijsq; ornato, inter se de præda decertassent: quod quidem quum cerneret Pompeius, celeri cursu elabitur, & sic . . . protegitur. Hac itaque experientia docemur, p. . . dum celeritatem in re bellica non modò vtilitati, verumetiam saluti aliquando esse.

Triginta circiter puerorum millia delegerat Alexander ex varijs gentibus, quas vicerat, quorũ singulos oculis lustrare ac spectare voluit, deinde eos Græcarum literarũ doctrinis institui iussit, & omnib. militarib⁹ disciplinis Macedonico more exerceri, ac varijs armorum vsibus cõsuescere, quib⁹ & complures, eosq; probatissimos diuersarũ artium Præceptores adhibuit: vt hac manu consuetæ militiæ suæ addita, quod reliquum erat totius orbis terrarum subigeret: quod sanè & facere potuisse videbatur, nisi fuisset in ipso iuuentutis flore vita fraudatus.

Iam enim exoleuerant hi & eximiam virtutis indolem ostendebãt. Erant enim exercitatione promptissimi, & strenuam quandam corporis agilitatem præ se ferebant. At mors insperata consilium illius anteuertit. Annos enim tres & triginta natus, vno mense addito, diem obijt, vir præter omnem humanã potentiam, animi magnitudine præditus, quem non modò necessarij omnes, verùm Barbari etiam ipsi, quos paulò antè vicerat, luxerunt. Et Darij quoque Regis mater, quamuis è tanto fastigio ceciderat, & filium crudeliter peremptum audiuerat, amissaque etiam proprij corporis libertate in custodia seruabatur, tamen freta clementia indulgentiaq; victoris, in eam quidem vsque diem passa est viuere: audita verò Alexandri nece, mori destinauit, & sibi ipsi violentas manus

manus attulit. Nec putandum est eam filio hostem prætulisse, sed filij pietatem atque indulgentiam in eo inuenisse, quem sibi hostem fore formidabat.

Sed ne extra metas sermo noster decurrat, Regem ac Principem sic educare atque instituere à teneris annis debemus, vt intelligat se ad animi fortitudinem, corporisque robur parari, non autem ad delicias, illecebras, ac voluptates, quibus animus effœminatur ac torpet, corpus verò languescit atq; omni ex parte eneruatur.

Incumbat igitur, vt primùm per ætatem licebit, rei militari, exēplo maioris Scipionis Aphricani, qui decimum septimum ætatis agens annum, perductus est in castra Cornelij Scipionis patris sui contra Annibalē, vt armis, & disciplinę militari consuesceret, in qua breui tempore adeò emicuit, vt quum primum pubesceret, patrem vulneratū apud Ticinum, & ab hostibus circumuētum equestri prælio seruauerit. Qua ex re ciuica corona donatus extitit. Deinde quum quartum & vigesimum vix impleuisset annum, Proconsul in Hispaniam missus est, quum pater eius & patruus in eo bello cecidissent, & Hannibal Italiā pene omnem subegisset. Quinetiam Hannibal ipse quum decimum ætatis annum ageret, ab Hamilcare patre in Hispaniam, vt militiæ consuesceret, ductus est: & deinde mortuo Hasdrubale, qui Imperator Hamilcari successerat, militum omnium consensu Imperator ab exercitu declaratus est, quum sextum & vigesimum tunc annum vix impleuisset. Alexander autem sextumdecimum annum agens primam militiam exercuit: occupato enim Philippo in bello contra Bizantios, Megarenses spreta Alexandri ętate, qui rei Macedonicæ præerat, magnis contractis viribus defecerunt. Ille verò, vt iam ostenderet futuræ magnitudinis indolē, celeri contracta manu eos inuasit, & primò eos aperto marte fudit, mox autem vicit, & capta vrbe ciues omnes expulit, nouosq; colonos induxit. Quam rem Macedones adeò admirati sunt, vt iam Alexandrum Regem, Philippum verò Imperatorem appellarent.

Scipio maior.
Cor. Scipio.
Hannibal.
Hamilcar.

Cæsar feræ militiæ pertæsus. Seræ autem militiæ Iulium Cæsarem pertæsum fuisse legimus, quum ingemuit visa magni Alexandri imagine apud Gades, quòd ad eam vsque ætatem nihil præclarũ ipse egisset, qua ille magnam orbis partem subegisset. Proinde haud scio an tyronum exercitatio satis sit, quæ fiebat in ludo vel apud lanistas à Romanis, vel Quinquertio illaque in Agone celebratur à Græcis πένταθλον dicta, quòd generibus quinque agonum certarent, pugilatu, iactu, cursu, saltu, luctatione: vt eorum nomina declarant, quæ sunt eiusmodi, δίσκος discus, δρόμος cursus, ἅλμα saltus, πάλη lucta, πυγμαχία, id est cæstum pugna pugilatusve. Nam ad veram militiam capessendam alia quædam ratio habenda est, vbi in aciem descenditur, & & cum hoste concurritur. Illic enim puluis, æstus, sudor, sitis, clamor militaris, hostium incursus, timor, spes, & alia multa adeò animum perturbant ac distrahunt, vt vix illi ipsi, qui à teneris annis talia perpessi sunt, eadem perferre valeant. Quocirca veram militiam futuro Regi ab ineunte adolescentia tractandam esse duco.

Quinquertio, Penthathlum. Quinq; i. ac certamini genera probãt iu recōsulti in l. solent ff. de aleat lu. & aleato.

Nec alienum erit externis bellis cum dignitate & gloria interesse, vt domi in pace & ocio viuatur, quo cõsilio ducti Vlysses, Menelaus, Theseus & Pirithous longinquas egere militias, adeò vt ad inferos vsq; penetrasse à fabulosa antiquitate dicantur. Hoc etiam declarasse videtur Ptolemæus Aegypti Rex, qui quũ summis laudibus efferretur à quibusdam, quòd milites quotidie bellicis laboribus exerceret, nec sineret illos per ignauiam ac desidiam tabescere. Tacete, inquit: nam quis Regem admiretur eum qui ad hanc vsq; ætatem quam nunc ago, nihil memoria dignum egerit, nec rebus à se gestis qualis sit ostenderit?

Pyrrhus. Sed quadam animi meditatione se effert Pyrrhus Epirotarũ Rex, qui disciplinam militarem solertissimè ac diligentissimè semper meditabatur, vt qui duceret ex omnibus artibus hanc vel maximè Regi cõuenire. In qua quidẽ tantã consecutus est laudem, vt omnibus ducibus Imperatoribusq; sui tẽporis præferretur: quod verum esse Antigonus docuit, qui interroga-

Antigonus de Pyrrho.

terrogatus quis prętantiſſimus omnium ducum ſibi videretur? reſpondit: *Pyrrhus, ſi ei ad ſenium vſque peruenire contigerit.* Imperatorias etiam artes omnes optimè calluit Philopœmen Achæorum Dux, qui per omnem ætatem ſuam ſemper ocium peroſus eſt. *Philopœmen.*

Nandi vſum in re militari vtilem eſſe. TIT. IV.

NANDI vſum non ſolum peditibus equitibusque perdiſcendum eſſe pluribus exemplis monemur, ſed etiam Regibus, Imperatoribus, Ducibusque. Non enim homini per naturam, vt pleriſque animalibus, datus eſt, ſed diſciplina vſuque perficitur. Iulius Cæſar quum ad Alexandriam pugnans, irruente hoſtium multitudine, ſolus à ſuis in ponte destitutus, impetũ vlterius ferre non poſſet, & multis miſſilibus impeteretur, in mare ſe merſit, ac nando per ducentos paſſus ad proximam nauem euaſit, elata læua, ne libelli, quos tenebat, perfunderentur, paludamentum verò mordicus trahens, ne hoſtis ſpolio illo potiretur, vtque tutior aliquantulum à telis eſſet. *Iulius Cæſar nando liberatur. Oppius de bello Alexandrino.* *Nandi vſus.*

Campum Martium Romani, in quo iuuenes exercerentur, iuxta Tiberim elegerunt, in quẽ poſt gymnica certamina ſe mergerent, non modò, vt puluerẽ, ſudorémve abluerent, & à laſſitudine aquæ beneficio recrearentur, verùm vt nandi quoque vſum perdiſcerent: cui non tantùm equites peditesq; conſueſcerent, ſed etiam equi ipſi, qui longè aptius liberiusque flumina traijciunt, ſi natare conſueuerint, nec vndarum vorticibus facilè cedũt, nec terrentur aquarum impulſu. Multos enim in hiſtorijs legimus beneficio optimè nantis equi vitæ periculum euaſiſſe, & ex contrario nandi imperitia cõplures parua etiam altitudine impetúve aquarũ obratos ac demerſos. Nec mirandum id quidem eſt, vt primùm enim vmbilico tenus abluuntur, vix gradum figere poſſunt, vel rapacior e vnda veſtigium ſubducente, vel lubricis ſaxis fallentibus. Atqui altior aliquantulũ aqua homi- *Campus Martius.*

nem eleuat, nec prætereuntes pedes pessum accipit. Quo fit vt imperitorum plurimi desiderentur, peritorum verò perpauci.

Italorũ mos. Nandi igitur scientia neutiquam prætermittenda est, etiam à Principibus, quibus & vsui & saluti plerumque esse potest. Ex antiqua Italorum disciplina hæc etiam laudatur, infantes enim filios frigidissimis fluminibus abluebant, non modò vt frigoribus assuescerent, verùm etiam vt vsum nandi à primis annis edíscerent. Vnde Italus ille gloriabundus apud Virgilium ait:

Æneidos. 9.
Durum à stirpe genus natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & vndis.

Horatius Cocles. *Tit. Liu deca. 1. lib 2* *Valerius Maxim. li. 3. de forti. c. 1.* *Valerius Max. li. 3. de patientia.* Horatius Cocles beneficio nandi patriam seruauit, & ab hostium periculo euasit. Nam cùm Porsena Thuscorum Rex pro Tarquinijs recipiendis improuisum bellum Romanis inferret, & ad Ianiculũ peruenisset, ne cum exercitu transiret Tiberim, ab Horatio prohibitus est: qui dum alij põtem sublicium rescindunt, solus Hetruscos hostes sustinuit, ac deinde, scisso ponte, armatum se in fluuium misit, & enatauit ad suos. Eodem quoque bello quum Mutius Scęuola ad feriendum Porsenam hostium castra penetrasset, occisoq; scriba, quem Regem credebat, comprehensus esset, & impositam incensis altaribus manum exuri pateretur, dixissetq; taliter animatos iuuenes trecentos in Regem esse, illum admiratum ad pacem Romanis dandam inclinauit, acceptisq; obsidibus ab iniuria desistendum.

Chlœlia virgo V. Ma. l. 3. de for. cap. 2. Verùm inter obsides Chlœlia virgo quædam cum complurib. alijs virginibus erat, quæ solicita pro virginitate ac pudicitia, clàm, deceptis custodibus fugę se ducem comitibus præbuit, traiectoq; Tiberi Romam peruenit. Senatus verò eam & comites omnes violatæ fidei increpitas remisit. Porsena, re ordine intellecta, Chlœliam admiratus est, & eam munerib⁹ affectam cũ comitibus suis Romam remisit: Romani verò tantę virtutis merito Chlœlię equestrem statuã in Via sacra posuerunt. Erat enim virgo insides equo, qua ex re multi putauerũt illam equo fuisse transuectam,

ctam, ſed Dionyſius Halicarnaſſeus (cui, quòd cum M. Varrone vixerit, magna fides adhibenda eſt) ſcribit Chlœliam a Porſena Rege phalerato equo donatam fuiſſe, & exinde ſtatuam meruiſſe equeſtrem.

Admirantur ſumopere hiſtorici virtutem ac robur Sertorij, eumq; omnium bellatorum pugnaciſſimum fuiſſe affirmant, & alterum Hannibalem a Celtiberis appellatum. Eius prima militia ſub Scipione fuit aduerſus Cimbros, qui in Galliam traiiciebant, in quo bello quum infœliciter pugnatum eſſet, Sertorius grauiter vulneratus equum amiſit, & indutus thoraca, & ſcutum atque arma tenens, Rhodanum fluuiū rapaciſſimum, qui inter Rhetos Noricosq; fluit, per aduerſos fluctus nando traiecit, & non ſine magna hoſtium admiratione ad ſuos peruenit. *Sertorius.*

Hanc etiam laudem ſuperiori Aphricano Silius Italicus, quum de eius indole loqueretur, his verſibus tribuit: *Lib 5.*

Ipſe inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat, vibrare ſudem, transmittere ſaltu
Murales foſſas, vndoſum frangere nando
Indutus thoraca vadum, ſpectacula tanta
Ante aciem virtutis erant: ſæpe alite planta
Ilia perfoſſum, & campi per aperta volantem
Ipſe pedes præuertit equum, ſæpe arduus idem
Caſtrorum ſpatium & ſaxo tranſmiſit & haſta.

His pauculis verſibus poëta hic peregregius omnes militares exercitationes complexus eſt, vt quiſq; intelligere poſſit, inter caſtrenſes induſtrias nandi peritiam præcipuam eſſe: qua quidem ſe carere iniquo animo ferebat Alexander. Et quum aliquando maximum flumen cum omni exercitu tranſmittere opus eſſet, paucos equitum ad tentandum vadum præmiſit: cuius altitudo primum ſumma equorum pectora adæquabat, mox vt in medium alueum ventum eſt, ceruice tenus equi abluebantur, iam milites omnes pauore torpebant, & nemo audebat in fluuium ſe mergere.

Hoc quum cerneret Alexander: *O me deterrimum,* *Alexa. vox.*

inquit, *qui nunquam nare didicerim*: deinde confestim rapto incumbens clypeo audacter traiecit. Cuius exemplum alij secuti, partim nando, partim equitib⁹ hærendo, partim autem sublatis in verticem sarcinis, hastisq; nitentes, pedibus transmisere, adeò vt ex tanto exercitu nihil præter pauculas sarcinulas desideratum sit, sed sic omnes madidi vndique in ripis aggeribusque fluminis expositi sunt, vt facilè exercitus omnis deleri potuisset, si pares hostium copiæ illum aduenietem excepissent. Scæuola vir admirandæ fortitudinis, ex eo scopulo, quem solus per integrum diem ab vniuersis Britannis defenderat, adueniente nocte in profundum pelagi se deiecit, duabus loricis & graui scuto onustus, & ad Cæsarem nando peruasit, à quo laudatus pro concione, & ex gregario milite Centurio factus vitis honore donatus est. Quanto etiam vsui fuerit nandi peritia in primo Punico bello, ex hoc videri potest.

Scæuolæ nandi peritia.

Vitis cēturionu gestamen.

Concitauerant Pœni classem remisq; impellebant eam, vt à Romana classe per fugam euaderent. Hoc quum cernerent complures Romani iuuenes, cuncti se è transtris in altum præcipitāt, & subitò adnantes magna vi hostiles naues in portum pellunt, retrahūtque, & hoc pacto Imperatori suo Luctatio capiendas paruo cum labore præbuerunt. Et hæc de nandi peritia satis.

De sagittandi vsu & alijs quibusdam exercitationibus rei bellicæ conducentibus.

TIT. V.

ALIAE sunt perutiles iuuenibus exercitationes corporis, quæ rei militari haud parum conducunt, vt arcum tendere, spiculaq; dirigere: qua in re nonnulli Principes præstiterunt, Domitianus Cæsar tanta sagittandi arte valuit, vt nonnunquam in pueri procul stantis dispassam dexterā sagittas tanta arte dirigeret, vt singulas per interualla digitorū innocuè mitteret, nec puerum læderet, nec à destinato signo discederet.

Vt Suetonius in eius vita scribit.

Prisci

Prisci sagittandi vsum numinibus etiam suis tradiderunt, vt Apollini, Dianæ, Cupidini: sed præcipuè Herculi, quem arcu Stymphalidas aues confecisse aiunt, & cõplures hostes peremisse. Et ex illius pharetra Troiana fata pendere fabulatus est Homerus, vt ostenderet sagittarios plurimum in re bellica valere: qua ex re Philoctetes (cui moriens Hercules illam dono dederat) accersiri ab Agamemnone inducitur, & honore ac præmijs affici, vt eius ope ad victoriam vteretur. *Dij sagittarij.*

Aethiopum Rex quidam, cuius nomen memoriæ proditum fuisse non memini, quum accepisset Cambysen Persarum Regem transmittere destinasse, magni rigoris arcum accepit, tractumque ad aurem vsq; nudis brachijs, exploratoribus Cambysis ostendit, & sagittam certo ictu magnisque viribus excussit: deinde vt illum dono Regi suo afferrent iussit, illi abeuntes arcum Cambysi obtulerunt: quem tentans Rex vix duobus digitis magno quidem conatu traxit: & quum alijs etiam præbuisset, nemo ex tanta multitudine inuentus est, qui illum vlterius trahere posset. Admiratus igitur Cambyses Aethiopum Regis vires, ab incepto destitit, & eum sibi magna beneuolentia conciliauit. *Cambyses.*

Hastam quoque vibrare, ex equo iaculari, ensem rotare, fundas excutere, sudem iacere inter militares exercitationes veteres scriptores posuerunt, & de eis præcepta tradiderunt: de quibus dicere consultò supersedeo: satis sit hæc potiora attigisse, ex quibus concludendum erit, Principum vitam ac victum ciues omnes imitari: qui si per desidiam torpebunt, ignauos quoque populos nutrient, & luxu, delicijsque profluentes: licentia enim ex diuturno ocio cõtrahitur: sin solertes & industrij erunt Principes, cunctos sibi subditos suorum morum sectatores imitatoresq; habebunt.

Multum vtilitatis Plato exercitationi tribuit, & quædam etiam precipit, quæ nostris temporibus abhorrenda detestabiliaque omnino essent. Cursu & equis mulieres vt certent iubet: & in luctatione, ia-

ctu lapidum, arcu, funda, & missilibus non viros solùm, sed etiam fœminas adhibet. Hæc in libris de Republica scribit. In libro autem sexto de legibus nudas puellas cum nudis iuuenibus in quibusdam tripudijs saltare permittit. Quid turpius in ganeis fieri posset? sed malæ consuetudini temporum suorum quædam indulget Plato, quę a dignitate tanti philosophi omnino aliena esse videntur.

Plato excusatus.

Licurgi institutum. *Ex Plutarcho in apophtheg. Laconicis.*

Licurgum sic fecisse proditum est: qui virginum corpora cursibus, luctationibus, iactibusque discorum ac iaculorum exercuit, non modò vt robustiorem sobolem procrearent, verùm etiam vt aduersus pariendi nixus facilius repugnarent. Sed nostris mulieribus hæc neutiquam permittenda sunt, satis illis sit pudicitiam, pudoremque custodire, & honesta virorum præcepta seruare, à quibus nullam aliam luctationem quærimus, nisi contra illecebras ac voluptates, & contra immodicas delicias, quibus plerúque adeò diffluunt, vt omnium domesticarum curarum obliuiscantur, & luxu immoderataque impensa rem omnem familiarem exhauriant. Pulchrè admodum Satyricus ille noster ait:

Iuuenalis.

Prodiga non sentit pereuntem fœmina censum.

Sed de militaribus exercitationibus hactenus.

Nunc verò pauca de venatione, quæ bello paciq; communis esse videtur, dicemus: honestā enim voluptatem adiuuat, & corpori salubritatem affert.

De Venatione. TIT. VI.

Xenophon musa Attica.

Xenophon Socraticus vir fuit tanta dicendi suauitate, vt Musa Attica vulgò cognominaretur. Is in philosophia, & alijs bonarum artium studijs adeò excelluit, vt Platonis certamen non detrectauerit. Multa quoque librorum volumina reliquit: inter quæ, duo illa alterum de equestri disciplina, alterum autem de venatione. His enim duabus artibus præcipuè delectabatur, ac proinde Agesilao Lacedæmoniorū Regi gratissimus fuit, & Cyrus iunior Persarũ Rex cũ summa bene-

beneuolentia complexus est. Nec mirum videri debet homines Græcos, qui fere omnia in disciplinam redegerunt, aliquam statuisse doctrinam de humano cõmercio cũ equo & cane, quæ duo animalia omnium fidissima homini esse cernuntur, quorum alterũ custodiæ semper ei excubat, noxia latratu prodit ac pellit, & morsu in aduersarios sæuit. Alterum hominem verbis, eoque dorso insidẽte exultat, proque eo in hostem cursitat. Quocirca optimè nobis in hac re natura consuluisse videtur, quæ equum laborum nostrorum comitem atque adiutorem dederit, canem autem custodem ac socium.

Canem vulgò cernimus pro Domino pugnare aduersus latrones, sicarios, grassatores, homicidas, insidiatores, fures & contra alias quascunque sæuientes feras. Masinissa Rex quum se hominum custodiæ nõ crederet, canum custodiæ permisit, quorum latratu sæpe latentium hostium insidias euasit, & venientes in se aduersarios longè antè prædidicit, cauitque, & beneficio canum victor aliquando extitit.

Accepimus etiam hominem quendam, æstiuo tẽpore in herba dormientem iuxta aspidem, quæ eius ori iam insurgebat, à cane, qui illam abigere nequiret, expergefactum euasisse, & sic canis munere ab imminente mortifero morsu vitæ redditum.

Magnam docilitatem & tenacissimam memoriam in cane cernimus. Vlysses (vt Hom. scribit) quum ad Troianum bellum proficisceretur, apud Eumerum subulcum canem reliquit, & cùm exactis varijs laboribus, & plurimis erroribus ac periculis superatis, domum post vigesimum annum redit, agnitus à cane extitit, & consueta adulatione, solitoque gannitu exceptus. Nulli certè animali præter hominem, maior est memoria: itinera enim quanuis longa atque inuia canes diutiùs meminere, & hominibus ipsis memorãt. Veteres quoque iniurias post longum etiam tempus vlciscuntur. *Canum memoria.*

Colophonij magno studio canes rei bellicæ gratia instituebãt, adeò vt illis quasi cohortes quasdam instruerent, quæ in prima acie certarent mira quadã feroci-

ferocitate, nec vnquam prælium detrectarent. Hi in nocturnis congressibus sæpe victoriam eis præbebant. Scribunt etiam veteres Regem Garamantum per seditionem regno expulsum, à ducẽtis canibus, quos venationis gratia aluerat, fuisse restitutũ, cùm mira ferocitate contra repugnantes sæuirent, iterque per hostium cuneos patefacerent, donec eum tutum in regiam aulam sisterent. Et sic pulsis cæsisque hostibus diutius regnauit, deinde regnum moriens posteritati suę reliquit. In victoria illa nobili C. Marij contra Cymbros, canes inuenti sunt, qui postquam pro dominis diutius pugnarint, cecidissentq; illi in prælio, ab eorum cadaueribus nunquam abigi potuerint, sed eadem mira sedulitate custodierint: & vt tutius illa à feris alitibusque defenderẽt, plaustris illic passim relictis intulerint, custodiasque inter se partitas vicissim magna cum diligentia obseruarint. Memoriæ etiam proditum est canem in Epiro fuisse, qui pro Domino in silua quadam ferociter contra latrones pugnauit. Sed quum ille tandem interemptus esset, percussores in vrbem vsque prosecutus est, & vnum ex eis agnitum in maximo hominum conuentu, laniatu latratuque adegit, vt scelus fateretur, & sic deprehensus pœnas dedit, & sceleris socios per tormenta indicauit, in quos etiam grauiter adnimaduersum extitit. Cesellius Vindex iureconsultus ętate sua eximius, quum è propinquo rure vesperi rediret, ab inimicis suis circumuentus, canis beneficio euasit, qui pro eo tandiu pugnauit, donec serui, qui è longinquo sequebantur eidem auxilium afferrent.

Canis exemplum memorabile.

Cesellius à cane suo defensus.

Lysimachi Regis canis.

Canum fides admiranda omnino esse cernitur. Lysimachi Regis canis, (cui nomen Hyrcani reddidit Duris) quem diutius in omnibus prælijs, venationibus, laboribus, periculisque comitem habuerat, quũ cerneret mortuum herum pyrę imponi, magno cum gemitu & vlulatu cunctis spectantibus accenso rogo se flammæ iniecit, & viuus cũ mortuo Domino cremari voluit. Idem etiam fecisse Hieronis Syracusanorum Regis canem Plinius testatur.

Scribunt quoque historici, Iasone Lycio interfe-

cto, eius canem cibum nunquam deinceps capere voluiſſe, & tandem poſt multos dies per inediã conſumptum eſſe, adeò vt minus admiranda videantur illa, quæ à poëtis ſcribuntur de Erigone, quæ duce cane Imera dicta, cadauer Icari patris dolo interempti inuenerit, iuxta proceram quandam arborem, de qua Erigone dolore percita collo pependit, & ſic præcluſo ſpiritu interijt. Canis autem quum dominę mortem cerneret, cibo tandiu abſtinuit, donec moreretur. Quum Romæ animaduerſum eſſet in Titum Sabinum, eiuſque familiam, iacerentque cadauera iugulatorum, vnius ex his canis ab heri cadauere nuſquam abigi poterat, ſed mœſtos edebat vlulatus magna populi Romani corona circumſtante, ex qua quum ei quidam cibum obieciſſet, illum ad interempti os tulit, & deinde cadauere in Tiberim abiecto adnatauit canis, dominumque ſuſtinere conabatur, admirantibus cũctis ſpectatam muti animalis fidem: vt Plinius vir doctiſſimus refert.

Fabula de Erigone.

Quid de canũ docilitate dicemus? Imprimis quidem Dominum cognoſcunt, eique amantiſſimè adulantur, eius quoque nutum diligenter obſeruant, externos autem omnes odio habent, & ea diſcunt, quibus vix fides adhiberi poſſit, niſi ab illis qui ea viderint. Quanta eorum in venando alacritas, quanta ſolertia, quanta ad inueſtigandum narium ſagacitas? ventum, auram, aërem odore captant, longè venientem feram odoratu præſagiunt, oſtendunt, luſtrant, perſequuntur veſtigia, inquiſitorem ſenſim antecedentes loro trahunt, cubicula ferarum rictu indicãt, vices inter ſe obſeruant, alter alteri opitulatur, ducẽ in venatu ſibi præficiunt, illum comitantur, illius nutum expectant, cui ſine detractatione ſemper parent. Quinetiam nomina ſua norunt, vocati adſunt. Cornuum ſigna progreſſui receptuique data quamprimum ſeruant: diuerſa inter ſe munia obeunt, ſuos recognoſcũt, quaſi militari teſſera inter ſe data. Alienos inuadunt, blanditias amant & quaſi laudem affectant. Obiurgati increpitique emendantur. Quid quod eorum impetus & ſæuitia mitigatur ab homi-

Canum docilitas.

Canũ ſolertia in venando.

ne hu-

ne humi sedente, vel mollius eblandiente? Molossi Epirotarum gēs, qui sub Pyrrho Neoptolemo Achillis filio eiusque posteris extiterūt, venatione magna ex parte alebantur. Hi canes optimos ac ferocissimos summa diligentia exquisitos habuerunt, quorū tanta fama percrebuit, vt excellentes omnes venatici canes, Molossi appellarentur. Secundam laudē meruerunt Spartani, qui & Laconici à regione dicuntur. Hos Virgilius velocitate omnibus pręfert. Et Aristoteles quum dicit in omnibus animalibus fœminas molliores esse maribus præter vrsas & pardos, Laconicas tamen canes fœminas maribus prætulit.

Molossi.

Tertium locum tenuerunt Salaminij, qui & sagacissimi habiti sunt, & custodiæ idonei. Cydon quoq; Cretæ vrbs, optimos habuit canes, & magni nominis in venationibus apud Græcos poëtas. Melita insula, quæ Pachyno Siciliç promontorio imminet, canes habuit, Meliteos dictos, quorum nonnulli scriptores meminerunt, sed eorum laus non in venatione habetur, sed in gesticulationibus, & in lasciuiore ludo. Idcirco in delicijs à mulieribus & ociosis viris aluntur, vt Callimachus Elegiacis versibus cecinit.

Caspij ferocissimos habuerunt canes, quorum sæuitia in homines potius quàm in feras exercebatur, quando ab ineunte ætate humanis cadaueribus ali consueuerunt. Nullū enim genus humationis aut sepulturę magis probabant, quàm à canibus post interitum deuorari, ne cadauera putrefierent, & vermibus scaterent. Quisque igitur sibi pro familiari sepultura proprios canes domi alebat, quum opulentior erat. Tenuiores autem à publicis canib. vorabantur. Orchus Molossorum Rex vetustissimus, qui adiutore Ardeneo Proserpinam, quę è Sicilia in agrū Brutium iuxta Hipponem oppidum (quam deinde Vibonam Romani appellarunt) venerat, vt flores legeret, rapuit, canem habuit admirandæ magnitudinis, Cerberum nomine, qui Pirithoum lacerauit, animamq; efflasset, nisi ei Hercules presto affuisset: vnde Pirithous ab Hercule reuocatus ab inferis dicitur. Huius canis ferocitas adeò admiranda fuit, vt nō paruū

Sepeliēdi mos apud Caspios.

Cerberus canis.

Pirithous ab Hercule ab inferis reuocatus cur dicatur.

argu-

argumentum poëtis præbuerit earum rerum, quas apud inferos esse fabulatur, & celebris famæ initium Molossis canibus dederit.

Sed venator, canis virtutem quærere debet, non genus aut patriam. Nam qui primi nobilitati sunt à propria virtute, non à patria aut à maioribus laudem meruerunt.

Indi mistum genus canum summopere laudant, proinde coitus tempore, fœminas canes in siluis ligant, vt ex tigribus concipiant. Primo & secundo fœtu nimis feroces gignunt, tertio autem idoneos educant. Idem è lupis Galli faciunt, ex quibus geniti greges optimè custodiunt. Hi quidem Lycisci dicuntur, & vulgo rufi coloris sunt, & pili durissimi, latrant præter cæteros omnes: vnde pastor ille apud Virgilium ait, *multum latrante Lycisca.* *Virgilij versus explicatus.*

Sed canes eo ferociores fiunt, quo contra sæuiores feras exercentur. Alexandro Magno, cùm Indiam peteret, Albaniæ Rex canem admirandæ magnitudinis dono dedit, cuius specie delectatus iussit ei dimitti vrsos primò, deinde apros, mox autem damas: ille verò quasi contemnens iacebat manebatque immotus. Tum Alexander segnitie tanti corporis offensus, illum interimi iussit. Hoc cùm Albano Regi percrebuisset, alterum ad eum misit, mandata addēs, ne in paruas illum emitteret feras, sed in leones, aut elephantos: nec rem distulit Alexander, sed dimissum leonem statim dilaceratum interemptumque à cane vidit. Tunc elephantum iussit induci, cuius spectaculo plurimum delectatus est. Nam primùm horrentibus villis, ingentem emisit latratum, mox in ceruicem assultans, contraque belluam se eleuans, hinc atque illinc artifici dimicatione infestans atque euitans, celeri quadam vertigine illum afflixit, cuius lapsus magno fragore terram concussit, cum ingenti plausu atque admiratione Alexandri, & omnium spectantium. Canes verò, qui ignauo pecori congredi consueuere, licet pernicitate præstent, sæuitiam tamen ferarum formidant. *Alexandro dati canes ab Albania Rege* *Ex Pl. ca. 40. lib. 8.*

Venatio claris Principibus semper fuit gratissima, & quasi *Venatio Principib. grata.*

& quasi peculiaris quædam exercitatio, nec quidem immerito: speciē enim non paruam fortitudinis præ se fert, & similitudinem quandam cum re bellica tenet. Ducem præficit sibi venatio, cuius dicto omnes auscultant, hostem excursoribus prouocat, exploratores in speculis disponit, insidias abdit, apertū Martem simulat, diuortia quæ ad fugam patēt obseruat, per saltus & arua pedites præmittit, loca plana & aperta equitum alis præcingit, cornuum strepitu progressui receptuique canit, dat signa prædæ ac victoriæ, prædam aduentantem aut euadentem significat, moueri castra indicat, adeò vt concludendum sit, venationem bello ac pugnæ simillimam esse. Consuescunt nanque venatores niues, & æstus ferre, famem prædæ auiditate perferunt, equitando, currēdo, prosiliendo aduersum montem ascendendo, durioresq; fiunt, & feris congrediendo, animo quoque promptiores. In veterē Italica disciplina vsus venationis vel præcipuus fuit. Hoc apud Maronem gloriabundus Italus ille, de quo paulò ante dixi, ostendit, quum inquit:

Venatiò rei bellicæ pulchrè comparatur.

Venatores.

Venatu inuigilant pueri, siluasq; fatigant.
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

Alexander Macedo vbi ab acie, & armis quies aliqua aderat, assidua venatione oblectabatur.

Nam leonē mire magnitudinis (vt dictum est) quasi laborum Herculis æmulus, peremit, & præcipuam venatorū semper curam habuit, quod quidem multis ex rebus docuit, sed præsertim ex epistola, quam ad Peucetem vrsi morsu & vnguibus laceratum scripsit, in qua primò, quasi anxius de illius valetudine, monet eum, vt se certiorem reddat, quonam modo sese habeat, & si quis venatorum in vrsi congressu eū destituerit, vt desertor ille, quisquis fuerit, debitas pœnas luat. Non enim minore diligentia venationis disciplinam, quàm rei militaris curabat Rex ille maximi spiritus & animi peregregij.

Mithridates.

Mithridates verò Ponti Rex ille, qui cum Romanis sex & quadraginta annos varia fortuna bellum gessit, quum puer admodum patrem amisisset, vitā

non solùm noto antidoto tutatus est, sed venationis quoq; studio. Altero enim venenum, quod sibi quotidie tutores diluebant, euasit, altero autem insidias: simulabat quidem se nimia venationis voluptate teneri, adeò vt reliqua omnia studia contemptui neglectuique haberet. Annos igitur circiter septem neque vrbis neque ruris tecto vsus est, sed inter siluas quasi errabundus vagabatur, & vt sors ei præbebat occasionem, diuersis regionis montibus pernoctabat, ignaris omnibus vbi locorum esset: sicque quotidie feras cursu fugare atque insequi consueuit, & cum ferocioribus belluis etiam viribus cōgredi, quibus quidem studijs proditorum insidias euasit, & corpus ad omnem laborum tolerantiam obdurauit: effecitque vt animi etiam virtute omnes ætatis suæ Reges anteiuerit, & dignitate maiestateque imperij priscos quoq; omnes adequauerit.

Meditationi maximarum rerum venationem idoneam esse Plinium Secundum iuniorem testem habemus, qui gloriabūdus ad Cor. Tac. scribit, se crebrò venationibus interesse: additque eiusmodi verba, *Mirum est vt animus à cogitatione motuq; corporis excitetur. Iam vndique silua, & solitudo, ipsumq; illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt: proinde quum venabere, licebit auctore me vt panarium & lagunculam, sic etiam pugilares feras: experieris enim Dianam non montibus magis quàm Mineruam inerrare.* Proinde L. Sylla postquam deposita dictatura priuatam vitā elegit, Cumas ad proprios agros profectus est, & venationi ac solitudini omni studio indulsit. Pelopidas Thebanus, vir animi virtute, & corporis robore præcellens, primam militiæ suæ institutionem à venationis meditatione accepit: in qua quum acerrime versaretur, dux aliorum venatorum habebatur, eiusque dicto omnes obsequebantur: sed quum eo tempore Lacedæmonij Phebida Duce Thebarum arcem, quæ Cadmæa dicebatur, occupassent, & amicis suis summam licentiam potestatemq; dedissent, alterius factionis ciues partim cæsi, partim in exiliū acti sunt, inter quos Pelopidas exul factus, Athenas

Plinius secundus ad Coru. Tacitum.

se contulit: & quum venationem assiduè exerceret, semper de patriæ libertate, & de exigendis tyrannis cogitabat. Quocirca occasionem nactus, duodecim tantùm venatoribus (quibus consilium suum crediderat) comitatus, Athenis egreditur cũ venaticis canibus, retibus, venabulis, vestituque agresti, vt sæpenumero consueuerat. Et sic cuncti, vergente iã ad occasum sole, Thebas à nemine agniti ingrediuntur, inque ædes Caronis, à quo tempus didicerant, diuertunt. Pelopidas itaque certior factus quid facto opus esset, nocte intempesta domum egreditur, comitatus venatoribus suis, & paucis exulibus, & in ædes quasdam irruit, in quibus aduersariorum Principes affatim epulati, vino somnoq́ue indulgebant. Quibus omnibus interfectis, se ac socios suos ab exilio & patriam à tyrannide liberauit. Viriatus verò Lusitanus primus ille in Hispania magnus Dux, qui cauendi peritia omnibus Imperatoribus ac Ducibus sui temporis prælatus est, qui Romanos quoque annos circiter decem vario marte fatigauit, quum pastor esset, militarem disciplinam ex sola venatione didicit, cui quidem diuturnam operam dedit: & à venatoribus Dux factus, quum nulla generis aut maiorum commendatione clarus esset, vniuersum Hispaniæ exercitum magna cum laude diutius duxit. Philopœmen etiam Achæorum Dux præclarissimus, quotiens ab armis ocium nactus esset, venationi operam dabat, vt qui opinaretur eam rei militaris comitem esse, & Regum, Imperatorum, Ducumq́ue palæstram.

Viriatus Lusitanus ex pastore venator, ex venatore Imperator factus.

Philopœmen.

Persarum Reges, quorum maiestas augustior sanctiorq́; habebatur, venatione etiam gloriabãtur: hoc cernimus ex inscriptione sepulchri Darij, quam eiusmodi fuisse Onesicritus scripsit, vt refert Strabo: *Amicus amicis fui, eques, & sagittator optimus venatores omnes superaui: & quæcunq; volui, facere potui.*

Darij epitaphium.

Pompeius quoque quum Numidiam victor peragraret, venationibus leonum & elephantorum aliquot diebus operam dedit, ne à Romanis armis feræ ac belluæ immunes ac feriatæ essent. Quanti venationem

tionem fecerint Romani, quantumque eam ad bellicam disciplinam momenti habere, arbitrati sint, vel ex hoc cerni potest, quòd ferè post magnam aliquã partam victoriam populo spectaculum exhiberent innumerabili quadam impensa, in quo non modò nostrates feræ, sed & sæuæ immanesque belluæ lacerabantur, è transmarinis longinquisq; prouincijs accersitæ, quarum non solùm sæuitia terrori erat, verũ etiam truculentus aspectus, & horrendæ species nũquam aliâs in nostris regionibus visæ.

Leonum simul pugnam Romano populo spectandam dedit primus omnium Q. Scæuola Publij Scæuolæ filius, quum ædilis curulis esset, quæ quidẽ res ei non minus quàm paterna dignitas suffragata est ad populi gratiam promerendam. L. deinde Sylla, qui postea Dictator tanta sæuitia in Romanos ciues grassatus est, quanta in nullo hominum vnquam fuit, quum preturam gereret, centum iubatos leones in spectaculo exhibuit. *Ex Pl. 16.l.8.* *L. Sylla.*

Pompeius verò Magnus, quum Theatrum, quod propria impensa construxerat, mutuatus exemplar à Mitylenensi spectaculo, consecrauit, venationem exhibuit, in qua leones circiter quingenti lacerati sunt, & elephantes nonnulli quàm maximi, quod quidem spectaculum horrendum omnibus Italis visum est. Nunquam enim tantam euiscerationem ac carnificinam viderant. Præbuit etiam idem Pompeius in Circo maximo leones trecentos quindecim, Caius autem Cæsar quadringentos. *C. Cæsar.*

Marcus Antonius post Pharsalicam cladem admirandum spectaculum dedit, nunquam ante id temporis Romæ visum: leones enim iugo subactos ad currum iunxit, vt heroicis temporibus in Bacchi triumphis fieri solitum fabulantur.

Hanno illustris Carthaginensis primus omnium mortalium ausus est leonem manu tractare, & mansuetum ostendere, quo quidem ex facto exilio damnatus est, quando nõ nihil persuasurus hominib. esse videretur vir ille tam artificis ingenii, qui feris etiam belluis imperare potuerit.

Leonum venatio principio difficillima fuit. Multi enim venatores in ea lacerabātur, sed pastor quidam Getulus experientia docuit, maximam illam leonis vim in oculis constare, quorum lumine hebefacto aut velato, ferocitas omnis decidit. Nam quum pro pecore pugnaret, essetque inermis, & omni præsidio atque auxilio destitutus, frendensque leo in eum prosiliret, fugam meditatus vestem qua amictus erat exuit, inque feræ caput obiecit: hæsit vestis illa iuba circumuoluta oculosque leonis obuelauit, tūc mirum inmodum torpescente feræ sæuitia, fugam pastor corripuit, & bellua nō insequente euasit. Hæc fama peruasit non modò ad pastores, ac populos finitimos, verùm ad arenarios quoque venatores, qui hoc exemplo moniti, experientia didicerunt, leonē capite operto facilè vinci posse.

Lysimachus, de quo suprà.

Sunt qui putent Lisymachum, qui leonem euulsa lingua strāgulauit, vt diximus, prius in os eius sagulum obiecisse, & sic luminibus belluæ obuelatis victorem euasisse. Præclara multa gessit Lisymachus, sed nullo magis facinore gloriabatur, quàm hac in leonem victoria, vnde ad se venientibus legatis à Demetrio, quasi iactabundus pugnam enarrauit, quam olim iussu Alexandri Regis cum leone ferocissimo commiserat, & cicatrices ostendit, quas ex vnguibus feræ in brachijs cruribusque acceperat. Tunc ridentes legati dixerunt. *Noster quoque Rex sæpe Lamiæ belluæ morsus in collo gestat*, ignauiam Demetrij carpentes, qui Lamiam impudicā psaltriam adeò perditè amabat, vt de illius cōgressu nō minus gloriaretur, quàm si in singulari certamine Amazonum Reginam peremisset, aut leonem strauisset.

Scipio minor.
Venabantur serui spe libertatis.

Sed ad Romanā venationem redeo, in qua primò aut conducti ab exteris nationibus venatores certabant, aut sontes ad bestias damnati, vt fecit minor Aphricanus, qui incensa Carthagine, exemplo Pauli Aemilij patris ludos publicos præbuit, & transfugas ac fugitiuos omnes bestijs obiecit. Venabātur etiam serui complures libertatis spe proposita.

Domitius Aenobarbus ædilis curulis quum vrsos

centum

centum in Circum maximum populo spectandos induxisset, adiecit etiam totidem venatores Aethiopes, non enim adhuc audebant Romani ciues belluis congredi. Atqui non diu pòst non modò ex plebe, sed & ex patricijs, summaque nobilitate complures iuuenes decernere ausi sunt: quod etiam Iuuenalis testatur, quum de Acilij filio loqueretur his verbis: *Ex Pl. ca. 36. lib. 8.*

Profuit ergo nihil misero, quòd comminus vrsos
Figebat Numidas Albana nudus arena.

Non facilis etiam habenda est aprorum venatio, sæpe enim venatores decipiūt, inuaduntq́;, vel excusso venabulo hominem deijciunt, & exporrectiore dente feriunt. Sæpe etiam canes rotando lacerant, & præcipuè non consuetos huic certamini, quique adhuc ictum cauere nesciunt. Inter Herculis labores, qui præconio tot poëtarum celebrantur, hic nō infimus habetur, qui de Erymanti apro scribitur. Et hic heros, qui aëris gloria nominatur, quique Deus præsens habitus est, & diuinos apud omnes gentes honores meruit, fama interempti apri carere noluit.

Theseum Athenienses scriptores multis in rebus gestis æmulum sectatoremq́; Herculis faciunt, & inter præclara eius certamina, illud in primis memoriæ prodiderunt, quod cum Cromyonia porca, quam Phæram vocabant, gestum est. Erat enim fera illa pugnacissima, ac pene insuperabilis, & Cromyonium agrum, qui tunc Megarensium erat, mox autem Corinthiorum fuit, omni ex parte vastabat. Theseus eā manibus suis cum ingenti omnium spectantium admiratione peremit. Ex hac truculentissima fera natum referunt Calydonium aprum, de quo multa in fabulis Poëtarum scribuntur: qui demum à Meleagro Oenomai Calidoniæ Regis filio interemptus extitit. *Cromyonia sus.* *Aper Calydonius.*

Ida Phrygiæ silua (quam Homerus ferarum matrem appellat) truculētos etiam habuit apros, & illū imprimis, quo cecidit Adonis puer ille formosissimus, quem dilexit Venus: cuius ex sanguine rosæ infectæ quum albæ antè essent, puniceæ (vt aiunt) factæ sunt: de hoc dixit poëta ille,

Testis qui niueum quondam percussit Adonem,
Venantem Idalio vertice durus aper.

Thusci apri. Thusciam ferocissimos habere apros putabant veteres, & præcipuè in silua Ciminia, quæ erat eo tempore omnium Italarum siluarum maxima, & inuia, adeò vt bellum gerentibus Romanis cõtra Thuscos pro maximo quidem facinore habitum sit, quod M. Fabius consul C. Marij collega, vel alius quispiam (in ambiguo enim historia est) eam penetrare ausus fuerit, præsertim quum cauendam siluam illam esse Senatus cõsulibus per literas edixisset. Iter tamẽ primò tentauit Fabius inscijs omnibus, vno tantùm seruo comitatus. Quæ res quidem occasionem victoriæ populo Romano præbuit. *T. Liu. lib. 9. decad. 1.* Victi enim fuerunt Volscinenses, & Thuscorum omnium exercitus profligatus.

Pugnaturi apri vel contra aliquam sui generis, vt sæpe Veneris gratia certare solent, vel contra canes ac venatores, costas atque cutem attritu frictioneque arborum obdurant, & luti quasi incrustatione quadam adeò se armant, vt neque dente, neque iaculo aut sagitta transfigi possint, & vix robusto, atque acutissimo venabulo adigi. Proinde incautum venatorem ictu nonnunquam fraudatum ruentémve dente excipiunt, figunt, lacerãt, & plerumq; etiam perimunt, nisi alter venator ei præsto adsit, qui feram irruentem feriat, vel saltem abigat. Idcirco bini semper venatores disponendi sunt, vt alter alteri opem ferat vbi opus fuerit, venator enim vbi in sylua solus fuerit, aut periclitatur, aut belluæ cedit, prædamque amittit.

India regionum omnium vastissima maximaque alit feras truculentissimas, & quasi pro miraculo quodam ab alijs gentibus habitas, in quibus quidem scribendis Græci scriptores fidem sibi ipsis abrogãt. Eam dicunt feros sues magnitudine & specie admirandos habere. *Ex Plin. c. 52. Lib. 8.* Nam cubitales dentos geminos singuli habent ori exporrectos, quibus se ab omni vi atque impetu tueantur. Deinde in fronte duo cornua veluti vitulis exeunt, quibus ferocissimè sæuiunt, insuppor-

supportabilesq; redduntur. Sed de India taceamus, de qua nullum tam impudens mendacium dicitur, quod teste aliquo eruditissimo scriptore careat. Daimacho & Megastheni, qui gesta Alexandri in India memoriæ tradiderunt, minus credendum Geographorum princeps Strabo asserit, vt qui ea affirment, quæ rerum omnium miracula longè præuertant, & præcipuè quũ serpentes draconesq; magnos adeò in India esse affirment, vt boues & ceruos cum cornibus solidos integrosq; deglutiant. Ex Str. l. 3. & Pl. ca. 14. li. 8.

Aprorum venationem maiorem multò in Italia fecit ganearum macellique ingluuies: diuersa enim fercula & magno precio condita ex hoc vno animali coqui, & fartores concinnabant. Quocirca Censorius Cato in orationibus quas pro emendandis moribus edidit, exprobrauit nimiam voraginem aprini calli, & exquisita gulæ irritamenta variosque sapores. Quinetiam in annalibus ignominia notatus est P. Seruilius Rullus, pater eius Rulli, qui in consulatu Ciceronis legem Agrariam promulgauit, quòd primus omnium Romanorum aprum in cœna apposuit integrum: cuius exemplum paruo tempore multi secuti sunt. Quod quidem quum indigno animo ferret Iuuenalis, ait: Cato cẽsorius. De quo Plin.

Quanta est gula, quæ sibi totos
Ponit apros, animal propter conuiuia natum.

Et T. Titius in suasione legis Fanniæ obiecit populo Romano, quòd porcum Troianum multi in conuiuio apponerent, quem quidem sic vocabant, quòd sicut ex equo Troiano multi Principes subitò prosiliuerũt, sic ex apposito apro diuersa animalia egrederentur, quasi grauidus multis animalibus fuerit, vt equus Troianus armatis militibus. Ex Macro. c. 13. li. 3. satur. vbi Cincius non Titius legitur alij, Cuitius quod forta sse verius est.

Ceruorum verò venatio longè facilior habenda est, sunt. n. inermes, ac timidi, nullumque præsidium nisi in celeritate fugę habent. Proinde ceruæ filios, vt primùm prosilire incipiunt, saltu ac cursu exercent, fugamq; eos meditari edocẽt, & ex præruptis editisque rupib. saltũ ipsæ præmonstrant. Mares cerui maximis cornibus prægrauantur, quibus nonnunquam

ramis arborum deprehensi, à fuga prohibētur, & sic à canibus venatoribusq; opprimuntur.

Singulis annis ceruos cornua veris tempore amittere Plinius opinatur, & noua reparare, sed interim quasi mutili & inermes locis abditis foliuagis lačt. Sunt tamen qui putent eos non singulis annis, sed quum nimium fuerint prægrauati, hoc modo cornua decutere. Serpentum cauernas perquirunt, ex quib. narium spiritu illos etiam inuitos extrahunt, eósque perimunt, & veneni vi cornua amittunt, ac mutato totius corporis pilo, senectam exuunt, iuuentamque induunt: & sic in multam ætatem viuunt.

Plin. c. 31. l. 8.

Sunt etiam cerui simplices admodum: vnde nonnunquam viso venatore stupent, & omnia quasi pro miraculo admirantur. Et viatores prætereuntes eminus sequuntur: & sæpe vi canum vrgente ad hominem confugiunt. Mulcentur etiam cantu, sed magis pastorali fistula. Delectātur multum aspectu, & præcipuè virginum, quibus iacentes se attrectari permittunt, & hinnuli illas sequuntur blandioribus vocibus allecti. Fugiunt cerui latratu canum audito, aura semper secunda vt vestigia cum ipsis abeant. Quum auriculas erigunt, acerrimo præstant auditu: quum verò remittunt, fiunt obtusi, & quasi surdi. Vita eorum (vt dixi) longa est, excedunt enim centesimum annū. Captos dicunt Græci scriptores ceruos cum torquibus aureis, quos eis Alexander magnus adijci iusserat, suis nominibus inscriptos, longo tempore post illius Regis obitum.

Ceruorū ætat.

Ceruas, Cicero ait libro secundo de Deorum natura, paulò ante partum perpurgare se herbula quadam quæ Seselis dicitur, adeò vt videantur vim quādam medicam intelligere. Plinius autem affirmat ceruos præmonstrasse Dictamum herbam extrahendis sagittis idoneam, cuius quidem pastu noxia illa spicula quamprimum è corpore deciderent. Locupletior verò testis Cicero dixit: *Capras in Creta feras, quum essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere, quæ Dictamus dicitur: quam quum gustauissent, sagittas excidere dicunt è corpore.* Virgilius quoque in verborum eleganitia,

Seselis.

Pl. c. 27. l. 8. & ca. 8 li. 25. ad Medium.

Lib 2. de nat. deo.

Dictamus.

tia, & sermonis proprietate Ciceronis æmulus, hanc sententiam sequitur: inducit enim Venerem vulnerato Aeneæ hanc herbam afferentem, vbi ait:

Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida.

Deinde subdit.

Non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæsere sagittæ.

Verg. lib. 11. Æneidos.

Quibus ex versibus facile est recognoscere verba & sententiam Ciceronis Maronem fuisse imitatum, vt plerisque etiam alijs in locis cernimus.

Sed ne extra calcem procurrat sermo, dicendum erit ceruorum venationem non omnino ignauam esse. Saltandi enim alacritate, & currendi pernicitate canes atque equos omnes longè præuertunt. Et nisi æstu ac siti enecti in fluuium mersentur, nunquã eos canes assequuntur: at postquam se aqua affatim ingurgitant, nunquam euadunt, sed manifestæ prædæ exponuntur. Hercules itaq; qui nullius laudis expers esse vnquam voluit, inter præclara sua facinora hoc etiam connumerari passus est, quod aëripedem ceruam fixerit. Hic igitur heroum omnium fortissimus docere videtur, hanc etiam ceruorum venationem speciem aliquam virtutis in se habere. *Ceruorum velocitas.*

Omitto insidias, retia, casses, plagas & alia multa id genus, quę feris tenduntur per varios multiplicesque dolos, quibus quidem præda quæ capitur, vilior omnino atq; ignorabilior esse videtur: sicut enim in re bellica præstãtior victoria est, vbi collatis signis & aperto marte decernitur, quàm vbi hostes dolis atq; insidijs capiũtur, sic etiam in venatione gratior præda est quæ canum hominumq; virtute cadit, quàm quæ laqueo aut alia fraude strangulatur. Illud enim ingenuæ nobilitatis esse cernitur, hoc autem ignauæ rusticitatis, illud fortitudinis speciem præ se fert, hoc autem auaritiæ. *Ferina dolis capta, ingnobilior.*

De aucupio, accipitrum natura, eorum generibus, & de aquilis
Tit. VII.

Finitimum venationi est aucupium, quod cum accipitrib. exercetur, hoc quidem temporibus nostris longè diligentius agitur, quam priscis illis seculis, quibus aut prorsus ignotum fuit, aut paucis agnitum. Non enim hanc egregiam exercitationem tacuissent Græci scriptores, qui in minimis etiam rebus diligẽtissimi vel potius curiosissimi semper extiterunt, inueniunturq; eorum scripta, quibus docent quo sibilo, quáve fistula aues alliciuntur, quibusque decipiũtur dolis, & quibus rebus irretiuntur, quo etiam modo area concinnatur, quæ semina sparguntur, quo gestu, plagaque ex tuguriis obducuntur. Nec silent multa quæ leuiora admodum esse videntur. Proinde putandum est accipitrum vsum illis fuisse incognitum. Sic priscis quoque Latinis, qui illorum vestigia penè in omnibus sunt secuti, præsertim quum genus hoc aucupij mirificam quandam voluptatem, gratiam, iucunditatemque de se præbeat, & ingenti delectatione Reges, Principes, & ingenuos quosque viros perfundat. Habet quoque non dissimilem speciem à disciplina militari, disponit enim iuuenum comitatum, equitum quasi alas adijcit, indagatores cum sagacissimis canibus quasi milites leuis armaturæ præmittit, qui aues terrore excitent, & ad volatum compellant. Speculatores in montium verticibus statuit, qui volatum obseruent.

Aucupium.

Adsunt suo ordine qui elata sinistra manu accipitres ferant, aduersusq; volãtes alites artifici iactu eos dimittant. Alij surgentem è terra volucrem quamprimum rapiũt. Alij per apertum volantẽ inuadũt: alij in sublime sese efferentem, deinde singuli vocati, sibiloque allecti, ad notam proprij heri læuam redeunt.

Accipitrum mirabilis natura.

Accipitrum tam feram aëreamq; naturam quis nõ admiretur tam facilè hominum vsibus mansuescere? Cibum humanis manibus accipere, dominum agnoscere,

ſcere, vocemq́; eius quamprimùm à ſublimi aëre auditam ſequi, & vltro à ſumma illa libertate ad domini vincula redire, imperata faceſſere, & partam à ſe prædam, leuiterque libatam Domino largiri. Hæc & ſimilia multa hominibus ignaris ficta eſſe viderentur, & inter deſides atque oſcitantes reticenda, non autē inter ſolertes ac ſobrios. Atqui & vera ſunt hæc & multo maiora quàm his pauculis verbis à me referri poſſint. Proinde hoc genus aucupij nequaquam priſcis ſeculis notum fuiſſe arbitror, quum de eo nihil clarè nec Græcè nec Latine ſcriptum inuenerim. Plinius tamen refert in Thraciæ parte ſuper Amphipolim homines atque accipitres ſocietate quadam aucupari, & illos ex harundinetis ac ſiluis aues excitare, accipitres autem ſuperuolantes deprimere illas captas aues, deinde aucupes cum illis partiri. Qua ex re ſuſpicari poſſumus initium fortaſſe huius aucupij à Thracibus manaſſe, quod deinceps lōgo tempore auctū ad hunc peruenerit vſum, cui iam nihil adijci poſſe videatur. Et qui accipitres alunt atque inſtituunt, omnium miniſtrorum gratiſſimi ſunt Regibus ac Principibus ętate noſtra. Tempore tamen Martialis cernimus id genus aucupij iam aliqua ex parte in vſum quorundam tranſiuiſſe. Nam in diſtichis ſuis quum de accipitre loqueretur, ait:

Plin. cap 8. lib. 10.

Aucupij initium.

Aucupes miniſtrorum omnium gratiſſimi.

Martialis.

Prædo fuit volucrum, famulus nunc aucupis idem
Decipit, & captas non ſibi, mœret aues

Accipitrum primus vſus.

Sed primus accipitrum vſus fuit, vt circumuolando per dolum aues in retia, quæ tecta arboribus erant, propellerēt, quæ quidem illi altius depreſſiúsve volantes vſu prædocti euadebant, aues autem irretitæ ab aucupibus capiebantur. Aegyptij & Aethiopes illi, qui (vt Diodorus Siculus ſcribit) pro literis imaginibus ac ſimulacris quibuſdam vtebantur, quum imperare volebant vt quippiam celeriter ageretur, accipitrem pingebant, quippe qui opinarentur hāc alitem pernicitatem plurimarum volucrum alacritate ſua præuertere. Accipitrū genera ſexdecim eſſe Plinius refert, ſed de his ſolùm pauca explicat, quæ Augures Romani literis commēdauerunt, vel quę in

Diod lib. 4. ſtatim in principio.

Hieroglyphica nota apud Aegyptios pro literis.

Hetrusca disciplina lectitaueiat. Notatque imprimis auxiliari accipitres noctuis repugnātibus cōtra alias alites, bellumq; partiri, hoc quidem commercio quodam instinctuque naturali.

Plin. c. 8. l. 10 Sed accipitrum vsus ac natura, eorumq; diuersitas longe magis temporib⁹ nostris aucupibus nota est, quam scriptoribus illis veteribus, qui ex illis solùm auguria captabant. Nostri enim eos e nidis quasi implumes abreptos nutriunt, tanto studio tantaq; diligentia, vt res admiranda esse videatur. Eorum nanq; secreta rimantur, declinant omnia quæ illis obesse possunt, sequuntur autem quæ illis prosunt. Cibos pro tempore tradunt experientia quadam naturali, quam longo vsu didicerunt. Præmoniti curant illorū aduersam valetudinem magna solertia, & exquisitissimis quibusdam remedijs. Nec minore cura eis indulgent, quàm proprijs liberis. Abdunt illos hyeme caueis vimineis, vel intimis penetralibus domus, vt ab hyberna omni iniuria prohibeātur. Quo quidem loci calidioribus cibis consoti, veterem plumam exuunt nouamque rursus induunt, & ex nouis alarū pennis alacriorem volatum instaurant. Quinetiam quum nōnunquā ex nidis pullos accipere nequeūt, ex libero cœlo, quum iam adoleuerunt, captos, summa industria cicurant. Et quum cernant illorum ferocitatem magna ex parte ab oculorum acie manare, tenui acicula leniter palpebras consuunt, & aliquot diebus eos luminibus defraudant, donec mansuetiores reddantur, quib. deinde dissutis, galericulum capiti adigunt, quo oculos contegant, & in solo deinde aucupio dum in excitatam auem dimittunt, eos reuelāt, vt ex oculorum acie sumpta ferocitate in alitem sæuiant, eamque quamprimùm visam assequantur. Atqui hoc mirum admodum videri potest, quod audita voce sibilóve nutritoris, reuolant, & aërea libertate relicta, ad galerum, vincula, seruitutemq; redeunt. Benignioresq; sunt in referenda gratia his, à quibus nutriuntur, quàm nonnulli hominū, qui illis etiā, à quibus bona quotidie accipiunt, insidiantur.

Accipitrum educatio.

Nonnulla aucupiorum genera ipsæ rapaces alites,

quæ

quæ vngues aduncos habent, & incuruum roſtrum, docuerunt, & præcipuè illæ quæ non cadaueribus, ſed rapta præda veſcuntur: cibum ſiquidem ex venatione vel aucupio aſſiduè captant, ſed quum nimiū ſeneſcunt roſtro, & vnguibus nimis creſcentibus inutiles rapinæ fiunt, paruoque tempore tabeſcunt, ac fame pereunt. Sunt qui putent aquilas aucupij venationisq; commercium cum ſuis nutritoribus contrahere, vt quæ captas à ſe prædas cum illis partiantur, & præcipuè cum cernunt eos infirmos, aut imbecilliores eſſe. Exemplumq; etiam inducunt cuiuſdam aquilæ à virgine pulcherrima educatæ apud Seſton vrbem, quæ quidem permiſſa à puella libero cœlo, gratias quotidie ei referebat, aues enim primò, deinde venatus ſedulò aggerebat. Atqui quum contigiſſet virginem mortuam efferri, gemebunda ſubſtitit aquila, poſtremò in accenſum rogum ſe mittens cum puella ſimul conflagrauit. Huius rei teſtimoniū affert Plinius, ne videatur res ficta, & ſine auctore eſſe. Eſt ſpecies quædam aquilę quæ ab Homero νηττοφόνος ἀετὸς, à noſtris autem Anataria dicitur, hæc aquaticas aues appetit. Proinde circa lacus & ſtagna verſatur. Et quum circumuolat, vmbram ſuam è ſublimi nantibus alitibus oſtendit, illæ timore percitæ, ſe mergunt rurſus, atque iterum, donec feſſæ ex parte emergant, qua minimè ſe videri putant, tunc eas alijs ſemotas cernens aquila, ex alto ſe vibrans inuadit, ac rapit. Nam vbi complures ſūt, eas infeſtare nequit. Plangentes enim alis, aquam plurimam reſpergunt, oculoſq; aquilæ hebefaciunt, vt nihil cernant. Et hac naturali diſciplina aues illæ ceu ex inſtituto ſemper gregatim natant. Accidit etiam aliquando vt aquila raptæ anatis pondus quum tolerare nequeat, cum ea mergatur, obruaturque, & ſic vnà ambæ pereant.

Aquilæ exēplum mirabile cū virgine.

Pl. ca. 5. li. 10.

Anataria aquila.

Ex Pli. cap. 3. lib. 10.

Eſt etiam ferocior aquila, quæ haliæetus dicitur: hęc & piſcatione & aucupio paſcitur, ſed dum aucupatur, alteram ſui generis ſociam acceſſit, & earum vna citima terræ circumuolat, radenſq; tellurē raptat: altera autem per gyrū ſuperiora petens, ſublime volātes

Haliæetus.

tes

rum Regũ (incerta enim historia est propter scriptorum varietatem) agros intra vrbis mœnia, & hortos pensiles iuxta domesticos parietes excogitauit, tanta amœnitate, tantaque iucunditate, vt admirati scriptores rerum, eiusmodi opus inter mundi spectacula collocauerint. Veteres quidem Poëtæ nihil prius admirati fuerunt, quàm Hesperidum hortos, in quib. recensendis complures fabulas connectunt.

Epicurus hortorum magister.

Epicurus philosophus (vt quidam scribunt) hortos instituit, & hortorum magister honoris gratia cognominatus extitit. Viuebat enim Epicurus in horto Athenis cum amicis suis, quem moriẽs deinde testamento legauit Hermacho Mitylenæo, qui eius ludo successit, & sic deinceps quibuscunq; successoribus suis qui ab eius nomine philosopharentur. Tarquinius etiam superbus hortulo suo domestico plurimum delectatus est, ex quo filij nũtio sæuum, ac sanguinariũ responsum dedit. Sed Romani veteres longè prius agrorum quàm hortorum curã habuerunt. Crescente deinde imperio, ac singulorũ opibus confluentibus, in extruendis hortis innumerabiles pecunias ad insaniam vsque impenderunt, quorum profusio exterorum Regum opulentias superauĩt.

Tarquinius superbus.

Non erit igitur alienum agrorum hortorumque exercitationem Regi quem instituimus permittere, & præsertim quòd vitam longiorem salubrioremq; ex ea assequetur, hilarius iucundiusq; viuet, & honesta semper voluptate fruetur. Proinde minus admirandum est veteres Poëtas Veneris voluptatis Deæ hortos dicatos consecratosque esse voluisse, quod etiam Plautus comicorum facetissimus testatur.

In Veneris tutela horti, quod Plautus, teste Plinio cõfirmat. Sic & Nævius: Coquos edit Neptunum, Venerem, Cererem,

De lusu pilæ, & de diuersis pilarum nominibus: Regesq; nonnullos studiosè pila lusisse.

Tit. IX.

ALIAS nonnullas Principum exercitationes, quæ virtutis speciem aliquam præ se ferunt, non omnino repudiandas esse censeo, & præcipuè in viridi iuuenta, in

qua

qua ocium summopere formidandum est. Princeps enim ociosus aut molestè degit, aut minus digna meditatur. Reges itaque Principesque nonnullos legimus studiosè admodum pila lusisse, & Mæcenatē in primis, qui antiqua Hetruscorum regū genere oriūdus, omnes regias virtutes habuit. Nam non modò rei bellicæ gloria claruit, & sapientia consilioq; excelluit, verùm in studijs quoque omnium bonarum disciplinarum emicuit, & ingenia temporum suorum adeò fouit, vt Musarum pater iure optimo appellari posset. *De Mæcenate.*

Et certè nisi Virgilium inopem, & patria eiectū benigno hospitio accepisset, & opulētis donis ac muncrib. affecisset, caruissemus omnino Mantuanis carminib. quæ Musam Latinā æmulā Smyrnæis plectris reddiderunt, vt Silius Poëta cecinit. Ea sanè iactura linguæ nostræ quàm maxima extitisset. Sumus enim hoc vno cū Græcis in dubio certamine, & si Homero, tanquā parēti, ætatis gratia aliqua ex parte cedimus, longè tamē alios omnes noster Maro antecellit. Sed ad Mæcenatem redeo, quem dico aptè admodum ac strenuè pila lusisse, testemq; citabo Lyricorum nostrorum summum Flaccum Horatium, qui & ipse ab eodē opibus & dignitate honestatus est: & vt ei gratiam referret, plerosque librorum suorum ad eum scripsit, dicit enim, quum Ariciæ diuertissent: *Virgilius.* *Homerus.* *Mæcenas pila lusit.*

Lusum it Mæcenas, dormitum ego, Virgiliusq;: *Serm. lib. 1.*
Namque pila lippis inimicum, & ludere crudis. *Saty. 5.*

Optimè etiam pila lusit Publius Scæuola vir grauissimus, & iureconsultorum omnium disertissimus. Is cùm à forensi labore fessus esset, pila se aliquantulum instaurabat, vt refert Cicero. Lusit etiā pila studiosè admodū ex philosophis Lycon Troadensis, ad quam quidē fessus studijs sapientiæ confugiebat, tāquam ad placidam auram post difficilem æstum atq; calorem, vt gratior deinde esset ad studia reditus. *Pila benè lusit Scæuola I. C.*

Dionysius quoq; Syracusanus pila summopere delectatus est, sed homo ad sæuitiam natus etiam inter ludendum pusionem, quem vnicè adamabat, interemit, cuius facti adeò eum pœnituit, vt vix à seipso manus abstinuerit. *Diony. Syr.*

Sed quid immanissimum tyrannum memoro, quũ Regem virtute & rerum gestarum gloria omniũ maximum testem inducere possim? Lusit Alexander pila, & sępenumero quidẽ, quum militia, & rebus serijs ocij aliquid dabatur. Et cùm natura munificentissimus esset, & aucto imperio liberalitatem benignitatemque accumulasset, adiecissetq; iucunditatẽ quandam & alacritatem in donando, qua sola omnib. gratificari videbatur, inter ludendum quidem collusores omnes aliquid petentes muneribus afficiebat.

Alexan. pila lusor.

Quocirca Serapion adolescens modestus ac facetus, qui eam crebò ludere solebat, cum nihil poscens nihil etiam vnquã dono ferret, hoc animaduertens, pilam ad alios omnes præterquam ad Regem mittebat: ac tũ dicente Alexãdro: *Quid ad alios pilam mittis, ad me autem nequaquam?* Non petis, inquit, hoc audiẽs Rex, leniter arrisit, & confestim munera quã maxima ei afferri iussit, quib⁹ ille lętior factus, pilam alacrius mittebat. Tum Alexander: *Planè vt video* (inquit) *munera gratiora sunt non petenti, quàm afflagitanti.*

Serapion.

Lusit pila aliquando etiam Cæsar & singulis collusoribus suis centena sestertia numerari iussit, vni L. Cæcilio quinquagena tantùm: hic facete: Num vna manu ludo? Tum ridens Cęsar, numerum æquari imperauit. Pilæ ludus apud veteres compluribus claris viris gratissimus fuit, adeò vt nõ puduerit Dorcatiũ Romanum poëtam nõ vulgarẽ de pilæ ludo prodere, & diuerso carmine heroico ꝑcepta tradere: cuius auctoritatem nonnulli sequentes, relicta Græca origine putauerint pilã à pilis, quib⁹ densata esset, dici. Ait enim Dorcatius.

Cæsar. *L. Cæcilius.* *Dorcatius.* *Pila vnde dicta.*

Neu tu parce pilis viuacis condere ceruі,
Vncia donec erit geminæ super addita libræ.

Pilarũ species plures.

Plures enim pilarum species erant, quarum aliæ pugno, aliæ expassa manu pulsabantur, aliæ verò calce feriebantur, vel missæ in lusorem ex aduerso repulsabantur. Earum nomina ex diuersis lusionibus manauerunt. Nam trigonalis pila dicitur à formæ specie. Paganica à pagis, in quibus vsui erat, sicut rusticana à rure. Conflatilis autem, quòd flatu, quò leuior esset, im-

impleretur. Hāc Martialis follē appellat, siue per similitudinem (turget .n. vt follis) siue quòd presso folle inflaretur: vnde illud Persij Satyrici illius obscurioris,

Folle premis ventos.

Pila nihil indecori in gestu præbet, sed speciem quandam potius ingenuā præ se ferre videtur. Nihil fictū, nihil simulatum in se habet, vt pleræq; aliæ lusiones, quę quidé mendaces sunt, collusores fallere nitūtur & omnia simulando dissimulandoq; agunt. Præstat etiam quandam corporis agilitatem, dexteritatemque, & saltando ac currendo hominem exercet.

Idcirco dicendum erit pilæ ludum iuuenibus permittendum esse. Tales enim lusiones non indecoræ sunt, dum fiunt relaxādi animi gratia, vt ad studia & res serias alacrior, iucūdiorq; deinde sit reditus. Aristoteles laudat Anacharsis Scythę sententiā, qui dicere solebat, nō turpe esse aliquando modestis lusionibus oblectari, vt alacrior ad philosophiam fieret reditus. Et idcirco liberi hominis Cicero esse ait aliquādo nihil agere. Atqui Scipio dicebat se repuerascere quum relicta Republica apud Caietam conchulas legeret, & vmbilicos vnà cum Lælio amico suo. *Ludendum quandoque.* *Sententia Anacharsis.*

Nequaquam fieri potest, vt semper in animi, corporisve laboribus simus, est siquidem aliquando cessandum, vt exinde industria gratior nobis fiat, nō erit igitur finis cessatio, quæ modici temporis est, sed veluti instauratio quædam ad laborem. Vitandę tamen sunt nequitiæ, & lubrica illa quæ odia hominum incurrunt, qualibus delectabatur Ottho in adolescentia sua. Hic enim per vrbem vagabatur comitatus improbis ac procacibus iuuenibus, & obuios quosque verberibus cędebant, inualidos autem temulentósve captos, sagoque impositos in sublime iactabant. *Ottho.*

Principes Rerumpublicarum ludos populis præbere consueuerunt, non modò vt victorias suas & famam rerum gestarum diutius celebrarēt, verùm vt ludis peractis homines ad laborem & industriam hilariores redirent, vt fecerunt Romani post exactos Reges, qui ludos plebeios ꝓ libertate instituerunt, vt plebē ad munia militaria promptiorem redderent,

&vt eam ad futura quoque bella pro tuenda libertate armarent.

Aleam & aleatores Regibus odio eſſe debere.

TIT. X.

ALEAM ludere non modò pernitioſum, verùm etiam deteſtabile omnino eſt. Quinetiam ſenatuſconſulto (vt Paulus iureconſultus refert) vetitũ eſt in pecuniam ludere, præterquam ſi quis certet haſta, vel pilo iaciendo, vel currendo, ſaltando, luctando, vel pugnãdo, quod virtutis cauſa fiat: qubus ex rebus etiã ſpõſionẽ facere licet: ſed ex alijs, vbi ex virtute certamen non fit, non licet. Si verò ſeruus vel filius familiãs victus fuerit, patri vel Domino competit repetitio in eo quod in alea luſum eſt. Eiuſmodi leges Romanorum in aleatores, docent quàm deteſtanda ſit alea, quantoq́; odio inſectãdi ſint aleatores. Omnes in pecunia luſiones, ab ignaua auaritia, ſegniq́; otio proficiſcuntur, rem familiarem prodigunt ac profundũt, in iram inſaniamq́; impellunt: ab omni virtutis ſtudio, omniq́; liberali induſtria reuocant: conſilia perturbant, mentis cogitationes hebefaciunt, vim, dolũ, iniuriam, rapinam inſinuant, latrocinia, furta, ſacrilegia, homicidiaque perſuadent. Et nonnunquam hominem in tantam deſperationem inducunt, vt non modò alijs necem intendat, verùm etiam ſibi violentas manus afferat. Quid quòd aleator omnis ſemper anxius, ſemper querulus, iracundus, moroſus, difficilis, mœſtusq́; degit? Victus pro damno mœret, quo ſe pacto redimat meditatur, vltionemq́; affectat. Victor verò inſanit, exultat, maioriq́; lucro inhiat, ſeipſum torquet, alios autem omnes odio habet. Auet ſemper diuitias atq; opes, non vt illis perfruatur (nã in ſumma opulẽtia eſurit ſemper ac ſitit, & genium ſuum, domeſticosq́ue penares defraudet) ſed vt illas cum colluſoribus effundat, & aleæ inſatiabilem voraginem expleat. Aleator nemini quicquam credit, nemoq́; ei ſe aut ſua permittere vnquam cupit.

Luſus auari omnes prohibiti.

Aleator.

Lex

Lex fuit apud Aegyptios ad hanc sententiam: *Aleator omnibus accusare volentibus obnoxius esto.* Qua quidem lege declaratur, quàm suspecti sint omnibus mortalibus aleatores, quamq; proni ad singula quæque flagitia ac scelera. Ex malo enim ludēdi vsu quęstioni per legem subiunguntur, eorumque delatores innoxij à talione sunt, & odium omnium hominum incurrunt. *Lex Ægyptiorum, de aleatoribus.*

Non igitur in pecunia ludet Princeps hic cui pręcepta damus, nec suos ludere sinet, si bene audire cupit, & familiares rixas prohibere. Inter probra, scelera, & immanitates Neronis, hoc etiam notatur, quod quadringenis sestertijs punctum bissenum aleam luserit. Octauius verò Augustus omnium Cæsarum fortunatissimus habitus est: & postquam potitus est regno, ciuiles virtutes modestè satis seruauit. Is tamen notatus est, quòd nimis aleæ indulgeret. Quem quidem rumorem nūquam eum expiasse Suetonius refert. Nam non modò iuuenis lusit, & infamiæ nota non caruit: vnde in bello Siciliensi vulgato epigrammate incessabatur, postquam bis classe victus naues perdidit. Aliquādo vt vincat, ludit assiduè aleam. Sed etiam senex, & palàm quidem, & non solum Decembri mense (quo licentius multorum exemplo ludere potuisset) sed festis quoque & profestis diebus. Qua etiam de re quasi gloriabundus literas ad filiā dedit, in quibus eam certiorem faciebat, se plurimam pecuniam vicisse. Atqui leuioribus etiam nequitijs delectabatur Octauius, ludebat enim nucibus cū paruis pueris, quos facie & vernacula garrulitate amabiles conquirebat: cum quibus dum in balneo lauaretur, per risum dicebat se cum suis pisciculis natare. *Nero.* *Octauius, fortunatissimus Imperatorū.* *Octauij lenitas.*

Reges iudicium de se quandoq; foris exquirant. Tit. XI.

HOc loco monendi sunt Principes, vt minima etiam quæque probra caueant, semperq; secum cogitent singulas quasque actiones suas ante ora oculosq; omniū

ciuium obuersari, qui benefacta negligunt contemptuique habent: at ea quæ vel minimam probri suspitionem præ se ferre videntur, lynceis oculis contuentur, perpetuoque meminerunt, alijsque commemorant, rumores quoque semper augent, famamque instaurant, quò errata maiora esse credantur. Plerumq; homines qui clandestinis susurris mussitant, aut liberius in Principes oblatrant, multitudinis amatores esse perhibentur, & libertatis virtutisq; studiosi: qui verò Principũ facta efferunt, admirantúrve, aut adulatores habentur, aut spe, pollicitationibus, donisve corrupti. Hinc vetus prouerbium increbuit: Regiũ esse bene agere & male audire. Vnde ea laus optimis Principibus gratissima esse debet, cui vituperationi interdũ locus pateat, vbi res aliquæ perperam agantur. Hac mente ductus Agesilaus Lacedæmoniorum Rex assiduè in propatulo & hominũ oculis versabatur, putãs iuspectã vitam esse, & maledictis probrisq; obnoxium, eam quæ in tenebris ageretur. Turpitudo enim lucem ac testem fugit, honestas autem lumen atq; arbitros amat. M. Antoninus Cæsar, qui etiã à studijs, sapientię laudẽ meruit, semper de se vera audire affectauit. Proinde ex suis nonnullos passim per vrbẽ mittebat, qui vulgi rumores colligerent: & ex illorũ relatis plerumque actiones suas mutabat in melius.

Prouer. ex Plutar. in apopht. Alexãdri ad fi.

Pli. l. 35. c. 10.

Apelles quoque pictor diligentissimus, operum suorum iudicem vulgum meliorem aliquando quã se ipsum esse putabat. Perfecta enim opera sua pro foribus in pergula quadam, quam illic in propatulo habebat, exponebat, latebatque clanculum, vt vitia quæ notarentur, emendaret. Sutor quidam quum transiret, deprehendit in crepidis vna intus pauciores fecisse ansas. Tum pictor id aduertens, verùm esse cognouit, & clàm noctu erratum emendauit. Postridie eius diei idẽ sutor pristina emendatione elatus, circa picturam cruris cauillari accepit. Tunc Apelles leuiter indignatus, sutorem monuit, *ne vltra crepidas* iudicaret. His exemplis monemur, vt de nobis ipsis iudiciũ nonnunquam foris exquiramus. Nimia enim in nos ipsos indulgentia plerumque fallimur.

Plin. lib 10.

Idem-

Idemq́; efficimus, quod oculi humani facere solēt, qui quum omnia circunspiciant, acuteq́; intueātur, se tamen ipsos non vident, seq́; penitus ignorant.

De calculorum siue latronum ludo. Tit. XII.

Calculorum ludo, latronum siue latrunculorū, nonnulli Principum etiā indulgent, vt qui illum putent similitudinē quandā veræ pugnæ, vel quasi bellicas insidias præ se ferre. Duas enim in partes discretus est, ex altera milites nostri, ex altera autem hostes decernere videntur. Cuius meminit Ouidius quum ait: *Latrunculorum ludus.*

Siue latrocinij sub imagine calculus ibit,
Fac pereat vitreo miles ab hoste tuus.

Fiebant enim eo tempore ex vitro. Hunc ludum sunt qui putent à Diomede inuentum ad tedium Troianæ obsidionis euitandum: idcirco militibus obsidionarijs ab Imperatoribus concessum fuisse arbitrantur. *Diomedes.*

Mutium Scæuolam hoc genere lusionis delectatum fuisse legimus, quum à ciuili sapientia ei otium aderat. Hunc gemmarum ludum, vel gemmam appellari à nonnullis Latinis constat in adulationē Cn. Pompeij, vt quidam opinātur, qui in tertio triūpho, quem de Piratis, Asia, Ponto, gentibus, Regibusque egit, alueum transtulit cum calculis tesserisq; ex duabus gemmis, latum tres pedes, longum pedes quatuor. Gemmei quoque erant calculi, diuerso inter se colore discreti. Hos secutus Martialis ait: *Ludus gemmarius.*

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

Rex verò quem scribimus omni virtute præcellentē, ocio non abundat, desidiosam cessationem non quærit: idcirco ab eiusmodi lusionibus, quæ tempus in cassum terunt, omnino abstinere debet, ne rebus serijs opportunitatem interuertat. Est enim opportunitas occasio gerendorum, & optimum temporis spatium, quam εὐκαιρίαν Græci appellant.

Consuetudo vitæ cũ doctis viris, optima omnium exercitationum habenda est.

Tit. XIII.

DICENDVM igitur erit nullam in ocio honestiorem exercitationem esse posse ea, quæ crebris sermonibus quotidie cum optimis atque eruditis viris agitur. Est enim (vt Theognin poëtam dixisse Aristoteles meminit) *quædam virtutis exercitatio, cum bonis viris conuersari.* Et quidem in hoc Princeps priuatos omnes antecellit. Priuati enim ex æqualib. suis quos possunt, eligũt, cum quibus versentur, & præcipuè cum illis congregantur, quorum studia suis similia esse cernunt, quorumq; animi mutua inter se consuetudine oblectantur. Princeps autẽ omnes penè obsequio intentos habet, & studiosos admodum sui: nec quispiam est qui non vltrò se ingerat, cupiatq; ei obtemperare, si eius opera vti velit: proinde optionẽ habet latissimam, & optimos ac probatissimos quosque eligere potest, quib. cũ assiduè versetur. Negligentior itaq; videretur, culpæq; obnoxius, si adulatores, scurras, aut improbos, viris vrbanis ac probis anteferret. Verùm si eius regio non abundat doctis ac præclaris hominib. aliunde accersiri iubeat. Vt enim diligens venator si in patria sua optimam canẽ non inuenerit, Epiroticam, aut Laconicã magna impensa magnaq; diligentia exquirit, sic Rex si regionis suæ idoneos indigenas nõ habebit, toto orbe terrarũ perquisitos omni studio omniq; largitione ac liberalitate conducet.

Theognidis sententia.

Similia.

Isocrates Regi suo prohibet, ne cum omnib. familiariter conuersetur. *Nimia enim familiaritas contemptũ parit, raritas autem admirationem conciliat*, vt est in veteri sententia. Sed eos eligat, quos per virtutem amicitia ac cõsuetudine sua dignos esse putauerit. Nec illis vtatur, quorũ congressu delectetur propter sermonis festiuitatẽ, facilésve mores, sed illis, quorũ opera atq; cõsilio res magnas optimè gerere possit. Et hoc imprimis sibi persuadeat, se tali ingenio taliq; natura ab omnib⁹ iudicari, quali præditi fuerint illi, quos assi-

assidua consuetudine & amicitia coniunctos habebit. Nulla certè harmonia gratior, nulla consuetudo iucundior, nulla exercitatio vtilior ea, quæ quotidianis sermonibus cum prudentissimis atque doctissimis viris habetur, à quibus nunquam quisque discedit quin doctior euadat, vt Comicus ille ait. Hi de rebus diuinis piè sanctèque disserent: superstitiones & aniles formidines ex animo euellent, verum Dei cultum veramq; religionem suadebunt, naturæ arcana, rerumq; edocebunt, ciuili sapientia imbuent, nihil incognitum aut obscurum esse permittent, eloquentia consilioque adiuuabunt, efficientque vt neminem decipiat, & à nemine decipiatur. Scita est enim Agesilai Regis sententia, *qui ait regiæ, dignitati non astutiam, sed bonitatis excellentiam conuenire.*

Fructus ex doctorũ virorũ consuetudine.

Rex nõ sit astutus.

De peregrinationis vtilitate, de Geographia, Cosmographia, & pictura mundi, ac regionum in quibus bellum geritur.

TIT. XIV.

VTILEM admodum exercitationem Regibus ac Principibus longinquam peregrinationem esse, pleriq; doctissimorum virorum arbitrantur: ex qua multa audiunt, multa discunt, multaque oculis cernunt, quæ nulla disciplina, nulloque doctore vnquam perdiscere possent. Testis adstipulatorque huius sententiæ imprimis Homerus inducitur, qui Vlyssem, quem Græcorum sapientissimum facit, à diuturna longinquaque peregrinatione præcipuè laudat, librumq; suum talibus orditur.

Peregrinatio Regi perutilis.

Vlysses.

ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα πολύτροπον, &c. *1. Odiss.*

quod ita reddit Horatius in arte poëtica.

Dic mihi musa virum, captæ post tempora Troiæ
Qui mores hominum multorum vidit, & vrbes.

quasi præferat Vlyssis errores, ac peregrinationem omnib. rebus, quas didicerat in decẽnali bello Troiano, in quo tot Reges ac Principes militauerant cum tanta diuersarum rerum varietate, tantaq; mutatione

fortunæ. Nec solùm Vlyssem vagum, ac peregrinum inducit Homerus, verùm maximos quosque Imperatores ac Duces. Nestor siquidē gloriatur, quòd cum Lapithis versatus fuerit: Menelaus autem iactabundus exultat, quod Cyprum, Phœniciam, Aegyptumque aduenerit, Thebas quoque viderit, quas centum clauderent portę, & singula quęque ducentos haberet custodes equis instructos: & quòd Aethiopiam etiam lustrauerit, Sidoniam, ac Libyam. Medea quoque quum arcem Corinthi conscendisset, nitebatur matronis illis, quæ arci ac templo præerant, persuadere, ne quippiam mali suspicarētur, vitiòve sibi darent, quod longe à patria tandiu abesset, quando multi rem suam benè & honestè procul à patria gesserint, multi autem malè ac turpiter intra domesticos parietes victitauerint, improbatique ab omnib[9] fuerint. Sed illarum matronarum taciturnitas ostendit, fœminarum peregrinationem semper suspectam esse, & turpitudinis impudicitiæque indicium prę se ferre. Vnde Tragici & Comici poëtæ peregrinam ad uenamq; mulierem frequenter pro impudica ac turpi vsurpare solent. Noster autem Maro Mantuanus, qui Homericas Rhapsodias in omnibus æmulatur, quot regiones, quot portus, quot insulas euasisse ac superasse Aeneam suum facit, antequam fugientem (vt ait) Italiā prehēdere posset, vt incunabula Romani imperij ex profuga peregrinatione sua statueret.

Peregrina, pro meretrice: vt Terent.

Sed nunc ad historicorum exempla descendamus. Sosoosis omnium Aegyptiorum Regum excellentissimus, Araxiam, Libyam, Aethiopiam, & vniuersam Indiam ad Oceanum vsq; peragrauit, & Scythiam pone Tanaim fluuium, qui Europam ab Asia disterminat, quibus in locis & Colonias deduxit, atq; Obeliscos erexit, vt monumenta militiæ ac peregrinationis suæ perpetuò figeret.

Refert etiam Laërtius Archelaum Cosmographū scripsisse Alexandrum Macedonem maximam terrarum orbis partem peragrasse, vt ea omnia ediscceret, quæ ad optimam Regis disciplinam pertinerent: proinde Alexandrum sæpe gloriari solitum fuisse aiunt, se plu-

Diog. Laërtius l. 2 in Archelai vita.

ſe plura oculis luſtraſſe quàm alij Reges vnquam animo & cogitatione attingere valuiſſent.

Ptolemæus priſcus Aegypti Rex diutius peregrinatus fuiſſe dicitur, & ignotas quaſdã regiones poſt eum peregrinantibus pateſeciſſe. Primum enim omnium (vt Diod. tradit) Aethiopiam ingreſſus eſt: ante eum ſiquidem nemo Græcorum in Aethiopiam tranſmiſerat, neque Aegypti montes tranſcenderat. Adeò enim inuij ac difficiles eſſe putabantur, vt nemo iter per eos tentare auderet. *Diodorus Siculus lib. 4.*

Cambyſes quoque Perſarum Rex multa ex diuturna peregrinatione perdidicit, quæ deinde Cyrum filium edocuit, vt præclarè refert Xenophon in libris ſuis de puerili Cyri diſciplina. Sed Cambyſes quum in Meroëm vſque peragraſſet, perſpecta inſulæ vtilitate (æris enim, ferri, argenti, aurique fodinas habebat) magnam vrbem in ea ædificauit in formam Perſici clypei, vt peregrinationis ſuæ diuturnam memoriam ſtatueret: & inſulę atque vrbi nomen Meroë dedit, à nomine ſororis ſuæ illic mortuæ, cui templum ſtatuit, & aram conſecrauit.

Romani etiam omnium mortalium excellentiſſimi, habitabiles omnes orbis regiones quaſi propriũ domicilium propriámve vrbem peragrabãt, & quicquid vſpiam gentium terrarúmve cognitu dignum inueniebant, quamprimum literis commendabant, vel in patriam transferebant, ſi res eiuſmodi eſſet, quæ è loco transferri poſſet, adeò vt non modò omnium gentium detracta armis ſpolia reportarent, verùm etiam diſciplinas, mores, leges, inſtituta, arteſque omnes acciperent, & in proprios lares deuectas paruo temporis curriculo longè meliores præſtantioreſque redderent: vt fecit M. Marcellus Imperator ille fortiſſimus, pugnaciſſimuſque, qui ex Syracuſana præda imagines, ſimulacra, ac ſigna quæque præſtantiſſima Romam aduexit, nõ ſolùm ad triumphi pompam, ſed ad vrbis quoque ornamentum: vix enim in Italia nota erat graphidis ars, & iucunda atq; admirabilis illa ſculpturæ ratio, in qua deinceps plures artifices Romæ claruerunt. Simulacra *M. Marcellus.*

enim

enim in delubris dicata ad deuictam vsque Asiam (à qua omnis luxuria in vrbem irrepsit) lignea aut fictilia fuerant: sed aduecta postea vndique breui tempore adeò creuerunt, vt in M. Scauri ædilitate tria signorum millia producta fuisse scribantur. Repleuit vrbem signis L. Mummius deuicta Achaia. Luculli etiam multa inuexere. Fabius quoque Maximus capto per vim Tarento, æneam Herculis imaginem Lysippi opus sustulit, & in Capitolio consecrauit. Sic etiam complures alij Imperatores Romani effecerunt, qui signa omnia præclara Romam pertulerunt, vt vrbem non gentium imperio, sed optimis etiam quibusque artibus decorarent. Nec is sum, qui mihi persuadere possim, aliquem hominem perfectè sapere, qui parua aliqua ora, vel breuiore terræ angulo, vel vnis mœnibus delitescēs, reliquas mundi partes ignoret, nullos mortales præter indigenas suos norit, non externos aut consuetudines varias viderit, sed contentus sit his rebus, quę exiguo spatio natalis soli, paruiq; laris angustijs cernuntur: præsertim quū animus noster nunquam conquiescat, sed diuina humanaque omnia semper meditetur, pabuloque cogitationis alatur, nec diutius in eadem meditatione ac contemplatione persistat, sed noua continuè inquirens, vix notis veteribusque inuentis contentus esse possit: cui natura ipsa nocturnæ quietis tempore varias species, diuersaque simulacra subijciat, vt immortalis ipse atque diuinus, mortale terrenumque corpus dormire ac requiescere aliquandiu sinat, donec naturali quiete foueatur absitque à rebus agendis. Nec Claudiano poëtæ assentior, qui beatum illū esse statuit, qui nunquam à patrio solo pedem extulerit, sed in natiuo agello consenuerit. Atqui beatitudo puerorum hæc mihi esse videtur, qui (vt ait Cicero) *fœlicitatem ponunt in nihil agendo*. Claudiani versus eiusmodi sunt.

L. Mummius.

Non sapiens qui paruulum dūtaxat spatium pererrauit.

A Claudiano dissensum, qui peregrinatio nē nō iudicat esse necessariam.

Fœlix qui patrijs æuum transegit in agris,
Ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem.
Qui baculo nitens in qua reptauit arena,
Vnius numerat secula longa casæ.

Hanc

Hanc etiam opinionem protulerat ante eum Lyricus noster peregregius, quum inquit:

Videtur tamẽ Horatij carminis alia esse sententia.

Beatus ille qui procul negocijs
Vt prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis,
Solutus omni fœnore.

Sed his omissis ad peregrinationem redeo. Osiris Rex, quem Aegyptij quasi Deum venerantur, terrarũ orbem magna ex parte lustrauit: qua ex re adeò gloriabatur, vt in columna sepulchri sui inscribi iusserit: Osiris Rex sum, Saturni antiquior filius, qui nullum orbis locum reliqui, ad quem non penetrauerim, docens ea omnia, quæ pro humani generis vtilitate inueni: vt Diodorus Siculus scribit.

Democritus verò Abderites, quem Timon philosophus omnibus alijs sapientibus prætulit, magnum patrimonium in diuturnæ peregrinationis viatico impendit, vltra quidem octoginta iuges annos peregrinatus est, vt ipsemet in quadam epistola sua meminit. Ait enim, *Præter omnes homines ætatis meæ mundi regiones atq; vrbes vidi.* Neque hoc admirationi cuiquã esse debet, vixit siquidem Democritus annos centũ & octo, vt scripsit Hipparchus. Vbicunque enim gẽtium terrarúmve aliquid se discere posse arbitrabatur, illuc quamprimum proficiscebatur, ne quid relinqueret, quod vspiam ab homine disci posset. Perrexit siquidem Babylonem, & deinde in Aegyptum, vt à sacerdotibus illis Geometriam perciperet, & si qua etiam alia eum latebant. Magos in Perside, deinde Chaldæos adiuit, à quibus (vt Herodotus refert) Theologiam, & Astronomiam perdidicit. Habuerũt enim Chaldæi varias Astrologorum sectas, & secundum diuersas opiniones sortitæ sunt nomina à præceptoribus, vt Orcheni, Borsispeni: Celebriores omnium habiti sunt Ciden, Naburianus, Sudinus, & Seleucus, qui Chaldæus fuit, ex Seleucia eorum vrbe: hic per suam doctrinam notus fuit Græcis Latinísque mathematicis omnibus sui temporis. Traiecit etiam Democritus in Indiam, vt à Gymnosophistis propriam eorum disciplinam perdisceret, mox

Diodor. Siculus lib. 1.

in Aethiopiam, & vltra Rubrum mare transmisit, vt doctis quibusdam viris congrederetur. Sed quid ego Democritum memoro? quasi hic solus peregrinatus sit, quum doctissimos quosq; inueniam longinquas regiones dicendi gratia adiuisse. Nec id abs re esse arbitror, profitentur enim sapientiæ studium, quæ philosophia dicitur, diuinarum humanarumque rerum peritiam. Proinde res humanæ perdiscendæ sunt ab eo, qui eruditus esse, & haberi cupit. Hæc quidem non in angusto quodam diuersorio inueniri possunt, sed ex diuersis locis varijsque hominibus indagari debent. Fieri enim potest, vt quispiam in suis penetralibus nonnulla quidem sciat: sed multa illa ac penè innumerabilia à compluribus ac diuersis percipienda sunt.

Peregrinantiu Principiu officium.

Quæret igitur in primis, & diligenter scrutabitur diuersorum hominum mores, varia ingenia, variasque naturas. Principum actiones solertissimè indagabit, vrbanas quoque ac ciuiles disciplinas secundum varias gentes intelliget. Perquiret omnia quæ ad cœlestium humanarumque rerum notitiam spectant. Non ignorabit res maritimas, quę quidem vsui hominum pernecessariæ admodum sunt. Scitè profecto veteri prouerbio dicitur: *Tuta est nauigatio illa, quæ ex aliorum casibus discitur.* Animalium, arborum, plantarumque naturam non spernet. Quarum rerum peritiam tanti fecit Alexander, vt Aristoteli philosopho pereximio hanc solertiam demandauerit, vt perquisitis animalium seminumque naturis, de eis quam diligentissimè scriberet, iussitque vt quæcunq; huic inquisitioni vsui essent, ei ab omnibus suppeditarentur. Peregit opus Aristoteles quinquaginta voluminibus, quorum nonnulla nostra etiam ætate leguntur, cum magna doctissimorum hominum admiratione. Hæc omnia & infinita alia, quæ ad rerum prudentiam pertinent, non in paruo, angustoque loco diuersoriòve reperiuntur, sed per vniuersum terrarum orbem sagaci diligentia perquisita inueniuntur.

Ex Plin. c. 16. lib. 8.

Hic labor eorum cernitur, qui Cosmographi Geographíve

graphíve appellantur, quorum diligentia nos non parua ex parte à peregrinandi labore atque impendio liberauit. Horum primus auctor Homerus extitit, vt Hipparchus scripsit, qui poësim suam omni doctrinarū genere refersit, & regiones omnes ad quas eo tēpore penetrari poterat, magno studio magnoque ingenij acumine lustrauit, & singulas quasq; vrbes tanquam aliquo insigni flore versibus suis ornauit, & quasi varijs coloribus pinxit. Nec omnino expers peregrinationis fuit Homerus, quem in Aegyptum peruenisse non solum sacerdotum libri testantur, sed ipsius etiam scripta. Inducit enim Helenam potionem Telemacho, qui apud Menelaum diuertebat, præbuisse, qua mœroris sui è vestigio ille obliuisceretur, quam quidem à Polymnesta Thanis coniuge diluere didicisset. Solæ enim Diospolitanæ, hoc est Thebanæ mulieres, iram ac mœrorem potionib. sedare poterant, & obliuionem quandam malorum carminibus impetrare. Linus quoque & Musæus, qui circa Troiani belli tempora vixerūt, diutius quidem peregrinati sunt, & ab Aegyptijs Phœocibusque plurima didicerunt, eorumque disciplinam in plerisque imitati sunt. Homerum deinde in Geographia Alexander & Hecatæus Milesij ambo, & Eudoxus, qui vicinus illorum temporum extitit. Non diu pòst claruerunt Dicęarchus & Eratosthenes, qui cōplura scriptis superiorum etiam addiderunt, propter cognitionem rerum magni Alexandri, qui pluribus victorijs potitus, complures ignotas ante se prouincias lustrauit, & sic vberiorem multo scriptoribus materiam prębuit. Hecatęus qui primus omnium de situ orbis librum edidit, breuiter pauca scripsit, & notiores quasdam regiones atque vrbes attigit, occultiora autem loca ignorauit. Cui tamen gratiæ habendæ sunt, egit enim quod potuit, & breui quidem compendio posterorū ingenia excitauit, & ad veriora quædam indaganda expergefecit. Nam Polybius deinde Megalopolitanus & Possidonius certiora tradiderunt propter recentes Romanorum victorias, qui plurimas gentes ac nationes subegerunt, qua-

Helena. *Hecatæus.* *Polybius.*

rum

rum etiã nomina incognita ante ea tempora omnino fuerant. Strabo verò Cretensis, vir plurimę lectionis, summa diligentia, vberique doctrina omnia complexus est, adeò vt consummato operi nihil adijci possit. Cæsaris enim Dictatoris & Octauij Augusti temporibus vixit, quibus imperantibus, vniuersæ orbis terrarum nationes ac gentes paruerũt Romanis, quibus tum nihil incognitum esse poterat, vt qui omnibus gentibus populis ac nationibus imperarent. Et ipse etiam Strabo Romæ degebat, & cum clarissimis doctissimisque viris versabatur, & vt in præclaro opere suo sæpe ipse testatur, longam peregrinationem peregit. Aphricamque omnem, & pleraśque prouincias alias magno cum periculo peragrauit, vt exinde certiora scriberet, & obscuriora quædam oculorum fide perdisceret. Nec parũ adiumenti nobis præstitit Ptolomęus, qui admiranda quadam doctrina non modò regiones orbis omnes, verùm singulas penè vrbes ad cœli ambitum dimensus est. Polybius tamẽ longè ante eum dimensionem orbis terrarum per millia passuũ geometrica ratione cõputauerat: sic etiam Artemidorus, & ex Romanis Agrippa, ac etiam Nigidius Figulus: alij etiam Græcorum terram ad cœli ambitum digesserant per circulos, & vmbras pares. Diodorus quoque Siculus triginta annos in opus suũ se absumpsisse fatetur. Maiorem siquidẽ Europę atq; Asiæ partẽ se peragrasse refert, vt ex oculorum sensu certiora literis mãdaret. Sed Romanorum ciuium consuetudinem plurimum sibi profuisse asserit, cum quibus Romę diutius versatus est, & ab eis multa perdidicit, quando propter imperij magnitudinem per vniuersum terrarum orbem vagarentur.

De scriptis Strabonis.

Romæ fuit Strabo.

Diodor. Siculus quot annis opus suum absoluerit.

Dion verò Prusensis in libris suis de regno, non mediocriter gloriatur, quod annis pluribus quum patria exularet, extorris atque errabundus vagatus fuerit, & multas Græcorum ac Barbarorum terras mendici habitu obiuerit, panemq; à quibuscunque obuijs, quum viaticum ei non suppeteret, rogauerit. Addit etiam se plura didicisse, & præsertim à muliere quadam Eliensi, siue Arcade, quæ veram Hercu-

Dion Prusensis.

Herculis historiam profitebatur, dicebatque se pastorum ac venatorũ hospitio frequenter vsum fuisse, in complura admiratione dignã sæpenumero incidisse, ex quibus gratiam ac perutilem cognitionem accepisset, cùm secum semper pugilares deferret, & ea omnia stilo adnotaret, quæ agnitione aliqua digna ei esse viderentur. Inducit quoque hanc fœminã ac fanaticam anum loquentem, atque asserentem se fatidicam ac futurorũ præsciam à matre Deorum factam fuisse, profitebaturque multa illam disseruisse de diuina sapientia, & inspiratione, tradidisseque pręcepta plurima, quę ad bene beateque viuendum pertinerent, & admiranda Herculis præcepta attulisse, quæ vtilitatem non mediocrem prę se ferrent, siue vera, siue ficta etiam essent.

Miscent autem Græcorum nonnulli fabulam historię, quasi Gratias Musis, vt aiunt, attamen sibi ipsis fidem abrogant. Maior nanque (vt Strabo inquit) fides Homero & Hesiodo, qui de heroibus scripserũt, habetur, quàm Ctesiæ, Herodoto, & Hellanico, qui fabulam historiæ miscuerũt. Eos verò qui res Romanas scripserunt, eo verius locutos asserunt, quo plura loca oculis lustrarunt, quàm superiores, qui vel fabulati sunt vel adulationibus, vt gratiam Principum ex mendacio inirent, inseruierũt. Et præcipuè quum exercitus illi, de quibus sermonem faciũt, longè procul ab eis militauerint. Longinquitas nanque difficile admodum redargui potest: testibus enim & arbitris plerumque caret, & nullo adstipulatore conuincitur. Res autẽ Romanæ vniuersum terrarum orbem testem citare possunt. Vbicunque enim gentium, terrarum, locorúmve monumenta cernuntur, quæ Romanorum imperium, militumque virtutem in scriptis sculptisque marmoribus testantur, vt mirum iam videri possit, eadem tot exactis seculis non defecisse, & præcipuè quum nouis ædificijs, sacrisque ædibus quotidie nullo prohibente terantur, nouoque vsui cedant. Quinetiam sepe accidit, vt ruina, illunione, terræ motu, hiatu, aut alia vi desidente terra, vetustissimæ imagines sculpturæque appareant & eruan-

Homero & Hesiodo maior fides quàm Ctesiæ & Herodoto, & Hellanico historicis.

tur, quæ mirificam quandam præ se speciem ferant, viuæque, atque spirantes esse videantur, adeò vt easdem ne minima quidem ex parte artifices nostri temporis imitari possint.

Ingenia prisca cur nostratibus præstabant. *Tuscul 1.* *Honos alit artes.* *Romana res ab exteris diligentius quã à Latinis scripta.*

Tanto enim ingenia illius ætatis nostris seculis præstabant, vel (vt verius loquar) tanto diligentius artibus incumbebant, quanto maioribus præmijs & honoribus honestabantur. *Honos enim artes alit* (vt ait Cicero) *omnesq; incendimur ad studia gloria, iacentq; ea semper, quæ apud quosque improbantur.* Nonne etiam hoc admiratione dignum videri potest, omnes exterarum gentium nationumque scriptores, res Romanas longè maiore diligentia percensere, & pluribus laudibus efferre, quàm Romanos ipsos ac Latinos alios auctores? Nam Græci, quibus Romani imperium ademerant, quosque tot cladibus affecerant, & eorum vrbes diripuerant, atque euerterant, illorum laudes neutiquam conticuerunt, sed complura etiam memoriæ commendarunt, quæ à Latinis scriptoribus relicta interiissent. Quot præclarè facta atque dicta à Polybio, Appiano, Dionysio, Diodoro, Strabone, Plutarcho, alijsque compluribus referuntur, quæ à nostris prætermissa extincta essent, nisi illorum monumentis accenderentur? Viuunt igitur, & perpetuò victura sunt, consensu omnium doctissimorum virorum, virtutumq; diuturna exempla posteritati præbebunt.

Sed iam ad propositam rationem redeundum est, & hoc etiam cõcludendum, vtilem admodum iuuenibus esse longinquam peregrinationem, plurimãq; doctrinam, ac rerum experientiam præstare, & præsertim illis, qui alijs præfuturi sunt, quorum peritia multis mortalibus prodest, & eos ad bene beateque viuendum instituit, quod quidem proprium officiũ eius est, qui multitudinem regit. Est enim communis omnibus naturæ lex, vt doctiores minus institutos erudiant, & meliores deterioribus imperent, vt præclarè sentit Dionysius Halicarnasseus.

Doctiores rudib. imperãt.

Sed quoniam non omnes, quibus datum est vt imperent, tutè possunt longius euagari, & à patria diutius

tius aberrare, propter varia pericula, quæ per fortunam ſemper mortalibus imminent, optimum imprimis erit, (ne ſeipſos à tam vtili ſapientia defraudent) vt ſcriptores orbis terrarum, quos Coſmographos Geographóſve Græcis nominib⁹ appellamus, non modò lectitent, verùm etiam perdiſcant, vt ea quæ oculis videre nequeunt, ſaltem animo & cogitatione complectantur. Ineſt ſiquidem in eis mirifica quædam doctrina iucunditate ac rerum varietate condita, quę lectorem neutiquam ocioſum eſſe permittat. Quicquid enim admirandum, quicquid nouum aut inauditum vſpiam gentium, terrarum, locorúmue exiſtit, ab illis ſic dilucidè tractatur, ac ſi coram ante oculos poneretur.

Coſmographorũ Geographorúmq; lectio vtiliſſima.

Atqui expers omnino periculi diſciplina illa habenda eſt, quæ ex libris diſcitur, vel ex picta cernitur tabella. Primus quidem (vt paulo antè dixi) qui de ſitu orbis ſcripſit, Hecatæus Mileſius fuit, quem complures deinde imitati ſunt, & quod ille breuiter in commentarium redegerat, longiore argumẽto amplificarunt, & non modò gẽtes, regiones, vrbes, maria, flumina, lacus, paludes, fontes, montes, animalia, arbores, virgulta, herbas, & cætera eiuſmodi complexi ſunt, verùm diuerſos quoq; ritus ac mores ſingularum nationum, & varias hominum naturas, illuſtres quoque & præclaros viros virtute, armis, ſapiẽtia, ingenio, doctrina, arte, induſtria, opere, vel ſermone adijciunt. Et res præclarè geſtas domi militiæve ſuis locis oſtendunt, adeò vt ad ciuilẽ ſapientiam nihil præſtantius hac diſciplina accedere poſſit.

Hecatæus primus de ſitu orbis ſcripſit.

Coſmographiæ commẽdatio.

Pictura Principibus perquam vtilis.

Sed quum contemplatio rerum ſine inſpectione difficilis admodum eſſe videatur, (res enim oculis ſubiecta, longè clarius iudicium de ſe prębet, & ſenſus oculorum acerrimus eſt, & auditui alijſque ſenſibus præeſt) redigenda res fuit ad aſpectum per quandam ſimilitudinis ſpeciem, vt notior fieret. Quando itaque non omnes poſſunt loca quæque lõginqua adire, & oculis ea intueri quæ ambiguitatẽ præbẽt, cogitauerunt viri doctiſſimi, & ingenio præſtãtes deſcriptione ac pictura vtendũ eſſe, vt in parua

tabella clarè illa ſpectanda traderent, quæ obſcuram haberent cognitionem, vt multi periculo, labore, atque impenſa peregrinationis liberarentur, qui minus commodè euagari poſſunt. Eſt ſiquidem eiuſmodi pictura iucunda omnibus, & vtilis admodum Regibus, Ducibus, atque Imperatoribus. Bellum enim geſturi in prouincijs ignotis ea ex pictura diſcunt, quæ nulla alia ratione tam facilè ſcire poſſent.

Anaximander, pictã tabulã Geographicam oſtendit primus.

Anaximander Mileſius Thaletis conciuis, ac perfamiliaris, primus omnium (vt refert Strabo) pictam oſtendit tabulam, in qua ſitus orbis deſcriptus erat. Fuerant tamen ante eum nonnulli, qui aliquas ſibi notas deſcripſerant regiones, vt Regibus, Ducibus, Principibúſue obſequerentur.

Alexander.

Alexandrum, quem ex virtute magnum nuncupauerunt, vt nonnulli ſcriptores perhibent, ſumma diligentia ſcrutari ſolitum aiunt loca, in quibus bellum eſſet geſturus, ſemperq́ue eadem picta intueri voluiſſe, vt picturam illam legendo, ea dignoſceret, quæ cauenda, quæve adeunda eſſent.

Romani.

Romani etiam idem facere conſueuerant, & regiones in quibus pugnaturi eſſent, antequam bellum decernerent, pictas oſtẽdere. Ingruente enim Gallico tumultu, vel Sociali bello, pictam præbebant Italiam. Quod quidem

Varro lib. 1. de re agraria.

Varro teſtari videtur libro primo de re ruſtica. Inducit enim graues quoſdam ac ſapientes ciues de Republica cogitantes, & de propulſando vel inferendo bello inter ſe ratiocinantes, ait ſiquidem: *ſpectabant in pariete pictam Italiam.* Quibus ex verbis oſtendit faciem figuramq́ue regionis, in qua bellum geritur, prænoſcendam eſſe, ex qua cauendi inuadendiq́ue rationem Imperatores ac Duces facile prædiſcunt. & exinde tutiores alacrioreſq́ue facti, multo facilius victoriam nanciſcũtur. Eſt enim perpulchrum (vt Diodorus Siculus ait) ex aliorum erratis in melius vitam noſtram inſtituere: & non quid alij egerint, ſed quid

Lib. 1. ad principium.

acturi fuerint, nobis imitandum proponere. His igitur exemplis monendus eſt Rex, quem inſtituimus, vt peregrinetur aliquandiu, ſi tutò id agere poteſt, & per fortunam licebit. Coſmographorum ſcripta perlegat,

legat, & orbis terrarum descriptionem non negligat, sed cum Propertij Elegiographorum elegantissimi Arethusa dicat: *Propertius.*

Cogor & è tabula pictos ediscere mundos.

Quæ quidem res iucundissimam ei præbebit exercitationem, ciuilem disciplinam ornabit, & rei bellicæ plerisque in rebus vsui erit. Vix enim fieri potest, vt optimè exercitui imperare possit ille, qui huius disciplinæ omnino expers atque ignarus sit.

Cyrus Persarum Rex ille opulentissimus, præ doctrinæ huius ignorantia cum vniuerso exercitu suo interijt. *Cyrus.* Vicerat enim Crœsum Lydorum Regem *Crœsus.* & Babylonem, Asiam, orientalemque oram omnem in suam potestatem redegerat. Deinde per victoriam maiore ambitione elatus, Tomyridi Scytharum *Tomyris.* Reginæ bellum vltrò inferre instituit. Enimverò cùm illa facilè eum ab Oaxis fluminis transitu prohibere posset, *Oaxis.* vt transmitteret tamen permisit: quandoquidem arbitraretur se longè facilius posse hostem superare intra regni sui terminos ac fines, quàm extra, & præcipuè quum obiectu fluminis nullum effugium ei pateret. Cyrus verò Spargapisem vnicum *Spargapises.* viduæ Reginæ filium, qui cum tertia parte exercitus sibi obuiam venerat, simulata fuga peremit, nactus illum sine custodibus, & epulis, vino, somnoque indulgentem. Tomyris hac clade accepta, non tamen præ orbitatis mœrore muliebriter animum submisit, sed ita in vltionem succensa, exercitum quamprimùm reparauit, & magno impetu, summaque animi fortitudine Cyrum cum omnibus eius copijs in difficiles locorum angustias compulit, deinde illicò dispositis omni ex parte insidijs, improuisa hosti magna cum alacritate è montibus prosiliuit, & ducenta circiter Persarum millia cum Rege etiam ipso trucidauit, adeò vt ne nuncius quidem tantæ cladis euaserit, quod quidem vix aliàs in omni æuo auditum vnquam fuit.

Sed si locorum peritiam Cyrus habuisset, fluuium neutiquam transmisisset, neque diuortiorum angustijs per errorem exercitum suum circunduci per-

misisset, cùm aditus omnes occupare potuisset, & effugia scientibus satis tuta paterent. Sed præclarè Strabo Cretẽsis ait, eum venatorem optimè venationem instruere, qui planè norit qualis & quanta est silua in qua venatur. Et cum Imperatorem optimè castra disponere, insidias abdere, præsidia locare, iter dirigere, & hostem circumuenire, qui regionem ac locos omnes intelligit, & diuerticula cuncta planè callet. Agamemnonis exercitum dicit turpiter retulisse pedem, quum Mysiam per ignorantiam veluti agrum Troianum popularetur. Sibi ipsi, non hosti, imponit, quicunque in ignoto diuortio insidias locat. Ductores quoque classium & nauium gubernatores plerũque plagarum, orarum, tractuumq; ignorantia decepti periclitantur, vel aliquid perperam agunt, cuius deinde quamprimum pœnitentia ducantur. Persæ quondam Salganeum gubernatorem suum iniuria iugulauerunt, vt qui arbitrarentur illum malè classis suæ cursum ex Malea ad Euripum direxisse. Simili etiam temeritate Aphricani Pelorum necauerunt, & ex illius sepulchro perpetua ignorantiæ suæ monumenta statuerunt, quasi existimantes angustiores quasdam maritimas traiectiones recurrentia freta esse, vel scopulosas Syrtes, & loca nauigijs neutiquam peruia. Omitto Thermopylarum angustias, quæ ex ignorantia Persarum diuturnam Leonidæ gloriam pepererunt. Omitto etiam Parthorum contra Crassum victoriam, quæ ex inscitia quoque regionis manauit, & innumerabilia alia exempla, quæ prætermittenda esse omnino duco, ne longior ambitiosiórve esse videar: satísque probatum esse arbitror, peregrinationem, Cosmographiam, & orbis regionumque picturam, Regibus, Ducibus, Imperatoribus, Principibusque omnibus non modò gratam ac iucundam, sed vtilem admodum ac necessariam esse. Nunc autem in sequenti volumine quædam, quæ his qui imperant, cauenda esse duco, referam, Deo Optimo Maximo beneuolente, pij lectores boni quæso consulant.

Strabo. *Persæ.* *Euripus.* *Cosmographi.* *Parasceue ad sequentem librum.*

QVARTI

QVARTI LIBRI PRAEFATIO, ad eundem.

ARISTOTELES Stagirites philosophus tanti nominis, & in omnibus reconditis etiam disciplinis eruditissimus, cùm a Rege Philippo puerum Alexandrum in disciplinam accepisset, vt eum ad veram effigiem iusti Principis formaret, vt ei nihil deesset quod ad officiũ fortissimi ac magnanimi Regis pertineret, vtrasque Homeri rapsodias ei perdiscendas prębuit, vt ex Iliade quidem corporis vires, superbamque in hostem iracundiam quandam sumeret: ex Odyssea verò animi virtutes eliceret, versutias caliditatesque hominũ cauere disceret. Hos itaque Homeri libros tanta auiditate edidicit Alexander, vt paruo tempore ad parem vsque tanti praeceptoris eruditionem propè accederet, eosq; semper sub puluino habebat, horasq; aliquot per noctem somno sibi eripiebat, vt cũ summo poëtarum aliquãdiu vigilaret. Quinetiam quum ex Oricaeo sinu nauigans ad Heliconem descendisset, vidit in templo Musarum tripodem tali epigrammate inscriptum:

Aristoteles Alexandro Homerũ perdiscendum prębuit.

Alex. Homeri li. sub puluino struabat.

Chalcide qui dubium cantu praeuertit Homerum,
Hunc tripodem musis dedicat Hesiodus.

Hoc quum Rex animi excelsi lectitasset, comiter subridens ait: *Hic agrestis poeta rusticorum [sententiis] Hom. prælatus est: sed si de eo Reges, imperatores at Duces iudicium fecissent, illum quasi poetarum numen aurea corona donassent, hic autem explosus ex theatro sibilis ac conuicijs extitisset.* Vltos tamen Chalcidenses & Euboicos omnes acceptam ab Homero iniuriam suspicari possumus, & proinde minus aequam protulisse sententiam. Nam quum eos quasi agrestes atque ineptos irridere vellet, Euboicos scripsit anteriorem capitis partem detonsam habere, poste-

riorem verò comatam, qua tonsura Curetas vetustissimi poëtarum vsos fuisse testantur. Quin verò (vt ad Odysseam redeã) multa cauẽda esse, multaque fugienda in obeundis rebus humanis callido Principi, docet Homerus, vt in primis scrutetur eorũ mores, cũ quib. versatur, quorum maculas ac sordes diligenter excutiat opus est, vt tantum cuiq; cõmittat, quantũ in eo fidei ac probitatis inuenerit. Sunt enim multorum ingenia ad fallendum semper parata, & præcipuè eorum qui in maximis domibus versantur: ficta enim quadam comitate, & nugaci ac vano sermone veritatem obscurant, & diuturno quodam obsequio ad assentationem adulationemque educati esse videntur, adeò vt ex multis, quę futili alloquio blaterant, vix veritas aliqua elici possit. Sunt etiã complures q. cùm inopes sint, rẽq; suã malè gesserint, opulẽtiores omnes odio habeant, & bene sibi consulentes probris insectentur, optimis quibusq; inuideãt, malos aũt extollant, quinetiã præsentib. reb. minus contenti, nouas semper exoptãt, & quũ fortunã suã oderint, omnia quoq; in deterius mutari cupiant. Hi sunt Cyclopes illi, à quibus Vlyssem astu euasisse inducit Homerus: q. in nihil agendo vitã beatã statuebant, terramq; optabãt, in qua fruges omni tẽpore sine fossione aut aratro passim nascerẽtur, lèges ac iura ignorabãt, neminiq; parebãt, nisi luxui, ac voluptati, reliqua fortunæ casib. permittebant. Horũ Principem Polyphemum nomine Mereotico vino in antro sopitum excęcauit Vlysses, & se ac socios à mortis periculo liberauit. Hæ sunt Syrenes illæ Acheloi & Calliopes Mũsæ filię, quarũ carmine atq; concẽtu decepti nautæ mergebantur, à quibus ceratis picatísve aurib. euasit Vlysses: maledici scilicet assentatores, adulatores, delatoresq́; omnes, quorũ blãditias, illecebras, nugas, ac fallacias princeps sum̃a prudentia, cautaq́; ingenij solertia vt caueat opus est, si tutè atq; quiete imperare vult, & innocentẽ neminẽ lædere. Sed iã me tempus admonet, ne in exordiendo longior sim, verùm ad propositam rationẽ redeam, & in sequenti volumine ea referam, quæ Regi cauenda esse arbitror.

De Odyssea Homeri.

Cyclopes.

Polyphemus.

Virtu-

Virtutem ac veritatem sequatur Rex, non mentiatur, nec mendacium dicat, neque mentiri alios permittat.

TIT. I.

IVDICIVM omnium mortalium est (vt ait Oratorum maximus) fortunam quidem à Deo petendam esse, à se autem ipso sapientiam sumendam. Rex igitur, cui sceptra hominum, venerandaq; iura iura Iupiter indulsit (vt ait Homerus) in primis cogitare debet, se maximã inter mortales omnium fortunam nactum esse. Proinde ea omnia præstare debet, quæ sui muneris sunt, omniq; studio niti vt virtutem, plurimamq; sapientiã assequatur, vt dignitate à Deo accepta sanctissime iustissimeq; fungatur. *Est enim sapiẽtia diuinarum humanarũq; rerũ scientia, cognitioq;, quæ causa cuiusque rei sit: ex quo quidem fit, vt diuina imitetur, humana autẽ omnia virtute inferiora ducat.* Sapientiæ quidẽ obiectum est veritas, per quam immutata ea omnia dicuntur, quæ sunt, quæve fuerunt, & futura esse existimamus. *Ex Cic. Tuscu lanarum q. lib. 4.*

Præclarè Socrates vir sapientissimus veritatem & virtutem idem esse dicebat. Sicut enim illa nec crescit nec minuitur, sic virtus semper eadem inuenitur. Et quia numeros suos habet, plena omni tempore ac perfecta exijt. *Veritas & virtus idem Socrati.*

Veritati omnia consonant, vt in fidibus & cantu fieri sentimus: in quibus si quid dissonat, harmonia omnis peruertitur. Sic veritas ipsa paruo nonnunquam iudicio ostenditur, nec diutius potest sub vanitatis inuolucro latere. Falsa enim veris concinnata semper se ipsa indicant.

Manifestæ autem turpitudinis est mentiri: sicut etiam temerariæ leuitatis mendacium dicere: sed alterum perfidiæ atque iniquitatis crimen ostendit, alterum verò ignauæ credulitatis. *Turpe mẽtiri.*

Non parua Cretensibus nota inusta est, quum Epimenidis poëtæ testimonio mendaces dicti sunt: mentiebantur siquidem, vt alios fallerent, suæ vtilitatis

Hom. Odisſea 18. lib. cauſa. Irus autem Ithacenſis apud Homerum mendacium plerunque dicit præ nimia quadam loquacitate vanóve aſſenſu.

Mendaces quidem ac vani homines animi leuitatem oſtendunt, fidem veritati abrogant, & perpetuis probris ſemper inhærent: bonus autem vir præ animi virtute nunquã mentitur, cauebitque, ne aliorum vanitates pro veris referat. *Iuſtitiæ autem munus eſt, neminem fallere: prudentiæ verò ne fallaris cauere.*

Pompeius Atticus veritatis ſtudioſus. Pomponius Atticus magnam veritatis laudem habuit, adeò vt eius comitas non ſine ſeueritate eſſet, neque grauitas ſine facilitate: qua quidem ex re omnes eum amabant, & verebantur ſimul. Veritatis *Corn. Nepos.* etiam laudem quàm maximam tulit Cornelius Nepos: ex qua quidem tãtum auctoritatis aſſecutus eſt, vt nemini ſuſpectus eſſet.

Proinde Ciceronis, & Saluſtij amicitia ea integritate atque ſynceritate vſus eſt, vt quanquam illi mutuis ſimultatibus, & odijs inter ſe diſſiderent, ipſe tamen neutri ſuſpectus eſſet, & cum vtroque ſine alterius iniuria liberè verſaretur.

Iſocrates Regem ſuum monet, vt veritatem ante omnia colat, idque manifeſtè ſemper & indiſſimulatè agat. Adeò vt cuncti cognoſcãt, iniurato potius Regi quàm priuatis omnib. iuratis fidem adhibendã eſſe. Ignaui enim hominis eſt mentiri, & eius q. vel alios decipere vult, vel opinionẽ potius ſequitur q̃. veritatem. Hunc .n. vel timor cõpellit quæ vera ſunt occultare, & ſimulando vel diſſimulando tegere, vel futilis aliqua ſpecies in mendacium inducit. Magnanimus quidẽ verax eſt, & palàm amat palamque odit.

Herodotus in Clio. Turpiſſimum fuit apud Perſas mentiri, vt Herodotus ſcribit, & id ſerui potius quàm liberi hominis eſſe videtur. Mentiuntur ſæpenumero ſerui ne verberibus cędantur, ſic etiam pueri mulierculæ: vir aut vera ſemper loqui debet, & non modò lingua, ſed ne vultu, oculis nutúve mentiri. *Eſt enim vultus* (vt Cicero in Piſonem ait) *quaſi tacitus quidam mentis ſermo.*

Veritas cur temporis & Temporis & memoriæ filiam veritatem eſſe ſcitè admodum poëtæ fabulantur, vt intelligamus mendacium

dacium diu celari non poſſe. Et hoc ex mendacio, mendaces lucrari ait Ariſtoteles, vt ipſis deinde verũ dicentibus non credatur. *Mendacem memorem eſſe oportere*, tritum eſt vetuſtate prouerbium. Quo quidem oſtenditur veritate omnia congruere: quam etiam ex varietate ſermonis ſæpe reſerant mendaces ipſi, obliti tandem commentitiorum verborum, vanorumque figmentorum. Fuerunt tamen ex philoſophis quidã, qui putauerunt licere Imperatoribus ac ducibus in magnis periculis mentiri, non in perniciem alicuius, ſed pro multorum ſalute. Huic opinioni exemplum eſſe poteſt Sertorius, qui temporibus difficillimis mentiebatur ad milites, vbi mendaciũ vſui eſſet. Proinde literas commentitias pro veris legebat, ſomnia ſimulabat, & falſas religiones comminiſcebatur, vt militibus metum alicuius imminentis periculi demeret. Illi qui hanc ſententiam tuentur, Chilonis illius, qui vnus è ſeptem Græciæ ſapientibus fuit, auctoritate nituntur qui pro amici ſalute falſum teſtimonium dixit. Sed ſi verum iudicare volumus, inueniemus Chilonem in fine vitæ ſuæ dubitaſſe, an ex eo mandacio reprehendi culpaue poſſet. Nos igitur vt calumniam fugiamus, rem hanc, in qua non mediocriter hæſitamus, in medio relinquemus, contentiq; erimus Græco prouerbio, quo dicitur, ψευδόντ᾽ ἀτραφάξιος πλεὼν εἶναι τὴν βουλήν, id eſt, mendaci Attraphaxi plenum eſſe concilium.

memoria ſtolia.

Mentiri an liceat, diſce ex Qu. lib. 12. c. 1. ad finem.

Chilo pro amico falsũ teſtimoniũ dixit.

Sunt etiam nonnulli inanis gloriæ adeò cupidi, vt ſibi ipſis mentiantur, ſeque nimium ament, & ſine riuali quidem, vt dicitur, hi de ſe omnia quæ dicuntur, quamuis manifeſtè falſa ſint, credunt, ficta pro veris accipiunt. Alijs de ſe potius quàm ſibi ipſis fidem adhibent, & plerunque à ſe diſcedunt. Et dum aliorum iudicium ſequuntur, ſuum ingenium fraudant. Et in ſumma auaritia ſumptuoſi ſunt, in ſumma autem infamia glorioſi ſuaque dũtaxat admirãtur, aliena verò omnia deſpiciunt. Quinetiam cuncta exiſtimant, quæ de ſe ipſis prædicant, & cum ſumma oſtẽtatione iactant auditorib. ita perſuaderi, vt vera illa, & nulla ex parte ficta eſſe putent. Neque intelligunt

ſe la-

ſe ludibrio contemptuique haberi, ac ſimili modo ſe irrideri, quo quidem apud Comicos Poëtas miles glorioſus irridetur.

Ixionis fabula. Horum gratia quidam Græcorum putant Ixionis fabulam fictam eſſe a poëtis, qui aiunt illum pro Iunone Iouis coniuge, quam perditè adamabat, nubi ſe commiſcuiſſe, & ex ea Centauros genuiſſe. *Centauri nubigenæ.* Inanis enim gloriæ cupidi, vanam virtutis imaginem amplectuntur, nihil tamen rectum, aut virtuti conſonum agunt, ſed ex arbitrio multitudinis pendent, Principesq; videri cupiunt, vanæq; quaſi nubi iucumbunt, quæ deinde eis monſtra parit. Hos peroſus Iuppiter fulminat, & in barathrum præcipitatos perpetuæ rotæ affigi iubet, inſtar Ixionis, de quo præclarè Ouidius.

Rota natura. *Voluitur Ixion, & ſe ſequiturq;, fugitq;.*

Rotæ naturam eleganter exprimit, quæ quo magis ſeipſam ſequitur, tanto ſeipſum fugit. Sic etiam mendax quo magis veritati inniti videri vult, tanto magis ab ea abhorret & mendacium referat, ſuamq; vanitatem oſtendit. Virum veræ gloriæ ſtudioſum, iuſtum ac ſimplicem eſſe oportere ait Aeſchylus poëta, & qui bonus eſſe quàm videri malit. *Æſchylus.* Ventoſi igitur illi contemnendi ſunt & regia aula exigendi, & nullo munere nullaque dignitate honeſtandi: blanditijs enim, & puerili quadam indulgentia pelliciuntur. Mendacia de ſeipſis audire gaudent, & veritatem omnino formidant. Idcirco adulatoribus, aſſentatoribusque ſemper adhærent, illis auſcultant, illiſque fauent. Quorum conſuetudo pernicioſiſſima eſt, & præcipuè Regibus Principibusque, *quorum opes ſæpius aſſentatores adulatoresq; euertunt quàm hoſtes*: vt ſapienter ait Quintus Curtius: de quibus quidem pauca in præſentia referre non alienum eſſe cenſeo.

Adula-

Adulatores atque assentatores à Regibus exagitandos esse.

TIT. II.

ADVLATIO assentatioq; vitia sunt animi angusti, viri mendacis, ignaui, seruilis, futilis, abiecti. Manant enim à timore, nullamque beneuolentiam in se habent, vt Democritus testatur. Blandiuntur siquidem adulatores, atque assentatores: quorum vita ignaua est, & vanitatis mendaciiq; plena. Hi placendi studio omnia laudant, etiam quæ minus penitiore animo probant, nihil refellere audent, nunquam cuiquam aduersantur, nemini molesti sunt, mendacia veris concinnant, simulando quoque ac dissimulando semper verum occultant: quos quidem Agesilaus optimus ille Lacedæmoniorum Rex, non secus aspernandos insectandosq; esse dicebat, quam propriæ vitæ insidiatores.

Adulatores. *Assentatores.*

Etiam, si dixeris æstuo, sudant, vt de iis Iuvenalis.

Maximi adulandi artifices habiti sunt Græci, qui non modò blando sermone, blandoque obsequio adulantur, & turpes quasque voluptates laudant, verùm manus etiam in ora intendunt, vt fictum sermonem fictoque gestu adiuuent. In Græcos Satyrica licentia inuehitur Iuuenalis, & adulatoresq; assentatoresq; omnes faceto carminis morsu ad viuum vsq; lacerat. Hos etiam M. Cato ille, qui ad Vticam sibi violentas manus intulit, summo semper odio prosecutus est, vt teterrimos Reipublicæ hostes & bonorum omnium insectatores. Turpissimum enim esse arbitrabatur, blanditiis adulationibusq; imperitam multitudinem decipere, & nobilissima ac summa virtute ornata ingenia, quæ non ad gratiam ac voluptatem sua consilia referunt, sed ad virtutem & veritatē debitis honoribus fraudare. Cernimus enim sæpenumero multitudinem in illos suffragia conuertere, quos blanditiis & assentationibus molliores esse sentit, at grauiores seuerioresq; omnes spernere. Et hoc præcipuè effecit in tranquillo temporum cursu, verùm vbi seuior tēpestas aliqua inhorruit, tunc blanditias

Græci adulatores.

ditias respuit, & iustitiam seueritatemq; complectitur. Tum quidē reflantibus ventis optimo gubernatore opus esse cognoscit, quem tranquillo quietoq; æquore aspernabatur. Ad Fabium quem prælato ei Varrone viro vltimæ sortis, comitia spreuerant, res Romana rediit, ꝓfligato miserabiliter exercitu apud Cannas: peremptoq; Paulo altero cōsule, ex qua quidem pugna euasisse, non paruæ laudis fuit: quando fugienti cum paucis Varroni, qui causator malorum fuerat, à senatu obuiam itum est, gratięq; ei peringētes actæ sunt, quòd post tantam cladem de Reipubl. salute non desperasset. Tum Fabius habenas rerum suscepit, quem paulò antè detrectatorem belli per contemptum criminati fuerant. Is tamen exhaustā omni ex parte Rēpublicam in integrum restituit, de quo præclarè Silius cecinit:

Vide Val. Maximum.

Silius.

At ni sacra seni vis impressumq; fuisset,
Sistere cunctando fortunam aduersa fouentem,
Vltima Dardanij transisset nominis ætas.

Isocrates.

Cum alijs versibus ad eandem sententiam. Isocrates vir sapientia & eloquentia peritissimus, affirmat nullam Principibus pestem adulatore pernitiosiorem esse: Regemque suum monet, vt omnes illos cui tet ac caueat, qui quæcumq; fecerit aut dixit, laudat: illis autem auscultet atque obtemperet, qui eum monere audent, & errata placidè ac sine contumelia castigare. Hi enim amici sunt, vereque diligunt, illi autem assentatores atq; adulatores, qui mendacij pręmium expectant.

Optimi quidem Principis est viris fide, prudentia, doctrinaque præstantibus, liberiorem quandam loquendi potestatem facere, vt in rebus arduis liberè ac sine timore consilium rectum afferant. Sapienter quidem Demetrius Phalereus Ptolemæum Regem monuit, vt libros illos legeret, in quibus præcepta Regibus ac ducibus traduntur: quādoquidem doctissimi illi viri ea scriberent, quæ nemo vnquam Regibus Ducibúsve dicere auderet. Isocratis sententiam illam statuisse videtur Homerus, quum Agamemnonem dicentem inducit, malle se decem Nestores, qui ei con-

Ex Plutar. in apophth.

cti consilio ac prudentia adessent, quàm totidem Aiaces atque Achilles, qui robore & armis certarent. Cū illis siquidem se celerius, faciliusque Troiam capturum dictitabat. Antigonus Rex Zenoni Stoico literas dedit ad hanc sententiam: Ego fortunæ ac gloriæ magnitudine vitā tuam me antire existimo: disciplinæ verò sapientia & perfecta quadam fœlicitate longè præstantior es. Proinde oro vt ad me venias, disciplulumq; habeas. Nam qui Regem edocet, vniuersum etiam populum, cui ille præest, instituit. Antigonus sanè cùm iam tædio haberet, ignauam vanitatē adulatorum assentatorumq;, quibus regiæ omnes semper abundant, verum aliquando audire cupiebat. Idcirco Stoicum accersire nitebatur, quem in consilio haberet, & liberè loquentem audiret.

Lysimachus quoq; Rex nullam aliam ob causam magis Philippidem Atheniensium Comicum poëtā summa beneuolentia cōplexus est, nisi quòd ab adulatione & assentatione vir ille plurimum aberat, & vitæ probitate ac modestia præstabat, sic sine fallacia, vllaque malitia omnia ex libera animi sentētia loquebatur. Priscis illis seculis Comici poëtæ multa cū libertate vitia insectabantur, quorum Principes fuerunt Eupolis, Cratinus, & Aristophanes: hos deinde imitatus Lucilius mutatis numeris in heroicum carmen Latinæ Satyræ principium dedit: quod Horatius noster testatur.

Lysimachus Philippidem Comicum amplexus.

Lib. de arte Poetica.

Sed ad adulatores redeo, quos omnino exigendos abigendosque à Principibus esse duco, & perpetuò ab eorum aspectu arcendos. Corrumpunt enim optimos mores, nam semper mentiuntur, & vitia pro virtutibus efferunt: virorumque laudem, quæ fomes ac præmium virtutis esse videtur, omni ex parte labefactant. Pulcherrimā iustissimamque fortitudinis mercedem auferunt, quam quis verā esse credat, aut studiosè affectabit, quū cernat improbos laudari, & virtute præditos viros debitis laudis præmijs fraudari, & veritatem quoque mendacijs obscurari? Hoc verò mihi magis admirandum esse videtur, quòd illi ipsi maximè adulatores diligunt, quibus illi manifestius men-

mentiuntur. Age, quis seipsum adeò ignorat, vel sui ipsius adeò oblitus est, quum ignauissimus sit, illos æquo animo audiat, qui se fortissimũ prædicent, admirentur, & cunctis alijs preferant? Quo enim animo perpeti potest quispiam se Achillem vocari, quum Thersites manifestè sit? Nonne se irrideri, & ludibrio haberi cognoscit ille, qui quum pauper & inops sit, se beatum ac locupletem vocari audit? Ille de quo paulè antè dixi, Ithacensis mendicus, quem Homerus inducit nihil roboris habentem præter linguæ procacitatem, gaudebit se potentia Agamemnoni, fortitudine autem Aiaci æquari? Nonne etiam mulier illa leuissima ac turpissima sit & aspectu fœda, ab amatoribus, qui illius gratiam blandiendo ac mentiendo inire cupiunt, pulcherrima dici gaudeat, & quasi altera Helena, vel Hermione eius filia cunctis alijs mulieribus forma præferri? Viri autem graues & seueri, qui ficta ac simulata de se dici animaduerterunt, id ferũt iniquo animo, & adulatores illos odio habent, vt qui exprobrando ea laudent, quæ illis deesse manifestè cernant.

Laudabat coràm adolescens quidam Socratem in magna Atheniensium concione, & illum blando alloquio efferebat. Tum commotior aliquantulum Socrates exclamauit: *Mendax est hic adolescẽs, & artificioso sermone mentitur.* Titus Flaminius aliquãdo, siue ioco, siue adulandi gratia, Philopœmen Achæorum ducẽ fortissimum, sed informem facie, coràm laudabat: O Philopœmẽ, quàm pulchras manus habes, pulchraque crura, sed vẽtrem quidem non habes. Ille autem id ægro animo ferebat, quippe qui putaret se & deformitate corporis & auaritiæ crimine, quo aliquantulum laborabat, blandis illis verbis irrideri.

T. Flaminius.

Atqui Regibus, Principibus, maximisq; viris quibusq; turpissimum est alijs quoq; adulari. Nam quo præstantiores sunt, eo turpiorem sibi ipsis infamiæ notam inurunt. Quum enim adulantur, mendaces ac vanos se esse fatentur, & id quidem manifestè. Prusias Bithiniæ Rex aliquãdo Romam venit, vt Senatui gratias ageret ob victoriã ex Mecedonibus partam.

Oppri-

Opprimebatur namque ab illis, & quasi iugum seruitutis patiebatur: sed inter loquēdum sæpius se libertum populi Romani esse professus est, vt qui nuper ex ea victoria libertate donatus esse videretur: & hęc quidem vox minus grata extitit grauissimis illis Senatoribus, & plærique omnes eum, vt manifestum adulatorem, contemptui habuerunt. Hæc eadē Barbarorum Regum adulatio effecit, vt lex in cōmune lata sit: *Ne cui Regi liceret iniussu Senatus Romam venire.* Lex Roman. Dion Prusiensis multò peius adulatores peccare censet, quàm falsos testes: quandoquidem illi blanditijs quem laudant corrumpunt, hi autem iudicem tantummodo decipiunt, non autem corrumpunt. Nonne maiore odio adulatores digni sunt, quòd homines ignauos vanosq; faciunt, & ex stultis insanos reddunt?

Athenienses priscis temporibus adulatores capitali supplicio ex veteribus legibus afficiebant. Legimus enim Timagoram adulatorē Darij ab illis publico cōsilio morte multatū, ne vnius ciuis mollissimis blanditijs & Persica corruptione totam ciuitatem inficerent. Sed vt in peius semper res humanæ ruunt, ipsi ijdem Athenienses non longo tēpore pòst blanditijs deliniti, assentatores adulatoresq; quàm maximi euaserunt, & his artibus vsi, remediū apud Demetrium Regem inuenerūt. Nam quum in alios omnes, quibus imperabat, sæuissimus crudelissimusq; esset, in eos duntaxat semper placidus ac clementissimus extitit. Illorum nanque adulationibus pellectus, humanissimè in eos sedulò se gessit. Nouerāt enim Athenienses Regis animum languentem ac mollem, & blanditijs profluentem, atque omni ex parte illis obnoxium, proinde eum facilè effœminauerunt. Inter multa autem adulationis exempla, hoc etiam temeritatis addiderunt. Promulgauerunt siquidem decretum his verbis scriptum. *Quodcunque Rex Demetrius iubet, id apud Deos sanctum, & apud homines iustum esto.* Decretū Demetrij. Hanc adulationem quamuis irrisio manifesta esset, ille non aspernabatur, de se enim omnia credebat, & se parem superis omnino esse arbitrabatur.

Hannibal afflictis Carthaginensium rebus, se ad Antiochum Syriæ Regem eo tempore potentissimũ, & Romano populo admodum infensum contulit, eique suasit, vt bellum Romanis inferret, exercitumq; in Italiam transmitteret, & Italici generis milites cõduceret, quibus solis victrix illa regio aliarum gentium superari posset. Nam si quis Romanos (inquit) in Italia lacessiuerit, eos opibus, viribus, armisq; suis vinci posse confidat. Extra Italiam autem Romanos à cladibus animum summere affirmat, adeò vt cum victo & iacente hoste bello periclitandum sit. Amnes enim neutiquam desiccari posse, nisi ab ipsis fontibus obstruantur. Hæc & his similia argumenta in medium afferebat Hannibal, cui longa experientia Romanorum virtus nota erat. Etiam Regi consilia eiusmodi inhærebant, tantoq; ardore belli incẽdebatur, vt non tam de pugna, quàm de præmijs victoriæ cogitaret. Sed inuidia, quæ in magnis domibus semper alitur, iam in Hannibalem fremebat: nec deerat Antiocho bellum paranti, adulatorum blanda assentatio, à quibus quũ audiret quæ vellet, se facilè mulceri sinebat, & falli quoque æquo animo patiebatur. Itaque dum illis faciles aures præbet, relicta veteris fortissimique Imperatoris sententia, vincitur, & amissa maxima exercitus parte, cogitur à Romanis pacem accipere, multatusq; magna regni parte, duras conditiones pacis pertulit. Tunc minus succedente euentu, Anthiochus adulatorũ vana promissa accusare cæpit, & Hannibalem non modò vt prudentẽ virum, fortissimumq; Imperatorem, verùm vt vatem diuinatoremque omnium, quæ euenerant, admirari. Nouerat enim illos inuidia percitos, non tam Hannibalis consilium improbasse, quàm id egisse, ne ei victoriæ gloriam tribuerent, sed Antiochus deinde facetè dicere solebat, benignè secum à populo Romano actum esse, quòd modicis angustisq; regni terminis intra Tauri montis fauces clauderetur, grauiq; se cura esse liberatũ. Maxima enim imperia, magnæque opes summis molestijs obruuntur.

Invidia in magnis domibus dominatur.

Paucis admodum Romanorum grata fuit adulatio,

tio, quandoquidē viri graues maxima ex parte erant, & seueritatis quàm vanitatis studiosiores. Maior Aphricanus inclytum nomen magnamque dignitatem apud Hispanos assecutus est, adeò vt beneficijs affecti, cum magno populorum concursu Regem appellarent: verùm vir animi peregregij, eiusmodi adulationis blanditias contempsit, dixitq; maximum nomen Imperatoris esse, quo se milites sui appellarēt: regium nomen, quod apud alias gentes summū esset, Romanis intolerabile videri: sed si se putarent regium animum habere, id tacitè indicarent, & vana vocis vsurpatione abstinerent. Qua quidem sentētia præclarā animi sui ingenuitatem declarauit, & Romanos ab adulatione vana alienos omnino esse docuit. *Imperatoris nōmen maius regio.*

Vnum tamen Romanum ciuem legimus huius leuitatis studiosum artificem fuisse, L. Vitellium, Vitellij illius patrem, qui postea Imperator fuit. Is admirandi fuit in adulando ingenij & primus omnium Iulium Cæsarem adorauit vt Deum, quum ex Syria nuper redijsset, & barbaro ritu, non aliter Imperatorem adire ausus est. Primo enim velato capite se circumuoluit, deinde procubuit. Quæ quidem adoratio indigna viro Romano, & optimis quibusque ciuibus molesta extitit, & ipsi quoq; Cęsari minus grata, vt qui clarè intelligeret eiusmodi salutationem temerariam esse, & inuidiæ sibi plus quàm gratiæ parere posse. Erat enim Cæsar ipse propter animi excellentiā ab omni adulatione atque assentatione alienus. Quod quidem multis exemplis ostenditur, & in primis quum ex Alba Romam rediret: nam dum complures obuij eum sublatis vocibus Regem salutarent, indignatus ille exclamauit, dixitque: *non se Regem, sed Cæsarem vocari.* Et quum honores quosdā humanis maiores ex senatusconsulto ei deferrentur, id iniquo animo tulit, dixitq;: Referte reliquis senatoribus, minuendos potius esse honores, qui mortalib9 exhibentur, quā augendos. Et quū aliquando Lupercalia spectaret, consul Antonius laureā coronam Cęsari imponere voluit, at ille confestim eam reiecit: & quū rursus afferret, iussit in capitolium eam deferri, *Iuliū Cæsarē Vitellius primus adorauit.*

vt ostenderet Iouem Regem, non autem se coronandum esse.

De quo Suetonius in eius vita.

Tiberius etiam Imperator adulationes summopere auersatus est. Et quum à quodam Dominus appellaretur, palàm denunciauit, ne se amplius Dominũ cõtumeliæ causa nominaret. Alium quoq; dicentem sacras eius occupationes, laboriosas dicere coëgit. Sed ne longior hac in re esse videar, iam concludendum esse censeo, dicendumq; optimum quenque Principem eiusmodi genus hominum aspernari oportere, & vanos omnes, & leues, simulatores, dissimulatoresque contemnere, veritatemq; cunctis in rebus sequi, quæ quidem facilè dignoscitur. Nam sicut veritati omnia consonant, similiaq; inter se esse videntur: sic mendacio multa dissonant, dissimiliaq; inter se esse apparent, adeò vt facilè veritatis lucem ostendant. Non igitur perperam dixit ille, qui ait, *Veritatem esse sermonem rectè inter se congruentem.*

Veritatis definitio.

Reges ea sequi debent, quæ maiestatem augent: de delatoribus, calumniatoribus, assentatoribus, & maledicis

Tit. III.

QVICVNQVE regno præest, ante omnia cogitare debet, quibus rebus, quibusque studijs regnum conseruetur: his meditatis, planeque agnitis declinare omnia ea debet, quæ nocitura sunt, quæve maiestatem augent. Qui enim agit quæ fugienda sunt, aut negligit quæ sunt agenda, pariter Regis dignitate decedit. Pari quidem culpa maiestatem diminuebat Sardanapalus, qui in grege scortorum latitans, per desidiam ac turpitudinem se Regem esse obliuiscebatur: & Dionysius Syracusanus, qui per iniuriam ac violentiam pleraque agens, omnia sibi licere arbitrabatur.

Seruatur imprimis regnum, si in eo nihil agitur quod iniustum indecensq; sit, non minus quàm si id quod

quod iustum, rectum, decensq; sit seruetur. Idcirco primò videndum est, quid cauere, deinde quid agere debeat optimus Princeps, cui à summo Deo permissum est, vt populos regat, hominibusq; imperet: qua fortuna nulla maior, nullaque difficilior esse potest. Sequar igitur, quo ordine inchoaui, quæ fugienda sint: deinde dicam quæ sint agenda.

Delatoribus non auscultãdum temerè.

Delatoribus in primis non temere auscultandum esse censeo, fallunt enim sæpenumero. Et ea per calumniam deferunt, quæ nulla ex parte sunt vera, & Principes ad iniustitiam sæuitiamq; impellunt. Veritatem siquidem mendacijs velant, & pro veris falsa ostendunt, adeò vt iustitia concinnatis vanitatibus periculò bonis plerumque sit, & ex inanitate verborum iudicium nonnunquam instituitur, ex quo multorum innocẽtium periculum perniciesq; exoritur, quod quidem verius latrocinium, quàm iudicium dici potest.

Periculosi maximè sunt delatores, quum in iudicem incidunt mitiorem, atque infirmiorem ad resistendum. Facilè enim blanditijs calumnijsque in alienam sententiam traducũtur omnes qui leues sunt, & animo angustiore: vt quisque etiam imbecillior est, ita facilius credit, & à propria sententia ac mẽte deducitur. Quemadmodum enim ægrotum corpus leuibus etiam offensis quassari solet, sic mollis, ac tener animus facilè huc atque illuc impellitur. Itaque fœminæ quàm mares, iuuenes quàm senes, ægroti quàm sani facilius credunt. Atqui inanis ipsa credulitas pro crimine, plerunq; haberi solet: & haud scio verumne sit sententia illa Planci, quã per epistolã Ciceroni nititur persuadere, quum ait: *Credulitas quidem error est magis quàm culpa.* Sæpe enim homines temere credendo, in grauem incidunt culpam. Difficile tamen factu est, hominem inuenire, qui grauitatẽ seueritatemque vitæ cum facilitate ac comitate seruare possit. Omnes enim philosophi fatentur in elatione animi modestiã, in mãsuetudine verò grauitatẽ naturaliter vix esse posse, sed si quis vtrunq; assequeretur, hunc dicemus diuinã illam harmoniam adeptã

Credulitas. Plancus ad Ciceronem.

esse, qua Deum mundi molem gubernare putamus, cuius vis ac potentia arte ac ratione mulcetur.

Molliores igitur illi qui facilè ex sententia decidũt, in illud Sophocleum incurrunt, quo dicitur: *Subita persuasio, praua est ad scelus.* At quum deinde ex leui illa persuasione delinquimus, tunc facti nos pœnitet, res tamen ipsa in integrum non redit. Integrum enim id dicimus, ex quo nihil deletum mutatumque à pristina forma est, sed ita permanet vt antè fuerat. Vnde Agatonis sententiam Aristoteles probat, qui negat diuinę etiam potentiæ esse, infecta omnino reddere, quæ semel facta sunt.

Integrum.

Cic. offi. lib. 2. Pœnitentia autem illa in viro excellenti turpis omnino habenda est. Nam (vt præclarè ait Cicero) *nihil turpius in sapiente est, quàm dicere, non putabam.* Vt verò temperamentum grauitatis, & mansuetudinis aliquando Romani facerent, collegam M. Catoni iuniori viro seuerissimo, ei qui deinde Vticensis dictus est, Marcellum dederunt, qui suapte natura vir adeò pronus ad gratiam erat, vt nihil cuiquam negare sciret, & sic duriorem illam Catonis mentem, cum nimia illa Marcelli facilitate temperarunt. Catonem tamen seniorem illum, qui nonagenarius Seruilium Galbam ad populi iudicium vocauit, mira fuisse temperantia scribunt, vt esset grauis cum lepore ac sale. Rarò quidem est eiusmodi homines inuenire. Sunt qui hunc Catonem persimilem Homerico Nestori faciant: sed seueritatem iucunditate condire, & grauitatem comitati coniũgere, magnum ac perdifficile videri solet.

M. Cato Vticensis.

Cato, similis Homerico Nestori.

Delatores ab Regis auribus non prorsus exigendos.

Tit. IV.

Nero. NERO Imperator dira crudelitate execrabilis, tantum delatoribus detulit, vt falsa etiam quę deferebant, pro liquidis ac cõpertis acciperet, & quamprimùm grauissime sæuissimeque vlcisceretur, & ex minimis causis ma-

malorum cumulum exaggerabat, & facta etiam dubia vi tormentorum vera videri adigebat. Carnifex, vincula, & cruentæ quæstiones, sine discrimine vllo ætatis vel dignitatis semper præstò aderant, & calumniatorum funestas voces expectabant, quibus Principis aures intentæ erant, nec excusantibus aut defendentibus vnquam patebant.

Non tamen hæc eo consilio dixi, vt affirmem delatores omnino à regio aspectu arcendos esse, nec illis verum dicentibus non credendum, sed cautè cum illis agendum esse duco. Incidunt enim plerunq; tempora, in quibus ea deferantur, quæ non modò vtilia, verum etiam salutaria Principibus futura sunt. *Interdũ delatores admittendi.* Et certè si Iuli⁹ Cæsar delatorios libellos e uestigio lectitasset, nec pre animi magnitudine contempsisset, *Cæsar.* opportunitatē sui interimendi cōiuratis non prebuisset, qui sub ficta specie vendicandæ libertatis, impijs armis nō modo vrbem ipsam & Italiam omnem perfundarunt, verùm etiam vniuersum terrarum orbem miscuerunt, egeruntq; quod in senatu prudenter ac verè dixit Piso: *Quid gloriantur se vnum interemisse tyrannum, cōplures pro vno nobis protulerunt.* *Piso.* Quod paulò pòst ex triumuiratu Antonij, Octauij, & Lepidi manifestè patuit, quorum sæuitia omnium tyrannorum immanitatem superauit.

Vera est prorsus Domitiani Cæsaris sententia illa, quum dicebat, *miseram esse Principum conditionem, quibus de coniuratione comperta non crederetur, nisi occisis.* Nec C. Cæsaris cognomento Caligulæ, mentem omni ex parte probo, qui dicebat se ideo delatoribus aures non adhibere, quod nihil vnquam admisisset cur cuiquam inuisus esse posset. *Caligulæ dictum.* Cui veriorem Solonis vocem esse duco, qui dicere solebat in maximis rebus administrandis difficillimum factu omnino esse omnibus placere posse. *Solonis sententia.* *Difficillimũ est omnibus placere.* Proinde illum laudo qui cùm alijs imperet, meminit se Principem esse, & inuidiæ calumnijsque multorum obnoxium, in quem ciues omnes ora obuertūt sua: nec tam benefacta laudant, quàm minus bellè acta vituperant, linguasq; in Principes sic vibrant, vt trilingues serpētes

esse videantur, & in eum solum omnia inuidiæ spicula dirigunt, vt sagittarij omnes in præfinitum signum intendunt. Vitellij autem Cæsaris ignauiam irridendam puto, cuius in animum tanta torpedo irrepserat, vt si Principem eum esse cæteri non meminissent, ipse planè oblitus fuisset.

Vitellij Cæsaris ignauia.

Iulij Cæsaris dictum.

Sunt etiam qui minus prudenter illum à Iulio Cęsare dictum factumq; putent. Nam obsecrantibus amicis compluribus, vt satellitum præsidio corpus suũ tueretur, & vltrò ad eam rem operam suam pollicentibus, id omnino recusauit, satius multo esse affirmãs semel mori, quàm assiduo timore, iugiq; animi anxietate torqueri. Sed caueat sibi diligenter quicunque imperat, etiam si probitate atque omni virtute polleret. Nemo enim tam sanctus atque innocens esse potest, vt singulis quibusq; placeat, & ab omnibus optimus iudicetur. Impotentiam itaque potius animi, quàm sapientiam Tragica illa vox ostendere videtur, qua dicitur: *Melius est semel ruere, quàm semper pendere.*

Seneca.

Dionysius Syracusanus.

Dionysij Syracusani nimis patulas delatoribus aures improbandas omnino esse arbitror. Non .n. sinebant illum neque per diem quieto vnquã esse animo, neque per noctẽ somnũ capere. Domesticorũ necessariorũ nemini se credebat: satellitibus barbaris ac seruis stipatus semper incedebat. Concionabatur ex alta turri. Collum pilum candentibus inglandium putaminibus adurebat: qua custodia nihil miserius dici aut excogitari potest.

Cic. in 2. de officio.

Sed vt nimiam fiduciam neutiquam probandam censeo, sic nimiam timiditatem abhorrendam.

Peripatetici.

Peripateticorum sanctam mediocritatem sectabimur: nec faciles nimiũ delatoribus erimus, nec difficiles nimiũ. Vt enim nimia facilitas illos ad calumniam inuitat, sic nimia difficultas à veritate absterret. Monendiq; imprimis erunt vt vera loquantur, & increpãdi admodum, si ambigua aut ficta comminiscantur. Princeps enim qui delatores vanos non coërcet, vltro eos ad nequitias impellit, vt Domitianus Cæsar dicere solebat, qui etiam fiscales calumnias magna calumniantium pœna retaliabat.

Domitianus Cæsar.

Calum-

Calumniatorum delatorumq́; rationes perdiligenter rimetur Princeps, talionis pœna calumniatoribus statuta.

TIT. V.

ISocrates delatores calumniatoresq; cõprimendos esse censuit, & falsò accusantibus talionis pœnam statuit, vt eam in seipsos vltionem formidarent quam in alios innocentes meditarentur. *Isocrates.*

Antiphilus pictor inuidia concitus, Apellem per calumniam Ptolomæo Aegypti Regi detulit, quòd apud Tyrum cum Theodecte in eũ cõiurasset. Qua ex re præclarus ille artifex in carcerem coniectus est: sed rei veritate agnita, innocens inuentus è carcere educitur. Itaque periculi memor Apelles tabulam cum eiusmodi calumniæ argumento pinxit, vt Lucianus refert. *Vir quidam in solio sedebat, maximis auriculis arrectis, quales Midam Regem habuisse dicunt: huic aderant mulieres duæ, quarum altera ignorantiæ, altera suspicionis faciem præ se ferebat. Et ipsæ venienti contra se fœminæ, quæ Calumnia dicebatur, dexteram extendebant. Huius pulchritudo mortalium formas longè anteire videbatur, facie, ornatu, colore, admiranda erat, & sinistra manu accensam facem præferebat, dextera autem puerum crinibus prehensum trahebat, manus in cœlum tendentem, deumq; testãtem. Hanc anteibat vir quidam totus oculis, aspectu luridus, & macilentus, vt diu ægrotasse videretur, quem liuorem esse quispiam opinari posset, cui comites aderant fœminæ duæ, quarum altera Fraus, altera Proditio dicebatur. Ab his non longè aberat mulier quædam, mœsta admodum, & pãnis obsita, quæ pœnitentia vocabatur. Hæc pudore ruboreq; perfusa, oculos auertebat, & aduenientem post se veritatem matronam grauem ac seueram valde verebatur ac formidabat.* Argumentum huius pictæ tabellæ, & Apellis ingenium ostendit non modò picturæ fuisse idoneum, verùm etiam maximis meditationibus: & calumniæ naturam planè exprimit, quæ liuore ducta innocentẽ criminatur, ac deinde pœnitentia sceleris sui mœ-

Antiphilus, Apellis calũniator.

Apellis tabula in calumniatores.

Lucianus.

Midas.

ret, & ab luce veritatis abhorret. Erit igitur optimi Principis munus, veritatem omnibus in rebus diligenter indagare, & eam inuentam defendere. *Est enim* (vt prȩclarè ait Pindarus, Lyricorum poëtarum elegantissimus) *virtutis maximum principium, veritatem diligenter tueri.*

Pindarus.

Ex Quint. c. 2. lib. 4.

Porrò vir prudens ac sagax ex malè congruentibus delatoris verbis sæpenumero veritatem elicit, & immemor mendax ex suo sermone deprehenditur. Hinc fluxit vetus illud prouerbium, *mendacem memorem esse oportet.* Vera est enim sententia illa innocentis Demetrij in Perseũ fratrem, perperam eum Philippo patri deferentem, qui ait: *Cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud ex alio confundit.* Quod quidem sentiens magnus Alexander, pulcherrimum de seipso spectaculũ præbebat, cùm in capitali iudicio accusatorem audiebat, alteram siquidem aurem opposita manu obstruebat, vt illum ex gestu moneret, alteram indefessam atque integrã responsuro confestim reo præseruari. Nolim tamen quempiam existimare me duriorem ac difficiliorem Principem laudare, cùm planè nouerim, duram nimium acerbamque seueritatem non minus ciuitatem labefactare, quàm blandam ac mollem facilitatem. Sæpe enim fit vt vnius improbi supplicio multorum temeritas comprimatur. Sed vt extrema fugienda esse duco, sic (vt paulò antè dixit) mediocritatem complectendam esse statuo.

Alexãder accusatorem audiens, aurem alteram obstruebat.

Pœna vnius metus est multorum.

Princeps vanis delatorum vocibus non moueatur, regiumq; esse sciat, quum benefecerit, malè audire. Tit. VI.

CIVIBVS placere studeat Rex, vt sapienter præcipit Bias Prienensis, sed id grauiter seuereque agat: ne nimia quadam indulgentia ac facilitate mollis, leuis atque inconstans esse videatur. Sequatur quoque eiusdem sapientis sententiam, qui præcipit vt in deliberando Princeps tardior cunctatiorque sit: in eo autẽ quod pruden-

prudenter elegit, constanter deinde perstet ac perseueret. Puerile enim est, & summæ leuitatis indiciũ, in sententia non persistere, ac facilè verbis permoueri. Tritum est enim vetustate prouerbium, *cunctanter consulendum esse, mox autem celeriter agendum.* Inter cætera Claudij Cæsaris vitæ probra plurima inconstantiæ deprehendebatur, tum quòd in cognoscendo ac decernendo mira animi varietate esset, tum quòd nunc circunspectus ac sagax videbatur, nunc verò inconsultus ac præceps, nonnunquam autem friuolus, & amenti persimilis, adeò vt sui dissimilior in dies fieri videretur. *Claudij Cæsaris inconstantia.*

Sunt etiam nonnulli alij calumniatores, qui rem non Principi aut Regi deferunt, sed disseminantes mordaces susurros, vt passim in vulgum prodeant, Principibus etiam ipsis æmuli obtrectatoresque esse videantur, & clanculum illos probris ac conuicijs incessunt, vt eos inuisos populo reddant. Hi comprimendi, coërcendiq; sunt, & non leuiter puniendi, ne veneno suo multorum animos inficiant, qui deinde occasionem nacti in Principes sæuire audeant, vel saltem videndum est, vt etiam si velint, nocere nequeant: exemplo Octauij Augusti, qui ad Tiberium scripsit hæc verba: *Non indignari oportet, esse quenquam qui de me malè loquatur: satis est si hoc habemus, ne quis nobis malè facere possit.* Huius sententiam deinde quum imperaret Tiberius imitatus est, domestica disciplina perdoctus. Nam aduersus cõuicia malosq; rumores firmus ac patiens semper fuit, crebroque in familiari sermone iactabat, *in libera ciuitate mentẽ ac linguã liberã esse oportere.* Nero quoq; Imperator, qui ad sæuitiã immanitatẽq; natus videbatur, nihil æquè patiẽter tulit, quàm conuicia & maledicta in se ipsum iactata. Quinetiam à Senatu grauioribus pœnis affici prohibuit, quos publicus vindex detulerat. *Calumniatores Principum grauiter puniendi.* *Augusti epistola ad Tiberium.* *Tiberij dictũ.* *Nero conuiciorũ patientissimus.*

Vespasianus etiam maledicta in se vibrata æquo animo pertulit, & Demetrium Cynicum in itinere obuium, ac neque assurgere, neq; se salutare dignantẽ, oblatrantemq; etiam nescio quid, satis habuit Canẽ appellare. Neq; enim memor aut vltor maledictorũ vnquam *Vespasianus. Demetrius Cynicus.*

Titus humani generis delicia: Suetonius, Tacitus, Aurel. Victor.

vnquam extitit. Titus quoque eius filius, quem præ mansuetudine ac facilitate delitias humani generis appellabant, exemplo paterno non modò malè in se dicta tolerauit, sed duos etiam patricij generis iuuenes conuictos de affectatione imperij pertulit, nihilque amplius eos monuit, nisi vt desisterent, eos edocens imperia non nisi diuino fato dari.

Iulius Cæsar clementissimus.

Iulius verò Cæsar vt in omnes clementissimus extitit, sic etiam in illos qui contra se oblatrabant, quos quidem inhibere maluit, quàm vindicare. Nam acerbè in se loquentibus satis habuit pro concione denunciare ne perseuerarent. Et Caij Memmij, cuius asperrimis orationibus non minore asperitate rescripserat, etiam suffragator mox in petitione consulatus fuit. Et C. Caluo poëtæ post famosa epigrammata, de reconciliatione per amicos agenti, vltro ac prior scripsit, vt Suetonius testatur.

Epaminūdas. Plut. in apophtheg. scitū hoc Alex. magno tribuit.

Epaminundas quoque Thebanus, quem Cicero totius Græciæ Principem appellat, æquo semper animo calumnias tulit, asserens fortitudinis ac magnanimitatis esse maledicta contemnere.

Sapientis officium. Callisthenes. Ex Val. Max. lib. 7. de sap. dict. & fact. De Regibus optimè sentiendū & loquendum.

Inhibeat igitur exemplo Cæsaris male in se dicta optimus Princeps potius quàm vlciscatur, & optime agendo sciat malam omnem auditionem aboleri. Regium est enim (vt ait Antisthenes) male audire, quum bene egeris. *Sapientis quidem viri officium* Cicero esse dixit, *ne quid stultè aut temerè contra Principes ac potentes dicat, aut faciat.* Et Aristoteles Callisthenē discipulum affinemque suū ad Alexandrum Regem profecturum sæpe monuit, vt de illo semper optimè atque honestè loqueretur, neque aliorum silentium expectaret, sed linguæ suæ ipsemet taciturnitatem indiceret.

Effrenatam maledicendi licentiā ciues coërceant.

TIT. VII.

QVI malè in Reges ac Principes dicunt, communi omnium odio digni sunt. Irritant nanque eos ad sæuitiam, & nonnunquam ex mitibus acerbos reddunt. Dionysius

nysius secundus principio non habebatur crudelis, sed quum ex desidia ac nimia luxuria saginam corporis, & oculorum lippitudinem contraxisset, malè à compluribus audiebat. Proinde quum putaret se comtemptui, odioq́ue haberi, in omne genus sæuitiæ, quasi truculentissima fera conuersus est. *Dionysius secundus, primò non crudelis.*

Sunt igitur qui in Principes oblatrant, ab omnibus ciuibus comprimendi. Ac etiamsi malè in se dicta æquiore animo Principes ferrent, nihilominus in illos grauiter animaduertendū est: ne paucorum improbitas latius serpat, & ad multorum perniciē euadat. *Maledici puniendi.*

Memnon, quum pro Dario Rege bellum aduersus Alexandrum gereret, audiuit stipendiarium militem quendam grauiter maledictis in Alexandrum obstrepere: qua ex re commotior factus, lanceam accepit, & percutiens illius caput, ait: *Equidem te nutrio vt pugnes contra Alexandrum, non autem vt conuicijs eum incessas*: vt ostenderet dux ille inclytus, etiam in hostē neutiquam maledicendum esse. Possunt enim Principes sententiam illam Zenonis vsurpare, qui quum criminaretur quòd malè in se dicta grauiore animo ferret, ait: *Si maledicta æquo animo tulero, ne laudes quidē sentiā.* *Memnon. Ex Plut. in apophtheg. ad Traianum. Zeno.*

Phocion præclarus ille ciuis Atheniensis, quū audiret Demosthenem Alexandrum Regem grauiter maledictis lacessere, *Noli* (inquit) *demens sæuum leonem stimulare, & iuuenem, quem gloria & imperandi cupido incendit, in patriam prouocare, ne incendium maximū in hanc opulentissimam vrbem tua temeritate confles.* Quis enim eos ciues audire potest, qui per imprudentiam & se & alios perditum ire pergunt? *Phocion Atheniensis.*

Romani summo odio prosecuti sunt maledicos, quod quidem ex hoc exemplo patet. Diligebant ciues omnes Næuium poëtam: illius ingenium admirabantur: & quū fabulas ederet, magna cū voluptate frequenter aderant. Is tamen maledicentiæ vitio laborabat, & in Principes ciuitatis plurimum oblatrabat. Hoc quum Romæ percrebuisset, à Triumuiris in carcerem coniectus est, & tandiu in custodia asseruatus, donec duas scripsit fabulas, Areolum, & Leontē, in quibus delicta sua, & petulantiam dictorum fassus est, *Næuius poeta.*

ſus eſt, & probra omnia quibus multos læſerat, deleuit ac recantauit. Deinde poſcente populo a Tribunis è carcere exemptus eſt, & priſtinę libertati redditus. Simili conſilio Athenienſes Soſitheum poëtam theatro exegerunt. Nam quum fabulam recitaret, in qua quorundam iuuenum, qui philoſophiæ operam ſub Cleanthe philoſopho tunc magni nominis dabant, mentionem faceret, dixiſſetq́; *Quos Cleanthus inſania deſtruit*: adeſſetq́ue philoſophus, & eodem vultu perſtaret, ac ſi in eum nihil diceret: commoti ſunt omnes ſpectatores, & eiectum poëtam grauiter vlciſcebantur. Tum Cleanthes indulgendum ei eſſe exclamauit, aſſerens, *iniquum omnino eſſe, Herculem ac Liberum patrem à poetis illudi, nec aliqua iracundia permoueri, ſe autem leui maledicto indignari.* Qua quidem voce populi furor compreſſus eſt, & Soſitheus poëta ſcenæ redditus.

Soſitheus.

Cleanthis ſermo.

Optime Magneſij Daphitam Grammaticum conciuem ſuum cruci affixerunt in Thorace monte vrbi finitimo, quòd verſib. ſuis Reges maledictis ac probris laceſſeret, & præcipuè Lyſimachum, quem vehementer formidabant, ne eiuſmodi iniuria percitus iram ſuam in eos euomeret.

Daphitas grãmaticus cruci affixus.

Quæ quidem res multis alijs exemplo extitit, vt & famoſis verſibus abſtinerent, & linguæ petulantiam coërcerēt. Tranſiuit ſiquidem in prouerbium, quod quidem dicebat, *Caue à Thorace.*

Caue à Thorace, Prouerb.

Demoſthenis in Philippum ſcripta, cauſam præbuerunt, vt ſummus ille orator ad ſupplicium poſceretur: Et illa Ciceronis in Antonium, exitio auctori ſuo extiterunt. Sapienter igitur Pythagoras dicere ſolebat, Potentium iram ac tumentem indignationem non eſſe irritandam. Nocent etiam calumniatores plurimum optimis ac doctiſſimis viris, quorum vitam carpunt, benedicta deprauant, & honeſta laudis præmia auferunt, ac poſteritatis memoriam non nunquam damnant.

Demoſthenē ſcripta ſua perdiderunt. Ciceronis Philippica, auctori ſuo exitium attulere.

Diotimus Stoicus infeſto animo in Epicurum fuit, eiuſq́ue famę ſemper acerrimè aduerſabatur, calumnijſq́ue, ac maledictis eum vehementer inſectabatur.

Diotimus ſtoicus Epicuri inimicus.

Et

Et vt dictis maiorem fidem faceret, ac clariore argumento niti videretur, quinquaginta circiter turpes atque impudicas epistolas falso nomine, quasi ab Epicuro scriptas edidit, quæ quum ab æmulis atque obtrectatoribus circumferrentur, quamquam adulterinæ erant, bonis tamen nonnullis viris doctrinam Epicuri suspectam reddiderunt, & multis etiam causam præbuerunt, vt in illum scriberent, ducti falso ac commentitio illarum literarum testimonio, vt qui putarent se Epicurum ex sua ipsius sententia vincere.

Sed ne vltra metas curramus, vt dicitur, de adulatoribus, ac calumniatoribus hactenus dixisse satis sit. Nunc autem quoniam animus noster constat ratione & appetitu, velut homo ex animo & corpore, videndum erit vt animus munere suo optimè fungatur. Est autem munus animi ratione benè vti, quod quidem tunc erit, quum cauerit quæ cauenda sunt, & ea egerit quæ secundum rationem fuerint: quod quidem nihil aliud erit, nisi ex virtute agere. Est enim virtus, perfecta & absoluta ratio, quam sapientis animus semper sequitur. Nos autem in hoc opere Regem ac Principem quem instituimus, ad verã sapientiam dirigimus. Euellamus itaque in primis, si possumus, ex eius animo non modò perturbationum omnium radices, sed & minutissimas quasq; fibras, quę quidem relictæ sensim repunt, & rediuiuæ pullulãt, ac tandiu crescunt, donec nos ad insaniam miseriamque rapiant. Atqui haud scio an satis sit eas lenire, vt Peripatetici dicunt. *Nam ex paucis residiuis seminibus*, vt rustici aiunt, *pessimæ herbarum segetes renascuntur*, & malè etiam obrutum incendium, maximam nonnunquam flammam excitat.

Seramus ergo veræ virtutis semina, quæ quum deinde adoleuerint, paruo tempore nos ad veram fœlicitatẽ perducent. Principis enim virtus, nõ vnius duntaxat viri est, verùm eiusdem boni complures etiã participes fiunt, & pleriq; etiã illius imitantur exemplum. Vera est enim Isocratis sententia, qui ait, *ciuitates penè omnes Principũ suorũ vitã æmulãtur*. Et sicuti

ex

ex vnius priuati viri virtute fœlicitas ad eum solum manat, qui cũ virtute agit, sic rursus ex Principis exẽplo fœlicitas in cõplures diffunditur. Maxima enim pars ciuilium institutionum in Principum moribus cernitur. Nam sicuti lex ciuitatis est forma, sic Princeps vitæ exemplar esse perhibetur.

De perturbationibus animi leniendis deinceps dicemus: Zenonemque & alios Stoicos hac in re præcipuè imitabimur, exemplo Ciceronis, qui ab illorũ præceptis parum admodum discedit, diuertit tamen aliquando ad veteres Academicos, à quibus quidem Peripatetici magna ex parte fluunt: vt facilè dignoscamus Aristotelem tot iuges ac continuos annos Platonis fuisse discipulum, à quo verbis potius quàm mente discedit, per iocúmne, an per calumniam, incertum.

Quot sint animi perturbationes, & quòd leniri aut euelli ex animis per solam virtutem poßint. TIT. VIII.

Ex Cicero. Tusc. quæst. lib. 4. Animi quatuor affectiones.

PERTVRBATIONES animi, quas ex Zenonis sententia commotiones animi à recta ratione auersas definire possumus, vel ex veterum Academicorũ mente, affectiones animi rationi minus obtemperantes, vel irrationabiles & prętér naturam animi motus, vel appetitiones nimium abundãtes, præcipuè quatuor sunt, & ęqualiter bifariam distributæ. Duę enim sunt ex opinione boni, quarum altera lætitia gestiens, & præter modũ elata opinione præsentis alicuius magni boni, rationi non obtemperat: altera quæ cupiditas, vel libido rectè dici potest: & est immoderata appetitio opinati alicuius magni boni rationi etiam repugnans. Quæ duo quidem genera bonorum opinione turbantur, vt duo reliqua metus & ægritudo malorum opinione commouentur. Sicut enim metus opinio est magni alicuius imminentis mali, sic ægritudo opinio est præsentis alicuius magni mali. Hi turbidi motus omni contentione, & remis velisque

(vt

(vt dicitur) fugiendi sunt, si volumus hoc quod datũ est nobis vitæ, tranquillè placideque traducere. Habet enim ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus, ægritudo autem tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem.

Quæ singula animum perturbant, nec sinunt quietè viuere, quando à vera ratione discedunt: idcirco in sapientis animum non cadunt: proinde ab optimo Rege ac Principe longè aliena esse debent. Est enim libido appetitus vehemens contra rationem excitatus, vel cupiditas quædam effrenata: quæ vbicunque dominatur, adeo virtutes omnes perimit, vt nullum locum, nullúmue præsidium sanctissimæ etiam innocẽtiæ esse permittat, vt Crassus orator ille disertissimus dixit, & improbos probat, probos autem improbat. Sapienter quidem Diogenes Cynicus dicere solebat, *cupiditatem arcem esse omnium malorum*: cupiditati subiectæ species sunt eiusmodi, indigentia, ira, iracundia, excandescentia, odium, discordia, desiderium, amor. Hæc eadem libido, siue cupiditas (de nomine enim hoc loco non laboro, vtrunque enim probat dicendi ac sentiendi summus auctor M. Tullius) coërcenda est antequam passim diffundatur, & animum omni ex parte inuadat. Effrenatus siquidem cupiditate animus non facilè virtutis ac rationis habenis regitur. Auersatur enim honestos ac salutares monitus, vt ait Plato, & velut infrenis equus calcibus morsibúsque insultat, & sessorem excutit atque exturbat.

Libido. *Crassus.* *Diogenes Cynicus.* *Cupiditatis pedisequa.*

De indigentia siue auaritia, quam Græci ἔνδειαν vocant. TIT. IX.

INdigentia, quæ à plerisque Græcorum ἔνδεια dicitur, prima cupiditatis species esse perhibetur. Hanc Stoici dicunt esse libidinem quandam inexplebilem, vel cupiditatem immoderatam. Ea fit quum eo non potimur quod cupimus, incendimurque quasi frustrà, & ad illud inuitamur. Per hanc Plato auiditatem auaritiamque intelligit. Docet enim, ab eo qui diues

Indigentia, quid sit Stoicis. *Plato indigẽtiam auaritiam auiditatemq; facit.*

affatim fieri vult, non cumulandam esse pecuniam, sed sedandam cupiditatem, quandò nunquam liber ab inopia esse possit, qui nullum constituens cupiditati modum, semper diuitiarum ardore torretur. Scitè admodum Stoici dicere solebant: *Magnam indigentiam nasci, non ex inopia magna, sed ex magna copia, multa enim eget qui multa possidet.* Proinde minus habendum esse, vt minus desit. Cato verò senior multis se egere fatebatur, se tamen nihil cupere affirmabat: dicebat enim: *Si quid est quo vtar, vtor: si non est, ego sum cui per me ipsum vti ac frui liceat. Vitio mihi dant quidam quòd multo egeo: at ego illis, quòd nequeunt egere.* Illud quoque eleganter dicitur. *Auaritia studium pecuniæ habet, quàm nemo sapiens concupiuit, ea quasi malis venenis imbuta, corpus animumq; virilem effœminat: semper infinita est, atq; inexplebilis: quæ neq; copia neque inopia minuitur, ei enim tam desunt quæ habet, quàm quæ non habet.* Cui etiam nihil refert quantum habeat, quum multo plura sint quæ non habet. Nec vlla animi perturbatio est, quæ magis odium pariat his qui gubernant, quàm auaritia quæ omnes virtutes perimit eneruat, atq; obscuriores reddit, & imperia quoque sæpenumero euertit. Hoc docuit M. Cato in oratione, quam pro emendandis moribus ad Quirites habuit, quum inquit: *Luxuria & auaritia duæ pestes sunt, quæ omnia magna imperia euerterunt.* Hæc animi perturbatio non modò multitudinis odium in Principes concitat, verùm etiam nonnunquam subitam vltionem inuitat.

Ausonius: quis diues? qui nil cupiat. Quis pauper? Auarus.

Catonis dictũ.

Sallustius de bello Catilin.

Catonis verũ oraculum.

Achæus, Lydiæ Mæoniæque Rex, gentilitio auaritiæ crimine ardebat. Is crebra ac grauia populis tributa semper imperabat, in quibus exigendis sæuus, improbus, atque inexorabilis erat: verùm quum tantam iniuriam diutius populi ferre nequirẽt, nocturna tessera inter se data, subito hominum concursu illum cum omni familia trucidauerunt, & regia incensa, eius cadauer vnco tractum in Pactolum flumen demerserunt, vt auriferas aquas semper potaret.

Eiusmodi odium vt fugeret Darius Xerxis pater, quum tributa præsides taxare iussisset, Principes prouinciarum accersiuit, rogauitque num grauat

vati essent: respondentibus illis mediocriter se habere, statuit vt dimidium soluerent, ne qua auaritiæ suspicio ei obijci posset.

M. Crassus is qui apud Parthos nimiæ auiditatis pœnas dedit, plurimis virtutibus ornatus fuit, quas omnes solius auaritiæ sordibus obscurabat. Cui etiam hoc natura insitum fuit, vt in aliis cognosceret, quod in seipso ignorabat. Nam quum ipse auarissimus esset, grauiter tamen maledictis ac probris auaros omnes insectabatur, quasi cunctos homines sui similes odio haberet, sibiq; soli liceret auaro esse.

Auaritiam Aquilio duci Mithridates Ponti Rex exprobrasse videtur, quum ei capto aurum in os fudit. Sunt tamen qui putent illum eodem exemplo carpsisse Romanum populum, perinde ac fecit Iugurtha, qui Rempublicam Romanam venalem esse dixit, & citò perituram, si emptorem inueniret. *Apud Sallustium de bello Iugurthin. & Orosium.*

Cn. Pompeium, quem Magnum instar Alexandri cognominauerunt, summa beneuolentia Romani penè omnes complexi sunt, & humanis omnibus honoribus eum affecerunt: eius tamen patrem Pompeium Strabonem, qui in re militari nonnulla præclara facinora egit, & præcipuè contra Rhetos, qui Italiæ incumbentes Veronam crudeliter vastauerant, summo odio habuerunt, propter inexplebilem illius auaritiam, quæ quidem ei plus odij atque inuidiæ, quàm opum ac diuitiarum attulit.

Liberalitas summopere Principem commendat, quam Aristoteles mediocritatem circa pecunias esse statuit, cuius excessus prodigalitas sit, defectus autem auaritia. Hanc nōnulli veterum frugalitatem appellant, eamque plurimum laudant, quippe quæ id imprimis efficiat, vt superuacanearū rerum appetitu ac cogitatione sublata, vtilem quandam mediocritatem sectetur. Hæc ἀφέλεια siue εὐτέλεια à Græcis dicta, maximam à doctissimis philosophis assecuta est laudem, vtque bonæ valetudinis parens sit, & inimica luxuriosis epulis, opiparisque mensis, aliena ab ebrietate, atque ab omni immodica libidine. Per hanc Cato senior non modò rem familiarem, sed *Liberalitas Principem commendat. Cicero Tusc. 3. Hāc virtutē. σωφροσύνην Græcè vocatam ait.*

& publicam augeri ait. Quę quidem tanti fuit, vt per se sola hominem satis commendaret. *Piso frugi.* Nam Piso frugi cognominatus est, quasi vir omni virtute accumulatus. Sed nos notiore verbo liberalitatem frequentius appellabimus. Quis non iure optimo Thessalum *Scopa Thessalus.* Scopam irriserit, qui ideò se fœlicē beatumq; haberi dicebat, quòd plurima possideret, quæ nec sibi nec suis vsui vnquam essent? Nec complures illas scenicas chlamydes, quas Lucullus quasi neglectas habebat, illum beatiorem fecisse arbitror, si habendi cupiditate & ambitione semper ardebat. Ignorata dominis suis bona, furibus potius atque expilatoribus prosunt, quàm illis ipsis.

Est etiam quædam falsa species liberalitatis flagitiosa admodum, quum quispiam in summa auaritia sumptuosus est, vel per luxuriam profusus: qualem *Piso in Othonem.* Piso Othonem fuisse criminatur, quum ait: *Falluntur illi, quibus Othonis luxuria speciem liberalitatis imponit. Perdere sic scit, donare nescius.* At virtus ipsa nihil prodigit, nihil sibi demit, nihiloque indiget. Nam vt corpori optima valetudine affecto non purpura, aut sumptuoso vestimento, nec aliquibus delicijs opus est: sic humana vita non exquisitis, sed vilibus copijs contenta erit.

Optimè Epicurus naturæ opes definitas parabilesque esse sentit, quum diuitiæ inanium opinionum infinitæ sint, & nunquam parari possint. Nec tamē is sum, qui contraria contrarijs medicorum more curari putem, vt auaritiam effusione emendem, sed sanctam illam Peripateticorum mediocritatem omni ex parte probandam esse censeo.

Mos apud Priscos. Priscis enim illis Romanorum seculis, quibus vitæ mores castigatiores erant, in pari turpitudine habebantur, & qui maiorum suorum facultates per luxum prodigebant, & qui paternas opes sine honesta causa subitò augebant. Vnde iactabundè de se glorianti in Senatu Syllæ quidam senator ait: *Quonam modo vir bonus esse potes, qui quum nihil à patre acceperis, tot diuitijs atque opibus tam paruo tempore affluis?* Et ex contrario Epicharmus Comicus ille Siculus in profusum

fusum ac sumptuosum quendã ait: Nõ *benignus tu quidem, nec liberalis es, sed prodigentiæ morbo laboras.*

Præclarè Plato mediocritatem effert in libro tertio de Republica, his ferè verbis. *Pellendæ sunt ex ciuitate diuitiæ, pellenda etiam paupertas: illæ enim delitias, ocium, & ambitionem afferunt: hæc autem humilitatem, seditionem, & turpem quæstum.* Qua opinione ducti non nulli legumlatores leges statuerunt de æquando patrimonio inter ciues, quas deinde obliterari passi sunt, propter nimiam æqualitatis difficultatem: paruo enim tempore industrij rem suam augebant, desides autem ad nihilum redigebant. Et iniquum admodum videbatur rursus patrimonia partiri, & industriam desidiæ parem facere. Sic etiam æqualitas honorum, quæ ισοτιμία Græcè dicitur, vix per legem seruari posse visa est, quum alius per virtutem & industriam ad singula quæque munia idoneus esse videatur, alius autem per turpitudinem & socordiam ab omnibus Reipublicæ muneribus omnino extrudendus sit. Remansit igitur res in medio, vt premium, & pœna indicium virtutis ac culpæ facerent. *Platonis verba.*

Prodigentia quidem in priuatis ciuibus pro luxuria habetur, in Principibus autem pro magnanimitate ac beneficentia à plerisque laudari solet. C. Cæsari priuato profusionis vitio dabatur, quòd nimius in impẽsis esset, quodque antequam vllum inijsset magistratum, trecentorum talentorum æs alienum cõtraxisset. Vnde quum in Iberiam Prætor mitteretur, facetè ait: *Trecentis sibi talentis opus esse, vt nihil haberet:* hoc est, vt æs alienum solummodo persolueret. At postquam rerum potitus est, profusio ipsa nomen virtutis accepit, & benignitas, gratitudo, ac magnificentia nuncupata est. Nec id mirandum esse censeo. Reges enim ac Principes, quibus nihil deesse potest, non pecunias contrahere, sed illis liberaliter vti debẽt, & amicorum opes, ciuiumque beneuolentiam, suas putare diuitias, de quibus vere dixisse Martialis videtur, quum ait: *Prodigentia Cæsaris profusio.* *Martialis lib.*

Extra fortunam est, qui quid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper habebis opes.

Hoc etiam locupletior testis probauit Alexander. Nam quum omnia amicis elargiretur, & iam regias ferè omnes opes absumpsisset: *Quid tibi Rex superest,* inquit Perdica: cui Alexander, *Spes,* ait. Tum Perdica, *Hæc nobis commilitonibus tuis etiam tecum communis erit.*

Nitias. Nec Nitiæ ratio mihi placet, quanquam clarus in re bellica apud Athenienses habitus est, qui varijs sumptibus ad voluptatem exquisitis, gratum admodum se populo reddebat: sed ad Iuliani Cæsaris sententiam magis accedo, qui opum contemptor semper extitit, & virtutum ac veræ gloriæ affectator. Is dicere solebat: *Se liberum pectus habere, nec pudere Imperatorem, qui cuncta bona in animi cultu ponit, honestam paupertatem profiteri.*

Paupertas Imperatori probro non est.

Scipio verò maior quum accepisset liberalitatem ac magnificentiam suam à M. Catone in Senatu exprobrari, ait pecuniæ rationem à quæstoribus reposcendam esse, ab Imperatoribus autem rei bellicæ rationem. Diuitias habendas esse dicebat Solon, non tamen per iniuriam quæsitas, sed honesta aliqua ratione partas. *Malè enim parta* (vt ait Cicero) *malè dilabuntur.* Demades Athen. orator, quem extemporanea oratione etiam Demostheni prætulerũt, magnas diuitias turpiter ac per iniuriam quæsiuit, & eas quã primùm per luxuriam prodegit: in eo enim sola libido dominabatur, nullumq́; modum sumptib. statuebat. Euripides opes Capanæi laudat, dicitq́; illum ex eis nunquam animo fuisse elatiorem, sed modestia vitæ se similem cuicunq; inopi semper gessisse.

Valerius, cui pietas in patriam Publico cognomẽtum dedit, non modò in comparandis diuitijs ab omni iniuria abfuit, verùm easdem in alendis subleuandisq́; pauperibus consumpsit, vt qui omnino duceret, quicquid humanis vsibus ex opulentijs superesset, id omne beneficè benigneq́; tenuioribus erogandum esse. Sic Thebanus Pelopidas, qui opulentissimus splendidissimusq́; omnium ciuium suorum habitus est, amicis suis indigentibus opem semper afferebat, adeò vt sibi diuitias, non se diuitijs inseruire ostenderet. Sed hæc de indigentia siue de auaritia pri-

tia prima cupiditatis ac libidinis specie satis, ne in exemplis percensendis ambitiosor esse videar. Nunc verò ad reliquas species pergamus.

De ira, iracundia, excandescentia, odio, & discordia. TIT. X.

SEcunda cupiditatis species ira dicitur, quam qui ex naturæ ratione exponunt, dicunt esse sanguinis feruorem, accessionemq; eius ad præcordia. Qui verò eius affectum definiunt, dicunt iram esse libidinem quādamsiue cupiditatem puniendi eum, qui iniuria læsisse videretur, vt Cicero Zenoni assentiens determinat. Huic comes accedit iracundia, quæ ijsdem auctoribus est dispositio, siue cupiditas vlciscēdi, tempus obseruans. Hæc quidem in habitu ac dispositione est, illa verò in actu ac feruore: vnde vna sine altera aliquando esse potest. Fit enim quandoque, vt quispiam iracundus sit, & non iratus, & secus, vt sit iratus & non iracundus: quemadmodum potest esse aliquis ebriosus, & non ebrius, vel contrà ebrius, & non ebriosus. Huic tertia comes accedit excandescentia, quæ est ira nascens, & modico pòst tempore desistens, huius affectus est longè minor. Calor enim ille quamprimum deferuet ac decidit, & ratione ipsa vincitur, Nam si persisteret, & diu maneret, fieret odium, quod quidem (vt Cic. placet) est ira inueterata, vel (vt Zeno ait) est cupiditas quædam qua male alicui optamus, cum vtilitate aliqua, vel prouentu nostro. Hanc cupiditatem comitatur discordia, quæ ex Ciceronis sententia est ira acerba, intimo odio & corde concepta. Hac animi perturbatione quicunque ciuis laborat, inutilis est Reipublicæ, & in hominum cœtu importunus habetur. Diffidet siquidem ab alijs, nemini cedit, omnemque humanam societatem dirimit, Principum aulas perturbat, seditionibus ac partibus omnia inficit, hinc conspirationes coniurationesque oriuntur, hinc cædes, direptiones, veneficia, & pestes illæ teterrimæ, quæ status omnes publicos priuatosque labefacta-

Ira definitiones.

Tuscul. 3.

Excandescētia.

In Tusculanis 4.

Discordia.

In coniurat. Catilin. re ſolent. Criſpi quidem Saluſtij ſententia pro oraculo habenda eſt, quum ait: *Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia autem maximæ dilabuntur.* Per hanc interitum omnibus humanis ſocietatibus parari ſcribit Xenophon. Et Plato in lib. de Repub. eam pluribus rationibus execratur. Hæc eſt diſcrepantia ac contētio illa, per quam vetuſtiſsimi poëtæ mūdana omnia *Alecto, quid ſit.* diſſolui atque interimi putauerunt, quæ ἀλληκτώ ab illis dicitur, & primaria inter infernales furias habetur. Hi omnes affectus ſimilitudinem quandam inter ſe mutuam habent, vt alteri ſuccedat, ac ſi ab altero duceretur. Idcirco comprimendi ſunt antequam liberius vagentur, & nos ad inſaniam furoremq; compellant. Et imprimis ira, quæ quum ferocius excanduit, hominem præcipitem rapit, adeo vt ab inſano ac furioſo paululum quippiam abſit. Oculi, color, vultus, geſtus, vox, clamor, verba propè furentis atq; inſanientis hominis eſſe videntur, qui niſi quamprimùm ad ſe redeat, ad agnatos omnino atque affines (vecordium furioſorumque more) reijciendus erit.

Optimè Pythagoras Samius, q taciturnitatis priuſquam ſermonis præcepta tradebat, diſcipulos ſuos monebat, ne quid vnquam per iram dicerent aut facerent. *Architas. Plut. in apophtheg. dictū hoc Charillo tribuit.* Vnde Archytas Tarentinus, vt præceptoris ſui monita ſequeretur, quum villico ſeruo, qui grauiter deliquerat, fortè ſuccenſeret, ait: *Punirem nunc te, niſi iratus eſſem* Timebat enim ne ira percitus, ſanctam moderatamq; iuſtitiæ vltionem tranſgrederetur.

Hæc Pythagorica præcepta ſi tenuiſſet Eurylochus Pyrrhonis diſcipulus, nunquam ſumpto veru cum carnibus ſemiaſſis in forum vſque coquum per iram perſecutus fuiſſet.

Nonnulli Reges Principéſve aliquando ira perciti ea efficiunt, quorum deinde pœnitentia ducti, vt infecta fierent, magno emerent. Per iram Clitum peremit Alexander, paternæ militiæ, ac ſuæ fidiſſimum ac certiſſimum comitem. Per iram etiam Dionyſius Syracuſanus dilectum à ſe puſionem, & in delicijs habitum pugione tranſegit, quorum vtrunq; adeò facti pœnituit, vt vix à ſeipſo manus abſtinuerit.

Periander

Periander Corinthius ira etiam accensus sub calcibus missam vxorem, quæ in vtero puerum habebat, interemit: deinde mentis compos factus, quum comperisset id à se per calumniam pellicum actum esse, rursus ira excanduit, & eas omnes igne cremari iussit. Filium quoque suum Lycophrona nomine præ matris interitu eiulantem abdicauit, & in Corcyram vsque relegauit.

Lysander Lacedæmonius iræ morumq; acerbitate, grauem ac terribilem potentiam tyrannidemque exercuit, adeò vt non immerito conciuis eius Etheocles dixisse videatur, quum ait, *bene actum cum Græcia esse, quòd duos Lisandros non protulerit.*

Idem de Sylla iure optimo dicere poterant Romani, cui præ ira ac sęuitia nullus iucundior lusus ac iocus erat quàm cruor, quàm cædes, quàm vnci ac secures, & ante oculos ciuium trucidatio, qui (vt alia eius sæuitiæ, atque iracundiæ exempla omittam) Q. Lucretium Offellam (cuius opera Prænestinam vrbem ceperat, Marium consulem obsederat, finemque victoriæ adeptus fuerat) in foro ipso ense transfodit, nullam aliam ob causam, nisi quod consulatum peteret antequam Prætor extitisset. Quin etiam Syllæ ira, quæ vniuersam Italiam ciuili sanguine inundauerat, aliquãdo in auctorem suum pessimum virus euomuit. Nam quum in Puteolano rure grauiter ægrotaret Sylla, audissetque pecuniam pró reficiendo capitolio à Decurionibus cunctantius pensitari, præcipiti ira subitò excanduit, & immoderatæ vocis impétu ruptis pręcordijs, spiritum cruore mistum exhalàuit: & qui per iræ impotentiam tot hominum millia peremerat, postremò seipsum perdidit.

Cassius quoq; impetuosus & iracundus extitit, & sæpius per iram quàm per auaritiam, qua etiam labòrabat, à recto discessit. Aequior Sertorius, qui minimè omnium ducum se iracundiæ permisit.

Cato iunior non ab ira immunis omnino fuit, ad quam & si tardior erat, tandem commotus, implacabilis inexorabilisq; essè videbatur.

Claudius Cæsar quum sibi conscius esset, se per irę

& iracundiæ impetum ſæpe peccare, vtcunq; excuſauit edicto, pollicitusq́; eſt alteram perbreuem & innoxiam futuram, alteram verò non iniuſtam. Qua quidem ſententia declarauit improuiſam illam motionem ſe non poſſe ex tempore reprimere: quam quidem Peripatetici aſſerunt non eſſe in hominum poteſtate, illam verò aliquo iudicio confirmatã, non iniquam fore, ſed quaſi iuſtitiæ vltionem. Sed quo quiſque à natura generoſior eſt (vt ait Plato in libris de Republica) eo minus iraſcitur: hinc quidem eſſe ait, vt ad rationem percipiendam ille etiã promptior ſit. Hoc manifeſtè in pueris cernitur, qui quũ iracundi ſunt, ſerò admodum rationis compotes fiunt, & ad ſtudia literarum hebetiores exiſtunt, & minus dicto parent, minusq́; imperata faceſſunt: Ad illam Platonicam ſententiam accedit Ouidius quum ait,

Quo quiſqu e eſt maior, magis eſt placabilis iræ
Et faciles motus mens generoſa capit.

Stoici ab Ariſtotele diſſentiunt.

Ariſtoteles ſapientem dixit neq; ira, neque alijs perturbationibus vacare, ſed temperatè ac modicè commoueri. Eisq́ue mediocritatem quandam, quaſi virtutis terminum ac limitem aſſignat: & iram fortitudinis comitem eſſe opinatur, & vtiliter quoque à natura hominibus datam eſſe cenſet. Huic ſententiæ neque Stoici, neque veteres Academici conſentiunt. Dicunt enim ſapiẽtem ſine iræ perturbatione, ac ſtomacho ſecundum rectam rationem agere poſſe, & virtutis munere fungi: putantq́; has opiniones moribus noſtris eblandiri, & illecebras communis vitæ eſſe, quò facilius homines duriora illa relinquentes, in mitiorem hanc ſententiam accedãt. Dicunt quoque pugnam rationis eſſe aduerſus voluptatem, & alios turbidos animi motus, in qua quidem virtutis ac ſapientiæ palæſtra cernitur.

Epiſt. 1. ad fr. lib. 1.

Præclarè Cic. Q. fratrem ſuum, qui tum Aſiæ præerat, monet, vt ſi vitare non poteſt, quin ab iracundia ſubitò eius animus occupetur, ſaltem vt ſe antè comparet, quotidieq; meditetur, reſiſtendum eſſe iracundiæ, cumq; ea maximè animum moueat, tum diligentiſſimè linguam continendam eſſe, quæ virtus non

multo

multo minor sit, quàm omnino non irasci, quũ illud, non solum grauitatis, verum nonnunquam lentitudinis esse possit, moderari verò & animo & orationi, quum sis iratus, aut etiam tacere, & tenere in sua potestate animi motum ac dolorem, & si non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij.

Hæc Ciceronis præcepta diligenter tenenda sunt, vt iracundiam comprimamus, ne in furorem deinde rapiamur, simusq́; vel nobisipsis vel alijs iniurij. Cernimus enim nonnullos, quos vulgo homines prudẽtiores, doctiorésve putant, quadam iræ impotentia in se ipsos etiam grauiter peccare. Inter Aeschylum, & Sophoclem poëtas fuit aliquando (vt solet) de poëtica contentio non mediocris, in qua iudicio omniũ qui aderant, Sophocles prælatus est. Hanc sententiã iniquo animo tulit Aeschylus, & adeò ira excanduit, vt àmicorum omnium aspectum fugeret, & euestigio in Siciliãm pergeret, & apud Gelam vrbem in modico quodam suburbano lateret, in quo paruo tempore mœrore ac tabe, quam per iram ac dolorem contraxerat, perijt.

Æschyli mors, à Pl. c. 3. li. 10. & à Va. Max. l. 6. de morte nõ vul. aliter narratur.

Idem accidisse scribunt Calchanti auguri redeunti ex Troiano bello. Nam quum in Ioniam ad Colophoniam peruenisset, iuxta lucum Clarij Apollinis, in certamen diuinandi cum Mopso etiam augure deuenit: à quo victus Calchas vehementi ira atque mœrore adeò excanduit, vt quamprimùm mortem obiuerit.

Calchas.

Antimachus Colophonius, & Niceratus Heracleotes adolescentes in poëtica clari, certatim inter se (vt moris est) Lysandri laudes versibus canebant, verùm quum Niceratus gratior Lysandro esset, ab eo Antimacho prælatus est, & aurea corona donatus, tametsi tacito doctissimorum hominum qui aderant iudicio ille longè inferior in poëmate extitisset. Antimachus mirũ in modum ira ac dolore concitus exarsit, carmenq́; aboleuit, & iam à Musis discedere easque abdicare destinabat. Aderat Plato, & ingenium Antimachi admiratus placido eum sermone mitiorẽ placatioremq́; reddidit, ac Musis conciliauit, docens corrupti animi cæcitate, non verò iudicio Niceratum ei

fuisse prælatum. Quibus ex verbis Antimachus compos sui factus, iram euomuit, & ad Musas rediјt, atque in præclarum poëtam euasit.

Accidit etiam sæpenumero, vt implacabilis ira eorum qui præsunt, quiq; alijs imperāt, subditos in desperationem compellat: quippe qui nullam gratiam nullamq́; æquitatem, aut veniam sperare possint.

Succensuerat aliquando populus Romanus Ptolemæo Cyprio Regi, quòd minus imperio obtemperaret, minusq; mandatis obsequeretur. Mittitur illuc cū imperio M. Cato, quem paulò antè dixi hominē fuisse durum, iræq; immedicabilis: cuius aduentum quū accepisset Rex, desperata omni hominis clementia mortiferum veneni poculum exhausit: quo nuncio accepto, Cato iter maturandum censuit, Cyprumq́; quamprimùm se contulit, & quod per iram vlcisci nequiuerat, per auaritiam est vltus. Nam contractis regijs opibus, regiaq; suppellectile, omnia auctioni exposuit, pecuniamq́ue à licitatoribus acceptam ad numerum circiter septem millium talentorum Romam peruexit. Qua quidem ex re varij rumores orti sunt, alij iram ac nimiam seueritatem Catonis accusantibus, alijs auaritiam, seu immoderatam quandam parsimoniam increpantibus: nonnullis etiam factum probantibus. Si mitior quispiam illuc perrexisset, veniam gratiamq́; clementissimi populi non desperasset Ptolemæus, neque sibi mortem consciuisset, quæ sine Romanorum inuidia nequaquam esse potuit. Regium enim nomen sacrosanctū apud omnes gentes semper extitit, & intactum, atque inuiolatū. Tunc primùm Cyprus stipendiaria populo Romano facta est, insula clarissima & duabus vrbibus nobilitata, Salamina, & Papho, quarum altera Iouis delubro, altera Veneris templo insignis habebatur: illic enim Venerem pelago emersam fuisse, quum concha deueheretur, poëtæ fabulantur.

Cyprus primò Rom. facta stipendjaria.

Pachitas quoque Atheniensis, cuius ductu & auspicio Lesbos subacta extitit, à bello victor rediens, gestarum rerum rationem vt redderet poscebatur, quam quum reddidisset, & quid acceptum impen-

sum-

ſumque eſſet, non ſatis liquidò conueniret, ſeueritatem odiumque in ſe iudicum, & inimicorum calumnias adeò formidauit*, vt nullo expectato iudicio ſe ipſum gladio tranſegerit.

Ira igitur quum liberius vagatur, nulliſq; rationis habenis regitur, ægritudo quædam quaſi immedicabilis fit, & in odium (vt dixit) conuertitur, quod quidem pertinacius humanis animis inſidet, cogitq; eos ad diras illas atque execrabiles vltiones, & ad fraternas acies, alternaq; bella prophanis decertata odijs, vt cecinit Statius, & ad tragicas illas nonnũquam dapes, à quibus ſolem aufugiſſe, atque aciem auertiſſe fabulantur. Proinde videndum eſt, vt iræ feruor quãprimùm extinguatur, inueteratus enim odium fit, & magna cum difficultate ſedatur.

Odium ab ira manare eleganter docuit Maro, quum dixit.

Haud aliter iuſtæ quibus eſt Mezentius iræ, *Æneid. 10.*
Non vlli eſt animus ſtricto concurrere ferro.

Quum illum odio eſſe vſitatius dicere potuiſſet. Odium veterem iram eſſe, non modò ex M. Tullij definitione, & ex Stoicorum ſentẽtia dicere poſſumus, ſed & ex Græci verbi, vnde (vt arbitror) ducitur, interpretatione, ſiquidem ὀδύνωμαι per iram dolere ſignificat: Et ὀδύνη dolor eſt vehementior, & præcipuè qui ex iracundia manat, & diutius torquet. Decet igitur Principem ab odio ſemper vacuum eſſe, vt animi tanquillitate perpetuò fruatur, nec ſemper vindictæ tempus expectet.

Chilo vnus ex inclytis Græciæ ſapientibus, duas odij & amoris affectiones intra modũ coërcuit. Ait enim: *Hactenus ames velim, tanquam aliquando oſurus: & hac itidem tenus oderis, tanquam fortaſſe deinceps amaturus.* *Chilo.* *Ama tanquã oſurus.*

Sed de ira, iracundia, excandeſcentia, diſcordia, & odio ſatis. Nunc autem de amore ac deſiderio dicamus, quæ duæ ſpecies perturbationum ſuperioribus adduntur, & inconſtantes animos plurimum vexant.

De

De amoris affectu, & de philosophorum ac poëtarum super eo opinionibus.

Tit. XI.

Amor furor diuinus.

AMOREM maximum affectum esse multis argumentis ostendere possumus, & Platonis quoque auctoritate probare, qui inter quatuor species diuini furoris eum connumerat: quarum vnamquamque diuino alicui Numini subijcit, vt ostendat easdem præter naturalem potentiam aliquid maius, & quasi diuinius agere. Harum primam vaticinium appellat, eique Apollinem præficit. Secundam mysterium, cui Bacchum. Tertiam poësim, cui Musas. Quartam amorem, cui Venerem.

Quatuor species diuini furoris.

His furoribus & diuinari, & futura multa præuideri posse autumat Lacydes: & nonnulli noui Academici dixerunt, Amorem esse diuinum mysterium ad excitationem conseruationemque iuuenum datum mortalibus, exemploque ostendunt. Dicunt enim Ariadnes amorem Theseum à maximo periculo liberasse, eumque clarum, industrium, solertemq; reddidisse. Eodemque pastu Medeæ amorem Iasonem virtutibus illustrasse, & eum victoriæ compotem reddidisse. Addunt quoque amorem quasi inuentorem quendam extitisse plurimarũ artium, cuius rei exemplum eiusmodi ponere possumus. Scribũt vetustissimi artem illã figuralem (quam σχηματικὴν Græci appellant: quamq; Praxiteles matrem statuariæ, sculpturæ ac cælaturæ esse dixit, vt qui quamuis in omnibus præstaret, nihil tamen vnquam fecerit antequam finxerit) amoris beneficio fuisse inuentam. Affirmant enim Debutadem Sicyonium eam Corinthi inuenisse filiæ opera, quæ quum sponsi amore teneretur, & ille in militiam profecturus esset, vt desiderio eius minus tabesceret, & ex simulacro amoris solatium caperet, vmbram ex amati sponsi facie ad lucernam in pariete lineis circunscripsisse, sumpto ex igne extincto carbone. Pater autem eius rei nouitatem admiratus, lineas argilla impressit, primamque formam fe-

cit(erat enim figulus) & cum cæteris fictilibus duratam igne concoxit: res ex similitudine admiranda omnibus visa est, & proinde Veneri consecrata diutius in templo mansit. Huius puellæ exemplum cōplures præstantissimæ fœminæ priscis seculis imitatæ sunt, quæ virorum desiderium pictis imaginibus emollitæ, facilius eorum reditum expectauerunt, vt de Laodamia Protesilai vxore veteres poëtæ testantur. Sed ad amorem redeo.

Stoici amaturum sapientem dicunt, & præcipuè iuuenes illos, qui cùm famæ venustate indolem peregregiam habent, & acumine ingenij pollent, quasi speciem futuræ virtutis, non formā, aut ætatis mollitiem beneuolentia complectantur. Qua in re admirari se summopere ait Cicero, quòd nemo formosum senem aut informem adolescentem diligebat, deinde quasi coactus in hanc sentētiam accedat, addit: *sit sane sapientis amor, vt dicitis (non enim repugno) dummodo sit sine solicitudine & suspirio.*

Forma species futura virtutis.

Addunt præterea ijdem philosophi amorem conatum esse amicitiæ, firmamentumq; beneuolentię, quod quidem ex formæ venustate, non ex amplexu corporis proficiscatur. Dicunt etenim Thrasonidem eiusdem disciplinæ philosophum pereximium, quum in potestate haberet pusionem quem vnicè adamaret, semper abstinuisse, ne malè audiret, odioque haberetur.

Amorem amicitiæ esse vinculum Chrysippus in libro de amore scripsit, neque illum vitio dandū esse existimat, quandoquidem pulchritudo virtutis sit flos. Verius tamen (vt mihi videtur) Socrates pulchritudinem definiuit, qui eam modici temporis tyrannidem esse dixit. Theophrastus verò tacitam deceptionem. Sed hanc Stoicorum sentētiam non statuit Zeno, quanquam eorum Princeps habetur, dicit tamen amorem esse inexplebilem quandam libidinem ingerētem se per placidam pulchritudinem. Addit etiam amorem in præstantis ingenij viros non cadere, quippe qui studio industriaq; insidietur.

Peripatetici autem quum amicitiam definiant esse

æquitatem reciprocæ beneuolentiæ, eiusdem tres species esse dicunt, necessitudinem, hospitalitatem, amatoriam. Huius tertiæ principatum delectationem tenere aiunt, quæ per aspectum pulchritudinis percipitur. Quicunque enim aspectu non delectatur, nequaquã amare potest. Cùm deinde hic amor mutuis beneficijs, & studio virtutis innititur, plerunque in optimam amicitiam euadit, quæ etiam discedente forma remanet.

Amor. Venustas quidem gratissimum naturæ munus habetur. Ego autem is sum, qui cum illis sentiam, qui amorem dicunt insatiabilem cupiditatem ac libidinem esse, qua quum primùm potiti, expletiq; sumus, in pœnitentiam quandam incidimus, quæ quamprimum decidit, rursusq; animus libidine accenditur, idq; facere quærimus, quod quum fecerimus, iterum fecisse pœniteat.

Demostenes. Lais. Ex Aulo Gel ca. 8. l. 1. vbi pretium noctis centum sestertia esse dicit. Hæc est illa Demosthenis vox, qui excitatus Laidis meretricis forma, quum audiuisset dimidium talentum pretium noctis esse: *Ego* (inquit) *pœnitere tanti non emo.* Sed illam venustatem, quam modo dixi gratissimum naturæ munus haberi, sunt qui putent nequaquam optandam esse, tum quòd eius flosculus, quàm breuissimus sit, tum quòd pauci eo ad virtutẽ vti queant, quando prima illa ætas mollis admodum sit, facileque decipiatur. Plures enim sunt qui pueros in illecebras propellant, quàm qui ad eos ad bonam (vt aiunt) frugem redigant. Non erit igitur admirandum Tragicum illum dixisse: *Raro forma viris, secula prospice, impunita fuit.* Et fabulæ Bellerophõtis & Hippolyti manifestis exemplis rem indicant.

Bellerophon.

Nunc autem ad institutum redeo. Amorem inexplebilem esse cupiditatem docet fabula illa, qua *Alcmena.* inducitur Iupiter in concubitu Alcmenæ noctem triplicasse, cùm vna in eo neutiquam libidinis ardorem sedauisset. Nec etiam admirandum est, Iouem tã longæ noctis concubitum aureo poculo, quod lyrii Græci Charchesium vocant, Plautus autem pateram appellat, redemisse, quum tripla illa nox triplex etiam munus exigeret. Quid dicemus etiam quòd

qui

qui amat, perpetuo igne torretur, nunquam quiescit, & contrarijs animi perturbationibus semper agitatur? Audi adolescentem illum apud Plautum de amoris difficultatibus eiulãtem. *Lactor, crucior, agitor, stimulor, versor, in amoris rota miser examinor, feror, distrahor, diripior, vbi non sum, ibi sum, ibi est animus.*

Plautinus Alcesimarchus in Cistellaria.

Audi ardentem Tibullum:

Ah ego ne paties possem sentire labores,
Quàm mallem in gelidis montibus esse lapis?
Stare vel insanis cautes obnoxia ventis,
Naufraga quam vasti tunderet vnda maris.

Et infelicissimum omnium animalium amatorẽ esse declarat Propertius, quum ait:

Propertius. lib. 2. elegia 18. de exclusione.

Durius in terris nihil est quod viuat amante:
Nec, modò si sapis, quod minus esse velis.

Et amoris curæ amatores non ipsa in morte relinquunt, vt ait Virgilius.

Audi etiã quam medicinam adhibeant huic insano furori vetustissimi Poetę, dicunt enim Leucaten editam præruptamq; petrã in Leucadia esse, in qua Apollinis phanum cernitur: illic etiam præcipitem saltum esse aiunt, qui ad sedandos amores plurimũ valet. Ex quo Cephalum primùm saltasse tradunt, quum amore Ptarolæ Degoneti filiæ impatienter arderet.

Cephalus.

Menandro autem Gætæ videtur Sappho Lesbia Phaonis desiderio perculsa omniũ prima desiluisse, qui ad hanc sententiam eiusmodi versus protulit.

Sappho.

Præruptam nacta transitu petram,
Cupidinis œstro percita, è summo præceps ruit,
Ex animi tui sententia, Rex imperiosè.

Quibus exemplis facilè intelligere possumus amorẽ potius ex stultis insanos facere, quàm in animum sapientis cadere. Quid insanius esse potest, quàm à seipso discedere, nec secum habitare, sed in alieno corpore degere? Miseram dicimus seruorum conditionem, quoniam ex dominorum imperio omnia agũt, miserior est eorum qui amant. Hi enim namque longè magis importunum habent, quàm serui, qui à Dominis aluntur, vt viuant, vtq; in officio atq; opere persistent, non autem vt præcipitentur ad mortem.

Amantium miseria.

Plato.

Plato dicebat *animũ eius, qui amore tenetur, in suo corpore mori, in alieno autẽ viuere.* Sunt qui hanc sententiã Catonis esse putẽt, quoniã ipse candẽ crebris sermonibus vsurpabat.

Menander.

Menãder poëta doctissimus, nõ iniuria Cupidinẽ imperiosum regẽ appellat, quando quidẽ homines nonnunquã in interitum præcipitat, vel ad ea quæ turpiora ac perniciosiora sunt morte.

L. Flaminius

Valer. Maxi. lib. 2. de censoria nota. ca. 3.

Atqui vt taceã infinita illa, quæ in fabulis scribuntur, quæque etiam in scenis ac theatris quotidie agũtur, ne videar commentitium quicquam aut fictũ referre, L. Quintius Flaminius quum cõsul esset, in Gallia Placentinam quandã meretricẽ tam vesano amore exarsit, vt illius imperio vnũ ex captiuis securi percuti iusserit, in quem Cato grauiter inuectus est, & Censoria nota eum inussit.

Tarentini.

Q. Fabius.

Sed vt grauiora quædam recenseam, compellit sæpe amor ad perfidiam, proditionémque manifestã. Tarentini à Romanis ad Hannibalem defecerant, qui præsidio vrbis Brutios milites reliquerat, horũ præfectus vrbanam quandam puellam impatienter ardebat, cuius frater cum Q. Fabio, qui consul vrbem obsidebat, militabat. Certior huius amoris factus Fabius, iuuenem accersiri iussit, egitque vt clàm sororẽ adiret, & de proditione cum ea ageret, illa negocio suscepto, amatorem ad se vocatum in facinus hortatur: qui Veneris illecebris pellectus, conditionẽ non renuit, & in sequenti nocte ea parte, qua cum Brutiis custodibus sibi cõmissis excubabat, Romanos milites accepit. Et hoc pacto Fabius sine vulnere ac sanguine ex amatoria causa Tarẽtina vrbe potitus est, quam quidẽ militibus diripiendã præbuit: cuius præda adeo opulenta extitit, vt cum Syracusanis manubiis adæquaretur.

Tarentũ Venus expugnauit.

L. Catilina filium suum interemit. Sall. in bello Catilin. & Val. Max.

Lucius Catilina vir scelere notior quàm virtute, rebus gestis, aut vllo maiorum splendore, adeo amore Aureliæ Orestillę insaniuit, vt filiũ, quem ex alia vxore susceperat, adolescentẽ indolis peregregiæ, necauerit, quum eius nuptias illa viuo filio recusaret.

Publius quoque Clodius tam insani furoris fuit, vt tres sorores suas ante nuptias stuprauerit, nec deinde

dubita-

dubitauerit ſacra deæ Bonæ polluere, quæ per noctẽ celebrantur à mulieribus, nec cuiquam virorum intereſſe licebat. Nam quum pro populo ſacrum Bonę deæ fieret apud Iulium Cæſarem (cuius vxorẽ Pompeiam ille impatienter amabat,) fœminea veſte indutus, primò inter mulieres latuit, deinde quũ per ædes erraret, rogatus ab ancilla Aureliæ matris Cæſaris quid quæreret? Auram Pompeiæ pediſequam ſe quærere reſpondit, verùm illa ex voce virum eſſe cognoſcens, exclamauit, mulieres excitæ concurrũt, portas claudunt, domum ſcrutantur, & Clodium latentem in quodam cubiculo deprehendunt. Fit reus Clodius de pollutis ſacris, & de ſororum inceſtu accuſatur. Sed corruptis iudicibus per lenocinij flagitium, iudicium euaſit. Matronarum namque & ingenuorum puerorum noctes magno emptæ, pretium turpitudinis iudicibus extiterunt.

Diodes Piſiſtrati filius, qui ei in tyrannide ſucceſſerat, ex amatoria cauſa vitam atque imperium amiſit. Nam quùm nobilem quandam virginem Athenienſem adamaret, & eam per vim ſtupraſſet, à fratre puellæ crudeliter trucidatus perijt. *Diodes.*

Laodice autem Mithridatis Regis ſoror ac coniux, tam impiè in adulterij amores exarſit, vt redeunti ex longa militia viro, quaſi illum feſtis epulis lætoq́ue conuiuio acciperet, venenũ miſcuerit, à quo ex conſuetudine noti antidoti vix euaſit.

Semiramis regina tanti nominis, quæ virtute ac rebus geſtis Reges omnes Aſſyrios præuertit, vidua cùm eſſet, amoris illecebris pellecta, eos ex militibus ſuis eligebat, quos forma & robore præſtantiores eſſe cernebat, & eoſdem aliquandiu in delitijs habitos tandem necabat, ne ſtuprum ſecum admiſſum alijs proderent. *Semiramis.*

Ariarates Cappadociæ Rex, ſupremum diem obiẽs ſex virilis ſexus filios ſuꝑſtites ſibi reliquit, quos ex vxore Laodice genuerat: verùm illa metuens ne ab adminiſtratione regni adulter ſuus: quẽ perditè amabat, à filijs ꝓhiberetur, quinq; ex illis parricidali poculo necauit. Vnum qui adhuc à nutritoribus aleba- *Ariarates.*

tur, à materno furore ac diro scelere cognatorum cũstodia eripuit. Qui deinde matri (quæ paruo tempore pòst concursu totius populi propter nimiã sæuitiam trucidata est) successit in regno, & regiam sobolem iam propè per scelus extinctam propria virtute instaurauit.

L. Pedanius. L. Pedanium Secundum vrbis præfectum scribit Cornelius Tacitus à proprio seruo fuisse interfectũ, qui ei admodum infensus erat amore cuiusdam exoleti, quum nec Dominum quidem amoris sui riualem, atque obtrectatorem perferre posset.

Pausanias. Quinetiam Pausanias Lacedæmoniorum Dux, qui Mardonium Medum vicit, ab Argilio adolescente, cuius insano amore tenebatur, accusatus quòd Græciam Persarum Regi prodere vellet, turpissimam mortem subiuit: & non modò vitam amisit ex amatoria causa, verùm quæsitæ laudis gloriam perpetuo dedecore obscurauit.

Sed vt hæc tam tetra scelera omittam, compellit plerunque amor ad ea flagitia, quæ aut turpia sunt aut dignitatem diminuunt.

L. Vitellius. L. Vitellius, à quo Vitellius Cæsar natus est, vir innocens & industrius, amore tamen libertinæ adeò insaniuit, vt infamis haberetur. Illius nanque saliuis melle commistis quotidie palàm arterias, & fauces pro remedio fouebat: qua ex re omnibus ludibrio habebatur.

Galba. Turpis verò Galba, qui in exoletos semper exarsit: quorum nonnullos palàm arctissimis complexibus osculisq; excipiebat, & quum confestim vt vellerentur imperasset, seducebat.

Plut. in vita Alcibiadis. Alcibiades patria eiectus, grato hospitio ab Agide Lacedæmoniorum rege acceptus est: verùm ille ingrato animo in reginam vnicam illius coniugem exarsit, quæ quidem Timæa nomine dicebatur, & eam in suam voluntatem pellexit, ex qua etiam Leotychidem genuit filium: vnde etiam gloriabundus exultabat Alcibiades, quòd quum Atheniensis esset filium suscepisset, qui aliquando apud Lacedæmonios regnaturus esset.

Phi-

Philippus Macedo non multum honori ac dignitati suæ consuluit, quum Larissen saltatricem tã perditè adamauerit, vt fabulam de se populis traderet. Ex ea quidem genuit Arideum filium, qui post Alexandrum aliquadiu regnauit. Nec etiam infamiæ nota caruit Philippus, quum Attali sororem (repudiata Olympiade Alexandri matre propter adulterij suspicionem) duxit vxorem. *Philippus.*

Ipse quoq; Alexander odium non paruum Macedonum contraxit, quum post maximas victorias Rhoxanem barbaram, & modicis ortam natalibus, virginem tamen conspicuæ formæ, vt primùm eam in conuiuio conspicatus est, ita subito amore exarsit, vt eam vxorem duxerit, nullo amicorum in consilio adhibito, quum tot opulentissimas Regum filias sibi vltro oblatas respuisset. Fuit autem Rhoxane Bactriana Oxyartis filia, & inexpugnabili illa Petra, quam per proditionem inuasit Alexãder, cuius altitudo stadiorum quindecim fuisse dicitur, ambitus verò octoginta, in cuius vertice planicies feracissima erat, quæ ex natiuis fructibus quingentos homines aleret.

Vecordiæ etiam esse docti veteres putauerũt, proprijs vxoribus nimis ardẽter indulgere, vt Demetrius faciebat, qui vxorum voluptatibus adeò se permisit, vt Regum omnium intemperantissimus esse videretur. Sed huic incontinentiæ furorem etiam addidit, quum victo fugatoq; Ptolemæo Aegypti Rege, Lamiam canendi modulandique peritissimam præter alias omnes impatientius arsit.

Turpe etiam fuit Cleomeni Lacedæmoniorum Regi, quòd vxorem tam perditè adamauerit, vt plerumq; ingruentibus maximis periculis clàm ab exercitu noctu discederet, & magnis itineribus Spartam concederet, vt vxorem, cuius desyderio deperibat, complecteretur. Maiorem tamen in coniugem amor libertatem habere videtur, qui sine suspitione & obtrectatione omni ex parte esse debet, & iræ iracũdiæque omnino expers. Quod quidem vt ostenderent vetustissimi, Iunoni (quam matrimonij deã putabãt) quũ sacrificarent, hostię fel adimebant, & iuxta aram

infodiebant, significantes coniugium amoris ac suauitatis plenum esse debere, & bile, stomacho, ira, iracundia, atque omni amaritudine vacare. Est enim fel iracundiæ sedes, vt inspectores naturæ docent. Et Plinius affirmat, nihil aliud esse fel quàm purgamentũ pessimi sanguinis. Docet quoq; nonnullos homines inuentos esse, qui sine felle sunt, quorum valetudo firmior, & vita longior fuerit, vulgoque aiunt eiusmodi homines pacatiores placidioresque esse, & sine omni mala malitia.

Fel quid.

Assyriorum Reges.

Sed ad amorem redeo. Assyriorem reges nõne iure optimo ludibrio contemptuiq; habiti sunt: quòd Nini iunioris exemplo responsa omnibus per internuncios darent, & segni ocio in fœminarũ turba senescerent, quasi nihil fœlicius putarẽt, quàm in scortorum grege desidere? M. verò Antonius nimium amoribus indulsit, & animi corporisq; virtutes effœminauit, & adeò insanæ mentis in Cleopatram præcipuè extitit, vt Octauiam vxorem, Octauij Cæsaris sororem, quę eum mira beneuolentia complectebatur, neglexerit, quũ illa Romæ palã exclamaret, turpe admodum esse duos Romanos Imperatores bello concurrere, alterum amoris gratia, alterum quòd sororis pellicem ferre non posset: verùm quum ad arma ventum esset, sicuti causa iustior in Octauio, ita & belli fortuna superior fuit. Vincitur Antonius & tertiam imperij totius orbis terrarũ partem amittit, vimque sibi ipsi affert conscius insanæ turpitudinis suæ.

M. Antonius.

Claudius Cæsar.

Claudius quoque Cæsar ad furorem vsq; vxorius fuit, adeoq; ei indulsit, vt quasi addictus, nõ se vt Principem, sed vt ministrum egerit. Harũ enim studio honores, imperia, exercitus, munera, impunitatesq; elargiebatur, per quas quidem ad pristinam vecordiã rediijt. Nam adolescẽs adeò ęqualibus suis irrisioni fuit, vt in conuiuijs, comessationibúsve, olearum palmularumq; ossibus ab illis crebro incesseretur.

Mithridates.

Mithridates quoque, quẽ paulò antè diximus infidam Laodicem sororem ac coniugem habuisse, Hipsicrateam aliam deinde vxorem sic impatienter amauit, vt sine ea in militiam proficisci neutiquã in ma-

gnis

gnis etiam periculis voluerit, passusq; est illam tonsa coma & virili habitu armis & laboribus militaribus consuescere, & obdurare, ne puncto quidem temporis ab eo illa discederet.

Hic amoris affectus non modo animum ægritudine perturbat, verùm etiam corpus ægrotatione nō nunquam afficit, quod quidem faceto ac iucundo cauillo ostendit Antigonus Rex. Nam quū accepisset Demetrium filium languentem in lecto iacere, ad eum visendū ac salutandum (vt moris est) accessit, & quum ante fores cubiculi esset, scortū formosissimi oris (cuius amore filium teneri rumor erat) offendit, tum ingrediēs Antigonus postquam eum salutauit, & vt *bona spe fortiq; animo esset*, dixit, ægroti brachium attrectauit, vt venarum arteriarúmve intentionem, motus ac remissionem scrutaretur. At *Demetrius melusculè se habere*, ait, *quandoquidem paulo antè febris discessisset*. Hic molliter arridēs Rex: *Verum* (inquit) *ais ô fili, ego enim eam pro foribus cubiculi inueni.* *Antigoni facetum cauillū in Demetriū.*

Hoc loco nequaquam tacenda mihi esse videtur admiranda quædā Seleuci Syriæ Regis in filiū indulgentia, quæ quidem eiusmodi fuit. Mortua Antiochi matre Seleucus Stratonicem Demetrij Macedonum Regis filiam virginem, ætate integra & forma conspicua duxit, quū ipse iam senior esset, hanc quum quotidie cerneret adolescens filius, miro amore ardebat, sed pudore cohibitus rem tacito silentio premebat. Atqui vt in amore dici solet, *Seleucus.*

Quoq; magis tegitur, tanto magis æstuat ignis.

quum nemini secretum suum credit, nec ratione aliqua cupiditatem hanc à pectore amoliri potest, in graues febres, subitamque ægrotationem incidit: Nec vllis remedijs curari poterat, sed in dies grauius se habebat: per inediam mori destinauerat, potius quàm morbi causam palā faceret. Erasistratus medicus pereximius, qui eius curationi præerat, quū subitam accessionē remissionémve febriū fieri cerneret, ex aduentu discessuq; Stratonices, quæ crebro ad illū visendū viro comitata accedebat, animaduertit iuuenē nouercæ amore tabescere: non tamen audebat

rem adeò indignam, ac tanti periculi, sic temere Regi aperire, sed illum seductum fles hortatur, vt forti animo perferat, si quid filio acciderit, quãdo ille desiderio rei ardeat, qua quum potiri nequeat, prorsus deficiat. Tum Seleucus miserabiliter mœrens adiurat nihil tam arduũ esse, quod pro vnici filij adolescentis salute agere detrectet. Hic medicus: Frustra, inquit, niteris: amor nanque vxoris meæ hunc perimit, quã ad eum diuertere neutiquam viuus patiar. Tum pater flens atq; eiulans, quum medico nullis pollicitationibus persuadere posset, vt eius vxor filio suo morigeraretur, exclamat: *Vtinam saltem Stratonicem meam adamaret.* Enimuero, Erasistratus ait, *rem tenes, istuc quidem est quod huc vsque tacui, ne iram tuam in me prouocarem. Nunc autem quando tu ipse dixisti, non est amplius dissimulandũ: tute filio, si libet, moribundo adesse poteris.* Hinc effectum est, vt filio dilectam cõiugem Seleucus abdicaret. Et sic saluti atque incolumitati redditus est, qui nullis alijs remedijs euadere poterat. Nuptię Stratonices & Antiochi ingenti apparatu, & celebri concursu Principum ac pupulorum celebratæ sunt, omnesq; admirabantur Regẽ tam properè delitias conubij sui filio abdicasse, & illam ex Regina Regis nurum fieri æquo animo pertulisse.

Scipio. Nullam amoris veniam Masinissæ amico indulsit Scipio. Nam quum illius præcipuè opera Syphacẽ Numidiæ Regem & Hasdrubalem vicisset, illorumq; castra expugnasset, in Sophonisbam Syphacis vxorẽ Hasdrubalis filiam captiuam Masinissà subito amore exarsit, vxoremq; eam duxit: hoc quum Scipioni percrebuisset, vocatum ad se Masinissam grauiter obiurgauit, docuitq; ex Romano iure id ńeutiquam licere. Qua increpatione permotus Rex venenum amatæ coniugi misit, nuncians ei, si honori ac dignitati suæ rectè consultum vellet, neque in triumphum duci, id poculum hauriret: Illa verò impauida venenũ exhausit, asserens id gratum sibi munus esse missum à nouo coniuge, & his dictis subitò enecta cecidit.

Lucanus quidam. Indulgentius in Lucanum quendam cohortis ductorem, virũ strenuum ac fortẽ egit Fabius Maximus.

Nam

Nam quum accepisset illum ancillæ cuiusdam amore perculsum, nocte è castris magno cum periculo exire solitum, vt congressu illius muliercula potiretur, dimissis quibusdam qui illam ad se ducerent, eam in tabernaculo suo abdidit, Lucanumque accersiri iussit, eumque blando sermone appellans, ait: *Egisti contra leges: sed quia fortis in bello semper extitisti, compensanda est virtus tua clementia nostra*, & eductæ mulieris dexteram tenens dexteræ admirantis iuuenis iunxit, dicens: *Hæc deinceps apud te manebit. Tu autem operam nobis longè diligentius fortiusq; nauabis.*

Inimicitiæ quoque quàm maximæ tum inter riuales, tum etiam inter alios quorum interest, ex amatoria causa oriuntur. Aristides & Themistocles clarissimi Athenienses ciues, & virtute ac rebus gestis celebres, diutius simultates inter se miro odio, non sine Reipublicæ incommodo exercuerunt, quarum quidem causa ex amoris contentione manauit. Stesiliam enim Chiam forma præstantissimam adamabant mutua inter se obtrectatione atque inuidia. Et postquam illius venustas, ætate defloruit, nullam simul conciliationem inueterati odij vnquam egerunt, sed contentiones mutuas omnibus in rebus semper exercuerunt.

Aristides. Themistocles.

Stesilia Chia.

Non paruam quoque odij ac simultatis causam Catoni in Cæsarem præbuit Seruiliæ amor, qui malè dissimulatus, tunc clarè patuit: quum in Senatu de supplicijs coniuratorum cum Catilina, inter eos esset disceptatio. Nam Cæsari perlatæ literæ sunt, quas ille clanculum lectitabat. Tū exclamans Cato, literas palàm legendas poposcit, putabat enim illas ab aliquo coniuratorum missas esse. Tum Cęsar eas legendas Catoni tradidit, erant enim à Seruilia eius sorore amatoriè scriptæ, quæ Cæsari noctem pollicebatur: quas quum legisset Cato, confestim eas in Cæsarem reiecit, dicens: *En temulente accipe*: & ad institutū sermonem redijt.

Seruilia Catonis soror.

Cæsaris & Catonis mutua odia.

Nec etiam tacendum est, & multos Imperatores ac duces, & seipsos, & exercitus quoque suos cupiditatum illecebris perdidisse. Semiramis in pro-

prium filium veſano amore exarſit, qui exhorrēs maternum concubitum, eam necaſſe creditur. Et quæ virtute & rebus geſtis non modò Reginas, ſed & Reges omnes qui ante eam fuerant ſuperauerat, hac amoris turpitudine laudem ſuam perpetuo probro obſcurauit. Quàm admiranda autem fuerit eius gloria, vel hoc exemplo indicari poteſt. Defecerat ab ea aliquando Babylon vrbs opulentiſſima, & Aſſyrię regionis caput, quam ipſamet mortuo Nino marito ſuo condiderat, cuius vrbis muri inter ſeptem mundi ſpectacula numerantur. Huius defectionis nuncius, eam capitis comam offendit componentem, & quum altera pars crinium adhuc ſoluta eſſet, ea ſic relicta ſumptis armis, & omni exercitu per præconem imperato, Babylonem perrexit, nihil eiuſmodi ciuibus illic adhuc ſuſpicantibus, & tanto impetu tantaque celeritate vrbis oppugnationem aggreſſa eſt, vt deditionem fuſis lachrymis ab ea mœſti ciues impetrauerint. Et quum multa humana atque diuina munera conciliandæ cauſa Reginæ perſoluiſſent Babylonij, ſtatuā ei in medio fori, eodem habitu quo venerat, erexerunt, vt tantæ virtutis ac celeritatis gloria perpetuis monumentis celebraretur.

Pœni quum in Campania hybernarent, virtutis robur venereis delicijs deleniti magna ex parte amiſerunt, vt non fruſtrà vulgò diceretur, Capuam Pœnis alteras fuiſſe Cannas. *Annibal.* Ipſe quoque Hannibal eorum dux, qui ſcientia rei militaris, rebus geſtis, & militarium virtutum laude exteros omnes Imperatores præcelluit, in Salapia Apuliæ oppido (vt plerique ſcribunt) puellæ cuiuſdam amore captus, magnam roboris ſui partem eneruauit, qua quidem ex re calumnijs ſcriptorum patuit.

Alexander. Nec à conuicijs innoxius Alexander extitit, quum Thaidis blanditijs pellectus Perſepolim vrbem pulcherrimam atque opulentiſſimam incendit, & præſertim quum à pleriſque viſus fuerit per vrbem diſcurrere, & faces circunferre, quas magnis ædibus ſubmitteret, quæ eo facilius cremabantur, quo cedro, cypariſſo abieteque omnia concamerata erant: vnde

ipſa

ipsa quoque Thais gloriabatur, exultabatque, quòd Thespiæ, Platearum Athenarumque antiquum vlta fuisset incendium.

Amauit etiam Alexander victo Dario Barsinen captiuam, ex qua deinde susceptum filium Herculem vocauit. Minuit etiam aliqua ex parte victoriæ suæ gloriam, quam consecutus fuerat, quum montes Dædalos superauerat. Nam Cleophitis reginæ regnum inuaserat, quod nemo Ducum aut Imperatorum vsque ad heroum tempora ante eum attigerat: sed quũ illa muliebri astu se illi dedidisset, amoris illecebris, concubituque Alexandri regnum redemit, blanditijsque id assecuta est, quod nullis viribus aut armis vnquam assequi potuisset: filiumque ab eo genitum Alexandrum vocauit, qui deinde imperium Indorũ tenuit. Et tamẽ turpem adeò infamiæ notam subiuit, vt quandiu vixit, semper regia pellex vulgò non Regina diceretur. *Q. Curtius.*

Nec dissimili exemplo fuit Thalestris Amazonum Regina, quæ quum ad Alexandrũ in Hircaniam perrexisset, indissimulatè ait, nullam aliam ob rem illuc accesisse, nisi vt cùm Rege futuram sobolem communicaret, dignamque se esse existimare, quæ Alexandro filios procrearet, & se regni sui hæredes filias recepturam, mares autem patri reddituram. Alexander conditionem non recusauit, & eam aliquot diebus retentam, in delicijs habitam, ac regijs muneribus affectam, domum remisit. *Thalestris: de qua Q. Curtius, & Iustinus.* *Donec visa est vterum implesse, vt scribit Iustinus.*

Ab hac quidẽ amoris perturbatione pauci ex magnis etiam viris immunes innoxijque omni ex parte euaserunt: facilius namq; est castitatis ac continentię præcepta alijs præscribere, quàm sibi ipsi. Et præcipuè quũ prima illa pubertatis ætas, quæ magis à Venere incessitur, infirma sit, & vix vllis rationis habenis coërceri possit. Litera enim illa Pythagorica facilem ac procliuem semitam ad libidinem ostendit, ad virtutẽ autẽ arduam ac perdifficilẽ. Eleganter Maro ait: *Litera Pythagora, id est y.*

Facilis descensus Auerni.
Sed reuocare gradum, superasq; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est.

Lælium

Lælij castitas. Lælium Scipionis amicum scribunt nullo veneris congressu, nisi propriæ vxoris vsum in omni vita vnquam fuisse. *Iulianus Cæsar castus.* Et Iulianum Cæsarem Ammianus Marcellinus scribit ita castitate enituisse, vt post amissam coniugem nihil vnquam venereum, quod à familiaribus sciri potuerit, admiserit. Et certè maximũ constantiæ munus est, ab amoris illecebris omni ætatis tempore abstinere: quòd siquis est qui id assecutus fuerit, iure optimo id dicere potest, quod Sophoclem Tragicũ dixisse Plato refert, qui quum à familiari suo quodam rogaretur, ecquid adhuc quũ grandis admodum natu esset, fœminis congrederetur: *Dij meliora,* inquit, *libenter enim ab amore tanquam à crudeli & importuno domino effugi.* *Sophoclis responsum.*

Cato maior. Cato maior vir tantæ constantiæ, tantæque seueritatis, non immunem se in multam vsque ætatem à Venere seruauit. Nam & mulierculam quandam senex dilexit, & in illius congressu deprehensus à filio, iniquo animo tulit, adeóque indoluit, vt Salonis cliẽtis sui hominis plebeij atque abiecti (cupidinis adhuc impatiens) virginem filiam vxorem duxerit. Excusabat se tamẽ id egisse maioris sobolis propagandæ gratia, quod quidem etiam assecutus est, ex ea namque genuit Catonem filium, qui à materno genere Saloninus cognominatus fuit, à quo natus est Cato qui ad Vticam sibi mortem consciuit, vir tanti nominis. *Cato Saloninus.*

Pisistratus. Idem quoque fecerat Pisistratus Atheniensium Tyrannus, qui mortua vxore, ex qua tres virilis sobolis filios habebat, rustici cuiusdã filiam virginẽ Chimonasam nomine dilectam à se prius coniugem duxit, eadem (vt dicebat) ratione, vt alios etiam filios gigneret: sed causam præbuit æmulo poëtæ, vt multa in eum illoto ore latraret.

Hæc tamen & similia multa animo cogitãti occurrebat mihi videndum esse, ne nimis angustis terminis Principum animos circumscribere nitar, & dum duriora quædam extorquere conor, faciliora multa perdam. Non enim sapientem nunc illum fingimus, quem nusquam inuentum doctissimi philosophorum *Principis institutio.*

rum

rum affirmant, ſed eum qui vſpiam ſit, vel aliquando fuerit, qui virtute affluát, vitia exhorreat, ſumma prudẽtia verſetur in rebus humanis, bene omnibus conſulat, miro ſit ingenio, ſciat ignoſcere, æquitate quadam duriora emendet, rectè ac verè iudicet, paucorum diſcrimine vitia multorum cohibeat, ſit ſine ſæuitia ac crudelitate ſeuerus, ferro minitetur potius quàm feriat.

Hunc igitur ſi quærimus, opus omnino erit vt ei aliquid de moribus noſtris cõcedamus, cogitemúsque illum hominem eſſe, nihilque humani ab eo alienum eſſe putemus, vt ſcitè de ipſo comœdus ille ait. Quòd ſi Stoici qui ſapientem ſuum in abdito Mineruæ receſſu enutriunt, & in porticibus vmbraculiſque diſſerendo audiendóque molliter exercent, amaturum eſſe concedunt: quid nobis cum rege ac principe agendum erit, quem in luxu ac delicijs educamus, & ex maximis exercitationibus, & quaſi militari tabernaculo in aciem ac puluerem deducimus? Certè ei amoris veniam dabimus, ſed nõ eius quem cognatum amicitiæ eſſe dicunt, quem Zeno in libris ſuis de educandis pueris permittit, & eundem docere etiam aſſeruit. *Terentius in Heautontim.* *Regi venereus amor conceditur.*

Amantes puerorum ingenium Lycurgus nõ ſpernendos eſſe ait, vt qui illorum indolem ad virtutem excitent: amatores autem formæ execratur, & iure optimo. Quis enim Teij Anacreontis Lyrici poëtæ peregregij amores tulerit, qui grandis etiam natu dilecti pueri Batylli duritiam carminibus fleuit, & à Vulcano pateram popoſcit, in qua non cœleſtis currus, aut ſydera cælata eſſent, ſed Bacchus, Cupido, & Batyllus, quos pariter deos eſſe arbitraretur? Quis Græcos illos audire poteſt, qui ſcribunt Pindarum fœliciter obijſſe, quòd in gremio amati à ſe pueri nonagenarius ſpiritũ emiſerit, quaſi ſuauiſſimo ſomno conſopitus. Tolerabilior habẽdus fuiſſet Xenophõ, ſi venia aliqua adoleſcentiæ danda eſſet, nam turpes etiam amores ſuos luſit, dixitque: Si iuſſu Iouis neceſſarium eſſet vt oculis ſic captus eſſem, vt vel ſolũ Cliniam amatum puerum cernerem, & ad reliqua *Anacreon pæderaſtes.* *Pindari mors.*

omnia

omnia cæcus essem, vel reliqua omnia viderem, Cliniam autem neutiquam intueri possem, eligerem solius Cliniæ potius aspectum, & ab omnium rerum forma fraudari contemnerem. Sed maior deinde factus, relicta hac turpitudine muliebres amores concupiuit, edoctus à magistro suo Socrate, vt opinor, qui admirationi fuit vniuersæ Græciæ, quòd ab Alcibiade omnium formosissimo abstinuerit.

Clinia puer.

Socrates Xenophōtis præceptor.

Noster quoq; Afranius, qui in Togatis suis plurimum excelluit, famam vel ex hoc suam obscuriorem reddidit, quod argumenta fabularum suarum fœdis puerorum amoribus inquinauit, fassus proprio testimonio turpissimos vitæ suæ mores.

Nunc verò ad propositam rationē redeo. Abhorret quidem eiusmodi amor ab omni humanitate, aduersatur naturæ, & castum sermonē formidat: de quo quum aliquando quempiam verba facientem audisset Socrates, caput suum pallio obuelauit, nec antea reuelauit, quàm ille sermo desitus extitit. Quis enim amor hic esse potest, aut quandiu manere, quem vna ex parte voluptas, altera autem vtilitas conciliat, & nullo communi pignore retinetur? In suum enim sexum quasi monstrum aliquod turpissimum insanit.

Sed ab illoto sermone discedamus, & in primis cū Rege statuamus, vt sic temperanter ac modestè se gerat, vt habenam rationis nunquā amittat, & Aristippi Socratici sententiam sequatur, qui nequaquam erubuit, quum ei esset obiectum, quòd Laida haberet, *Habeo enim* (ait) *Laida, verùm enimverò à Laide non habeor.* Quo exemplo per epistolam ad L. Papiriū Pætū se tuetur Cic. quum in eo conuiuio cœnasset, in quo Cytheris notæ famę ac pudicitię mulier accubuisset.

Aristippi dictum.

Cic. lib. 9. epistol. ad Pætū.

Virginum amorem tolerabiliorem esse ducimus, & præcipuè si illæ vxores poscerentur. Proci enim minore odio digni habendi sunt, minusq; alienas domos dedecore iniuriaq; afficiunt. Nam adulteri maximam hominum inuidiam contrahunt, & non modò eos quos iniuria lacessunt, in se vltores prouocāt, verùm maritos penè omnes, qui eandem contumeliam atque iniuriam formidant.

Persæ

Persę seueri criminum vltores, ideò capitali pœna in adulteros animaduertebant, quod dicerent illos sanctam ac naturalem connubij amicitiam perimere. Hinc Troiæ incendium, & Priameiæ domus excidiũ, quo nihil miserabilius à poëtis decantatur. Hinc etiã innumerabiles cædes, quas passim in omnib⁹ populis quotidie cernimus. Optimè atque eleganter pinxit Helenam Zeuxis, sed arroganter ac temerè inscripsit, nõ turpe fuisse Græcos ac Troianos diuturnum bellum, & durissimos labores pertulisse pro tali coniuge, cuius facies cœlestes Deas æquaret. *Helena.*

Nullum odium ciues duriore animaduersione vlciscuntur, quàm illud quod pro stupris adulterijsq; fœminarum contrahitur: id quidem nulla obliuione vnquam aboleri potest: testes mihi sunt Locrenses, quos primos inter Italos Zeleuco Pythagorico eorum concine auctore legibus scriptis vsos Græci scriptores referunt. Hi Dionysium tyrannum à Syracusanis eiectum grato hospitio acceperũt: ille ingenij sui immanitatem in eos etiam exercuit, qui hãc præter cæteras omnes iniquo animo pertulerunt. Nam formæ pulchritudine præstantes fœminas, cõuiuium simulans, in vnum cogebat locum, easq; nudari compulsas, inter se vel pila ludere iubebat, vel è sublimi loco iactas columbas integris alis arripere, vel missa vltro citroque sandalia tollere, & rursus in alias mittere, præmiaque statuebat celerius impudentiusq; id agentibus. Sed quum iterum à factiosis ac turbulentis quibusdam ciuibus in Siculorum tyrannidem reuocaretur, malè dissimulatum odium Locrenses euomuerũt, cæsisq; ad vnum vsq; militib⁹ omnibus quos præsidio vrbis Dionysius reliquerat, excussoq; omni seruitutis iugo, pristinam libertatem suam vendicauerunt. Vxorem quoq; ac liberos illius in carcerem coniectos, nullo auro, nullisq; pollicitationibus conditionibusve redimi permiserunt, sed duram obsidionem passi, agrum omnem, & opulentas pecore ac frugibus villas diripi permiserunt, & domicilia tectaque omnia subiectis flammis incendi, deinde odium, quod in patrem contra- *Locrenses.* *Locrensiũ in Dionysij tyranni familiã durissima vltio.*

xerant, in miseras illius filias exercuerunt, quas passim ad plebis libidinem exposuerunt, deinde omnes in pyram coniunctas igne cremauerunt cum matre etiam, & paruulis filiis duobus. Ossa quoque in puluerem redacta, ne ad sepulturam deposcerentur, in mare demerserunt, vlti turpitudinis dedecus perpetuo ac memorabili crudelitatis exemplo.

Principis amor. Sed iam concludendum erit Principis amores absque libidine (si fieri potest) esse oportere, & sine alicuius iniuria, soloque aspectu venustatis ac formæ delectari, nullis cupiditatis illecebris excitari, nulloque ardore torreri. Cupiditas enim cupiditate accenditur, quæ nisi per continentiam superetur, nunquam sedatur, sed latius serpens, in insaniam furoremque conuertitur. Hæc est illa sitis, quæ bibendo magis magisque incendit. Illuc enim Græcum illud prouerbium spectat, quo dicitur, si aqua fauces exiccat, quid iam optare oportet?

Continens igitur sit Princeps, nihilque corporeis voluptatibus illectus præter rationem agat, legitimo connubio contētus sit, cuius fide atq; amicitia nulla maior nullaq; iucūdior inter mortales esse cernitur: sitq; per affinitatem potētior, quum sui similē vxorē ducit, nec posteritatem suam materni generis nota obscuriorem reddit. Filij quoque, integri fratres, non dimidij erunt, quum ex vtroque parente germani fuerint. Iucunditas verò illa quæ ex solo oculorum sensu manat, nihil turpitudinis habet, sed dulci contemplationis pabulo animū perfundit, & virtutes potius studio hominum excitat, quā voluptate eneruet. Hinc ars ipsa, quæ perfectæ naturæ imitatrix habetur, picturam inuenit, vt formæ specie sine iniuria ac probro delectaremur, & quæ ante oculos semper habere non possumus, per imaginis similitudinem aspiceremus.

Cypron insulam opulentissimam veneri dicatam esse poëtæ fabulantur, dicuntque eam è mari illuc emersisse, & Paphi mulieres præ maxima decoris ac pulchritudinis specie eidem comites faciūt. Hanc *Pygmalion.* insulam priscis seculis inuasit Pygmalion Cilicum

Princeps,

Princeps, vir ſanè virtute & animi præſtantia excellens, ac rebus etiam geſtis non obſcurus. Hic quum ciuiliter modeſteque imperaret, libidinem laſciuiámq; mulierum neutiquam cohibere poterat. Omnibus enim penè hominibus, poteſtatem ſui corporis vulgò permittebant, vt quæ Veneri ſe dicatas eſſe profiterentur. Idcirco vir animi peregregij vitam cælibē ducere inſtituit, ſed ne omnino amoris expers eſſet, vtq; amoliretur à ſe omnes, qui ei rem vxoriam ſuaderent, ex candido ebore muliebrem imaginem venuſtate præcellentem clariſſimi artificis manibus clàm ſibi fieri curauit, & eam pulcherrimè ac ſplendidè ornatā in intimis ædium penetralibus, ac ſi Regina eſſet, clam omnibus collocauit. Ciues cūcti putabant eum illam in delitijs habere, vel eius eſſe cōiugem, vt quæ viua intuentibus eſſe videretur. Pygmalion autem ex ſola contemplatione honeſtos amores meditabatur, contentus ſimulacri ſpecie, ne laſciuis illis mulieribus compelleretur congredi, vel ſexum fœminarum odiſſe videretur. Quo quidem exemplo docemur fictos etiam amores ſola cogitatione ſine cupiditatis illecebris, & ſine aliqua turpitudine iuuenum animis blādiri poſſe, & eos ab omni turpitudine vendicare. Simile commentum fuiſſe arbitrandū eſt Numæ Pompilij, qui quum cælibem vitam agere inſtituiſſet, & ab re vxoria abhorreret, finxit ſe diuinum meruiſſe connubium, & Egeriæ nymphæ commiſceri. *Vide Val. Ma. & Titum Liuium.*

De affectu deſiderij & verbi ipſius ſignificatione. TIT. XII.

Desiderium Stoici amoris comitē faciunt, dicuntq; illud eſſe immoderatam quandam cupiditatem rei affectatæ. Vnde vetus illa ſententia orta eſt: *Acceleratio deſideranti pro mora habetur.* Cicero autem deſiderium dicit eſſe libidinem eius videndi qui nondū adſit. *Tuſcul. 4.* Hinc quærulæ illæ lamentationes Penelopes, quæ exemplo Homeri inducuntur à poëtis, & toties reuoluta, retextaq; tela ſpatioſam vt noctē falleret, &

procorum improbitatem à se amoliretur. Hac animi perturbatione cōcita Sappho, quum absentis Phaonis desiderium vlterius ferre nequiret, ex prærupto scopulo mittit se præcipitē, & cupidineis pennis sustineri poscit. Hic affectus summæ leuitatis, ac vecordię molliores animos imbecillioresq; mētes inuadit ac frāgit. Vnde senex ille apud Terentiū, qui præ filij desiderio se ipsum puniit, dū in agro se nimium exerceret, obiurganti vicino respondit: *Decreui tantisper me minus iniuriæ meo gnato facere, dum fiam miser*, quasi præ desiderio non liceret ei voluptate vlla frui, sed labore atque ærumna desiderium suum leniret.

Mulieres sanè se destitutas desertasq; esse mœrent, donec eos quos desiderant, charosque habent, viderint: & illos, dum absunt perditos aut mortuos semper putant: hinc ortus est sermo ille, quem plerumq; historici vsurpare solent, vt desideratos, interemptos deperditósue dicant. Hic desiderij affectus desiderata omnia longè pluris facit, quàm faciebat quum illis fruebatur. Bona enim nostra tunc chariora nobis fieri videntur, quum deficiunt, vel cum illis caremus. Plerique enim hoc ingenio sumus, vt non antè bona nostra dignoscamus, quam cum ea funditus amittimus, vt est in veteri sententia. Vina item tum suauiora esse videntur, quum iam exhausta pocula nos deserunt, & serotini fructus iucundiores suauioresque sunt, quàm præcoces.

Desiderati in bello interempti.

Tusc. 5. ad finem.

Ex Gellio c. 11. lib. 3 noct. atti.

Homerus cæcus fuit, vt Cic. testatur, & ipsemet in hymno ad Apollinem cecinit, fideleq; de seipso perhibet testimonium. Tunc omnes eum neglectui habebant, nec patriam aliquam inuenire poterat, quæ eum alere vellet, quū verò diem obijt, charior ex desiderio factus est. Etenim ciuitates complures, ac populi excellentissimi de illius origine decertant: Colophonij ciuem suum illum esse dicant, Chij suum iudicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi tanquam Deo eidem delubrum intra mœnia dedicant. Argiui, Itacenses, & Athenienses vt suum sibi deposcunt, & rhapsodias eiusdem diligenter perquisitas consuunt, quas canente auctore despexerant, mœrentque ingenium

genium illud tunc defecisse, quum illas conderet, idque etiam instaurari (si fieri posset) vehementer desiderarent.

Eiusmodi desiderium in minoribus etiam artibus contingit. Inchoauerat Apelles alteram Venerem superaturus illam, quã Cois prius fecerat: verùm quum partem operis, faciem quidem ac pectus perfecisset relictis imperfectis alijs lineamentis, immatura morte decessit. Atqui id opus inchoatum maiorem admirationem reliquit, quàm illud quod antè perfecerat. Nulli enim artifices vnquam inuẽti sunt, qui ad præscriptam Apellis cogitationem operi succederent. Proinde omnes homines manus illas desiderabant, quæ dum Deam pingerent, perierant.

Nonnunquam etiam imperfectæ tabulæ maiorem artificibus famam præ desiderio præbuere, quàm perfectę, vt inchoatę Tyndaridę Nicomacho, imperfecta Medea Timomacho, & antedicta Venus Apelli. Nam commendationem maximè allicit, & desiderium plurimùm auget, quum cogitamus illos tunc defecisse, quum opera illa perficerent, nec inueniri posse amplius qui eadem ad præscripta lineamenta consummaret. Sed ad propositum ordinem redeo.

Poëtæ desideriũ pro mœrore ac fletu sæpenumero ponunt, vt est illud Horatij quum Virgilium consolatur miserabiliter flentem pro morte Quintilij: *Desiderare.*

Quis desiderio sit pudor, aut modus
Tam chari capitis, præcipe lugubres
Cantus Melpomene.

Atticus quoque apud Ciceronem desiderare pro lugere ac deflere posuit, his verbis: *Dixeram principio de Republica vt sileremus. Nam si isto modo voluimus singulas res desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus.* *Atticus Ciceronianus.*

Vacabit hac perturbatione vir fortis, qualem Principem hunc nostrum esse volumus, quem ad omnem fortunam æquo animo tolerandam perferendamq; instituimus. Minorem tñ affectũ esse desiderij ac mœroris quàm subiti gaudij insperatæq; lętitię, hoc exẽplo Romani veteres probarunt. Nuntiata enim Can- *Ex Plin. c 53. lib. 7.*

nensi clade, duæ matres, quum inter alios filiorum cædem audiuissent, miserabiliter fleuerunt, verùm quum illi insperatò comparuissent, immoderata lætitia matres filios complexantes vitæ spiritum emiserunt, & quod desiderium facere nequiuit, gaudiũ effecit. Et hæc satis ad primum genus eorum, quæ bonorum opinione perturbant.

De lætitiæ gestientis, seu voluptatis, immoderatæve lætitiæ affectu. TIT. XIII.

Lætitia gestiens.

ALterum genus eorum quæ ex opinione boni animum perturbant, lætitia gestiẽs à Cicerone dicitur, quam etiam voluptatem licet appellare. Stoici voluptatem dicunt esse sublationem quandam animi sine ratione, opinantis se magno aliquo bono frui. Lætitia autem erit optima recens alicuius præsentis boni, in quo efferri rectum esse videatur: vel, vt Aulus Gellius ait: *Lætitia est exultatio quædam animi gaudio efferuentiore euentu rerum expetitarum*. Hanc alienam esse à sapiẽte, *cui licere dicit vt gaudeat, non autem vt lætetur*: quando gaudere sit animo placidè constanterque moueri cũ ratione, lætari autem sine ratione & intemperanter. Addit etiam gestum lætitiæ Cicero, vt leuitatis affectum magis exprimat. Est enim gestire, sensum corporis gestu indicare: quod magis mutorum animalium est, quàm hominum: vnde cõstat translationem hanc à pecudibus ad homines factam esse. Nimia quædam lætitia (vt modò dixi) hominẽ subitò strangulat. Quod Chilonis Lacedemonij exemplo ostenditur, qui Pisis amplexatus filium, qui in Olympico certamine coronatus fuerat, defunctus creditur ex immodica lætitia, & senij imbecillitate.

Sapientis non est lætari.

Voluptatem Cicero aduersam rationi ex Stoicorum sententia semper facit: vnde in libris suis frequẽter inducit virtutem cum voluptate pugnantem.

Definitionem eius mitioribus aliquantum verbis ponit, quàm Stoici: dicit enim in libro secundo de finibus bonorum & malorum eiusmodi verba: *Voluptas*

ptas est per quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur. Et rursus paulò pòst ait: *Voluptas est iucundus motus in sensu.*

Lib. 10. ethi. cap. 3. ad fi.

Aristoteles autem duas voluptatis species facit, vnam fieri dicit ex rebus honestis, alteram autem ex turpibus: nec fieri posse ait, vt quispiā iusti voluptatem accipiat, nisi iustus sit. Crantor verò Solensis, cui Sextus empiricus adstipulator accedit, dicit primos actionum nostrarum locos virtuti dandos esse, secundos bonæ valetudini, tertios honestæ voluptati, quartos autem diuitijs.

Crantoris quadriuium.

Latini qui castigatè locuti sunt, affectum illum in rebus honestis qui aliquid cum ratione optat, voluptatem appellāt: voluptatem autem à ratione semotam intelligunt, proinde eam in rebus turpibus tantùm accipiunt. Voluptatis nomen apud Græcos nihil turpitudinis præ se ferre videtur, dicitur enim ἡδονὴ cuius origo à dulcedine, ac iucunditate trahitur. Idcirco ab illis in vtraque significatione accipitur. Minus igitur mirandum est Græcos philosophos tam in turpibus quàm etiam in rebus honestis voluptatis nomen vsurpasse. Latini nomen illud nobis magis suspectum reddunt, si vera est veterum quorundam grammaticorum expositio: dicunt enim voluptatē dici à Veneris ministra, quæ Volupe siue Volupia dicebatur. Peripateticā illam iucunditatem Regibus Principibúsque permittendam esse duco, nihil enim turpitudinis in se habet: & ratione quadam ducitur. Et frui rebus honestis omnibus licet. Illa verò omnino exhorrenda est, quam Plato malorum omnium pabulum esse dicit. Optimam siquidem indolem perimit, virtutem animi corporisq́; frangit atq; eneruat, ingenium hebefacit, consilium eripit & honesta omnia obscuriora reddit. Campanæ voluptates longè magis Annibali, quam inuiæ Alpes, hostium exercitus, & ciuium suorum simultates obfuerunt. Huic lætitiæ seu voluptati comites accedunt maleuolentia, delectatio, oblectatio, insultatio, iactatio, effusio, & ambitio: de singulis igitur nunc sigillatim Deo beneuolente (vt dicitur) tractabimus.

Voluptas. Ci. de fi. bo. & ma. li. 2. ἡδονὴν dicit esse iucundũ motũ quo sensus hiant.

Volupe, siue Volupia.

Volupt. malorum pabulum fugienda.

Voluptates Campanæ.

De maleuolentia. Tit. XIV.

Maleuolent. PRima huius voluptatis seu lætitiæ gestiétis species est maleuolentia, quæ semper alieno malo lætatur. Cernimus enim in quibusdam hominibus quandam naturę prauitatem, vt duri semper, torui, immites, inflexibiles, inexorabilesque esse videantur, nunquam alieno bono gaudeant, sed malè omnibus esse cupiant, neminem æquo animo ferre possint. Et potius eorum quos ignorant (si vnquam fuerint) laudes audiunt, *Maleuoli.* quàm eorum à quibus plurimis beneficijs quotidie afficiuntur. Eiusmodi viri fuerunt imprimis Diogenes Cynicus, Pyrrho Philosophus, Heraclitus Physi- *Qui maleuoli homines fuerint.* cus, & Timon Atheniensis, qui in odium vniuersi generis humani nati esse videntur.

Cn. Martius, qui deinde ob quæsitam victoriam *Coriolanus.* Coriolanus dictus est, nullo mansuetudinis studio, nulla facilitate in hominum consuetudine versabatur & multis erat aduersus, nemini in concione aut *Tit. Liu. de c. 1. lib. 2.* communi alloquio cedebat, durus erat semper ac pertinax, & multitudinem omnem odio habere videbatur. Sic quanquam fortitudine & iustitia pollebat, tamen repulsam tulit prælatis ei competitorib⁹ genere ac virtute longè inferioribus. Eam tamen mitiùs ferre debuit, nec tam crudeliter in patriam sæuire. Nulla enim causa esse potest, qua quispiam iure optimo possit patriæ succensere. Odium ciuium sua culpa contraxerat, quum multitudinem nullo obsequio mulceret, nullis blanditijs deleniret, sed eam fastu ac pertinacia aspernaretur, quæ sæpius facilitate, gratia, ac precibus flectitur, quàm duritia, odio, atque minis. Cogitare enim debebat non tam eos à multitudine præferri, qui genere ac virtute excellunt, quàm negligi eos, qui nec populum rogandum, nec multitudinem mulcendam colendamque esse censent.

Phocion etiam Atheniensis nihil in omni vita popularis gratiæ causa dixit vnquam, aut fecit, & sæpenumero plebi acerrimè ac contumeliosè aduersatus

est:

est: proinde minimè admirandum est, si eam aliquando infestam habuit: nullis etiam facilitatis studijs ad Rempublicam accessit.

L. Crassus Crassi illius auus, qui cum filio & omni exercitu à Parthis trucidatus fuit, quem semel risisse in omni eius vita Cicero testatus est (luctibus enim alienis gaudebat) inexorabilis, durus, peruicax, crudelisque admodum erat, & sola tristitia ac seueritate popularis.

L. Crassus, in omni vita semel risit.

Catonem increpabat Cicero, iniquumque esse dicebat ciuē vnū repugnare his rebus, quas vniuersus populus statuisset, proinde cedendum tempori esse monebat. *Non enim rebus tempora, sed res temporibus deseruiunt*, vt Dionysius Halicarnasseus ait. Insani quidem hominis est pertinaciter populo insistere, & vltro se periculis obiectare.

De fin. bon. & mal. l. 5. ad fi. & Plu. c. 19. lib. 7.

Accusant etiam historici Catonem & Scipionem, quod post Pharsalicam victoriam Cæsari cedere noluerint, quodque reparato bello tot viros in Libya & in Hispania perdiderint, sine spe aliqua reparandæ Reipublicæ, quum multo satius fuisset illos ad meliora tempora reseruare: sine pertinacia enim benè consulendum Reipub. fuit etiam in aduersa fortuna.

Pertinacia Catonis & Scipionis minoris.

Laudant omnes maiorem Aphricanum: qui æmulis suis cedere maluit, & perpetuum exilium vltro subire, quàm pertinacia & colluctatione sua ciuitatem labefactare. *Tempori enim cedere, & necessitati parere, semper sapientis viri esse habitum*: Cicero ad Marcellum scribit. Huiusmodi pertinaciam execratur Plato, & eam comitem solitudinis esse affirmat, vt qui arbitraretur hominum societatem comiter iucundeque esse colendam, & contra multitudinem non semper esse obluctandum.

Scipio Aphricanus maior.

Pertinacia, solitudinis comes.

C. Cesar cognomēto Caligula Imperator pertinax nimis inexorabilis fuit, & maleuolētia quadā ac malignitate aduersus omne genus hominū grassabatur. Is vultū natura toruū, tetrum, atque horridum, de industria etiam efferebat, illum ad spectaculum cō[illegible]ponens in omnium hominum formidinem ac terrorem. Timeri enim volebat, non autem amari.

Caligula vultu toruo.

Eiusmodi igitur maleuolentiam & austeritatem Principes omnes cauere debent. Vera etenim est Biantis sententia, & pro oraculo habenda, qua Principi præcipit, vt omnibus ciuibus placere studeat, idque multum gratiæ parere ait: contrà autem fastū & superbiam, odium inuidiamque contrahere. Sapienter Antigonus Rex dicere solebat, *beneuolentiam sibi videri optimum regni fundamentum, verissimumq; rerum omnium præsidium.*

Biantis sententia.

Antigoni sapienter dictū.

Decet siquidem Principem ideò mansuetum esse, vt dicere solebat Chilo Lacedæmonius, vt hi cū quibus versatur, non tam eius sæuitiam metuant formidéntve, quàm seueritatem vereantur atq; obseruent.

Chilo.

Quòd si natura durior austeriórve sit, arte & industria mitior fiat exemplo Sertorij, qui quum ingenio suo morosior violentiorq; esset, facilem placidumq; in rebus agendis arte & industria se exhibebat, affectum animi pro tempore simulans atq; dissimulans, qui sępe commilitonibus suis dicere solebat, studiosam sedulitatem omnia vincere, & opportunitatem optimum esse auxilium eorum, qui illam sumere sciunt: qui autem intempestiuè agunt, vel occasionē amittunt, raro voti compotes fieri, quandoquidem se fortunæ omnino permittunt, quo nihil amentius fieri possit, vt Marius senex ille peritissimus Imperator dicere solebat. Concludendum igitur erit, angusti animi esse alieno malo lætari, & præcipuè quum nemo possit fortunam suam in consilio habere. Cernimus nanque nonnullos alienis calamitatibus lætari, & miseris quibusque illudere, qui secundis rebus suis nimium exultant, & præsenti fœlicitati nimium credunt: qui paulo pòst versa fortunæ rota (vt dicitur) in maximas calamitates incidunt: vt qui alios modò contemnebant, ludibrio mox alijs sint. Opportunè itaque Varro satyram illam suam inscripsit: *Nescis quid serus vesper vehat.* Et hæc satis de maleuolentia illa quæ alieno malo letatur. Nunc autem ad reliquas species pergamus.

Sertorius simulator.

Nescis quid serus vesper vehat.

De

De delectatione nimia quae per aures accipitur. TIT. XV.

SEQVITVR delectatio illa quæ per auriũ sensum in animum nostrum obrepit, & cum nimia quadam iucunditate perfundit. Hanc Stoici dicunt esse voluptatem quandam suauitate auditus animum delenientem, quæ quidem vtiliter (nisi deprauetur) à natura omnibus penè animalib⁹ data esse videtur ad animos permulcendos, & ad vitæ incommoda toleranda, laboresque facilius subeundos. Per hanc siquidem luctũ ac lachrymas abstergimus, dolorum laborumque aliquantulum obliuiscimur. Tabesceremus enim desiderio ac mœrore, nisi diuturnitate temporis dolor ille cũ delectatione aliqua minueretur ac molliretur. *Delectatio. Ex Cic. Tuscul. 4.*

Etenim vt homines omittam, qui cantu, tibijs, fidibus, carmine, atq; omni musica ratione delectantur, & mirifica quadam suauitate perfunduntur: nonne aues ipsæ concentu & dulci vocum varietate seipsas, quasi enutriũt, & nos omnes incredibili quadam delectatione permulcẽt? Quibus benigna omnium parens natura omnes Musices modos, omnemq; harmoniam diuinitus tribuisse videtur. Lusciniam quis non admiratur? & præcipuè quum cernimus tantam vocem in tam paruo atque exiguo corpusculo, tam suauem, tamque modulatam concinentiam, vt non querula aut garrula præ desiderio aut amore (vt poëtæ opinantur) sed ducta ad numerum harmonia esse videatur. Doctissimi veteres putauerunt lusciniã perfectæ musices scientiam non solùm natura, sed etiam disciplina quadam habere, vt altera alteram doceat, quod & Plinius noster affirmat, & Thusci aruspices dictitarunt, cuius cãtum efficacissimam auspicij prognosticique vim habere dicebant. Eam etiam Acredulam appellabant: hinc est versus ille Ciceronis. *Luscinia. Ex Plin. c. 29. lib. 10. Acredula, Lusciniæ.*

Et matutinos exercet Acredula cantus.

Futuri præsciam hanc auem esse, vel ex hoc Græci Augures putauerunt, quòd in Stesichori ore infantis cunis iacentis suauiter cecinit. Id quidem auspicium *Luscinia in Stesichori infantis ore cecinit.*

præſagiuit lactentem illum infantem poëtam præclarum futurum eſſe.

Sunt etiam aliæ cantu præter cæteras commendabiles, de quibus dicere ſuperſedeo, inter quas eſt *Alauda.* Alauda, cantu, & auſpicio adeò Romanis grata, vt vni legioni nomen dare meruerit, quæ Alauda dicta eſt, *Philip. 1.* vt Cicero in Antonium teſtatur. Sed de cantu ſatis in ſuperioribus diximus, vbi de regia muſica diſſeruimus: & de delectatione, vbi etiam de adulatoribus aſſentatoribusque tractauimus. Proinde concludendum eſt, aures Principis delectationem accipere debere rerum honeſtarum. Nam qui turpia libenti animo audit, is ſe turpem eſſe manifeſtè arguit.

De oblectatione. Tit. XVI.

Oblectatio. DELECTATIONEM comitatur oblectatio, quam latius per omnes ſenſus fuſam eſſe arbitrantur. Oblectationē enim Stoici eſſe dicunt inductionem inclinationēque quandam animi ad voluptatē leniter emollientem, hæc niſi rationis habenis cohibeatur, facilè hominem ingnauum ac ſtupidum reddit, & cogitione ſolius voluptatis delenitum. Eſt enim mollities quędam, quam in Scytharum Regibus fuiſſe Ariſtoteles arbitratur, qui ait eos gentili quadam conſuetudine quaſi effœminatos ab omni virilitate ſeceſſiſſe.

Sardanapalus. Eiuſmodi fuiſſe ſcribunt Sardanapalum vltimum Aſſyriorum Regem, quem Arbactus Medorum pręfectus compulit, vt ſe ac diuitias ſuas pyræ impoſitas incendio deleret, indignatus quòd eum cui tot millia hominum parerent, purpuram nentem inter ſcortorum greges inueniſſet. Hic oblectatione aſſidua adeò animum perfuderat, vt ne puncto quidem temporis voluptatis ſenſu carere poſſet. Is vnius ſibi ſepulchrum conſtituit in Anchiala vrbe, & literis Aſſyrijs inſcribi fecit, vt Strabo refert, teſtemq; Chærilum *Strabo geogra. lib. 14.* poëtam inducit: *Sardanapalus Anacyndaraxis filius Anchialam & Tarſum vna die condidit, Ede, bibe, lude: &*
Chærilus. *Quum te mortalem noris, præſentibus exple*

Delitijs animum: post mortem nulla voluptas,
Nanque ego sum puluis, qui nuper tanta tenebam.
Hæc habeo, quæ edi, quæq; exaturata libido
Hausit, at illa manent multa & præclara relicta:
Hoc sapiens vitæ mortalibus est documentum.

In has literas (vt ait Cicero) quum aliquando incidisset Aristoteles, substitit, partemq; primam Epitaphij quum legisset, ait: *Ecquid aliud in bouis, non in Regis sepulchro scripsisset?* Deinde quũ posteriores versus legeret, risit, dixitq; : *Hic ea se mortuum habere dicit, quæ ne viuus quidem habuit, nisi quandiu deglutiebat* *Tusc. 5.*

Reges quoque cuiusdã Asiæ partis fuisse legimus, qui nequaquam permittebant virgines aliquas nuptui dari, nisi prius singulas quasque parens earum eas sibi ducerent, vt quascunque vellent stuprarent, & sic floribus delibatis, vt desponderentur permittebant: nec audebant proci vxorem aliquam poscere, nisi eam quam comperissent à Regibus veniam nuptiarum impetrasse. Tollenda est igitur hæc obiectatio ex animis nostris, manat enim ex mala consuetudine, quæ nisi radicitus euellatur, hominem tandem in insaniam vecordiámve rapit. *Reges Asiæ virginũ flores primi carpebant.* *Nuptiarum venia impetrabatur in Asia.*

De insultatione. Tit. XVII.

HVic speciei proxima est insultatio, quæ est gestiens quædã lætitia ex alienis malis; (vt ait Cicero) hæc præ se fert nimiam atque insolentem lætitiam quandã. Satis est enim hostẽ vincere, victo autem insultare, aut illudere, ab omni humanitate alienum est. Hectorem interemit Achilles: id quod virtuti ac laudi eius accessit: sed quum illius cadauer circum mœnia quadrigis raptauit, victoq; tam superbè insultauit, turpiter egisse videtur, & victoriam aliqua ex parte labefactasse. *Insultatio.* *Hector.* *Achilles.*

Sylla quoque pulcherrimam victoriam suam dira atque inhumana crudelitate fœdauit: cui non satis fuit viuis hostibus illudere, nisi mortuorum etiam ossa è sepulchris canino more eruta in fluuiũ mergi iuberet, vt de Marij cadauere fecit. Proinde moriens se cremari testamento cauit, ne idẽ ab hoste ludibriũ *Sylla.*

post interitum pateretur. Sed longè præclarius (vt etiam in alijs omnibus) egit Iulius Cæsar, qui afferentem sibi quempiã magni Pompeij caput, exhorruit, & scelus execratus oculos auertit, lachrymasq; etiam effudit, quum illius annulum cerneret, in cuius gemma Pompeij facies cernebatur. Achillam quoque & Photinum illius percussores iugulauit, victo Ptolemeo Rege compulsoque ad mortem. Nam cùm profligatum à Cæsare exercitum suum cerneret Ptolemæus, è castris se in fugam proripuit, & quum vrgẽte hoste profugeret ad maris littus, in propinquam nauim à suis exceptus est: sed multitudine eorũ qui adnatabant ingruẽte, nauigio demerso perijt, & hoc pacto permissæ proditionis pœnas dedit infœlix Rex in primo adolescentiæ flore, dum nimis obtemperat pessimorum satellitum consilijs.

Iul. Cæsar. Ex Plut. in vita Põpeij magni ad fi. Vel leo ensifer, vt ait Pl. Achillas & Photinus Põp. interfectores.

Magnus quoque Alexander sicuti bello terribilis, sic parta victoria clementissimus semper extitit: nam quum vidisset Darium à proprijs famulis interemptum, grauiter ingemuit, & Bessum illius percussorem crudeli supplicio affecit. Darij quoque corpus dempta sibiipsi regia chlamyde, qua tunc indutus erat, ornauit, & ad illius matrem perferri iussit.

Darius à famulis suis interemptus.

Hannibal quoque Marcelli fortissimi hostis cadauer splendidè ornatum cremari iussit, & reliquijs in argentea vrna positis auream coronam imposuit, curauitq; vt ad filium mitterentur.

Hannibal.

Antonius, Bruti, quem vicerat, & ad mortem compulerat, cadauer purpureo paludamento suo inuolui iussit, & illius cineres Romam ad Seruiliam eius matrem, & ad vxorem Portiam perferri iussit. Huius etiam virtutis non expers fuit Agesilaus Rex: nam sicut in bello acerrimus pugnator extitit, sic post victoriam mitissimus fuit. Hi omnes dum ab hac animi perturbatione abfuerunt, laudi fortitudinis, clementiæ gloriam addiderunt, & perpetuam famam longè amplius accumulauerunt.

Antonius. Bruti cadauer. Agesilaus.

De iactatione, seu iactantia.
Tit. XVIII.

Est deinde alia species huic non dissimilis, quæ iactatio dicitur, *& est lætitia gestiens* (vt ait Cicero) *se insolentius efferens*, hæc etiam aliena est à sapientibus & illustribus viris: reddit enim eos non modò tumidos & inflatos, verùm etiam omnibus ridiculos. Qui enim seipsum iactat, & gesta sua laudat atque admiratur, similis militi glorioso esse videtur, qui cum irrisione omnium auditur. Gloria sequi debet rectè facta, quémadmodum vmbra corpus, non autem appeti. Qui enim gloriam appetit vmbram ac nebulam captare videtur. Qui verò præclara facinora sua laudibus effert, non animi virtute ea egisse videtur, sed affectatæ gloriæ auiditate, nec ea prędicare quia fecerit, sed fecisse vt prædicaret. Quinetiam quod magnificum alio referente esset, vanescit ac inglorium fit referente eo qui egit. Liuidiores illi, qui cùm benefacta destruere nequeunt, iactantiam insimulant, lacessuntq; eum qui de se loquitur. Et sic minora fiunt, quæ prę clara ac splendida ex aliorum laude extitissent. Nimis seipsum amat, qui de se ipso prædicat: Aliorum laudem expectet, qui honestè ac splēdidè egit. Nam virtus ipsa, sola consciētia rectè factorum contenta est. Qua etiam in re cauendum erit, ne nostra nimium nosipsos delectent. Ad hanc sentētiam notum illum dicitur. *Amatores de forma iudicare non possunt.* Qua etiam in re nonnulli poëtarum carpuntur, quòd sua nimis laudent. Cicero hoc affirmat, quum ait: *nemo vnquam poeta neque orator fuit, qui quenquam meliorem seipso arbitraretur.* Sic etiam præclari quidam artifices factitarunt.

Iactatio. Tuscul. 4.

Gloria cupidi.

Amatores de forma non rectè iudicant. Cic. lib. 5. Tusc. quæst. Suum cuique in poetica pulchrum.

Iactantior aliquando habitus est Zeuxis, & præcipuè in ea tabula qua Athletam pinxit, opus adeò cōsummatum, vt admirationi omnibus esset: sed nimiū sibiipsi placuisse visus est artifex, quum versum illum subscripsit, quo significauit inuisurum potius aliquē pictorem, quàm imitaturum. De oratoribus, & poë-

Zeuxis.

tis

Epistola ad Lucceium.

tis sentire videtur Cicero, quum dixit: *videndű esse ne verecundiores nobis sint praecones Gymnicorum ludorum, qui quum caeteris coronas imposuerunt victoribus, eorumq; nomina magna voce pronunciauerunt, quum ipsi ante ludorum missionem etiam corona donentur, alium praeconem adhibent, ne sua voce se ipsi victores esse praedicent.*

Metellus. Sertorius.

Summae leuitatis, & pusilli etiam ingenij est, pro secundo rerũ successu seipsum extollere, quasi fortunã in consilio habuerit, certusq; sit eam nũquam in posterum aduersam fore: qua iactantia in Sertorium vsus est Metellus. Paululũ enim quippiam in pugna aliquando superior, ita gloriabũdus exultauit, vt Imperatorem se appellari permiserit, & serta capiti suo imposuerit, conuiuia in veste triumphali celebrauerit, ac Victoriae Deae trophaea erexerit, quibus pro rebus irrisioni omnibus erat, quum nulla ex parte Sertorio, nec virtute nec rebus gestis conferri posset.

Pompeius Magni Pompeij filius iactantior etiam habitus est. Nam quum bis vna aestate in re nautica superior emicuisset, se Neptuni filium nuncupari voluit, Imperatorum paludamentum ex purpureo colore in caeruleum mutauit, quasi Deum illum amiciri fabulantur.

Catonis maioris iactantia.

Cato senior ab aemulis suis iactantiae etiam notatus est, & praecipuè quum ausus est palàm dicere, *longè maiora Catoni populum Romanum, quàm Catonem populo Romano debere.* Insectabantur etiam, & ex eius scriptis illum incessebant, dixerat enim in quadã oratione seipsum laudare nõ minus turpe esse, quàm vituperare. Qua ex re verum esse ostenditur quod Cicero ait: *Difficile esse in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, vt sibi ipse orator non conueniat.*

Quin. l.4.c.8.

Didymo viro doctissimo quandoq; accidisse compertum est, vt quum historiae cuidam illuderet, & ei tanquam vanae repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam ad eandem sententiam continebat. Proinde monemur, vt in dicendo ac scribendo cautiores simus, ne nostro argumento vincamur.

De

De effusione seu prodigalitate.
TIT. XIX.

SEQVITVR nunc alia perturbationis species, quæ ἀκολασία à Græcis, à nostris autem effusio dicitur: hanc dissolutionem remissionemque virtutis esse Stoici definiũt: hæc sumptuosa omnia appetit, delicijs profluit, libidine insultat, nihil ratione metitur, aliena cupit, sua profundit, cupiditatibus ardet, pudorem ac pudicitiam respuit, diuina humanaque commiscet, nullaque moderationis habena cohibetur. Eiusmodi viros Cicero Catilinam, Antonium & Verrem fuisse testatur. *Effusio.* *Catilina.* *Antonius.*

Hanc nimiam licentiam Græci scriptores in Alcibiade fuisse memorant: eamque viri tyrannidem affectantis indicium esse ciues Athenienses opinabantur. Vnde Aristophanes poëta palàm in eum exclamabat: *Leonem in Republica non esse alendum: alioqui si alatur, illius libidini fore seruiendum.* Poëtæ tales viros discinctos appellant, quasi solutos & incompositos. Hinc illud Persij: *Verres.* *Discincti.*

Non pudet ad morem discincti viuere nactæ?

Hoc tractum est à Veneris zona, quæ cestos dicitur, qua discincta compellebat in turpes amores quoscunq; volebat. Homerus scribit hac zona cõpulsum Iouem fuisse in amorem Iunonis sororis suæ, quam deinde vxorem duxit: hunc imitatus Martialis ait:

Sume Cytheriaco medicatum nectare ceston:
Vßit amatorem balteus iste Iouem.

Remansit apud nos hoc verbum, vt incesti dicerẽtur, qui consanguineas affinésve corrumperet, & incestæ nuptiæ, quæ cum illis contrahuntur, qui agnatione aut cognatione necessarij inter se sunt.

Hanc effusionem sunt qui luxuriam appellent, & homines ea affectos luxuriosos: sicut enim luxata membra atque ossa dicimus, quæ ex suis sedibus atque articulis exturbantur, sic luxuriosos homines eos, qui à ratione ac virtute extruduntur.

Nihil igitur magis alienum à Principe esse potest

hac

hac animi perturbatione, per eam ſiquidem diſſolui tur ac remittitur omnis virtus, quando in rebus agendis nihil penſi habeat, vt apud vetuſtiſſimos dicebatur, de qua conuenienter apud Satyricũ illud dicitur: *Iuuenalis.*

Inguinis aut capitis quæ ſint diſcrimina neſcit.

Qua qui frangitur, ab omni ratione atque humanitate alienus dici poteſt: diſſolutus fingitur ille Elpenor Vlyſſis ſocius, quem cum porcis grunniuiſſe poëtæ fabulantur, quem etiam ebrium apud Circen inducit Homerus, & præcipitem per gradus ſcalarum prolapſum interijſſe. Similis huic apud Romanos habitus eſt Fabius ille, qui à deuorato patrimonio Gurges appellatus fuit: & Apicius etiam, qui quũ opes plurimas ingurgitaſſet, nec vlterius quod effunderet haberet, inopiam ac durum victũ metuens, ſibi ipſi mortem conſciuit. Et de hac perturbatione ſatis. *Elpenor.* *Vlyſſes.* *Fabius Gurges.* *Apicius.*

De ambitione atque ambitu.

Tit. XX.

AMBITIO ſuperioribus ſpeciebus accedit, quam Græci oratores φιλοτιμίαν appellant. Eamque dicunt eſſe honorum ac gloriæ immodicam appetitionem, ſiue opinionem vehementem inhærentem & penitus inſitam animo, tanquam valde ſit expetenda. Hanc Euripides execratur vt peſſimum in ciuitate numen. Teſtes ſint apud Romanos Sylla, Cinna, Carbo, Marius, Pompeius, Cæſar, & alij cõplures, quorum ambitione multo plures Romanorum ciuium ceciderunt, quàm in propagatione imperij totius orbis terrarum. Nam quum L. Sylla per ambitionẽ venuſtus, fauſtus, fœlix, in marmoribus ſcribi ſtudet, nefandã tabulam illam ſuſpendit, per quam circiter octoginta millia hominũ proſcribuntur, damnantur, trucidãturque. Tot capita etiam illuſtrium virorum venalia proponuntur, & auro argentoque licitantur. Et victor ille Sylla fortunæ miſerorum ciuium illudebat. Nam deferenti Lucretio caput Marij iunioris, dixit, iuuentam Conſulis irridens: *Remigem prius eſſe oportuit,* *Ambitio.*

tuit, quàm gubernatorem. Et quum secundam proscriptionem, in qua quingenta ciuium nomina inscripta erant, rúrsus posuisset, L. Lollius nihil sibi metuens eam inspexit, & quum fortè nomen suum lectitasset, subito timore concitus, caput adoperuit, & è foro se proripuit: sed ex gestu agnitus à quibusdam Syllæ satellibus, miserabiliter trucidatus est, resq; etiam ludibrio Syllæ fuit, quòd Lollius sui ipsius iudex fuerit.

Eo igitur tempore iam indoles peregregia, & magnæ virtutis spes M. Catonis iuuenis emicuit. Nam quartumdecimum tunc agens annum quum à Sarpedone pedagogo in ædes Syllæ deduceretur, quæ parum admodum à carnificina differebant, cerneretq; tot capita fortissimorum virorum ad Syllam perferri, & eos qui aderant, clam misereri, nec audere quempiam etiam clanculum mussitare, rogauit Sarpedonē cur tam funestum virum nemo interficeret? tum respondente illo Syllam omnibus formidini terroriq; esse: *Vtinam mihi gladium dares* (inquit) *vt vel solus patriam à sæuo dominatu liberarem*. *Ex Valer. Maxim. lib. de indole.*

Audi Cornelij Taciti rationem, vnde oriatur, & quorsum euadat ambitio, planè intelliges: *Vetus iam pridem insita mortalibus potentiæ cupido cum imperij magnitudine adoleuit, erupitq;. Nam rebus modicis æqualitas facilè habebatur, sed vbi subacto orbe, & æmulis vrbibus Regibúsve excisis, regias opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemq; certamina exarsere, modò turbulenti Tribuni, modò consules præualidi, & in vrbe ac foro tentamenta ciuilium bellorum: mox è plebe infima* C. Marius, *&* *sæuißimus omnium nobilium* L. *Sylla victam armis libertatem in dominationem verterunt: post quos* Cn. *Pompeius ciuis occultior, non melior, & nunquam postea nisi de principatu quæsitum*. Hinc etiam illud Lucani poëtæ dicitur. *Cor. Taciti verba.* *C. Marius. L. Sylla.*

> *Impatiensq; loci fortuna secundi,*
> *Nec quenquam iam ferre potest Cæsárve priorem,*
> *Pompeiúsve parem.*

Audi Ciceronis sententiam, quum de Cæsaris & Pompeij ambitione ad Atticum scriberet: *Dominatio quæsita ab vtroq; est, non id actum, beata & honesta ciuitas vt esset: nec verò ille vrbem reliquit, quòd eam tueri non pos-*

ſet, nec Italiam, quòd ea pelleretur, ſed à primo cogitauit omnes terras, omnia maria mouere, Reges barbaros incitare, gentes feras in Italiam adducere, exercitus cõficere maximos. Genus illud Syllani regni iampridem appetitur. Et rurſus in alia quadam ad eundem epiſtola ait: *Quorum vtriq; ſemper patriæ ſalus & dignitas poſterior ſua dominatione & & domeſticis commodis fuit.*

Scribunt hiſtorici Cæſari proficiſcenti in Hiſpaniã, comites caſtellum iuxta Alpes oſtendiſſe effœti ac macilenti ſoli, paucorum atque inopum habitatorũ, rogaſſeque, per Iouem, ecquid putaret ambitioſos illic eſſe, qui de principatu certarent? Quibus Cæſarẽ seriò reſpondiſſe: *Malem equidem illuc primus quàm Romæ ſecundus eſſe.* Et certè ſi rectè iudicare volumus, miſeri quodammodo habẽdi ſunt ambitioſi homines: multitudini enim inſeruiũt, & magiſtratus, quos per ambitum conſequuntur, titulo tenus quaſi ex commentario gerunt.

Sapienter quidem Homerus Regem Agamemnonem ſortem Principum conquerentem inducit, ad hanc fermè ſentẽtiam: *vitæ noſtræ dominam multitudinẽ ſortiti ſumus, turbæq; omnino inſeruire cogimur.* Quem fructum tandem ex tot tantisq; laboribus aſſecutus eſt Agamemnon? vt poſt victoriam tam difficilem, tamque longi temporis, quum ad proprios penates remeaſſet, ab adultero per vxorem necaretur. Quem etiam victor orbis terrarum Cæſar? vt potitus rerum per proditionem ab his conſoderetur, quos ab interitu liberauerat, & honoribus ac gloria affecerat?

Agamemnon de regia ſorte conqueritur.

Præclarè maior Aphricanus, qui vt ambitionem fugeret, Linterni maluit voluntarium exilium ſubire, quàm Romæ ambitiosè certare, & quum ſenatus populusque Romanus ſubacta Carthagine vellet eum exquiſitis honoribus ac præmijs afficere, omnia recuſauit, aſſerens ſe æquo iure cum reliquis conciuib. ſuis viuere velle. Pernitioſi ſunt apud Principes, & in omni libera ciuitate, qui inter ſe ambitioſi ſunt, ac de honorum curſu certãt. Imprimis enim ciuitates partibus inficiunt, & ea plerumq; ſuadent, vt contra obtrectatores loquantur, quibus vel Reſpub. ipſa grauiter offendatur.

Certa-

Certabant inter se ambitione & odio Aristides & Themistocles omnium Atheniensium ciuium tunc præclarissimi, & semper in contrarias sententias nitebantur: proinde quum aliquando Senatus dimitteretur, rebus omnibus infectis, propter eorum altercationem, exclamauit Themistocles: nisi me & illum in barathrum deieceritis, Respublica Atheniensium nunquam salua esse poterit. *Aristides & Themistocles ambitiosi.*

Theophrastus vt in viris detestatur ambitionem, sic eã in adolescentibus qui literarum studijs indulgent, laudat, putatq́; id gloriæ certamen, fomentum, & quasi calcar virtutis esse, fieriq́; etiam pueros putat longè prõptiores alacrioresq́;, si prudenter modiceq́; laudentur. Nimiam tamen laudationem inutilem omnino esse arbitratur, quippe quæ ex manifesta licentia illos ad vecordiam insaniamq́; compellat. *Ambitio adolescentũ literaria est virtutis calcar. Virtus laudata crescit.*

Hoc tandem cogitare debemus, ambitionem animi esse affectum, & nimiam quandam honoris ac gloriæ appetentiam atq; auiditatem, quæ si ratione comprimitur, minus nocet. Sin verò ad actum perducitur, fit longè deterior, & tunc ambitus dicitur, & in profusionem, prodigentiam, insaniamq́; facilè collabitur, ciuitatesque plurimum perturbat. Quocirca à legumlatoribus ambitus grauibus pœnis coërcetur, quippe qui Rempublicam sæpe labefactare solet. Tollit enim virtutis præmium: & deteriores semper melioribus præfert. Hęc de ambitione satis. Nunc autem de duobus alijs generibus perturbationum, quæ ex opinione mali oriuntur, deinceps in sequenti volumine dicendum erit. *Ambitus.*

QVINTI LIBRI PRAEFATIO, AD EVNDEM.

Socrates.

NOBILE præceptum Socratis philosophorum omnium sanctissimi illud fuit ad Alcibiadem, quum ait, nihil expetendum in vita humana esse, nisi quod cum virtute & honestate coniunctum esset. Nihil enim bonum esse potest, nisi quod honestum sit, nihilq; malum, nisi quod turpe. Quinetiã cùm idem philosophus prouocat ad comparationem formæ Critobulum adolescentulum admirandæ pulchritudinis, sed suspectæ pudicitiæ, non id agit, vt attritam senis faciẽ præferat speciosissimo ephebo, sed vt per iocum illum à famosa consuetudine reuocet, & ad virtutem redigat, eiq; persuadeat fortunæ ac corporis bona irrita omni ex parte ac vana esse, nisi cum virtute atque honestate coniuncta fuerint. Vnde eleganter Musonius philosophus dixit: *Quum quippiam pulchrum per laborem feceris, labor ille quamprimùm recedit, benefactum autem perpetuò remanet. Quum verò turpe aliquid per voluptatem admiseris, voluptas illa citò abit, nequiter autem commissum neutiquam recedit, sed indelebili stigmate inhæret.* Hęc est fœlicitatis descriptio, quam paucis verbis M. Tullius expressit, ait enim: *Ex depulsione mali, & adeptione boni vitam beatam consequimur.* Hæc doctissimorũ philosophorum præcepta me admonent, vt quũ iusti imperij effigiẽ scripturus sim, nihil prætermittam ꝙ ad officium optimi atque moderati Principis pertineat. Proinde q̃ depellenda sint mala, quæq; cauẽda fugiendaq; sint, ex instituto ordine prius absoluemus, vt deinde q̃ adipiscenda adeũdaq; erunt, vberiore oratione dissẽramus, vt quũ tibi suppetant omnia quæ ad dignitatem summi ducis pertinent, quæq; ad spem futuri regni spectant, ea illustrium virorũ exemplis probata cernas, & ab eruditissimis scriptoribus lite-

literis commendata. Nihil superiori Aphricano decrat, quod ad maximi Imperatoris laudem attineret: attamẽ Cyri pædiã nunquam è manibus dimittebat, gloriabaturque etiam se eam lectitando contriuisse, vt qui summopere lætaretur, ex magno Rege cõsilia sua rebus dubijs recognoscere, & quæ strenuè gesserat, non carere magnorum Regum atque Imperatorum auctoritate. Constat enim sapientia non modò ex libris ac disciplinis bonarũ artium, quæ nobis imaginem potius ac figuram quandã sapientiæ præstãt, quàm veram eius speciem, ac præcipuam formam, sed & ex electione, actu, atque habitu ipso clarissimarum actionũ. Quis citharœdum illum probaret, qui tacito cordis iudicio citharisticã optimè calleret, & tamen nec vocẽ caneret, nec plectro citharam percuteret? Opportunè admodum Sociates ad adolescentem illum taciturnum ait: *Loquere vt te videam*: quando eum neque formæ præstantia, neque ex lineamentis corporis cernere se posse arbitraretur, sed ex verbis, ac sermone ipso, qui index animi, & ad omnes actiones præuius. Absoluamus igitur in sequenti volumine, quæ vitanda, quæq; fugienda atq; exigenda sunt, vt promptiores alacrioresq; simus ad ea capessanda, quæ adeunda ac perpetuò tenenda erunt, quæq; nos Deo Optimo Maximo conciliant, & ad veram ac perpetuam fœlicitatem perducunt.

De metu & ægritudine, quæ animum nostrum opinione magni alicuius mali perturbant.

Tit. I.

QVo reliqua perturbationum genera supersunt, quæ animũ opinione mali perturbant: metus scilicet, & ęgritudo. Nam *metus* (vt Cicero ex sententia Stoicorum definit) *est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur.* Quẽ à motu quodam animi dici putat Varro, quum id quod malum casurum putat effugit mens, & motu quodam concutitur corpus. *Metus.* Aegritudo autẽ est opinio recẽs mali pſentis, vel est *Aegritudo.*

cōtractio animi aduersante ratione, vt ait Apollodorus. *Species Metus.* Metus has habet species, Pigritiam, Pudorem, Terrorem, Timorem, Pauorem, Exanimationē, Conturbationem, Formidinem. Prima omnium virtutū, quæ ad Reges pertinent, fortitudo habetur. Ignauia igitur, formido, & similia, quæ huic opponuntur, longè à Regibus Principibúsve aliena sunt. Omnis enim regendi vis in animi fortitudine ac magnitudine ponenda est, in quadam contemptione ac despicientia rerum humanarū, quam deinde virtutes reliquæ facilè comitantur. Sicut enim saxa & scopuli vndas retundunt, ita Regis animus aduersa omnia frangere debet, & semper in sua virtute persistere.

Horatius. Ad hanc sententiam poëtæ Martem adamantina tunica indutum fingunt, vt ostendant Reges atque Imperatores immotæ mentis esse oportere. Non tamen dicam Principem, aut sapientem ipsum, si vspiam inuenitur, nunquam aliquo metu turbari. Hominis enim vis atque prudentia in subitis ac manifestis periculis nequaquam sibiipsi satis consistit, sed in primo illo impetu commouetur: neque est quispiam tam firmi ac constantis animi, quin improuisa coruscatione ac tónitru aliquantulū nō concutiatur. Quamprimùm verò se colligit, tum naturæ ratio, & animi virtus eum firmat & metum omnem frangit. Causa autem intellecta ac penitus cognita docet id non esse timendum, qui si in metu persisteret, ignauior atque imbecillior esset. A Cicerone dicitur, & id quidem verè, plus in metuendo mali esse, quàm in ipso illo quod timetur.

Meticulosior infirmiorque habetur Tiberius Cæsar, *Pl.l.15.c.30.* quando tonitrua & fulgura adeò formidabat, vt corona lauri semper vteretur, & vbique pellem marini vituli circunferret pro remedio contra fulgura. Dicunt enim qui secreta naturæ rimantur, ex volatilib⁹ *Vnde & Armigerum Iouis dici.* solam aquilam à fulgoribus intactam esse atq; innoxiam, ex piscibus marinum vitulum, ex arboribus fructibusque solam laurum, reliqua omnia fulgoribus obnoxia esse multis exemplis testantur, & fulmina Hetrusco ritu à veteribus procurari, ac sacrificijs expiari.

piari solita manifestũ est. Atque (vt ad Tiberium redeam) in minima quaque tempestatis suspicione vel alta penetralia quærebat, vel in abditum concameratumque locum se receptabat. *Plin.c.30.lib. 15.c.3.lib. 10. in finem.*

Stoici, quibus veteres Academici consentiũt, tres bonas affectiones siue mediocritates esse affirmant, gaudium, voluntatem, cautionem: vt sit gaudiũ, quasi rationabilis quędam placida & constans iucunditas, vel voluptas (nisi nomen hoc omnino nobis suspectum est) dolori contraria. *Plin.c.55.l.2.*

Voluntas autẽ sit appetitio cum ratione cupiditati aduersa. Cautio verò, declinatio à malo cum ratione, similiter metui opponitur. Voluntati addebant quasi socias, beneuolentiam, placiditatem, lenitatem, dilectionem. Gaudio iucunditatem, lætitiam, æquanimitatem. Cautioni autem verecundiam, castitatem.

Cauebit igitur Rex ne metuat. Eius enim animus quietus esse debet, atq; omni perturbatione vacuus. Hac opinione ductus Socrates putabat fortitudinẽ esse scientiam quandam seu peritiam cauendi. Annibal ad præuidenda cauendaque pericula præter omnes alios exteros duces semper paratissimus habitus est, nec minus in secundis aduersa, quàm in aduersis secũda meditabatur. Proinde nullo metu perculsus vnquam opportunitatem rerum agendarum amisit. At contrà Nicias Atheniensis, quamuis rebus gestis illustris habebatur, tamen timoris nota non caruit, & quum minus feliciter aliquãdo pugnasset, culpam omnes in eum referebant, qui eam timore percitus, minima quæque caueret, temporis occasionem (quæ gerendorum omnium domina est) præterfluere sinebat.

Quæcunque per ignauiam ac metum à Principibus committũtur, perpetuo dedecori eis sunt, & hostium conuicijs calumnijsque semper obnoxia. In primo Mutinensi prælio Octauium relicto paludamento atq; equo fugam arripuisse irrisit exprobauitque Antonius, & post biduũ tãdem cum apparuisse ait. In prima quoq; Philippensi pugna sic effecit: in qua exut⁹ castris vix ad Ant. cornu fuga euasit. Prin-

cipio huius certaminis quidam Octauium ab exercitu suo abfuisse scribūt, quòd monitum se inter quietem diceret, vt diem illum diligenter caueret, idque eum excusasse in quadam epistola sua testantur. Valerius tamen Maximus Romanæ historiæ vastissimū pelagus, ac togatæ facundiæ receptaculum, scribit Octauium lectica perlatum, prælio interfuisse monitu Artorij medici, qui ei dixerat, sibi per quietem apparuisse Mineruam, imperasseque vt pugnæ interesset, contempta aduersa valetudine, cuius dicto statim obtemperauit Octauius. Adiecit etiam hoc probri in eum Antonius, quòd nauali bello ad Siciliam ne rectis quidem oculis instructam aciem vnquam contueri potuerit, sed supinum oculis in cœlū intentis eum retulit iacuisse, nec prius surrexisse, quàm M. Agrippa, *superatæ sunt hostium naues*, dixisset. Magna tamen vis consuetudinis est. Iuuenis adhuc Octauius, & Græcis disciplinis potius quàm militaribus artib. institutus, infirmior esse videbatur. At postquā rebus bellicis assueuit, Antonium, cui primò contemptui fuerat, superauit, & ad mortem voluntariam cōpulit. Incertum an propria animi virtute id egerit Octauius, an magno Cæsaris genio adiutus, siue ignauia, vecordiáve Antonij, qui Cleopatræ amoribus delenitus vel potius amatorijs venenis potus, virtutem animi perdidit, & corporis vires eneruauit.

Val. Max. laus.

Adiuuat etiam animi ac corporis vires domestica persuasio. Cimbri enim & Celtiberi adeò à metu absunt, vt in acie mori gaudio exultent, lamētentur autē in morbo, quasi turpiter perituri. Tradunt scriptores, in bello Cantabrico matres proprios filios necasse prius quàm eos Romanis captos permitterent, inuentumq́; esse puerum, qui fratres suos, qui in vinculis iacebant, iugulauerit patris iussu, qui ei etiam ferrum præbuerat. Spartanæ quoque mulieres exituros in militiam filios monebāt, vt aut viui cum armis in conspectum earum redirent, aut mortui cum armis referrentur.

Cimbri & Celtiberi metus expertes.

Spartanæ mulieres.

Perseum Polybius scribit adeò meticulosum fuisse, vt quum prælium cum Paulo Aemilio inire instituisset,

tuisset, simulato Herculis sacrificio in vrbem proximam profugerit: adeò enim molli & imbecillo erat animo, vt ne oculis quidem hostium aciem aspicere posset. Magni quidem momenti est in prælio rē ante oculos sui Principis agere, à quo & præmium virtutis sperare potest, & pœnam ignauiæ formidare. Vt enim nautæ omnes, etiam qui in prora assident, mentem atque oculos assiduè in puppim, vbi gubernator clauum dirigit, intendunt, illiusque nutum obseruant, sic bellatores Ducum Imperatorumque vultū intuentur, non modò vt dicto pareant, & mandata celeriter exequātur, verumetiam vt ex eo animi præsentiam hauriant promptioresque reddantur.

Primum victoriæ indicium, fiducia Principum habetur, quorum exemplum fortes omnes sequuntur, & ignauiores quoque promptiores fiunt. Alexander hostium fortunam audacia, vires autem fortitudine & gloriæ studio superare nitebatur. Proinde crebris sermonibus dicere solebat, nihil fortibus indomitū esse, & nihil timidis satis munitum. Huius Regis vel solius virtus sæpenumero succumbentem ad victoriam erexit, & victores etiam hostes profligauit.

At contrà Pōpeius in pugna Pharsalica, vt primùm militum suorum conuersionem ex puluere cōspicatus est, animo collapsus in tabernaculum relicta acie penetrauit, nulloque Imperatoris officio functus, quum ingruentes hostes cerneret, fugam corripuit: Cæsar autem qui ad omnem rei bellicę vsum semper promptus aderat, nactus temporis opportunitatem, quā sedulò sequebatur, victoria potitus est. Magno enim animo & erecto quibuscunque in rebus erat Cæsar, & non modò inimicis, sed ne fortunę quidem succumbebat, multaque facilia ex difficillimis animi magnitudine reddebat, cuius etiam constantia in rebus aduersis ac propè afflictis cernebatur. Hic qui tot & tanta bella gessit, bis tantùm ancipiti fortuna dimicauit: semel ad Dyrrachium, vbi pulsus, non instante Pompeio, negauit illum scire vincere: iterum in Hispania contra iuniorem Pompeium, quum eius exercitus adeò timore trepidaret, vt pugnam detrę-

ctaret, nec sustineret impetum, sed iam hosti cederet: & tunc discurrens per medias acies exclamauit. *Si nihil pudoris est, corripite me, & in manus puerorum tradite.* Deinde è manu cuiusdam obuij militis scutum arripuit, & in globum partim vitauit, partim clypeo excepit, & tādiu restitit, donec milites pudore ac verecundia perciti, non modò eum tutati sunt, verùm hostilem quoque exercitum profligarūt, in qua quidem pugna triginta hostium millia ceciderunt, ex Cæsaris autem circiter quingenti desiderati sunt. Atqui si animum aliqua ex parte submisisset Cæsar, & vitam (de consciscenda enim sibi morte cogitauerat) & imperium, & rerum gestarum gloriam protinus amisisset. Alexander quoq; aliquando illuc peruenerat, vnde recipi nisi victor, vel cū magna exercitus sui clade non posset. Suadebat tum ei Parmenio, vt noctu, ac clanculum hosti congrederetur. Tum Alexander: *Latronum*, ait, *ac furum istuc consilium est, quorum votum est fallere. Proinde palam & aperto marte dimicare cum hoste certum est. Nolo enim tenebras atq; insidias gloriæ meæ obesse. Idcirco malo me fortunæ meæ pœniteat, quàm victoriæ pudeat.* Tum iussit vt omnes corpora curarent. Postridie autem exercitum produxit, & tanta omnium alacritate pugnauit, vt prostrata omni hostili manu victor euaserit. Irrisioni omnibus fuit pluribus in locis ignauia Xerxis, cuius exercitus præ innumerabili multitudine maxima queq; flumina hauriebat, montes æquabat, & maria pontibꝰ sternebat, & præcipuè in ea nauali pugna contra Græcos, quam præfectis suis delegauit, & ipse Rex spectator certaminis vt esset, in littore desedit, cum quibusdam leuibus nauiculis ad capessendam fugam idoneis: Aderat in eo prælio Artemisia Hallicarnassi Regina, quæ Xerxi auxilio venerat, & inter fortissimos belli Duces acerrimè certabat, adeo vt in Rege muliebris timor cerneretur, in Regina autem virilis fortitudo. Sed iam ad species quæ metum comitantur, accedamus.

Alexander.

De

De pigritia. TIT. II.

PRima quidem species quæ metui subest pigritia dicitur, quam Cicero metum cõsequentis laboris esse definiuit, huic opponitur industria. Quocirca idem auctor ait: *Demosthenem iniquo animo tulisse, si quando opificum antelucana industria vinceretur.* Hæc Demosthenis industria tantum potuit, vt eum præstantissimum omnium oratorum reddiderit: quem Græci dicunt parum admodum natura & ingenio valuisse, omniaque labore & diligentia perfecisse. Extemporanea tamen oratione non dicebat, nec prouocatus in concione respondebat, nisi rem de qua dicturus erat, nocturna lucubratione meditatus fuisset. Proinde Pytheas orator eius conciuis dicere solebat, *Demosthenis argumenta lucernam olere.* Quinetiam quum pro seipso causa aliquando ex tempore apud Athenienses esset dicenda, suscepit eius patrocinium Demades, qui ex temporanea oratione magis quàm præmeditata excellebat: natura enim & ingenio omnes alios oratores præuertebat, studio tamen & industria à Demosthene vincebatur. Fit enim nonnunquã, vt industrij homines eos vincant, qui ingenij bonis præstabant, diligentia enim ea suppeditat, quæ per naturam desunt. Acuti autem contrà freti ingenij viribus, desidiosi, pigri, ignauique plerunque sunt; dum nimium naturæ bonis confidunt. *Cic. in Tusc.*

Nimia tamen in scribendo diligentia, non omnino laudem meretur, ea siquidem stilum non modò retardat atque moratur, verùm etiam sermonem obscuriorem reddit. Affectatio illa verborum, & aucupiũ syllabarum (vt dicebant veteres) minus grata grauibus viris esse solet. Hoc in Antonio increpabat Octauius, qui dicebat illum ea scribere, quæ homines admirarentur potius, quam intelligerent. Huius successor Tiberius nimia etiam verborum affectatione, & sententiarum quadam morositate quæcunque scribebat adeò obscurabat, vt ex tempore quũ diceret, præstantior, quàm si dedita opera, haberetur. *Affectatio verborum.* *Vt scribit Suetonius.*

Sed

Sed vt industria ac diligētia Principum res omnes adiuuat, sic inertia, pigritia, negligentia omnia euertit, & indecora reddit. Pallas apud Homerum hoc docere videtur, quum Agamemnonem increpans ait, *Non oportere virum, cui populi sunt curæ, tota nocte quiescere.* Huius sentētiæ æmulus Silius Italicus Mercurium inducit Hannibalem excitantem his verbis:

Lib. 4. Puni.

Turpe duci totam somno consumere noctem.

Inarime Strabons li. 6. Pli c. 6 li. 3. Pithecusa dicta.

Corrector Libyæ Octauius Capreas pro Inarime cum Neapolitanis commutauit, vt illuc curandæ valetudinis gratia secederet. Aedificauerat enim in ea insula splendidas ædes, quibus pro honesto diuersorio post magnam rerum satietatem aliquando vtebatur. At Tiberius eadem insula malè vsus est, illuc enim vt per pigritiam ac negligentiam insaniret, accedebat. Et quum vrbem egrederetur, edicto cauebat, ne quis se interpellaret. Præmittebat etiā ex suis aliquot, qui obuios omnes ex itinere arcerēt, ne quis eum obiter adiret: vt Capreas ingressus, omnes imperij curas abdicaret. Et sic Armeniam à Parthis occupari, Mæsiam à Dacis ac Sarmatis, Galliam à Germanis magno cum dedecore ac discrimine totius imperij vastari neglexit. Quò quidem loci, secreti licētiam nactus, malè dissimulata animi vitia patefecit: & cum Pomponio, Flacco, & L. Pisone noctē & continuum biduum epulando potandoque consumpsit: & alteri Syriam prouinciam, alteri præfecturam vrbis, e vestigio dedit, iucundissimos illos, & omnium horarum amicos esse affirmans. Delectabatur vel maximè ea insula, quòd septa omni ex parte esset præruptis atque altis rupibus, & vno tantum paruoque littore adiretur. Quinetiam in ea carnificinam (qua vnicè delectabatur) facilius exercebat. Nam quoscunque oderat, in mare post longa & exquisita tormenta præcipitari iubebat, eosque contis ac remis excipiebant nautæ, lacerabant, ac trucidabant, ne quis aliquo casu euadere posset.

Demetrius Macedonum Rex principio regni sui piger habebatur, durus, ac morosus, ignauo enim silentio, & solitario ocio lætabatur. Idcirco difficilem se ad-

se adeuntibus præstabat. Quod quidem Macedonibus eo molestius erat, quod Philippo Regi assueuerant, qui persacilis in audiendo fuerat; patebatque semper aditus omnibus, qui eum adire volebãt. Contigit ergo aliquando aniculam quandam eum non occupatum nactam, vt se placidè audiret, rogasse. Tũ Rex commotior aliquantulum, sibi non esse audiendi ociũm respondit. At illa defixis in eum oculis: *Non igitur regnes*, exclamat, *si audire piget*, hic Demetrius substitit, & mitior factus, eam longo silentio audiuit, quam deinde opera nauata placido alloquio dimisit. Post autem tacitus secum aniculæ verba animo reuoluens, mentem mutauit, & ex difficillimo perfacilem deinceps se & benignum omnibus præbuit, adeò vt magnam diei partem audiendo respondendoq; non sine fructu, atque oblectatione exigeret.

Principes tamen non importunè adeundos esse, neq; à negocijs interpellandos docet Cicero ad Brutum scribens, his verbis: *Nam quemadmodum coràm qui ad nos intempestiuè adeunt, molesti sæpe sunt, sic epistolæ offendunt non suo loco redditæ.* *Cic. ad Brut.*

Videndum quoque est ne Principes nimis delicati sint, néve sibi nimis indulgeant. Cn. Pompeius (qui & Magnus Alexandri instar dictus est) omnibus honoribus à Senatu populoque Romano affectus, insolẽtior habitus est in Hipsæum virum magnæ nobilitatis, & eidem beneuolentia coniunctum. Nam quum reus habitus esset, ad pedes illius egredientis è balneo se prostrauit, eius implorans patrocinium. Tum Pompeius commotior factus hominem cõculcauit, exclamansque inquit: *Nihil aliud agit, nisi vt cœnam meam tardius remoretur.* *Cn. Pompeius.*

Homerus quum pigritiam desidiamque irridere vellet, Phæacas inducit, qui cessando per inertiã degunt, quasi summum bonum in nihil agendo ponãt. Illis agros assignat, qui nullius fossionis aut sementis egẽt, sed vltrò naturales fructus gignunt, quib. abundanter perpetuò aluntur. Et ne tenui etiam cogitatione fatigentur, rerum curam omnem mulieribus tribuit. Eius versus ad hanc sententiam vertuntur.

Omnia

Omnia per sese nullo nascuntur aratro:
Non fora, non causas agitant, non sancta senatus
Iura, sed in celsis habitantes montibus antra,
Et puer, & magnis de rebus iudicat vxor.

Hæc pigritiç ignauiæq; species deterrima habenda est, quando & virtuti aduersatur, & singulis quibusque artibus obest, & quoniam minimam quamque curam formidat, à veteribus incuria dicitur, à Græcis autem, ἀφροντιστία id est sine cura.

Inertes desidesque populos quosdam inducit Herodotus Halicarnasseus, quos lotophagos appellat. hi per ignauiam solum ex loti baccis victitãt, ex quibus panem & reliqua, quæ esui potuique sunt, conficiunt. Lotus enim baccas fert paulò maiores lentisco, palmarum sapore, ac suauitate. Harum edulijs qui cunque vescuntur, cibos alios omnes odio habent: & inuitati semel hospites nunquam ab eis discedunt, sed reliquarum rerum omnium obliuiscuntur, viuuntq; cũ indigenis feriati semper, nihil agendo: quod socijs quibusdam suis accidisse Vlysses conqueritur apud Homerum. Lotus arbor aquatica est, & lignum idoneum tibijs habet: quocirca lotum pro tibia apud quosdam poëtas legimus. *Vt Pl. scribit.* Herodotus verò aliam loti speciem ad Nilum nasci refert, virgulta scilicet quædam ex illius inundatione passim per campos ad similitudinem liliorum, ex quibus veluti papauera quædam oriuntur esui gratissima, quæ in sole siccata, & deinde in puluerem contusa, optimum exhibent panem. Horum radicem suauissimam esse dicit, quæ obliuionem discedendi hospitibus præbeat.

Hoc contra ignauos ac desides à poëtis fictum esse creditur, vt ostendant pigritiam atque ignauiam quasi contagiosam quandam esse luem, quæ homines vecordes eneruatosque reddat. Alimenta necessaria, & diuitiæ ipsæ naturales, quæ ex fructuum vbertate proueniunt, homines (vbi plurimum abundant) desides ignauosque reddunt, vt sunt Sabæi, quorum terra fœlicissima habetur: gignit enim thus, myrrham, cinamonum, balsamum, calamum, ac pal-

palmulas odoratas ad omnes penè vitæ vsus gratissimas, ad quos quidem vltro mercatores commeant, & aurum argentumque pro annuis fructibus pensitant, quo fit vt illi opulentissimi sint sine labore aut industria aliqua, & omni lauta supellectile affluunt. At Nabathæi, qui ab eis non multum absunt, inopes sunt: sterilem enim regionem colunt, & ideò solertes atque industrij sunt, & rei iusticæ omni studio ac diligentia insudant. Proinde apud eos qui rem familiarem minuit, publicè multatur, qui verò auget, honore afficitur.

De pudore. TIT. III.

Secunda species, pudor dicitur, quem metum ignominiæ esse definiunt Stoici, vel iustæ reprehensionis timorem, vt Aulus Gellius scribit. Hunc *optimum cupiditatum moderatorem* Cicero appellat, quum recti honestique studio tenetur. Et primis quidem ætatibus valde addecet, optimæque indolis signum præbet, intimo enim sanguini animus reuerentia quadam affectus mergitur, & faciem rubore perfundit. His adolescentibus Cato maior se delectari aiebat, qui minima quæque errata metuentes, etiam in rectè factis erubescerent, non autem illis qui pallescerent. Illud quidem ingenui pudoris indicium esse, hoc autem impudentiæ, aut vecordiæ. Idem sentire visus est Diogenes Cynicus. Nam quum adolescentem quendam alloqueretur, cerneretque eum rubore perfusum. Confide inquit, *color enim iste virtutis est index*. Hunc affectum quidam castigatius loquentes verecundiam appellant, vt ambiguitatem verborum fugiant, & pro virtute semper eam ponant, quum pudor etiam in malefactis quandoque dicatur, verecundia autem recti honestique rationem habeat. Quicunque enim malos rumores metuit, is verecundus habetur: qui verò non metuit, impudens. Pudor quoque ex honoris studio plerumque manat, vt Aristoteles etiam testatur, qui quum nimius est, animum perturbat. Et sic etiam verecundia, quæ nisi

Pudoris definitiones.

Cato maior.

Diogenis Cynici verbum.

Verecundiæ & pudoris differentia

Dictus pudor metaphoricè, sicut auertitur sensus à putidis vt vult Scalig.

nisi moderetur, rectas quoque actiones euertit. Proinde vt hoc loco quum mediocritatem prætergrediũtur, inter animi perturbationes ponimus, quãdo vehementiores fuerint: sic inter virtutes ponemus quum extrema fugerint, mitioresque aderunt. Sed & pudet, verbum tam ad reuerentiam honestarum rerum, quàm ad pudorem turpium refertur: differtq; à verbo piget, quum pudere ad decus, pigere autem ad laborem doloremque pertineat. Sunt etiam qui pudorem à pudicitia secernant, & illum verborum, hanc autem actionum esse existiment. Et ad hanc sententiam verba illa Ciceronis interpretãtur, quum in Antonium inquit: *Tu quidem pudorem cum pudicitia simul amisisti.*

Pudere & Pigere, quid differant.

De terrore. TIT. IV.

Terroris definitio.

Comes huic est terror, quem Stoici dicũt metum esse ex insuetæ alicuius rei imagine proficiscentem. Ex Ciceronis verò sententia, terror est metus concutiens, ex quo fit vt pudorem rubor, terrorem pallor, & dentium crepitus consequatur. Possumus putare huius verbi originem, si per nostros grammaticos liceret, Græcam esse mutatis additísve quibusdam literis: τρέειν siquidem pauere ac timere significabat, cum corporis tremore, palloreque faciei. Hic affectus virum fortem ac constantem nunquam perturbare debet. Etenim semper paratus vir fortis ad tolerandum grauia & aspera quæque esse debet.

Fortis.

Aristoteles quidem affirmat illum propriè fortem dici, cui honesta mors nequaquam terrori est, & qui ad omnia quæ illam afferunt, sine terrore adest. Eam in bello gloriosam esse ait, quod testantur honores à ciuibus Regibusq; constituti his, qui forti animo in prælijs mortem oppetunt.

Solonis lex.

Solon quoque legem tulit, vt qui in bello occubuissent, præmijs honoribusq; honestarentur, & eorum filij publicè alerentur, instituerenturq;. Et ex senatusconsulto Romanorũ legatis qui à Fidenatibus occisi

occisi sunt, quoniam ob Rempublicam occubuerat, statuæ pro rostris positæ fuerunt. Sed ratio ipsa est, quæ vitam diligere, & mortem non timere nos edocet. Fortis enim viri est mortem contemnere, non autem odisse vitam. Qui enim beluarum more in perniciem non necessariam ruit, is temerarius & audax, non fortis & magnanimus habendus est. Timidus enim & ignauus est ille, qui quum non oportet, mori desiderat. Sic ex contrario timidus etiam erit, qui honestam opportunamque mortem refugit.

Non perterruit armato exercitu quo mœnia vrbemq; obsidebat, nec horribili vultu suo quo omnibus mortem minabatur, Sylla Quintum Mutium Scæuolam augurem, quum à Senatu efflagitaret vt Marius hostis iudicaretur: qui perterritis omnibus patribus, solus dicere ausus est: Non permittam, Sylla, studio longioris senectutis, vt Marium patriæ hostē iudicem, à quo vrbs nostra & omnis Italia seruata est. Ea enim mente erat Mutius (quam ei virtus & ratio persuadebat) vt nihil in vita nobis præstandum putaret præter culpam, qua quum vacamus, nihil esse posse quod nos perterreat, aut quod pertimescendum sit. Idcirco humana omnia æquo animo ac moderatè ab eo ferenda sunt, qui à culpa alienus est.

Virtus quoque illorum qui forti animo in bello conciderunt, magnam laudem ac gloriam apud hostes etiam ipsos habet. Ignauia verò si fortunata est, tamē ignominia nunquam carpère potest. Sed quid aliquando terror in re bellica facere possit, vnico exemplo abundè docendum putaui. Q. Fabius dictator, diutius cunctando, victoria exultantem Hannibalem frustratus fuerat, donec eum in agrum Calenum cum omni exercitu traxerat, inque campum Stellatem, est enim locus inuijs montibus, altisque fluminibus circumseptus. Et Fabius Calliculam Casilinumque montes valido militum præsidio muniuerat. Quibus quidem rebus effectum videbatur, vt Punicus exercitus circumuectus, aut difficili fuga opprimeretur, aut inopia commeatus deficeret: ni Punico ingenio virtus Ducis adiuta, nouum inauditumq;

commentum meditata fuisset. Agnito enim periculo, duo circiter boũ millia (quæ ex pristina præda habebat) opportuno noctis silẽtio adduci iubet, & cornibus singulorum, sarmentorũ fasces præligari atque incendi: boues ignis flammam ægrè ferentes, ad nota montiũ diuortia cursu euadunt, quos instructus suo ordine Punicus exercitus paulatim sequebatur. Romani milites, qui præsidio montium aderant, nouitate rei perterriti, ex opportunis locis discessère, & Fabius Punicam fraudem metuens, suos intra vallum continuit. Et sic Hannibal incolumis omni exercitu euasit, quum Romani nouæ rei facie territi locũ deseruerunt. Hæc itaque res manè quum deinde illuxisset, omnibus ludibrio risuíque fuit, nec parum de Fabij Maximi laude detraxit.

Hannibalis commentum de cornibus boum accendendis,

De timore vel præmolestia. TIT. V.

PROXIMVS huic perturbationi accedit timor, quẽ Stoici dicunt esse metum imminentis aut appropinquantis alicuius magni mali. Verbi quidem origo (vt arbitror) Græca est, τιμὴ enim pœnam & cruciatum significat, τίσις autem vltionẽ. Sunt etiam qui timorem, quoniam antecedit effectum, præmolestiam appellant, quandoquidem metus ille ante animũ molestia afficit quàm mali quippiam accidat. Angusti autem abiectique animi est, mortis timore (quæ propter varios fortunę casus, & imbecillitatem humanæ conditionis semper nobis imminet) vitæ commodis frui, sicut & diuitijs non vti amittendi timore, quia fluxæ & labiles sunt, & positæ in fortunæ potestate. Eadem infirmitas debilitasque animi efficeret, vt re optata, etiam si adesset, perfrui non liberet, quod amittendi timore semper soliciti essemus.

Fortis autem vir, qualem Principem nostrum describimus, vtramque fortunam æquo animo semper fert, nec prosperis rebus extollitur, nec aduersis dimittitur, mortem verò non timet. *Stultum est enim* (vt ait Stoicus noster) *ea timere, quæ vitare non possis.* Atqui conditio illa perferẽda est, quæ communis est omni-

bus

bus vt veteres dicere solebant. Rectè apud Ciceronē ille ait, *mortem calcem esse, ad quem quum decursum sit, nihil amplius extimescendum est.* *Tuscul. 1.*

Sunt etiam philosophi qui affirment mortem hominibus vtiliter à natura datam esse: & sententiam hanc tuentur pluribus argumentis, quę quidem percensere nequaquam huius loci esset. Alij dicūt mortem diuinum munus esse mortalibus, nituntur q; id numinis iudicio comprobare. Cleobis & Biton fratres matrem habebant quæ sacerdotio Iunonis addicta erat, & quum iam solemne sacrum appeteret, quo plaustro illa (vt moris erat) deueheretur, deficientibus in via iumentis, filij iugum subierunt, matremque in templum statuto tempore conuexerūt. Quæ ritè sacrificio peracto Deam deprecata est, vt vt filijs suis pro tanta pietate tribueret munus, quod dij hominibus optimum præbere possent: Postridie verò eius diei, quum obdormiuissent adolescentes, ambo in cubiculo mortui inuenti sunt. Quo quidem deæ iudicio omnes clarè intellexerunt, mortem optimum esse munus quod hominibus à dijs dari possit. *Mors quid.* *Ex Cicero Tusc. 1.*

Sed ad institutum sermonem redeamus. Fortis vir mortem non metuet, & bene agendo præsentibus fruetur, nec præ timore illis parcet, quod cariturus eis aliquando sit. Non tamen hæc eo consilio dico, vt Principem nostrum à futuri præmeditatione immunem esse velim. Nam & si à timore & solicitudine eum vendicare studeo, paratum tamen animo ad omnem fortunæ impetum munitumque esse cupio, vt idem agat, quòd Theseus de seipso apud Euripidem dicebat, cuius & sententiam probat Cicero, & versibus eiusmodi eam conuertit: *Futuras mecum commentabar miserias, aut mortem acerbam, aut exilij mœstam fugam, aut semper aliquam molem meditabar mali, vt si qua inuecta diritas casu foret, ne me imparatum cura laceraret repens.* *Tuscul. 3.*

Panætius libro secundo de officijs ait, *fortis ac prudentis viri consilia cogitationésque semper paratas esse debere contra fortunæ impetus, contráq; insidias iniquorum, vt* *Panætius l. 2. de officijs.*

quasi brachia & manus prætendant, ne qua res aduersa aut repentina incursio nos imparatos improtectosq; offendat. Sed suauis Peripateticorum consuetudo, & benigna Musarum alimonia nos edocet, vt sanctam in rebus omnibus mediocritatem seruemus, & quod parum vel nimium sit, semper abijciamus.

Optimè mihi videtur diuina natura consuluisse rebus humanis, quæ nobis futurorum ignorationem præbuit, quorum præscientiam si haberemus, aut nihil omnino ageremus, freti spe futurorũ bonorum, aut mœrore & luctu perpetuo cruciaremur perciti timore malorum. Quæ vita fuisset Priamo, si ab ineunte ætate sua sciuisset quos euentus senectutis esset habiturus? Hæc igitur fatorum ignoratio magis intentos virtuti nos efficit, & minus anxios timore imminentium malorum. Tolleretur etiam nobis omnis spes, quæ ex futurorum bonorum opinione pendet, quam quidem Simonides poëta Reginam hominum esse putat. Nõnulli philosophorum spem dicunt dulcissimam esse omnium passionum: sed Aristoteles, spem vigilantium insomnium esse existimat. Putandum tamen est hunc grauissimum philosophum de ea spe loqui voluisse, quam vano iudicio homines sibi fingunt sine ratione aut aliqua cõiectura futuri euentus. Hæc verius hallucinatio dici potest quàm spes, quæ quidem à tarditate quadam & animi stupore plerumque potius nascitur, quàm ab acumine aliquo ingenij, siue à bona confidentia. Hallucinantes enim vigiles somniare aliquando videmur: sed si rectè agimus, & cum ratione ac virtute incedimus, tunc spes illa hominum Regina verè iudicari poterit: ratione enim, non futili vanitate nititur, & ad speratum euentum sæpe perducit. Multa amicis largiebatur Alexander, cui Perdicas: *Quid tibi relinquis ô bone Rex*, inquit, *si omnia prodigis*: Tum ille, *Spem*, ait, *mihi reseruo*. Putabat siquidẽ Alexander nihil ei deesse posse, qui per virtutis officium benignus esset, & per virtutem omnia se assecuturũ speraret. Ad hanc sententiam accessisse videtur Parmenion etiam quum dixit. *Et hæc quidem spes nobis quoq; tecum communis futura est.*

Spes, Regina hominum.

De

De pauore. Tit. VI.

PAuor deinde sequitur, cui comitem exanimationē Cicero adhibet: & est (vt ipse ait) subitus metus, quem sequitur stupor mentis, hæsitatio linguæ & ab opere cessatio. Hunc affectum Virgilius exprimere videtur, quum ait.

Obstupui, steteruntq; comæ, & vox faucibus hæsit. *Æneid. 2.*

Et illud.

At subitus miseræ calor ossa reliquit,
Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa. *Æneid. 9.*

quum de Euriali matre loqueretur.

Nec alienum est putare huius verbi originem Græcam esse: *παύομαι* enim cessare facio significat, *αὐχπαύομαι* cesso, ac subitò quiesco: quod in pauore fieri solet. Possumus etiam putare pauorem à vicinitate Latini verbi manare: dicimus namque prisco verbo pauire, quod cooperire significat: vnde & pauimentum nomen accipit, quòd opere tectorio, puro, vermiculato, incrustato, seu marmoreo stratum sit. Cernimus enim in magno pauore ac metu fœminas, pueros, & molliores quosdam, oculos ac faciem velare, caputque cooperire. Hoc in maximo luctu & mœrore fieri solet. *Non videtur hoc significare vide Festum.*

Timanthes in immolanda Iphigenia id ex pictura docuit, tristem enim pinxerat Calchantem, tristiorem Vlyssem, tristissimum autem Menelaum: consumptis verò affectibus, quos penicillo exprimere poterat, Agamemnonis caput obuelauit, vt omnes quem possent maximum mœrorem in virginis patre cogitarent. Obscuritatem & solitudinem luctus quærit, vt vulgò dici solet. Præclarè Q. Curtius dixit: *Optimè miserias ferunt, qui abscondunt. Nec vlla tam familiaris est infœlicibus patria, quàm solitudo* Et Cæcilius ille latinorum comicorum Princeps (vt ait Nigidius) dixit: *Is miser est, qui ærumnam suam nescit occultare.* M. Crassus re malè gesta in Parthos, desperata omni salute, postquam vidit filij caput ab hostibus hastæ præfixum circumferri, & exercitum omni ex parte turbatum

passim trucidari, in abditum obscurumq; locum penetrauit, donec auaritiæ, temeritatis atque ambitionis suæ, omnisq; fœditatis pœnas lueret.

Brutus quoque desperatis afflictisque rebus, quũ cerneret Antonij exercitum victoria exultantem, solus in edito quodam saxo aliquandiu sedit, versuque Hom. Iouem malorum omnium causam præbuisse asserebat, vt ait Plutarchus: vel vt Latinorum quidam scribunt, Homerus versu conquestus est ad hanc sententiam.

Sed me parca tenax, Latonæq; obruit infans.

Apollo enim in Philppensi acie ab Antonio pro tessera militari contra Brutum datus fuerat. Mox verò Brutus in penitiorem locum se abdidit, vbi mortem sibi intulit, extremaq; verba ad hanc sententiam protulit: Iustos atque optimos viros iniqui perdunt. Sed de pauore hactenus.

De conturbatione. TIT. VII.

Conturbatio.

NVnc verò conturbatio sequitur, quæ (vt Cicero definit) est metus excutiens cogitata, omnia turbida & ambigua reddit, mentemque in varias cogitationes distrahit. Stoici autem dicunt conturbationem metum esse angustiorem animum facientem, & difficultatem in rebus gerendis præstantem. Hac animi perturbatione vacare debent quammaximè Reges ac Principes omnes: est enim fortitudini omnino aduersa, cuius officia in rebus omnibus præstare debent.

Exercitui quoque qui præest, vnus in se habet omnium vires. Nam si verum est quod Epicrates de re militari disserens scripsit: Exercitus quasi animal quoddam est homini persimile: cuius caput sit Imperator, acies instructa pectus ac thorax, pedites manus, equites autem pedes: consequens erit, vt sicut in corpore conturbato commotoque capite membra reliqua nullum officium præstare possunt, sic perturbato Imperatore exercitus omnis fluctuat, periclitatur, ac perit, expositusque fortunæ est, veluti naui reflantibus ventis contrarijs, si gubernator ab

Imperatorũ exercituũ officium.

officio

officio suo cessat, nec clauum pro fluctuum motu forti animo huc atque illuc versat impellitque. Nullum constantis ducis aut fortissimi militis munus omittat oportet, ille qui rei bellicæ præest. Occurset timentibus, retineat cedentes, adsit fortibus spe, consilio, manu, nutu, voce, hostibus semper insignis sit, suis autem conspicuus appareat, & ardore præsentiaque animi in omne opus feratur. Flagrantes oculos circumuoluat, truci voce increpet, & nunc minacibus, nunc blandis verbis milites appellet, vt magis è re esse arbitrabitur. At quum à pugna otium erit, arma paret Imperator oportet, alloquatur exercitum, militem ferat, in ore vulgi agat, rumores hauriat, præterita, instantia, futura, pari diligentia meditetur, secreta umbracula fugiat, in propatulo atque aperto vescatur, literas diligenter legat, nuntios audiat, neq; illos nimio terrore perturbet. Ignaui enim Imperatoris est nolle aduersa audire, & nuntijs adeò perturbari, vt à ratione discedat. Magnæ verò constantiæ est aduersis nuntijs non commoueri conturbarique, & animi affectum subitumque motum ex vultu non prodere. Hinc istud Virgilij documentum: *Officium veri ducis militaris.* *Æneid. 1.*

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Expedit enim vt simulent ac dissimulent Imperatores nonnunquam, quum res exigit (quamuis vtrumque contra veritatem sit) & tum maximè quum maius periculum ac damnum ex veritate, quàm ex mẽdacio orietur. Hoc ipse Cicero manifestè concedere videtur, quum ait: *Itaque nunquam diffitebor multa me vt ad affectum bonorum consiliorum venirem, & simulasse inuitum, & dissimulasse cum dolore.*

Tigranes Armeniæ Rex, qui se Regem Regum nõ inscribi iniquo animo ferebat, infirmior visus est quũ vix auditu perferre posset Romanos in se exercitum mittere: proinde primum nuntium qui aduentum Luculli ei nunciauit securi percuti iussit: qua ex re effectum est vt cæteri omnes propriæ saluti consuluerint, & properantem hostem miro silentio transire permiserint.

Aderant Regi assentatores, qui hostiũ paucitatem

se contemnere simulabant, Regemque illuc insaniæ compulerunt, vt quum exercitum inimicum cerneret, per ludibrium diceret: Hi si legati veniũt, permulti quidem sunt, sin verò hostes, perquàm pauci. Romani autem re ipsa docuerunt peritiam paucitatem longè pluris faciundam esse, quàm imperitam multarum gentium colluuionem.

Constantius Tigrane egit Darius, quum bellum contra se gereret Alexander, aduersa enim omnia sibi nunciari semper æquo animo pertulit, & quum Eunuchus quidam transfuga mortem vxoris (quam vnicè diligebat) ei nunciare vellet, & facie ac sermone trepidaret, neque præ timore mussitare auderet, *Vultus* (inquit) *nescio quid ingentis mali præfert: sed caue miser hominis auribus parcas*. Est enim sæpe calamitosis consolationis non parua pars, sortem fortunamque suam quamprimùm cognoscere. Et hæc de conturbatione satis.

De formidine & somnijs, insomnijsq́.

TIT. VIII.

Formido quid sit Varroni.

HVIC speciei finitima esse videtur formido, quam M. Varro interpretari nititur. Dicit enim quum animus vehementius commouetur, adeò vt à seipso abeat, forasque feratur, tunc formido dicitur. Alij quoque veterum formidinem dici putant à calore illo qui faciẽ nostram inuadit ex sensu illo rerum formidolosarũ. Foruum siquidem apud priscos calidum significabat: vnde & fornaces dicuntur, & forcipes fabrorum, quod foruum hoc est calidum ferrum capiant: hinc etiam formam & formosum trahi arbitrantur veteres grammatici, propter ætatis calorem, vel quia rubor qui faciem perfundit, à calore manat, & formam honestiorem pulchrioremque reddit. Cicero autem *formidinem dicit esse metum permanentem*. Hinc formidolosus ille dicitur, qui præ animi vecordia minima quæque formidat, nunquam securus conquiescit, paruoque motu concutitur, nihil tutum cautumve esse putat, à seipso suisq; cõsilijs sæpe discedit, nec sibi ipsi

Teste Festo, Isidoro & alijs.

Formidolosus.

bi ipsi satis constat: modò acerbus & minax, modò mitis & remissus, modò audax & ferox, modò ignauus ac mollis esse apparet.

Formidolosissimi omnium mortalium habiti sunt (vt Herodotus scribit) Garamantes, qui habitant vltra Nasamones, hi omnia formidant, & omnium hominum commercium aspectumque fugiunt, & quũ arma habeant, nec alios lacessere, nec sibi illatam vim propulsare, aut seipsos tutari ac defendere audent. Formidolosus in somnijs sæpe concutitur, & præsertim si scelestum aut immane aliquod facinus admisit, qualem Orestem poëtæ inducunt, qui maternis furijs inter quietem agitabatur. *Garamantes, omniũ formidolosissimi.*

Nero quoque postquã matrem suam acerbius corrigentem petulantiam, libidinem, luxuriam, auaritiã, crudelitatemq; suam peremit, inter dormiendum (vt ipsemet fatebatur) materna specie commouebatur, afficiebaturq; nonnunquam verberibus, & accensis furiarum facibus vrebatur.

C. verò Cæsar cognomento Caligula excitabatur noctu insomnijs, nec vltra tres somnos quiescebat, nec placida vnquam quiete, sed pauida semper, & miris quibusdam imaginibus vexabatur. Conscientia enim anteactæ vitæ semper eum torquebat, vixque sinebat eum paululum quippiam oculos in somnum inclinare. *Suetonius in Caligula.*

Sed hæc formidinis species virum bonum ac fortem non perturbat, verùm noxios quosdam aut vecordes, ac molliores. Hac opinione ductus Theodorus Byzantius, & nonnulli alij philosophi senserunt simulacra & nocturnas apparitiones sapientibus numquam apparuisse, sed pueris, mulierculis, vecordibus, atque ægrotis, qui per imbecillitatem animi aut corporis assidua formidine quatiuntur, & inanes, vanas, atq; ab omni veritate alienas opiniones amentia quadam ducti sibi persuadent. & ea putant videre per hallucinationis speciem, quæ non vident, quæq; etiam nusquam sunt: & eadem inter credulos ac meticulosos narrant, qui illis pari dementia tantam adhibent fidem, vt se ea quoque cum illis vnà vidisse *Theodorus Byzantius.*

autument. Hi sunt lemures, hi lares, hæ laruę de quibus inter se fabulantur, & stultitiæ insaniam addunt. Hæc est etiam repentina inter quietem turbatio, quę ἐξυπνικὴ Græcè dicitur: & ille Incubus, quem Latini quidam dormientibus incubare aiunt. Non me latet Platonem in Symposio scripsisse, medias quasdam potestates esse inter summum ęthera & infimas terras in illo aëris spacio, per quas & desideria nostra & merita ad Deum perferantur, à quibus etiam (vt ipse ait) omnes præsagiorum species regantur, præsintq; insomnijs, augurijs, & vaticinijs. Sed hęc ad hanc disputationem nihil attinent, & aliud tempus exigunt, sunt enim abdita nimis, & obscurioris cuiusdam lucubrationis.

Incubus. *Plato.*

Ægroti insomnijs agitantur. *Vitellius Cæsar oblitus se Imperatorem esse.*

Aegroti prę imbecillitate ac formidine plurimum insomnijs vexantur, & quæ tunc magis timent, putãt se videre. Vitellius Cæsar ignauia voluptateq; torpebat, ventri, somno, gulęque adeo indulgebat, vt contentus hortorũ vmbraculis, obliuisceretur se Imperatorem esse. Is aliquando retulit visum sibi per quieté iuuenem procerũ admodum in cœlum attolli: quasi putaret se post mortem indigetem futurum. Verius certè fuisset ei somnium, si se vulneribus cõfici inter quietem vidisset, atq; excarnificari, insuper & vnco in Tiberim trahi. Atqui is qui per ludibrium dicere solebat occisum hostem optimè olere, optimũ odorem hostibus suis de seipso præbuit.

Galba.

Certius monitus fuit Galba, qui per quietem vidit fortunam Tusculanã toruo aspectu in se iratam, querentemq;, monile (quo antè eam donauerat) Veneri se consecrasse, minantemq; se erepturam quæ ei dedisset. Nam paulò post ad lacum Curtium à militibus Othonis confossus iugulatusque interijt.

Tiberius.

Et Tiberius Cæsar vidit per quietem Apollinem miræ artis aduectum ei è Syracusis, quem in Bibliotheca noui templi consecrare destinauerat, nõ posse ab eo dedicari dicentem. Sed quis hoc miretur, Deũ nolle a pollutis impijsque manibus consecrari, sed malle vt illę pœnas luerent scelerum suorum, vt turpi interitu expientur tetra facinora?

At Principes virtute præstantes, & optimè Deo conciliati, sæpe dormientes ea cernunt quæ & vera sunt, & rebus quæ geruntur, pernecessaria: relictis enim corporis actionibus, animus noster, qui semper viget indefesso motu, rationes colligit quibus vera dignoscit, præcipuè quum in imum descendit, sic diuinus ipse diuinare, & futura præuidere atque prædicere videtur. Tūc quidem verum est quod Lucullus de Sylla didicisse testabatur: Nihil certius, nihilque credi dignius, quam quod per insomnium fuerit præmonstratum, & præcipuè Regibus, Imperatoribus, Ducibus, summisque viris.

Agamemnonē inducit Hom. in consilio Græcorū quę inter quietem viderit de belli ordine narrantem, & Nestorem virum sapientia & consilio summum dicentem in rebus ad statum publicum pertinentibus regio insomnio, credendum omnino esse.

Quum Ptolemæus Alexandri frater in prælio telo venenato ictus esset, eoq; vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander ei assidens somno repentè est consopitus. Tum secundum quietem visus est ei draco is, quē mater Olympias alebat, radiculam oreferre, & simul dicere quo illa loco nasceretur, eius esse vim tantam, vt Ptolemęum facilè sanaret. Quum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, misit qui illam radiculam quærerent, qua inuenta & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites qui erant eodem genere teli vulnerati. Ptolomæi fratris saluti optimè consuluit Alexander, quum his quæ per quietem viderat, credidit. Pessimè autem sibi ipsi cauit, quum somnijs fidem abrogauit. Etenim dormienti imago aliqua apparuit, monuitque vt iuuenis qui eum aditurus foret, mortiferum poculum vitaret, cuius faciem per similitudinē sibi ostensam non nouerat: ac paruo tempore interiecto Cassander ad eum peruenit, cuius nocturnam faciem sibi ostensam cognouit: & quum rogasset cuiusnam filius esset, respondissetque ille, Antipatri, longè magis paternæ amicitiæ quàm somnio credens Alexander, illum grato animo in familiā accepit, eidemque

Ptolomæus Alexandri frater.

que curam sui corporis permisit verùm quum ille insolentior factus plura à Rege peteret quàm æquũ erat, nec semper voti compos fieret, indignatione permotus, venenatũ poculum miscuit, quo enectus perijt omnium Rex excellentissimus in flore ætatis suæ & in medio cursur victoriæ totius orbis terrarũ. Illa de Ptolemæo refert Cicero & complures Græci scriptores vera esse testantur.

Cic.l.2.de diuinatione ad fi. Idem etiam scribit, & Silenum Celiumque, Græcum vnum, alterum Latinum testes inducit, Hannibali, quum Saguntum expugnasset, visum esse in somnijs à Ioue se in consilium Deorum vocari, quò quũ venisset, Iouem imperasse vt Italiæ bellum inferret, ducemque ei vnum è consilio datum, quo in exercitu vteretur. Tum ducem illum præcepisse ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumque cupiditate respexisse. Tum visam belluam vastam & immanem circumplicatam serpentibus quacunque incederet, omnia arbusta, virgulta tectaque peruertere, & eum admiratum quæsiuisse, de Deo quodnam illud esset belluæ monstrum? & Deum respondisse vastitatem esse Italiæ, præcepisseq; vt pergeret protinus, quid retro à tergo fieret ne laboret.

Marius septimùm consul contra Syllam designatus, affectus senio, longo exilio fessus, erroribus, egestate, carcere, periculisq; vexatus, iam animum submiserat, & mentis agitatione ac imbecillitate adeò turbabatur, vt vix somnũ capere posset, tametsi liberi patris cantharo & largioribus meri poculis plusculũ se inuitaret. Proinde horribilioribus quibusdam in somnijs terrebatur. Visus est enim secundum quietẽ hominem audire crebrò dicentem: *Dura sunt cubilia leonis*: hæc ex formidine quadam & senili ignauia manabant. Nam quum animi virtutes, & corporis vires, quibus Imperatores omnes ac duces sui temporis anteiuit extabant, faciliora præsagia inter dormiendum ei obueniebant.

Cassius Parmensis quum ad Actium promontoriũ Ant. (cuius partes forti animo secutus fuerat) ab Octauio victum cerneret, ignauior factus est, & Athenas

nas profugit, quo loci quum victoris vltionem formidaret, nocturnis insomnijs agitabatur, & malũ Genium tristi vultu mœstoq́ue aspectu noctu sibi apparente cernebat, quoad satellitibus Octauij illuc missis capite truncatus est. Imbecilliores enim sæpenumero quæ magis timent, inter quietem cernunt, fortiores autem quæ magis sperant.

Quidem autem tam alto somno demerguntur, vt inter quietem ambulent, neque aliquo motu corporis expergefiant, vt de Theone Tithoreo Stoico philosopho scribit Laërtius, & de seruo Periclis Atheniensis, quem refert dormiẽtem per somnum etiam tectum incedere solitum.

De ægritudine. TIT. IX.

DIxi bifariam quatuor animi perturbationes æqualiter distributas esse, duas ex opinione boni, quarum altera lætitia gestiẽs sit, altera autem cupiditas, quæ rectè etiã libido dicitur: duas verò reliquas turbari opinione mali, quarum vna sit metus, altera ægritudo. Treis superiores absolui, earumq́ue singulas species tractaui. Restat nunc quarta, de qua in præsentia dicendum putaui. Aegritudo (vt Cicero definit) *est opinio recens mali præsentis, in quod demitti contrahiq́; animum rectum esse videatur.* Secernit eã ab ægrotatione, ne qua sit in verbis ambiguitas: vt sit ægritudo animi vexatio, ægrotatio autem corporis. Aegritudinem Stoici dolorem appellant, & eum voluptati opponunt, dicuntq́; dolorem esse irrationabilem animi contractionem. *Ægritudo.*

Eius siue ægritudinis, siue doloris (de verbo enim non contẽdo) species sunt complures, misericordia, inuidia, æmulatio, obtrectatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio. De singulis quibusq́ue nunc aliquid dicendum erit, vt his expositis ad morales ciuilesq́ue virtutes facilius descendere possimus.

De

De misericordia.

Tit. X.

Misericordia. HARVM specierũ prima est misericordia; quæ animi ægritudo dicitur esse, suscepta ex alterius miseria iniuria laborantis, vt Zeno Stoicus opinatur. Cicero autem dicit, *misericordiam esse ægritudinem ex alterius rebus aduersis iniuria laborantis susceptam*: Quæri à plerisq; solet, cadátne hic affectus in sapientẽ virum? Stoici negant, vt qui putent illũ nulla animi commotione teneri, quũ ei satis sit culpa vacare, iniquũ esse asserentes, sapientem alienam culpã luere, vel alieno incommodo torqueri, quum ne suo quidẽ aliqua ex parte moueatur.

Addunt etiam hanc partitionem dicentes. Eorum omnium quæ sunt, alia bona esse, alia mala, alia autem neutra. Bona quidem ea quę per virtutem fiunt, vt per prudentiam, iustitiam, foritudinem, temperantiam. Mala verò his opposita vitia, quæ per temeritatem, ignauiam, iniustitiam, intemperantiamque committuntur, & semper per sese nobis obsunt. Neutra autem quæ neque prosunt, neque obsunt, quibus & benè & malè vti possumus, quandò in medio relicta sunt, neque honesta neque turpia dici possunt, neque bona neq; mala haberi. Hæc à Cicerone proposita vel reiecta appellantur, à quibusdam verò alijs productiones, vel relationes dicũtur, quòd suis momentis dignoscãtur. Prodesse enim dicunt Stoici monere aut habere secundum virtutem: nocere autem contrà monere aut habere secundum vitium. At Peripatetici, qui plura moribus nostris indulgent, finẽ ponunt virtutis vsum, fœlicitatem verò plenitudinem quandam ex triplici bono constantem animi, corporis, & fortunæ.

Virtutem ad beatam vitam non satis esse, sed egere bonis corporis externis. Miserum & infœlicem esse sapientem, si doloribus corporis, & inopia afficitur, & eiusmodi malis. Vitia autem ad miseriam & infœlicitatem sufficere aiunt, tametsi quis omnibus corporis ac fortunæ bonis affluat: quibus ex rebus

con-

concludunt, sapiētem non perturbationibus omnino vacare, sed modicè ac tēperatè perturbari. Et hāc commotionē mediocritatem appellant, eamq́; inter virtutes collocant. Inhumanum enim esse videtur, in aduersis amicorum ac necessariorum casibus non aliqua misericordia moueri, etiāsi hi casus ad nos nihil pertinere videatur. Natura siquidē id nobis præscribit. Cernimus enim bruta animalia non mediocriter commoueri quum intuentur aliquod sui generis verberibus aut aliquo dolore affectum. Sic etiam exhorrent cadauera animalium sui generis, quasi interitū illorum aliqua misericordia prosequantur.

Nos igitur hoc loco Peripateticos magis sequemur & præcipè quū his accedant etiā veteres Academici, qui Platonem philosophorū summū autorē habent, dicemusq́; sapientem ipsum misericordia commoueri, non tamē miserabiliter, aut muliebriter, sed vt decet virū fortem ac prudentem, & eum maximè quem humana tangunt. Quinetiam quibuscunque rebus poterit miseros ab iniuria prohibebit, illatamque etiam propulsabit, atq; vlciscetur: & hoc quidē optimi Principis officium erit, in quibus verò id facere non poterit equi, boni clementisq́; viri munere fungetur, aderit, consilio, opitulabitur adiuuabit.

Nulla procul dubio officia, potiora sunt, nec quæ magis Principē commendent, quàm ea quæ per clementiam, æquitatem, beneficentiam, mansuetudinē, misericordiamque exhibentur. Rectè itaque Græci misericordiam ipsam ἐλεημοσύνην appellant, & amoris beneuolentiæque iudicium esse putant. Aequum est enim sic in aduersis amicorum rebus angi, vt in prosperis lætari. Verus siquidem amicus vtriusque fortunæ se participem præstat. Hanc misericordiam Athenienses non modò pro virtute habuerunt, verùm etiam pro numine coluerunt, eique templum & aram erexerunt. *Misericordiā Athenienses pro numine habuerunt.*

Altera cui ἔλεος apud Græcos est nomē, mœstior miserabiliorque esse videtur, & à mollitie olei (vnde nomen ducit) affectum aliqua ex parte trahit: proinde minus decet fortem virum, & à Principis grauitate *Altera species misericordiæ.*

tate longè aliena est. Hanc veteres, qui castigatius locuti sunt, miserationem appellauerunt, illam autem misericordiam, & ex hac miserari, sicut ex altera misereri dicebant. Sed alterum pro altero autores sæpe vsurpant. Illa prior viri fortis est, hæc autē mollioris.

Miseratio.

Est etiam tertiū misericordiæ genus, quod ex memoria præteriti doloris nostri, vel alterius cuiusque proficiscitur, cum quadam suaui delectatione. Nam postquam dolorem, laborem vel aliquod periculum superauimus, secura recordatio delectationē habet, quod Maronis musa pollicetur, quum ait:

Æneid. 1.

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Et tritum est illud ex Euripide:

Dulce est meminisse malorum.

Sic etiam iucunda est misericordia in præteritis aliorum casibus. Quem enim nostrum (vt scribit Cicero ad Lucilium) moriens ille Epaminundas apud Mantineam, non cum quadam miseratione delectat, qui tum deniq; sibi auelli iubet spiculum, posteaquam ei percunctanti dictum est clypeum esse saluum, vt etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur.

Epistolarum fam. l. 5. epist. 12. & de fin. bon. & ma. li. 2.

Isocrates Regi suo præcipit, vt delicta non culpæ magnitudine, sed clementia misericordiaque demetiatur, quū regiū omnino nō sit acerbè crudeliterve in eos qui sontes habentur, animaduertere, sed consilio & sapientia eis mederi, vt deinceps culpam potius vitent, rationis memores, quàm ex sæuitia formident. Boni enim medici est vnguentum potius adhibere, quàm ferrum. Arcagatus Peloponesiacus, qui primus chirurgus Romam venit (vt Plinius scribit) gratus fuit omnibus ciuibus, adeò vt ei ex senatuscō-sulto ius Quiritium datum sit, & taberna in compito Acilio empta. Verùm quum immisericors ex vsu quodam medendi iam factus esset, à sæuitia secandi atque vrendi vulnerarius & carnifex dicebatur, & omnibus contemptui neglectuique extitit.

Arcagathus. Plin. lib. 29. in cap 1.

Cauendum igitur erit ne longo vltionis vsu in sæuitiam incidamus, dum misericordiæ affectum vitare studemus. Sed quanti facienda sit misericordia in

Principe, docuit Cicero, quum pro Rege Deiotaro diceret his verbis: *Nō debeo C. Cæsar (quod fieri solet in tā tis periculis) tentare, quomodo dicendo misericordiam tuam commouere possim, nihil opus est. Occurrere enim solet ipsa supplicibus & calamitosis, nullius oratione euocata.* *Ci. pro Deiotaro Rege ad fi.*

Facilitate, ac clementia (vt in superioribus etiam dictum est) Principes omnes anteiuit Cæsar: verè enim vulgò dicebant, nihil eum magis obliuisci quàm iniuriarum. Cornelio Fagitæ (à quo captus per insidias nocturnas, quum ægrotus lateret, magno se redemerat ne duceretur ad Syllam) non modo pepercit, verùm nunquam noceri ei permisit. Facilè etiam Atheniensibus, à quibus multis iniurijs affectus fuerat, veniam dedit, dixitque: Viri Athenienses, sæpe vestra culpa ad interitum prolapsos maiorum vestrorum gloria erexit. *C. Cæs. misericordia.* *C. Fagita.*

Clemens etiam & humana respiciens fuisse visus est Alexander, Darij enim coniugem, (qua nulla formæ pulchritudine eo tēpore præstantior habita est) & virgines regias adeò sanctè habuit, vt non modo ab eis abstinuerit, verùm neutiquam pertulerit fœminis vllis captiuis quemquā audere vim afferre. Proinde eunuchus transfuga roganti Dariò an vxoris pudicitiam violasset Alexander? Deos testes inuocans, & corpus suum quæstioni offerens, respondit, castè sanctéq; habitam esse Reginam. Tum Darius capite velato diu fleuit, deinde ad cœlum manus tendens: *Dij patrij* (inquit) *primum mihi stabilite regnum, deinde si de me iam transactum est, precor ne quis potius Asiæ Rex sit, quàm iste tam iustus hostis, & misericors victor.* Iure igitur laudandus est hic affectus, si pro misericorde victore etiam hostis victus Deos oratos facit. *Alexandri Clementia.*

Philippus Macedo dicere solebat: *Oportere regē̄ semper meminisse se hominem esse, & per misericordiam se similem Deo fieri.* Titus Vespasiani filius quum post patrem imperaret, duos Patricij generis iuuenes cōuictos de affectatione imperij, clementia misericordiáque motus liberauit, & ad alterius matrem, quæ ruri præ mœrore diuersabatur, properantes nuntios misit, qui anxiæ fœminæ nuntiarent filium saluum esse.

Huius Principis mores tantùm ad prometendem omnium gratiam valuerunt, vt amor ac delitiæ humani generis diceretur.

Antonius Pius. Antonius Cæsar cognomento Pius, misericordia & clementia plurimum præstitit, adeò vt solus omnium Cæsarum sine ciuili sanguine regnauerit.

Et de misericordiæ affectu satis.

De inuidia. TIT. XI.

SECVNDVS ægritudinis affectus est, & omnium quidem pessimus, inuidia, quæ mœret alieno bono, & lætatur alieno malo: de qua verè ac prudenter ait Cn. Mantius contra Furium, & Aemilium: *Cæca est inuidia, Patres conscripti, nec quicquam aliud scit quam detrectare virtutes, corrumpere honores, ac præmia earum.* Verum est etiam quòd à veterib. vsurpatur: *Inuidia quasi ignis superiora semper atq; altiora petit, & in caput consulij, atque in ducē ipsum sæpenumero euadit.* *Tit. L. 1. de. c. 4. li. 8.* Quotus enim quisq; tantam fœlicitatē nactus est, vt possit inuidiā superare? Quinetiam quantū potentiæ vnicuiq; accedit, tantū inuidia in eum crescit. Sapienter, quamuis non satis emunctè, Theodolus dixit: *fugiendā esse inuidiam multorū, & insidias eorū, qui nos odio habēt, semper esse cauēdas.*

Inuidia quid. *Tusc. quæst. lib. 4.* *Tusc. 3. & 4.* Inuidiam Zeno dicit esse animi ægritudinem susceptam propter alterius res secundas quæ nihil noceant inuidenti. Rectè itaque Antisthenes ad hanc sententiā dicere solebat: *Sicuti rubigo ferrum, sic inuidia inuidos abrodit.* Cicero eam ab inuidentia secernit, dicitque inuidentiam solùm illius esse, qui inuidet, inuidiam autem non in eo qui inuidet solùm, sed etiam in eo cui inuidetur. Hæc in domibus Principum maximè alitur, & pestis familiaris atque domestica dicitur, sæuitque semper in homines ingenio ac virtute præstantes, quasi rabiosa ac truculētissima fera, illos insimulat, criminatur, mordet, lacerat, perdit, nec vlla ex parte sinit eorum res prosperas augeri. Testis mihi sit ciuitas Athenarum, (ne recentiora dicam, quæ sine mœrore à me referri nequeunt) illa

nullum vnquam paulo clariorem ciuem perferre potuit, quem non necauerit, aut ad vim sibiipsi inferēdam compulerit, vel saltē in exilium eiecerit bonisque omnibus multauerit. Inuidia sanctissimum innocentissimumq; omnium philosophorum Socratem peremit, qui extingui maluit, quàm Lysiæ oratione incolumis esse, quum diceret illam viro graui neutiquam conuenire, tāquam si quis ei calceos Sicyonis præberet, qui quanquam pedibus apti essent, tamen à grauitate ac dignitate viri longè alieni esse viderentur. Et cùm mortiferum cicutæ poculum à carnifice accepisset, exclamauissetq; Xanthippe eius coniux, innocentem illum periturum: *Quid ergo*, inquit Socrates, *nocenti mihi mori satius esse duxisti?*

Quid de alijs clarissimis Atheniensibus loquar? quorum res præclarè domi militiæq; gestæ non trophæi aut triumphi gloriam attulerunt, sed miseri exilij pœnam exhibuerunt? Themistocles postquā nauali pugna Xerxem vicit, & patriam atq; vniuersam Græciam à Barbarorum imperio liberauit inuidiæ cessit, & decennali exilio multatus extitit. Excusabāt id factum Athenienses, dicebantq; hoc se ideò egisse, vt animum illius comprimerent, ne gloria ac potentia elatior Themistocles popularem æquitatem mensuramq; excederet: permiseruntq; vt Timocreō Rhodius poëta famosum carmē in illum circumferret, quo illum auaritiæ, iniustitiæ, improbitatis, violatæ fidei, proditæ hospitalitatis criminaretur. *Themostoclis exilium.* *Timocreon poeta.*

Aristides quoque vir virtute, & rerū gestarum gloria illustris, & iustitiæ merito iustus cognominatus, patria etiam, quam seruauerat, auxerat, & tanto splēdore affecerat, eiectus est: & quum vrbem egrederetur, non diras execrationes aut imprecationes in ciues effudit, vt apud Tragicos fieri solet, sed manus ad cœlum tendens, Deum Optimum Maximum orauit, Atheniensibus ita in posterum omnia faustè fœliciterq; succederent, vt Aristidis deinceps memoria omnibus excideret. *Aristides testaceis suffragijs patria exactus.*

Hoc commune omnis multitudinis vitium esse cernitur, vt magnos ac virtute præstantes viros plerum-

que inuidia prosequatur: ignauos autem ac timidos dignitate ac gloria afficiat. Hos enim quorum prudentiam imitari posse confidit, diligit: illos verò quorum sapientiam neutiquam attingere posse sperat, & si tacito iudicio admiratur, liuore tamen atque inuidia insectatur. Quocirca in seditione discordiaq; ciuili plerunque cernimus honores ac dignitates maximas ignauis potius quàm fortibus præberi. Inuidia tamen in Regibus ac Principibus minus potest, quàm in minoribus ac priuatis. Ipsi enim partes non habent quibus æmulentur, & alia ex parte minores eis minus inuident, quorum sublimitatem nequaquam sperare possunt. Nemesim Deam, quæ contra inuidiam atque superbiam colebatur, Theologi vetustissimi, q. de sacris ritib. scripserunt, *Solis potentiam esse putauerunt, cuius quidem eiusmodi natura sit, vt illustria quæque obscuret, conspectumq; auferat, obscura verò illuminet, & oculis vt fulgentia offerat.* Eodem modo inuidia sublimiora euertere nititur, & humiliora extollere conatur: quinetiam in miseros atque inopes non sæuit, sed in diuites ac fortunatos. Et prius seipsam cruciat, quàm in eos quibus inuidet grassetur: alieno enim bono mœret. Facetè Bion Boristenites inuido cuidam subtristi ait: *Nescio equidem vtrum tibi mali aliquid, aut alteri boni quippiam contigerit, quod te tristem video.* Sed hæc de inuidia satis, complura enim de ea in libris de Rep. scripsisse memini.

Reges inuidia rarò torquentur.

Nemesis.

Bion.

Lepidũ scomma in inuidum.

De æmulatione. TIT. XII.

Æmulatio.

FINITIMA hinc accedit æmulatio, quæ (vt Cicero definit) *est ægritudo animi, quum alius potiatur ea re, quam tu concupiueris, tu autem ipse careas.* Hæc cum inuidia affinitate quadam tenetur. Mœret etiam alieno bono, & quia id concupiuerit, iniquo animo fert, alium ante se eiusdem boni fuisse compotem. Proinde aut eripere nititur, aut aliqua ex parte minuere, aut gloriã ipsam sibi vendicare. Hic affectus nonnunquã magnos viros inuadit, qui dum alienæ virtuti aut rebus gestis æmu-

æmulantur, alienam laudem obſcuriorem reddunt, vt famam ſuam amplificent.

Bocchus Mauritaniæ Rex Iugurtham, qui ſuæ fidei ſe commiſerat, Mario conſuli, vt ſe populo Romano conciliaret, prodidit: verũ L. Sylla legatus miſſus à conſule eum duxit, ſed laudem totam magna cupiditate ſibi adeò affectauit, vt non ſolùm ſibi parē gloriam vendicaret, ſed etiam in ſignatorio annulo traditionem illam ſculptam ad oſtentationem ſibi præferret. Ex quo quidem principio teterrimæ inimicitiæ inter Marium & Syllam ortæ ſunt, cum interitu tot clariſſimorum virorum, & clade tot exercituum, ac labe totius Reipublicæ. *Bocchus.* *L. Sylla amulatio & Marij.*

Lucullus quoque Mithridatis copias ferro fameque afflixerat, regnoque Pontico eum expulerat, & rurſus à Tygrane Armeniæ Rege adiutum magna victoria ſuperauerat: his tamen præclaris geſtis quum æmularetur Pompeius, per ambitionem obtinuit, vt Lucullo (qui iam bellum fecerat) reuocato, ſuccederet in bello, quod quidem deinde paruo labore confecit, & Tigranem ad deditionem, Mithridatem autem ad venenum compulit. Lucullus verò quum audiſſet Pompeij aduentum, ait illũ accedere ad ſimulachra vmbraſque belli expugnandas, vt ſæpius aliâs conſueuerat, qui olim Sertorij, Bruti, Spartaci bellis, quaſi vultur alienæ prædæ cadaueriue aduolaſſet: quum Craſſus & Metellus & Lepidus bella illa magna virtute iam affeciſſent. Proinde non admirari ſi gloriam ſuam, cui æmularetur, niteretur extenuare, vt defugatis victiſque à ſe Armenijs Ponticiſque triumphum duceret. Aemulatus eſt etiam Craſſus Pompeio magni cognomen. Nam quum miles quidam dixiſſet, aderit Pompeius magnus: ſubridens, quantus, inquit. *Lucullus in Mithridatem & Tigranem.* *Pompeij ambitio.* *Craſſi æmulatio.*

Eſt etiam nonnunquam æmulatio eiuſdem rei ſtudium ex imitatione quadam hac ſimilitudine, non autem ex ſimultate & inuidia, vt quum dicimus Theſeum geſta Herculis æmulatum fuiſſe: tunc non vituperanda eſt æmulatio, ſed laudanda, ſi virtutes, bonas artes, rectaſq; actiones imitatur. Hac opinio- *Æmulationis altera ſpecies.*

ne ductus Cicero quum apud Cæsarem pro M. Marcelli restitutione oraret, dixit illum æmulum atque imitatorem studiorum suorum extitisse. Eiusmodi æmulatio non modò in studijs bonarum artium perutilis est, sed etiam Regibus Imperatoribusque pernecessaria. Præbet enim quasi exemplar quoddam agendæ vitæ, regendique imperij. Nam sicut Aristoteles Platonem præceptorem suum, & veterem Academiam sibi ad imitandum proposuit, vt in mediocritate virtutem poneret, sicut Cicero in dicendo Demosthenem, cuius dicendi virtutes imitaretur, & Virgilius Homerum, Plautus Epicharmum Siculum, Gallus Euphoriona Calcidensem Elegiarum poëtam, cuius in Bucolicis meminit Virgilius, sic Reges, Imperatores, ac duces efficere debent, vt in pace quasi virtutum æmuli Euagoram, Agesilaum, Numam imitentur: in bello autem Camillum, Scipioné, Cæsarem, Alexandrum, ac præclarissimos alios quosque: quorum quidem æmulatio quasi optimi exemplaris instar illos ad perfectæ laudis ac gloriæ cumulum perducet. Nec verò admirandũ est æmulationis nomen ambiguum esse: αἵμυλος enim apud Græcos (vnde originem ducit) astutum, varium, & blandum sermone significat, & αἱμυλία dicendi facundiam. Cornelius Nepos in vita Pomponij Attici huius affectus proprietatem eleganter ostendit, cuius verba ponenda esse censui, vt res ipsa clarius intelligatur. *Pomponius vtebatur intimè Quinto* Hortensio, *qui his temporibus principatum eloquentiæ tenebat, vt intelligi non posset, vter eum plus diligeret, Cicero, an* Hortensius: *& id quod erat difficillimum efficiebat, vt inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetq; talium virorum quasi copula.* Quibus ex verbis colligemus æmulationem quum transit in obtrectationem, facilè ex ea in odium, simultatem, inimicitiasque ac certamen prolabi posse, ex quo deinde ad vulnera necemque procurritur: hinc illud Maronis de Miseno Aeolide tubicine:

Aristoteles Platon discipulus.

Reges quos debeant imitari. Elegans comparatio.

Cornelius Nepos.

Pomponius.

Æneidos sexto.

Sed tum fortè caua dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina diuos,

Aemu-

Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat vnda.

Aemulatio nonnunquam compellit ad maiorũ prouocationem, vnde in fabulis scribunt poëtæ Marsyam Celenum ab Apolline superatum, Scythico flagello grauiter fuisse cæsum. Et Thamyram Odrysium à Musis, quas ad citharæ certamen prouocauerat, nõ modò victum, sed excæcatum quoq; fuisse, illiusque citharam in Barulam fluuium abiectam, eumq; per irrisionem deinceps Barulam fuisse cognominatum. Hæc æmulatio nisi rationis habenis regatur, exultat, ac liberius vagatur, & similitudinem quam sequi videbatur, in simultatem cõuertit, detractat officium, laudi alterius aduersatur, detrahit, insidiatur, tunc in alium incidit affectum longè deteriorem, fitque obtrectatio, de qua nunc à nobis dicendum venit.

Marsyas. *Thamiras* *Similitudo in simultatem versa.*

De obtrectatione. TIT. XIII.

Obtrectatio (vt Zeno definit) est animi ęgritudo ex eo manans quòd adsit alteri, quod ipse etiam habeat. Hac perturbatos animos vicissim inter se habuisse Ciceronem & Hortensium multi putabant. de eloquẽtiæ enim laude æmulatio quædam inter eos esse videbatur, quã simulando dissimulandoq; tegebãt. Nã Cicero illum miris effert laudibus, quum dicit: *Hortensius memoria tanta fuit, quantam in nullo cognouisse me arbitror, vt quæ secũ commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitauisset.* Et rursus alio loco: *Ego mihi Hortensium, sibi me ille anteferebat.*

Obtrectatio. *De claris oratoribus.* *Hortensius.*

Ac quum illius obitum deploraret, ait: *Dolorem mortis Hortensij, quòd non (vt plerique putabant) aduersarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius & consortẽ gloriosi laboris amiseram.* Quibus quidem testimonijs clarè apparet, hos duos præclarissimos oratores nulla inter se obtrectatione laborasse, sed suaui musarum commercio fuisse coniunctos.

Indissimulata verò obtrectatio fuit inter Ciceronem & Salustium: Nam maledictis & probris diutius inter se certauerunt, alterque alterum ad viuum vsq;

Cic. & Salust mutui obtrectatores.

lacerauit. Quinetiam repudiatam à Cic. Terentiam duxit Salustius, vt familiari testimonio illũ grauius lacesseret, & hac noua iniuria inueteratum odiũ magis exarsit, & plagam, quæ nondum cicatricem obduxerat, rursus exulcerauit. Malè enim obrutum incendium, paruo etiam vento facilè inflammatur.

Demosthenis & Eschinis mutua obtrectatio.

Durior quoque obtrectatio inter Demosthenem & Aeschinem fuit, vt eorum orationes inter se vicissim certantes indicant, quibus alter in alterum vehementer inuehitur. Sic etiã inter Demadem & eundẽ Demosthenem magna fuit obtrectatio, duris enim cauillis & probris palàm certabant: vt quum Demades aliquando in Demosthenem dixisset: *Meam sus Mineruam docet?* tum ille: *At ista*, inquit, *Minerua tua nuper in adulterio deprehensa fuit.* Obtrectationem esse Cicero ait, quã intelligi Zelotypiam velit, & in definitione cum Zenone conuenit, eamque ait ægritudinem esse, quòd alter potiatur eo quod ipse quoque habeat, complures tamen poëtarum Zelotypiam solùm in re amatoria ponunt, obtrectationem autem generaliter in omni mala æmulatione atque inuidia, detractatione. Nam ζηλοῦν amare & imitari significat, τύπος autem formam & figuram, inde verbum dicitur ζηλοτυπέω à quo ζηλοτυπία fit, quasi inuidentia quædam sub amoris figura concepta. Sic Iuuenalis Aeneam iuuenem zelotypo prælatum Hyarbæ appellat, vt qui amatoriam obtrectationem pro Carthaginensium regina inter eos fuisse putet. Oratores verò qui castigatius locuti sunt, vt Græcum verbum fugiant, pro zelotypia obtrectationem aut æmulationem vsurpant. Eiusmodi ægritudines animum Principis neutiquam perturbare debẽt. Nullam enim similitudinem cum priuatis ciuibus habet, cum quibus per simultatem contendat, & amicos nunquam, si rectè sapere vult, ad parem sibi vsq; dignitatem prouehet, sed ita cum illis aget, vt neque plus velint quàm per eum illis tribuatur, nec si velint, assequi possint, & pari iure cum reliquis ciuibus parique iudicio censeantur.

Minerua Demadis in adulterio deprehensa.

Tusc 4. Zelotypia.

Nullius porrò magis interest, quàm Principis, amicorum

corum improbitatem, ac petulantiam coërcere. Eorum nanque licentia odium, ſimultatem, exitiumque in ipſos etiam plerumque parit. Non ſuiipſius odio Philippus à Pauſania interemptus eſt, ſed quod Attali turpitudinem ac petulantiam non vindicauerit, verùm illum excellentiore militia extulerit, & Pauſaniam conquerentem varijs fruſtrationibus illuſerit. Iram ergo qua in aduerſarium tumuerat, in Regem ipſum euomuit, & occaſionem nactus vltionem ab eo exegit, quam ab Attalo nunquã exigere poterat.

Pauſanias iuuenis Philippum ius ſibi reddere negligentem interemit.

Rectius C. Martius in ſimili cauſa egit, qui conſul ſororis ſuæ filium C. Luſium nomine, militum Tribunum à Cælio Plotio manipulario milite iure cæſum pronunciauit, quoniam eum de ſtupro compellare auſus fuerat.

Cauſam etiam amatoriam non habebit Princeps: nam aut permiſſis amoribus vtetur, aut ſi vſpiam vagabitur, abſtinebunt alij id appetere, quod ipſe concupiſcat, nec quiſpiam aquam deducere aut deriuare audebit, quum metuerit ne ab vniuerſo flumine obruatur. Et de obtrectatione ſatis.

Plut. in Mario & Va. Ma. l. 6. Tit. de pudi. Quintil. l. 3. cap. 11.

De angore. TIT. XIV.

ANgor nunc ſequitur in cuius definitione Zeno & Cicero conueniunt: dicunt enim *angorem animi ægritudinem eſſe prementem.* Nonnulli qui de verborum ſignificatione ſcribunt, aſſerunt angorem eſſe animi vel corporis cruciatum, dicique à verbo Græco putant. ἄγχω ſiquidem idem quod ſtrangulo ſignificat, inde ἀγχόνη ſtrangulatio Latinis dicitur. Feſtus Pompeius putat hinc trahi anginam, quæ faucium dolorẽ ſignificat, Plautumque comicorum faceti[illegible]ſimum hoc verbo vſum dicit, vbi ait: In anginam ego nũc me velim verti, vt veneficæ illi aniculę fauces prendam, atque enecem ſceleſtam ſimulatricem. Cornelius autem Celſus vir ſumma doctrinæ, ſummaque eloquentia, in libris quos de medicina ſcripſit ait: *Noſtri anginam vocant, apud Græcos nomen prout in ſpecie eſt.* Nam συνάγχην

Angor. Tuſc. 4.

Feſtus Pomp. de verb. ſigni.

Agina.

Philolaches adoleſcens.

Plautus in moſtellaria.

Corn. Celſus cap. 4. lib. 4.

dicunt, dum vix spiritus trahitur. Consequens igitur esse videtur angorem animi, ægritudinem corporis, cruciatum transferri. Nam sicut ex hac ægrotatione corpus corruit, membra languescunt, sic etiam animus angore perturbatus deficit, & omnia virtutis officia deserit. Videmus enim nonnullos quũ quippiam durioris nuncij accipiunt, ita animo angi, atq; dimitti, vt vbi sint loci, vix satis sciant, vixq; suffraginibus regãtur, sed tremiscunt, labascunt, desidunt, & frigido sudore perluuntur. Legimus etiam quosdam repentino angore adeò consternatos, vt perierint. P. Rutilius quum leui quodam morbo teneretur, nũciata fratris in petitione consulatus repulsa, illico vitæ spiritum emisit. Diodorus sophista dialecticen profitebatur, in qua se omnium præstantissimum esse iactabat, & in differendo nemini cedere. Clarus etiam in eadem disciplina habebatur Stilpo Megarensis, contigit ergo vt aliquando in arduam inciderent disceptationẽ, magna confidentia loquebatur Diodorus, sed Stilpo breui quadam interrogatione quæstiunculã per iocum ei protulit, cui quum nequaquam respondere posset Diodorus, obticuit & præcipiti quodam angore ex pudore correptus obijt. Augustissimi itaque animi viros tangit hic affectus, & eos qui fortunæ casibus minus resistere didicerunt. Reges autẽ ac Principes qui ingenitam quandam fortitudinem à natura ipsa habent, (*fortes enim fortibus creantur*, vt ait Horatius) longè minus angore turbantur. Additur deinde consuetudo magnorum virorum, cum quib. assiduè versantur, & maximarum rerum actiones meditationesq; quotidie accidũt, quæ eos ab omni parua atq; humili cura vendicant, & fortes intrepidosque etiam in rebus arduis ac difficillimis reddunt. Omitto fatalem illam infusionem, qua diuinitus cõcessum est vt alijs hominib. imperent, vt Mœonius vates cecinit, & Hesiod. diuinę prolis assertor retulit, quũ dixit.

Ex Plin. cap. 29. lib. 7.

Diodorus sophista.

Stilpo Megarensis.

Horatius.

Hesiodus.

Indigetes diui fato summi Iouis hi sunt,
Quondam homines, modò cum superis humana tuentes,
Largi, ac magnifici, Regum ius hunc quoq; nacti.

De

De tristitia, & atra bili.

Tit. XV.

Tristitia huic proxima accedit, quæ (vt ait Cicero) *est ægritudo permanens altius animo insita, atque inhærens*: hęc magis animos eorum perturbat, quorum corpora terrenã magis naturam attingũt. Idcirco quidam putant tristitiam dici à terræ statione, quasi terrestitiam. Atræ quoque bili, quam *μελαγχολίαν* Gręci appellant, valde obnoxia habetur, & nonnunquam tantæ potentiæ est, vt hominem in insaniam conuertat. Vnde illud Plauti: *Deiirat vxor atra bili percita*. Aristoteles ait eos omnes qui atra bili tenentur, non modò animo sed etiam corpore vexari, semperque medicina egere vt qui abrodantur assiduè, vehementer appetant, multum sumant, parum concoquant. Addit quoque eos altas habere cogitationes, & ingenio plurimum præstare. Hoc cùm aliquando legeret Cicero, subridens ait, *se tardiorem esse æquo animo ferre, dũmodo ab hac naturæ specie omnino abesset*. Nec id iniuria dixit vir dicendi ac sentiẽdi Latinorum omnium excellentissimus. Sunt enim taliter affecti homines ad inuidiam proni, & ad mœrorem, fraudem, auaritiam, ignauiam, desidendo enim ac nihil agendo oblectãtur. Hos astronomi Saturno subijciunt, scilicet syderi ignauo, nocuo, & hominum generi infesto.

Cic. Tuscul. quæst. 4.

Arist. in proble. sectione 3. quæst.

Tusc. 1.

Cic. dictum.

C. Cæsar aliquãdo in corona familiarium suorum liberius iocabatur, proprius illuc accessit vir quidam hilari vultu, sed præpingui, robusto, ac procero corpore, tum quispiam eorum qui in corona aderant, cũ monuit, vt submissius loqueretur, hominemque caueret, tum leniter arridens Cæsar dixit, non tales viros esse cauendos, sed macilentos ac tristes, & nutu Brutum ac Cassium ostendit. Ratio tamen & prudentia, natiuam astrorum naturæque inclinationem non modò mutare ac cohibere valet, verùm etiam omni ex parte abolere.

Cæsar.

Ex Plut. in apopht. Romanorum.

Zopyrus, qui naturæ rationem hominumque mores ex corporis habitu, oculis, vultu, fronteque se pernos-

Zopyrus physiognomus.

In li. de Fato. pernoſcere profitebatur, Socratem ſtupidum, bardumque (vt Ciceronis verbo vtar) & à virtute omnino alienum eſſe dicebat, quòd is iugula concaua nó haberet, ſed obſtructas eas partes atque obturatas eſſe dicebat: hoc quum audiuiſſent qui aderant, Zopyrum irridebant. Tum Socrates: *Vera*, inquit, *loquitur huiuſmodi tamen naturæ mala omnia ſapientiæ ſtudijs videam.* Non igitur errauit Iuuenalis, quum ait:

Socrates bardus Zopyrus dictus.

Sat. 10. in fi.

Nullum numen abeſt, ſi ſit ſapientia: ſed nos
Te facimus fortuna Deam, cœloq; locamus.

Triſtitia.

Triſtitia Principibus inutilis & indecora eſt, odit enim hominum cœtus, ſermones fugit, comitatus vitat, optat ſolitudinem, ſe ipſam cruciat, ſemperque iecur torret, vt dicebant veteres. Inter Pythagorica ſymbola, quæ apud amicos crebris ſermonibus vſurpabat, hoc in primis erat, *cor non eſſe edendum*: cuius quidem ſenſus erat, triſtitia animum non eſſe excruciandum.

Cor non edendum: ſymbolum Pythagoricorum.

Myſon Cheneus ſolus quãdoq; ridebat, alioqui triſtis. Ex Diogen. Laer. lib. 1.

Myſon Cheneus, quem nõnulli inter ſeptem Græciæ ſapientes connumerauerunt, triſtis adeò erat, vt odio mortales omnes habere diceretur. Is ſolus aliquando ridebat, quum in conuentu hominum ſemper triſtis eſſet. Tum ex notis eius quiſpiam, qui clàm viderat eum ridentem, ait: *Sed nunc in ſolitudine Myſon cur rides? quia* (inquit) *ſolus ſum.* Quo quidem reſponſo indicauit triſtes omnes ſoliuagos eſſe, & nullum hominum congreſſum aſpectúmve ferre poſſe.

Hæc eſt aquila illa quàm poëtæ fingunt cor Promethei ſemper tundere, religati in Caucaſo monte: triſtis ſcilicet & alta cogitatio, quam in ſyderum contemplatione ſedulò impendebat. Fuit enim Prometheus vir doctiſſimus, idcircò eum primò hominem figulari rota ex luto finxiſſe fabulantur, quia illum abductum à terrena cogitatione ad cœleſtium rerum agnitionem erexit. Sed quia cura curam ex ſe gignit, & cogitatio cogitationem parit, fingitur contuſum cor eius renaſci, ſicque perpetuò reparari, & nunquam deficere.

Homo ex luto primus factus.

Triſtior illa ac profunda meditatio ſolitudinem ſilentiumque quærit duce natura, quæ duo cogita-

tionum

tionum nostrarum receptacula uobis præbuit, vnum in cerebro, alterum verò in corde. Sed illud cerebri tumultuosum & inquietũ est, confluunt illuc omnes corporis sensus, & exteriora omnia quę obijciuntur, nuntiãt: proinde cerebrum nunquam placidè quiescit. Cor autem quietum magis est, & abditum, minus enim à sensibus vexatur. Mens igitur nostra (quam sæpe dixi ita dominatum corporis tenere, constitutam in summo capite, quasi corporis arce, vt Deus in ipso cœlo) si quando in aliquam grauiorem incidit cogitationem, tunc videtur quasi confugere ad cor, & tanquam ad secretum quietumque penetrale secedere, vt verum ac rectum consilium eliciat ac proferat. Sic nos quoque mentis exemplo quanto magis cogitationi intenti sumus, eo abditiorem altioremque locum quærimus, ne ea videamus quæ animum perturbant, néve audiamus quæ circunsonant aut circunstrepunt.

Hac igitur meditatione inducti veteres tristitiam in bonam nonnunquam accipiũt partem, & pro grauitate quadam ac prudentia ponunt: vnde Lucilius & Varro *tristes ac seueros philosophos* appellant, & Cicero *iudicem tristem*, & seuerum dixit. Sic etiam Terentius: *Tristis seueritas inest in vultu, atq; in verbis fides.* Relinquat igitur Princeps illam duram atque amaram tristitiam, tanquam rem perniciosam, & truculẽtam: hæc autem mitior non indecora erit, sed potius dignitatem augebit, si tempori ac loco conueniet. *Tristitiam in bonam partẽ.*

De mœrore. TIT. XVI.

MOEROR huic superiori non est dissimilis, sed eam magna ex parte comitatur, illius tamen affectus magis perseuerat. Cicero *mœrorem ægritudinem flebilem esse dicit, hæc à compluribus Græcorum κατήφεια dicitur.* Latini autore Varrone putant mœrorem Latinam esse dictionem, & à marcesco deduci, quoniam mœrore corpus marcescat, tabescatque. Inde etiam macros dictos putant. Videretur fortasse durior hęc expositi- *Mæror.*

positio, sed tantum Varroni tribuo, vt sola autoritate sua me frangat. Si verò cuipiam non faceret satis, nō alienum forsitan putandum esset mœrorem Græcam habere originem, & vel à μείρομαι dici, quòd in sortem accipere significat. Sæpe enim quæ aduersa acciđūt, fortunę sortique tribuimus, vel ab ἅμαρμαι, quod fato accipere designat, ἑιμαρμένη siquidem pro fato, sorte, portionéve ponitur. Quæ ambiguitas dubiam reliquit scripturam. Nam Mœrorem (vt ex veterib. codicibus cerni licet) alij per œ, alij per æ diphthongum scripserunt. Vtra harum opinionum vera sit, parum refert, vtraque tamen suos adstipulatores habet, nos neutram affirmamus, sed rem in medio relinquimus, ne dum alios sequimur, in aliorum inuidiam incurramus: hi autem quibus neutra harum opionum placet, æquo animo pauca hæc verba ferāt, & nos tentándo lusisse putent.

Verum etymō. Est enim diuturna tristitia, & quasi fatalis, à μοῖρα.

Hæc flebilis ægritudo à viro forti omnino aliena est, molitiem enim animi ostendit, virtutem eneruat, & hominem languidiorem reddit. Pueri apud Lacedemonios per superstitionem quandam ad aram Ioris grauiter cædebantur, vt consuescerent sine mœrore ac lachryma plagas ferre, virtutique obdurarentur, vixque vnquam inuēti sunt aliqui molliores, qui flerent, aliquóve modo ingemiscerent: sed si quis lachrymulam effudisset, aut leuiter admodum ingemuisset, ita deinde ab ęqualibus irridebatur, vt quam primùm vltro aram conscenderet vt rursus cæderetur, quod quidem etiam Cicero verum fuisse testatur. Id enim efficiebant, vt virtutis indolem ostenderent, ne paruo dolore eam amisisse viderentur. Quæ consuetudo tantum valuit, vt Lacedæmonij omniū Græcorum fortissimi euaserint: & Spartiatæ quamuis pauci & inopes essent, maximum tamen imperiū propagauerint, & opulentissimas vrbes ac regiones subegerint. Sparta, quæ totius Laconicæ prouinciæ principatū tenebat, Hecatompolis dicebatur, quòd tunc centenis vrbibus imperaret, & singulis quibusque annis à numero vrbium centum boues immolabat, & idcirco eiusmodi sacrificium Hecatombe dicebatur

Cic. in Tusc.

Sparta Hecatompolis.

ceba-

cebatur. Et quum Antigonus Macedonum Rex tandem eos superasset, non modò viri, verùm etiam mulieres & paruuli fortunæ mutationem forti animo pertulere. Nemo enim iam in acie saluti suæ pepercit, nulla fœmina amissum coniugem aut filium fleuit, senes filiorum mortẽ laudabant, patribus in acie cæsis filij gratulabantur, omnesque reliqui vicem suam dolebant, quòd non etiam ipsi pro patriæ libertate cecidissent.

Cic. à Clodio in ius vocatus animum despondet.

Ciceroni tantæ excellentiæ viro, & qui tam præclarũ facinus pro Republica gesserat, vitio datũ est, quòd vocatus in iudicium à Clodio, vt qui Lentulũ & Cethegum iniussu Senatus supplicio affici iussisset adeò animum demiserit, vt mutata veste flens ac miserabiliter mœrens ad singulos quosque obuios se prosterneret, & quũ eius oratio in alienis casibus semper enituerit, in seipso defendendo in tam illustri causa siluerit, & muliebriter conuersus in mœrorem ac fletum, misericordiam, quam iure optimo assecutus fuisset in risum hominum ludibriumq; conuertit. Nec fuit res parui momenti mœror hic Ciceronis. Eum namq; sordidatum millia circiter hominũ viginti veste mutata comitabantur, tum in primis vniuersus equestris ordo, tum nonnulli senatorum filij: nihil tamẽ animum Ciceronis magis fregit, quàm subita in eum Pompeij mutatio, cuius arbitrio tam multa in Republica non sine multorum ciuium inuidia gesserat, de eo optimè meritus nunc destitutus fuit, quum magis ope, consilio, auxilioque eius indigebat. Hoc primum ingrati animi argumentum fuit. Extremo enim in periculo constitutus Cicero, vt à Pompeio auxilium peteret, rectà illius domum proficiscebatur, & quum iam vestibulum ingredi vellet, clausis per seruos ianuis exturbatus extrususque extitit, ipse autem Pompeius per posticum egrediens hominem amicum destituit, ac per contemptum frustratus est. Huius iniuriæ meminisse videtur Cicero, quum ad Atticum scribens ait: *Laudas, quia obliuisci me scripsi antefacta & dicta nostri amici, ego verò ita facio: quin ea ipsa quæ à te cõmemorantur, secus*

ab

ab eo in meipsum facta esse non memini. Tanto plus apud me valere beneficij gratiam, quàm iniuriæ dolorem volo. Sed magnus hic per virtutem cognominatus, ingratior aliquando, ac negligentior in rebus amicorum habitus fuit, vt qui excusaret se maximis Reipublicæ negocijs impeditum non posse amicorum causis adesse, quæ tamen ratio eum à multorum, qui de eo optimè meriti erant, inuidia liberare non potuit.

Demosthenes molli animo. Demosthenes quoque non fortior Cicerone fuit, quum causam suam apud Atheniēses dixit: præ mœrore enim adeò animo decidit, vt exilium potius subire statuerit, quàm in iudicium descendere, & veniā implorare, quā tamen animo impetrasset, tātę dignitatis ac gratiæ apud Athenienses erat. Nunc autem (vt redeat sermo vnde defluxit) concludendum erit, magnos ac fortes viros eiusmodi ægritudine nō perturbari, sed infirmitatem humani generis æquo animo ferre, semperque opinari debere terrena omnia virtute longè inferiora esse.

De luctu. TIT. XVII.

Luctus. Tuscul. 4. Acerba ætas metaphoricè à pomis immaturis.

LVctus huic speciei succedit, de quo paucis disserendum erit. Luctum Cicero esse dicit ægritudinem ex eius acerbo interitu conceptam, qui nobis charus fuerit. Hac in primis definitione monemur, luctuosius nobis perire eos qui ætate acerba occidunt, quàm eos qui matura ac miti post multos exactos annos decedunt. Illos enim lugere nostro incommodo detrimentoq́; possumus, istos autem nequaquam: functi enim sunt officio vitę, & defecti corporis animiq́ue viribus decidunt, vt poma quæ ex suis ramis concocta, ac vieta sponte sua cadunt, nulla externa vi excutiente, sed à natura ipsa relicta, vt nouis cedant. Proinde illorum occasum opportunum non luctu, lachrymis, aut misericordia prosequamur, sed laude ac gratulatione; ne aut nimium nos ipsos amare videamur, aut fœlicitati illorum inuidere.

In legibus decemuiralibus (quas duodecim tabulas

bulas appellant) non modò viris, sed etiam mulieribus eiulatus fletusque funebris prohibitus est. Ingemiscere tamen nonnunquam etiam viro concessum Cicero ait, sed id quidem perraro. Ingemiscere apud priscos miserabilem quandam vocem è pectore mittere significauit, sine eiulatu & lachrymis, quum quis ex suspirio ostendit se desiderio eius qui obierit esse affectum. Hoc verbum originem Græcam videtur habere: est enim γέμω plenus sum, & γεμίζω impleo. Vasa enim oris angusti quum ad summum vsque implentur, vocem quandam gracilem quasi gemitum emittũt: hinc translatio fit ad gemitum: nisi durior fortasse videbitur Virgilius, qui cauernas gemitum dedisse ait: Et Cicero, *Athletas in iactandis cæstibus*, ait, *ingemiscere, non quòd doleant, animóve sucumbant, sed quòd cum gemitu plaga venit maior*: Sed ad propositam rationem redeo.

Duodecim tabularum leges decemuirales.

Ingemiscere.

In Tuscul.

Eorum interitus, quorum vita clarissima fuit, & mors splẽdida, omni luctu careat oportet: fama enim & gloria rerum gestarum omnes lachrymas ab oculis abstergere, & diuturna eorum memoria omnibus consolationem afferre debet.

Præterea non sunt grauiter ferẽdi casus, quos nullo cõsilio vincere aut vitare possumus: & ex aliorum euẽtu cogitare debemus, nihil noui nobis accidisse, nihilque preter conditionem mortalium. Nihil enim præcipuè dolendum est in eo quod accidit vniuersis. Leuat siquidem dolorem communis quasi legis & humanæ conditionis recordatio, vt ait Cicero. Fieri tamen non potest, vt triste desiderium ex eorum morte quos diliximus, aliquandiu in nobis non remaneat, quod quidem leniendum virtute animi est, memoria officiorum, ac rectarum actionum quas illi egerunt. Nam si quis sensus de his quæ à nobis gerũtur, his qui obierunt remanet, certè nihil libentius sentiunt, quàm suam memoriam à nobis celebrari, maximasque gratias illis habent, qui præclara sua gesta nulla obliuione obliterari sinunt, sed eadem hominibus legenda atque audienda tradunt, vt quasi viui esse videantur, & in cœtu hominum

quotidie versari. Sic enim viri fortes laudis studio honestam mortem vitæ etiam præferunt, quid assecuti esse viderentur, si ijsdem terminis, quibus vita, etiam memoriæ famæque gloria finiretur? Certè futuræ laudis species quasi calcar esse videtur ad omnes præclaras actiones.

Sed age quid mœrendo aut lugendo assequimur, nisi vt leuiores esse videamur, & corpore habituque indecori? Quis hominem flentem ac sordidatum nō iure optimo irriserit? Quis eiulantem aut lugentem non contempserit? Lugeo (vt opinor) etiam Græcam habet originem, est enim λιγαίνω, strideo.

Quid viro indecentius stridore atq; vlulatu querulo? Inofficiosum tamē prorsus videretur, acerbam mortem eorum, qui necessitudine aut beneuolentia nobis coniuncti sunt non dolere, & siusque deque ferre, vt nonnulli veterum dicebant, quod se indifferenter habere significat, vt A. Gellius ostendit: hoc quidem Stoicis placet, ἀδιαφορεῖν enim id significat, quod solius sapientis esse affirmant. Sed nos prudentis animi esse ducimus, æquo animo aduersa omnia tolerare, & modestè admodum se gerere, ne aut luctu nostro indecoro videamur molliter nimis nos amare, aut omnino non dolendo necessarios nostros negligere atque contemnere. Et illuc spectare videtur (vt opinor) quod apud Terentium ex prisca consuetudine dicitur: *Eius mortem tam fert familiariter: quid si ipse amasset? qui [illegible] et patri.* Donatus tamen grammaticus [illegible] eruditus familiariter, grauiter exposuit, [illegible] quæ familiaria nobis sunt, grauia animo nostro esse videantur, sed hic potius ad comicam vim, quàm ad sapientiæ studium respexit.

A. Gellius c. 9. lib. 16.

In Andria.

Placet tamen animi affectum alijs potius signis ostendere, quàm mœrore, eiulatu ac luctu, ne indecentiam nostram lachrymatum situ & squallore ostendamus.

Alexander Magnus à virtute dictus, Hephæstionis amici sui mortem graui animo tulit, sed ne se pannosum, sordidatum, ac luctuosum ostenderet, equo-

equorum iubas tonderi ad cutem vſque iuſſit, & turrium pinnas, ac murorum propugnacula exturbari, vt mœnia etiam ipſa deſiderio Hephæſtionis amici ſui affecta eſſe viderentur.

Obiecerunt vt indignum æmuli obtrectatores M. Catoni iuniori, quod mortem Cepionis fratris ſui moleſtius ægriuſque tulerit, quàm par fuerat, aut virum ſeuerum ac grauem, & in ſtudijs Stoicæ ſapientiæ eruditum decebat, quodque non ſolum luctu, planctu, & eiulatu modum ac limitem ſapientis viri tranſgreſſus fuerit, verùm profuſione quadam, ac nimia funeris impenſa. Exquiſitis enim odoribus vaporibuſque, & veſtibus precioſis, quibus adopertum illius cadauer cremaretur, modeſti moderatique hominis terminos exceſſiſſe nimium viſus eſt. Erexit quoque ei in foro Emæorum ſepulchrum ex Thaſio marmore, cuius impenſa fuerit octo circiter talentorum.

Craſſum verò laudibus efferunt, qui forti animo tulit cędem filij ſui viri clariſſimi, cui nupta erat Cornelia Scipionis filia, quam deinde Magnus Pompeius duxit, erat enim puella non modò forma ac gratia præcellens, verùm etiam eloquentia ac doctrina eruditiſſima. Nam quum filij caput abſciſſum, haſtæque præfixum à Parthis circunferri cerneret Craſſus, & eo ſpectaculo Romanorum amicos, qui in exercitu erant perterrefieri ac conſternari, magna voce exclamauit: *Meus eſt hic priuatus dolor milites, mea calamitas, meúſque luctus: publica verò ſalus, & Reipublicæ gloria in ſalute veſtra poſita eſt. Quod ſi qua orbati ſenis miſeratio vos tangit, hanc in vlciſcendis hoſtibus oſtendite.* Hæc quidem vox non paruum fortitudinis exemplar præbuit, ſed inclinante fortuna difficile admodum eſt rem labantem ſiſtere. *Cornelia.*

Laudant veteres Lacænam illam, quæ quum accepiſſet filium fortiter in prælio dimicantem ceciſſe, nullum mœroris aut luctus ſignum dedit, ſed Dijs gratias habere ſe ait, quòd eiuſmodi filium peperiſſet, qui pro patriæ ſalute non dubitaſſet occumbere. *De quadam Lacæna.*

Anaxagoræ dictum.

Sapientem etiam Anaxagoram probant, qui nunciant i sibi filij mortem ait: *Sciebam me genuisse mortalē.*

Xenophon quoque Atheniensis quum coronatus de more sacrificaret, filium Gryllum nomine in prælio apud Mantineā corruisse accepit, quo nuncio cōmotus coronam deposuit, sed certior deinde factus illum forti animo pugnantem occubuisse, coronam euestigio accepit, & quasi Deo pro honesta filij morte gratias ageret, rem diuinam facere perrexit.

Horatius Puluillus.

Horatius quoque Puluillus quum Ioui ædem in capitolio pontifex consecraret, eique nunciatum esset filium occidisse, nihilo commotior factus in dedicatione perstitit, nec vultum à publica religione ad priuatum dolorem flexit, ne patris magis quam pontificis partes egisse videretur.

Quibus exemplis concludere possumus, prudentem ac grauem virum luctu neutiquam perturbari, sed mortem eorum quos charos habet, leniter dolere, & præcipuè si fuerit honesta, vel potius gloriosa. Acerba tamen durior est. Audi Plinium secundum, & intelliges quam mortem opinetur acerbam dici.

Plinius secundus in epist.

Mihi autem videtur acerba semper & immatura esse mors eorum, qui immortale aliquid parant. Nam qui voluptatibus dediti quasi in diem viuunt, viuendi causas quotidie finiunt. Qui verò posteros cogitant, & memoriam sui operis ostendunt, his nulla mors non immatura est, vt quæ semper inchoatum aliquid abrumpat.

De ærumna. TIT. XVIII.

Lib 2.

Ærumnà.

NVnc sequitur ærumna, quam dicunt ægritudinem esse laboriosam. Cic. in libris suis de finibus bonorum & malorum eiusmodi verba protulit. *Sic enim maiores nostros labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas (vt video) nominauerunt.* Sed ærumnæ & per diminutionem ærumnulæ, furcillę sunt, quibus sarcinę releuantur, quarum vsum quia C. Marius in re militari primus militibus suis dedit, muli Mariani postea dictæ sunt, quorum onera ærumnis illis subleuabantur.

Festus in voce ærumnula.

tur. Sic deinde per similitudinem quandam veteres onerosos grauesque labores ærumnas appellauerũt. Huius verbi origo Græca esse inuenitur, est enim *αἰρεῖν* apprehendere, tollere, vincere.

Labores igitur quos animi virtute vincere, tolerare, & nulla ex parte detrectare debemus, ærumnarum nomine nuncupabant, vt ostenderẽt functiones quæ ad dignitatem pertinent, queúe ad multorum exemplum, aut ad publicam vtilitatem spectant, nunquam fugiendas esse, alijsq; ablegandas. Nullus enim dolor nullumque periculum esse debet, quod pro cõmuni salute communique libertate fugiendum aut deprecandum sit. Nec omnino putandum est, eorum qui cum imperio sunt, labores minores esse, quàm eorum qui priuatam vitam domi militiæúe agunt. Nihil enim difficilius esse potest (vt sæpe iam diximus) quàm bene imperare: adeò vt non insulsè dixisse videatur Tiberius Cæsar, quum ait: *Nescitis quanta bellua sit imperium.*

Labores & molestia Magistratuum.

Dictum Tyberij.

Et ad inimicos sæpe dicebat se lupum auribus tenere. Regem quendam fuisse Valerius scribit (cuius nomen memoriæ non prodidit, nec me alibi vnquã legere memini) qui traditum sibi diadema priusquã capiti imponeret, retentum diu cõsiderarit, tandemque dixerit: O *nobilem magis quàm fœlicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quàm multis solicitudinibus, periculis, & miserijs sit refertus, ne humi quidem iacentem tollere vellet.*

Lib. 7. de sap. dict. & fa. c 3.

Prisci Reges ante vsum diadematis paruas quasdã gerebant hastas, & eas pro sacris venerabantur, quæ sceptra à Græcis dicta inueniuntur. Sed gloriæ studiũ, & imperij amplitudo labores illos multo quam sunt minores videri facit. Hoc Scipio ipse Aphricanus manifestè declarauit. Nam quum legeret Xenophontis libros de Cyri institutione, locum illum in primis laudauit, in quo diceret labores non esse graues nec Imperatori, nec militi, quandò ipse honor labores leuiores faceret Imperatorum. Hanc sententiam secutus etiam videtur Sothares Atheniensis, vir doctus & grauis. Nam quum Miltiades pro pai-

Prisci Reges hastis pro diademate vtebantur.

ta victoria coronam in Senatu peteret, obstitit Sothares, & palàm exclamauit:

O Miltiades, quum solus de barbaris victoriam consequeris, tunc te solum coronari æquum erit. Sed haud scio an tota illa bellica laus tanti sit, vt innumerabiles illas ærumnas compensare possit, & præcipuè quum cogitamus, ei qui exercitui præest, non satis esse consilio adesse, & in appellandis cohortandisque militibus, alijsque functionibus optimi ducis munere fungi, nisi etiam in pugna vbi opus fuerit, gregarij militis officium præstet. Quid Hannibali defuerit, quod ad magnum ducem summumque Imperatorem pertineat, nõ intelligo. Audi Liuium hominem Italum Romana ciuitate donatum, & extero ac barbaro duci nulla necessitudine conciliatum, intelliges quanti laboris sit bene militibus imperare. Hannibalis, inquit is, *plurimum audaciæ erat ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula. Nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par, cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus, vigiliarũ somniq; nec die nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset, quieti datum, ea neque molli strato, neque silentio accersita, multi sæpe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. Equitum peditumq; idem longè primus erat, Princeps prælium inibat, vltimus conserto prælio excedebat, vestitus nihil inter æquales excellens, arma, atque equi conspiciebantur.*

Dec. 3. l. 1.

Hannibalis vita, & mores.

Hæc Liuij verba ostendunt quæ & quantæ sint ærumnę laboresque eorum qui exercitum ducunt. Ex his autẽ quid lucratus fuerit hic Punicus Imperator omnium exterorum præstantissimus, non intelligo, nisi lucro ei appono inuidiam, exilium, suorum cædem, inopiam, venenum. Hæc si cum gloria conferimus, dura etiam & aspera esse videbuntur, adeò vt vix satis cum gloria compensari atque adæquari possint.

Magnus quoque Imperator fuerat Hamilcar eius pater, præclaras res gesserat: sed dum fortunam inconsultius quam prudẽtius sequitur, ab Hispanis per insi-

insidias occiditur. Cuius gener, qui ei in imperio successit, Hasdrubal, à seruo cuiusdam Hispani indignam domini mortem vlciscentis cæsus est. Principes quoque & Reges qui in pace & ocio degunt, non ab ærumnis laboribusque omni ex parte immunes sunt.

Omitto quæ in rebus bellicis Cæsar egit, in quibus mortales omnes antecelluit: at postquam rerum potitus est, nullum functionis aut officij in quenquam genus vnquam publicè priuatímve omisit. Ius assiduè, laboriosissimè, studiosissimeque dixit, amicos semper summa indulgentia ac facilitate tractauit, omnibus aderat, neque tempori neque labori parcẽs, quæ quidem res maximè ciuium animos conciliat, vt negligentia alienat, ingratique animi iudicium præbet. Quum dies dicta esset cuidam veterano militi, is Octauium Augustum rogauit vt sibi adesset. Tum Augustus illum causidico cuidam commendauit, vel quòd rebus arduis compluribus esset intentus, vel vt tædium defensionis vitaret. Tum miles commotior aliquantulum, exclamauit: *Non ego te periclitante in Actiaco certamine vicarium quæsiui, sed pro te ipse certaui,* cicatricesque ostendit. Erubuit Octauius, militisque causam diligenter defendit, ne ingratior negligentiórve esse videretur, aut per desidiam laborem effugere.

Maximam laudem tulit Mithridates Ponti Rex, qui pro Leonico acerrimo defensore salutis suæ, à Rhodijs nauali pugna capto omnes hostiũ captiuos, qui complures numero erant, permutauit, tanti referendæ gratiæ munus faciendum esse statuit.

Boni igitur Principis erit ęrumnas tolerare, & nullum honestum laborem detrectare, nec per ignauiã committere, vt nimis delicatus esse videatur. Moderatè tamen animi corporisque labores ferendi sunt, ne nimia quadam intentione inepti, & quasi insani esse videamur, ludibriumque de nobis alijs præbeamus: quod docere videtur Persius cùm ait:

Non ego curo *Sat. 3.*
Esse quod Arcesilas ærumnosiq; Solones,
Obstipo capite, & figentes lumine terram.

Vnde notum est vetustate prouerbium: *Nihil agit qui omnia satagit:* quod quamuis ad corporis actiones potius pertinere videatur, tamen ad animum etiam transferri potest. Et hæc de ærumna satis.

De lamentatione. TIT. XIX.

Tusc. 4.

Lamentationes Heroum apud poetas.

LAmentatio huic proxima accedit, de qua pauca dicēda sunt, est enim aliena à summis quibusque viris, vixque pueris mulierculisq; aliquando permittitur. Cicero lamentationem esse dicit ægritudinem cum eiulatu. Nec decipiant nos poëtæ, qui heroas quos appellant, inducunt miserabiliter eiulantes, & ea nonnunquam dicentes atque agentes, in quibus nihil omnino à fatuis ac furiosis differre videantur. Hom. Bellerophontem mœstis lamentationibus eiulantem facit, & errantem in campis Aleis, fugientemque hominum vestigia, vt licentius cor suum ederet. Quid tragicis lamentationibus mollius? Quid magis effœminatum, in quibus mihi risum captare videntur, potius quàm misericordiam inire?

Tragica lamentationes.

Refugêre oculi, corpus macie extabuit.

Et paulò post:

Ex veteri poeta, apud Cic. in Tuscul. quæstion.

Barba pædore horrida, atq; intonsa
Infuscat pectus illuuie scabrum.

Hæc quum in theatris recitabantur, & miserabilib. vocibus decantabantur, molliores animo ad lachrymas excitabant, viri autem graues eadem contemptui ludibrioque habebant.

Octauius Augustus ludis actionibusque theatralibus frequenter accedebat, spectabatque horas complures, aliquando autem totos dies intentus aderat nihilq; aliud interea agebat, admirātibus autem quibusdam respondebat, se id agere vitādi rumoris causa, quandoquidem C. Cæsarem memoria teneret vulgò reprehensum, quod inter spectandum epistolis libellisque legendis, ac rescribendis operam daret. Non poterat vir ille maximi animi, diuiniq; ingenij, lusionibus nequitijsque fabularum diutius intentus esse, sed inter spectacula ipsa res serias agebat.

Tragœ-

Tragœdia summopere delectabatur Augustus, Aiacisq; fabulam magno impetu aliquando scribere inchoauit, sed parum fœliciter succedente stilo, eam aboleuit, quærentibusq; amicis quidnam Aiax ageret? *in spongiam incubuit*, respondebat: De tragœdis verissimè loquitur Isocrates ad hanc sententiam: *Homerus semideorum bella ad fabulas transtulit, tragœdi autem contrà fabulas quasi res verè gestas edunt ad popularem gratiam ineundam, & oculis auribusq; hominum eas accipiendas in scena atque theatro exhibent: & ad ineptias inanesq; verborum ac sententiarum illecebras se conferunt, omissa omni præceptorum grauitate, vt multitudinis rumorem hauriant.* *Augusti lepidum responsum. De quo Suet. & Macrob. lib 2. Saturnal.*

Roscius in ludicra arte ac scenica omnes mimos, histriones, ac scenicos antecelluit, adeò vt quum frigidius quippiam in theatro ageretur, acclamarent spectatores: *Non agit Roscius*. Is omni studio omnique diligentia oculis atque auribus populi seruiebat. Idcirco gloriabundus dicere solebat, nullum se gestum vnquam populo afferre, nisi quem prius domi probasset. *De quo Horatius.*

Sed ad institutum sermonem redeo. Hæc lamentatio quum effrenata est, liberius licentiusq; vagatur, & in altam quandam ac duram meditationem labitur, fitque solicitudo, quæ cor diuturna cura peredit. Eiusmodi enim perturbationes adeò inter se nexæ iunctæque sunt, vt altera alteram ducat, nisi quamprimùm sedentur, atque omnino diligenter extinguatur. Sed & de solicitudine seorsum etiam aliquid dicendum erit.

De solicitudine. TIT. XX.

SOLICITVDO est ægritudo animi ex magna quadam penitusq; infixa cogitatione manans, vt Cicero definit. Magno, & perspicaci ingenio viri, & præcipuè studijs literarum intenti, hoc affectu plerunque turbantur, si eis rationis habenæ laxiores sunt. *Tuscul. 4.*

Aegyptij regionem suam cum hominum ingenijs conuenire aiunt, quæ bene vtentibus saluberrima medicamenta præbeat, malè autem vtentibus mortifera venena.

Idem de ciuibus suis dicebant Athenienses, quos omnium optimos esse affirmarent, vbi secundum virtutem agere velint, vbi verò contrà, omnium deterrimos. Sic etiam eorum tellus optima fundit mella, fert tamen & cicutam, & omne pessimum virus. In vno Alcibiade vtrunque probari dicebant, qui tanta ingenij facilitate præstabat, vt ad id vnum natus esse videretur, quodcunque ageret, adeò vt diuersis contrariisq; moribus facilè consuesceret, & veluti Polypus ad subiecti soli speciem colorem mutaret. Sic Alcibiades secundum diuersos populos apud quos diuersabatur, mutabat mores, & illic natus educatusque esse videbatur, vbi pro paruo etiam tempore diuertisset.

De quo Plu. & Æmilius Probus.

Solicitudinis efficacia in bonis ingenijs.

Solicitudo igitur malam mentem malumque animum nacta deterrima est, & in tabem, cruciatum, vesaniamq; conuertitur. Vbi verò optimum ingenium inuenerit, consilio rationeq; regitur, & quamprimũ malam illam mentem repellit, malumque affectum respuit, & ad optimas cogitationes curasq; redit, & sicuti dispositionem, sic etiam nomen mutat, fitque bona affectio. Et tunc diligentia vocatur, quę disciplinarum, artium, actionumque omnium magistra esse perhibetur, sine qua nihil perfectè agi aut dici in hominum vita potest, sine qua etiam nemo posset in aliqua virtute aut arte proficere, aut in præclarum eruditúmque virum vnquam euadere. Diligentia enim non modò homines charos commendatosq; omnibus in reb' maximis efficit, verùm illos in rebus etiã minimis à perpetua vbliuione vendicat. Priscis illis seculis Hiliscus Tascius, vt naturam apium ad suam vsque ætatem incognitam perdisceret, magna diligẽtia eas in desertis ac solíuagis locis diutius perquisiuit. Aristomachus quoq; Solensis annos circiter quadraginta apes etiam indagauit, nihilq; aliud egit: & ambo de illis vtilia cõmentaria scripserunt: quorum dili-

Hiliscus Thascius.

Aristomachus.

diligentia adeò mortalibus grata extitit, vt illorum nomina nunquam obliterari permiserint.

De molestia. Tit. XXI.

Molestia. MOLESTIA deinde sequitur, quæ est animi ægritudo permanens. Nam quum solicitudo illa diuturna cogitatione animum vexat, tunc in molestiam vertitur, quæ si persistit, corpus afficit, macie extenuat, affligitq́;, sicque deinde incidit in aliam perturbationem quę afflictatio dicitur. Hanc Cicero definit ægritudinē esse animi cum corporis etiam vexatione. *Definitio Ciceronis.* Hac perturbatione perculsi nonnulli, post longam afflictionem tabe confecti periere, vt de Lepido illo legimus, qui quum consul esset collega Catulo viro optimo, mortuo Syla de dictatura etiam cogitauit, partemq́; non paruam Italiæ occupauit, contra quem missus Pompeius, non modò eū facilè superauit, sed etiam Italia pepulit. *Tuscul. 4.* Lepidus verò anceps quid ageret, in Sardiniā profugit, quò loci paruo pòst tempore diē obijt, quū solicitudine molestiaq́; se afflixisset, non tam ex aduersa fortuna qua fuerat oppressus, quàm quod & literæ perlatæ fuerant, ex quibus manifestè vxorem suam (quam vehementer amabat) adulteram esse cognouerat. Et de his perturbationibus hactenus.

De desperatione. Tit. XXII.

DESPERATIO, omnium perturbationū extrema ac deterrima habetur: hunc dicūt animi ægritudinem esse sine vlla meliorum rerum expectatione. Hæc ad vim sibiipsi inferendā, naturamque violandā animi corporisque societatem dirimendam hominem compellit, qua quidem nihil terribilius dici aut excogitari potest. Quis putet hanc in animum prudentis ac constantis viri vnquam cadere posse & præsertim quum solum aut summum hominis bonum in virtute ipsa collocemus, à qua nemo vnquam destitui-

stituitur? Quæ quidẽ per sese tanti est, vt vel sola sufficiat ad bene beateque viuendum, vt aiunt Stoici, Deumq; semper optimè conciliatum habeat. Quin etiam Aristoteles censet tantum cuiq; fœlicitatis cõtingere, quantum virtutis ac prudentiæ in se habet, quantumq; secundum eas agat. Nihil enim viro, qui ex virtute agit, deesse potest, nihilque accidere, quo à spe virtutis decidat. Externa enim fortunæ permittit, in cuius potestate illa sunt: sola autem animi bona amplectitur, suaque esse arbitratur, à quibus nunquam destituitur, nunquam seipsum deserit, nunquã igitur desperabit, quum à solida virtutis spe semper pendeat. Inhumanum omnino nefas & inexpiabile esse putabit, violentas manus sibi afferre, & ante diẽ fatalem seipsum perimere, geniumque suum violare, neque tempus præstitutum expectare, & vitam reposcenti naturæ ac Deo ad diem reddere, vt virum bonum addecet & bonæ fidei debitorem.

Ca. 8. lib. 10. ethicorum.

Poëtæ vt ostenderent nunquam esse desperandũ, Philocteten hæredem illum Herculeæ pharetræ, à qua Troiana fata ex parte pendebant destitutum ab omnibus præ vulneris putore inducunt, & inopem, nudum, ac mendicum, miserabilibusq; doloribus affectum, extorrem per siluas vagari: dicunt tamen cũ vitam aucupio sagittarum diutius propagasse, pennarumque contextu corporis tegumenta effecisse: hic tamen senex, & tantis miserijs, calamitatibusque obrutus nunquam de consciscenda sibi morte cogitauit, sed inopem atq; infœlicem vitam (vt poterat) in tam deserta solitudine tolerabat, ne iniurius naturæ esset, aut iniussu summi Dei è vita discederet. De Philoctete tragœdiam scripsit Accius Romanus poëta ille, qui Cæsari dictatori in consilium poëtarum accedenti non assurrexit: quem quidem adeò Ciceroni placuisse video, vt eius versus nõnunquam in rebus suis inserat, vt fecit in epistola quadam ad Volumnium, cùm ait: *Igemiscimus, quòd hæc pennigero non armigero in corpore tela exerceantur, vt ait Philoctetes apud Accium, abiecta gloria.* De æmulis suis tunc loquebatur Cicero, à quibus armatis tela rogatus ipse formidabat.

Philoctetes.

Accius, magnus Ciceronis iudicio

Epist. fa. vil. li. 7. epistola vltima.

dabat. Sed vt ad desperationis affectũ redeat sermo, virum equidem fortem aut prudentem nequaquam eum esse arbitror, qui sibiipsi vim affert, sed ignauum ac vecordem, qui vel nimis delicatus sit, quòd aduersa tam vehementer formidet, vel minus prudẽs, quòd rerum vicissitudinem, fortunæque instabilitatem non præuiderit.

Brutus quum de virtute scriberet, grauiter in Catonem inuectus est quòd sibiipsi mortem consciuerit, deinde paulo pòst à seipso discedit, sententiamq; mutauit, & cum Cassio egit antequam cum Antonio decerneret, si Deo aliter visum fuerit, non rursus alios apparatus statuendos, neque alias spes tentandas, sed liberè à fortuna esse euadendum: cùm rumore accepisset Cassium desperatis rebus eodem pugione, quo Cæsarem confoderat seipsum transegisse: *O beatum* (inquit) *virum, qui se ab his curis cogitationibusq; liberauit, quibus nos adhuc cogimur, & ad finem laboriosi operis excitamur.* Rursusque cùm reparato exercitu iterum infœliciter pugnasset, desparata omni salute, seipsum transuerberauit, ne ab his discederet, quę cum Cassio conuenerat: qui si pristina illa quæ de virtute tradiderat, instituta seruasset, non illam sibiipsi iniuriam intulisset, & in ea deinceps tempora fortasse incidisset, quæ & Reipublicæ vtilia & sibiipsi salutaria ac iucunda esse potuissent. *Brutus.* *Cassius.*

Præclærius multo C. Marius mihi egisse videtur, qui tot victorijs triumphisque auctus, ad sextum vsque consulatum ordine peruenit; deinde à Sylla victus Minturnis latuit, mox inuentus, & in carcerem coniectus, Gallum quendam percussorem in se missum vultus oculorumque atrocitate perterruit: & accepta piscatoria nauicula in Aphricam traiecit, ac se secundæ fortunæ reseruauit: quæ quidem paulo pòst ei illuxit. Nam per Cinnanam factionem reuocatus, septimum consulatum (quod nulli Romanorũ ante eum contigerat) assecutus est, in quo quidem ludibrium fortunæ cerni potuit. Hostes enim atque obtrectatores illi qui eius fata irriserant, dum inops ac mendicans Aphricam perambulabat, paulo pòst *C. Marius.* *Ex Val. Max. l. 2. de maiest.* *C. Marius ludibrium Fortunæ.* *Septimũ consul creatus.*

partim

partim cæſi verberibus eo iubente ſecuribus percutiebantur, partim in exilium agebantur, partim verò per ſummam venerationem genibus ſubmiſſis eum vt numen colebant atque adorabant, & quòd viuerent eius benificio, gratias ei habebant, nec eum vitæ vlla ex parte pœnituit. Nam quum grandior admodũ natu grauiter ægrotaret, iamque deficeret, fortunam incuſabat, quòd antè occideret, quàm ſua conſilia ac deſideria peregiſſet. Sed complures virorum fortium eo tempore vim ſibi inferebant potius, quã in manus hoſtium ducerentur, aut mortem à victoribus deprecarentur.

Scipio Corneliæ pater.

Scipio Corneliæ Cn. Pompeij vxoris pater, poſt Pharſalicam cladem, & generi ſui interitum, quũ ad Iubam Regem claſſe profugeret, à Cæſarianis nauibus circumuentus eſt, qui quum nauem qua vehebatur, iam in hoſtium poteſtate eſſe cerneret, in puppi reſidens, lethali vulnere ſe traiecit, & quum ex hoſtibus quiſpiã conſcenderet, rogans, ecquid Imperator ageret, reſpondit Imperatorem ſe bene habere, & ſtatim ex vulnere vitam exhalauit, ſatis ſe gloriæ adeptum exiſtimant, quòd clementiſſimi victoris veniam non implorasset.

Antonius imper.

Fortiſſimus Imperator fuit Antonius antequam ſe Aegyptiacis illecebris inquinaſſet, quibus & ſe, & Cleopatram, & Aegyptum perdidit. At poſtquam ab Octauio Cæſare ſuperatus, in regni penetralia ſe cõtulit, ad ſingulare certamen Octauium prouocat: ille autem reſpondebat ſatis multas ad interitum vias patere Antonio, quibus aduerſæ fortunæ iram explere poſſet, ſe autem nec fortunæ nec vitæ ſuæ adhuc pœnitere. Demum quum intra vrbis mœnia iam hoſtem eſſe accepiſſet Antonius, eique perlatũ

Ant. mors.

eſſet Cleopatram ſibi mortem conſciuiſſe exclamauit, dicens: *Morere Antoni, quid expectas? eam tibi fortuna eripuit, per quam viuere cupiebas. Nec omnino patiar, qui tantum Imperator fuerim, à muliere fortitudine animi ſuperari:* & hæc dicens in cubiculum ſe proripuit, ſtatimque ſtricto enſi incubuit. Eius tamen interitum

Octauius.

Octauius non mediocriter fleuit, vt Imperatoris Romani

mani sibi affinitate coniuncti, & multorum certaminum collegæ ac socij. Et iure optimo fleuit, nunquã enim sine Antonio rerum potius fuisset Octauius, vt plerique scriptorum, qui non ad gratiam, sed ad historiæ veritatem locuti sunt, testantur. Gesta siquidem in Philippis, à quibus pondus totius victoriæ pendebat, soli Antonio deputantur. Exercitus siquidem Octauij à Bruto profligatus, ad Antonium confugit, à quo saluatus instauratusq; extitit. Cassius verò ab Antonio & victus est, & ad voluntariam mortem compulsus. Abfuit nanque ab eo prælio Octauius, siue aduersa valetudine impeditus, siue ex insomnio præcedentis noctis præmonitus, v[t i]pse in commentarijs à se gestis testatus est: siue p[ost] principia affuit prælio iam affecto monitus à Mineruæ per somnium medici sui, vt nonnullos scriptum reliquisse suprà iam diximus. *Antonij gesta.*

Valuit hæc disperationis opinio non modò apud Romanos, verùm & apud diuersas gentium nationes. Nam quum aliquando sermo de fortitudine haberetur apud Philopœmenem clarissimum Achæorum ducem, nonnulli quempiam vt idoneum militem præstantemque Imperatorem laudibus perferebant. Tum Philopœmen: Tacete, inquit, *quonam modo laude dignus haberi potest ille, qui in hostium potestatem viuus perductus est?* Ad hanc sententiã interpretantur quidam mentem illã Indorum philosophorũ, cuius verba eiusmodi fuerunt: *Qui voluptatem ac laborem, vitam ac mortem æquè contemnit, seruus esse non potest.*

C. Norbanus consul contra Syllam, desperata omni Reipublicæ salute, quum cerneret post aduersam ad Ariminũ cladem reliquos penè omnes ad Syllam defecisse, priuatam quandam nauiculam conscendit, & Rhodum profugit, deinde à Sylla expetitus, timore ne à Rhodijs hosti proderetur, in medio fori se ipsum transfegit, ne ludibrium sæuitiamq; immanissimi hostis subiret. *C. Norbanus.*

P. quoque Crassus quum exercitum Romanum contra Aristonicum Eumenis Regis filium in Asiam duceret, in insidias Thracum, qui cum illo mittabãt, *P. Crassus. Ex. Valer. Maximo lib.*

3. de fortitudine, incidit, captusque ducebatur, sed ne viuus in manus hostium perueniret, nouum mortis genus commentus est, virgam siquidem, quam in manu gerebat, in oculum cuiusdam fortissimi barbari impegit, qui ira ac dolore concitus, Crassi latus sica perfodit, sicque inimicas manus euasit, & amissæ maiestatis turpitudinem effugit.

Perseus. Perseum Regem viri omnes irridebant, quòd vitæ tam cupidus existeret, vt se viuum in triumphum duci permitteret. Quæ mors non potius optanda fuit, quàm pompam triumphi sequi? Pulla enim veste reorum in morem ductus est cum duobus filijs & filia vnâ sordidatis, ac manus ad ciues tendentibus, veniãque ac gratiã petentibus, & Romanorũ misericordiã implorantibus. Tantíne parui temporis lux facienda fuit, & præsertim Regi inopi, & regno eiecto, vt *Epiphonema.* maluerit de se miserandum spectaculum victori hosti præbere, quàm honestam mortem obire, aut fortiter in prælio dimicando cadere.

Pessima tamen omnium persuasio est eorum, qui paruo crimine, minimaq; offensa, nullam misericordiam aut gratiam rogantes, subitò desperant, sibiq; *Pachetes Atheniensis.* ipsis vim afferunt, vt fecit Pachetes Atheniensis, qui quum in forensi suggestu causam pro se diceret, cerneretq; iudices in aduersariorum partes inclinatos, & se conuictũ iri suspicaretur, nec veniam petens, nec per commiserationem perorans, in eodem vestigio stans quasi furore aliquo correptus, gladio, quo succinctus erat, seipsum transegit. Idem etiam fecit Gal- *Gallus poëta.* lus poëta, qui quum repetundarum atque expilatæ prouinciæ accusaretur, & Octauis Cæsar causæ iudicium quibusdam Galli æmulis permisisset, nulla etiã petita venia sibiipsi violentas manus intulit, quum nullam salutis suæ gratiam expectaret.

Rhodius quidam. Longè aliter egit Rhodius ille, qui in caueam coniectus à tyranno tanquam ferum aliquod animal alebatur: nam suadenti cuidam vt à cibo abstineret donec deficeret, respondit, omnia homini dũ viuit speranda, quod non sinistra dictum videatur, quum videamus nonnullos dũ desperant etiã inter dormiendum

dum pœnituisse, & remedium vt viueret quæsiuisse. Nam L. Domitius vir magnæ nobilitatis & gratiæ, captus à Cęsare ad Corphinium Pelignorum vrbem, quum vitæ eum tęderet, venenum hausit, verùm quū id violentius sæuiret, subitis medicamentis & omni ope, connixus est vt euaderet, quod quum assecutus esset, impetrata à Cæsare discedendi venia ac libertate, ad Pompeium perrexit. *Cæsar in commentarijs de bello ciuili.*

Sed ne vltra metas curramus, vt sæpe dicere solemus, hæc de perturbationibus animorum leniendis euellendisve dixisse satis sit, in quibus imitati sumus veteres Academicos, ac etiam Peripaticos: sed in definitionib. præcipuè Stoicos secuti sumus, tum dicti M. Tullij Ciceronis auctoritate, qui eos in his penè omnibus sequitur, tum etiam quòd subliniora aliqua fortasse cernentes, putauerunt eiusmodi affectus non tam natura hominibus insitos, quàm parua opinione ac deterrima cōsuetudine susceptos. Et idcirco existimant eos extirpari euelliq; radicitus posse, si bonorum malorumq; falsa opinio tollatur. Academici verò ac Peripatetici nostris morib⁹ magis adblandientes, hos affectus natiuos esse arbitrantur, nō autem adscitos aut voluntarios, negantque eos vlla ratione à nobis eradicari omnino ac tolli posse, sed ratione tamen molliri, ac mitigari. Quocirca addunt Peripatetici eos vtiliter homini à natura esse datos, si ratione temperentur: traduntque illis mediocritates quasdam, vt à vitijs illos eximant, virtutibusque connectant. In quorum sententiam etiam aliquando inclinauimus, ne videremur Regum ac Principum actiones nimis angustis terminis circumscribere. Pleraque enim eis indulsimus, quæ sapienti illi, quem philosophi scribunt, nequaquam permitteremus: sed *difficile est* (vt ait Empedocles Agrigentinus) *sapientem inuenire*: cui Xenophanes Colophonius dixit: *Rectè ais Sicule, sapiens enim sit oportet, qui norit sapientem explorare.* Si rectè autem volumus iudicare, & blāditias consuetudinis relinquere, tutius nobiscum agunt Stoici. Cæsa enim arbos sæpe fruticatur, auulsa autem penitus occidit. *Peroratio.*

Nunc autem tempus exigit vt de virtutibus in sequentibus voluminibus disseramus, vt non solùm depulsione mali, sed adeptione etiã boni vitam beatam assequamur. Virtutes enim tanti sunt, vt si vel solæ vitam beatam efficere possint, nulla tamen alia ratione fœlicitatis nomẽ nanciscimur, nisi per virtutes ipsas, quæ nos & Deo optimè conciliant eiq; simillimos reddunt, & ex mortalibus immortales efficiunt, demumque præstant, vt cum diuis æuo fruamur sempiterno.

LIBRI SEXTI AD EVNDEM

PROOEMIVM.

SCRIPTVRVS in sequenti volumine de virtute, edicere possum, quod pro foribus tẽpli Eleusinę Cereris quondam inscriptum fuit: *Nemo huc ingrediatur, nisi qui sua innocentiæ conscius sit.* Hoc facilè profiteri poterit quicunque Princeps secundum perfectam atque absolutã naturam agens, his nostris præceptis auscultabit, & illustrium virorum exempla ac monita, quæ inducimus, imitabitur. Ex depulsione enim mali, & adeptione boni (vt diximus) vitam beatam assequimur.

Perturbationes animorum, malosq; affectus in superioribus, si non omnino auellere, saltem sedare conati sumus, si id assequi potuimus. Diximus etiam quæ cauenda queque vitanda essent. Nunc autem tẽpus exigit vt exactis malis, bona ipsa amplectamur, ædemque Virtutis ingrediamur, quam M. Marcellus Romanorum omnium pugnacissimus, quum ex manibijs Syracusanæ prædæ Honoris numini templum vouisset, ita illi coniunxit, & quasi pro vestibulo prę-uiam dedit, vt honoris templum nisi per Virtutem, ædem adiri nequiret: qua ex re manifestè ostendit ad hono-

Anacephaleosis.

M. Marcellus.

honorem, gloriam, famam, beatamque vitam, nullum esse aditum, nisi per solam virtutem.

Eluendas igitur primùm culpas, vt diuinæ virtutis munere frui possimus, ex vetustissima religione docemur. Prisci siquidem Deo Optimo Maximo rem diuinam facturi profluenti aqua corpus abluebant, ea vbi deesset, in lebetes, maximáve lauacra, quæ in vestibulis delubrorum patebant, se immergebant, vt deinceps ritè fieret. Eiusmodi mos fuit in Dodonæi Iouis templo, & Apollinis Delphici. Facere enim nemo poterat, aut diuinam sortem responsúmve exposcere nisi se prius diligenter abluisset, pristinasque culpas omnes pura (vt dicebant) lympha expiasset. *Mos antiquus.*

Arduum quidem ac difficile iter est ad virtutem, sed procliue ac pronum ad voluptatem. Est enim virtus matrona illa durior, quæ apud Prodicum sophistam illum Chium vitam difficillimam Herculi adolescenti pollicetur, famam autem ac gloriam perpetuam, quæ nulla æui diuturnitate obliterari possit. Contra hanc inducitur puella quædam omnium formosissima, admirando ornatu, purpura, gemmis, ac margaritis nitens, vnguentis delibuta, & odoribus optimè flagrans, quæ si se comitem ei præberet, in omni eius vita delitias ac voluptates cunctas polliceretur, post interitum autem se potestatem nullam habere fatebatur. Cognouit Hercules hanc esse Voluptatem, quæ per illecebras ac blanditias illum in præcipitium duceret, priorem autem illam virtutem, quæ per laborem eum immortalem redderet. Quocirca spreta voluptate, virtutem amplexatus est, qua comite diuus factus diuinos honores perpetuò meruit. Cuius exemplum quicunque Regum ac Principum sequetur, veram ac perfectam fœlicitatem nanciscetur, & inter heroas ac diuos post obitum perpetuis seculis numerabitur.

Virtus. *Herculis visio ex Cice. offic. li. 1. ca. de tẽperantia.* *Voluptas.*

De virtute, & de contemplatiua fœlicitate. Tit. I.

Deus Opt. Max. apud Romanos.

DEVM Optimum Maximum in sacris ideò Romanorum vetustissimi inuocabant, vt ostenderent alterum virtutis, alterum potentiæ cognomentum esse, sed prius optimum posuere, vt virtutem potentiæ anteferrent: pluris enim esse existimabant, iniustitia & beneficentia hominibus prodesse, quàm plurimas opes plurimáque potentiam habere. Benignitas enim efficit vt homines Deum ament, colant, venerentur, obseruent: potentia verò, vt eum timeant, metuant, formident.

Plut in vita Aristidis.

Plutarchus Cheronēsis treis præcipuè res esse sentit, quibus Deus præstantissimus esse dicitur, immortalitatem, potentiam, virtutem. Harum autem trium præstantissimam virtutem esse opinatur, qua nihil pulchrius, nihil honesti⁹, nihil diuinius esse cernitur: quandóquidem inane, & elementa (vt ipse ait) natura nō intereunt: & fulmina, terræ motus, ventorū turbines, fulminum impetus, ignium conflagrationes, maximam vim habere videntur, nihil tamen diuinum se habere ostendunt, quando iustitia, temperantia, prudentiaque carent, & nullam æquitatem, modestiam, sapientiam (vt de se) præstant.

Plato autē omnium philosophorum in rebus diuinis peritissimus, asserit sapientem virum vnius Dei veri optimique imitatorem, cognitorem amatoremq; esse oportere, cuius sola participatione fiet. Huius æmulus Cicero verarum virtutum exemplar in solo Deo esse autumat. Et illuc tendit sententia illa quum ait: *Sed nos veri iuris germanaq; eius iustitiæ solidam & expressam effigiem nullam tenemus, vmbra & imaginibus vtimur, easq; ipsas vtinam sequeremur. Feruntur enim ab optimis naturæ ac virtutis exemplis.* Idem auctor libro tertio de Republica eiusmodi verba posuit: *Hæc est lex illa vera, recta ratio naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ iubēdo nos ad officium vocat, vetando à fraude deterret, cui nec prorogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest: quæ apud omnes gentes,*

tes & omni tempore sempiterna & immutabilis erit: cuius Imperator & magister communis omnium vnus Deus est inuentor, disceptator, satorque. Cui qui nō paret, ipse se fugiet, ac naturā hominis aspernatus, hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cætera supplicia quæ putantur effugerit.

His maximis adstipulatoribus ac doctoribus instituti, cognoscere debemus veram virtutis effigiem à deo sumendam, & in eo summum bonum veramque fœlicitatem collocandam esse: à quo qui magis discedit, minus rectè de finibus bonorum & malorū, hoc est de fœlicitate & miseria sentire potest. Hæc est illa contemplatio, quam probare etiam videtur Aristoteles, quum ait, *sapientem per seipsum contemplari posse, & quanto sapientior sit, tanto magis tunc eum agere dicit secundum illud, quod in eo diuinum est, nec eo tempore humana curare, sed ab illis discedere, & quantum per illum fieri potest, diuina animo & cogitatione contingere.* Eámque veram hominis vitam esse putat, quæ secundum mentē agitur, quando illa maximè homo sit. Eam quoque beatissimā vitam esse ducit, quæ scilicet ex diuinitate proficiscitur. Proximam huic accedere arbitratur ciuilem illam vitam, quæ humanas actiones secundum virtutem versat, cuius etiam corpus particeps esse cernitur.

Virtutis imago vnde dicta.

Ethicorū l. 6.

De fœlicitate & comtemplatiua & humana.

TIT. II,

PERFECTIOR igitur erit contemplatiua fœlicitas, quam humana: illa enim Deū, hæc autem homines imitari videtur, hec Aristotelis sententia à Platone verbis potius quam re differt. Cuius diuisionem quandam Plotino Platonico auctore ponendam esse censui, vt clarius res de qua agitur, intelligatur: hic enim in primis vitæ fœlicitatem bifariam diuidendam censuit, εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, hoc est in contemplatiuam, & actiuam. Contemplatiuæ treis gradus præbet, quibus singulis quaternarum virtutum officia seorsum ac separatim tribuit: actiuæ autem vnum præbuit gra

Vita duplex.

dum, officiaque quatuor virtutum ei secernit. Primus contemplatiuæ gradus eius hominis est, qui diuinitati omni studio intentus, diuina solùm eligit, terrena autem contemnit, à quibus animum secernere intēdit, & ab omni corporis contagione purgare, vt relictis humanis curis, ocium omne diuinis meditationibus impendere valeat. Hanc partem amplectuntur philosophi illi omnes, qui sentiunt sapientiam in agnitione rerum diuinarum contineri, & eos tantum dicunt sapientes, qui mentis acumine superna indagant, & eadem quantum per mortalem fragilitatem fieri potest, animo & ingenio assequuntur, eaq; imitantur omni studio omniq; diligentia: ad ea quoque dirigunt singulas cuiusque virtutis actiones, vt prudentiæ munus sit cœlestia contemplari, & terrena omnia despicere, illa sequi, hæc autem fugere, vt fecit Anaxagoras Clazomenius, qui omne patrimonium necessarijs suis, qui eum negligentiæ incessebant, vltro largitus est, & compellantibus quibusdam, ac dicentibus: *Nullàne tibi cura est patriæ tuæ?* digitum in cœlum tendens: *Mihi verò*, inquit, *patriæ cura est quam maxima*, eam solam patriam appellans, à qua animorum nostrorum esset origo.

Anaxagoras.

Vera patria nostra.

Temperantiæ sit officium, nihil præter naturæ necessitatem querere, reliqua autem omnia relinquere, vt fecit Diogenes Cynicus, qui ad Sycetam patrem gloriabundus scripsit, se non ex gloria (cui Græci omnes ab barbari seruirēt) sed ex natura viuere, & sub diuo ac Deo pernoctare, vt qui ad ipsum Deum, summum bonum referret. Ad Cratem autem Thebanum scripsit: *Memento paupertatis principatū à me tibi datum in omnem vitam. Tibi igitur opera danda est, ne hanc amittas, aut deponas, aut ab aliquo tibi auferri sinas. Tu velim putes pallium tibi leonis esse pellem, baculum clauam, peram autem terram ac mare, vnde alimentum accipis, & sic tibi succurret quædam* Herculei *animi elatio, omni optima fortuna præstantior. Quòd si tibi caricæ & lupini supersunt, mitte obsecro. Vale.* Qua ex epistola facilè intelligimus, quàm paucis contentus fuerit Diogenes. Ad hanc sententiam Epicurus dicebat naturales opes parabiles

Diogenes Cynicus.

les esse, vt quæ finitæ sint, inanium autem opinionum diuitiæ infinitæ sunt, & terminos omnes honestatis excedunt.

Pythagoras verò vir sapientissimus ideò abstinere homines ab animalibus iussit, vt faciliorem victum quærerent, & paratiorem cibum sequerentur, contẽti naturalibus alimentis. Sed ad ordinem præscriptũ redeat iam sermo.

Fortitudinis deinde munus sit nunquam animo terreri: à corporea labe non à sapientiæ studio recedere, nec animo succumbere, quod nimis arduum esse videatur, ad cœlestia animi intentione pertingere, quando à mortalibus nihil disci possit nisi agnito Deo, rebusque diuinis, vt Socratem edocuit Gymnosophista ille Indus, qui noui aliquid discendi gratia Athenas perrexerat, & vniuersam Græciam atque Asiam peragrauerat.

Iustitiæ demũ officium sit Deum cognoscere sempiternum, iustitiæ esse auctorem, & idcirco solã hanc cœlestem ac diuinam sapientem sequi oportere, quã omni virtutis studio amplexari expedit. Huic religioni populariter indulgentes Mysios fuisse Posidonius ait, vtpote, qui ab animalibus abstinerent, & melle, lacte, caseo, pomisque vescerentur: & quum tranquillã agerent vitam ac diuinæ contemplationi operam darent, à finitimis deicolæ nuncupabantur. *Misij deicolæ.*

Eiusmodi etiam vitæ Thraces quosdam fuisse Homerus tradit, quos iustitia præstantes appellant, & semiviros, quando à mulieribus disiuncti degunt, vitam cæbilem dimidiatam esse putans: vnde & Protesilai domum, quia absque coniuge erat, semiperfectam vocat. Idem etiam de Getis testatur Menander comicorum maximus: eorum namque indigenam se esse gloriatur. Et hanc rigidam rationem sequentes concludunt solam hanc vitæ institutionem esse expetendam, ex qua viri sapientes ac perbeati euadunt. *Getæ.*

De secundo gradu fœlicitatis contemplatiuâ.
Tit. III.

SECVNDVS contemplatiuæ fœlicitatis gradus ex Platonis etiam institutione eorũ est, qui ab omni terrena cura ac cogitatione liberati, non amplius ex electione, sed quasi nihil aliud sit eorum intuitu dignum, omni studio omniq; intenta contemplatione cœlestia ac diuina meditantur, in illis agunt, in illis semper versantur, habitumque perfectionis efficiunt. Hi putant temperantiæ munus esse terrenarum cupiditatum omnino obliuisci: nec satis existimant esse eas comprimere nisi prorsus eas ignorent, fortitudinis autem esse existimant, passiones affectusq; omnes animi (quas ægritudines Cicero appellat) non solùm vincere, sed protinus nescire, vt scitè poëta ille ait: *Nesciat irasci, cupiat nil*: Iustitiæ verò officium putant, ita cum Deo diuinisq; mentibus sociari, vt illis perpetuo fœdere indissolubiliq; vinculo coniungatur. Hanc partem assecutum putant Heraclitum Ephesium, qui quum iuuenis esset, se nihil scire dicebat: deinde senior factus, nihil se ignorare affirmabat. Gloriabatur in primis se neminem audiuisse, sed ex seipso omnia didicisse, vt qui contemplationi intentus humana contemneret, & diuina tantùm meditaretur. Proinde aspectum hominum fugiebat, & in montibus versabatur. Obscurissimos libros de Theologia scripsit, & de natura vniuersi: primusq; affirmauit fore aliquando vt omnis mundus incendio interiret. Darius Rex cum per literas rogauit, vel libros, eos sibi per commentarios suos clariores redderet, vel ad se in suum regnum accederet: ipse verò vtrumque contempsit, & responsum etiam superbum reddidit, dicens, mortales omnes à veritate atque iustitia abhorrere, & auaritiæ vanæque gloriæ inseruire: se autem paucis esse contentum, idcirco ad Persas nequaquam accedere velle.

Heraclitus.

Vide Diogenē Laertium.

De

De tertio fœlicitatis contemplatiuæ gradu.

TIT. IV.

Tertius contemplationis gradus exẽplaris dicitur: is verò in mente consistit diuina, à quo exempla reliquarum omnium virtutum ordine quodam fluunt. Vt enim in formis atque figuris rerum est aliquid perfectius, quod in cogitationẽ cadit, quàm id quod oculis cernimus, ad cuius similitudinem atq; exemplar speciem quandam admirando ducimus: sic perfectarum virtutum speciem animo videmus in mente diuina esse, effigiem autem earum per imitationẽ quandam quærimus. *Ad imitationem Ciceronis in oratore circa principiũ.*

Eiusmodi formas Plato ideas vocat, easq; ait semper esse, & ratione atque intelligentia contineri, & nullis vnquam accidentibus variari: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec in eodem statu diutius permanere. Sicut igitur aliarum rerum in mẽte diuina ideã & quasi exemplar Platonicis rationibus esse cernimus, sic multò magis virtutum ipsarum effigies, & simulacra inesse credendũ est. Illic prudentia est mens ipsa diuina, temperantia, quòd eadem perpetua intẽtione cõuersa omnia moderatur. Fortitudo, quòd semper eadem est, nec variatur aliquando, nec mutatur. Iustitia autem, quòd per æuum, sempiternaque lege à perpetua operis sui continuatione non flectitur. Primus ergo gradus perturbationes animi omnino aufert, secũdus earum prorsus obliuiscitur, tertius verò non modò eas ignorat, verùm etiam (si dicere licet) nefas putat eas nominare.

Hanc contemplatiuam vitam Theophrastus miris extulit laudibus, pro qua cõtra Dicæarchum grauiter disseruit, qui τὴν ζωὴν πρακτικὴν, hoc est actiuam vitam longè magis laudauerat. Nunc autem superest altera pars, quæ actiua dicitur, in qua luctatio nostræ palæstre versabitur: hæc enim contemplatiua obscurior est, & acumine ingenij atq; ocio magis indiget: idcirco vel nõ vlterius propagãda est, vel in aliud tẽpus differenda. Proinde hæc in præsentia libasse sufficiat.

De actiua fœlicitate, & virtute ciuili.

Tit. V.

Archytam Plato hortatur ad vitam actiuam.

PLato quum ad Archytam Tarentinum scriberet, vt eum aliquando à diuturna contemplatione diuinarum rerum interpellaret, & ad ciuiles virtutes hortaretur, inquit: *Mementò non tibi soli te natum esse, sed partem patria sibi vendicat, partem ne essarij atq; amici, partem conciues tui, & vniuersum hominum genus, adeò vt perexigua pars tibi ipsi relinquatur.*

Aristoteles quoque ad hanc sententiam ait: *Homo non sibi soli vitam solitariam agat, sed parentibus, liberis, vxori, amicis, ciuibus etiam: quando per naturam homo ciuilis ac sociabilis est.* Hi magni discendi ac viuendi præceptores nos edocent, vt quanuis ardua magis ac gloriosa sit contemplatio illa soliuaga & ociosa, quæ humanis rebus relictis cœlestia solum speculatur, tamē hæc humiliora sequamur, quippe quę generi humano magis consulant. Sublimiores enim illi philosophi, qui cœlestia scrutantur, & terrena despiciunt, animi fœlicitate, quam per virtutem nanciscuntur, sibijpsis fruuntur, nullaque officia alijs impartiuntur.

Ciuiles viri.

Ciuiles autem illi, qui etiam per virtutem fiunt beati, inter homines versantur, vt decet animal sociale, Reipub. consulūt, Principibus adsunt, vrbes tuentur, parentibus, coniugibus, liberis, affinibus, necessarijs omnia necessitudinis officia exhibent, ciuium res gubernant, socios prouidentia liberalitateque protegunt, de quibus eleganter poëta dixisse videtur:

Virg. 6. Æn.

Quiq; sui memores alios fecere merendo.

Præclarè etiam, vt idem ostenderet, Cicero ait, nihil esse illi principi Deo, qui omnem mundum regit, acceptius, quod quidem in terris fiat, quàm concilia cœtusque hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. Harum rectores & conseruatores è cœlo profecti, illuc reuertuntur.

His igitur verbis consequens est, vt per terrenos virtutis actus iter etiam ad superos nobis pateat, vt

illis

illis quoque patet, qui contemplationi intenti, videntur quasi naturam humanam exuisse & hominẽ ex homine extraxisse. Hi nonnullis irrisioni sunt, qui dicant vesani esse hominis, quæ ante oculos sunt non cernere, & cœlestia speculari, vt ait anicula quædam ad sapientem Thalethem, qui in subiectum scrobem cecidit, quum astra contemplaretur. Optimè quidẽ de rebus humanis merentur illi, qui docent homines piè, sanctè, iustè, atq; innocenter viuere, neminem lędere, quæ sua sunt vnicuique tribuere.

De vitæ ratione primus omnium differẽdo docuit Socrates Sophronisci filius, Platonisque Præceptor, qui reliquit naturalem speculationem, cui philosophi penè omnes intendebant, vt qui duceret eam sine aliquo fructu esse, & officia vitæ nostræ minus adiuuare, illam autem nobiscum versari, & bona omnia nobis præbere. Hunc secuti sunt complures ex eius discipulis, qui relicta naturali contemplatione, huic morali tantum incumbebant, dicebantque inquirendum esse quid boni malíve nobis domi esset.

Sed ex ambiguo Socratis sermone, qui nihil omnino affirmabat, duodecim philosophorum sectæ ortę sunt, quarum singulæ diuersis finibus bonorum & malorum constitutis diuersas sententias statuerunt. Prima fuit Academia vetus, cui præfuit Plato, à quo discedens Arcesilas mediam constituit, Lacydes verò nouam, Aristippus Cyrenaicam, quam à patriæ suæ nomine appellauit, sicut Phocion Eliacam à sua, & Euclides quoque Megaricam à sua, Antisthenes qui in Cynosargi gymnasio docuit, Cynicæ nomen dedit, sicut Zeno Stoicæ à porticu in qua docebat, Clitomachus à præcipua eius doctrina Dialecticam appellauit, Aristoteles Peripateticam ab vsu deambulandi, Epicuream Epicurus à suo nomine nuncupauit, sicut Menedemus Eretriacam à patria sua. Ex singulis harum disciplinarum ea libabimus, quæ magis rei nostræ conducere videbuntur, in definitionibus verò auctore Cicerone Stoicos imitabimur, sicut in sentẽtijs veteres Academicos, & Peripateticos quoque, qui ab illis magna ex parte fluunt. Pyrrhonij autem

De quibus Gellius.

autem, qui σκεπτικοὶ à Græcis dicuntur, quasi quæstores & cōsideratores, à nobis negligūtur. Aliena enim refellere potius quàm sua probare nituntur. Sed iam res ipsa me vocat, vt de virtute ciuili generaliter pauca dicam. Deinceps autem de singulis eius speciebus vberius disserendum erit. Sed vt recto ordine procedamus, virtus primò definienda est, & ex multorum philosophorum varijs sententijs determinanda. Non enim omnes conueniunt, sed quisque præscriptum suum defendere nititur.

De virtute ciuili. TIT. VI.

Socrates. STOICORUM complures ex sententia Socratis sentiunt virtutem esse notionem aut scientiam earum rerum, quę secundū naturam sunt. Quam opinionem secutus Herillus summum bonum in scientia collocauit.

Posidonius. Ex hac etiam definitione Posidonius ait, rectè & secundum virtutem viuere nihil aliud esse quàm peritiam habere earum rerum, quæ naturam comitantur, & secundum easdem agere.

Zeno de virtute. Zeno in libro quem de hominis natura scripsit, ait eum naturam ducem sequi debere, & illius ductu viuere, quandò id sit secundum virtutem agere, nihilq; aliud sit virtus, nisi ad summum perducta natura.

Pythagoras. Pythagoras verò ait virtutem esse quandam naturalem harmoniam, cui recta omnia consonant.

Cleanthes. Cleantes virtutem esse sentit affectionem electionemq; animi naturæ consentientē, quæ per sese beatam efficiat vitam. Panętius duplicem fecit virtutem, contemplatiuam vnam, alteram actiuam. Alij triplicem, rationalem, naturalem, moralem.

Cicero. Lib. 5. de fi. bon. & ma. Cicero ex Academicorum sententia virtutem animi habitum esse dicit naturæ modo ac rationi consentaneum. Alibi autem quum de finibus bonorum & malorum loqueretur, dixit virtutem esse rationis absolutionem.

Aristoteles. Aristoteles autem vt primam illam Stoicorum sententiam euertat, ait: *Scire enim, in virtutibus parum*

aut

aut nihil est, vti & exercere, plurimum, vel totum est: sed hoc etiam in omnibus artibus omnibusque doctrinis dicere possumus, scientiam sine exercitatione parum posse. Antecedat igitur scientia, consequatur actio, ex qua habitus fiat, sic erit perfecta harmonia, hocque modo ex actione ipsa virtutes acquiremus. Homines enim iusta agendo iusti fiunt, modesta modesti, fortia fortes.

Virtus sanè voluntaria est, sicut & vitia. In potestate enim sunt nostra: possumus siquidem agere, & nō agere, vt nobis visum fuerit. Actus omnes voluntarij etiam sunt, eorum namq; domini sumus: hac quoque ratione habitus voluntarij erunt, in nostra enim potestate erat hoc vel illo modo vti.

Electio propriè est, quæ in nostro arbitrio sunt, vt ex quibusdam propositis vnum aliquod eligamus, adhibita ratione & cogitatione. Optimè Aristoteles definiuit quum ait: *Virtus est habitus electiuus in mediocritate consistens*. Mediocritas inter duo vitia versatur, quorum alterum excedit, alterum autem deficit. Fortitudo quum excedit, in temeritatem ferociamque incidit, quum verò deficit, in timorem ac formidinem. Liberalitas quum excedit, in prodigalitatem effusionemque incurrit: quum autem deficit, in parsimoniam atque auaritiam. Vnde prouerbium vetus est. *In rectè factis neque addi neque demi quicquam potest*. Excessu enim defectuque corrumpitur virtus, medio autem seruatur. Hæc est illa Pythagoreorum ratio, qui dicebant malum infinitum esse, bonum verò finitum, & alterum quidē perdifficile. Facilè est enim aberrare, difficile admodū illuc peruenire quò tendis. Nam, vt ait Hesiodus, *Ca. 6. lib. 2. Ethico.*

Quam facilè innumeras vitiorum amplectimur artes:
At via virtutis dura est, & anhela labore.

Hoc etiam sentire visus est Bion quū facetè ait, *facilè esse ad inferos viam, clausis enim oculis illuc peruenitur*. *Facetum Bionis dictum.*

Ciuilis ergo scientia, quam sapientiam possumus appellare, sic laborare decet, vt animum ab omni ægritudine vendicet, sicut medicina vt corpus ab ægrotatione liberet. Eius prima palæstra erit, animi virtute

tute

tute contra voluptatē doloremq; luctari. Voluptas ſiquidem nos ad improbitatem illecebraſque rapit, & doloris moleſtiæque fuga ab optimis præclariſque actionib. ſæpenumero nos auocat. Doloris enim vacatio tanti fuit olim apud pleroſque, vt in ea fœlicitatem collocauerint. Hieronymus Rhodius philoſophus temporibus ſuis peregregius, *ſummum bonum ſibi videri*, ait, *nihil dolere*: quam opinionem etiam Diodorus philoſophus affirmauit. Sed quia neutiquam in noſtra poteſtate ſitum eſt, vt omni ex parte dolore vacui ſimus, virtutis officium erit dolorem cōtemnere, non modò ex Stoicorū ſententia, qui duriores ſunt, ſed & ex Epicuri mente, qui ait paruum dolorem ferendum eſſe, & ex compenſatione voluptatis leniendum, magnum autem aut citò abire, aut hominem perimere.

Hieronymus Rhodius.

Gymnoſophiſtæ Indi illi ſapientes ex ſolo doloris contemptu laudem magnam adepti ſunt. Nudi enim niuem ac glaciem Caucaſi montis pererrāt, & quum ad ignem accedunt, non ingemiſcunt. Quocirca vt ad rem redeam, actiones noſtræ ſi ex virtute manabant, duces nobis ad fœlicitatem erunt: ſin verò à vitijs, in barathrum miſeriarum nos præcipitabūt. Proinde virtutis habitus Principem (quem humanitatis participem, & vitæ communis non ignarū fingimus) virum bonum efficiet, & tanta probitate præditum, vt & ſe ipſum, & omnes qui ſuo imperio parebunt in viam veræ fœlicitatis dirigat. Nam qui ſemitam ſibi ignorat, alteri viam monſtrare nequit, vt eſt in veteri prouerbio.

Ludibrio habitus eſt Sylla à bonis ac grauibus viris, vt qui cùm ipſe intemperātiſſimus eſſet, luxuque difflueret, ciues per leges ad frugalitatem ſobrietatemque reuocare niteretur: Lyſander autem contrà, ciuibus enim vitia permittebat, à quibus ipſe abſtinebat. Peccabat vterque: Sylla, quòd ſuo ipſe præſcripto nō obtemperaret: Lyſander autem, quòd ſe ipſo ciues ſuos deteriores faceret.

Lycurgus melius, qui nihil vnquam in alios ſtatuit, quod ipſe non antè ſeruauerit.

Virtu-

Virtutum alias intellectiuas, alias verò morales esse scribit Aristoteles. Sapientiam enim, solertiam, prudentiamque intellectiuas esse sentit: liberalitatẽ, modestiamque morales. Intellectiuæ à natura emanant, doctrina tamen excoluntur atque augentur. Morales autem à consuetudine & moribus proficiscuntur, vnde nulla moralium virtutum natura nobis insita est: sumus tamen ad illas natura apti, perficiũtur autem à consuetudine. Euclides Megarensis, & omnes eius sectatores, qui ab illius patria Megarici dicti sunt, vnam esse virtutem sentiunt, quæ pluribus nominibus appelletur ex diuersitate moralium officiorum. Panætius duas modò ponit virtutes, contemplatiuam scilicet, & actiuam. Stoicorum plerique tres, rationalem, naturalem, moralem. Plato, quem penè omnes comitantur, principales perfectasque virtutes quatuor esse statuit: prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam. Has Zeno principales virtutes appellat, quando singulis species quasdam subijcit, vt in sequentibus clarius lucidiusque explicabimus. Has alij artes, alij scientias esse voluerunt: contra quos Aristoteles acutissimè disputat, vt ostendat eas neque scientias, sed electiuos animi habitus in mediocritate existentes. Nos rẽ hãc in medio relinquemus, & nostrũ ordinẽ sequemur.

Ca.1. lib.1. & ca.vlt.lib.1.

Cap.6.lib.2. Ethic.

De prudentia & eiusdem speciebus.

TIT. VIII.

PRudentiam Plato causam ait rectè agendarum rerum. Aristoteles autem prudentiam esse dicit habitum cum vera ratione, qui in his rebus agendis versatur, quæ sunt homini bonæ, vel malæ. Stoici prudentiam esse dicunt scientiam bonorum & malorum, & mediorum. Quos imitatus Cicero ait prudentiã esse rerum bonarum & malarum & vtrarunque scientiam: quanuis idem sæpe dicat prudentiam esse humanæ vitę magistrã, vel artem vitę. Socrates omnes virtutes prudentias esse dicebat. Aristoteles hũc errasse ait, & cũ dicere debuisse, nullam virtutem absque prudentia esse.

Prudentia.

Cap 5 lib. 6. Ethico.

De inuentione lib.2.

tia esse. Apollophanes Stoicus tanti prudentiam fecit, vt hanc vnam virtutem esse putaret, quæ vel in se cunctas alias contineret, vel cui reliquæ omnes famularentur. Bion verò Boristhenites prudentiam dixit tantùm alias virtutes superare, quantum visus alios sensus antecellit. Quam quidem sic in senibus excellere ait, vt in iuuenibus fortitudo emicat.

Epicurus voluptatis assertor, omnium virtutum initium, & bonorum omnium maximum prudentiã esse dicebat, quæ in primis causas scrutaretur cur quidque eligendum, vel fugiendum sit: opiniones omnes tanquam vanas expelleret, quibus animus noster occupari vexarique possit. Humanarum quoque rerum omnium maximum atque optimum initium prudentiam esse affirmabat, à qua quidem virtutes omnes orirentur, quandoquidem iucundè viuere nihil aliud sit, nisi prudenter viuere, hoc est honestè & iustè agere. Id enim a sola prudentia docemur, iucũdam vitam non posse à virtutibus separari.

Ex A. Gellio cap. 8. lib. 13. Nonnulli veterum prudentiam propter excellentiam ipsam sapientiam appellauerunt. Qua opinione ductus Afranius in Togata dixit:

Vsus me genuit, mater peperit memoria.
Sophian vocant me Graij, vos sapientiam.

Sed communis philosophorum opinio est, sapiẽtiam vnam in se virtutes omnes complecti, sed prudentiæ munus principaliter in delectu bonorum & malorum versatur, bona enim expetenda ducit, mala autem fugienda. Hęc humanas omnes actiones regit, de rebus magnis ac dubijs alta ratiocinatione cõsultat ac deliberat, præterita præsentibus componit, & sic de futuris iudicat, adeo vt euentus rerum quasi præsagire ac prædicere videatur. Hæc vna fortunæ aditus occupat, qua ratione à priscis poëtis fortunæ domina dicebatur. Hipparchus verò & nonnulli alij astronomi affirmant prudentiam astrorum vim prę̨uertere, cuius quidem officium est, vt præsentia disponat, præterita meminerit, futura autẽ præuideat. Hæc non modò à felicitudine hominem abducit, verumetiam contra omnes fortunæ impetus armat.

Semper

Semper enim præcipit, quæ agenda vel non agenda sint. Quocirca non inscitè dicebant veteres, *prudentem virum fortunam suam semper in consilio habere, futuraq́; consilio ac cogitatione meditari*, vt de Theseo Tragico canebant cothurno.

Prudentia est Minerua illa, quam de Iouis vertice natam esse poëtæ non sine ratione fabulantur: ostendunt enim à mente, quæ in nobis diuina est, eam manare, per quam omnia circunspicere debemus, & in omnes partes oculos intentos habere. Hoc demonstrare volentes antiqui pictores, ita similitudinem huius Deæ pingebant, vt omnia aspicere videretur, & quemcunque se intuentem spectare. Eiusmodi Mineruam Romæ quondam pinxisse legimus Amulium Romanum pictorem, ex qua maximam meruit laudem, cùm quòd opus perfectum consummatūq; erat, tum quòd os in omnes intentum habere videretur, & quacunq; aspiceretur, spectantem se intentè admodum intueri. Fuit autem Amulius vir seuerus & grauis semperq́; togatus pingebat, quanquam in altissimis machinis esset, & crepidas assiduè gestabat: erat enim adeò delicatus, vt paucis diei horis pingeret, & diutius ab opere cessaret.

Minerua Iouis cerebro nata.

Minerua simulachrum.

Amulius pictor.

Prudentis viri officium est, quęcunque cogitat aut agit, recta quadam ratione metiri, nihil præter rectū agere, aut vlla ex parte optare: humanas actiones putare semper diuinis arbitrijs præsentibus agi, diuinisque consilijs gubernari.

Prudenti nihil horrendum, nihil formidabile videri potest: excubat enim semper animo, atque omnia præuidet, adeò vt nihil ei improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum. Atque ita acrem in omnes partes ingenij aciem intendit, vt semper videat sibi locum aliquem relictum esse, in quo sine molestia atque angore degere possit, vt quemcunque casum fortuna inuexerit, hunc aptè quieteque perferat. Et sic semper pacatus erit, vt nec tabescat molestijs, nec timore frangatur, nec futili lætitia deliquescat. Non appetet quippiam, aut optabit, aut futurum omnino sperabit, aut fir-

mum sibi pollicebitur, ne si id defuerit, à spe decidisse iniquo animo ferat.

Prudentia intellectiua. Prudentia quidem intellectiua est virtus, idcirco ab ingenij acumine in primis manat, augetur memoria, crescit doctrina, & rerum experientia perficitur. Prudens ante omnia vt sibi ipsi rectè consulat opus est, aliter nec alijs sapere videretur: hæc est sententia illa Euripidis quũ ait: μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. hoc est odio habeo sapientem, qui sibiipsi non est sapiens: quibus verbis vsum legimus Alexandrum Magnum in familiarem suum quendam petulantiorem, & etiam aliâs in Callisthenem philosophum. *Euripides.* *Alexander.*

Memoria. *Mithridates.* Memoria Reges ac Principes plurimùm commendat. Mithridates duarum & viginti nationum quibus imperabat, varias linguas adeò callebat, vt singularum oratores palàm audiret, & responsum sine interprete vernaculo suo quibusq; sermone seorsum redderet. Cyrus Persarum Rex singulos quosq; militum suorum, qui penè innumerabiles erant, proprijs nominibus ac cognominibus appellabat. Crassus quoque prædiues ille, quum Asiæ præesset, quinq; Græci sermonis differentias didicit, vt qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius sibi redditum audiret. Sed ego memoriam naturalem optarem. Ea enim quæ arte capitur, aut ex imaginibus accersitur, tempori seruit, & recitationibus actionibusque aptior est quàm quotidiano vsui: nam dilutionibus, & pharmacis memoriam cieri vix mihi persuadere possum, licet Ammianus Marcellinus vir doctus & elegans eiusmodi verba protulerit. *Cyrum Regem, & Simonidem lyricum, & Hippiam Eleum ideò memoria valuisse legimus, quòd epotis quibusdã remedijs id impetrarint.* *Cyrus.* *Crassus.* *Ammianus.*

Ingenium. Ingenium autem prudentis, Stoici esse dicunt habitum celerem officij inuentorem. Alij dicunt ingenium vim animi esse, qua aliquid inuenimus, quod à nemine didicimus. Peripatetici autem definiunt ingenium vim quandã naturaliter animis insitam, suis virib. præualentẽ. *Consilium.* Consilium verò Stoici esse dicunt scientiam inspiciendi quæ & quomodo se quispiam

geren-

gerens bene & vtiliter agat. Vel consilium est aliquid agendi aut nō agendi excogitata ratio, vt ait Aristoteles. Plotin⁹ Platonicus quū de virtutib. ciuilib. scriberet, eiusmodi species prudentiæ subiecit, intelligentiam, circunspectionem, prouidentiam, docilitatem, cautionem: quibus Peripatetici, & veteres Academici addunt sagacitatem, versutiam, calliditatem, astutiam, ęquitatem, de quarum singulis seorsum dicendum erit, primò pauca de ratione, quæ (vt arbitror) prima in ordine censenda est.

De ratione siue ratiocinatione.

TIT. IX.

RATIO est auriga, magistra & quasi domina omnium humanarum actionum, sine qua nihil rectè agi, dici, aut excogitari potest. Hęc pręcipua est quę nos secernit à belluis, & ad numina ipsa proximè vt accedamus efficit. Quæ etsi per naturam nobis indita est, doctrina tamen & vsu perficitur, adeò, vt nihil ei desit, quod ad perfectionis cumulum possit accedere. Ratio (vt Cicero definit) est gerendorum ordo ex causa venientium: vt quid quo loco facias, aut dicas intelligas causam. *Ratiocinatio.* Nunc accipimus animi impulsionem ad aliquid agendum. Aristoteles quum de prudentia tractaret, hanc speciem non rationem, sed ratiocinationem appellauit. Cicero ratiocinationem esse dicit diligentem & consideratam faciendi aliquid aut non faciendi excogitationem. *De inuentione, lib. 2.* Et sanè optimè definit. Nam si prudentia cernitur in delectu bonorum & malorum, quod omnes consentiūt, prudentis erit viri bene consulere in his quæ bona & vtilia sunt, & generaliter in omnibus quæ ad totius vitæ statum pertinent, quod quidem à ratiocinatione proficiscitur. Sed si rectè cogitamus, omnis ratiocinatio omnisq; diligens consultatio, à ratione manat. *Omnis ratiocinatio est cōsultatio.* Proinde minus admirandum est alterā pro altera sæpe poni, sed ratiocinatio nonnunquam ponitur pro perfecta argumētatione, quæ accōmodatione assumptionis ad id quod propositū est, elicit conclusionē.

Prouerbium. Ex priore significatione ortum est prouerbium vetus, quo dicitur: *Tardè consulendum esse, celeriter autem agendum.* Hæc ratio, siue ratiocinatio (de nomine enim non est controuertendum) animum Regum ac Principum promptum semper ad optimè sentiendum, prudenterque consulendum reddit, & eos diligentes excubitores pro omnibus efficit. Nam si priuatis ciuibus satis est si sibi ipsis, si familiæ, si necessarijs rectè consulunt, id Regibus neutiquam sufficit, quorum prudentia ciuitates, populi, nationesque reguntur. Vt enim corporis membra mouet cor, & animi partes irrationales subigit mēs & in vniuerso Deus omnia regit, sic Rex ipse multitudini sibi à Deo creditę expedit vt imperet, adeo vt seipsum & alios quosque, quantum per eum fieri potest, in viam fœlicitatis dirigat.

De intellectu siue intelligentia.

TIT. X.

Intellectus, & intelligentia, quid differāt. INtellectus, quam nonnulli intelligentiam appellant, huic proximus accedit. Sunt enim qui hæc duo verba inter se differre putent, vt sit intellectus animi potentia qua intelligimus, intelligentia autem actus ipse intelligendi: sed eam animi vim Stoici dicūt esse, per quam ea planè & sine fallacia perspicimus quæ sunt. Eius proprium munus est verum falsumq; discernere, & cauere diligēter ne animus à sensu corporeo decipiatur, qui ea nonnunquam sentit, quæ à veritate longè aliena sunt, vel non sentit quæ sentire deberet. Desidia, incuria, hebetudo sæpe ei obsunt, sed præter cætera omnia, malæ animi perturbationes, malique mores sensuum veritatem obscurant.

Certissimus omnium sensuum tactus habetur, visus autem acerrimus: in quo quidem magna animi vis cernitur. *Oculi animi indices.* Oculi nanque indices animi sunt, per quos homines clementiam, misericordiam, amorem, odium, iram, lætitiam, tristitiam, & eiusmodi omnes affectus ostendūt, magisq; eos augent. Certiora enim

sunt

ſunt quæ cernimus, quàm quæ audimus. Decipit tamen ſæpenumero viſus non modò hebetes atq; inertes, ſed acutiſſimos quoque & ſolertiſſimos, quod vel ex hoc vno exemplo patebit. De pictura certamẽ aliquando fuit inter Zeuxim, & Parrhaſiũ: erant enim ætate æquales, & artis ſtudio inter ſe æmuli: itaque Zeuxis pictas à ſe vua, in ſcenam detulit tanta ſimilitudine, vt ad eas edendas aues aduolarent. Parrhaſius autem pictum protulit linteum, ſuper quod leuiſſimo penicillo tenuiſſimum velum duxerat, adeò ſimile, vt verum omnibus eſſe videretur. Tum Zeuxis iudicio auium elatior, illum rogauit, vt remoto velo picturam oſtenderet: riſit Parrhaſius, & comiter in illum cauillatus eſt, qua ex re errorem ſuum intellexit Zeuxis, ingenuoque pudore percitus, victoriam illi præbuit. Facetè ait: *Ego heri aues decepi, tu verò hodie me artificem feſelliſti.* *Certiora quæ cernimus, quam quæ audimus. Zeuxis vua. Parrhasij linteum. Ex Pl. c.10. li. 35. in prin.*

Ex quinque ſenſibus, quos natura animalibus tribuit, qui ſunt viſus, auditus, guſtus, tactus, odoratus, quos Græci ὄψιν, ἀκοὴν, γεῦσιν, ἐπαφὴν, ὄσφρησιν appellant, duo ſunt quibus homo cæteris præſtat, tactus ſcilicet & guſtus: in reliquis autem ſuperatur à multis. Aquilæ & lynces clarius cernunt, vultures & canes ſagacius odorantur. Talpæ liquidius audiunt, obrutæ terra, tam ſurdo ac denſo naturæ elemento: præterea omni voce in ſublime tendente, humanum ſermonem audire dicuntur, qui ſi de eis fuerit, vt intelligunt, fugiunt, altiuſq; penetrant: niſi ficta ac vana ſint quæ de earum natura ſcribit Plinius ex veterum Græcorum auctoritate. Nos verò in homine non quærimus hæc tam ſublimia: ſatis ſunt nobis cõmunes ſenſus, quos natura humano generi præbuit. Cernat igitur intellectus per veram mentis ratiocinationem rei ad quam ſenſus accedit veritatem, ne appetitus deinde ea ſequatur quæ vitanda ſunt, aut fugiat ea, quæ capeſſenda eſſent, ex quo quidem ſequeretur mala electio, quæ rei agendæ malum principium exhiberet. *Senſus quib. homo cæteris præſtat, quibuſq; vincitur. ca. 69. lib. 10.*

Optimè Peripatetici definiunt electionem intellectum appetitiuum, Nec errant Zenonij, qui dicunt,

electionem appetitum esse intellectiuum. Per hos igitur gradus vir prudẽs progreditur ad agnitionem veritatis, & ad optimi consilij actiones, & sic inueniet Mineruam illam, quam de Iouis vertice natam esse sapienter poëtæ scribunt, quæ & armata & inermis semper Regibus ac Principibus præsto aderit. Qui enim malè consulunt, sibi ipsis exitium parant: vera est Hesiodi sententia, quum ait in opere cui titulus est, ἔργα καὶ ἡμέραι:

Οἱ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ τεύχων.
Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.

hoc est,

Malũ consiliũ consultori pessimum.

Noxius ipse sibi est, alium qui lædere quærit.
Consultum male, consultori pessima res est.

Quinetiam inconsultè ac temerè agẽtes fortunę se non rationi subijciũt, cui quidem minimè credendũ est. *Solet enim fortuna eos, quos plurimis beneficijs affecit, ad duriorem aliquem casum reseruare*, vt eleganter ait Cęsar.

Elegãs Cæsaris sententia.

Sylla, qui fortunatus haberi & vocari gaudebat, virtuti suæ minimè se confidere fatebatur, neq; etiam amicos se in consilio adhibere ostẽdebat, vt qui sæuitiæ deditos nullos haberet. Putabat tamen sibi amicos esse adulatores, quosdam qui eius immanitatem laudabant, & temeritatibus omnibus assentiebantur. Roscius Comœdus, & Sorex Mimorum princeps, & Macrobius Bacchanalium cantor, quem formę nitor ei conciliauerat, tres erant intima familiaritate Syllæ coniuncti, & qui apud eum plurimum poterant.

Tres Syllæ familiares.

Nero.

Nero autem amicos omnes trucidabat, ne de se verum ab eis audiret. Verebaturque illorum aspectum in rebus turpibus ac scelestis, quas quotidie cõmittebat, studebatque eos è medio tollere, tanquam importunos arbitros suorum scelerum, vt cum turpibus suique simillimis securus sine reprehensoribus versaretur, quos solos muneribus atque officijs quotidie exaggerabat. Proinde Aurelio Cottę & Atherio Antonio annuam pecuniam statuit, vt eorum luxuriam foueret: prodegerant namque per luxum & ingluuiem amplissima patrimonia, nec amplius quod absu-

absumerent habebant. Non tamen eiusmodi operæ precium, nec talem disciplinarum ac consiliorum mercedem accepit sanctissimus atque eruditissimus eius præceptor Seneca, sed sectis venis per omnes corporis artus, & nec pressus pauore sanguis tardius flueret, præferuidi balnei calore confotus necatur, ne senis effœti, qui vltra ætatis metas decurrerat, fatalem exitum diutius expectaret. *Seneca mors.*

Timotheus Atheniensis vir consilio ac rebus gestis præclarus, omnia virtuti, non autem fortunæ tribuebat. Et quum aliquando rem in bello prosperè gessisset: *Mementote* (inquit) *viri Athenienses, in hoc tam fœlici prælio nullam sibi fortunam partem vendicare posse.* Atquiquum obtrectatores eius tabulam pictam circunferent, in qua fortuna cernebatur illo dormiente retia vrbibus circumponere, vt illis sine virtute aut viribus potiretur, molestissimo id animo ferebat, quandoquidem virtutem ac prudentiā sequeretur, non autem fortuitam quandam temeritatem. *Timotheus Atheniensis,*

Audacia sine consilio (vt vulgò dicitur) semel aut iterum fortunata esse potest, demum autem omnia euertit. Fortunam potius auaritia ductus, quàm prudentiam videtur secutus M. Crassus, quum iam sexagenarius exercitum in Parthos gentem ferocissimam duxit, multis optimis ciuibus indignè id ferentibus, quòd prædæ auiditate ad eos populos oppugnandos proficisceretur, qui non hostes Romani populi, sed socij potius & amici extitissent, & præsertim quum Acteius pontifex in eum diras execrationes caneret, & cunctis imprecationibus deuoueret, quibus obnoxij diuino iudicio damnati esse putabantur. Sed quum grandis natu esset, & non integræ omnino valetudinis, inter iuuenes se deputabat. Quinetiam quum exercitum duceret, iter per Galatiam fecit, quo loci Deiotarum Regem offendit operi intētum, quòd noua mœnia metiretur: in quem Crassus mordaciter cauillatus est, dixitq́;: *Duodecimam iam diei horā agis ô Rex, & nouam vrbē statuis?* erat enim octogenarius Deiotarus, cui tū ille vicissim subridens ait: *At* *M. Crassus.* *Deiotarus.* *Crassi & Deiotari mutua scommata.*

tu ne matutinus quidem ô Imperator cum exercitu in Parthos festinas.

Sed Principum intelligentiam plurimum adiuuāt amicorum consilia, nec eos pœniteat inferiores etiam consulere, & præcipuè in rebus arduis, quanuis ipsi quoque prudentissimi sint: ex tot enim philosophis, qui per omne æuum extiterunt, nemo vnquam inuentus est, qui se omnia scire profiteretur. Et ille sapientior iudicandus est, qui pauciora ignorat. Optimi quidem gubernatoris esse duco, in maximis tempestatibus vectores etiam consulere. Hac in re communis omnium parens natura, nouerca potius nobis, quàm mater extitit. Quisque enim in suo negocio hebetior est, quàm in alieno. Et medici ægrotantes, alios medicos sibi adhibent. Sunt etiam quidam qui sapiunt, sed serò: nam aut hebetiores ingenio sunt, aut dum cunctatiores in deliberando existunt, opportunitatem rei agendæ amittunt. Occasio enim est illa, quæ negocia omnia rectè perficit. Tardè intelligentes vt carperet Accius poëta, tragœdiam scripsit, cui equo Troiano nomen dedit, in qua docuit tempori adesse oportere, & obtusi fuisse ingenij belli machinam post euersa Pergama cognouisse. Persicum prouerbium fuit: *Stolidi hominis esse, ex noctis vmbra solis lucem cognoscere.*

Equus Troianus tragœdia. *Prouerbium.*

Euagoras. *Conon.*

Euagoras Cyprius Rex multis virtutibus ornatus erat, adeò vt complures Græcorum clari & honesti viri propriam patriam relinquerent, vt ab eo regerētur, ad quem etiam Conon vir tanti nominis relictis Athenis se contulit, putans Regem illum salutis suæ præsidium fore firmissimum. Hic enim Rex omnia amicorum consilio gerebat, dicens se malle ex amicorum consilio optimè regere, quàm in se solum omnem prudentiæ laudem conuertere, qua ex re hoc assecutus est, vt omnes qui illuc accederēt, longè magis fœlices eos qui eiusmodi Regi parerent, esse arbitrarentur, quàm eū ipsum qui imperabat, & tanta bona illis impartiebatur. Neronis in se animū & futurā tempestatē præuiderat Seneca, de quo modo dicebam, veniamq; discedendi molestè admodū postulauerat;

Nero. *Seneca.*

uerat: sed Nero blandis simulatisq; verbis rem excusabat, vt arbitrum scelerum suorum perosus perderet. Dicebat autem Seneca: *Atauum quidem tuum Octauium Augustum fœlicißimum Principem memoria teneo, potestatem fecisse C. Mæcenati & M. Agrippæ clarißimis & optimis viris, vt optatum ocium assequerentur, quum alterum bellorum socium, alterum maximis in rebus comitem & adiutorem habuisset, vtrumque de se optimè meritum amplißimis præmijs exornasse. Me quidē his adæquandū minime censeo. sed quemadmodum quæ suæ virtutis erāt illi suo Principi exhibuerunt, ita ego tibi quæ potui, quæq; habui, animo integro & fide summa persolui.* Cui Nero quū secedendi veniam negaret, fallacissimis verbis responsum ad hanc sententiam reddidit: *Non video Seneca modestiæ tuæ esse inde laudem quærere, vnde omnino infamia oriatur.* His & eiusmodi frustrationibus hominē illusit, donec & imponeret vt optabat, & ad destinatū exitiū ꝓduceret.

De circunspectione. Tit. XI.

CIRCVNSPECTIO huic tertio loco succedit, quæ est considerata omni ex parte animi ratio, circa ea quæ agenda sunt. Hæc circunspectio in conseruandis vrbibus ac regnis magnis periculis ingruentibus maximam laudē semper meruit, & in pace quidem ea meditatur, quę ad ciuiū concordiam, Regis obsequium, ac beneuolentiā pertinēt: & vt nihil in difficultatib⁹ rerum ac temporū desit, præuidet: ac sicut optimus gubernator plagas omnes cœli circumspicit, vt ad omnem vim ventorum semper paratus sit, sic Princeps se munit contra aduersa omnia, in bello autē circunspectio fortunæ vim atque impetum præripit, Martis dolos cauet, vitat, intercipit, prudenter dictis auscultat, nec per temeritatem committit, vt quicquam pœnitendum agatur. Qua virtute nisi caruisset Q. Cepio consul contra Cimbros, dictis collegæ sui Cn. Metelli obtemperasset, nec tam temerè contra ferocissimos barbaros irruisset, & vno prælio octoginta Romanorum millia cædi occisioniq; tradidisset, vt se re-

Circunspectio.

Q. Cepio.

seruaret ex tanta clade, & Romam perfugeret, vt perpetuo carceri addiceretur, & cum irrisione atq; contemptu omnium in tenebris tabesceret.

Hæc virtus tum præcipuè cernitur, quum certamen non æquis viribus ineundum est, sed cum potẽtioribus dimicandum, vbi hostium vires prælium detrectando potius quàm aperto Marte decernendo conterantur, vt factum fuisse cernimus contra Hannibalẽ, cui impares Romani omnino esse videbãtur: eius namque exultantia atque ferocia, consilio ac mora potius, quàm temeritate & audacia confringenda fuit. Testis sit C. Flaminius, qui fauente plebe consul factus tanta insania elatus est, vt nihil nisi de certamine cogitaret, quem quum Pœnus cerneret nihil circunspicere, sed inconsultè solis viribus & audacia exultare, ad Thrasymenũ lacum insidijs excepit, & eum cum omni exercitu profligauit. Quæ plaga quanta fuerit populo Romano, euentus aliarum rerum è vestigio docuit: furentes enim Imperatores ac Duces facilè admodum insidijs hostiũ excipiũtur, & dum nihil circunspiciunt nisi quod ante oculos habent, summam rerum extremis periculis obijciunt. Romani eiusmodi cladibus conterriti, Fabio Verrucoso (cui deinde ob virtutem Maximo agnomentum fuit) reliquias desperatæ Reipublicæ permiserunt. Erat enim Fabius vir dignitate ac prudentia præstans, & in rebus gerendis adeò circunspectus, vt cũctantior quàm pugnacior haberetur: quæ quidem virtus exultantiam Hannibalis compressit, adeoque detriuit, vt planè docuerit Hannibalem non audacia ac ferocia, sed consilio ac mora vinci posse. Præclarè Silius Italicus ait:

Flaminius.

Fabius cognomento Verrucosus.

Punicorũ l. 7.

Ac ni sacra seni vis, impressumq; fuisset,
Sistere cunctando fortunam aduersa tuentem,
Vltima Dardanij transisset nominis ætas.

Hac virtute Fabium preferre videtur cunctis Imperatoribus Romanis, addit enim:

Summe ducum, qui regna iterum labentia Troiæ
Et fluxas Latij res, maiorumq; labores,
Qui Carmentis opes, & regna Euandria seruas:

Sur-

Surge age, & emerito sacrum caput insere cœlo.

Sed postquã populus Romanus animaduertit lento Fabij certamine & mõtanis insidijs Punicum furorem iam aliqua ex parte compressum, & præclusos fortunæ atque hosti omnes vincendi aditus, statuit viribus etiam decernendum esse, & ferro aciem reddendam. Proinde Marcellum virum acrem ac strenuum, & Romanorum omnium pugnacissimum, Fabio collegam designauit, vt quasi manũ consilio adderet, & sapientiæ vires adijceret. Fuit enim Marcellus ad omne certaminis genus exercitatus, nullumque prouocatorem, nullamq; pugnam vnquam detrectabat. Et collatis signis varijs cum hostibus, vndequadragies prospero marte certauit, vt inter omnes historicos conuenit. Hic Imperatori callido ac circunspecto additus, qui ad tuendum imperium potius quàm ad vlciscendas iniurias idoneus esse videbatur, vires atque animum adiecit, vt optimo temperamento rem Romanam tot cladibus afflectam simul restituerent atque instaurarent. Quod quidem breui tempore effectum est, adeò vt omnes dicerent, Reipublicæ optimè consultum esse, vt iam Fabius clypeus, Marcellus autem ensis Romani imperij haberetur. Et Hannibal ipse inter iocandum militibus suis dicebat, se Fabium vt militiæ præceptorem, Marcellum autem vt pugilem formidare.

Sed quanto pluris facienda sit cauta & circunspecta ratio quã fortuita ac prospera audacia, ex vtriusque euentu facilè iudicari potest. Fabius enim omnibus muneribus functus, extremũ vitę diem senex admodum placidè in proprijs laribus peregit, & magna cum gloria quasi seruator ac pater patriæ sepultus extitit: Marcellus autem iam quinquies consul quum hostem explorare vellet, Hannibalis insidijs circumuentus perijt. Cui Pœnus mortuo anulũ quasi virtutis præmium è digito eripuit, eiusq; cadauer splendidè ac magnificè cremari iussit, & reliquias ac cineres Romam ad necessarios eius referri. Sed haud scio an vera sit sententia illa Silij poëtæ clarissimi:

Et pace & bello cunctis stat terminus æui,

Extre-

Extremumq; diem primus tulit, ire per ora
Nomen in æternum paucis mens ignea donat,
Quos pater æthereis cœlestum destinat oris.

De prouidentia. TIT. XII.

Prouidentia.

PRouidentia huic finitima est, quæ quidē vis quędam animi esse dicitur, per quam futurum aliquod antequam factum sit præuidemus. Chilo Lacedæmonius dicebat, futurorum prouidentiam prudenti viro quadam ratione animi occurrere pro virtute quam in se habet, vt ostenderet tantum cuique prudentiæ esse, quantum virtutis in se fuerit. Græci hanc προμηθείαν appellant, quam Epicurus pro numine colendam censet, vt quæ ministra fuerit summo Deo in mundi rerumq; omnium creatione atque ordine, sitque omnium humanarum rerum auriga ac domina.

Chilo Lacedæmonius.

Optimè certè fabulati sunt veteres poëtę, qui dicūt primam filiarum summi Dei prouidentiam extitisse: de hac virtute Panætius librum scripsit, quem à Polyxeno Cicero per Atticum rogauit.

Panætius.

Magna prouidentia vsi sunt Romani in re bellica, & præcipuè inhorrente Gallico tumultu, quod peregrino verbo Celticum bellum nuncupabant, in quo & senes & sacerdotes etiam in armis esse oportebat: & thesauri publici cum execratione in ærario recondebantur, vt à nullo promerentur, nisi Celtico insurgente bello. Verùm Iulius Cæsar cùm illos militibus suis permisit, Celtas à se victos asserens, vrbem ab execratione liberam esse ait. Hæc quidem virtus in Regibus, Imperatoribus, Ducibus, Principibus, magnisque viris maxima esse videtur, & adeo admiranda, vt quasi diuinos eos putemus, qui hoc prouidentiæ munere præditi sunt.

Nec quippiā est quod maiorē mortalibus auctoritatē gratiamq; conciliet, quàm vera futurorū præsagitio, quæ quanquam ingenij acumine & mentis agitatione nobis infunditur, tamen doctrina & studijs disciplinarum plurimum augetur, & exercitatione

maxi-

maximarum rerum perficitur. Hac autem virtute præstitit præter cæteros Romanos Imperatores Q. Fabius Maximus, de quo etiam Silius poëta cecinit.

Prouidus hæc ritu vatis fundebat ab alto
Pectore, præmeditans Fabius surgentia bella.

Numam Pompiliũ prouidentiæ fama (qua inter Sabinos pollebat) ex priuato viro ac penè rustico Regem Romanorum effecit, quam etiam vt Romę propagaret, & quasi diuina auctoritate firmaret, Egeriã Nympham coniugem se habere simulauit, & nocturna sacra agere, futuros euentus discere, & quæ è Republica essent doceri. Qua quidem arte Romanos adhuc rudes, & prædæ reiq; bellicæ intentos, ad iustitiã, pietatẽ, mansuetudinemq; redegit. Et studia pacis adeò omnib. persuasit, vt eo regnante neq; seditio aut tumultus Romæ extiterit, & Iani templũ tres & quadraginta iuges annos clausum manserit. Vetustissimi omnes qui gentibus imperabant, quiq; habenas terrarum tenebant, vt prouidi magis viderentur, auguria se tenere profitebantur, vt qui arbitrarentur, & sapere & futura præuidere regium esse. *Numa Pompilij prouidentia.*

Præbuit multum auctoritatis huic arti apud veteres Romanos Accius Nauius, qui multa prædicebat: verùm Tarquinius Priscus tentandæ artis gratia hominem rogauit, num quod in præsentia cogitaret, fieri posset? tum respondente illo, *Etiam. Cogitabam* (inquit) *te hac nouacula cotem hanc præcidere*: tum Nauius illam arreptam paruo labore quamprimùm secuit. Quo miraculo omnes perterriti, fidem huic arti quã maximam adhibuerant. Hinc collegium augurum apud Romanos principio constitutum est, quod futuri prouidentia multa in Repub. ex religionis auctoritate mouebantur, sicut in Gallia Druydæ, qui augurio & coniectura periti futura multa prędicebant: sic etiam apud Persas Magi, qui in fano quodã certo statuteq; tempore commentandi colloquendiq; inter se causa conueniebant, vt prouidentia sua populos præmonerent, quid facto opus esset. Quorũ sapiẽtia tanti habebatur, vt nemo Persarũ Rex esse posset, qui non antè magorum scientiam perdidicisset. Reges ac du- *Liuius. lib. 1.* *Augurum collegium.*

ac duces aliarum gentium futurorum præſcientiam profitebantur, & alij augurijs, alij extiſpicijs, alij coniecturis futuros præcinebant euentus.

Amphilocus & Mopſus diuinandi peritiſſimi habiti ſunt: hi (vt Cicero ſcribit) Reges Argiuorum fuerunt, & vrbes in ora maritima Ciliciæ condiderunt. Calchantem autem claſſium ducem fuiſſe Homerus docet. Et Priamum Aſiæ Regem, Helenum filium & Caſſandram filiam diuinandi peritos habuiſſe: alterum auguriis, alteram diuina quadam incitatione ac permotione. Cicero etiam dicit Pythagoricos non modò Deorum oracula obſeruaſſe, ſed hominum quoq; prædictiones, quæ omina appellamus. Hæc tātum valere putabant priſci, vt omnibus rebus agendis, quod bonum, fauſtum, fœlix, fortunatumq; eſſet, præfarentur: rebusq; diuinis, quæ publicè fierēt, vt fauerent linguis imperabatur: hoc verbum non (vt pleriq; exiſtimant) à fauore trahitur, vt ait Stoicus noſter Seneca, ſed ex eo ſilentium præcipitur, vt ritè peragi poſſit ſacrum nulla mala voce obſtrepente. Oraculū verò eodem auctore nihil aliud eſt niſi voluntas diuina, ore humano enunciata.

Omen.

Fauere.

Sed quorſum hæc augurum diuinatorumq; commemoratio? Vt oſtendam me nullam diuinationem mortalibus permiſſam eſſe opinari, ſed prouidos ac prudentes viros, vt fidem facerent eorum quæ prædicerent, vtq; ſibi magis durioribus illis ſeculis homines auſcultarent, ſimulaſſe ſe augures diuinosq; eſſe, & numinum afflatu ea præfari, quæ acumine ingenij, doctrina, ac ſapientia prædicebant.

Epaminūdas.

Sed Thebanus Epaminundas, & Athenienſis Pericles, duo clariſſimi Imperatores, diuinationes & oracula omnia velamenta formidinis atque ignauiæ eſſe putabāt, vt quoties certamen detrectare vellent, dicerent ſe vel inter quietem monitos ne pugnarent, vel malo aliquo omine abſterritos, vel aliqua religione prohibitos. Facetè Accius tragœdus ait: *Nihil credo auguribus, qui aures verbis ditant alienas, ſuas vt auro locupletent domos.*

Citatur à Gellio.

De docilitate. Tit. XIII.

Docilitas quinta est earum specierum quæ prudentiam comitantur, quæ dicitur esse quædam animi vis, qua facilè docemur, & facilè intelligimus ea quæ nobis ab alijs exponuntur. Hæc species in Regibus principibusq; valde optanda est: eorũ nanque aures multis vt semper pateant opus est, & illis nonnunquã, qui pudore prohibiti vix ea quæ sentiũt aut cogitant, exprimere valeant. Atque aliquos aliquando audiunt, quibus neutiquam auscultandum sit: meditati enim aliunde veniunt, vt dicitur, & vafrè simulateq; loquuntur, aut implicito ambiguoq; sermone optimos viros sæpè decipiunt. Docilitas verò efficit, vt & quę minus expressa sunt Principes percipiant, & quæ versutè callideque dicuntur caueant. *Docilitas.*

Alcibiades facili fuit ingenio & docilis adeò, vt diuersis moribus facile consuesceret. Nam quum in Lacedæmonia versaretur, grauis & seuerus esse videbatur, & bellator insignis: sermone verò, habitu ac moribus vix ab indigenis dignoscebatur: in Ionia autem, iners, delicatus, ac mollis erat, & voluptatib. diffluebat, adeò vt omnes eum Iouem dicerent: & in Thracia Thracem; sic equitando, potando, atque alijs moribus illorum consuetudinem imitabatur.

M. quoque Antonius docili admodũ ingenio fuit, vt qui facilè sermonem moresq; alienos disceret, & quasi seipsum interpolaret faciemq; denuo fingeret. Namq; (vt dicebant Alexandrini) quum inter Romanos versaretur, tragica vtebatur persona: erat enim tunc seuerus & grauis: inter Aegyptios autem comica, quando & mollis & effœminatus esset. *M. Anton.*

Mithridates quoque vt summa fuit memoria, ita perfacili etiam docilitate omnibus in rebus, vt ad id natus esse videretur, quodcunque ageret. Sunt tamen qui dicant docilitatem, & dicendi facilitatem, memoriæ obesse: hoc enim natura nobis inditum putant, vt qui ingenij acumine præstant, celeriter accipiant quæcunque volunt, sed illorum quamprimùm obli-

obliuiſcantur: qui verò tardiores ſint, cum labore perdiſcant, ſed diutius reminiſcantur. Scripta enim in glacie facile dilabuntur, in marmore autem perpetua ſunt.

Demoſthenem ſcribunt docilitate parum valuiſſe, memoria autem ac diligentia plurimum. Demadem verò contra natura excelluiſſe, fuiſſe tamen negligentiorem: quum enim agebat, non modò totius populi laudem, verùm aſſenſum plauſumq; aſſequebatur. At poſtquam perorauerat, rogantibus eadem ſcripta edebat, quæ adeò diuerſa deterioraque eſſe videbantur, vt vulgo clamarent, Demadem omnes illudere, vt qui alia exhiberet, quum Demoſthenes, eadem ederet quæcunque ageret. Sic etiam pleriſque alijs vſu venire cernimus.

De cautione. TIT. XIV.

Ex Cic. Tuſc. quæſt. lib. 4.

CAVTIO nunc ſe nobis offert, cuius proprium munus eſt declinare à malo cum ratione. Hæc virtus aditus nocendi fortunæ obſtruit, & occaſiones damnum inferendi hoſti præripit. Nihil enim in re bellica inſperato opere potentius eſſe dicebat Cæſar.

Quocirca omnia cauenda prǽuidendaque eſſe arbitrabatur, ne quando ſi quid aduerſi accideret, dicẽdũ ſit: *Non putabam*: quo nil turpius ab Imperatoribus ac Ducibus dici poſſit. Sæpe enim hoſtes ex inimicorum incuria audaciã ſumunt, & occaſionem rei bene gerendæ nanciſcuntur. Ex inſtituto Cæſaris ſemper duæ legiones pro caſtris excubabant, & in armis rebus ſubitis & improuiſis confeſtim præſtò aderant. Plures etiam partitis temporibus in opere erant, ne quid impræmeditatum improuiſumq; accideret. Errata enim in bello nec gratiam nec veniam expectãt, præſto, ſiquidem vltor adeſt, qui occaſionem rei bene gerendæ nunquam ſibi eripi permittit.

Cautioni contraria eſt temeritas, quæ quidem rationi nequaquam obtemperat, nec dictis amicorum auſcultat. Et ſicut illa Reges ac Duces omnibus mor-

talibus conciliat, gratosq; efficit, sic hæc eosdem admodum odio inuidiæq; obnoxios reddit. Pompeius ex hoc etiam habitus est incautior, quòd initurus Pharsalicum prælium, classem, quam maximam omnium habebat, & per quam omnem commeatum hostibus arcere præcludereque poterat, Corcyræ in anchoris ociosam neglexerit, & qui equestribus pedestribusq; copijs certare poterat, & classem ad omnem oportunitatẽ paratam haberet, satis putauerit terrestri manu decernere contra Imperatorẽ tot tantisque victorijs elatum, & exercitum longis laboribus assuetum, qui decem assiduis annis cõtra quater centena Gallorum millia bellum gesserat, quorum centum circiter millia in prælio ceciderant, & totidẽ capta fuerant, ac etiam quadraginta eorum nationes subactæ, vrbes quoque octoginta vi captæ, vt Appianus Alexandrinus refert. Et præcipuè quum de summa rei ageretur, nec vter eorum vinceret, certamen esset, sed vter eorum imperaret.

Cautior admodum habitus est Sertorius, quippe qui pugnam detrectando Metellum supperauerit. Erat autem hic Metellus Pius cognomento, Numidici Metelli filius, maiorum commendatione, quàm propria virtute illustrior: cœnas enim luxu, delicijs ac ludis in multam noctem producebat, vanam gloriæ vmbram potius quàm veram laudem affectans. Nec cogitabat rem sibi esse cum Sertorio omnium Romanorum pugnacissimo ac frugalissimo, qui Lusitanos ducebat populos fortissimos, ac ferocissimos in re bellica. Quinetiam Pompeium illius collegam iuueniliter tunc exultantẽ, quòd nimium fortunæ se crederet, carpsisse visus est, quum ait, Pompeium Syllæ discipulũ esse, seque breui tempore ostensurum, oportere bonum ducem non minus cautè aspicere quæ sunt post terga, quàm quæ ante oculos habet. *Lusitani fortiss. mi ac ferocissimi in re bellica.*

C. quoque Marius cautissimus fuit, quippe qui nulla hostili illecebra, nullaque prouocatione à recto consilio vnquam diuertit. Intra vallum exercitũ suum continuit, quum longè impar hostium multitudini esset: irruebant nanque in Italiam Teutonum *C. Marij cautio.*

nationes, quarum exercitus quàm numerosus fuerit, vel ex hoc indicari potest. Sex enim iuges ac continuos dies longo ordine nunquam interrupto ante eius castra transiuerant, & illudentes etiã Romanos, rogabãt ecquid mandatorum ad vxores suas perferri vellent, sperare enim se quamprimùm eas visuros. Et quũ Biorix Cimbrorum Rex eum vocaret vt exercitũ in aciem educeret, manusq; consereret, non moris esse ait Romanorum Imperatorum, de incundę pugnæ tempore hostem consulere, sed euestigio se postridie eius diei dimicaturum edixit, signumq; futuræ pugnæ rubro vexillo (vt moris erat) dedit, & tãto impetu tantaque virtute atque alacritate Romani certamen iniuerunt, vt magna victoria hostilem exercitum profligauerint. Castra quoque aliquando Marius edito colle muniuerat: at Popilius Silo, cuius nomen magni roboris, magnæq; fortitudinis apud hostes habebatur, exclamauit: *Si magnus Imperator es, C. Mari descende, manusq; confere.* At Marius: *Si tantus es Popili quantum te facis, compelle me inuitus vt descendam.* Attamen paucis pòst diebus descendens manus cõferuit, ac victor euasit.

Plin. l. lib. 12. *Cur Gallia populi Italiã primò tantopere appetiuerint.*

Si quis verò causam quærat cur Galli tanto agmine in Italiam transmiserint, audiat Plinium optimum rerum vetustissimarum indagatorem, qui eiusmodi verba scripta reliquit: *Elico Heluetius ciuis fabrilem ob artem Romæ commoratus, remeans in patriam attulit caricas, vuas, oleum, & vinum optimum: vnde Galli dulcedine allecti in Italiam sese effuderunt.*

Sed hoc concludendum est, in re militari, & in omnibus penè alijs humanis actionib⁹, nihil cautione melius, nihilque temeritate deterius. C. Curio in Aphrica relictus à Cæsare contra Accium Varum Pompeij legatum Vticam obsidebat, in quam Varus profugerat, iam ciues præ inopia de deditione agebant, interea nuntij à Iuba Rege illum cum maximis copijs adesse nunciant. Curio certior rei factus, relicta obsidione in castra se recipit, illic à profugis quibusdam per dolum missis audiuit Iubã finitimo bello reuocatum, in regnum redijsse, misisseque Sabu-

ram

tam parua manu stipatum. Curio verò quum id temere crederet, educto exercitu Saburæ occurrit, quem Rex cum ingenti multitudine sequebatur, & prælio inito vndique ab hostibus circunuentus cum magna parte exercitus interficitur, dum iuuenili furore concitus temere credit.

Eiusmodi auditionibus plerunq; falluntur, qui minus cauti sunt: Viatores enim ac transfugæ rarò vera loquuntur, sed rebus suis cõsulunt, & grata auditoribus semper dicere student, vt gratiori hospitio accipiantur, & sic vera falsis concinnãt. Quinetiã pleriq; omnes hoc ingenio sumus, vt quę cupimus facilè credamus, & aduersa audire formidemus: sed fallaces homines semp aliud cogitant, aliud simulãt. Proinde qui vagas auditiones pro cõpertis habent, temerarij habendi sunt, & sępenumero seipsos & alios perdũt.

Othoni Cæsari amici omnes dicebant præliũ protrahi oportere, quando & fame & angustijs locorum hostis vrgeretur. Ille autem nemini auscultauit, sed temere conflixit, & exercitum simul cũ imperio amisit, & sibiipsi mortem consciuit. Brixilliq; sepultus, omni exequiarum pompa, omniq; sepulchri honore caruit. Nihilq; æquè in eo laudatur, quàm quòd post tantam temeritatem sibiipsi vim attulit. Nequaquam tamen cautus esse poterat Otho, qui non virtute, sed vitijs nitebatur, libidine, luxu, sęuitia, audaciaq; ardebat. Præceptorem nanque Neronem habuerat, cui ex consuetudine mutui sturpi gratus extiterat. *Otho Imperator.*

Hæc cautionis virtus nõ modò Principibus ac summis viris, sed minimis etiam quibusq; necessaria est. Ad quam instructum ab ipsa natura omne animaliũ genus, esse videmus, & in sua specie tũtũ: quod quidem non solùm in magnis ac truculentis belluis cernitur, sed in paruis etiam atq; inermibus animãtibus. Nam vt de alijs taceamus, quid mollius aut ignauius testudine? ea tamen sibiipsi cauere optimè callet: collecta enim in suum tegmen, ab omni ictu tuta esse videtur, sed vbi temere membra aliqua exerit, quodcũque minus cautè nudum reliquerit, id infirmum erit, & cuicunq; iniuriæ obnoxium. Sed de cautione ha- *Ex Liuio decad. 4. lib. 6.*

ctenus. His superioribus speciebus quædam aliæ adduntur à Peripateticis, de quibus etiam breuiter dicendum erit.

De sagacitate. Tit. XV.

SAGACITATEM his animi potentijs addunt Peripatetici, & eam necessariam esse dicunt ad perfectam prudentiæ harmoniam conficiendam. Hanc, iudicandi recteque intelligendi optimam artificem esse putant, & vt prudentis sit viri bene consulere, sic sagacis bene intelligere, beneque iudicare. Proinde qui per sese perfecte prudens non est, prudentis alicuius consilio pareat. Hæc est illa sententia, qua T. Liuius historicorum maximus inducit quondam ad milites vsum fuisse Minutium Paulum, quũ à collega Fabio, cuius dicto minus obsequens fuerat, saluatus extitisset, eum nanque dixisse scribit: *Sæpè ego audiui, milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit. Secundum eum, qui bene monenti obediat. At qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi esse ingenij. Nobis quoniam prima animi ingenijq́; sors negata est, secundam & mediam teneamus, & dum imperare discimus, parere prudenti in animum deducamus, castraq; cum Fabio iungamus.* Sed hanc sententiam longè prius Hesiodus poëta cecinit his penè versibus:

Liuij verba.

Optimus ille quidem, qui per sese omnia noscens
Consilijs præuisa suis meliora peregit.
Rursus & ille probus, qui paret recta monenti:
At qui nec per se valuit, monitusq́; refugit
Recta sequi, cuiusque vir est hic muneris expers.

Sed sagire (vnde sagacitas nomen ducit, vt Cicero in libris de diuinatione docet) acutè sentire significat, vt quo sagæ anus dicuntur, quia multa sentire volunt, & sagaces dicti canes. Quinetiam ille qui antè sagit quàm res oblata est, præsagire dicitur, & futura antè sentire. Inest igitur in animis nostris præsagitio extrinsecus iniecta atque inclusa diuinitus. Et si exarsit acrius, furor appellatur, cũ à corpore animus abstractus

Lib. 1.
Saga anus.

abstractus diuino instinctu concitatur. Ciceronis verbis monemur intelligere, sagacitatẽ animi vim esse, quæ per corporis sensus acutè admodum omnia sentire atq; indagare possit. Prudens igitur etiam quum bene iudicat quæ aguntur, sagax habetur. Nam sagacitas circa agibilia versatur, acutè eadem sentiendo: prudentia verò circa ea agenda, quæ iusta & honesta hominibus sunt, quæ quidem quum agimus, boni & honesti viri dicimur, vt ait Aristoteles.

De versutia & calliditate.
TIT. XVI.

ADijciunt quidem Stoici, qui Zenonem *Versutia & calliditas.*
imitantur, his superiorib. duas alias animi potẽtias, quarum altera acumine ingenij, altera vsu rerum perficitur. Prior versutia, posterior autem calliditas appellatur. Versutos enim eos dicimus, quorum mens *Versuti.*
celeriter versatur: vnde illud Plauti poëtæ: *Versutior es quàm rota figularis.* Callidos vero eos: quorum ani- *Callidi.*
mus sic vsu rerum calluit, vt manus operæ ac labore callum solet obducere. Hæc discretio horum verborum à Cicerone ponitur libro tertio de Deorum natura, sed versutia poti⁹ in verbo aut sermone est, quã in actione, vt fuit Apollinis respõsum Crœso rogan- *Apollinis responsum.*
ti transmitteretne fluuium, cui oraculum editum est:

Crœsus Halym penetrans, magnam peruertet opum vim.

Hostiũ enim vim se peruersurum putauit, peruertit autem suam. Vtrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Ambiguitas autem in verbo peruersionis erat. Fit etiam in sermone, vt fuit respõsum eiusdem numinis ad Pyrrhum Regem:

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Incertum enim est ex versuta locutione vter victor futurus ostendatur, quum parua ordinis mutatio victoriam etiam mutet.

Calliditas autem in actione & consilio plerunq; ponitur. Callidi quondam habiti fuerunt fratres duo Thraciæ Reges, quorum alter Rhascopolis, alter ve-

rò Rhascus nuncupabatur. Nam quum per eorum fines iter haberent duo maximi Romanorum exercitus, quorum alteri Cassius, alteri autem præerat Antonius, & viribus inter se quasi pares esse viderentur, callidum consilium iniuerunt, vt simulato pro regni iure odio dissiderent, & Rascus quidem Antonij, Rascopolis autem Cassij partes sequeretur, vt victus à fratre victore seruaretur. Quocirca quum victor euasisset Antonius, Rascus ab eo victo fratri veniam impetrauit.

Calliditas si à ciuili consuetudine manat, astutia dicitur, quasi vrbana quædam calliditas: astu enim vrbem significat, vnde illud Terentij: *Anus in astu venit*, hoc est, in vrbem. Contrahitur siquidē ex ciuium consuetudine cogitata quædam rerum gerendarum dexteritas, quæ humanas actiones plurimum adiuuat. Est enim astutia, callida quædam prudentia contracta ex vsu rerū ciuilium, quæ homines in rebus agendis tutiores reddit: qualis fuit illa Hannibalis, quum à Iulio consule nauali prælio victus fuit. Prius enim quàm alius cladis nuncius Carthaginem perexisset, quendā ex amicis suis quam celerrimè consultū misit quid facto opus esset, quum Romanus consul magna ac munitissima classe aduentasset, cō clamat cunctus senatus prælium nulla ratione esse detrectandū, sed confestim vt decernatur, omnes statuunt. At ille, *Confliximus*, inquit, *& superati fuimus*: siluerunt vniuersi senatores, nec id factum quispiam potuit damnare, quod fieri debere omnes cōsilio iudicassent. Hæc vrbana prudentia non solùm probitatem vitæ ornat, & hominem cautiorem facit, verùm sermonis quoq; facundiam adiuuat, & vernaculis quibusdam salibus conspergit: ac tunc vrbanitas dicitur, quod ex vrbana ciuium consuetudine elegans quædā loquendi eruditio trahitur, quæ omnibus iucunda est. Hanc Stoici virtutem esse putant, quandoquidem morū quædā facilitas est, quæ grato cōmercio homines conciliat. Eam Peripatetici χαριεντισμὸν vocant, mediamq; inter austeritatem seu ruditatē & scurrilitatem esse dicūt, eamq; inter virtutum species connumerandam censent.

sent. Verùm enim verò prudens nemo esse potest, nisi idem sit vir bonus, nam si veterator, vafer, fallax, vanus, futilis, dolosusq; esset, non autem vlla ex parte prudens, bonus dici non posset.

Versutia quidem, calliditas, & astutia (vt Aristoteles docet) animi potentiæ sunt, quæ ad subiectam intentionem referuntur, eorum quæ agere quispiam velit, & ad effectum perducere. Si finis ad quem tendit, rectus erit, laudabiles etiam potentiæ illæ erunt: sin obliquus, vituperandæ: & futura fraus, calliditas, deceptio: astutia autem, dolus malus, malaque malitia diceretur.

Lysander Lacedæmonius dicebat se ex Herculis genere esse oriundũ, sed quum plura per dolũ quàm per virtutem ageret, quidam ad eum per iocum ait: *At ille ex progenitoribus tuis heros omnia per virtutem agebat.* Tum ridens Lysander: *corpus illius*, ait, *leonis pellis optimè tegebat: sed vbi ea mihi non satis sit, vulpeculæ pellem assuere consueui*: quibus verbis mentis suæ labem clarè indicauit.

Laudauerunt veteres (vt in artifice) Alchimenis sculptoris astutiam. Nam quum imaginem Vulcani Atheniensibus faceret, pedis vitium veste adoperuit, velut gressum retraheret, & sic nec manifestè claudicationem mentitus est, sed notam Dei scientibus cogitandam reliquit, & decorum optimè seruauit. Astutus etiam habitus est Apelles. Pinxit enim Antigoni simulacrum, cuius ne deformitas effossi oculi cerneretur, illud tantum altero latere ostendit, quum alterum ex picturæ arte lateret.

Dolus & malitia apud veteres ambiguitatem in significatione habebant. Vnde illud Plauti: *Sine omni mala malitia*, vt ostenderet bonam etiam dici malitiã. Et Vlpianus iure consultus ait: *Non fuit autem prætor contentus dolũ dicere, sed adiecit malum, quoniam veteres dolũ etiam bonum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant, maximè si aduersus hostẽ latronémve quis machinetur.* Est enim solertia artificiosa quędã deceptio, quę fit maioris vtilitatis gratia. Spectata quidem solertia quondã habita fuit Hellanici Epirotæ, qui quũ senex

Vlpia. in lib. 1. ff. Nõ fuit. ff. de dolo.

esset, & liberis orbatus, cerneretq; Aristotimum post Pyrrhi Regis obitum regnum inuasisse, & sæuitiam atque immanitatē passim in omnes exercere, de liberanda patria à tyrannide cogitauit. Et accersitis, in penetralia ædium amicis ac necessarijs quibusdam, in vltionem necemq; tyranni eos adhortatur, verùm detrectantibus illis, & periculum formidantibus, iussit seruis suis vt diligenter fores seruarent, tyrannoq; se nunciare velle minatur, vt coniuratos apud se comprehenderet. Nam postquam liberandæ patriæ auctor esse non posset, desertæ tandem vltorem se futurum. Hac formidine perculsi omnes illi, statim in tyranni perniciem cōiurant, & è vestigio audacter rem conficiunt, patriamq; trucidato Aristotimo in libertatem vendicant.

Dicitur etiam bonus dolus, quum medicus curationis gratia ægrotum fallit, quem tamen nequaquā decipit, sed pristinæ valetudini reddere studet. Virgilius autem dolum virtuti opposuit, quum ait.

Dolus an virtus quis in hoste requirat?

Et iure optimo, virtutis enim & sapientiæ obiectū est veritas, dolus autem mendacio innititur: δόλος certè apud Græcos, vndè dictio nostra transfertur, in malam accipitur partem, & sic etiam δολιοσύνη, quæ à nobis dolositas dici possit. Decet igitur prudentem virum solertem esse, non autem dolosum, cùm solertia bona sit affectio, dolositas verò mala.

De æquitate atque æquanimitate.

TIT. XVII.

Æquitatis definitio.

COMITEM prudentiæ æquanimitatem dabimus, quum sit æquitas rectum iudicium boni & æqui, vel est mitior quædam sententia, quam naturalis ratio persuadet viro prudenti ac bono, qui æquum esse putat vel ex toto, vel aliqua ex parte ignoscere. Sunt enim qui arbitrantur ius nihil aliud esse, nisi id quod semper æquū bonumque sit. Naturalem æquitatem iustitiæ comitem Stoici faciunt, Peripatetici autem prudentiæ, & rectius quidem. Pru-

Prudentis siquidem viri est (qualem Principẽ hũc nostrum instituimus) duriora quędam molliora reddere, & immatura ac cruda, mitiora concoctioraque facere, nimis quoque angusta propagare, laxiora verò coërcere, vt populus Romanus fecisse legitur, qui quum non posset legibus sæuitiam improbitatemque creditorum coërcere, plebẽ nexu liberauit, propter L. Papirij creditoris libidinem, qui C. Publio debitori stuprum inferre voluerat. Hæc deinde æquitatis cura à Senatu prætoribus demãdata fuit, vt ex naturali æquitate edicta proponerent, qui iure boni & æqui scriptas leges propagare possent, vel aliquo tempore aliquáve parte eis derogare, vel omnino eas abrogare atque abolere. *Tit. Li. dec. lib. 8.*

Hoc munus Reges suscipiant opus est, auctore Isocrate, qui Regi suo id muneris impartitur.

Aequitas pacis tempore in iudicijs dominetur oportet. Summum enim ius summa iniuria est, vt ait Ennius. In bello autem æqui bonique ratio semper maximam spem præ se ferre videtur, & plerumque victoriam præbet. Sapienter quidem Isæus vir Græcis disciplinis peritissimus dicere solebat: *Oportere legum seueritatem puniendi mansuetudine coerceri.* Atque haud scio an accedendum sit in sententia Sexti Cælij iureconsulti, qui ait, *sæuitiam acerbitatemq; vlciscendi maleficij bene ac cautè viuendi disciplinam hominibus præbere.* Aequitati quidam connectunt æquanimitatem, quam Græci ἰσοθυμίαν appellant, quæ est quædam animi æqualitas, quum nec rebus aduersis contrahimur, nec prosperis exultamus: cuiusmodi Socratem fuisse Græci scribunt, quem semper eodem animi habitu eodemq; vultu extitisse dicebat Xanthippe eius coniunx. *Sententia.* *Sextus Cælius iurecõsultus.* *Socrates.* *Ex Au. Gel. c. 1. l. secundi.*

Hanc virtutem quidam è nostris tranquillitatem vocant, & illos qui ea affecti sunt tranquillos cognominant honoris gratia: hac virtute præcelluit Antoninus Cæsar, qui Stoicæ philosophiæ deditus tántæ tranquillitatis erat, vt vultum nunquam mutaret, neque mœrorem, neq; gaudium vnquam ostenderet. In hac animi tranquillitate Sceptici philosophi summũ

Sceptici id est cõsideratores, cuius secta erant Pyrrho, & Aristo. bonum statuerunt, finem siquidem posuerunt tranquillum animi statũ, & mansuetudinem cæteris virtutibus prætulerunt. Sed de prudentia eiusque comitibus satis.

De temperantia, & eius partibus, siue speciebus, comitibúsve. TIT. XVIII.

Temperãtia. ADEST nunc temperantia, quæ in primis considerat quatenus quicquã agendum sit. Hanc Peripatetici prudentiæ conseruatricem esse dicũt, vt quæ iudicium stabile ac firmum in rebus omnibus agendis reddat, nec permittat illud labefactari atque corrumpi à voluptatibus, neque à doloribus tabescere aut frangi. Nã vt recta sit ratio in dictis ac factis prudentiæ munus habetur: vt autem non effundatur, sed circumscripta, firma, stabilis, incorrupta atque integra maneat, temperantiæ. *Intẽperantia.* Eius contraria intemperantia dicitur, quæ voluptuosa eligit tanquam prospera: & quæ dolorem afferunt, fugit tanquam aspera.

Academici palæstram doloris fortitudini relinquentes, dicunt temperantiam cerni in prætermittendis voluptatibus. *Plotinus.* Qua opinione ductus Plotinus Platonicus temperantię munus esse dixit, nihil appetere pœnitendum, nulla in re metam moderationis excedere, & sub iugum rationis cupiditatem domare. *Offic. lib. 1.* Cicero *temperantiam esse asserit virtutem, qua monemur, in rebus aut expetendis aut fugiendis vt rationem sequamur.* *Temperantia definitio generalior.* Eam quandoque esse dicit animi circa res inutiles atque inhonestas victricem ac pudicam moderationem, vel rationem in libidinem, atque alios turbidos animi motus, & firmam ac moderatam quandam dominationem.

Cap. 10. l. Eth. Aristoteles hanc virtutem versari ait circa ea quæ corpori sunt necessaria, vt sunt vitæ alimenta, & venerea, in quibus temperantia & intemperantia assiduè versatur. Idcirco eam esse dicit mediocritatem quandam circa corporis voluptates, & præcipuè circa gustum, & tactum.

Proinde temperans voluptates fugit earumque

absen-

absentia non dolet,& pręsentibus abstinet. Huic philosophorũ acutissimo magis auscultandũ est, quàm illis qui rigida quadam ratione diuina solùm contẽplantur, vixque tantùm corpori relinquũt, quantum satis sit ad vitæ vsum necessarium. Nam ardua illa ac difficillima nunquam Regibus, Principibus, alijsque delicatis viris persuaderi possent. Itaque ad molliora quædam descendendum est,& ad hũc accedendum, qui sapientiam cum humanitate miscuit: hic quidem Aristoteles est, qui mitiùs nobiscum agit,& nonnulla moribus nostris indulget, vt qui & homo sit, & nihil humani à se alienum putet. Confert hic philosophus intemperãtiæ delicta puerilibus nequitijs: quæ castigãdæ quidẽ sunt,& sensim ad optimam (vt aiũt) frugem redigendæ. Nam si liberius serperent, virtutes omnes eliderent, & voluptatum cupiditates sequerentur, quarum appetitus insatiabilis est, & libidinum actus cupiditatem semper accendit. Hæc est aqua illa, quæ quo magis bibitur, eo magis fauces excitat, adeoq; inflammat, vt mentem à statu suo prorsus amoueat, hominemque stupidum ac vecordem reddat. Idcirco mediocritatem quandam voluptati adhibet, naturali modo contentus, vt rationi non aduersetur,& ab humanitate nõ omnino discedat. Hoc vel temperamentum dici potest, vel castigata, castaque ratio, per quam cupiditas ita rationi paret, vt bene institutus puer optimo Præceptori. *Aristotelis laus.*

Temperans igitur ille erit, quem turpitudinum ac flagitiorum pœnitet, quique à voluptate recedit, & in electione eiusdem non persistit, excessu non lætatur, sed ad mediocritatem virtutemque quamprimùm redit. *Temperans quis.*

Qui vero voluptatem sequitur, excessu gaudet,& in turpi electione persistit, hic penitus desperandus, insanabilisque haberi potest. Eiusmodi fuerunt Cyrenaici, qui summum bonum in ea voluptate posuerunt, quæ ex gaudio ac lætitia proficiscitur. Contra quos Epicurus ipse disputãs, constantẽ voluptatẽ dicit esse in vacatione doloris, & aliarũ perturbationũ. *Cyrenaici. Epicurus.*

Stoici porrò nimis seuerè nobiscum agunt, qui *Stoici.*

affe-

affectus omnes voluntarios opinabilesque esse ducunt, non autem naturales, & proinde eos non temperandos nec mitigandos esse putant, sed radicitus euellendos. Contra quos diligenter disputant Peripatetici, vt ostendant affectus omnes naturales atq; insitos nobis esse, & nobiscum nasci, nec posse omnino detrahi, sed adhibito modo ita temperari, vt tantum ex illis homini relinquatur, quantum naturæ satis sit. Temperatum quoque hominem illum esse dicunt, qui quę debet, & vt debet, & quando debet cócupiscit, à ratione autem nõ discrepat, sed honestum tanquam signum semper pro scopo habet. Adduntque insuper affectus vtiliter à natura hominibus esse datos, vt per eos tueamur humanæ vitæ officia, quæ sine eis neglectui haberentur.

Peripatetici. *Temperatus.*

Moueri affectibus in bonum, rectum esse dicunt, in prauum autem, malum. Libidinem, nisi nimia sit neque extra legitimum concessumque torum vagetur, omni culpa vacare. Sin secus, in maximo flagitio esse. Nituntur etiam auctoritate eorũ, qui humanorũ corporum viscera rimati, ostendêre locos in nobis insitos esse, in quibus singuli affectus secretam sedẽ habeant, in qua lateant: Vt lætitiæ sedes sit in splene, iræ in felle, libidinis in iecinore, timoris in corde. Qua ęx sententia consequens esse videtur, vt nihil aliud sit affectuum radices ac fibras euellere, quàm hominem perimere, vim sibi ipsi afferre, hominem ex homine extrahere ac perpetuum bellum naturæ indicere.

Libido. *Affectuum sedes.*

Sed vtrum hæc vera sint, videant ipsi, & cum Stoicis vt placet luctentur, contra quos disputaturus Carneades, superiora corporis, antequam in certamen descenderet, albo elleboto purgabat, vt puriore alacrioreq; ingenio decerneret aduersus accerrimos dialecticos, philosophosq; acutissimos, quos solos sapere nonnulli opinati sunt.

Carneades elleboro albo curse persun debat.

Nos autem ad propositum ordinem reuertamur, dicamusque magnam virtutem esse temperantiam, non modò in prætermittendis voluptatibus, verùm in singulis quibusque actionibus. Præstat enim illud

Solon.

Solonis

Solonis oraculum, μηδὲν ἄγαν, hoc est, ne quid nimis, quod quidem crebris sermonibus à nobis vsurpandum est. Hæc virtus in omnibus humanis actionibus semper dominatur: sine temperantia enim reliquæ omnes mancæ & inchoatæ essent, nec perfectum de se officium præstare possent, sed aut metas transilirent, aut vix è carceribus egrederentut. *Ne quid nimis.*

Curabunt igitur Reges ac Principes omnes, vt hac virtute in primis fulgeant, quorum vita moresq; castigatiores omnino erunt, & eorum exemplo cunctos ciues emēdatiores reddent. Temperantiam comitantur modestia, verecundia, pudor, abstinētia, castitas, honestas, moderatio, parcitas, sobrietas, pudicitia: de quibus deinceps aliquid dicendum erit. *Temperantia comites.*

De modestia. TIT. XIX.

Modestia prima erit de qua disseremus: quæ quidem est moderatio cupiditatum rationi obediens, dicta à modico, vt Varro ait, cuius verba Nonius Marcellus sic refert: *Non eos optimè vixisse dicam, qui diutißimè vixerunt, sed eos qui modestißimè*, id est modicè. Vel dicitur à modo, vt Ciceroni & plerisque veterum placet. Adhibet enim modestia modum humanis actionibus, ne quid agatur, quod nimium sit, néve etiam parum, sed id quod satis sit, hoc est medium inter vtrumque extremorum, quod iure optimo ab omnibus laudatur. Nec tamē putemus hos duos maximos Latinæ linguæ auctores inter se de verbi huius origine dissentire, quum alter à modico, alter à modo modestiam dici putet, & præcipuè quum modū pro moderatione, & modicum pro modo & moderato dixisse veteres īueniantur. Et modicè non solū pro parcè, sed pro modestè etiam posuerint. Hęc virtus ad morum probitatem pertinet, & ad decorum etiam vultus, vnde illud Terentij: *Et vultu Sosia adeò modesto, vt nihil suprà*. In Principis quidem vultu eam modestiam laudant, quę grauitatem prę se ferat, non autem tristitiam: & eam hilaritatem, quæ grati ani- *Modestia.* *In Andria.* *In principis vultu qualis modestia.*

mi index sit, non autem leuitatis. Proinde dicunt Principem ita temperatis moderatisq; moribus esse oportere, vt summa seueritas summa cum humanitate iungatur.

Laudant prisci scriptores imaginem Demetrij Antigoni Regis filij, vt quæ animi indicium ostenderet, per quam & natus ad modestiam videbatur, & ad gratiam conciliandam, terroremque incutiendum.

Modestus sæpenumero habitus est Alexander, quod vel ex hoc exemplo cernitur, ditiores delicatioresque ex victoria facti milites complures in eum oblatrabant, & maledictis probrisque illum incessebant. Is quum hoc resciuisset, nulla iracundia excanduit, sed modestè placideque rem pertulit, asserens regium esse, eos à quibus etiam malè audiat, benignitate ac liberalitate lenire.

Nouerat enim nihil tam volucre esse, quàm maledictum, quod quidem facilè emittitur, citò excipitur, latius dissipatur, sed lōgè celerius obliuioni mādatur. Modestiam etiam quam maximam ostendit in Mandanium Indum philosophum: eius nanq; famæ celebritate permotus, nuncios ad illum misit, qui rogarent, vt ad se visendum accederet, pollicerenturq; ei dona, si proficisceretur, sin recusaret, mortem minitarentur. Mandanius quum nuncios diligenter audiuisset, eis responsum attulit, non se ab eo munera velle cui nihil satis esset, nec minas etiā pertimescere, quum viuens affatim ab India nutriretur. Sin autem necaretur, ab attrita iam & carie & senio carne liberaretur. Hæc quum acerbioribus etiam verbis nuncij retulissent, risit Alexander & philosophum non modò venia donauit, verùm etiam multis laudibus extulit.

Tulit etiam perplacidè Diogenis epistolam, ad hanc sententiam. *Diog. epist. ad Alexādrum.* Diogenes Alexandro Macedonum Regi salutem: *Optimè fecisti quòd Macedonum Regem scripsisti, noueras enim me Regi non esse subiectum. Scribis vt ad te veniam, si vt me videas, figuram corporis mei quis admirandam putet? Sin verò vt moribus atque institutis meis vti velis, scito tantundem ex Macedonia Athenas viæ*

esse; quantum Athenis in Macedoniam. Vale. Tulerat etiam modestè admodum Philippus eius pater Diogenis licentiam in loquendo. Nam quum Cheronam vrbem tunc opulentissimam inuasisset, ductus est ad eũ cum alijs captiuis Diogenes, qui rogatus quisnam esset, audacter respondit: *Diogenes sum, explorator insatiabilis auiditatis tuæ.* At Rex nihilo commotior risit, & illum liberum dimitti iussit.

Philippi modestia in Diogenem.

Modestissimus etiam habitus est Iulius Cæsar, cuius rei hoc erit argumentum: denunciauit per præconem Pompeius se pro hostibus habiturum illos, qui ei in bello defuissent: at Cæsar medios omnes, & neutrius partis suorum sibi numero futuros pronũciauit. Nec legem illam Solonis secutus est, qui capitis animaduersione puniendum illum statuit, qui in ciuili seditione partis alterutrius non extitisset. Quin etiam Roma egrediens Pompeius in Senatu dixit eo dem se loco habiturum eos Senatores, qui Romę remansissent, quo eos habebat qui in castris Cæsaris militarent. At Cæsaris postulatio longè æquior modestiorque semper fuit, quàm Pompeij. Se enim senatui populoque Romano positurum arma pollicebatur, si idem faceret Pompeius: quod cùm ille velle facere negaret, respondit Cæsar, iniquum admodum esse, alteri vires omnes amouere, alteri verò confirmare atq; augere, vt dum alterum tyrannidis insimularent, alterum ad tyrannidem instruerent. Et post Pharsalicam victoriam, omnibus aduersarũ partium qui se victori permiserunt, ignouit.

Modestè etiam egisse videtur Antiochus maximus ille Rex Asiæ. Nam postquam à L. Scipione victus Tauro tenus regnare iussus est, comiter dicebat, benignè secum egisse populum Romanum, quòd nimis magna cura eum liberasset, modicisque eum terminis clausisset, quum maxima quæque regna maxima solicitudine Reges afficiant, nec sinant illos quietè vnquam dormire.

Antiochus.

A Tauro mõte ad Tanaim amnẽ Romanis imperium Asiæ cedit Antiochus.

Modestissimum etiam fuit responsum Tiberij Cæsaris, qui & præsentibus onerandos tributo prouincias dicentibus, & id etiam per literas suadentibus,

bus, rescripsit. *Boni pastoris esse tondere ouem, non autem deglubere.*

Caij quoque Marij modestiam in hoc laudant, quòd quum ei duplex triumphus decerneretur, noluit solus triumphare, sed gloriam suam cum collega Catulo partitus est, quanquam minus dignus ille à Romano populo iudicaretur.

Modestiæ laude, & precipuè in victu enituit Iulianus Cęsar: in pace enim mensarũ eius tenuitas rectè noscentibus admiranda fuit, in procinctu autem militię cibum breuem vilemq́; sumebat, vbi verò exiguá quiete recreasset corpus, expergefactus quam primũ vigiliarũ vires & stationes explorabat, deinde ad serias res accedebat, vel vbi ocium esset ad Musarum pabulum confugiebat. Ab religione enim Christiana (à qua per ambitionem se abdicauerat) nõ potuit adeò desciscere quin aliquod veræ virtutis simulacrũ in se seruauerit, ex quo character veritatis non omni ex parte tolleretur: purpurę enim infectores quamuis diligenter manus abluant, coccinei tamen coloris dignitatem non omnino repurgant.

Sunt nonnulli quoq; Græci scriptores, qui Hannibalis modestiam multis laudibus efferant, dicantq́ue illum nec quum in Italia bellum gereret, nec postquã in Aphricam redijt, aut cubantem cœnasse, aut amplius vini sextario indulsisse: summaq; etiam modestia ac comitate respondisse omnibus, qui eius alloquio vti vellent.

Hannibalis modestia.

Laudatur etiam modestiæ Dio Syracusanus, qui potitus rerum nec mensam nec vestem mutauit, sed eodem habitu victuq́ue contentus extitit, quo vtebatur quum in Academia cum Platone & condiscipulis suis versaretur, ad quem Plato scripsit: *Eum existimare oportere se ab omnibus probari, si à viris solùm qui in Academia versantur, probaretur; quandò illi non fortunam, non victoriam, non audaciam admirarentur, sed virum, qui in magna rerum amplitudine per honestatem, temperantiam, modestiam, iustitiámq; prospera fortuna optimè vti sciret* : & de modestia quidem satis.

De

De verecundia, & pudore.

TIT. XX.

VErecundia nunc se nobis offert, quæ est quidam ingenuus pudor, quo retenti recta etiam & honesta agere erubescimus. Hæc duo verba quanquam similitudine quadam teneri videntur, aliquantulum tamen inter se differunt. Est enim pudor timor quidam iustæ reprehensionis, verecũdia verò aspectum honesti viri, vel coniunctæ multitudinis in rectis etiam actionibus veretur. *Verecundia.*

Proinde custos decori esse videtur, & mater honesti consilij. Nam quum bene agere studeat, nihil magis veretur, quàm ne quid indecorè agat. Idcirco verecundia artifex, effectrixque diligentiæ esse dicitur. Non enim tantùm nequid peccet cauet; sed vt honestè etiam decoreq; se gerat omni studio omnique diligentia nititur.

Demosthenes verecundia excitatus hæsitationem blesæ linguæ coniectis in os calculis emendauit, & summa vocis contẽtione recitans iuxta fluminis decursum solutam reddidit. Vocem quoque quæ angusta ac gracilis erat aduersum montem subinde ascendendo, ac descendendo dum diceret excitauit. Os etiam ad speculum domi sibi componebat, ne quid indecenter ageret, & vt in omnibus actionibus decorum seruaret. *Vide Apuleii apologiam. 1.*

Nec minus etiam Cicero in actione laborauit, donec per Roscium comœdiarum, & Aesopum tragœdiarum actores, vocem, vultum, & gestum corporis emendauerit. Atque idem de seipso quum de claris oratoribus scriberet, sic ait: *Molo Rhodius operam dedit, si modò id consequi potuit, vt nimis redundantes nos & suprà modum fluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret.*

Negligenda non est verecũdiæ haud parua virtus; quæ emendatrix omniũ actionum nostrarum & expultrix improbitatis ac temeritatis esse cernitur. Sic

titia enim audaciam affert, ratio verò tarditatem. Quinetiam recta ingenia debilitat verecũdia, peruersa autẽ confirmat audacia, vt est in veteri sententia.

Qui fines igitur verecundiæ transgreditur, in temeritatem atq; imprudentiam statim incidit. Accius Romanus poëta adolescens Atreũ tragœdiam scripserat & eam legendam Pacuuio iam seni ostendit: ille verò eam frigidius laudabat, verbaque duriora ac crudiora in ea esse dicebat. Accius autem non præ verecũdia animum submisit, sed audacter ait: *Vera dicis mi Pacuui: sed ego meliora fore spero, quæ deinceps scribam: humana enim ingenia, veluti poma, primùm acerba & cruda sunt, deinde sensim mitiora in dies ac cocliora fiunt.* Pudor autem ille (quem Cicero moderatorem cupiditatum appellat) turpium actionum propriè dicitur, vt est illud comicũ pudicæ fœminæ, quæ ait: Pudor me prohibet ad famosas ire, id est, erubesco ad infames mulieres accedere. Hic pudor sæpenumero malas actiones inhibere solet, & eas ad honestatem perducere.

Pudor.

Vide Liuium lib. 1.

Cloacas Romanas omniũ operũ maximũ Tarquinius Priscus plebis Romanæ manib. inchoauit, qui labor & diuturnus erat, & periculosus admodum: desidentibus enim cuniculis sæpe complures simul opprimebantur: quocirca multi Quiritum timore periculi, & operis tædio affecti, sibi ipsis, vel laqueo, vel alia vi mortem inferebant: hoc quum Regi molestissimũ esset, eiusmodi remedium commentus est, vt omniũ ita defunctorum corpora crucibus affigi iuberet, ciuibus omnibus spectanda, & alitibus canibusque laceranda ac dilanienda. Pudor huius ignominiæ adeò animos omnium perculit, vt deinceps, nemo sibi violentas manus intulerit, & quisque laborem ac periculum æquo animo subiuerit. Quos enim vitæ amor à turpi nece non prohibuisset, futuri pudoris ratio coërcuit. Idem pudor in re bellica sæpe res perditas instaurauit. Astyages Medorum Rex vnicam habebat filiam, quam Cambysi Persæ priuato ciui collocauerat, metuẽs ne ab illius futura sobole regno exigeretur: viderat enim per quietem ex pudendis filiæ vitem surgere, quæ palmitibus suis omnem Asiam

obum-

obumbraret, idcirco natum ex ea infantem exponi iussit. Is beneficio pastoris educatus, ac maiusculus factus ab æqualibus suis Cyrus appellabatur, & Rex à collusoribus nuncupatus est. Sed quum iam adolevisset, certior auitæ iniuriæ factus, vltionem meditatus est, & contracto exercitu pastorum ac conuenarum in Medos transmittit. Huius rei certior Astyages cum maximo exercitu Cyro occurrit, conferunt manus, vertuntur in fugam Persæ: matres coniugesque eorum quum fugam cernerent, eos hortantur vt pugnam instaurent, & in prælium reuertantur, cunctantibus illis, ac bellum detrectantibus, sublata veste corporis pudenda eis ostendunt, rogantque num iterum in maternum vterum confugere velint: Tum illi pudore perciti in prælium tanto impetu reuertuntur, vt iam victi, victores euadant. Et sic fugatis cęsisque Medis, captoque Astyage, regnum inuadunt Persæ, & hoc pacto Cyrus beneficio fœminarum Rex institutus à Medis, qui annis trecentis circiter & quinquaginta imperauerant, regnum ad Persas transtulit. *Xenophon & Iustinus.*

Multa sunt exempla Romanorum, quibus manifestè patet pudorem res profligatas restituisse, & prostratos exercitus ad victoriam erexisse.

Iulij Cæsaris exercitum ad Cordubã contra Pompeium iuniorem perterrefactum iam, & de fuga magis quàm de pugna meditantem, pudor restituit, quum milites omnes audiuissent Cæsarem exclamantem: Hic *dies mihi finis vitæ erit, & militiæ vestræ vltimus.* Quibus dictis clypeum obuij militis arripuit, solusque hostes inuasit, locoque pepulit, ac disturbauit, & ducenta circiter tela in se missa partim audacter euitauit, partim scuto excepit: quo pudore accensi ac perciti milites, tanto impetu in hostem feruntur, vt Pompeium cum vniuerso exercitu in fugã cõpulerint, ducesq; eius capta Corduba, in quã confugerant, magna ex parte cæsi sunt, & eorũ capita ad Cęsarẽ perlata: ipse autẽ Põpeius inter dumos ac vepres latitans deprehensus cæsusq; est, caput quoque eius ad Cæsarem perlatum, quod quidẽ honestè se-

peliri iussit. Bellum igitur formidolosum admodum, pudoris virtute profligatum ac confectum est, & integram victoriam Cæsari præbuit.

Est etiam pudor verborum moderator optimus: vt neque dicamus quæ turpia dictu sunt, neque eadē si ab alio dicta fuerint, libenter audiamus: exemplo Socratis, qui quum quendam illoto ore loquentem audiret, caput sibi chlamyde adoperuit, donec ille perorasset. Qua in re Cynici ab alijs philosophis irridentur. Impudentiores enim in loquendo sunt, & nō modò libertatem, sed etiam licentiam verborum amant, dicuntque nihil turpe dictu esse, quod idē non sit turpe factu, idcirco necessaria omnia, quæ etiam aspectum formidare videntur palàm agunt.

Socratis pudor.

Cynici impudētes, de quo pudore Ci. l. 9. epist. ad Patū.

Hæc pudoris virtus etiam efficit, vt neque turpem aut inhonestam causam sermone aut oratione nostra defendamus: vera est enim Ouidij sententia:

Causa patrocinio non bona peior erit.

Verecundiæ pudorisque inter se affinitatē, ex Trogi Pompeij, seu Iustini verbis doceri possumus, qui ait: *Multa Graciæ vrbes Romam oratores miserant, quæstum de iniuria Philippi Macedonum Regis, disceptatioq; erat in Senatu inter legatos & Demetrium Philippi filium, qui obses datus fuerat: turba quærelarum confusus adolescens obticuit: tunc Senatus verecundia eius motus, causam illi donauit, atq; ita modestia sua Demetrius veniam patri non iure defensionis, sed pudoris patrocinio obtinuit. Quod ipsum decreto Senatus significatū est, vt appareret non tam absolutum Regem quàm filio donatum fuisse patrem.*

Iustini verba.

De abstinentia & continentia.

TIT. XXI.

ABstinentia & continentia his duabus superioribus virtutibus coniunctæ sunt. Hę animi ratione ductæ, contra cupiditatem ac voluptatem obluctantur, quæ quanquam idem significare videntur, & altera pro altera sæpe ponitur, intellectu tamen quodam discer-

discernuntur, quum abstinentia propriè sit quæ immodicas voluptatum illecebras rationis iugo subijcit. Proinde Aemylium Paulum abstinentem fuisse dicimus, qui ex maximo auri argentique pondere & opulentissima regia gaza (vt dicunt) quam in potestatem suam per victoriam redegerat, nihil contrectare voluit, aut in rem suam conuertere, aut vllo pacto aspicere, sed quæstoribus negocium dedit, vt in publicum ærarium omnia referrentur. Et quamuis Persen vicit, & eum in triumphum duxit, & ex Hispania ac Macedonia maximas opes in publicum retulit, ex auctione tamen totius rei familiaris vix redactum est vnde vxori eius dos redderetur. *Æmilius Paulus abstinens.*

Abstinens L. Mummius, qui Corinthum euertit, nihil enim ex opibus atque ornamentis, quæ prædiues vrbs illa habuit, in domum suam detulit. Eius tamen abstinentia non potuit inuidiam superare. Nam ab æmulis & obtrectatoribus suis patria eiectus est, & in Delo exul inopem vitam egit. *L. Mũmius.*

Scipio autẽ maior continentissimus fuit, qui nunquam captiuis mulieribus vspiam illusit, aut vllam aspectui suo præsentari permisit. Et quum fortè aliquando ad eum duceretur captiua virgo admirandæ pulchritudinis, eam honestè integreque custodiri iussit, & quum paulò post comperisset eam despõsatam esse cuidam Luceio Principi Celtiberorum, integram eam intactamque sponso restituit. Cuius rei celeberrima fama causam præbuit vt Celtiberi vltro in partes Romanorum concesserint, & quod armis Scipio assequi nequiuerat, continentiæ rumore consecutus est. *Dec.3.lib.6.*

His duabus virtutibus maximè enituit Iulianus Cæsar. Nam ex opulentissima Persica præda, quam inter milites suos pro singulorum virtutibus ac laboribus magna cum æquitate diuiserat, nihil sibi reseruauit præter quendam mutum vltro ei à quodam milite oblatum, qui iucundissimis gesticulationibus venustissimisque nutibus multa indicabat, adeò vt quasi colloqui ac confabulari cum omnibus videretur. Hæc Iuliani abstinentia militibus peringrata fuit, &

eosdem dicto audientes longè magis reddidit. Ex captiuis mulieribus nullam contrectare aut videre voluit, quum complures speciosissimæ quotidie ducerentur, & præcipuè in Perside, vbi formosissimæ omnium fœminæ habentur, sed eius continentia lõgè latius spectata fuerat. Constans enim inter omnes opinio erat, Iulianũ post amissam coniugẽ nihil venereum, quod à familiaribus sciri potuerit, vnquam patrauisse. Alexandrum Magnum summa etiam admiratione dignum putant, quòd non minorem erga Persarum captiuas mulieres continentiam, quàm in viros fortitudinem ostendèrit.

Fœmina Persica formosissima.

Alexandri continentia.

Continentiam Iulius Cæsar in exercitu tanti fecit, vt sæpe diceret, se non minus à milite continentiam & modestiam, quàm virtutem atque animi magnitudinem desiderare. Contra has duas virtutes, quas finitimas inter se esse dixi, indifferenter opponitur incontinentia. Sic enim incontinentem esse dicimus, qui per cupiditatem delinquit, vt eum qui per voluptatem peccat. Sed in rebus necessarijs aut expetendis quum aliquem incontinentem dicimus, addimus plerumque rem in qua auiditate effertur, & præsertim vbi vitij nomen non suppetit, vt incontinens lucri, qui à Græcis χρηματιστικὸς vocatur, incontinens rapinæ, incontinens libidinis, incontinens vini dicitur: sed vbi quispiam immoderatè magistratus, dignitates, honoresque cupit, tunc is ambitiosus vocatur. Hunc tamen Græci propinquiore verbo τιμοκρατικὸν appellant, nos studiosum gloriæ dicimus, illi autem coniuncto verbo dictitare solent. Similiter amator patriæ vno etiam verbo φιλόπατρις ab illis dicitur. In eiusmodi enim nominibus nobis præstant propter fœlicitatem compositionum, à quibus Latina lingua magna ex parte abhorret. Nos cupiditatem discendi, illi φιλομάθειαν, nos amorem Reipublicæ, illi φιλοπολιτείαν dicunt. Sic etiam amorem sui ipsius φιλαυτίαν vnico verbo exprimunt, idcirco omnes affectus omnesque cupiditates facilius Grecè quàm Latinè enunciantur. Sed ad propositam ationem redeo.

Continentia Iulij Cæsaris.

Incon-

Incontinens quidem aliquando emendatur, pœnitet enim eum deliquisse, intemperans vero temeritate exultat, turpitudine gaudet, vix vnquam ad rationis viam redigitur, & in imprudentia persistit. Proinde desperatæ salutis, & immedicabilis prorsus valetudinis habendus est, eam enim viam ire pergit, quam elegit & ab ea nunquam diuertit. Incontinens autem quandoque pœnitentia ductus in viam redit. Et naturalibus sanè voluptatibus, à quibus vix quispiam liber omnino esse potest, venia aliqua ex parte danda est, quę omnibus penè communes esse videntur. Et incontinens si ad rationem redit, & deinde nō persistit, turpior deteriorque multo fit quam antè fuerat, & de eo dicere possumus, quod de ægrotis illis medici dicunt, qui quum leuati morbo aliquo fuerint, in eundem recidunt, nempe tam grauius illos se habere. Idcirco videndum semper est, vt ratio dominetur & appetitus pareat, qui si imperium inuaserit, & naturalem necessitatem progressus fuerit, actum de homine est: fit enim impos sui ipsius, & in præcipitium omnino rapitur. Intemperantissima omnium fœminarum, & insatiabilis atque inexplebilis libidinis habita est Messalina Claudij Principis vxor, quæ non contēta domesticorum iuuenum multiplici turba, quos die noctuque semper admittebat, conditionem à publicis lenonibus accepit, vt omnibus vulgò potestatem sui corporis faceret, & inter prostitutas alias etiam prostaret, mercedemq; turpitudinis acciperet. Sed quum audiuisset inter plurimas meretrices vnam esse, quæ robore corporis ac patientia reliquas omnes præstaret, elegit cum illa certamen, & postquam per integrum diem integrāque noctem omnibus certatim confluentibus subyssent, defessa tandem ac deficiens peregrina illa cessit (vt par erat) augustæ meretrici. Quæ quidem victoria exultans, ab opere non discessit, sed quinque & viginti viros vltra certamen indefessa pertulit, & læta ac victrix tanti certaminis ad imperatorium thalamum redijt. *Messalina Claudij.*

Et lassata viris, nec dum satiata recessit.

Iuuen. Sat. 6. vt Satyricus noster cecinit.

Quis non iure etiam Corinthiorum turpitudinem atque intemperantiam admiretur? Hi vrbem opulentissimam habebant, & mercatoribus oportunam, duplici enim sinu abluitur, Ionio scilicet & Aegæo; quorum alter Italiam, alter verò Asiam spectat: tam turpem tamen quæstum ex prostibulis exercuerunt mille enim circiter puellas Veneri à proprijs parentibus addictas nautis, institoribus & aduenis, ac peregrinis quibuscunque prostituerant, vt eiusmodi illecebris inescati illi atque exhausti ciuitatem ditiorem opulentioremque redderent. Hoc itaque quum per confluentem multitudinem fieret, vulgatum est per omnes gentes prouerbium: Non cuiusque mercatoris esse Corinthum adnauigare. Sed de abstinentia & continentia, quæ vitas illustrium virorum plurimùm ornant & gratiam multitudinis conciliant, satis hæc sint.

A. Gel. aliter refert c. 8. l. 1.

De castitate. TIT. XXII.

Castitas.

Castitas his superioribus proxima accedit, quæ est quasi certa morum castigatio, & veluti regula quædam humanæ vitæ. Hæc ex intima cordis cogitatione cupiditatum auiditatem, & voluptatum illecebras rationi subigit, & temperamento quodam ad mediocritatem veramque virtutem redigit: eodemq; officio in nos fungitur, quo optimus Præceptor in discipulum, qui singulas quasque actiones quotidie emendat, castigatiores in dies reddit, donec illum ad optimam frugem adigat.

Castitatem Cicero sæpe frugalitatem appellat, eiusque officium esse dicit motus animi appetentis regere & sedare, semperque aduersantem libidini moderatam in omni re seruare constantiam. Frugalitatem quoque à fruge dici putat, qua nihil melius è terra oriatur. Ad hanc sententiam Quintilianus loquitur his verbis: M. *Cæcilius se esse hominum frugi vult probare, non quia abstinens (nam id ne mentiri quidem*

quidem poterat) sed quia vtilis sit multis, id est fructuosus, vnde dicta frugalitas. Hanc virtutem quasi peculiarem in Deiotaro Rege fuisse Cicero refert, quem omniū Regum frugalissimum extitisse luculentissimis verbis testatur. Frugalitati verò contrariam nequitiam esse putat, dictam quasi nequicquam, quod nihil sit homo ille qui nequitiæ vitio laborat. Frugalitas quidem tanti apud veteres fuit, vt Pisoni viro præstantissimo cognomentum honoris dederit, Frugi siquidem dicebatur. *Tuscul. 3.* *Piso frugi.*

Castitas & pudicitia similes virtutes esse videntur, quum sæpe alteram pro altera poëtæ vsurpent: intellectu tamen inter se differunt. Est enim castitas generalis quædā castigatio animaduersioq́; contra singulos quosq; turbidos animi motus, vnde castum Varro non modò pro religioso & pudico, sed pro abstinente à furtis ac rapinis ponit, quum ait: *Nec casta viri manus tenaci visco se tinxerat.* Ponitur etiam castum pro puro, suaui, iucundo, & incorrupto, vnde casto sermone eos locutos dicimus, qui nitidis ac Latinis verbis vtuntur, nec peregrina aut nimis prisca cōmiscent. Pudicitia verò quasi quæpiam species eius esse videtur, quę solū ab iniuria turpium libidinum vendicet: hoc quidē Mantuana camœna docuit, quum ait: *Castum.* *Castus sermo.* *Georg. 2.*

Casta pudicitiam seruat domus.

Quasi dicat, castigata incorruptaq́; domus etiam pudicitiam seruat. Hæ duæ virtutes in fœminis maximè elucent, quibus nec matrimonium stabile, nec laus vlla muliebris aut religio esse potest, tantiq́; in eis faciēdæ sunt, vt omniū criminum rea habenda sit mulier, quæ quid contra pudicitiam ac castitatem cōmiserit: quæ nulla vnquam virtute à ꝓbro illo ac turpitudine redimi aut expiari poterit. Et alia ex parte casta ac pudica fœmina omni laude ac gloria semper ab hominibus afficienda erit.

Fœminæ quæ vnius viri connubio contentæ erant, corona pudicitiæ donabātur apud Romanos. Admirabili fama celebrabuntur per omne æuum captiuæ illæ Teutonicorum coniuges, quæ quum à Mario victore nō impetrassent vt castę virginibus Vestalibus *Val. Max.*

seruirēt,laqueis sibi proxima nocte spiritum eripuerunt, ne quis eas corruptæ pudicitiæ aut violatæ castitatis reas fuisse vnquam suspicari posset.

Egregia prorsus virtus etiam in viris habetur vitæ morumq; castitas, & moderata quædam castigataq; consuetudo: quam non modò viri optimi laudant ac probant, verumetiam deterrimi ipsi admirantur. Ad Scipionem Aphricanum, qui tunc Linterni exulabat, visendum ac salutandum prædones longa nauigatione accesserunt, vt eum corām cernerent, quem fama rerum gestarum, & virtutis ac castitatis cognouerant. Hæc quidem virtus tanti est, vt non solùm Principes ornet, & admiratione dignos reddat, sed priuatos nonnunquam ad principatus gloriam proueh at. Hiero Syracusanus testis sit, qui Hierodoto priuato viro, non ignobili, matre tamen serua natus, cōsensu omnium ciuium Dux Siculorum aduersus Carthaginenses primò, deinde succedente fortuna & gloria rerum gestarum Rex creatus est: hic formæ dignitate conspicuus fuit, robusto corpore, forti animo, alloquio suaui ac blando, & castis moribus, castigataq; vita, adeò vt cunctis gratus acceptusq; haberetur: hic amicus fuit populi Romani, & quum accepisset cladem ei illatam ab Hannibale ad Thrasumenum lacum trecenta millia modiorum tritici, & ducēta millia hordei, auri quoque ducenta & quinquaginta pondo Romam muneri misit. Huius nepos eo mortuo, viuo tamen filio, Hieronymus, qui ei in regno successit, contrarijs moribus fuit. Nam & ad Carthaginenses desciuit spreta Romanorum amicitia, & præ sæuitia ac superbia à suis interemptus est.

Euagoras Rex Cypri. Casto & castigato vitæ ordine fuit Euagoras Cyprius Rex, qui quoad vixit neminem iniuria vnquam affecit, iustumque se omnibus præbuit, amicos semper in consilio habuit, quanquam erat ipse prudentissimus, institutis omnibus documento esse poterat, omnia ordine modoq; ab eo agebantur, & quæ verbis promiserat, ea sic semper ex fide bona præstabat, vt neminem vnquam falleret. Non fortunæ successu, sed virtute vitæ gloriabatur, amicis gratus, & libera-

in alios, magnificentia & liberalitate splendidus, vitia, voluptates, cupiditatesque omnes mira quadam castitate coërcebat. Et quum diem iam grandior natu obijsset, complures optimos filios superstites sibi reliquit, nullum tamen priuato nomine indecorum, sed alium regni successorem, alios duces, Imperatoresve, alios quæsitorum regnorum compotes, filias autem reginas. Tantum valuit morum castigatio, & admirabilis ordo vitæ, vt paruum regnum propagauerit gloria, fama, opibus, ac dignitate, & posteritatẽ longa regnorum successione diutius illustrauerit. Et hæc de castitate ac prudentia satis.

De honestate. TIT. XXIII.

Honestas nunc sequitur, Zeno ingenij præstantiam esse existimat, & eam solum bonum appellat, quandoquide hæc vna virtutum omnium perfectionem in se complectatur. Aristoteles quidem id honestum esse putat, ex quo splendor aliquis, atque illustris honor in eos perueniat, qui id gesserint. Similis sententia corũ est, qui honestum id esse affirmant, quod sit populari fama gloriosum. Platonici autẽ, & qui eos imitantur, id intelligunt honestũ esse, quod detracta omni vtilitate, sine vllis præmijs fructibúsve per seipsum possit iure laudari. Ex quibus omnibus opinionibus nihil aliud colligendum puto, nisi honestum, aut ipsam virtutem esse, aut rem gestam virtute. Erit igitur honestas animi electio firma & stabilis ea omnia agendi quæ secũdum virtutem sunt. Hæc enim virtus tantæ præstantiæ est, vt vel sola hominem perfectè commendet. Nam qui à Græcis καλὸς dicitur, à nostris honestus & bonus nuncupatur. *Honestas.* *Honestum quid.*

Sed vt honesto turpe opponitur, sic honestati turpitudo. Et est honestas, firma electio ea omnia agendi, quæ secundum cupiditatem ac voluptatem fiunt. Virtutes autem & vitia voluntaria sunt: proinde in nostra potestate esse dicuntur, quando eorũ electio, quæ rei gerendæ principium esse censetur, in nostra

nostra potestate sita est, versaturq; circa affectus & actus, ex quibus quidem laus omnis ac vituperatio pendet. Quòd si ita res sese habet, honestatis & turpitudinis Domini sumus, quarum altera iter fœlicitatis affectat, altera autem miseriæ. Ergo quicunq; alijs imperat affectibus, electiones actusq́, omnes ad honestatem dirigat oportet, quæ quidem vel virtus ipsa est, vel virtuti innititur: adeò vt ab ea nusquam separari aut disiungi possit. Virtus autem ipsa tam præclara est, vt ex rebus secundum illam gestis ita homines probos afficiat, vt non modo opera ipsa admirentur, & æmulationem quandam ad imitandum accipiant, seque illis similes fieri cupiant, verùm etiam operum auctores summa beneuolentia amplectãtur, & in eos se conuerti, si fieri posset, optarent.

Age quis Herculis magna illa facinora, & longè rebus humanis excellentiora lectitat, non se statim Herculem fieri cupiat? Sed poëtas finxisse putemus: quis gesta Cæsaris aut Alexandri legat, quin velit Cæsar aut Alexander confestim fieri? Vt verò minora loquar, quis Pythagoræ aut Socratis vitam cogitat, qui in eos se transferri nolit? Ego autem eiusmodi sum, qui mallem Platonem philosophum me fieri, quàm Sardanapalum opulẽtissimum illum Assyrię Regem. Hoc virtus ipsa præstat, & opera quę ex virtute gerũtur. Secus autem in his artibus aut actionib. quæ voluptatem augent, fortunam ornant, opes accumulant, & rem familiarem complent. Quis enim adolescens ingenui pudoris, ac liberaliter educatus, paulóve nobilior Antigenidas tibicen fieri vellet, & ex tibia victum ac gloriam quærere, quamuis ille Platonis testimonio illustratus fuerit? Aut quis se cupiat fieri Anaxenorẽ citharœdum, cuius harmonia adeò delectabatur Antonius, vt eidem quatuor ciuitatum tributa exigenda dederit? Aut quis simulachrum Iouis Olympici, aut Argiuæ Iunonis adeò probaret, vt Phidias esse cuperet, aut Polycletus? Sola honestas est cuius opus & artifex simul probatur, adeò ad se homines allicit, vt imitator eius & auctor vnusquisque esse desideret.

Hac virtute præstitit Sertorius, qui honestatem etiã in conuiuijs seruabat, nec videre quicquam turpe, aut audire vnquam poterat, suisq; persuaserat, vt ab omni maledicto atque scurrilitate abstinerent, certarentq; inter se placidis salibus, facetisq; iocis. Cuius mores maiore admiratione digni sunt, quòd eiusmodi vitæ homines maiorem viuendi licentiam vsurpant, maioremq; loquendi libertatem. Sed honestatem qui non præstant, non modò viri boni esse non possunt, verùm ab omni hominum cœtu exturbandi sunt, non enim tantùm sibiipsis nocent, sed vniuersos etiam ciues cum quib. versantur, turpidinis quodam veneno inficiunt. Hæc fuit causa, qua ducti vetustissimi Græci comœdias vrbibus suis eiecerunt, ne ciues inhonestas illas actiones cernerent, néve obscœna verba audirent. *Sertorius honestißimus.*

Optimè Socrates & alij philosophi morum atque honestatis præceptores tradiderunt, vt homines seipsos cognoscerent, & aliena relinquerent, quæ minus vtilia ac necessaria sunt, & in primis cogitarent se solos ex omnibus animalibus rationis atq; orationis compotes esse. Quæ duo diuinæ mentis munera omnib. honestis actionibus augenda atq; accumulanda sunt, vt honestum præcipuè vitæ genus eligamus, per quod non modò viaticum huius terrenæ peregrinationis assequamur, verùm ab omni etiam vitiorum labe ac turpitudine immunes ac liberi simus.

De moderatione. TIT. XXIV.

MOderatio honestati comes accedit. Nam sicut electio (quæ rei agendæ principium est, vt Aristoteles testatur) ab honestate dirigitur, sic moderatio actionem metitur, ne fines quos honestas præscripsit, aut non attingat, aut longius progrediatur. Vt enim in currendi certaminibus vltra metas currere temeritatis esse videtur, sic vix è carceribus progredi, ignauiæ. Automedon Achillis auriga idcirco laudabatur, quòd nec nimio cursu præcipitabatur, *Electio, sive moderatio. Ca. 2.l.6. & cap. 2.lib.3. Ethicorum. Moderatio.*

batur, nec seni ac tardo ab insequentibus prævertebatur, sed moderata quadam alacritate semper inter primos de victoria certabat.

Pōponij Attici moderatio. Moderatus admodum habitus fuit Pomponius Atticus in omnibus actionib. suis, quòd vel ex hoc cerni licet, quod ex tot tamq; grauibus ciuilibus, ac domesticis procellis solus penè ex omnibus claris ciuibus periculorum omnium expers, incolumis ac liber euasit, & quibuscunque victoribus semper gratissimus extitit, & quasi prudentissimus gubernator, nauem suam ex procellosa hyeme, marique vasto, ac scopuloso optimè seruauit. Quod vtinam fecissent alij eruditissimi viri id ætatis, haberemus fortasse Latinam linguam longè vberiorem, & minus multa nobis incognita essent, sed arduum ac difficillimum est fatalem sortem præuertere.

In Bruto. Hanc moderationis virtutem Cicero præcipuè Bruto tribuit, quum ait: *Quid tam difficile Brute est, quàm in plurimorū controuersijs dijudicandis, ab omnibus diligi? consequeris tamen, vt eos ipsos quos contra statuas, æquos placatosq; dimittas. Itaq; efficis, vt cùm gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis.*

M. Bibuli notanda animi moderatio. Magnam quoque moderationem ostendit M. Bibulus vir summæ dignitatis. Nam quum per iniuriam duo filij adolescentes indolis peregregiæ ei cæsi fuissent in Aegypto, & Cleopatra regina interfectores illorum per carnifices ad eum misisset, vt ex illis vindictam sumeret quamcunque vellet, eosdem e uestigio intactos remisit, asserens eiusmodi vltionem ad se nō pertinere, quum suus esset hic priuatus dolor, sed ad senatum populumque Romanum. Itaque maluit orbitatis suæ mœrorem supprimere, quàm immoderatus vltor videri.

Hæc moderationis ratio tolerantiam præstat, quæ mirifica quoque virtus habetur. Prudentis enim viri est iniurias forti animo tolerare; nec semper vltionē querere. Scitum est illud P. Syri præceptum, quū ait: *Feras non culpes, quod vitari non potest.* Sapiēter Epictetus philosophus hæc duo verba semper habenda in animo atque ore dicebat, nempe ἀνέχου ϗ ἀπέχου, hoc est patere, & abstine.

Epicteti verbum.

Sed

Sed moderationis virtute etiam præstitit plurimũ inter milites suos Hannibal. Nam quũ exercitum haberet commistum ex Hispanis, Aphris, Gallis, variaque hominum colluuione, tanta moderatione ac tolerantia inter omnes vsus est, vt ne minima quidem militaris seditio in castris audita vnquã fuerit, quod mirum omnibus videri potest, quum id hominum genus rixæ discordiæq; obnoxium sit, vixque vnquam quietè ac pacatè viuere vspiam possit. *A. Gel. c. 14. li. 17. noc At. Hannibal.*

Anaxilaus Siciliæ Rex, omnium Principum sui tẽporis moderatissimus habitus est, quæ virtus & dum viueret, magnam omnium populorum gratiam ei cõciliauit, & post eius obitum maximum etiam fructũ eius posteritati attulit: Nam quum decederet, filium impuberem regni hæredem instituit: cuius tutelam Michalo spectatæ fidei seruo reliquit. Verum enim verò memoria paternæ moderationis, & spes futuræ probitatis tantũ potuit, vt ciuitates omnes parère seruo, quàm moderati Principis sobolem deserere maluerint. Aequo etiam animo pertulerunt regni maiestatem per seruum tantisper gubernari, donec puer ad legitimam pubertatem peruenisset. *Anaxilaus.*

Sylla quoque (qui omnium Romanorum sæuissimus fuit) aliquando moderatior mitiorque esse voluit. Nam quamuis pro minimis etiam rebus in præclarissimos grauissimosq; viros semper præcipiti iracundia accenderetur, tamen quum dictaturam, vel potius tyrannidem vltro deposuisset, adolescentem se grauissimis ac mordacissimis verbis insectantem æquo animo pertulit, & hoc solum, cùm domum se reciperet, iamque limen ingrederetur, conuersus in eum dixit: *Non sinet hic audax adolescẽs alium quempiam in posterum dictaturam sponte deponere.* *Sylla.*

Moderatissimus vel ex hoc vno exemplo habitus est Philippus Macedo Magni Alexandri pater, quòd quum Mathonam Melibϙæ vrbem oppugnaret, quam sagittarij indigenæ omnium optimi defendebant, iacta in eum è muris sagitta dextero oculo captus est: quo tamen vulnere sicut nec in bello segnior, sic nec iracundior quidem in hostes factus est. Et *Phi. Maced. Rarum clementiæ exemplum.*

quam-

quamuis chirurgus oculum ei cum ſpiculo effodiſſet, pacem tamen illis implorantibus æquis conditionibus dedit, & vulneris actorem neutiquam perquiſiuit, nec aduerſus victos vlla in re inclementior extitit, ſed moderatum ac mitem ſe omnibus præbuit, ac ſi ei nihil aduerſi in ea pugna contigiſſet.

De parcitate ſeu parſimonia.

TIT. XXV.

Parcitas. Parſimonia.

PArcitas moderationi finitima accedit, quam vſitatiore vocabulo parſimoniã licet appellare. Vtriq; ab vno verbo diuerſa eſt origo: nimirum illud à præſenti parco, hoc à præterito parſi deflectitur. Imprimis tamen videndum eſt ne affectus nos decipiat. Nomina enim virtutum pro vitiorum nominibus ſæpenumero vſurpatur. Fortem enim pro temerario ponũt, & auarum parcum mitiore vocabulo appellant. Sed vt auere, vnde auari nomen factum eſt, eſt præter rationem cupere, ſic parcere retinere eſt, & ſecundum rationem conſeruare: & illud quidem vitij eſſe cernitur, quoniam rationi non obſequitur, hoc autem virtutis, quando à ratione ducitur.

Parſimonia qualis virtus.

Magna profectò virtus eſt parſimonia, & moderatrix optima omnium impenſarum. Et pari quidem ſpatio ab auaritia & profuſione diſtat, illa ab vtili ac neceſſaria impenſa abſtinet, hæc autem nec vtilitatis nec neceſſitatis rationem habet, ſed profũdit ac prodigit ſine menſura modóve, veluti ſi ei omnia ſuppetant nunquam defutura, quaſi diuina virgula diuinoque nutu tradita. *Fœminam dicebant veteres tunc bene olere, quum nihil olebat*: & virum tunc rectè ſapere, quũ nec ſordes auaritiæ oleret, nec vapores prodigentiæ redoleret.

Cicero in Epiſt.

Aphricani minoris Pomponijq; Attici parſimonia.

Hæc itaque quidem mediocritas latè patet, & circa multa diffunditur. Parſimoniam enim minoris Aphricani & Pomponij Attici plurimum laudatur, quòd neq; emâces neque ędificatores fuerint. Vtrũque autem in Lucullo vituperant, & quod ſumptuoſus atque emax eſſet, & in ædificando profuſior: vnde

Lucullus.

de Tubero Stoicæ philoſophię Romanorum omniũ peritiſſimus dicere ſolebat: Lucullum togatorũ Xerxem eſſe, quòd ſplendidior videri ſtuderet, quàm hominem Romanum deceret. Et Pompeius quum ad illius ædes viſendas in Tuſculanum acceſſiſſet, cerneretq; eas proticibus, xyſtis, ambulacris, feneſtriſq; vndique perflari, dixit eiuſmodi ædes per æſtatem opportunas, hyeme autem importunas, inhabitabileſq; eſſe. Tum comiter Lucullus reſpõdit: *Num pluris ciconias & grues quã me facis? At illæ pro tẽpore regiones mutant, ego autem hybernam habitationem mutare nequiuero?*

Facetum Luculli reſponſum.

Marius ludibrio habitus eſt, quòd quum grandior natu eſſet, ſeptimumque gereret conſulatum (quod nemini Romanorum præter eum vnquam contigit) & iam finitimus morti eſſet, fortunam tanquam improbam accuſaret, vt qui antè moreretur, quàm conſilia ac deſideria ſua in ædificandis ædibus peregiſſet: quæ quamuis magnificè ſtatutæ conſtructæque eſſent, adeò vt multorum Regum ædes magnificentia & ſplendore ſuperarent, tamen ambitioſo homini, & qui ex humili ad ſummũ fortunæ apicẽ peruenerat, nõ ſatis erant, vtpote qui & nitidiores & opulẽtiores illas fieri (ſi foret ei vita diuturnior) ſperaret.

Marius vij. coſ. ludibrio habitus.

Nimis lautæ ſuppellectilis, & Corinthiorum præcupidus notatus eſt Octauius Cæſar, vnde proſcriptionis tempore eius ſtatuæ adſcriptum eſt: *Pater argentarius, ego Corinthiarius.* Corinthum vrbem (vt diximus) opulentiſſimam, miſerabiliter direptam, L. Mummius ex ſenatuſconſulto, quòd illic legati Romanorum violati fuerant, euertit, ſoloque adæquauit. Quæ quidem diutius deſerta deſtitutaq; manſit, donec per Iulium Cæſarem dictatorem reſtituta inſtaurataque fuit, tranſlatis illuc compluribus colonis ex libertinorum ordine. Hi principio rudera vertentes, mortuorumque ſepulchra effodientes, plurima fictilia vaſa inuenerunt, q̃ quũ Romam mitterentur magno propter artificum ſolertiam, atque admirandam pulchritudinem vendebantur, & diuitum lautorumq; abacos, veluti ſi aurea argenteáve eſſent, ornabant. Quocirca Corinthij coloni ex mortuis di-

Octauius Caſar.

L. Mũmius Corinthum euertit.

uites fieri vulgò Romæ dicebantur. Consueuerant.n. Corinthij, & oēs ferè Asiatici fictilia vasa q̄ pulcherrima habebant cū mortuis infodere, ducti quadā vana ac stulta persuasione, futiliq; superstitione. Putabant.n. præsides eorū Deos, quos Genios appellabāt, cū illis sæpe cōuiuia celebrare, cibariaq; Deorum ex ambrosia & nectare concinnata eis afferre.

Catonis prouētus duplex.

Cato senior dicere solebat, duobus prouentib. se rē familiarem regere & augere, parsimonia scilicet, & agricultura. Quarū altera fructus præbet, altera aūt modum vsui adhibet. Inter multas Catonis laudes nulla gratior parsimonia populo Rom. fuit, & morum castigatione. Proinde cū omnibus magistratib. summa laude & gloria functus fuisset, à sola cēsura cognomentū meruit, & cōsulari statua donatus est, cuius inscriptio eiusmodi fuit: *Rem Romanam prolabētē, & in deterius versā, Cato cēsor modestissimus institutis, optimis moribus, ac præceptis salutarib. pristinū in locū restituit.* Virtus hæc efficit, vt sicut structura singula quæq; ad regulā, libellā, ac perpendiculū respondet, sic in actionib. nostris omnia ad mediocritatis rationē tendant.

Parsimoniæ præcepta.

Erit igitur videndū vt parsimonia castā quādam vtilitatis rationē habeat, fugiat extrema, sordidior ne sit, honestū lucrū sequatur, turpē quæstum ne faciat, maiorē mercedem, non exigat quā par sit, aut q̄ operepretium esse videatur: quod quidē iniquum esse poëtæ ostendūt in ea fabula, in qua dicūt Aesculapiū Apollinis & Coronidos filium medicū fuisse peregregium, ac propè diuinū, adeò, vt ab omni etiā incurabili morbo ægrotos sanos incolumesq; redderet.

Aesculapius ab Ioue cur fulmine tactus.

Addūt tamen cū ab Ioue fulmine fuisse pcussum, & in inferni barathrum præcipitē datū: cuius rei causam Pindarus fuisse dicit, q̄ is nimis improb. ac petulans in exigenda artis suæ mercede extiterit, nimisq; aurū & preciosa munera cōcupiuerit. Tunc quidē parsimonia eiusmodi iniqua esset, nomēq; virtutis amitteret, & fieret auaritia quo vitio nihil turpius esse potest. *E fumo.n. in flammā tenderemus*, vt est in trito prouerbio. Ingluuiē castigare virtutis est officiū: a necessarijs aūt se abstinere, & Geniū (vt dicitur) suū fraudare, id inhumani vitij esse

vide-

videtur. Olidum putabat Titus Vespasiani filius nouum vectigal ex cloacis latrinisq; publicis exigi, & patrem vehemẽter obiurgabat: ille aũt vt primam pensionẽ accepit, loculos tenẽs ad os filij rogitabatq; nũ pecunia illa male oleret? tunc eo dicente, *Nequaquam. At eadem* (inquit) *è lotio est.* Quo quidẽ dicto, patris indecora parsimonia, & ingenuus filij pudor indicatur: Atqui hæc virtus maiorem in priuatis ciuib. q̃ in Principib. laudẽ habet. Proinde maior Aphric. quum ab eo acceptorũ impensorumq; nummorũ ratio reposceretur, respõdit se gestarũ rerũ, partæq; victoriæ rationẽ facilè reddere posse, pecuniã aũt quæstorib[9] permisisse. Iulius quoque Cæsar se ꝓfusiorẽ haberi sem ꝑ æquo animo ꝑtulit, nullumq; vnquã largitionis munus omisit, sed q̃ profusio, dũ priuatus extitit dicebatur, magnificẽtia tũ cũ imperaret, appellata est. *Scipio Aphricanus.* *Cæsar.*

De sobrietate. TIT. XXVI.

Sobrietas, quę cibi vinique optima moderatrix habetur, hoc loco se nobis vltrò offert, de qua pauca dicenda erunt. Eius enim laus cum superioribus virtutib. magna ex parte commista esse videtur. Hæc autem sobrietatis ratio adeo necessaria est, vt qui ea careant, omnes alias virtutes, quas in se habent, obscuriores reddant, & ab omni humanitatis cõmercio excidisse videantur, & cũ belluis potius quàm cum hominib. censendi sint. Hoc Nonij Marcelli optimi veterũ verborum indagatoris expositio declarat, qui ait, *sobriũ sanæ mentis esse dictum, quasi sebrium, hoc est separatam ab ebrio.* Sic & secretum dici putat veluti separatum ab his quæ cernuntur. Elegãs sanè interpretatio, & huic sermoni nostro satis accõmodata: docet enim ebrios insanæ mentis esse, & ab omnibus irridendos. *Sobrietas.* *Sobrius.* *Secretum.*

Præclarè Anacharsis Scytha dicere solebat, quicũque sobrius fieri vult, turpes ebriorũ mot[9] intueatur. Proinde vt ebrietatis turpitudinem fugiendam esse ostẽderent Lacedemonij, rusticos seruos multo mero ingurgitatos in iuuenũ cõuiuia inducebant, vt cernentes adolescentes temulentorũ insaniam, defor- *Ex Plutar. institutis Laconicis.*

formitatẽ, præcipitemq́; furorẽ, sobriè honesteq́; viuerent, & ebrietatẽ tanquam rem turpẽ atque abhorrendã fugerent. Ebriètatẽ in maximis ac clarissimis viris adeò perosus Solon Atheniensiũ legũlator, vt legẽ statuerit, cuius verba eiusmodi erant: *Princeps si ebrius deprehẽdatur, morte multetur.* Pittacus Mittylenæus, qui vnus è septẽ Græcię sapientib. fuit, ebrios quum peccarent, duplici pœna afficiendos esse per legẽ statuit, vt diligẽtius homines temulentiã vitarent. Nec eo consilio hæc dico, vt Principes abstemios fieri velim, sed vt moderatè vinũ sumãt, & sentẽtiã Anacharsis optimè interpretemur, q ait vitem treis vuarum species ferre, primã voluptatis, secundam ebrietatis, tertiã mœroris. Satis sit vinũ libare, & valetudinis gratia sumere: turpissimũ sit se mero ingurgitare, & stomachũ quasi cloacã vino abluere, quod quidã nihil aliud esse videtur, nisi se natũ ad perdendũ temetum putare, vt veteres dicebant. Philip. Macedo, & Alex. eius filius, obscurũ antè Macedonũ nomen, regia virtute adeò illustrarunt, vt angustos admodũ regni terminos & vix satis a finitimis tutos, vsque ad extremas orientis oras propagauerint, seq́; ad spem imperij totius orbis terrarũ erexerint. Sed vterq; Rex nimia vini auiditate quamplurimas virtutes obscurauit. Philip. oscitantẽ præ nimia quadã vini cibiq́; crapula, peregrina quędã mulier grauibus verbis momordit. Nam quum temere indictaq; causa eam damnaret, exclamauit illa, & se prouocare ait, tunc dicentib. quibusdam: Ad quẽ prouocas? ad Philip. quidẽ, inquit, sed quum fuerit sobrius. Tunc Rex ad seipsum rediens, causam diligentius inspexit, & reuocata sententia, illam absoluit liberamq; dimisit. Horum Regũ ebrietas turpis ac perniciosa admodũ extitit, sed tolerabilior in patre, quã in filio. Nam ille quidẽ ex conuiuio nonnunquã procurrebat, manusq́; cum hoste forti animo cõferebat, aliquando tamẽ se periculis incautius obiectabat. Filius autẽ secus non in hostẽ, sed in domesticos atq; amicos irruebat: vnde Philipp. cùm mero concaluisset, audacius se hostib. quàm cautius commiscebat, & sic aliquãdo è prælio vulneratus redijt.

Solonis lex.

Pittacus.

Vuarum tres species.

Macedones à quibus illustrati.

Mulieris prouocatio ad Philippum.

dijt: Alex. verò è conuiuio imbutus amicorũ sanguine quandoq; discessit. Huius temulentiam quũ audiuisset Antocydes philosophus eo tẽpore clarissimus ad eũ epistolam dedit, in qua ebrietatis vitium grauiter increpabat, in ea particula quædam erat ad hanc sententiam. Memento Rex inclyte quũ vinum potas, te terræ sanguinẽ bibere, quod quidẽ præsentius atque efficacius virus est, quàm pessima herbarum omniũ cicuta. Fuit autem Alex. hoc turpissimũ, quòd post multas victorias opiparum lautumq; cõuiuium amicis suis complurib. præbuit, in quo meracæ potationis certamen exhibuit, & palmam coronamque victori proposuit: in quo. Promachus bibacissimus omniũ iudicatus palmam meruit, & corona vnius talẽti à Rege donatus est, sed morbo præ ingluuie atq; illuuione subitò correptus, post tertium diẽ interijt, & cũ irrisione omniũ pompa funeris magno comitatu ei celebrata est. Hæc est helluonum perandi ratio, vt quo magis potãt, eo magis sitiãt. Vnde scitè illud in eos oẽs dici potest, quod Scytharum legãti in solos Parthos dicebant, *qui eos quanto magis biberent, tãto magis sitire affirmabant.* Cyrus quoq; iunior ludibrio habitus est, quũ Lacedæmonios contra fratrẽ socios sibi adsciscere cuperet: gloriabatur n. p literas, & oratores se fratri præstare multis in reb. vel præcipuè q plus meri sorberet, faciliusq; cõcoqueret. Nouellius Mediolanensis Tricongius præ magna potatione dictus est, quòd tres vini congios vno spiritu biberet, quod quũ cerneret Tiberius Cæsar, adeo delectatus est, vt eunde ad preturã proconsulatumq; prouexerit. Cicero quoq; M. Ciceroni filius binos vini congios vna cœna sumebat. Vnde facetè Plinius putare se ait ideò eũ id fecisse, vt M. Ant. patris interfectori hanc palmã eriperet, vt vel in hoc saltem paternæ necis esse videretur vltor ac vindex, Maroneo mero Vlysses Polyphemo imposuit, cuius suauitatem nectari & ambrosiæ prætulit, vt est apud Homerum. Poëtarum fabulamenta Bacchum atque Herculem bibacissimos heroas inducunt, potoribus (quantum conijcio) vt adblandirentur: gloriãtur siquidem in eãdem

Ex Pli. ca. 5. lib. 14.

Vinum sanguis terræ.

Cicuta præsens venenũ.

Promachus. mero bibulus.

Parthi.

Cyrus.

Ex Plutar. in Apopht.

Nouellius tricongius.

Pli. c. 22. l 14.

Cic. filius temulentior.

turpitudinē cum illis versari, quos ex hominib9 Deos factos esse existimant. Horatius certè vinū miris laudibus effert, sicut Pindarus aurum cunctis rebus terrenis carminibus suis prætulit. Sed quid poëtas miramur, quū apud Romanos omnium mortalium grauissimos inuēti sint, qui Catonem, cui vita castior seueritatis cognomentum dedit, bibacissimum fuisse

Mēmius Catonē temulentiæ insimulat.

affirment? Nam Memmius quidā homo leuis ac mordax, per ludibriū, ac contemptū dixit Catonem cum amicis cœnas potādo ad aurorā vsq; producere: cui Cic. cùm id indignè ferret, ait: *Hoc non addis Memmi, eū iuges dies aleam ludere.* Catonis ebrietatem excusat Plinius secundus, quū ait C. Cæsarē ita eū reprehendisse, vt laudet: describere .n. eos dicit quibúscū ebrius fuerat, & quum caput ebrij retexissent, erubuisse eos ait, ac deinde adiecisse: *Putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone fuisse deprehensos.* Addit Plinius deinceps. *Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm si ebrius etiā tam venerabilis erat, vt eum qui deprehenderant, venerarentur?* Ipse autē Cæsar, vt multis quoq; alijs virtutib9 emicuit, ita cibi viniq; abstinētissimus fuit, memorque semper erat illius Socratici precepti, quo quidē dicebat cibos oēs potusq; vitandos esse, q vltra sitim famémve sedandā appetitū lōgius producerēt.

Sobrietas à comitiali morbo Cæsarem liberauit.

Cæsar cur sobrius.

Sobrietatē Cæsaris obtrectatores eius oēs atq; etiā inimici ipsi fatebātur: vnde illa M. Catonis verba emanarunt, *Cæsarē vnū ex omnib. ad euertendā Rempublicā sobriū accessisse.* Sunt qui putent Cæsarē comitiali morbo (quo correptus primùm Cordubæ dicitur cecidisse) p sobrietatem remedia adhibuisse, vt victus parcitate, & durissimis laborib. vigilijsq; id mali euaserit.

Vespasiani sobrietas.

Vespasianus quoq; Cæsar parcus ac sobrius habitus est, & ad valetudinem conseruandam inediam vnus diei singulis quibusq; mensibus interponere solebat.

Octauij frugalitas.

Sobrius etiam fuisse videtur Octauius Augustus, quod ex eius cœnis cernere possumus, quas ternis ferculis, aut vbi amplissimè, senis, & modico quidē sumptu præbebat, & eas quidem serius inibat, maturiusq; relinquebat, quū conuiuæ iandiu cœnare inciperent antequam ille discumberet, & permanerent postquā ille discel-

discessisset. Sed & eius sobrietas etiã ex hoc videri potest. Nam querentẽ de inopia & caritate vini populũ Roma. graui oratione coërcuit: & satis prouisum eis esse ait à genero suo Agrippa, perductis plurib. in vrbẽ aquis, homines ne sitirent. Simulata ebrietas nonnunquã pro calliditate atq; prudentia habita fuit. Tarentini quondã quũ male cociliati Romanis essent, Pyrrum Epirotarum Regem ducem fortissimum, & rei militaris peritissimũ ꝑ oratores vocare statuebãt. Huic sententiæ complures optimi viri tacito cõsilio aduersabantur, nõ tamen audebãt quippiã loqui aduersante multitudine, quę mortẽ omnib. minabatur, qui in contrariã sententiam irent. Proinde vir quidã prudẽs, & facetus Meton nomine, quũ res in cõcione ageretur, coronatus bacchantiũ more, & manu accẽsam facem tenens, tibicine præcinente illuc accurrit & oẽs quidem qui frequẽtes aderant, eidem tanquã ebrio illudebant, multiq; vt in mediũ procederet, ac coram concionaretur eũ hortabãtur. Tũ ille lætus atque exultans suggestũ ascẽdit. Et cũ primùm iocosis ac scurrilib. verbis risu oẽs perfudisset, & vęsano prçludio auditorũ aures sibi conciliasset, adeò vt omnes in eũ intenti essent, elata voce inquit: *Opportunè quidẽ viri Tarẽtini ludere ac iocari volentib. hodie permittitis: dũ itaq; per vos licet oẽs moneo vt occasionem ludendi nunc ex tẽpore sumant, antequã Pyrrhus adueniat, tum. n. non nostro, sed illius arbitrio viuendũ erit.* His simulatis verbis & periculũ furẽtis populi euasit, & Reip. non omni ex parte defuit. Sobrietas, cõmunis est virtus: omnes enim decet omnesq; eam præstare possunt, non fortuna, non genere, non opibus, non doctrina indiget, sed sola animi dispositio eã perficit. Quocirca per se minus hominem illustrat: addita verò aliis, perfectum virtutum perfectamq; harmoniam complet, & eam absolutã omni ex parte reddit. At vbi defuerit, homo obscurus, turpis ac degener fit, simulatæq; eius virtutes splendorem amittunt vt stellæ surgente nebula, ingeniumq; hebetius fit & corporis vires eneruantur. Si quã virtutis indolẽ præ se ferebat Iouinianus Cæsar, si quam rerũ gestarũ laudẽ vnquam tulerat, si quam

Metõ quidẽ.

Romani populi aut militum ſuorum gratiam aſſecutus fuerat, ea nocte amiſit,qua exanimatus inuentus eſt ex colluuione ciborũ , qua ſe ſuperiore cœna ingurgitauerat.Proinde ſapiẽter Solon dicere ſolebat vltimũ vitæ diẽ de vniuerſo vitæ tẽpore iudicare, neminemq́; iure laudari poſſe,niſi ad perfectũ finẽ peruenerit.Hæc ſobrietatis virtus valetudinem noſtram cõſeruat, & vitã diuturniorem ſalubrioremq́; reddit. Quinetiã corporis animiq́; ſenſus ad vltimum vſque vitæ noſtrę finem perducit integros atq; incolumes. Qui verò vino ciboq́; ſe immergunt, ſtolidi ignaui obtuſiq́; fiunt:rarò lõgæui ſunt,facilè ægrotant, magna cum difficultate curantur:à corporis viribus,animiq́; virtute quamprimum deſtituuntur, fiuntq́; delyri,& omnibus contemptui ludibrioq́; ſunt adeò, vt neceſſarij ac familiares omnes eis interitum optent.

Sobrius præter Reges cũctos extitit Maſiniſſa Numidiæ Rex:quippe qui ſtans ſemper ante tabernaculũ cibum ſine pulpamento ſumebat, cibario pane & bellarijs militaribus contentus.Proinde in ſenecta adeò viguit, vt poſt ſextũ & octogeſimum ætatis ſuæ annũ filiũ genuerit , & poſt nonageſimũ ſecundum Carthaginenſes,qui contra fœdus ei bellũ intulerãt, ſuperauerit. Quo in bello nõ modò optimi Imperatoris,ſed gregarij etiã militis functus eſt munere. Huius virtutis beneficio M.Valerius Coruinus cẽteſimũ compleuit annũ,firmo animi iudicio,& integris corporis virib.Et Socrates ſobrietatis etiam munere per omne vitæ ſuæ tempus inoffenſa fuit valetudine.

De pudicitia. Tit. XXVII.

Pudicitia.

PVdicitia vltima eſt harum virtutũ , quas præſtat temperantia,quæ tametſi in fœminis magis elucet(ſine ea enim omnib. odio ſunt) tamẽ virorum virtutes plurimum accumulat.Hæc ab omni libidinũ iniuria ac turpitudine nos auocat,docetq́; homini ſatis eſſe ſpeciẽ ſuam ſeruare duce natura ,quæ etiã in hoc diligentiſſima fuit:incluſit enim pomis,fructib.virgultis & her

bis

bis propria quæque femina, vt postquam per seipsa diuturna esse non possunt, saltem in sua specie seruarentur. Homo igitur procreandorum liberorũ causa concessam venerem non abhorreat, illecebras alias fugiat, naturali legitimoq; connubio contentus, reliquas oẽs turpitudines respuat, cui etiã modus adhibendus est, exẽplo Solonis, qui per legẽ statuit, *vt ter singulis quibusq; mensibus vir vxori congrederetur* Sed sermo mihi perstringendus est, ne vlterius de pudicitia dicam: tum quòd in superiorib9 plura libaui, quæ ad hanc virtutem pertinent, tũ quòd in libro quarto de institutione Reip, de virginitate ac pudicitia quã plurima dixi, quę quoniam iam edita in manib. sunt facilè quicunq; voluerit legere poterit. Pudicitia finem huic volumini præscribat, & omnib. his quæ de temperantia per me dicenda fuerint. Nunc autem in sequenti volumine Fortitudo primum argumentum dabit, mox autem octauo Iustitia.

Venus legitimus non abhorrenda.

Solonis lex.

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

De fortitudine. TIT. I.

MAGNA quidem virtus est fortitudo, atq; haud scio an omnium maxima, dolorem siquidem ac mortem contemnit decori gratia, & animum nostrum prudentiæ iustitiæque subigit, quo nihil difficilius esse potest. Nulla enim vis tanta est (vt ait oratorũ maximus) quæ non ferro aut virib. debilitari frangiq; possit: ast animum vincere, iracundiam cohibere, fortissimi viri est, quæ qui facit, non modò cũ summis viri cõparari potest, sed similis Deo habendus est. Proinde nemini admirationi esse debet, Romanos quũ olim militari gloria florerent, virtutem ipsam vnico fortitudinis nomine nuncupasse, quum sine ea reliquæ mancæ atque inchoatæ essent, & viribus penè omnib. destitutæ. Hæc enim virtus magis virũ decet quàm cæteræ oẽs, vnde eam ἀνδρείαν, à viro Græci appellant, & Cicero à viro

Fortitudo.

Cic. offic. 1.

Vir fortis Deo similis.

virtutē, id est fortitudinē dici putat. Hæc efficit vt homines omni studio omniq; contentione pulchra, decora, honestaq; agere audeant: turpia, indecora, inhonestaq́; exhorreant: moriq; malint, aut vulnera, labores, doloresq; subire, quam per ignauiā vecordiáue quippiam facere quod eis dedecori, aut ignominiæ aliqua ex parte esse possit. Viri quidem fortes nō tam laudem aut præmia sequuntur quàm fortiter ac rectè facta: quæ quanuis in luce collocari debēt, gloriam tamē contemnūt, & nullam palmam nullumq; theatrū virtuti conscientia ipsa illustrius esse putant: sed quanuis ex animi magnitūdine fortitudo nec gloriam nec prēmia sequatur, hæc tamen accumulate, & maiora etiam assequitur. Nulla enim virtus maiorem laudē, & plura munera accipit, quàm fortitudo, quin imo aliæ quasi immunes esse videntur. Quis ob prudentiam aut temperantiam munus ex publico accipit? Iustitia certè odium atque inuidiam potius contrahit, quàm gratiam ac beneuolentiam. Fortitudo, autem contrà, omnium animos atque oculos in se conuertit, nomenque honestatis vel sola sibi vendicat. Audi Ciceronem: *Honos est præmium virtutis iudicio studioq; ciuium delatum ad aliquem.* Qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi profectò & honestus & honoratus videtur. Quot munera, quot præmia, quot honores, à Regibus, Imperatoribus, Ducibus, ac populis, viris fortibus statuuntur? Testes sint coronæ militares, hastæ, torques, armillæ, pedestres equestresq; statuæ, trophæa, ouationes, triumphi, & alia multa, quibus viri virtute præstātes in prēlijs honestantur. Atqui apud antiquissimos non satis visum fuit viros fortitudine præditos mortalibus præmijs honorare, nisi diuina etiam eis decernerent, & illos quasi Deos venerarētur. Tales apud Athenienses fuerunt Castor & Pollux. Talis apud Thebas Hercules, apud Indos Bacchus, quem quidam putant militariū honorum primum fuisse inuentorem, & præcipuè triumphi, & coronæ, quæ ob eius honorem in signo amatæ ab eo Ariadnes in cœlo deinde lucet.

Honos.

Bacchi triū phi.

Sunt etiam qui opinentur vitem ab eo fortib. centurio-

turionibus quasi virtutis insigne in manu fuisse traditam, vt ignauos coërcerent, seseq; alacriores redderent. Latini tamen poëtæ vitem in honorem centurionibus ab Italis primò dicunt fuisse traditam: vnde illud de Scæua Cæsaris centurione apud Lucanū, *Vitis in Bacchi manu.* *Lucanus.*

Qui longo Latiam gerit ordine vitem.

Simile est illud Silij Italici,

Nam vitis honore,

Perfunctus Latiæ, subitò stimulabat agrestes. *Silius.*

Vitem, honoris, ac coërctionis fuisse gestamen, Iuuenalis etiam docet, quum de C. Mario dixit,

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,

Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Arcus verò triumphales in honorem fortissimorum Imperatorum & ad perpetuam gestarum rerum memoriam quidam ab Aegyptijs Regibus inuentos fuisse afferunt, alij à Græcis, alij autem à Romanis. Legimus tamen Hannibalem à Carthaginensium legatis reuocatū, vt opem obsessæ patriæ afferret, priusquam nauem conscendisset, arcum erexisse non longè à Laciniæ Iunonis templo, in memoriam rerum à se gestarum in Italia, in quo imagines nobilium sculptorum manu factæ cernebantur, & literæ Græcæ Punicæq; scriptæ, quæ breuiter res illas præclaras atque illustres referebant. Græci vetustissimi inscriptis columnis vtebantur quasi trophæis, vt fuerunt quinque illæ apud Thermopylas, vbi Leonidas cum paucis Lacedæmonijs contra tot Persarum millia, adiutus etiam à Locris, obsistit, donec barbaris compluribus cæsis lassi cædendo Lacedæmonij & Locienses, omnes ceciderunt, quorum omnium illic sepulchrum fuit inscriptum Græcis versibus. *Columna.*

Picturæ quoque inuentæ sunt, quæ testimonium fortitudinis afferant. Messala vir præclarus ac fortis tabulam picturæ illius prælij in quo Carthaginenses & Hieronem in Sicilia vicerat, in latere Hostiliæ curiæ proposuit, vt ab omnibus diutius cerneretur. L. etiam Scipio Asiaticæ victoriæ tabulam posuit in Capitolio, quæ faciem totius belli ostendebat. Hāc quū cerneret frater eius Scipio Africanus, excanduit mirū *Tabula victoribus posita.*

in

in modũ, quòd in illa pictura cernebatur eius filius, q captus ab hostib. duceretur. L. Paulus victo Perse quũ per Athenas Romã redeundi gratia iter faceret, eiq; ciues oẽs occurrissent, qui pro parta victoria gratularentur, ac pollicerentur studia sua nunquã defutura, egit illis gratias peringẽntes: vicissimq; eis mutui animi officia pollicebatur, deinde rogabat, vt ad se mitterent ex suis philosophis aliquẽ, qui filios suos moribus & doctrina meliores peritioresque redderet, & pictorem etiam aliquem præclarum ac probatum, q faciem gesti belli optimè pingeret, & triumphũ excolere atq; exornare posset. Athenienses itaq; inito inter se consilio Metrodorum miserunt, professi eundẽ in vtraq; disciplina præstantissimũ esse, & is vtrũque munus peregregiè absoluit, & picturam proposuit elegantissimam, & filios illius ad param pene vsque sui laudem erudiuit. Nunc ad institutum redeo.

Fortitudo definita.
Tusc. 4.

Fortitudinem variè definiunt philosophi secundum diuersas eorum sectas. Nam Socrates eam scientiam esse dixit rerum formidolosarũ contrariarumq; aut omnino negligendarum, conseruantem earũ rerum stabile iudiciũ. Hãc sententiam sequitur Chrysippus: ait enim: *Fortitudo est scientia perferendarum rerum*: vel, vt Stoicorum quidam sentiunt, *Fortitudo est animi affectio in patiendo ac perferendo, summæ legi parens sine timore.*

Platonicis quid fortitudo.
Quid Aristoteli.
Cap. 6 lib. 3. Ethico.
Ciceronis de finitio

Platonici autẽ dicũt fortitudinẽ esse cõseruationẽ stabilis iudicij in subeundis repellendisve his rebus quæ formidolosæ esse videntur. Aristoteles autẽ putat fortitudinẽ esse mediocritatem quandam in metuendo & audendo. Idcirco posse videri quasi peritiam quandam rerum formidolosarum. Ex Cic. autẽ sententijs colligimus fortitudinem esse amplitudinẽ atque exaggerationem quandam animi quam altissimi rationi obsequentem, quę maximè cernitur in doloris mortisq; contemptu. Epicurus voluptatis assertor, de fortitudine nõ perperam loquitur: dicit enim eam nõ per naturam hominibus contingere, sed per electionẽ, ratione, cõmodiq; notione perspecta.

Fortitudini vbi locus.

Fortitudo propriè in rebus terribilibus versatur, & præsertim in bello. Et idcirco fortis est, qui ad honestam

mortem,

mortem, & ad ea omnia quæ illam repentè afferunt, promptus paratuſque eſt, & nullo tumultu turbatur, nullaque formidine concutitur, ſed ea fert vt ratio dictat, honoris decoriſque gratia. Et hic quidem huius virtutis eſt finis, fortis ſcilicet animo perferre atque obire, quæ difficilia ac periculoſa eſſe vidētur, ne ab honeſto decoroque diſcedat.

Virum fortem quæ faciant, variæ philoſophorum opiniones. TIT. II.

ANtiqua ſanè quæſtio fieri ſolet, quænam cauſæ ſint quæ virum fortem efficiant, & præcipuè quum fortitudo res ſit ardua ac difficilis, & in periculis laboribuſque ſemper verſetur. Quidam arbitrantur ſtudio virtutis homines fortes fieri, vt ſibiipſis perſuadeant nihil præclarius mortalibus honeſta morte eſſe poſſe. Proinde ſe vltro periculis obijciunt pro communi ſalute, proque patriæ libertate, vel pro Regū Principúmve incolumitate, vnde in duriſſimis prælijs cernimus fortiſſimum quenque virum ante oculos ſui Regis vel ducis vel Imperatoris fortius alacriuſque bellare, vulnera ſine dolore accipere, & mortem intrepidè oppetere, quando id ſpectaculum peregregium, & virtutis ſuæ conſpicuum theatrum eſſe ducit. Hinc illud Maronis. *Vnde fortitudo?*

Vrget præſentia Turni.

¶ Alij laudis ac gloriæ cupiditate fortes fiunt. Cernunt enim viros elato ac celſo animo, magno apud quoſq; in honore eſſe, & fama præmijſque ampliſſimis honeſtari: ignauos verò contrà ludibrio contēptuiq; omnibus eſſe, & probris, contumelijs, conuitijſq; laceſſiri. Quid enim turpius quàm audire:

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem,
Illaq; virgo viri. *Cic 1. offic.*

At illud: *Vos inſtar Thetidum gladium quidem habetis, cor verò nullum.* Aut Platonicum illud, *Videntes canis oculos habes, cor autem cerui.*

Alij putant ex vitæ contemptu homines fieri fortes:

Itamus. tes: exemplumq; inducunt. Itamus enim vnus omnium qui cum Antigono militabāt, fortissimus habebatur; verùm vitam contemptui habebat; quandò fœda atque occulta valetudine miserabiliter laborabat. Hoc cùm comperisset Rex, primos quosque medicos vndique accersiri iussit, quorum opera ac diligentia paruo tempore curatus est Itamus, non sine magna impensa ac Regio sumptu. Qui postquam optimæ valetudini redditus est, incolumisque euasit, cunctantior ignauiorque factus, inter postremos semper versabatur, congressumque hostiū detrectabat: quod cùm cerneret Antigonus, rogauit illum, quidnā causæ esset quòd tam celeriter languidior factus esset? Tum Itamus: *Tu me, ô Rex, ignauum segnémq; reddidisti, qui me his malis liberasti, per quæ vitam amittere cupiebam, & me periculis vltro obiectabam, fortiorq; esse videbar.*

Credunt alij fortitudinem fortunæ comitem esse, Sophoclemque testem inducunt, qui virtutē per sese imbecillem ac debilem dicit esse, nisi à fortuna adiuuetur: proinde non eundem esse animū miseris atque infœlicibus, qui fuerat antè in rebus prosperis ac secundis: quandoquidē destituti languecant, & se ipsos deserant, animum submittant, inopiæ atque infœlicitati cedant. Verum est enim vetus prouerbium.

Omnia metuit, qui omnibus indiget.

Opinantur alij fortitudinem à viribus corporis præcipuè manare, & ab illis spiritum atque audaciā accipere. Nam qui corporis robore, & neruis ac lacertorum toris præstat, & saltu, cursu, iactu, luctatione præualet, is eiusmodi viribus fretus, animi quoque virtutem sumit, & audaciam in quibuscunque periculis obeundis, sicque fortior habetur, atque omnibus formidinem terroremque incutit, & præcipuè quum ira excandescit, furoreque corripitur. Huius sententiæ auctorem Homerum faciunt, qui Achillem inducit nō modo membrorum robore præstantem, & luctatione, ac pedum celeritate reliquos omnes præuertentem, sed acrem, iracundum, inexorabilem, ac iure, pietate atque æquitate, demum viribus & armis solùm fidentem.

Hanc

Hanc etiam sententiam augere videntur Peripatetici, qui iram fortitudinis cotem esse dicunt, eidemq; virtutis locum per mediocritatem tribuunt.

Virum fortem quæ faciant; opinionum variarum resolutiones. TIT. III.

NVnc singulis iam propositis opinionibus paucis respondere operæprecium duximus, vt omnibus innotescat quas sententias probandas, quasque exigendas esse iudicemus. Asserentibus itaque virtutem animi per se ipsam satis posse virum fortem facere, non imus inficias id verum esse, si in electione, actu & habitu vir ille tandiu versatus fuerit, donec disciplinam quandam perceperit, & Socraticam illam rerum peritiam, quæ formidabiliora omnia superari per virtutem posse edocet. Hoc sibi persuasisse Pittacum Mitylenæum videmus: nam quum primò adiutus ab Alcæi fratribus Melencorum Lesbi tyrannum profligasset, longè deinde Phrionem Athenientium ducem in singulari certamine peremit, quum inter Athenienses & Mitilenæos de agro Achilleide certamen diutius extitisset.

Sed si virtuti accedant corporis instrumenta, & fortunæ commoda, si robur, celeritas, integritas membrorum, valetudo, habitudo, dignitas formæ, &c. eius generis omnia commodius faciliusq; fiunt. Non minus etiam si fortuna arriserit, adsint opes, genus maiorum, gloria, & in primis patria, que quidem plurimum adiuuat. Multi enim Romani, Lacedæmonij, Athenienses, Carthaginenses, & aliarum etiam gentium, splendore ac gloria caruissent, nisi virtutum suarum patriam quasi clarissimum theatrum habuissent. Verè etenim Simonides Lyricus poëta ait: *Beatè perfectaq; ratione victuro, ante omnia oportere patriam gloriosam esse.* Non defuerunt qui hanc sententiam Thaleti Milesio tribuerint. Nam interrogatus aliquando quisnam fœlix esset, respon-

dit,

dit, qui corpore sanus sit, fortuna diues, optima patria, animo non ignauus, neque imperitus.

Secundus ille, qui gloriæ famæque cupiditate fortis esse nititur, quia ad virtutem finem dirigere videtur, superiori proximus accedit, sed in hoc minor aliqua ex parte est, quoniam pulchriora sunt (vt Cicero ait) quæ populo vacant, nec plausum captant, sed seipsis delectantur: non quod populus fugiendus sit, sed quòd nullum theatrum virtuti conscientia maius esse possit.

Tertij autem illi qui ex vitæ contemptu fortes viros fieri putant, non rectum sibi finem præferre videntur. Nam si desperant propter aduersa, ignauia potius est desperatio illa, quàm fortitudo. Sin vitæ tædio id agunt, aut nimis delicati sunt, qui vitæ incommoda ferre nequeunt, aut ea videre non sustinent, quæ propter eorum voluntatem accidunt. Quasi verum esset quod Democrito scripsit Laberius Mimorum poëta, referens illum se luminibus priuasse, ne malis ciuibus videret bene esse. At si ideò fortes essent, citius morerentur, naturam ipsam violarent: quia depositũ non antè reddendum est, quàm ipsa reposcat. Omninoque concludendum est, fortes viros non esse habendos illos, qui vitæ contemptu in manifestam mortem ruunt ferarum more. Nam sicut mortis fugam omni morte deteriorẽ esse puto, sic vltro sine ratione aliqua se morti obijcere, insani hominis esse statuo. Atqui non eum accusandum esse arbitror, qui cum ratione mortẽ declinat, si vitam non turpiter concupiuerit: nec eum laudandum, qui mortem tulit, si vitam contempsit.

Laberius.

Lacedæmonij etiam in hoc laudantur, quoniam nec auidè viuendum putabant, nec libenter moriendum, sed vtrumque per virtutem ac rationem dimetiendum esse dicebant. Pulchrè admodum dixit poëta ille.

Martialis.

Summum nec metuas diem, nec optes.

Quarti illi qui dicunt fortitudinem fortunæ comitem esse, plus tribuunt fortunæ quàm ei debeatur. Mentem enim bene stabilitam, & quæ habitum vir-

virtutibus iam sibi præscripsit, quæque appetitum ratione regit, corporique dominatur, fortuna nunquam frangere aut in contrarium mutare poterit, sed stabilis firmaque permanebit, & nunquam à seipsa discedet, nec fortunæ impetus vlterius in fortem sæuire potest, quàm vt illum inuidia odióque accumulet, & laude, honore, gratia ac dignitate defraudet.

Accidit enim sæpenumero, vt multitudo imperita bene de se meritos viros iniurijs quàm maximis afficiat, & ex secundis rerum flatibus cæco quodam impetu feratur. Multitudo siquidem omnis similitudinem quandam maris tenet, quod quidem suapte natura planum ac stabile esse videtur, sed vt venti aut auræ illud cient, ita aut tranquillum aut procellosum erit. Sic etiam multitudo fortunam sequitur: nam aut inuidiæ vento concitatur, aut à factiosis ciuibus instigatur.

Fortem virum neutiquam fortunæ succumbere manifesto exemplo docuit Hannibal Carthaginensis, qui sexdecim circiter annos ea tam prospera vsus est, vt nihil interim aduersi vnquam tulerit. Sed paulò pòst mutata facie eam iratam pertulit, aduersamque expertus est: in medio enim victoriæ cursu, & iam quasi affecto Italico bello, & propè confecto, fratris sui Hasdrubalis cum vniuerso eius exercitu interitum sensit, ac deinde à legatis Carthaginensium ex Italia reuocatus est, vt periclitanti atque obsessæ patriæ subueniret, nec amplius de imperio orbis terrarum decerneret, sed pro Carthaginis mœnibus tuendis niteretur. Paruit oratorum imperio Hannibal, & quam celerrimè in Aphricam transmisit. Sed impetrandæ à proconsule pacis spe adempta, vltimum certamen instituitur, in quod duo totius terrarum potentissimi populi concurrunt, & duo Imperatores omnium maximi, paruo temporis curriculo declaraturi, quò loci imperij sedem fortuna statuat. Apud Zamam res geritur. Scipio victor euadit. Hannibal tamen nequaquam animo decidit, sed officio optimi Imperatoris etiam hostium iudicio fungitur: vincitur tamen inclinata-

te fortuna, quæ in rebus bellicis semper plurimum potest, vt Cæsar in commentarijs rerum à se gestarum scripsit. Hannibalis tamen nomen tanti momenti extitit, vt Carthaginenses non antè se victos faterentur, quàm superato magno prælio Hannibale, Zama perpetuo Carthaginensium cladis nomine illustraretur. Tunc enim omnes Carthaginensium vires conciderunt. Hac plaga perculsus Hannibal, fortunę non succubuit, sed virtutem animi erigens, ad Antiochum Regem tunc potentissimum se contulit, & illum in Romanos animauit: qui si ei morem gessisset, nec adulatoribus auscultasset, laudem ac gloriam non mediocrem assecutus fuisset. Antiocho etiam victo non destitit ab incepto Hannibal, sed ad Prusiam Bithyniæ Regem commigrauit, vt eum in Romanos concitaret. Sed Romani oratores ad Prusiam miserunt, qui illum amicitiæ iure repeterent, tanquam Reipúblicæ hostem. Hannibal autem re cognita, ne dederetur, venenum exhausit. Hoc igitur exemplo monemur fortunæ virtutem neutiquam cedere.

Restat nunc postrema ratio, qua probatum est fortitudinem à viribus corporis præcipuè manare, & præsertim si ira ac furore excitentur. Hæc opinio vt auctorem habet omnium ingenio præstantissimum, sic non ociosa esse videtur, sed aliquid auctore dignum affert: nouerat enim Homerus (cui doctrinarum omnium ratio nota erat) difficile factu esse fortitudinem omni ex parte perfectam in vno homine inueniri posse, sed alios alia virtutis specie præstare, qua fortiores fieri videantur. Nam sicuti perfectè sapientem non Socratem nec Platonem dicimus, nec vnum aliquem ex his septem quos Græcia sapientes appellauit, nec Catonem, aut Lælium, sed vnum fingimus, qui fortasse nusquam gentium aut locorum inuentus fuerit, cui omnes perfectæ sapientiæ numeri tribuantur qui etiam secundum illam primam ideam, vel fictam quandam imaginem perfectus absolutusque sit, & hunc sapientem appellamus: alios autem in quibus sapientiæ simulacra quædam cernuntur, prudentes vel sapientes etiam

Perfectè fortis nemo vnquã exstitit.

etiam pinguiore quadam Minerua dicimus, ſed non omni ex parte perfectos, imitamurque Stoicos, qui interrogantibus num Zeno, Cleanthes, Chryſippúsve ſapientes fuerint? reſpondent magnos quidem ac venerabiles illos fuiſſe viros, non tamen perfectam ipſam ac ſummam ſapientiam eſſe aſſecutos: ſic nos etiam virum fortem fingimus, in quo omnes virtutis numeri cernantur: alios autem minoris fortitudinis viros fortes etiam appellamus communi quodam vſu loquendi, & ſingulos quoſque in ſuo virtutis genere laudamus. Et ſicut minores illos ſapientes dicimus non omnibus horis ſapere, ſic eiuſmodi fortitudinis viros non omni tempore fortes eſſe. Hæc eſt Homerica illa ſententia, quæ aſſerit ſolam fortitudinem ex omnibus virtutibus ſæpe furentes quoſdam impetus habere, vnde Tragici poëtæ heroas ſuos aliquando furentes inducunt. Homerus, vt qui diuerſas fortitudinis ſpecies eſſe ſentiret, Achillis laudem ab ira incipit, quum ait,

Iram pande mihi Pelidæ diua ſuperbi.

Vlyſſis autem à prudentia, vt eſt,

Dic mihi muſa virum captæ poſt tempora Troiæ,
Qui mores hominum multorum nouit, & vrbes.

Achilles animi quietem ferre non poterat, ſed in pace iracundiæ ſtimulis percitus bella ac pugnas optabat. Vlyſſes verò pacatus inducitur, & multa comitate, iucunditate, ac gratia varijs cum gentibus conuerſatur, prælium nonnunquam aſtu ac calliditate detrectat, nonnunquam per inſidias atque occulto Marte inuadit, vario, atque artificioſo ſermone vtitur. Aequas pacis conditiones non ſpernit, & tamen ab omni fortitudine nunquam deſtituitur. Ad hanc imitationem Lyricus noſter ait,

Nos Agrippa neq; hoc dicere, nec grauem
Pelidæ ſtomachum cedere neſcij,
Nec curſus duplices per mare Vlyſſei,
Nec ſæuam Pelopis domum
Conamur.

Diomedes autem modeſtus in dicendo induci-

tur, & in differendo placidus, iram adhibens, nemini dicto improbo aut facto proteruo nocens. Abstemius semper, nisi in maximis functionibus ac laboribus. Hic est fortis ille, quem Chilo Lacedæmonius (qui è septem Græciæ sapientibus vnus fuit) summopere laudat, & quem mitem ac facilem semper debere esse statuit, vt hi quibus imperat, nõ tam eum metuant, quàm vereantur.

Nestor autem ab Homero grandæuus ille quidem inducitur, vir in omni re bellica semper consilio præstantissimus, & in certaminibus ac palæstra exercitatus, & fortis: eius tamen virtus consilio atq; eloquio præcipuè fulget.

Hector Troianorum manus, Æneas mens.

Achiui dicere solebant Hectorem Troianorum fortissimum esse, Aeneam autem prudentissimum: vnde illum Troianam manum, hunc verò mentem appellabant. Sed plus negocij sibi dari aiebant ab Aeneæ sapientia, quàm ab Hectoris furore. His tot & tam varijs fortitudinis laudibus docemur, varia huius virtutis officia esse, & alios fortes bellatores, alios fortes duces, atque Imperatores esse. Illi viribus & audacia præstant, hi autem cõsilio & constantia. Illi temeritate quadam ac furore cõciti ad omnia pericula obeunda parati sunt, hi verò consilio temeritatem, audaciam autem virtute superant. Illi vitam odisse videntur, hi è contra mortem contemnere. Illi in perniciem non necessariam plerunque eunt, hi necessitate compulsi viribus & animi præsentia obsistunt. Illi pericula exultantes optant, & nonnunquam in illis deficiunt: hi quieti ad ea quæ formidolosa sunt maturant, sed in ipsis deinde acrius accenduntur. Illi vt parui torrentes inter saxa obstrepunt, hi demum vt altissima flumina minimo quodam sono labuntur.

Fortitudo quid apud Ciceronem.

Præclarè Cicero quum temeritatem à fortitudine secerneret, ait: *Fortitudo est contẽptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compensatione commodorum.* Temeritas autem est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria quædam periculorum susceptio. Hæc præcipuè viribus & habitu corporis nititur.

Neruo-

Neruosi enim omnes & qui lacertorum toris excellunt, eximijs viribus præstantes habentur.

Tritamnius Sarnius gladiator ille insignis (vt ait Varro) toto corpore cancellatos neruos habuit, rectos atque transuersos: Brachijs quoque ac manibus prodigiosis viribus fuit, vt qui prouocatorem quendam armatum inermi dextera superauerit, & vi correptum in castra transtulerit. *Tritamnius.*

Iunius quoque Valens vehicula cum culeis onusta, donec exinanirentur, recto corpore humeris sustinuit, & carpenta comprensa vna manu retinuit iumentis in contrarium nitentibus. Quidam concretis ossibus, & non medullatis, viribus præter cæteros dicuntur præstare. *Ex Plin. cap. 20. lib. 7.*

Admirabili corporis robore fuisse dicitur Aristomenes Messenius, qui in bello cõtra Lacedæmonios trecentos hostes, & magna ex parte ex prouocatione trucidauit: verùm aliquãdo vulneratus, ac captus per lapidicinarũ cauernas euasit. Rursus interceptus dormientibus custodibus ad ignem aduolutus lora cum corpore exussit, & ad suos solutus redijt. *Aristomenes Messenius.*

Tertiò verò mãcipatus à Lacedæmonijs innumeris vulneribus confossus est, & pectore dissectus: cui cor hirsutum omni ex parte inuentum est, & pro miraculo conditum, ac diutius seruatum. *Ex Pli. ca. 37. multò post medium lib. 11.*

Ira quid ad fortitudinem. TIT. IV.

IRAM quoque & excandescentiam dicũt etiam corporis vires excitare, & animi virtutem acuere. Hoc Homerus probat, & Aristoteles iram necessariam esse affirmat, nec quicquam sine illa expugnari posse confidit. Ex ira quidem animũ impleri, & spiritũ accendi opinatur. Hic est impetus ille, quem per nares subire, sanguinem accendere, cor inflãmare canit Homerus. Hinc est sentẽtia illa, qua dicitur: *Nihil asperum ira & dolore succenso militi videri solet.* Sanè Peripatetici dicũt fortitudinẽ sine ira lẽtitudinẽ esse. Nec equidem inficiari possum iram aliquãdo honesto vl-

tionis causam extitisse, sed in rebus agendis, nisi deliberatio à ratione proficiscatur, rarò recta res aut stabilis esse poterit. Et si aliquando fortuna fauet, tandē temeritati cedit, & tunc nos ipsos increpamus per iram aut temeritatem egisse, factique pœnitet, pœnitentia tamen rem integram non reddit. Id enim integrum dicimus, quod ita est, vt antè fuit: infectum siquidem nunquam fit, quod semel factum fuerit, qua quidem potentia numina ipsa priuata esse omnes arbitrantur.

Ira consilium perimit. Vnde illud Aeneæ,

Furor, iraq; mentem Præcipitant.

Nō est igitur fortitudinis per iram pericula adire: caret enim consultatione, electione, ac ratione, neq; ea diutius stabilis esse potest. Nam vt primùm ira deferbuit, fortitudo illa deficit, & se ipsam deserit, in ignauiamq; conuertitur. Idē de ira dicere possumus, quod de tuba in re bellica, quæ valet (vt ait Maro)

Aere ciere viros, Martemq; accendere cantu.

Sed vt primùm siluit, ardor ille extinguitur, & impetus conquiescit, ac sicut flamma consumptis nutrimentis subitò concidit.

Timotheus musicus ille notissimus Alexandrum Regum omnium fortissimum eleganter, ac scitè modulando ad pugnam excitabat, quum etiam id temporis de prælio non cogitaret. Sardanapalum autem Regem ignauissimum nequaquam excitasset, neque etiam à muliebribus choreis ac calathis reuocasset, si cum eo etiam Minerua ipsa concineret, vt ait Dion Prusensis. Difficile est enim naturam mutare, nec facile est etiam consuetudinem abolere, quæ ex frequenti vsu naturæ similis fit. Inueteratus quidem vsus diutius permanet, & quasi in alteram naturam transit, vt Aeneum poëtam amicùm quendam scripsisse testatur Aristot.

Dolor

Dolor quid ad fortitudinem.

TIT. V.

NOn desunt qui putent præ dolore homines fortiores fieri, vt si iniuria affecti fuerint, vulnera acceperint, aut simile quidpiam sustinuerint. Et certè magnam vim affert dolor, quod etiam in belluis cernimus, quæ vulneratæ sæuiũt, & fœtibus orbatę, truculentam rabiem exercent: vt Hircanas tigres legimus, quæ pro sublata sobole tanta ferocia insaniunt, tantaque pernicitate feruntur. Non tamen dolorem comitem fortitudinis facimus, aut iram cotem quæ illam acuat, esse dicimus. Licet enim nobis fortibus viris esse sine dolore ac vulnere, sicut etiam sine felle ac stomacho: sed doloris ratio in hominibus nequaquam par est feris. Segnes enim ac timidi *Segnes dolore* præ dolore magis torpent, ignauioresque fiunt, *torpent, audaces cõcitãtur.* audentes verò fortiores. Generosi equi calcaribus excitantur, degeneres autẽ stimulis confossi decidũt.

Furius Camillus dum cum Posthumio dictatore *Furij Camilli* contra Volscos pugnaret, graui vulnere in coxa ac- *stratagemata.* cepto nequaquam dolori succubuit, sed ardentior factus complures sibi obuios strauit, & victor quasi fulgur pulcherrimũ virtutis spectaculum de se præbuit. Magnus siquidem vir fuit Camillus, & quasi alter Romulus habitus est. Galli enim Celtæ qui primi in Romanos externa arma mouerunt, quique vrbem præter Capitolium captam incenderunt, à Camillo victi expulsiq; sunt. Et rursus quum post aliquot annos redijssent, iterum ab eodem victi cæsique extiterunt: qui de eis magnum triumphum duxit, quum annum octogesimum ageret. Vnde iure optimo Si- *Silius lib. 7.* lius in calce librorum suorum, quum Scipionem omnibus Romanis præferret, ait:

Salue inuicte parens, non concessure Quirino
Laudibus, ac meritis non concessure Camillo.

Antigonus Macedo bellator egregius, cum Perin- *Antigonus.* thũ vrbẽ obsideret Philipp. Alexandri pater, missa in eũ sagitta altero oculo captus est, quo vulnere [illegible]

in modum excanduit, nec prius telum euelli permisit, quàm hostem grauiter vltus esset, & sagittarium illum, à quo ictus fuerat, coram se trucidatum laceratumq; videret.

Sertorius. Sertorius ex vulneribus, quæ plurima aduersa accepit, & ex effosso oculo semper ardentius ferociusque in hostem ferebatur, & ex cruore suo victorię occasionem quærebat.

Mirabile militu exemplũ Ex Vale. Max. li. 3. de fortitu. In strage Cannensi (qua nulla Romanis miserabilior fuit) inter occisorum cadauera cæsis manibus, & multis vulneribus perfossus iacebat miles quidã Romanus, ad quem expoliandum impurissimus Numida miles accesserat, tum ille semimortuus, & ęgrè spiritum ducens in eum insurgit, faciemque mordicus inuadit, & nasum atq; auriculas rabidè abrodens indignam quibuscunque potest armis iniuriam vlcisci tur: hac vindicta hostili sanguine perfusus extremum spiritum exhalauit.

Attilius. Ex Vale. Max. de fortitu. lib. 3. Attilius Iulij Cæsaris miles apud Massiliam nauali prælio hostilẽ nauim dextera apprehendit quæ à defensore abscissa est, tũ læua puppim apprehẽdit, nec antè dimicare destitit, quã captã ꝓfundo mergeret.

Vale. Max. li. 3. de fortitudine. Nec minus egit M. Scæua eiusdẽ Imperatoris centurio, qui ad Dyrrachium hostili sagitta vulneratus oculum cũ telo excussit, nihilo segnior ob id factus, sed humero, capite, femoreque transfixo, & centum insuper & triginta telis clypeo exceptis, complurib. interemptis hostibus ad suos euasit, à quibus magna cum lætitia exceptus fuit. Nec omittendus est hoc loco magnus Alexander, qui sagitta aliquando ictus spiculum euelli iussit, ac confestim equum sibi admoueri, quo conscenso vectus est in hostem, ne obligato quidem vulnere, ac forti animo destinatæ virtutis officia peregit. Et quum saucium crus ex æquo penderet, & exiccato cruore vulnus recrudesceret, facetè *Alexandri facetum dictum.* ait: *Nunc planè video me Iouis filium non esse, dolorem enim sentire, nequaquam diuini hominis est.*

Sed ad hanc demum sententiam veniendum est, homines neque per iram, neque per dolorem fortes fieri, sed similitudinem quandã ex impetu accipere,

fortio-

fortioresque videri non pugnant: verè autem audaces, feroces sæuique dici possunt. Id enim agunt animi perturbatione perciti, non autem virtutis studio, aut vitandæ turpitudinis gratia, aut quòd gloriam famámve affectent, sed sicut per iram ac vulnera vehementer dolent, sic per vltionem plurimum lætantur. Pulchrum est inimicos vlcisci, clamabat Cornelia Gracchorum mater: quod tunc verum esse posset, quum per virtutem id fieret, non autem per dolorẽ aut stomachum. Virtutis honestique rationem habuit Aristoteles, quum ait: Fortis viri est, quæ hominibus terribilia videntur, & sunt, subire, & id quidem agere studio honesti atque decori, ac vitandæ turpitudinis gratia.

Vera quidem est Euripidis sententia, qua dicitur: *Fortuna fortes adiuuat, ignauos autem premit*, quod quidem hoc exemplo ostenditur. Duæ Cæsaris naues ad Dyrrachium cum alijs pluribus cursum tendebant, verùm aduentu noctis, ignaræ quem locum aliæ cepissent, contra Lystum oppidum in anchoris constiterunt. Eam maritimam oram cum præsidio à Pompeio misso tenebat Octacilius Crassus, & eas naues conspicatus paruis nauigijs oppugnare nitebatur: verùm dum nihil proficeret, cũ illis de deditione agit, incolumitatemq; deditis pollicetur. In vna quidẽ harum nauium ducenti ac viginti tyrones vehebantur, in altera verò veterani circiter ducenti. Nausea confecti tyrones, & maritima tempestate perturbati, cõditionem acceperunt, & hostili iureiurando freti, Octacilij fidei se comittunt. Ille contempta fide, atq; omni religione neglecta, nulli per ætatem aut gratiã parcens, ante conspectum suum omnes interimi iussit. Veterani autem qui se tempestati forti animo crediderunt impulso nauigio in terram, nulla desiderata sarcina omnes incolumes euaserunt, manifestoque exemplo docuerunt, animi fortitudinem virtutem esse omnium præclarissimam.

Audentes fortuna iuuat, timidosq; repellit.

De bello Gall. lib. 3.

Sapienter quidem apud Xenophontem Assyriorum Rex quum suos ad pugnam hortaretur, ait: *Vesanæ mentis est miles ille, qui vitæ cupiditate ductus se fugæ*

permittit. Per virtutem enim ſalutem acquirimus,per fugam interitum: plures ſiquidem mortem fugientes cæduntur,quàm forti animo dimicantes.

Quid deſperatio ad fortitudinem. TIT. VI.

Deſperatio. NOn defuere etiam qui exiſtimarent deſperationem aliquando ex timidis fortes viros reddere, quod & Virgilius ſentire videtur quum ait.

2. Æneidos. *Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem.*

Nota eſt etiam ſententia illa qua dicitur. Neceſſitas efficacior eſt omni arte, quæ non modò vſitata præſidia, ſed etiã noua & inaudita adhibet. Et Diodorus Siculus inquit:*Neceſsitas naturam inſtituit,quæ temporibus parens,ſe ad id quod vſui eſſe videtur,accommodat.*

Ambronum mulierum facinus. Ambronum vxores legimus conuerſo in fugam virorum exercitu à C. Mario, ex deſperatione fortiſſimam præbuiſſe operam, quippe quæ gladijs & ſecuribus armatæ obuiam fugientibus viris progreſſæ ſunt,& eos magno clamore reuocantes, in ſuos tanquam in proditores, in alios autem tanquam in hoſtes irruebant,pariterq́; vtroſque vlciſcebantur, inuicto animo vulnera ac mortem perferentes, & nudis manibus ac gladijs clypeos Romanis eripientes. Atqui verius ſi rectè inſpicimus,iudicandum eſt, deſperationem ſæpius furorem ſuum in ſeipſam couertere,quàm in hoſtem. Quot enim duces,Imperatores, atque illuſtriſſimos viros legimus deſperatis rebus ſibiipſis mortem intuliſſe? qui ſi diutius vitam produxiſſent ſeque meliori fato reſeruaſſent,vlti iniurias aduerſam fortunam ſuperaſſent.

Caſſius non expectato à Bruto nuncio, quum ſuſpicaretur illum eſſe peremptum, ſibiipſi quàm celerrimè vim attulit, qui ſi non tam properè deſperaſſet,vel ſi furorem in hoſtem conuertiſſet, & ſe, & Brutum, & exercitum magna ex parte incolumem reddiſſet.

Inuenti etiam ſunt populi qui ex deſperatione ſeipſos

ipſos conſumpſerunt. Omitto Saguntinos, quorum memoria nulla vnquam obliuione delebitur. Igne ſiquidē ac ferro in ſe ſuosq; omnes graſſati ſunt: quos Silius poëta peregregius eiuſmodi verſibus extulit.

At vos ſyderea, quas nulla aequauerit ætas,
Ite decus terrarum animæ, venerabile vulgus,
Elyſium, & caſtas ſedes decorate piorum:

Numantini à Romanis obſeſſi, quum fame & omniū rerum inopia ad deditionē cōpellerentur, ſeipſos per vices maluerunt trucidare, & imbellem ætatem omnem ferro transfigere, quàm clementiſſimo hoſti cedere. Proinde vrbem Scipio deleuit, deque ea triumphauit, & perpetuum gloriæ cognomentum accepit.

Xantij populi, qui Patareis ac Lycijs finitimi ſunt, quum libertatem ſe tueri poſſe deſperarent, ter ſeipſos peremerunt. Primò obſeſſi ab Harpalo Medo Cyri Regis præfecto, ne ſeruirent, vltrò ſibi mortem mutuis vulneribus intulerunt. Rurſus quum ab Alexandro Philippi filio ſimilem calamitatem pertuliſſent. Tertiò verò quum à Bruto expugnarentur. Capta enim vrbe municipes diſcurrunt, ſuam priſtinam vnuſquiſque domum redeuntes, tum domeſticos omnes vltro iugulum præbentes interimunt, deinde ſubiectis pyræ quam quiſque ſibi ſuiſque parauerat, flammis, ſeipſos etiam ferro adigentes ignibus inijciunt, crudele admodum de ſe ſpectaculum victoribus præbentes. Nemo enim ex tanto ciuium numero in manus hoſtium viuus peruenit, niſi ſeruus antè fuerit, aut præ nimia ignauia vecordiaq; ſpernendus. Quod quum cerneret Brutus, ingemuit, & infœlicem eorum ſortem, qui etiam pro patriæ libertate pugnarent, miſeratus diu tacuit, inſtabilem humanarum rerum conditionem forſitan ſecum animo reuoluens, aut cogitans ſucceſſu plerunque eos qui pro communi libertate decernunt. Sed nihil æquius ſanctiusque eſſe poteſt, quàm libertatem tueri, cui quidem mortales omnes ſtudent, & ſeruitutis conditiones iniquo animo ferunt præſcribente natura omnium parente.

Cernimus quidem parua etiam animalia seruitutem nonnũquam euadere, quũ acriter repugnant pro tuenda libertate. Mus inter caricas à Rege Dario deprehensus, quum illius digitum mordicus inuasisset, Regias manus euasit, docuitque manifesto exemplo vel pusillum quodque animal libertatem suam aliquando tueri posse. Nunquam igitur virtutem, vel rarò admodum adiuuabit desperatio, nisi auxilium esse dicimus, quod ad honestè moriendum magnum incitamentum nonnunquam affert. Sed rectius omnino est Deo parere, & quicquid lex vniuersi iubet, expectare, atque incunctanter exequi. Eam nanque violare nefas est, & forti etiam viro iniquum videri debet, qui præ animi magnitudine semper optimè sperare potest. Bona enim spes etiam in manifestis periculis adiuuat, laboresq́; minores facit, & ad optimum optatumq́; exitum plerumque rem perducit. Quinetiam communis spes mutuam quandam concordiam ac beneuolentiam parit, quæ quidem fortitudinem adiuuat, quasi Deo fauente, & inter omnes optimè conspirante.

Vel Agesilao, vel Brasida: vtrique enim hoc tribuit Plut. Latinæ veritatis amulus in apopht. laconicis.

Spem philosophorum quidam inter virtutes connumerant, & Simonides lyricus poëta reginam hominum esse dixit. Alii autem animi affectum omniũ dulcissimum spem esse affirmant: huc accersitur illud Plutarchi: ἐλπίδες βόσκουσι φυγάδας, hoc est, spes pascunt exules. Qua sententia ductus Bias Prienensis roganti cuidam quid in vita hominibus esset dulcissimum? *spem* respondit.

Biantis responsum.

Præterea peritia rei militaris, & tractatio vsusq́; armorum non modò dexteritatem quandam corporis præstat, verùm etiam fortitudinẽ animi adiuuat. Multa in bello quotidie accidunt, quæ improuisa & formidolosa esse videntur, ex consuetudine autem contemnuntur. Vnde meritò Tragicus ille noster ait,

Seneca.

Maior est bello timor ipse belli.

Hęc est ratio cur fortior videtur ille, qui subitis improuisisq́; periculis non turbatur, quàm qui manifestis periculis non concitatur. Ex vsu enim, vel ex animi præparatione prouidentiáve vnusquisque præ-

stantior fit. Nam præuisa ratione, & cogitatione, tolerabiliora fiunt: repentina autem, nisi cogitatione, & longo habitu, magna cũ difficultate feruntur. Fulgetræ cœli, & subitę coruscationes, tonitrua, fulmina, & improuisi omnes fragores, animos etiã fortissimorum hominum primo concussu perturbant, vsu deinde facilè perferuntur. Vsus enim rerum omniũ magister est, vt veteri prouerbio dicitur.

Tyrones primis præliorum congressibus hostiliũ armorũ fulgorem vix firma oculorum acie ferre possunt, & ad minimos quosq; motus trepidi accedunt. Turbantur strepitu, tumultu, fragore, instrumentorũ bellicorum ictibus, & præcipuè eorum quæ fulminũ tonitruumq́ue instar nostra secula inuenerunt, quæ firmissimos quosq; muros, latissimaq; mœnia in ruinas scissa & ab omni structura laxata crebro pulsu decutiunt. Lapideam enim pilam peringentem & maximi ponderis emittunt, quæ turres etiam excutit & munimenta quæq; deturbat: his lapidum balistis munitissimæ quæque vrbes stratis muris ac propugnaculis expugnãtur, adeò, vt vix quippiam tutum à potenti exercitu inueniri possit.

Bombardarũ forma.

Huius bellici instrumenti facies ac forma eiusmodi est. Conflatum fusumq́; ęs in subiectum scrobem, cui archetypus instar columnæ subest, ꝑ canaliculũ funditur, in cuius medio cauum relinquitur. Ad tertiam quartámve totius orbis partem, clauso fundo, ore autem patulo, id cauum circa imam partem angustum est, deinde pari ambitu ad os vsque crescit: imum illud puluere completur, ex nitro, sulphure, salignoq́ue carbone contuso, deinde populneo cuneo intus vecte stringitur, lapideaq́; pila, quę ambitum lati oris implet, ad cuneum vsque adigitur. Tum paruo foramini, quod ad imam partem exterebratum est, ignis cadenti ferro admouetur, clausus ille puluis incendium tanta vi concipit, vt exacto per vim cuneo pilam emittat tanto conatu, tanto tonitru, tanto concussu ac turbine, vt vix maiora credas fulgura, quæ attritis nubibus è cœlo decidunt, quib. integras turres deturbari, & montium vertices concuti ac colli-

di cernimus. Nec vlla ex parte huic machinæ conferendus est antiquus Aries, qui à forma proni arietis nomen accepit, quique reciproci ictus frequentia collisis muris, rimisq; fatiscentibus, structuras omni ex patre laxabat: vires enim inferiores habebat aries, & difficilius ad muros adigebatur.

Aries bellica machina.

Sed illic redeat sermo vnde defluxit. Tyrones igitur nouitios principio sic timere, & paruo tumultu concussionéve turbari quis admiretur? lento tamen vsu consuescunt vulnera pati, & forti animo pro patria occumbere: hoc autem & militari vsu, & prouisa rerum ratione assequuntur. Magna itaque non modò militum, sed Imperatorum etiam ac ducum virtus habetur subitis improuisisq; casibus forti animo adesse, qua in re vt in multis alijs C. Cæsar mortales omnes anteiuit.

Sertorius à periculis vires sumebat.

Sertorius quoq; repentinis atque impræmeditatis terroribus adeò restitit vt animũ ac vires à periculis summere videretur. Et hac virtutis præstantia maximus omnium ducum sui temporis habitus est.

Darius Xerxis Regis pater seipsum gloria efferebat, quòd in pugna & periculis semꝑ fortior elatiorque fieret. Milites non solùm consuetudine, sed arte quoq; intrepidi fiunt. Idcirco Cæsar Tyrones Romę à peritis in re militari doceri atque exerceri voluit, non autem à Mangonibus, qui Athletas erudiunt: in re enim bellica ingenij acumen, & animi fortitudo maximè dominatur: in certaminibus autem ludicris corporis robur & membrorum vires.

Crotoniatæ, qui cæteros omnes aliarum gentium superauerant in ludis, in exercendis Athletis magnã operam ac diligentiam impendebant, vnde in vna Olympiadis celebritate septem eorum ciues coronati sunt: hinc ortũ est prouerbium: *Crotoniatarũ postremus reliquorum Græcorũ primus.* Tanti autẽ fuit coronari in Olympicis certaminibus apud Græcos, vt anni qui apud alias gentes à Regum qui tunc regnabant nominib. apud Romanos verò à consulũ denominabantur, a victorib. Olympiadis, & ab eorũ patria notarentur. Et singulæ quæq; vrbes olympionicas suos perpe-

Prouerbium.

Olympiadum anni vnde.

perpetuò ex publico alebãt, & filiarum dotes etiam persoluebant, vt Dionysius Halicarnasseus testis est locupletissimus. Atqui Crotoniatæ, quos olympiacorum ludorum victores diximus, in re militari succubuerunt. Nam apud Sagram fluuium, qui eos à Locrensibus disterminat, iuxta aras Castoris & Pollucis exercitum centũ & triginta millium armatorum amiserunt, superatũ collato Marte à decem millibus Locrensium, in quibus tamẽ adiutores fuerunt Rhegyni, non cum magna admodum manu. Hac itaque plaga perculsi Crotoniatæ, animũ diutius submiserunt. Quo nunc exemplo manifestè constat aliud esse animi virtute, aliud corporis viribus decernere, & præcipuè vbi res stricto ac denso agmine agitur,

Quum premitur pede pes atque armis arma teruntur,

Vt ait Ennius. Nec credendum est Milonẽ athletam, (qui tã prodigiosi roboris fuisse dicitur, vt vectũ à se humeris bouẽ ictu nudæ manus victimã fecerit: & à nemine quũ cõstitisset, è vestigio in quo erat, abducebatur, & si malũ digito teneret, nemo ei eripere poterat) si cũ L. Siccio Dentato (qui cẽties vicies prælia tus fuerat, & octies ex prouocatione victor in singulari certamine) concurrisset, aut in pugna occurrisset, superiorẽ extitisse. Neque etiã puto Diomedẽ athletã (qui vno ictu in olympiaco certamine aduersariũ deiecit, columnamq; qua domus nitebatur, subtraxit) si cũ Manlio (qui capitolium à Gallis seruauit) in bello certasset, victorem futurum fuisse. Nec Polydamus pugil (qui decidentem in specum montẽ humeris sustinere voluit) si cum Scæua centurione certasset, victor vnquam euasisset, sed succubuisset potius.

Ex Pli. c. 28. lib. 7.

Vel Sicinio Plin. ca. 28. lib. 7.

M. Scæua Iulij Cæsaris miles.

Præstant igitur corporis viribus animi virtutes, & longè maioris momenti est virtutis studio pro victoriæ gloria præliari, quàm corporis robore pro paruo præmio colluctari. Pelopidas Thebanus bellator peregregius habitus est, & Imperator fortissimus: is quum aliquando domum egrederetur, in expeditionem cui præerat profecturus, vxorem, quam vnicè diligebat, supremò alloquens rogauit, ecquid vellet? tum illa profusis lachrymis ait se illum

hortari

hortari atque orare, sibiipsi, laudique suæ omni studio indulgeret. Cui ille comiter respondit: *O mulier, priuati milites mouendi rogandiq; sunt, vt incolumitati suæ consulant, sibique ipsis parcant*: Imperatores *autem obsecrandi obtestandique, vt pro omnibus excubent, omnesq; saluos esse studeant.*

Hæc pugnacissimi Imperatoris sententia docet, Reges, duces, & omnes qui exercitui præsunt, multa prudentia multaque animi fortitudine præditos esse oportere, qua seipsos & vniuersum exercitum tueantur. Nam si priuatorum singuli sibiipsis satis sunt, qui imperant, & sibiipsis & omnibus qui eis parent, satis esse debent. Quòd si alterutrum omittendum sit, parcet multitudini, & exercitum potiùs quàm seipsum seruabit, exemplo Epaminundæ Thebanorum Imperatoris: qui quum cerneret extremo prælio ad Mantineam hostium vires in se vnum conuersas, & aut sibi, aut exercitui, esse pereundũ, restitit inuicto animo, donec exercitum suum victorem reddidit. Quum vnus deinde tot millibus diutius satis esse nequiret, sparoq; perfossus esset lethali vulnere, sensim se ad suos recipit profligatis cæsisque magna ex parte hostibus. At postquàm accepit suos victores euasisse. *Satis diu vixi*, inquit: deinde sparũ quo transfixus erat euelli iussit, quo euulso confestim exanimatus occubuit.

Epaminondæ vox.

Paulus Æmilius.

Varronis temeritas.

Magnæ virtutis exemplum præbuit Paulus consul in Cannensi clade: quanuis enim contra eius voluntatem prælium initum fuisset temeritate collegæ sui Varronis, tamen vt exercitum aliqua ex parte saluaret, permitteretq; suis fugam, manifestæ morti se obtulit, restititque forti animo, donec multi se ex cæde proripuerunt, multitudine hostium deinde obrutus, quum ex vulneribus profuso sanguine defecisset, cecidit. Varro autem qui causam calamitati præbuerat, relicto exercitu, vt vel solus euaderet, quam celerrimè profugit: omnibusque id cernentibus ludibrio fuit. Paulus verò admirationi, adeò vt ab Hannibale ipse [illegible] laudibus efferretur, vt Silius etiam meminit his versibus.

Quan-

Quantus Paule iaces, qui tot modò millibus vnus *Silius.*
Maior lætitiæ causa es? quum fata vocabunt,
Tale præcor nobis salua Carthagine lethum.

Priuatus quidem miles exempla virtutis à præstantioribus sumit, & à fortioribus quid facto opus sit, discit. Qui verò imperat, & sibi & alijs præscribere debet quæcunq; rebus omnibus conducant: nec enim quem imitetur habet, nec vnde exemplum accipiat, quum ipse omnium actionum fons & origo sit, & exemplar de se cunctis præbere debeat: vt in quem vnum singulorum oculi atq; ora vertantur. Regis itaque Principísve ingeniũ illuc vires intendere debet, vt omnes apertè cognoscant pro sua ipsorum salute omnia fieri maiore cura, diligentia, prudentiaque quàm si illi sibiipsi eadem illa facerent.

In bello gerendo (vt ait Isocrates) tanti facienda est Regis fortitudo, scientiæ rei militaris coniuncta, quanti diuitiæ atq; opes omnes. Nam si pecunias belli neruos esse dicimus, Regem, mentẽ ac cor belli dicere debemus, in quo quidem suscipiendo magna consultatione opus est, non modò vt vires suas cum hostium viribus metiatur, verùm vt videat etiam ne victoria plus odij atque inuidiæ sibi afferat, quàm beneuolentiæ ac gratiæ. Stultũ enim esset pericula ac labores subire sine spe aliqua vtilitatis ac gloriæ, præsertim si aliquis iniuria afficitur. Verùm siquidem est illud quòd vulgò dicitur: *Sicuti causa iustior est, ita & fortuna in bello superior diuinitus dari solet.* Quòd si secus aliquando accid[illegible]vt, iniusti victoriam aliquam assequantur, ea neutiquam solida ac stabilis esse solet. Consueuit enim Deus immortalis ijs quos pro scelere ipsorum vlcisci velit, secundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere, quo grauius ex rerum mutatione doleant: qua sententia sæpenumero Iulius Cæsar vtebatur. Scitè admodum dicebat Xenophon, malos in re bellica malam sequi fortunam, bonos autem bonam. Proinde Lycurgi leges laudat, quòd non fortunæ, sed virtuti inseruire videantur, nec tam victoriæ, quàm recti & honesti rationem habere. Oportere ait Euripides poëta eum

Pecunia neruus sunt belli, Rex autẽ cor.

Lento gressu ad vindictam sui diuina procedit ira, tarditatem verò supplicij grauitate cõpensat.

Xenophontis dictum.

qui ocio quietus esse nequit, quiq; rebus suis nequaquam contentus est, sed alijs iniuriam afferre vult, nõ Aegynetas patriam fugientes, & regionem tanquam aues mutantes inuadere, quos vincere nullum operæprecium esset, nullaque honestæ laudis gloria, sed eos persequi, quorum victoria, opes, potentiam, imperium ac gloriam afferre possit: vt si iustitiæ iacturam facit, eam non paruo lucro, sed maximis quibusdam præmijs compenset. Hanc sententiam ab Euripide vt à Tragico poëta æquo animo tolerare possumus. Multa enim dicunt poëtæ, vt Regibus, Principibus, Ducibusque blandiantur: sed à philosopho Empedoclisque discipulo eadem nequaquam ferenda essent. Nulla enim opulentia nullaq; gloria cum iusti honestique iactura conferenda est. Iniustitiæ seipsum insimulabat, & se etiam testem inducebat C. Cæsar, quum ex eodem Poëta translatum versum dicebat: *Si violandum est ius, regnandi causa violandum est, alijs rebus pietatem colas.*

Intelligat præterea Rex, non illam animi virilis magnitudinem laudari, quæ ardua quæque ac difficilia suscipiat, sed eam quæ ratione ac consilio suscepta omnia forti deinde ac constanti animo perficiat (facile enim succumbunt, quicunque præter vires suas onera sustinent) satiusq; putet paruum regnum cum virtute ac ratione quieteq; regere, quàm vel maximũ cum metu atque periculis iniustè tenere.

Beatum profectò eum Regẽ esse dicimus, q̃ præsenti fortuna cõtentus, nihil vlterius immoderate appetit. Lacedæmonij quum terra marique vniuersæ Græciæ imperarent, tanta dominandi cupiditate flagrarunt, vt Asiam omnem suo imperio subigere affectarent: qua ex re tantum inuidiæ atque odij contraxerunt, vt & imperium & propriam libertatem amiserint. Sed ad hanc conclusionem sententia nostra perducenda est: vt quemadmodum in armorum ratione antiquior cauendi, quàm inferendi ictum cura est, sic Rex ipse studeat proprium regnum seruare potius, quàm alienum inuadere.

Multi haud dubiè inuenti sunt, qui dum aliena occupare

cupare studerent, sua amittunt. Testes sint Carthaginenses, qui si conuentis conditionib. apud Aegadas stetissent, neque Hannibalem cum terrestri naualiq; exercitu in Italiam vt Romam inuaderet misissent, nunquam vidissent Carthaginem obsessam, expugnatam, direptam & demum igne ferroq; euersam.
Athenienses quoq; nimis affectati imperij pœnas dederunt: omnia enim Græciæ regna velut ad extinguendum commune incendium contra eos coniurauerunt, & Lacedæmonij se vindices fore libertatis totius Græciæ professi sunt. Qua ex re ad tantam inopiã ex varijs cladibus Athenienses peruenerunt, vt consumpta militari iuuentute peregrinis ciuitatẽ, seruis libertatem, damnatis impunitatem dederint. Et quũ victi omnino extitissent, diu inter Græcos deliberatũ est, delendúmne Atheniensium nomen esset, & vrbs incendio consumenda ac funditus euertenda foret. Cui quidem sententiæ restiterunt Spartani, asserentes, se neutiquam perpeti posse, vt ex duobus Grẹciæ oculis alter erueretur. Pacem itaque petentibus illis æquis conditionibus permiserunt.

Cauendi cura ac diligentia quanti facienda sit. TIT. VII.

QVanti cauendi cura facienda esset, Græci legumlatores planè docuerunt, statuerunt quidem magnam ac formidandam pœnam militi, qui scutum in prælio proiecisset: qui verò gladium aut hastam, nulla afficiebatur pœna: quasi ostenderent innitendum esse ne quid detrimẽti patiamur potius, quàm vt vulnera hosti inferamus. Hac etiam causa Romani non dexteram militari anulo donabant, sed sinistram, quẹ clypeo hominem tegebat. Epaminundas Dux ille inclytus Thebanorum, de quo paulò antè dixi, quum apud Mantineam lethali vulnere traiectus esset, quæsiuit diligenter an scutum amisissent: quod quidem quũ familiares eius ipsi attulissẽt, amplexatus est quasi sociũ laborum suorũ: & tunc haud mœsto pectore

Annulus militũ Rom. in sinistra, nõ in dextra.

interijt, vt qui vitam æquiore animo amitteret, quum clypeum etiam, pro quo solicitus fuerat, seruasset. Hoc cauendi studium Regi vel Imperatori perquam necessarium est.

Propter bellicas virtutes imprimis laudatur Viriatus, qui à Lusitanis (qui semper alios omnes Imperatores contempserant) ex pastore ac venatore nulla maiorum cõmendatione Dux constitutus est, ob id solùm, quia cauendi peritia plurimum præstitit. Philippus quoq; Macedo magni Alexandri pater hac etiam cauēdi arte insignis habitus est, gaudebat enim longè magis decepto per dolum hoste, quàm aperto marte superato: vt qui diceret, victoria per dolum ac caliditatem, sine suorum cæde semper esse, illam autem que collatis signis accideret, nunquā sine cruore ac strage. Illud etiam cogitare debet Imperator, se vnum esse instar omnium & quum suam tuetur, tunc alijs etiam consulere. Idcirco malè respondisse videtur Callicratides vati monenti, præcipitem mortem vt caueret, quæ ei imminebat, vt ex hostijs portendebatur. Ait enim nō ex vnius viri mortem omniū Lacedæmoniorum salutem pendere. Cogitare enim debuit, se vno Imperatore pugnante, reliquos omnes qui eius ductus atque auspicio tenebantur, in pari periculo esse, secumq; periclitari. Hoc vt ostenderēt ijdem Lacedæmonij, consueuerant cùm dijs gratias pro re bene gesta referre conarentur, bouem mactare, quoties scilicet Rex eorum quispiam aut Imperator præclarum aliquid egisset, nō vt & armis, sed prudentia atq; consilio: vbi verò idem prælio ac pugna assecutus esset, gallū gallinaceum immolabant, quasi indicātes ea longè clariora esse, quę ratione ac prudentia fiunt, quàm quæ vi & audacia. Fabius Maxim⁹ corona graminea donatus est ab vniuersa Italia, quandoquidem non repugnando, sed cauendo rem Rom. restituisset, & exercitum sibi creditum conseruasset.

Callicratides. Ex Pluta. in Apophth. Laconicis.

Hanc sententiam veram esse exempla duorum clarissimorum Regum declarabunt. Pyrrhus Epirotarū Rex successu rerum elatus, contra Antigonum, Macedonum Regem nulla lacessitus iniuria arma mouit,

uit, fretus peritia rei militaris, successu rerum gestarum, audacia, ac fortitudine: Antigonus ei resistebat consilio & prudentia potius quàm temeritate & audacia: plerunq; prælium detrectabat, donec exultantiam ac vires hostiles cunctando ac perendinando contereret. Pyrrhus itaque quum hoc animaduerteret, & iam rei frumentariæ inopia vrgeretur, Antigonum per internuncium ad singulare certamen vocabat: cui illi eiusmodi responsum referri iussit, se ex disciplina militari didicisse temporis opportunitatem expectãdam esse. Sed si Pyrrhum iam vitæ pertæsum esset, satis ei multas vias ad interitum patere. Quod quidem paulò pòst ei contigit. Nam quum insolentius exultaret, & in hostilia munimenta incautius irrueret, interemptus est, eiusq; caput ab Argiuo quodam acceptum Alcyoneus Antigono patri obtulit. Qui filium pollutum ac barbarum appellans, grauiter increpauit, & obductam chlamyde ante oculos lachrimas effudit, Regis fortunam miseratus, qui in flore ætatis suæ occidisset, & in medio victoriarum cursu tunc corruisset, quum Regum omnium fortunatissimus haberetur.

Pelopidas quoque Thebanus, & M. Marcellus pugnaciores quàm consultiores habiti sunt, & quũ freti viribus potius quàm consilio temerè ferrentur, ambo ceciderunt. Vera est enim Crispi Sallustij sententia, dicentis, *difficile in primis esse quenquam in bello strenuißimum, etiam consilio optimum inuenire.* Quòd si Cæsar, Alexander, Hannibal, & pauci alij vtrunque di uno quodam nutu assecuti sunt, innumerabiles certè alij per tot secula in altero tantùm claruerunt, magni tamen habiti sunt, nec parua laude illustrantur. Generaliter de fortitudine hactenus dixisse satis sit. Nunc autem de earum virtutum speciebus quas fortitudo præstat, dicere operæprecium esse arbitror, Has autem principaliter octo esse ducimus, magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, stabilitatem, patientiam. *Sallustiana sententia.*

De magnanimitate. TIT. VIII.

Magnanimitas.

MAgnanimitas est quædam animi excellentia, quæ honorem sibi præferens quasi magnum ciuile bonum, ad quod actiones omnes dirigat, & virtutem quasi honoris effectricem, omnia excellenti animo gerit, quæ secundum eam sunt. Hæc expositio declarat neminem magnanimum esse posse, qui non sit etiam vir bonus, eius enim finis ad honorem tendit, ad quem nisi per virtutem nemo peruenire potest: quandoquidem honor virtutis sit præmium, quod nemo malus assequi meretur, sed bonis solùm debetur. Hoc declarasse videtur M. Marcellꝰ, qui quũ Honori templum ex manubijs Siracusanæ prædæ vouisset, ea ratione illud statuit, vt nemo in Honoris têplum peruenire posset, nisi prius per virtutis ædem, quæ ei quasi pro vestibulo coniũcta erat, ingrederetur. Possumus quidem pinguiore (quod aiunt) Minerua dicere magnanimitatem ornamentum quoddam virtutum esse, non quòd illas adiuuet, maioréſve faciat (sunt enim absolutæ, atq; perfectæ) sed quia sine illis esse non potest. Fœmina quidem pulcherrima, aureo amiculo non indiget, eo tamen amicta, cõspicua magis videtur: illud autem per sese, parum decoris haberet.

Cùm quispiam secundum virtutes agit, ad destinatum honoris finem peruenit, pro quo nec rem familiarem prodigere ambigit, nec magnos labores periculaq; subire, & vulnera mortemq; perferre. Quin etiam indignum admodum putat, vitam ignauam, inhonestam, illaudatamq; agere, mauultq; honestè mori quàm turpiter & inhonestè viuere.

Magnanimus magna præclaraq; omnia agit forti atq; inuicto animo, nec lucrum mercedémve aliquã expectat, sed sola honoris ac laudis gloria contentus est. Nec contrahitur aduersis, nec effunditur lætitia, nec dolore remittitur, nec nimia cupiditate quicquã appetit. Nec dum fruitur nimis insultat, nec alteri inuidet, quia propriæ virtuti confidit. Magnanimus præ

præ cordis excellentia nihil admiratur: nihil enim magnum ducit, quod per naturam fieri possit: servatque semper stabile iudicium. Verus est, nec simulare aut dissimulare nititur, vt maiora aliqua minoráve esse ostendat. Veritatem sequitur potius quàm opinionem. Palàm odit, palamque amat. Manifestè loquitur, nihil clàm agit. Occultare enim veritatem, timidi ignauique hominis esse existimat. Contumaces comprimit, subiectis indulget, exemplo Cæsaris, qui post Pharsalicam victoriam dicebat, nihil se libentius facere quàm supplicibus ignoscere, & veniam petentibus, parcere.

Alexander animi magnitudine excellentior patre extitit: proinde alia vincendi ratione vtebatur. Bella enim semper aperto marte gerebat, Philipp. verò ex insidijs ac dolis omnia tractabat, & deceptis semper hostib. gaudebat, filius autem manifesto certamine superatis. Astu atq; arte pater imperij orbis terrarum fundamenta iecit, filius autem claris apertisq; prælijs rem effecit, & confecisset forsitan, nisi in medio victoriarum cursu, & primo ætatis flore concidisset, siue veneno enectus, siue fortuna eius præclaris rebus finem conscribente, quæ rarò admodum stabilis esse solet aut rem inchoatam perficere.

Sui generis magnanimitatē efferebant Heluetiorum legati ad Cæsarem, cùm dicerent ita se à parenticus maioribusque suis institutos fuisse, vt magis virtute quàm dolo contenderent, aut insidijs niterētur: vnde non solùm Heluetios, verumetiam Gallos omnes Cæsar laudat, quos affirmat esse homines apertos & minimè insidiosos, qui virtute non dolo decernant. Execratur autem Aphros, qui dolis & insidijs certant, non virtute, aut animi magnitudine. Magnanimus ad hæc de omnibus bene meritus videri studet, omnibusq; bene facere cupit, & officia sua cunctis communicat: Anaxilaiq; Regis sententiam sequitur, qui interrogatus aliquando quid beatissimum in Rege esse putaret, respondit, *nunquam beneficientia ac magnanimitate ab aliquo superari.* Quinetiam vt ad præstandum magnanimus

Heluetiorum legati.

promptior est, ita ad accipiendam tardior: Beneficio enim deuinciri eum pudet, vt qui cæteros begnitate anteire velit, & quum accepit, cedere posteriorque esse videtur. Conferre enim beneficium, victoris est, accipere autem, victi: quod siquando accipit, id læto animo hilarique vultu efficit. Sperat enim quicquid acceperit se quamprimùm repositurum, & cumulatiore mensura redditurum, vt villico suo præcipit Hesiodus. Peccantibus áutem perfacilis est, & æquiori animo semper obsequitur, libenterque omnib. morem gerit, ipse autem precari nescit. Obsequium non quærit, neque vt sibi quispiam morigeretur. Nouit enim vetus prouerbium: *Magna mercede emit, qui deprecatur, neque paruum accipit precium, qui rogatur.* Euripidis quoque sententia est, *non paruum esse malum, amicos experiri.* Porrò in tribuendo erogandoque semper excedit. Nam sicut alijs gratiã debere erubescit, sic ab alijs gratiam sibi deberi gaudet. Magnanimus cum clarioribus libenter decertat, pudet enim eum cum ignauis ignobilibusq; certare. Cæsar in bello Alexandrino Ptolomæum Regem captiuum asseruari iusserat, verùm illum petentibus Alexandrinis reddit, quanuis enim illorum fallacem mentem perfidamq; planè dignosceret, noluit tamẽ vt illi regijs auspicijs regioq; ductu eo bello carerẽt. Simulq; vir animi peregregij splẽdidius honestiusq; putabat se cum Rege, quàm conuenarum fugitiuorumq; colluuione decernere, & præcipuè cùm superioribus prælijs Achillam ac Ganymedem Eunuchos militiæ duces contra se habuissent Alexandrini. Multi quidem militum consilium Cæsaris non probabant, quãdoquidem bellum longè difficilius fieret: ex euentu tamen cognouerunt victoriam pleniorem illustrioremq; extitisse.

Prouerbium.

Iniuriæ quoque magnanimus quàmprimùm obliuiscitur, nisi eam subitò vlciscatur. Quæ virtus in eodem Cæsare plurimum illuxit: omnia enim memoria tenaciter quum teneret, iniuriarum solummodo quamprimum obliuiscebatur, nisi eam subitò vlcisceretur. Odij similiter simulatisq; memoriam non seruati

uat: præterita enim mala non diutius animo reuoluit, ſed negligit, vt qui ea omni ex parte contemnat, & idcirco facilè ignoſcit, quum ſibi indulgeri non quærat. Neminem autem iniuria afficit. Anguſti ſiquidem animi omnino eſſe putat, aliquē ſine manifeſta cauſa laceſſere. Nemini etiam maledicit. Non ſua intereſſe exiſtimat vt quiſpiam malè audiat, aut vituperetur, vt vecordes quidam facere conſueuerunt, qui maledicta in alios laudi ſibi accedere opinantur, & aliorum laudes probroſè in ſe dici autumant. At verò qui animi magnitudine excellit, pulchrè in alios dicta multa cum iucunditate audit, eadem quoque verba quaſi virtutis præmia eſſe exiſtimat, quæ quidem ſibi etiam deberi pro comperto ducit, quum à virtute ipſa nulla ex parte diſcedat. Præterea qui in alios maledicit, malè etiam vt audiat conſentaneum eſt. Contumeliam ſi dices, contumeliam quoq; audies, inquit Plautus. Præclarè Cato ſenior in procaciorem loquacioremque iuuenem ait: *Iniqua mihi tecum eſt conditio, tu enim & malè audire, & dicere ſolitus es: ego autem & malè dicere abhorreo, & malè audire non conſueui.* De ſe ipſo parcius loquitur. Nam ſi aliquid rectè à ſe factum diceret, iactantior petulantiorque videretur, & quaſi miles glorioſus facinora ſua narrare. Præterea virtutem tanti eſſe exiſtimat, vt ea neque vindice neque præcone indigeat, teſtimonioq; ſuo contenta teſtes omnes alios negligat. Dionyſius Syracuſanus quum Platonem hoſpitem contumelioſè maleque habitum dimitteret, ait: O *quàm multa in nos probra, quum fueris cum æqualibus ac diſcipulis tuis iactabis*: Tum Plato: *abſit vt in Academia tantum ſit ocij à ſapientiæ ſtudijs, vt malè etiam dicendi locus relinquatur.* Eodem pacto vir animi ingenui dicere poteſt, non ſibi à magnarum rerum meditatione tantum ocij dari, vt quod inter ocioſos atque oſcitantes fieri ſolet, maledicere poſſit, quum anguſti animi ſit aliena carpere, ſua autem negligere. Magnanimitas ſanè ea virtus eſt, ſine qua Reges ac Principes nunquam rectè imperare poſſint. Multa enim quotidie accidunt, quæ formidoloſa eſſe videntur, &

vana opinione vulgi & leuitate, ac multorum ignauia exitium de se facilè præbere possent, quibus sola animi præstantia quamprimum resistit, & ad optimum exitum plerumque perducit. Hinc scitum illud Alexandri cognomento suo, nempe Magni, procul dubio maximè conueniens: *Mori præstare, quàm precariò imperare.* Ille enim precariò imperat, qui hac virtute caret, quique animum contrahit, & diuerso in rebus arduis cogitationnm flumine obruitur, nihil ex suo consilio deliberat, sed ex alieno semper pendet, & ad omnem tenuissimi spiritus auram flectitur, vel paucis hominibus se credit, quorum arbitrio omnia permittit, adeò vt ex eorum commentario imperium gerat, reliquis autem neutiquam auscultet. Hic enim plerumque decipitur & perperam agendo populos infensos reddit, luitque aliquando malorum pœnas amicorum. Clamabat nõnunquã se miserũ Verres (vt ait Cicero), quòd non suis, sed suorum comitum peccatis & criminibus premeretur. Flauius Vopiscus Syracusanus scribit se de patre audiuisse, Diocletianum Cæsarem quum adhuc priuatus esset, dicere solitum, *Nihil difficilius esse quàm bene imperare.* Conueniunt enim quatuor, quinque plus minus, clam consilium ad circumueniendum principem ineuntes, quę dicunt, verisimilibus adumbratísve rationibus fulciunt, & sua fallaci impostura imperitam vulgi multitudinem cum Principe excipiunt. Imperator autem, qui domi clausus est, vera ne nouit quidem: at cogitur hoc tantum scire, quod illi mussitant, facitque quod nouitius ille figulus Corinthius, qui dum vrceum fingere gestit, amphoram format. Sic Rex quoque figulo forsan ineptior, dum iudices facere debet, Geryonaceos quadruplatores tribunali præficit. Iustitiam catissimam Iouis Optimi Maximi filiã procis salacibus pro peritissimis nomophylacibus despondet, atque collocat. Aegyptij suis notis hieroglyphicis iustitiam (de qua paulò mox proximo volumine non pauca dicemus) significantes, virginem pingunt ciconiæ insidentem. At verò nostrates re-

Diocletiani dictum.

Figulus Corinthius.

Iustitiam Ægyptij qua nota scribunt.

tes rectius,& (quod dicunt) ad viuum depingunt insidere, atque obnixius adhærere πὸ ὀνίσκῳ δίποδι, id est asello bipedi. Quo circa nihil difficilius inuentu rariusque bono principe esse potest. Age verò ille bonus erit princeps, qui magnitudine & amplitudine quadam animi excellens, non modò sibi in re bellica primas partes vendicabit, sed & in rebus quæ quotidie aguntur, se prudentia, consilio & diligentia priorem esse ostendet.

Galba Imperator.

Imperatori Galbæ exitio fuit, quòd trium virorum arbitrio, quos assiduo cõtubernio semper secum habebat, regebatur, quibus se adeo permiserat, abutendumque tradiderat, vt vix sibi ipsi constaret, & ex illorum sententia semper penderet, neminique ad eum nisi per illos aditus patebat. Horum primus erat Oninius dispensator pecuniæ, qui præsenti fortuna sine discrimine aliquo implebatur, & optimè instituta à Galba omnia euertebat. Quæ quidem res Galbæ nõ modò odij causa extitit (omnia.n. Imperatori imputabantur) sed exitij etiam ac cædis. Fuit autem Oninius ab ineunte ętate furacissimus, cui facetè admodum illusit aliquando Cl. Cæsar. Nam quum eum conuiuam pridie habuisset, omnesque aureum poculum illum surripuisse suspicarentur, postridie eidem reuocato fictilem calicem apponi iussit.

Claudij Cæsaris commentum.

Herodotus in Thalia.

Attossæ consilium Dario Regi.

Attossa Cyri filia (vt scribit Herodotus) quum cerneret Darium, qui cum nupta erat, molliter ac submissè imperare, dum in cubiculo cum eo esset, remotis arbitris his propè verbis illum allocuta est. Mi Rex, quum tantum opum ac copiarum habeas, cur resides, nihilque dignum tanto Rege moliris? nullam neque gentem neque potentiam Persarum addis imperio? Par est enim, iuuenem, & tantarum rerum dominum aliquid edere, quo etiam Persæ cognoscant sibi virum præesse. Quod vt facias, duabus de causis interest, vt Persæ & eum qui ipsis præest, virum esse intelligant, & bello atterantur, ne per ocium tibi insidias tendant. Nunc itaque aliquod opus edas quãdiu in ętate es iuuenili. Adolescente.n. corpore ingenium pariter ac vires adolescunt, senescente autẽ cõ-

senes-

senescunt, & tunc virtus ad res omnes elanguescit. Puduit hercule virum ignauiæ à muliere increpari, & confestim de bello Græcis inferendo meditari cœpit.

Appij Claudij sententia. Sentẽtia illa Appij Claudij, qua dicebat negocium populo Romano melius quàm ocium committi, nõ modò ad vnum, sed ad omnes ferè populos, Reges, ac Principes dicta esse videtur. Excitantur enim animi celsiores ad virtutem maximarum rerum meditatione, ocio verò & quiete torpent, & in desidiam ignauiamque soluuntur. Verum est illud M. Catonis oraculum (vt Columella ad agricolas ait) *Nihil agendo homines male agere discunt.* *Columella ca. 1. lib 12.* Sed ne longior in hac parte sim, concludendum erit ex Isocratis mente, qui Regi suo præcipit, vt magno ac præstanti animo quæcunque ab eo agenda sunt, agat: nihil studij nihilque curæ ac laboris prætermittat, vt quanto opibus ac potentia præstat, tanto dignitate, virtute, atque animi excellentia cęteros omnes antecellat. Hęc satis de magnanimitate, cui contraria est animi angustia siue animi paruitas, quàm vnico verbo Græci μικροθυμίαν appellant.

De fiducia. TIT. IX.

Fiducia. Fiducia species altera nominatur: quæ est pręsagitio quędam futuræ prosperitatis. Hæc ab optima spe, siue à considerata ratione proficiscitur. Ex consuetudine nanque vincendi, fiducia victoriæ plerumque manat, vt ait Aristoteles: Sic quoque ex continua prosperitate spem fœlicitatis habemus. *Nero.* Nero Imperator ad sæuitiam temeritatemque natus, tantam ex perpetuo rerum successu fiduciam conceperat, vt quum naufragio preciosissimas quasdam res amisisset, non dubitauerit magna cum fiducia inter multos dicere: Pisces eas omnes ad me referent.

Centurio Cæsaris. Quidam C. Cæsaris centurio Romam missus, quũ pro foribus Curiæ staret, accepissetque imperium Cæsari à Senatu non prorogari, ait manu ensis capulum

lum pulsans. Hic vtique prorogabit. Et quum Pharsalica pugna iam parata esset, omniaque equorum atque hominum strepitu fremerent, vidit Cæsar C. Crastinum decem alarum ductorem castra egrediẽtem, quem nomine compellens, quid de pugnæ euẽtu speraret, rogauit. At ille dexteram prætendens ait, Vinces Cæsar, & me viuum, aut certè mortuum laudabis: quorum vtrumque verum extitit. Nam & vicit Cæsar, & Crastinum, qui fortissimè pugnando occubuerat, pro concione laudauit. *Crastinus.*

Modesta admodum fiducia fuit Androcliadæ Spartani, qui ad eum qui se irridebat, quòd claudicans in aciem prodiret, ait: Vt pugnem, non vt fugiam descendo. *Androclidas Lacon. Ex Plutar. in apohthég. Laconicis, & Valer. Max. l. 3. de fidu. sui.*

Et Leonidas Persæ cuidam iactantius dicenti: Frustra conamini ô Spartani, cras enim præ telorũ multitudine solem non videbitis: respondit: In vmbra igitur commodius pugnabimus. *Leonidas.*

Hanc fiduciam euentum rei præsagire quidam Stoicorum sentiunt: Et vincendi initium fiduciam esse Pindarus affirmat, eamque manare opinatur à diuina mentis nostræ ratione, à qua futura nonnunquam præscire videamur. Siquidem non modò dormientibus nobis secundum quietem multa apparẽt, quæ vera reipsa deinde esse cernuntur, sed etiam vigilantibus, vel subito quodam animi iudicio, vel ex apparitione illa quam Græci φαντασίαν appellant. Talis præsagitio magnis optimisque viris sæpe occurrit in arduis ac dubijs rebus, & præcipuè Regibus ipsis, quibus à summo Deo concessum est vt gentibus, regionibus, populisque imperent. Iustus enim Rex, qui acri animo rebus agendis excubat, quique Deo optimè conciliatus est, multa præsagit, multaque prædicit præmonitus commercio numinis socij natiuitatis nostræ, quem veteres Latini Genium, siue vitæ præsidem appellauerunt. Hunc Plato in Symposio putat nobis testem vitæ à Deo esse datum, à quo cuncta nobis denunciantur: qui & multa quæ admiranda videntur quæque futura sunt, præsagitione quadam nobis prædicit, & inter quietem admonet, *Rex Deo conciliatus multa præsagit.* *Genius.*

monet, vel per apparitionem edocet. Homerus Genium inducit ad fortes viros sæpe loquentem, & eos in prælijs adiuuantem, ac monentem in rebus arduis quid facto opus sit. Genius communi Græcorum nomine δαίμων appellatur propter intelligentiam, sapientiam, ac facilitatem, quam hominibus præstare dicitur, & exinde à poëtis sæpe pro animo ponitur. Hoc est numen illud à quo se moneri dicebat Socrates vir innocentissimus, cuius monitu Critiæ tyrannorum deterrimo, qui ad eum cicutæ poculum miserat, mortem præsagiuit. Nam cùm illud intrepidus biberet, ait: Propino hoc pulchro Critiæ, qui paulò pòst miserabiliter cum cæteris tyrannis, quos Atheniensibus præfecerant Lacedæmonij, cæsus est, & necati per iniuriam Socratis pœnas dedit.

Socrates.
Critias tyrannus.

Plutarchus vir doctissimus scribit Aegyptium quendam philosophum Antonio comitem fuisse, qui diuersas hominum naturas ac diuersa fata ex solo aspectu se cognoscere profitebatur: is Antonio dicebat fortunam splendidam quidem esse, tamen hortari se, vt Octauio se non conferret, quando eius genius illius genium reformidaret. Huius rei fidem ex hoc faciebat, quòd cùm inter se talis aut tesseris luderent, semper victor euaderet Octauius: & cùm pugnacibus gallis, coturnicibus aut ortygibus decernerent, semper dimissæ ab Antonio succumberent. Quo quidem exemplo docemur veteres opinatos fuisse præstantiorem intelligentiam, ac clariorem natiuitatis genium, vitæque comitem diuinitus illis dari, qui regnaturi essent, quàm illis qui succubituri forent, vel priuatam vitam victuri.

Est etiam aliud fiduciæ genus huic non omni ex parte dissimile, cui maximè credebant clari quidam viri doctrina, virtute, dignitate, auctoritate, aut longa experientia præditi. Hi nonnulla aliquando dicunt aut faciunt singulari quadam fiducia freti, quæ ab omnibus probari velint, etsi nullam rationem adducant, nullumque testem habeant.

Agebatur Athenis Euripidis tragœdia quædam, ex qua ciues omnes maiorem in modum rogabant, vt

vt sententia quædam quæ importuna eis esse videbatur, tolleretur. Tunc Euripides subitò progressus in scenam, ait se vt populum doceret tragœdias dare, non autem vt ab eo doceretur. Cuius dicto omnes auscultantes, placidè ac quietè spectauerunt, nec ausus est quispiam in poëtam illum mussitare. *Euripides.*

Scipio quoque Nasica vir bonus cognominatus, obstrepente populo in caritate annonæ, exclamauit: *Tacete quæso, Quirites, plus enim ego quàm vos quid Reipublicæ expediat intelligo*: cuius auctoritatem omnes veriti, tacito silentio quieuerunt.

Nec iniquo animo tulit Iulius Cæsar, quum in collegium poëtarum accessisset, quòd Accius poëta ei non assurrexit: nouit enim illum non contemptu maiestatis id egisse, sed fiducia quadam sui ipsius, qua putabat se in poëtarum studijs antecellere.

Magna fiducia aliquando in Alexandrum vsus est Appelles: nam quum sæpe in eius officinam accederet, plerunque de pictura imperitè dicebat, cui artifex silentium comiter indicebat: rideri enim eum aiebat à pueris qui colores tererent. Ferebat ea Alexander æquo animo, tantũ auctoritatis ac iuris huic pictori tribuebat. *Alexander. Appelles.*

Videndum tamen est vt fiducia modesta sit, & à virtute proficiscatur, non autem ab improbitate ac petulantia. Fieret enim arrogantia, quod quidem crimen deterrimum est, & inuidiam, odiumque hominum vehementer incurrit, quum ea per temeritatem quispiam sibi arrogat ac præsumit, quæ neutiquam sui iuris ac dignitatis sunt, sed alijs debentur.

Arrogãtię incessebatur ab alijs philosophis Chrysippus, quum ex alienis libris integros locos accipiebat, & suis interserebat sic manifestè, vt Appollodorus Atheniensis diceret: *Si de Chrysippi libris aliena tollantur, candidæ chartæ remanebunt.* Præterea profitebatur se solum omnia scire, vnde per irrisionem vulgò dicebant: *Solus Chrysippus sapit, cæteri omnes vt vmbræ agitantur.* Poëtæ vt eiusmodi arrogantes carperent finxerũt Thamyram, quum de harmonia musas pro- *Chrysippus.* *Thamyras.*

uocas-

uocasset, oculis fuisse priuatum, & citharisticam didicisse.

Amphicrates. Amphicrates Atheniensis rector non vulgaris rogatus aliquando à Tigrane, vt in suo regno bene dicendi disciplinam publicè docere vellet, respondit Pelium delphinem nō capere: quod quidem dictum arrogantiæ potius quàm fiduciæ asscribi potuit.

Hippocrates. Simili fiducia vsus etiam dicitur Hippocrates: nam magnis pollicitationibus accersitus à Rege Persarum, arrogantius respondit, nolle se Barbaris atque hostibus Græcorum artis suæ opem auxiliumque afferre. *Zeuxis.* Zeuxis quoque arroganter locutus esse videtur, quum Helenam pinxisset, dixit enim se eiusmodi formam fuisse comprehensum, qualem nec Læda cœlesti partu ediderat, nec Homerus diuino ingenio exprimere potuerat.

Alexādri nimia fiducia. Obseruent in primis Reges ne nimia fiducia sibi ipsis, regnóve obsint. Alexander à Chaldæis per Nearchum monitus est, ne ad Babylonem accederet, imminere enim ei fatum, si monita contemneret, prædicebant. Et quum monita spreuisset, & iam penè in vrbem accessisset, vidit complures coruos in aëre acerrimè colluctātes, quorum aliqui antè eius pedes prolapsi ceciderunt, ipse tamen nihilominus nimia quadam fiducia fretus & omen & præsagium contēpsit. Et intra paucos dies enectus perijt, docuitq; nimiam fiduciam, & nimis incredulam mentem plerumque hominibus obesse.

Cæsar. Cæsari exitium multi prædixerant, & vt custodes corpori suo adhiberet multi eum orabant, operamque suam vltro pollicebantur: ipse autem respondebat miserum esse eum Principē, qui à satellitibus custodiretur, cuius deinde exitus planè edocuit fatum facilius prȩuideri, quàm vitari posse. Hostium quidē, & omnium qui potentia aut audacia formidandi sunt, manus obseruare debet, qui imperat, & fidem recōciliatæ gratiæ suspectā habere. Iniuriæ .n. vulnus altius penetrat quàm beneficij gratia. Proinde grauis iniuriæ plaga serò cicatricē ducit, & raro benignitate aut beneficio vincitur. Honoris ac gratiȩ memoria

citò

citò excidit, damni autem atque iniuriæ dolor diutius permanet. Videat ergo Rex cui se credat, & ei quem læserit, nunquam se permittat. Reconciliatæ amicitiæ fides semper lubrica atque infirma haberi solet. Libata pocula à fidissimis ministris hauriat. Cibum quoque exploratum diligenter, prægustatumque semper à pluribus accipiat. Nullum locum, nullam regionem, nullam affinitatem, nullamq; necessitudinem satis tutam esse à veneno putet. Virus quidem ac toxicum vix vnquam nisi a familiaribus miscetur. Scitum est quod vulgò dicitur: *Nullum regnum sine parricidio fuit.* Amara, arida, putrida, rancida, & omnia quæ mali odoris atq; insoliti saporis sunt, quā primum respuat. Non enim tam nouerca nobis natura fuit, vt quæ nocitura essent, boni odoris boníve saporis faceret. Nemini se tam familiarem præbeat Rex, quin possit (si opus fuerit) ei sine periculo succensere, aut sine rerum mutatione. Deterrimi enim consilij est, amicos ad parem vsque potentiā efferre. Vera est enim illa Publij Syri sententia, quum ait, *ita cum amicis esse versandum, vt cogitemus eosdem aliquando inimicos nobis fieri posse.* Et sobria habenda est sentētia, qua dicitur. *Nulli te facias nimis sodalē: Gaudebis minus, et minus dolebis.* Non putet per fiduciam sui Rex se quā primum rem intellexisse, sed diligenter auscultet, & aures æquas omnibus præbeat, quas quidem sicut in libra lances, sic eas pares semper esse oportet: & veluti ponderibus impositis altera latus deprimitur, sic Regis animus perspicuis ac veris rationib. cedere debet. Non opulentia & fortuna homines æstimet, sed virtute ac moribus. Virtutē enim ac mores quisque sibi propria electione accipit, cōditionem verò ac diuitias casus tribuit. Nō enim in nostra potestate sunt conditiones humanæ: ad bonam siquidem aduersamq; fortunam, qualis quisq; sit, aut quomodo vixerit, nihil interest.

Regis obseruantia in victu qualis.

Ex conuersatione æquali contemptio dignitatis nascitur.

Seneca Tragici sentētia.

Simile.

Laudant qui res Atheniensium scribūt, Miltiadem Cimonis filium, dicuntque illum non modò bellicis, sed ciuilibus etiam artibus fuisse præstantissimum: cuius grauitas tantæ humanitati ac commitati con-

Miltiades.

iuncta erat, vt nemo tam formæ humilis esset, cui nõ ad eum perfacilis semper pateret aditus, qua ex re omnium mortalium gratiam assequebatur. Fiducia igitur virtus erit perutilis in rebus gerendis, nisi ea is qui cum imperio est abutatur, & per superbiã agat, quæ per fiduciam se agere existimet, vel minus cautè in rebus prosperis agendo, incuriam negligẽtiamve, appellet. Turpissimum enim est non succedente euentu, & vrgentibus rebus aduersis dicere: Non benè aduerteram, non probè intellexeram: vel culpam in alios transferre, vt plerunq; ã Principibus quibusdam fieri solet, qui prospera sibi arrogant, aspera autem alijs imputant.

De securitate. TIT. X.

Securitas.

SEcuritas illa, quam ἀσφαλείαν Græci appellant, fiduciæ proxima accedit: quæ est virtus animi excelsi, qui postquam præuidit quę per prudentiam pręuideri possunt, liber est ab omni cura, omniq́ue solicitudine, & paratus labores omnes subire, ac dolores decori gratia perpeti, & mortem etiam oppetere. Qua qui affecti sunt (vt ait Cicero) in eadem causa sunt, qua fuerant antequam nati fuissent. Quinetiam qui optimè vixerunt, & bene de hominũ genere meriti sunt, non modò famam ac gloriam sperare possunt, sed perpetuam etiam ac sempiternam cum diuis immortalitatem. Angusti quidem animi est cor semper corrodere, hoc est assidua cura cruciari. Postquam quispiam præstiterit quæcunque per prudentem virum præstari potuerint, tunc profectò decet eum securũ esse, & Deo rerum omnium optimo gubernatori reliqua permittere: ac cum hominibus placidè versari, & hilari vultu rebus alijs, quæ singulis horis accidũt, indulgere, & animo conquiescere, ne videatur ex vnius rei cura solicitus esse, & res omnes alias per incuriam dimittere: quod quidem homines ignaui atque inertes facere solẽt, qui tantisper res omnes alias negligunt, dum exitum alicuius impendentis rei expectant

Cor corrodere.

Nimia anxietas fugienda Regi.

pectāt. Hæc est solicitudo illa, quam mœstis amicam esse dicunt, quum vecordes quidem aspectum congressumque hominum fugiunt; vt liberius mœrere, ac muliebriter eiulare possint, ne salutares amicorū sermones audiāt, quibus persuasi aliquādo conquiescant. Consolationis sermones prudenter adhibendi sunt, & molitie ac misericordia aliqua conspergendi, vt iucundi esse videantur, & ab illius mente non omnino abhorreant. Optimi quidem medici est quandoque minimā cibi indulgentiam ægroto permittere, quò faciliùs quæ salutaria sunt accipiat, celeriusq; sanetur.

Pompeius contra Cæsarem maximum parauerat exercitum, cui non modò par viribus esse videbatur, verùm longe præstantior, & iam securus animo quiescebat, & in eos qui formidandam Cæsaris potentiam monebant: *Securi estote*, dicebat, *& mihi hāc curam dimittite. Nam quum primùm terram Italam pede pulsabò, scatebunt vndique equestres pedestresq; in Cæsarem copiæ.* Vnde non diu pòst quum spes eum (vt adsolet) fefellisset, & miseranda clade apud Pharsalum profligato exercitu profugisset, multi per ludibrium dicebant: *Instauret exercitum nunc Pompeius, & accipiat alias, quas pulsata pede terra Itala ad eum mittit copias.* Sed spes bona, quæ ab animi magnitudine proficiscitur, sæpe in maximis rebus magnos viros decipit. Nemo enim inueniri potest, qui in rebus dubijs fortunam suam in consilio habeat: nec etiam quum de alienis deliberat, futurum euentum diuinare potest.

Pompeij securitas nimia.

Pompeianorū securitas.

Hæc securitas tanti apud philosophos olim fuit, vt in ea beatam vitam statuerent: securitatemq; esse dicebant, quum nullo metu, nulla superstitione, aliáve perturbatione animus agitetur, sed sine cura aliqua quiescens se ipso suisq; bonis frueretur. Huius opinionis auctorem Democritum magnum illum philosophum extitisse dicunt, qui varijs doctrinis, vberique sapientia ornatus eiusmodi de se ipso sentētiam protulit. *Sapientes multos audiui, nec quisquam me in demonstratione linearum superauit, neque etiam Aegyptij ipsi. Octoginta enim annos discendi gratia longè à patria pera-*

Democritus de seipso.

graui: Babylonem, Aegyptum, & Persas, vt discerem, adiui.
Hic summum bonum (vt dixi) in animi securitate posuit, quæ est (vt Cic. exponit) animi tranquillitas. Sed eam Democritus, ἀδείαν appellat, & hanc fœlicitatem esse opinatur. Quidam tamen alij γαληνηθυμίαν animi tranquillitatem esse dicunt, ἀμεριμνίαν verò securitatem.

Elysij campi. *Insulæ fortunatæ, vbi sitæ.*

Non desunt qui hanc opinionem Homero tribuant, qui vt securitatem exprimeret, Elysios campos finxit, in quibus piorum sedes statuit, easq; Atlanticas insulas esse cecinit, quas nostri Fortunatas appellant, Græci verò poëtæ μοιρηγενέας dicunt. Has Cosmographi decem millibus stadiorũ à Lybia stare affirmant, easque duas esse aiunt omnibus bonis refertas, quæ quidem nulla imbrium iniuria pulsantur, sed solis zephyris semper roriferis adspirantur. Solum in illis præpinguescit, nulloq; hominum aut boũ labore fœcundum, atq; ex deciduis seminibus perpetuò feracissimum. Aër etiam saluberrimus, & omni tempore temperatus, qui multitudinem ociosam feriatam inoffensa semper valetudine optimè nutriat. Gens illa certaminum ac belli inscia, adeò longæuam vitam agit, vt fabulæ locus sit, eam cũ diuis æuo frui sempiterno.

Sertorius.

In Hesperijs regionibus quum imperaret Sertorius, & fama ei illarum insularum percrebuisset, memor etiam Homerici testimonij, de adeundis illis diutius cogitauit, vt dimisso exercitu tandem securè ac quietè ageret, sine ambitione ac magistratu, & sine aliqua bellorum cura. Qui si id egisset, aut aliqua ratione securam quietamq; vitam statuisset, non inuitatus à Perpenna per proditionem in cõuiuio tam miserabiliter cæsus fuisset.

Pompeiũ perdidit ambitio.

Pompeius vir tanti nominis, tantæque gloriæ, si ante ciuile certamen se (ambitione relicta) securitati quietiq; tradidisset, in tam miseram seruitutem, diramq; mortem nunquam incidisset, qui etiam infœlicitatem futuri fati præuidit. Conscensurus enim proditorum nauiculam, conuertens oculos ad Corneliam coniugem, & ad filium suũ, Sophocleũ illud iambicum protulit:

Qui-

Quicunque in tyranni domum proficiscitur,
Illius fit seruus, licet liber sit is.

Non tamen prçuisum fatum cauit, sed ad spadonũ arbitriũ trucidatus est, consilio Theodori Chij præceptoris Ptolemei iunioris, qui ait leonem mortuum non mordere. Pompeius quidem omni exequiarum pompa caruit, & translato funere tumulatus est ad Cassinum Aegypti oppidũ finitimum Pelusio, quod quidem Peleus Achillis pater cõdidit, lustrare Deorum monitu iussus in lacu, qui eiusdem oppidi muros abluit, cùm furijs vexaretur post interfectum à se fratrem Phocum nomine.

Sylla hoc solum fœlicitatis mihi habuisse visus est, quòd dictaturæ tyrannidem vltro deposuit, & ad quietam vitam se contulit, contentus venatione & aucupio ac rustico ocio. *Sylla.*

Alexander quoque Macedo missum ad se oratorem Phocionem Atheniensem rogauit, quid sibi vt ageret suaderet. Tum ille: *Censeo*, inquit, *vt arma, atque exercitum dimittas, & securam tranquillámq; vitam agas.* Alexander risit, nec vlla ex parte illi auscultauit, sed gloria exultans, inchoatam militiam exequi destinauit: verùm enimuero quum iam suis etiam formidini atque odio esse cœpisset, veneno ad Babylonem ab Iola enectus creditur, in medio victoriarum cursu, quũ viridi tunc ætate floreret: quartũ enim & trigesimum agebat annum, & robore corporis, & animi virtute plurimum præstabat. Alijs autem in rebus Phocioni multum detulit. Eum nanque amicum vocabat: & victo Dario, quum magnus ex virtate cognominaretur, nulli mortalium salutem per literas dicebat, nisi Phocioni, & Antipatro, quos solos initio literarum saluere iubebat. *Alexandri mors.* *Alexandri mos scribendi epistolas.*

Vtilis igitur omnibus qui cum imperio sunt, securitas est, non modò illa quæ ad vitam beatam pertinet, quæ fœlicitatis effectrix est ex Democriti sententia, verùm etiam quotidiana hæc quæ longè minor esse videtur. vultum enim Principis hilarem serenumque ostendit, & placati quietiq; animi est index. Vultus quidem (vt Cicero in libris de legibus

Vultus in homine tantùm. ſcribit) in nullo animante eſſe poteſt præter hominem, cuius mores indicat, & ab animi voluntate fingitur: dicimus enim hominem læto hilarique vultu eſſe, vel triſti, minaci, iratóve, & ex eo animi habitum dignoſcimus, ac ſubitæ voluntatis mutationem. Magnum ſiquidem onus inter mortales eſt, perſonam Principis ſuſtinere atque tueri, quando quidem eum non ſolùm hominum animis, ſed oculis quoque inſeruire decet. Vt enim ſerenum quietumque cœlum maria omnia tranquilla pacataque reddit, & omnis tempeſtas omnisque fluctuatio ex illius ſerenitate quieſcit: ſic ex Principis vultu ac ſerenitate omnium ciuium animi placantur, & ex communi ſpe omnium concordia augetur. Vt ex vultu ſpem prætendi, & bene affectum oſtendi doceret Maro, quum de Rege deorum atq; hominum loqueretur, eiuſmodi verſus cecinit:

Olli ſubridens hominum ſator atque deorum,
Vultu quo cœlum tempeſtatesq; ſerenat,
Oſcula libauit natæ, dehinc talia fatur.

Princeps verò moroſus ac triſtis aliorum animos perturbat, anxiosque reddit quid acturi ſint. Nec quicquam poteſt in rebus dubijs atque aduerſis periculoſius eſſe, quàm vt ex vultu Principis intelligatur rem in præcipiti eſſe diſcrimine. Proinde ſimulando atque diſſimulando ſæpè contraria vt oſtendat oportet.

Hannibal hilariorem mutata fortuna ſe cunctis oſtendebat, vt cordis dolorem tegeret, ne mœrore vultus ſui alijs animum præriperet, & ne ab omni ſpe protinus decidiſſe videretur. Et Cæſar fleuit quum ei oblatum eſſet Cn. Pompeij caput, cum quo tanto tempore non modò de Imperio, ſed de vita quoque certauerat. Nunc res admonet vt huic ſpeciei finem præſcribamus.

De magnificentia TIT. XI.

MAGNIFICENTIA locum suum nūc sibi vendicat: quæ quidem virtus solis Regibus ac principibus conuenit. Opes enim singulorum vix tanti sunt, vt liberalitatem præstare possint, quæ mediocritas quædam esse debet. Inter auaritiam & prodigentiam optimè Aristoteles liberalem sentit esse eum, qui secundum vires sui patrimonij erogat quibus oportet, & quando, & quantum oportet. *Magnificētia regibus & principibus tantum conuenit.*

Magnificus verò à liberali differt: ille enim circa magna & publica, hic autem circa parua & priuata versatur. Atque magnificus ipse longè magis cogitat quemadmodum pulchri aut sumptuosi aliquid agat, quàm quanti constet. Hac animi præstantia Iulius Cæsar, vt compluribus etiam alijs virtutibus plerosque alios anteiuit: tanta enim hilaritate, tantoque splendore elargiebatur, vt quæcunque etiam cum collega ageret, ei soli à populo adscriberentur. Quocirca M. Bibulus qui cum eo ædilitatem gesserat, id sibi euenisse dicebat, quod Polluci: vt enim geminis fratribus ædes in foro consecrata Castoris tantùm diceretur, ita suam & Cæsaris munificentiam, vnius Cæsaris dici. Quinetiam (vt Tranquillus quoque refert) hi versus circunferebantur: *Magnificus à liberali differt.*

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cæsare factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini.

In ea enim ædilitate trecenta ac viginti gladiatorum paria exhibuit, & in spectaculis, pompis, conuiuijs, congiarijsque cunctorum superiorum magnificentias superauit hilaritas Cæsaris: in elargiendo gratior erat ciuibus, quàm ipsa munerum erogatio. Prudenter quidem locutus est Dionysius Halicarnasseus, quum ait. *Dona voluntaria dantibus gratiora sunt quàm coacta, accipientibus autem firmiora.* *Dionysij Halicarnassei sententia.*

Regem suum Isocrates monet, vt in apparatu

ſplendidiſſimus ſemper ſit, ſed magnificentiam potius in his rerum ſumptibus declaret, quæ perpetuũ fructum ex ſe præbent, & munificentiam longè magis exhibeat in amicis comparandis: vtrunque enim fecit Cæſar. Nam (vt opera complura omittam, ne ambitioſior eſſe videar in rebus Cæſaris recenſendis) hoc neutiquam prætermittendum eſt, quòd Bibliothecas Græcas Latinasq; maxima impẽſa comparari fecerit, data cura M. Varroni comparandarum regendarumq;. Sed has bibliothecas fortuito incendio abſumptas, diu pòſt Domicianus Imperator reparari inſtaurariq; fecit, exemplaribus vndique petitis, miſſisq; Alexandriam vſque viris eruditis, qui deſcriberent, atque emendarent. Amicos quoq; quoſcunq; potuit ſibi conciliauit Cæſar, neque ſumptui neque impenſæ vnquam pepercit. Magnificentia publicorum ædificiorum magnam meruit laudem, in qua Romanus populus ſicut in alijs rebus omnes gẽtes antecelluit, adeò vt ridenda Pyramidum miracula, & Labyrinthi vertigines eſſe videantur. Extruxit enim Cæſar circum maximum longitudinis ſtadiorũ trium, latitudinis autem vnius: quod quidem opus admiratione dignum extitit. Sed præuentus morte maiora quædam opera inchoata reliquit. Aream enim in qua deinde Auguſtus forum ſtatuit, ipſe Cæſar deſtinati operis gratia magno emerat.

Circus maximus.

Pantheon M. Agrippa Romæ dicauit.

Magnæ laudi M. Agrippæ fuit non modò aquæductus & cloacas perfeciſſe, sed templum omnium Deorum, quod Ioui vltori vouerat, & alia multa admiranda opera erexiſſe. Cloacarum tamen opus omnium maximũ fuit, vt paulò antè dixi ſuffoſſis mõtibus, & magna ex parte vrbe penſili facta. Id inchoatum fuerat à Priſco Tarquinio plebeiorum manibus, qui labor & longus & periculoſus adeò extitit, vt multi Quirites ſibijpſis laboris tædio mortem conſciuerint, quorum cadauera Rex crucibus ſuffigi iuſſit, & feris volucribusq; relinqui, vt pudore reliqui affecti à ſeipſis deinceps manus abſtinerent. Non tamen opus perficere valuit Priſcus: fuit enim magni impendij, & diuturni laboris, erat ſiquidem cauearũ ampli-

amplitudo adeo magna, vt fœni vehem largè onustam facilè transmitteret, vt Plinius refert. Agrippa tandem post tot secula aucto populo, propagatoq; imperio cùm Aedilis esset, opus illud perfectè consummauit. Sylla proscriptionis & crudelitatis suæ infamiam aliqua ex parte aboleuit, quum theatrum tanti impendij tantæq; admirationis perfecit. Cuius triplex scena tot hymetijs columnis nitebatur, & æreorum signorum inter columnas tria circiter millia cernebantur, & cauea capax erat octoginta millium hominum. Sed si rectè iudicare volumus, nulla monumenta præter literas gratiora aut diuturniora sunt illis, quæ ex nouorum operum splendore comparantur. *Plin. ca. 15. lib. 36.*

Antiqua sanè fuit hæc magnorum ædificiorum gloria, quam à priscis temporibus Regum Aegypti Diodorus Siculus recenset. Et de sepulchro Simandij Regis adeo admiranda quædam enarrat, vt fidem veritatis transcendere videatur, & præcipuè in aureo circulo, cuis ambitum trecentorum sexaginta quinque cubitorum fuisse dicit. Soliditatem autē vnius, in quo per singulos cubitos descripti erant singuli dies anni, & omnes astrorum ortus atque occasus, & quicquid futurum ab illis significaretur. Sed omnem magnorum ædificiorum excellentiam præuertit statuendarum vrbium magnitudo, quæ Romulum ex pastore fecit Regem, & complures alios magnos splendore illustrauit. Hanc gloriam multi antiquorū Regum quæsiuerunt. Tithonus Memnonis pater vrbem statuit, & eam à matris nomine Casiam (vt Aeschylus tradidit) nuncupauit. Eam diu pòst Cyrus regiam sibi fecit, & mutato nomine Susiam esse voluit. Babylonem statuit Semiramis regina, quum successisset Nino. Miletum Neleus, Smyrna Amazonum regina quum Ephesi regnaret, Smyrnam condidit Homeri patriam. Prienem ad Mæandri ostia Philotas, Teium Athamas, vnde Anacreon lyricus eiusdem vrbis indigena eam Athamantida vocat. Teucer alteram in Cypro Salaminam pulsus à Telamone patre. Antiochus Soter Antiochiam, Sardanapalus Rex

Ex Strab. li. 15.

Tithonus, Casiam cōdidit.

Casia Susa vocatur.

Semiramis condidit Babylona.

Smyrna vrbē sui nominis ædificauit.

Teucer Salaminam condidit. ille ignauissimus, vt voluptati desidiæque deditus, quanuis famæ suæ prodigus esset laudemque contemneret, hac tamen gloria carere noluit: duas enim vno eodemque tempore vrbes ædificauit, Anchialem & Tharsum, eamque rem titulis sepulchri sui inscribi iussit. Ammianus autem Marcellinus aliter putat, dicit namque Tharsum vrbem præclarissimam, quæ Cydno flumine alluitur, Perseum Danaes & Iouis filium condidisse. Alexander regijs virtutibus affatim concinnatus, ne huius quidem magnificentiæ laudis expertem se esse passus est: nam vrbes complures condidit, quarum præcipua fuit Alexandria iuxta Pharum insulam, cui dimetiendæ Dinocratem Macedonem architectum peregregium præfecit, & eam à suo nomine nuncupari voluit. *Artaxata ab Hannibale condita.* Artaxata Armeniæ pone Araxem ab Hannibale Rege Artaxiæ constituta fuit. Romani innumeras colonias per vniuersum terrarum orbem deduxerunt, & multas vrbes à solo alicuius vtilitatis gratia fundauerunt: vt Aquileiam sinui Adriatico proximam, quam incumbentibus Rhetis barbaris opposuerant. *Ciuium Romanorum cõdita vrbes.* Ciues etiam Romani aliquas vrbes condiderunt, vel priuati, qui cum imperio erant. Nam Nicopolim Augustus in sinu quoque Adriatico statuit, & à victoria naualis pugnæ contra Antonium è conspectu illius loci nominauit. Ea est ad Actium promontorium, illic templum Apollini dicauit, & ludos auxit, quæ Actia dicuntur. *Marcellus Cordubam condidit.* Marcellus multo antè Cordubam condiderat, & T. Labienus Cingulum in agro Piceno. *T. Labienus Cingulum cõdidit.* Ancon vrbs in eodem agro à Siracusanis condita est, qui Dionysij tyrannidem fugiebant. *Syracusani Anconam statuere.* Multi Romani consules quo loci vadimonia constituebant, vrbes ædificabant, & à suis nominibus nuncupabant. Hinc Forum Liuij, Forum Iulij, Forum Pompilij, Forum Cornelij, & Forum Sempronij dicuntur. Sed non omnibus datum est, vt vrbes condere possint. Idcirco magnificus quiuis esse poterit secundum opes ac potentiam suam, dummodo animum ex virtute promptum ad benignitatem beneficentiamque habeat.

Genus

Genus enim illud magnificentiæ omnes præstare possunt, quod ex sententia in comparandis, conciliandis, conseruandisque amicis ac necessarijs cernitur, & maximam in ciuili societate vtilitatem præbet. Anaxagoras Clazomenius quum Periclem Atheniensem instrueret, dicebat magnificentiam, & animi grauiorem quandam elationem ad popularem potentiam capessendam plurimum valere.

Anaxagoras de magnificentia.

Alexander Protheæ homini facetissimo cùm aliquandiu succensuisset, illi tandem amicorum commendatione conciliatus est, quum multas effudisset lachrymas. Quod quum impetrasset Protheas, per iocum ait. *Quod mihi reconciliati animi pignus erit?* Tum Rex quinque talenta ei numerari iussit, dixitque. *En tibi reconciliati animi sponsionem, vt facilius honestiusq; deinceps agere possis.* Idem Alexander Mazei filio, cuius nuper defunctus pater amplissimæ dignitatis fuerat apud Darium, alteram adiecit præfecturam, quum vnam antè ille haberet. Tum adolescens ait. *Darius olim vnicus erat, tu verò muneribus tuis complures Alexander facis.*

Prothea iocus & Alexandri responsum.

Magnificentia quidem pristinam gratiam facilè conciliat, diuturnamque facit: at graue odium priscis seculis exarsit inter Romanorum populum, & Regem Thuscorum, contractum inde cum primis, quòd Tarquinium superbum bello & armis exactum vrbe, restituere conaretur: auctum deinde multis iniurijs vltro citroque illatis acceptisque. Sed tãdem postquã longi atque periculosi belli pertæsum est, gratæ pacis conditionibus conuenerunt. Tum Porsena, vt animos ciuium Romanorum sibi beneuolos redderet, magnificentiam animi sui cis ostendere destinauit: iubet igitur omnibus qui in exercitu suo erant, vt relictis omnibus alijs rebus, arma tantùm accipiant domumque redeant: & sic castra sua omni supellectile, omnique commeatu referta Romanis dono reliquit. Quæ res populo Romano tam grata fuit, vt morem diutius seruauerit, quoties publica rerum venalium

auctio

auctio fieret, vt primæ quidem partes per præconem semper Porsenæ denunciarentur.

Bellum Aethruscum antiquis Romanis maximæ formidini fuit, quo ingruente nemo à militia immunis esse poterat, sicut etiam in Gallico tumultu: & id tum propinquitate agri, tum multitudine hominum ac virtute. Quinetiam prima literarum disciplina in omni Italia apud Aethruscos fuit, & vulgò Romani atque Latini patres pueros eruditionis gratia in Heturiam mittebāt, antequam Græcæ & aliæ transmarinæ doctrinæ in Italiam transmisissent. Gelo Syracusanus quum accepisset Romæ magnam annonæ caritatem esse, maximum frumenti numerum populo Romano dono misit, vt initam paulò antè amicitiā, benignitatis ac magnificentiæ officio accumularet.

Est etiam quàm maximum, gratiam bene de nobis meritis referre, quam qui omittunt, non modò ingrati, sed & iniusti omnino habendi sunt. Est enim ingratitudo, quam Græci ἀχαριστίαν vocant, pessima iniustitiæ species, & humanæ societati inimica. Exhaurit siquidem clementiæ vbertatem, & omnem benignitatem perimit. Idcirco ex Persarum legibus ingrati grauissimis pœnis afficiebantur, nec iniuria. Inhumanum quippe, barbarum ac ferum est, committere vt beneficio indigni esse videamur. Quod quidē non solùm ingrati homines faciunt, verùm hi quoq; qui benignitate se vinci patiūtur. Præclarè de se ipso Cicero, qui se gratum & videri & esse volebat, ait: *Sed quum omnibus virtutibus me affectum cupiam, tum nihil est quod malim, quàm me & gratum esse, & videri. Hæc est enim vera virtus, non solùm maxima, sed omnium virtutum reliquarum mater.* Fuit enim Cicero non modò in referenda gratia, sed in promerenda etiam liberalis: ex patrocinijs quidem causarum nullam neq; stipem neque mercedem accepit vnquam, sed omnis eius opera gratuita semper extitit.

Gratitudo reliquarum virtutum mater.

Hac virtute Pyrrhus Epirotarum Rex omnes ætatis suæ Reges anteiuit. In rependenda namque gratia diligentissimus fuit: vnde quum de morte Aesopi, quo familiariter vsus fuerat, accepisset nuncium, grauiter

uiter indoluit, non quòd ille mortuus fuiſſet (humana ſiquidem eum tuliſſe ſciebat) ſed quòd tardior fuerat in referenda ei gratia dum viueret. Non enim idem eſſe aiebat, in eo qui pecuniam & in eo qui gratiam debet. Nam qui pecuniã viuo creditori nõ perſoluit, ſatis, quum eius hæredibus penſitauit, feciſſe videtur: qui vero benignitatem acceperit, niſi viuo accumulauerit, negligentior haberi poteſt, & minus ſatis feciſſe videtur, quando mortuus officij recompenſationem non ſentiret. Huius excellentiſſimi Regis (quem Trogus conſtanti omnium opinione cunctis Regibus atq; illuſtribus viris iuſtitia & vitæ modeſtia, prætulit) ſententiam ſequamur oportet, ſi iuſti, grati, ac magnifici iudicari volumus.

Magnificus quidem vir in referenda gratia datorem ſemper vt excedat oportet. Pari enim menſura reddere quæ mutuo acceperis, iuſti hominis eſt: accumulatiore autem, liberalis. Improbiores tamen nõnullos videmus, qui præ nimia quadam auiditate ita genium comparatum habent, vt antiquorum beneficiorm protinus obliuiſcantur, niſi nouis quotidie afficiantur, Hi quanuis multa acceperint, pro quibus perpetuò obnoxij obligatiq; ſibi videri deberent, gratiam tamen omnem ſubuertunt. Nam ſi quid minimum eis negetur, id ſolum meminerunt, quod negatum fuerit. Eiuſmodi homines ingratiſſimi habendi ſunt, & ſibijpſis alijsq; nocent. Reddunt enim bonos viros ad gratiam promerendam tardiores, & malignos pro benignis eos faciunt, & inofficioſos pro officioſis. Pulchris rationibus Ariſt. oſtendit illũ qui beneficium contulit, magis diligere eum qui accepit, quàm is eum qui dedit: in primis quia qui accepit debitor eſt ei qui contulit, ille autem creditor, & qui pecuniam mutuam debent, cupiunt plerunque eos quibus debent, aboleri: ac contra hi quibus debetur, de ſalute eorũ qui debent ſoliciti ſunt: & qui gratiam contulerunt, eos viuere quibus benefici fuerunt, vt parem ab illis gratiam conſequantur: ſecus illi. Cupiunt nanque eos mori, ne diutius eis obnoxij ſint. Qui beneficia contulerunt, amant eos

Ethic. ca. 7. *Ariſt. lib. 9.*

quibus

quibus contulerunt quasi opus suum, & vt artifices suo opere delectantur. Quod etiam in poëtis cernimus, qui libros à se editos quasi proprios filios mira beneuolentia complectuntur. Beneficium Itaque contulisse, pulchrum est, accepisse autem seruile. Illud certè honestatis est, hoc verò vtilitatis. Honestas diuturna est, vtilitas caduca. Et maior labor est dandi, quàm accipiendi: maior autem labor maiorem conciliat amorem. Vnde matres, quarum laboriosior est partus, magis filios amant, quàm patres; quia magis sciunt esse suos. Hæc sapienter Aristoteles. Nos autem ne vlterius vagemur, ad calcem sermonem nostrum perducamus. Concludamus igitur maximam in Regibus Principibusque virtutem esse magnificentiam, à qua quicunque abest, vix quippiam dignum laude agere potest, & in auaritiæ crimen facilè incurrit, detrectatoribusque obnoxius redditur. Illud quidem Herodoti Regibus omnibus documento esse debet, qui ait, Persas Darium institorem appellasse, quando apud eos Regum primus tributa instituisset: Cambysen autem Dominum, Cyrum verò patrem: quoniam Darius omnia quæstui exposuit: Cambyses asper ac difficilis imperio extitit: Cyrus autem mitis & facilis, deque Persis semper bene mereri cupiens. Et hæc satis de magnificentia, quam plerique Græcorum μεγαλοπρέπειαν appellant, vt quæ magnos quosq; ac prestantes viros deceat, quasi magnidecentiam.

In Thalia.

Darius institor appellatus.

De Constantia. TIT. XII.

Constantia nunc sequitur, quæ virtus propriè dolori resistit, cui opponitur muliebris quædam mollities, q̃ inconstantia dicitur. Sunt tamen qui similem constantiæ continentiam faciant, dicantque constantiam esse, per quam cupiditas consilio ac ratione regitur. Aristoteles autem has duas virtutes clarissimo intellectu discernit, vt constantiæ proprium sit dolori resistere, continentiæ verò, voluptatem cupiditatemq; superare

superare. Proinde quum maius sit superare quàm resistere, quando illud sit vincere, hoc autem non vinci, potiorem esse ducit constantiam, quàm continẽtiam. Constantiam Cicero animi sanitatem esse putat, quod quidem ex hoc cernitur: dicitur enim. *Stultitia est animi inconstantia*: id est, animi sanitate vacare. Præclara virtus est constantia, & regia fortitudine dignissima. Atqui vt hanc virtutem imprimis contra dolorem exerceamus, necessàrium est corporis ægrotationem, cruciatumque omnem forti ac constanti animo perferre.

Arist. c. 1. & 2. li. 7. Ethic.

Constantia & Continentia differentia.

Varicosus erat C. Marius, & id iniquo ferebat animo, vtq; sanaretur, secãdum crus medico præbuit, & non modò non ingemuit, vocémve aut clamorem edidit, verùm etiam immotus stetit quasi non crus, sed lignum aliquod fabro dolandum præbuisset.

Constans valde fuisse videtur Cassius Scæua, qui euulsum cum sagitta oculum ad Dyrrachium excussit, vt in pugna forti animo perstaret. Et Attilius, qui ad Massiliam amputata dextera nauem sinistra tenuit.

Videmus tamen nonnullos fortes in bello, qui deinde in corporis doloribus inconstantes sunt. Galli pugnacissimi habentur, molliter tamen ægrotant, & paruo dolore muliebriter languescunt. Græci autẽ contrà ignaui sunt in bello, in lectulis verò suis constanter ægrotant.

Plin. ca. 25. li. 6. & Arist. c. 10. li. 5. politicorum.

Hanc constantiam quidam veteres corporis patientiam appellant: vnde Plinius vir doctissimus duo patientiæ exempla ponit, vnum Leænæ meretricis, quæ diu torta nunquam indicauit Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas. Alterum autem Anaxarchi Abderitani: hic quum à Nicocreonte Cyprio tyranno deprehensus fuisset, sibi infensus quòd in cœna Alexandri magnifica omnia esse dixisset, sed oportere iam caput cuiusdam satrapæ apponi, Nicocreontem intuens, hocque ille audito indignabundus edixisset, vt Anaxarchus vinciretur, & ferreis malleis in concauo saxo tunderetur, constanti animo ait. *Tunde, tunde Anaxarchi vasculum, Anaxarchum*

Anaxarchus.

chum autem nihil teres: quo dicto commotus tyrannus linguam ei præcidi iussit. Tum philosophus ridens præcisam illam dentibus & commanducatam in tyranni os ira patens expuit. His addi etiam potest Zenonis Stoici exemplum, qui vt mentiretur quædam, à Cyprio Rege diutius laceratus est. Sed vt ei omnem mentiendi spem eriperet, euulsam sedibus suis linguam cum cruento sputamine in oculos interrogantis impegit, vt Ammianus Marcellinus refert.

Constantiam quoque aliter plerunq; accipimus. Postquam enim à prudentia, iustitia, temperantia moniti sumus quid expetendum aut fugiendum sit, vt rationem sequamur, non satis est id intelligere tantùm, sed stare etiam oportet præsenti ac constanti animo in eo quod deliberatum iudicatumq; sit. Nec committere vt illecebris voluptatis allecti turpia aliqua agamus, aut dolore perciti à rectis actionibus distrahamur. Et hæc est cõstantia illa, quæ nunquam ab honesto discedit, & in ciuilibus actionibus plurimum præstat.

Age, vt exempla maioris constantiæ omittam, nõne tibi laudandus iure optimo esse videtur Pomponius ille, qui in pugna quæ contra Mithridatem Lucullo duce gesta est, interceptus fuit? Nam quum vir esset insignis, & vulneribus grauiter sauciatus, ductus est ad Regem, qui vt primum eum conspicatus est. *Dic quæso* (inquit) *si per me diligenter curatus fueris, nunquid eris exinde mihi amicus*. Tum Põponius: *Ero*, inquit, *tibi amicus, si & tu populi* Romani *amicus fueris Sin secus, me quoq; inimicum habebis*. Tum Mithridates magnam viri constantiam admiratus ab omni iniuria hominem prohibuit, iussitq; vt quàm diligentissimè curaretur.

C. Fabricius, quum in Italiam accitu tyrannorum Pyrrhus Epirotarum Rex transmisisset, ad eum à Romanis legatus missus est, vt ab iniuria belloq; abstineret atque ab Italia decederet.

Tum Pyrrhus, vt erat animo excellenti, præclara auri ac argẽti munera ad eum misit: quibus ille spretis, legationis responsum petebat. Postridie eius diei Fabri-

Fabricium Pyrrhus aduocat, comiterque eum amicis verbis affatur, & inter loquendum ingentē elephantum clàm post eum dimitti annuit, qui supra Fabricij caput adsistens, elata promuscide horrendam emisit vocem: ille autem nullo metu perterritus constanti animo ait. *Neque heri pecunia me corrupisti, neque hodie elephantis barritu conterruisti.* Quasi tacitè inferret, quid sit agendum, vide. Paulò verò pòst superato fugatoque Pyrrho, & eius exercitu in fugam conuerso, docuit Fabricius non minore animi fortitudine se in bello atque acie versari, quàm contra cupiditatem ac terrorem constanter constitisse.

Sed fortitudinem constantiamque Romanorum Pyrrhus etiam quum aliquando superior extitisset, probauit. Nam inspecta in reparando instaurandoq; exercitu eorum celeritate, ait: *Planè video me Herculeo sidere progenitum, cui etiam necessarium sit cum Lernaa Hydra pugnare. Casis enim tot hostibus, ex eorum sanguine plurimi renascuntur.* Et cùm animaduertisset eorum qui in acie ceciderant, fortitudinem, exclamauit: *O quàm facile fuerat, aut mihi orbis terrarum Imperium cum Romanis militibus inuadere, aut illis me eorum Imperatore ac Rege.* Hanc virtutem tanti Cicero fecit, vt in libris de fœlicitate & miseria contra Epicurum disputans, affirmet multos per eam beatitudinem fuisse adeptos, & M. Attilium Regulum imprimis, quem non tam superiore gloria, quum bis fuisset consul, & semel triumphasset, quàm vltimo illo casu, quum vigilijs fameque cruciaretur, propter promissæ hosti fidei voluntariam constantiam. Ait enim non hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco comite leuitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate & constantia sunt beati. *Pyrrhus.*

De tolerantia. TIT. XIII.

TOLERANTIA deinceps se nobis offert, quæ præcipuè labores perpetitur non fugiendos, quas tamen ærumnas tristi verbo (vt ait Cicero) prisci appellauerunt, de quibus supra quum de perturbationibus

Tolerantia. animi tractauimus, abundè diximus. Tolerantia virtus est, qua quidem affecti, quæ difficilia aut laboriosa sunt, decori, honestiq; gratia toleramus. Huius verbi primam syllabam poëtæ corripiunt: idcirco non erit fortasse alienum putare, eius originem Græcam esse, quamuis non omnes literæ conueniant. Τολμάω enim, quòd etiam Τλῆμι, & detractis prioris verbi literis Τλάω quoque dicitur, sustinere, audere, & tolerare significat. Hinc descendit Τόλμημα, quod pro tolerantia & audacia sumitur, & pro voluntaria quādā patientia, sicut apud nos tolerantia ponitur. Sed de verbo non est hoc loco disputandum, quum sit hæc virtus præclara, & in laboribus necessarijs functionibusq; honestis maximè eluceat, nec minus in ferendis æquo animo quæcunq; aduersa aut dura & molesta quotidie accidunt.

C. Marius militares Imperatorisq́; labores magna tolerantia pertulit. Cibarium panem cum militibus *Cicero in Tus. Quæstion.* semper comedebat, in solo nihil præter cæteros sibi substernens iacebat, vallo, fossa, aggeribus, machinis, reliquisq́; laboribus pariter cum gregarijs militibus insudabat. Quibus ex rebus militum primùm sibi beneuolentiam conciliauit, deinde famam per omnem Libyam adeo auxit, vt omnes vulgò dicerent finem nunqnam habitura bella in barbaros, nisi C. Marius exercitui præficeretur: quod quidem vt primum Romam perlatum est, Marius consul designatur omnium penè suffragijs, homo nouus, & per solam virtutem cognitus, sine vlla maiorum commendatione: vnde quum à nobilioribus, nonnunquam incesseretur, exclamabat, diuitum nobiliumq; mollitiem consulatus virtutem rapere, se autem vulneribus laboribusq́; gloriari, non autem maiorum monimentis aut imaginibus, quorum tamen maiores progenitoresq; censendum est, non propter generis claritatem, quæ principio rerum Romanarū nulla fuit, sed propter fortitudinem, & egregia gesta gloriam fuisse assecutos.

Ferunt plerumque iniquo animo nobiliores, quòd noui ciues etiam per virtutem efferantur, ac Reipu-

Reipublicę muneribus honestētur, vt qui lōgè plura ac maiora generi ac nobilitati tribuant, quam par sit, aut ratio exigat: vt fecerūt iuuenes quidam Rom. eo tempore quo Cn. Flauius homo humillimæ sortis prætor designatus fuit, repulsis ingenuis nonnullis competitoribus. Complures enim indignè ferentes, aureos anulos abiecerunt, & equorum ephippia ac phaleras dimiserunt. Sed quum dolorem atque iram suam tam temerè ostenderēt, eos optimi ciues grauiter obiurgabant, docebantq; eos æquo animo semper ferenda esse quæ à populo statuerunt, cui nunquam succensendum esset.

Patientissimus etiam laboris fuit Sertorius, & famem, sitim, hyemem, æstum, puluerem, & alia incommoda militaria facilè honoris, decorisque gratia tolerabat: quibus ex rebus Celtiberi homines fortes ac pugnaces illum cunctis alijs ducibus præferebant, & alterum Hannibalem audacia & promptitudine vulgò esse dicebant. Hannibal tolerantissimus laborum præter alios summos duces atque imperatores habitus est. Cuius corpus (vt Liuius refert) nullo labore fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par, cibi potusque desyderio naturali non voluptate modus finitus, vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora, id quod gerendis rebus superest, quieti datum. Ea neque molli strato ac silentio accersita. Multi illum sæpe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt. Equitum peditumq; idem longè primus erat. Princeps prælium inibat vltimus cō serto prælio excedebat. Literarum quoq; monimentis proditum est, eum noctes insomnes, & dierum inediam sæpe tulisse.

Hannibal indefessus.

Tit. Liuius li. 1 in Princip. 3 decas secun. bell. Pu.

Fabius Maximus hac virtute etiam præstitit, & præcipuè in tolerandis aduersis hominum moribus. Proinde sæpe dicebat, oportere eum qui alijs imperat, non verbis verberibúsve sæuire, sed tolerādo mulcendoq; homines in suam sententiam pellicere. Absurdum videri asserens, quum cernamus feras

cibo & blanditijs cicures fieri, & canes atque equos diligentia, victu & familiaritate potius quàm verberibus & catenis mansuescere, sperare homines sæuitia mollire, quum per patientiam ac tolerantiam lõgè facilius in rectam sententiam redigantur. Hanc opinionem veram esse docuit Cinna, qui ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues deducere contra Syllam, cæsus extitit. Et Fimbria præ nimia sua sæuitia ab exercitu destitutus, qui ad Syllam transiuerat, seipsum percussit, & cùm animo ac viribus deficeret, à seruo quodam suo, vt se occideret impetrauit. Iniquum habebatur apud Romanos, non modò liberos, sed seruos etiam malè habere, atque in illos nimium sæuire. Vnde non paruum populi Romani fauorem promeruit Adrianus Cæsar, quum Vmbriciã quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas suos atrocissime tractasset. Et Iupiter Romano populo succensuisse creditur, quòd Antonius seruum suum crudeliter verberatum, patibuloq; constrictum, antè spectaculi commissionem per Circum egerit. Proinde opus fuit ad propitiandum Deum ex senatusconsulto ludos instaurare, & diem bonum Circensibus addere, vt facinus illud expiaretur.

De stabilitate & patientia.
TIT. XIV.

Patientia definitio.

STabilitas & patientia duæ reliquæ species sunt, quæ fortitudinem comitantur. Patientiam Cicero definit rerum arduarum ac difficilium voluntariam perpessionem, honestatis aut vtilitatis causa. Hæc quidem virtus perutilis est omnibus in rebus agendis. Impatientia verò, ac leuitas quædam multas bonas actiones sæpe peruertit, quum aut iracundè respondemus, aut inclementer in alios loquimur, vel minima etiam in nos dicta atrocius refellere volumus, & par uas quasque iniurias propulsare atque vlcisci. Qui

Vide Tertull. lib. de Patientia.

varios

varios hominum mores nequit tolerare, aut nimis delicatus est, aut à communi mortalium consortio se extrudit. Optimè heros ille tragico cothurno seipsum comprimit, quum ait. *Perpetere ô cor, nam tu longè aliàs grauiora tulisti.* Sed de patientia satis diximus ex auctoritate Plinij, quum de constantia tractaremus. Stabilitatem verò rectè dicimus cōseruatricem bonorum consiliorum, bonarumq; actionum. Parum enim admodum esset benè deliberare, beneq; incipere, nisi perseuerantia stabile iudicium, stabilemque actionem præstaret. Verum enim illud est quod Hannibal sæpe in re militari dicere solebat. *Vincit omnia pertinax virtus.* Ex huiusmodi sentētia plerunq; fit, vt pertinacia pro stabilitate ponatur, ac nomen virtutis vsurpet, & pro insigni laude accipiatur. *Hannibalis dictum.*

Legimus quidem Romanum Imperatorem Seuerum pium, pertinacemque honoris gratia fuisse cognominatum. Varro in libris de origine Latinæ linguæ, quos ad Ciceronem scripsit, *Pertinaciam à pertendo dici putat, quum in eo in quo non oportet manere quis pertendit. In eo autem in quo oportet persistere, quum quis perstat, perseuerantia rectius, quàm pertinacia dicatur.* Sed nonnūquam vitiorum nomina pro virtutibus ex similitudine quadam vsurpamus, vt quum sæuum pro seuero ponimus, & auarum pro parco dicimus. Sic sæuitiam pro seueritate, & auaritiam pro parsimonia, & profusionem pro liberalitate, & audaciam pro fortitudine. *Pertinacia, vnde dicatur.*

Sed pertinaciæ rationem eleganter declarauit Cæsar in oratione, qua Afranio respondit misericordiam petenti. Accidisse enim eis (ait) quod plerunque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere solet, vti eò recurrant, & id cupidissimè petant, quod paulò antè contempserint.

Pertinaciæ non dissimilis est peruicacia, quæ est nimia quædam vicissitudinis contentio, quum opere vel sermone magis quàm par est pertinaciter contendimus: idcirco rarò virtutis speciem præ se fert, sed frequentius pro vitio accipitur. Perseuerantiæ virtutem, quæ recta consilia, rectasq; perficit actio-

nes ἐπιμονὴν optimo verbo Græci philoſophi appellant. Nos ſatis commodè verbum è verbo exprimentes, longanimitatem dicere poſſemus, quamuis in raro ſit vſu apud eos qui caſtigatius Latineq; loquuntur.

Hæc perſeuerantiæ virtus optima fortitudinis comes habetur, ſine qua nemo prudens, aut perfectè ſapiens dici poteſt. Sunt enim qui ſubito iudicio rectè ac prudenter ſapere videantur, ſed adhibita longiore cogitatione ambiguo & ancipiti conſilio mutent, & vel pauculis verbis in contrarium ſenſum auditis, à vera illa ac deliberata ſententia facilè deturbantur, & à virtute diſcedunt, parumque ſibijpſis conſtant: recedunt enim à ſe & in ſententia ſua non perſiſtunt.

Magnam ingenij leuitatem & puerilem inconſtantiam oſtendit Vitellius Cæſar pluribus quidem in rebus, ſed præcipuè quum poſtulante exercitu vt libertum ſuum Aſiaticum nomine equeſtri dignitate donaret, inhoneſtam adulationem compeſcuit, & paucis interiectis diebus inter ſecreta cõuiuia vltro largitus eſt, honorauitq; fœdum mancipium & malis artibus ambitioſum anulis aureis, & omni equeſtri dignitate.

Anuli aurei. *Pyrrhus Moloſſorum Rex.* Pyrrhum quidem Moloſſorum Regem ampliſſimis laudibus omnes ſcriptores efferunt, Regibusq; cunctis cum præferunt: vnum tamen ei defuiſſe fatentur, quòd parum ſtabilis, firmiq; conſilij fuerit. Proinde egregius in acquirendo erat, in conſeruando autem minus idoneus habebatur. Et hoc quidem inſtabilitati eius tribuendum putabant, vt qui noua ſemper bella adnectens quæcunque quæſierat ſpe eorum quæ nondum poſſidebat, amitteret. Quem Antigonus Rex aleatori ſimilem eſſe dicebat, qui ſpe futuri lucri proprias opes prodigit, nec vnquam contentus eſt eo quod in alea vicerit, ſed quæcunque colluſoribus ſuperſunt, magna auiditate cupit, inque ea relictis omnibus ſolùm inhians, quæcunque antè quæſierat, profundit. Sic Pyrrhus quoque faciebat: nouas enim ſpes alijs inuoluens, ſtabile

stabile iudicium peruertebat, nec victor vnquam nec victus quiescebat.

Sextus etiam Pompeius, Magni Pompeij filius, instabilis quoque consilij habitus fuit: prælia enim satis forti animo inuadebat, sed vt primum hostem in fugam conuersum conspicabatur, ab instituto prælio desistebat, & contentus vana vmbra veram victoriam negligebat.

De fortitudine & eius comitibus satis dictum esse arbitror: nunc autem in sequenti volumine ex instituto ordine de iustitia dicendum erit, & de his virtutibus quæ illam comitātur, vt absolutum virtutū numerum, quasi ἐγκυκλοπαιδείαν perficiamus. *Encyclopædia.*

EIVSDEM DE EADEM RE LIBER VIII.

De iustitia. TIT. I.

Nigidius cognomento Figulus, philosophus peregregius, & in astronomiæ scientia Romanorum peritissimus, quum de poëtarum figmentis quæ in signifero cœlo finguntur, scriberet, ait aspectum Bootæ inter leonem & libram Virginem esse quæ iustitia siue æquitas appellatur. Addit præterea hanc à mortalibus quondam recessisse, & ad superos remeasse, vt quæ solita esset in hominum cœtu versari, eisque præcipere ne à recto atque honesto discederent: quibus monitis donec paruerunt, securi sine anxietate aut solicitudine victitarunt: Sed postquam mādata eius contempserunt, luxuria, auaritia, cupiditasque inualuit, & inuidia, ac mutuis odijs exarserunt, tunc dolos atque insidias inter se nectere ceperunt & alter alteri imponere, ac vulnera cædesq; inferre. Tum dea quum nullum sibi in terris locum relictum cerneret, in cœlum se extulit, sempiternumque pietatis suæ præmium accepit. *Iustitia sedes in Zodiaco.*

Hæc figmenta mihi animo volutanti, occurrit cogitatio veteres poëtas, (qui primi omnium philosophati sunt) putasse iustitiam cœlestem esse virtutem, cuius semina hominum menti à Deo indita sint, vt postquam adoleuerint, eidem pietatis munera persoluant, & sacrificia libationesq; faciant, venerentur, adorentq́; eum, tanquam rerum omnium opificem, auctorem ac dispensatorem, & inter mortales æquitatis iustitiæque officia exercentem: quod Homerus ostendisse videtur, quum ait Reges discipulos summi Iouis esse, à quo iustitiam in primis ediscant, quam deinde inter mortales obseruent, & eá omni studio omniq; diligentia tueantur. Plato philosophorum summus, iustitiam bonorum omnium maximum esse ait, à Deo hominibus datum. Proinde Deum ipsum iustitiæ auctorem, causam, ac principium multis in locis asserit, & præcipuè in libris de Republica, aç etiam de legibus. M. quoque Tullius Platonicæ philosophiæ sectator atque æmulus in libris de legibus eiusmodi verba inseruit: *Sed omnium quæ in doctorum hominum disputatione versantur, nihil est profectò præstabilius, quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos. Eius iustitiæ partes sunt duæ, Deum pietate omni honorare, & hominem diligere veluti fratrem.* Ex hac sanctissima sententia monemur in primis iustitiam partiri, (non enim facile est omnia definire, vt Aristoteles docet) nam sic singularum partium determinatio clarius patebit. Nonnulla enim sunt, quæ nisi in partes vel species diducantur, vix vnquam declarari possunt: vnde scripturus Cicero de officijs, antè eorum species secreuit, deinde eas singulas suo ordine definiuit.

Reges discipuli Iouis.

Iustitiæ partitio, & de diuina iustitia. TIT. II.

IVstitiam in primis quadrifariam partiemur. Primam quidem diuinam appellabimus, secundam naturalem, tertiam ciuilem, quartam verò iudicialem. Diuina iustitia

iustitia illa, cuius participes à Deo facti sumus, nos cōpellit Deū agnoscere mūdi rerūq; omniū opificē, separatū ab omni cōcretione mortali, principio ac fine carentē, omnia mouētē, omnia sentientē. A quo singula quæque animalia vitam ducant. Quiq; nos solos ex omnibus mortalibus diuinæ mentis participes esse voluerit, & rationis orationisq; cōpotes. Et quū reliqua animātia prona ad terrā, & inclinata ad pabulum reddidisset, nos solos ad cœli aspectum erexit, vt ostenderet nos sui contemplatores imitatoresq; esse velle. Et sicut hominem sibi quasi peculiare animal creauit, participemq; iustitiæ, ac reliquarū virtutum effecit, sic ei reliquas omnes animantes, subiecit: quarum quidem domitorem ac Dominum hominem esse voluit, vt diuerso vsui pro corporum habitu eas sibi subigeret, & quæ esui essent, liberè ac sine iniuria mactaret, illisq; impunè vesceretur.

Horum nimirum quum solus homo particeps sit, nónne iure optimo Deo gratias immortales agere, & perpetuò habere debet, atq; illum colere, venerari, atque adorare omnibus rebus posthabitis, quinetiam omni pietate curare vt ei semper optimè conciliatus sit? Cui nihil gratius iustitia, pietate, fide, innocentia, veritate, sanctitateq; esse potest. Hæ sunt virtutes illæ quæ nos simillimos Deo faciunt, quas quum sequimur & secundum eas agimus, fœlicitatis viam affectamus, vitamq; assequimur sempiternam. Hæc diuina iustitia illa est, quæ recta ac firma summi Dei ratio dici potest, iusta iubens, iniusta prohibens & præmijs iustos afficiens, iniustos autem pœnis vlciscens. Hæc sunt duo illa diuina numina, quæ Democritus dixit cuncta gubernare, beneficium scilicet, & pœna, quibus ex rebus Solon ante eum dixerat omnem Rempublicam contineri. Atqui hæc ipsa iustitia est quæ cum diuinis mentibus sociatur, illisque perpetuo fœdere iungitur, & à perpetua operis sui continuatione non flectitur.

Ex Plin. ca. 7. lib. 2.

De naturali iustitia. TIT. III.

SECVNDA iustitiæ pars naturalis appellatur: hæc quidem apud omnes semper eadem est, & nusquam gentium, terrarum, locorúmve variatur. Sed naturæ congruit & stabilis perpetuaque habetur. Et sicut superior illa Deo Optimo Maximo debetur, sic hæc naturæ omnium parenti atque educatrici. Proinde illa ex omnibus animalibus soli homini competit: hæc autem in quibusdam rebus cum mutis animalibus, belluis, ac feris communis habetur. Huius in primis est se ipsum alere, tueri, gubernare. Quæ qui agit, secundum naturam, iustus haberi debet, qui autem negligit, iniustus. Nam qui seipsum destituens per inediam aut incuriam perit, aut sibimet vim affert, iniustus est, & naturæ etiam infensus. Alere deinde ex se natos, eos tueri, ac speciem suam per posteritatem conseruare, eiusdem iustitiæ, munus erit. Hæc & his similia communia nobis sunt cum mutis animalibus, beluis, ac feris omnibus. Parentes verò, mares ac necessarios omnes senio morbóve affectos, vel alia necessitate laborantes alere, & eos venerati, tueri ac defendere, nepotes, posterosque diligere, atque adiuuare, eis consulere, opitulari, adesse, & his similia agere, solius hominis est: non autem brutorum animalium, aut ferarum, quæ eiusmodi officia non agnoscunt. Humanitatem quoque conseruare, hominique prodesse, huius etiam naturalis iustitiæ munus est, quòd ad solos homines pertinet: cui contrarium est hominẽ perimere, hominiq; nocere: quæ si verè homines esse & haberi volumus, omnino facere prohibemur. Nam si secus ageremus, inhumani ac feri diceremur.

Iustus & iniustus.

Læstrigones, qui alio nomine Cyclopes vocantur, & Busiris Aegyptiorum tyrannus, ac Diomedes Thrax, de quibus in fabulis agitur, & alij complures qui in exitium hominum nati esse videntur, non tam secundum naturam homines quàm leones, tigres, vrsi, lupi, serpentes & aliæ truculentissimæ feræ,

ræ, quæ in communem mortalium perniciem viuūt, habendi sunt.

Hęc itaque virtus, vt naturam ducem sequamur monet. Natura enim à vitijs abhorret, recta autem & honesta sequitur. Nam (vt quibusdam Stoicorum placet) virtus nihil aliud est, nisi absoluta ac perfecta natura. Summumque bonum putauerunt esse secundum naturam agere: vnde quidam veteres Socratici hanc naturalem iustitiam dicunt esse scientiam boni & æqui, naturali rationi congruentem, qua qui per sese vtitur, vir bonus est: quum verò alijs communicat, tunc bonus fit ciuis, quia non sibi soli sed alijs prodesse nititur.

Virtus, perfecta natura.

Principia quidem naturalia, quæ ἀρχαὶ φυσικαὶ à Græcis dicuntur, omnes philosophi inter magna naturæ bona connumerant. Nonnulli autem sunt qui in illis summum bonum collocent. Hæ duæ iustitiæ partes, seu rectius species appellemus, nequaquam alienum bonum videri possunt, sed eius solius qui secundum eas agit. Neque in his verum est, quod à plerisque philosophorum dicitur, iustitiam solam omnium virtutum alienum videri bonum, vt quæ ea agat, quæ non sibi, sed alijs conferant, vt Principi aut Reipublicæ, aut singulis quibusque. Quòd si ita vt aiunt, res se haberet, optimus habendus esset iustus ille, qui non ad seipsum solum, sed ad alios quoque virtutis munere vteretur. Hinc sumitur quòd iustitia illa quæ pro alijs agitur, non tantùm pars aut species virtutis habenda est, sed tota atque integra virtus, cui contraria tunc non iniustitia sit, sed tota turpitudo, vel vitiositas, si sic dicere licet: quod quidem Aristoteles clarè testatur.

De ciuili iustitia. TIT. IV.

TErtia nunc pars sequitur, quæ ciuilis iustitia dicitur. Hæc quidem aut Principis est, aut eius viri qui in Republica, aut in hominum societate versatur. Cuius virtutis proprium est multitudini consulere, vrbes tueri,

Iustitia ciuilis.

ciuitates regere, homines ab iniuria ꝓhibere, socios prouidentia protegere, vnicuique reddere quod suũ est: honores, magistratus, ac commoda distribuere secundum cuiusque dignitatem. Hanc iustitiam Cicero dicit esse habitum animi communi vtilitate cõseruata tribuentem suam cuique dignitatem. Aristoteles autem eam dicit virtutem animi esse cuique secundum merita distribuentem. Hanc comitantur morales omnes virtutes, quas etiam ciuiles dicimus, quibus quasi in consilio adhibitis sine scripto determinat quod honestum, quodq; turpe sit, & qui mores probandi, quiq; improbandi esse videantur.

Macrob. li. 3. Saturnal. Morem Varo dicit esse consuetudinem in animi iudicio, quam sequi debeas. Iulius verò Festus quum de verborum significatione scriberet, ait. *Morem esse institutum patrium pertinens ad religiones cæremoniasq; amicorum.* Hinc fas oritur, hoc est religiosa quædam permissio, quæ tãdiu valet, donec à iure scripto prohibeatur, quòd tunc fas esse desinit, & fit nefas: vnde quum vellet ostendere Maro rem & per religionem & per legem licere ait.

Sunt tamen hæc etiã apud Sextum Pompeium, Festũ.

Georg li. 1.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & iura sinunt.

Fas ergo erit lex diuina ab ipso Deo vel à natura constituta: ius autem humana lex, quæ tãtùm ex moribus constat. Transire per alienum fundum fas est, iure autem non permittitur: ire ad prostibula nefas est, attamen per leges licet. Fas (vt opinor) Græcam habet originem, proinde in vetustissimis codicibus per ph scriptum frequentius inuenitur: φάειν enim dicere & annuere significat, & φάσις dictio & permissio est. Huius contrarium est nefas, quod per religionem non esse permissum ostenditur. Nec putemus, hinc nefarium deduci, quum à farre dicatur, auctore Varrone, vt Nonius Marcellus testatur, & Asconius Pedianus optimus antiquitatis scrutator affirmat. Est enim nefarius sacrilegus, vel qui propter sceleris turpitudinem indignus vita esse videatur, sed prohibeatur à sacris, idest à farre adoreo, quo fiebant sacrificia, ne sacra pollueret, quę quidem communia erant, &

Fas, Græca origine.

& farreacea dicebantur. Celebrabantur enim farre puro, & saliente mica, vt poëta ille ait.

Hæc iustitiæ pars præter reliquas omni Regi conuenit, qui censor magisterq; morum habetur. Quoscunque enim mores probat ac seruat, hi ab omnibus probantur, & in illis quisque excellere nititur: quos verò improbat, omnes fugiunt. Optimè Plato mutationem Principis, mutationem totius ciuitatis esse ait. Vt enim bonus Princeps exemplo probitatis magis quàm ipsa probitate prodest, sic malus exemplo turpitudinis magis quàm ipsa turpitudine obest. Deterrimi enim homines quicquid exemplo Principum faciunt, id iure factum esse existimant. Similiter artes quas amat, magnum quamprimum accipiunt incrementum, iacentq; semper, quas oderit. Proinde Isocrates Regi suo præcipit, vt artes, & opificia vtilia amplectatur, inutilia autem reijciat.

Sapienter Plato tales reliquos ciues solere esse dicebat, quales Principes essent. Ptolemaici Reges Mathematicas scientias coluerunt. Eorum igitur temporibus complures egregij Mathematici claruerũt. Xerxes verò voluptates mirifica quadam cupiditate perquisiuit, & eas tanti fecit, vt non contentus solitis voluptatum illecebris, magna præmia proposuerit his qui nouas inuenissent: qua ex re regiones quibus imperabat, omni turpitudinum genere infecit, hominesq; omnes turpiter effœminauit, cuius disciplina qualis fuerit ex euentu bellorum quæ gessit, facilè adparuit. Nero quòd citharœdos, mimos & histriones summa beneuolentia complectebatur, complures nobiles iuuenes earundem artium studijs pellexit. Nec id admirationi cuiquam esse debet: non enim ludorum ac fabularum spectator tantùm extitit, sed & actor: cãtauit siquidem Herculem furentem, & quum ex argumento fabulæ vinciretur, catenisq; oneraretur, accurrit tyro quidam, qui ad custodiam aditus positus fuerat, vt ei opem ferret: qua ex re quicunq; aderant, in cachinnos effusi sunt. *Quod Suetonius in eius vita declarat.*

Probet igitur Rex optimos mores, deterrimos autem exagitet: & sic ex artibus bonas probet, malas

las autem reprobet atque explodat. Curet etiam ne ciues iniuria afficiantur, propulsetq; eis ab alijs illatas, atque vlciscatur, ne lepidum illud Publij Syri, qui iudicio Cæsaris Laberio in Mimis prælatus fuit, dici possit:

Veterem ferendo iniuriam, inuitas nouam.

Videat deinde Rex vt optimos viros magistratibus præficiat, tales enim Principes existimãtur, quales sunt illi qui eorum vices gerunt.

Amici pro spongijs.

Naturæ suæ morbum indicabat Vespasianus Cæsar, quum rapacissimum quemque ad amplissima munera, magnosque magistratus promouebat, quò locupletiores factos, deinde maiore pecunia emungere atque exhaurire posset. Iure igitur vulgò dicebat. *Vespasianum amicis pro spongijs vti, qui siccos madefaceret, turgidos verò exprimeret.*

Demum videat Rex ne corruptela malæ consuetudinis in vrbes irrepat : inducit enim vitia, & virtutes omnes exigit. Optimè apud Persas capitale per legem fuit, nouos aut peregrinos mores inducere. Et Cretenses sanè quum populos aliquos diris execrationibus deuouerent, semper imprecabantur, vt mala consuetudo eorum vrbes inuaderet. Lycurgus autem magis oportere dicebat custodire, ne vrbs improbis moribus compleretur, quàm ne morbidis, contagiosisq; corporibus extrinsecus venientibus inficeretur.

Luxuries Romanorum vnde: Quod & Sallustius in Præfatione Coniur. Catilin.

Conqueritur Liuius peregrinam luxuriam in vrbem inuectam à victore Asiæ exercitu : inde primum lectos æratos, vestem stragulam preciosam, plagulas, textilia omnia, monopodia, abacos Romam aduectos. Tunc psaltrias, sambucistrias fuisse in precio, & ludionum oblectamenta, quæ cœnarum voragines excitarent. Tunc coquus vilissimum quondam mancipium æstimatione & vsu magno licitari cœptus, adeò vt quod vile ministerium fuerat gratissima ars effecta sit.

Xerxes iratus aliquando Babylonijs constituit deinceps arma ne ferrent, sed canerent, tibia vterentur, versarentur in prostibulis, ganeis, ac popinis,

nis, & sinuosas vestes ferrent. Qua ex consuetudine ita turpes & scelesti euaserunt, vt nihil in vniuerso terrarum orbe Babylone corruptius inueniri potuerit, neque ad inuitandas illecebras instructius. Nam parentes & mariti ipsi liberis coniugibusque permittebant, vt vulgò cum hospitibus coïrent, modò precium flagitij acciperent. Boni ergo mores, bonæq; consuetudines perpetuò seruandæ sunt: vnde Galba Imperator vel ex hoc potissimum laudatur, quòd vetustum morem semper seruauerit, vt bis quotidie liberi, seruique frequentes adessent, & mane saluere, vesperi autem valere ei singuli dicerent. Sed de hac ciuili iustitiæ parte hactenus dixisse satis sit.

De iudiciali iustitia.

TIT. V.

QVARTA iustitiæ pars iudicialis siue legitima dicitur, quæ in iure dicundo præcipuè versatur. Hæc primùm per leges decernit quid iustum aut iniustum sit, & presertim in rebus in quibus ab initio nihil intererat, hoc vel alio modo essent. Talia autem Epicurei dicunt non natura, sed sola lege constare, vt iusta vel iniusta sint, idemq; opinatus est Archelaus Athenienisis, Socratis magister, qui iustum & turpe non natura, sed sola lege secerni ait. Rectè itaque Modestinus iureconsultus dixit, *omne ius aut consensu fieri, aut necessitate constitui, aut firmari consuetudine.* Sed ex Academicorum sententia iustum aliud natura, aliud ordinatione ac lege dicimus. De naturali iusto iam dictum est, nunc de legitimo loquemur, à quo iudicium fieri oportet. Est enim iudicium recta iudicatio iusti atq; iniusti. Scitè Asconius Pedianus optimus Ciceronis interpres iudicium à præiudicio secernit: vt esset iudicium res quæ causam litemque determinet: præiudicium verò res quæ quum constituta fuerit, affert similibus in rebus iudicaturis exemplum. Omnia quæ à legibus proficiscuntur, iusta habenda

Modestinus I C.

Iudicium.

benda sunt: nam secundum aliquam virtutem constitutas eas esse oportet. Ne miles locum in acie deserat, fortitudinis est præceptum: vt pactis promissisq; stetur, & fides ac iusiurandum seruetur, iustitiæ: sicut vt quisque ab alienis manus abstineat, nequis incestum, stuprum, vel adulterium committat, temperantiæ: nequis hominem cædat, pulset, verberet aut violet, humanitatis ac mansuetudinis: vt quisq; rectum consilium Principi, Reipublicæ aut amicis afferat, prudentiæ. Vnde ille Senariolus Romæ canebatur: *Consilium malum consultori pessimum est*: quod ex Hesiodi versu expressum fuisse putat Gellius: *ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.* Leges quidem omnes sicut virtutes iubent, sic etiam vitia prohibent. Modestinus iureconsultus *legis virtutes* esse dicit *imperare, vetare, punire, permittere*. Cic. in li. de deorũ natura ait, *Legẽ esse recti præceptionem, prauiq; depulsionẽ*. Iustus & æquus est, qui secundum legem agit, nec fraudem aliquam legi per versutiam innectere nititur: qui verò contrarium facit, iniustus atque iniquus habetur. Ille enim contra legem facere dicitur, qui id facit quod lex prohibet: ille autem in fraudem, qui saluis verbis legis sententiam eius circumuenit. Mali interpretes iuris, qui per calumniam causas agunt, pessimi hominum habendi sunt in omni populo, & maiorem inuidiam contrahunt, quando iustitiam profiteri videntur, ac deinde sub specie recti hominibus quos tueri debent, callidè imponunt. Hi non dissimiles sunt medicis illis qui mortiferum toxicum ijs diluũt, quibus per pharmacum salutem pollicebantur. Sed nunc ad institutum redeo. Quia iustus ferè alijs non sibi laborare videtur, idcirco iustitia alienũ bonum dicitur. Proinde hanc partem optimè definit Vlpianus iureconsultus, quum ait. *Iustitia est constans & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuens*. Dispositionẽ quidem & habitum complecti videtur, & præcipuè quum addat, Iuris pręcepta sunt hęc, honestè viuere, alterum non lædere, ius suũ vnicuique tribuere: vnde consequens esse videtur quod Celsius refert. *Ius est ars boni & æqui, cuius merito quis nos sacerdotes appellat.*

Lib. 1. Instit. Tit. 1. v. l. 18. 1. ff. de ædil. edict.

Habitus

Habitus enim iusti est res iustas agere, iniusti autem iniustas. Bonitas æquitasq; nihil aliud est, quàm iustitia ipsa, vt Cic. libro primo de legibus scripsit. Iudex quasi animatum ius habendus est, magistratus verò custos iusti & æqui: non enim vt homo dominatur, sed vt ratio: idcirco veluti Rex habendus est. Nam si dominaretur vt homo, tyrannus esset. Veteres pictores (vt Chrisippus Stoicus scripsit) scitè atque eleganter iustitiæ faciem pingebant: eam namque virginem faciebant aspectu seuero ac formidabili, peracri oculorum acie, vultu verecundo, cum dignitate ac maiestate, sine atrocitate: vt ostenderent iudicem grauẽ esse oportere, seuerũ, integrũ, inadulabilẽ, inexorabilẽ, immobilẽ, & virtute, veritate, maiestateq; verendum. Tres oratores Romam ab Atheniensibus missos fuisse diximus oraturos vt mulctam eis illatam pro vastatione Oropi oppidi, quod iuris Romani erat, remitterent. Erat enim talentûm quingẽtûm. Eorum quisque seorsum in Senatu luculentam orationem habuit: & tria dicendi genera Romanis adhuc incognita, diuersis orationibus, vt tres diuersarum disciplinarum philosophi erant, ostenderunt: eaq; vario filo texuerunt, exemplo Homeri, qui Vlyssi vberem, Menelao gracilem, Nestori mediocrem orationem tribuit. Cuius imitationem etiam tenuerunt tres diuersi inter se Græciæ populi, vt essent Asiatici vberes & inflati, Attici pressi & integri, Rhodij verò medium quidem tenerent, imitati potius Aeschinem quàm Demosthenem, aut Hieroclem & Menoclem fratres, quos Cicero Asiaticorum rhetorum principes fuisse affirmat. Primum dicendi locum habuit Carneades Academicus, & vberi orationis genere vsus est cum quadam dignitate & amplitudine. Secundum Diogenes Stoicus, qui gracili cum scita venustate ac subtilitate. Tertium Critolaus Peripateticus, hic mediocri stilo vsus est cum modesta vtriusque participatione. His extempore responsum dedit Cælius senator, qui acumine ingenij tantam cuiusque eorum ex imitatione similitudinem assecutus est, vt non minus his tribus philosophis admi-

Celsus in li. 1. ff. de iust. & iust.

Gellius li. 14. cap. 4.

Ex Plin. ca. 30 lib. 7.

rationi fuerit, quàm vniuersis senatoribus. Aderat in frequēti Senatu seuerior ille Cato, quem propter morum grauitatem omnes venerabantur, & iniquo animo tulerat tantam dicendi diligentiam, nonnullisque senatoribus clàm dicebat, dimittendos quamprimùm esse Græcos oratores, si Rempublicam saluam vellent, ne dicendi lenociniis ciuitatem inficerent. Deinde domum rediens ad filium ait, tunc Imperium Romanum periturum, quum se ciues Græcis literarum studijs traderent. Timebat ne Græcis illecebris iuvenes illecti, gloriam rei militaris amitterent.

Catonis oraculum.

Carneades Romæ de iustitia differuit.

Carneadis opiniones de iure naturali.

Sed ad Carneadem redeo. Is dum Romæ esset, acerrimè de iustitia disseruit, eodem Catone & Galba Censoribus audientibus. Postridie autem eius diei orationem inuertit ostentandi ingenij gratia, & contra iustitiā grauiter inuectus est. Principio suaui sermone orsus, ait iura sibi homines pro vtilitate sanxisse, & ea varia quidem ex diuersis gentiū moribus, quæ etiam pro temporibus sæpè mutarentur. Ius naturale nullum esse aiebat: omnes & homines, & animantes reliquas ad vtilitates suas duce natura ferri. Proinde nullam esse iustitiam, quoniam sibi noceret ipsa alienis commodis consulens. Dicebat enim bonus vir, si seruum fugitiuum, vel domum insalubrem vendat, vtrúmne profitebitur fugitiuum seruum ac pestilentem domum se vendere? an celabit emptorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omnino non vendet. Si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei suæ consulet: sed idem malus, quia fallet. Rursus si reperiat aliquem qui aurichalcum se putet vendere, quum sit illud aurum: aut plumbum, quum sit argentum: tacebítne, vt id paruo emat? an indicabit, vt magno? Stultum planè videbitur magno malle emere, quod vili posset: vnde intelligi volebat, & eum qui iustus ac bonus stultū esse, & eum qui sapiens malū. Et tamen sine pernicie fieri posse fatebatur, vt homines, sint paupertate contēti. Dicebat deinde, iustitia est hominem non occidere,

dere, & alienum prorsus non attingere. Quid ergo iustus faciet, si fortè naufragium fecerit, & aliquis imbecillior viribus vt enatet tabulam denaufragio conscenderit, nónne illúm à tabula deturbabit, vt ipse conscendat, & illi innixus euadat, quum maximè sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet: alioqui enim ipsi pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit quàm manus alteri inferre, iam non iustus ille, sed stultus est, qui vitæ suæ non parcat, dum parcit alienæ. Item si acie suorum fusa hostes insequi cœperint, & iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem, ei ne parcet vt ipse occidatur? an deijciet ex equo illum, vt possit ipse hostem fugere? si fecerit, sapiens erit, sed malus: sin secus, iustus, sed stultus. Hanc disputationem inducit Carneades, non quòd ignoret iustitiam virtutum omnium maximam esse, & ab innocentia prudentiaque non posse seiungi, & quod ex iniquo aliquod semper habere videtur exemplum, quod contra singulos pro communi vtilitate statuitur: sed vt ex præscripto suo ostenderet veritatem alias habere radices, & in abdito obscuroque penetrali latere: ac etiam vt disputaret in vtramque partem, vt sæpius consueuerat. At vtinam M. Tullij libri de Republica extarent, qui cum alijs compluribus perierunt, reliqueruntque nobis triste desiderium: hi nos magno labore prorsus liberarent, & iustitiam reliquasque virtutes clarius edocerent. Hanc enim in illis disputationem inducebat, & Furium contra iustitiam ex Carneadis obiectis disputantem, Lælium autem pro iustitia respondentem faciebat, & ei summa prudentia patrocinantem, vt virum eruditum ac sapientem, decet. Sed disputatio hæc inchoata est, non tamen perfecta ad summum. Malo enim fato desiderati libri sunt, & pauca, quæ diximus, testimonio aliorum scriptorum qui ea inducunt, habemus. Concludendum tamen est iustitiam ab innocentia atque prudentia neutiquã separari posse. Proinde iustus nullius vtilitatis causa quempiã fallet, neq;

Cic in offic. lib.

Ciceronis libri de Rep. desiderantur.

Cicero Furiũ & Carneadem in li de Rep. disputantes introduxit.

permittet vt aliquis seipsum decipiat:moriq́ue mallet, quàm violentas manus alicui inferre. Et si nactus fuerit socium equo insidentem, aut imbecilliorem illum in naufragij tabula natantem, morietur potius quàm vim alicui afferat, aut aliquem interimat. Quinetiam idem ipse Carneades dicere solebat. *Si iustus viderit quempiam, cuius etiam mors ei emolumento futura sit, imprudenter iuxta aspidem assidere, iniquè fecerit nisi eum monuerit, vt vitæ suæ caueat.* Concludendum igitur rursus erit, iustitiam maximum bonorum nũquam stultitiæ nomen, quod sapientiæ contrarium est, subire posse: nec ab innocentia virtutum omniũ clarissima vnquam seiungi, cùm virtus ipsa sit, ac singulare hominum bonum, & bona omnia omnesque virtutes in se vna complectatur.

Quid cum legibus Rex agere debeat. TIT. VI.

QVæri plerumque solet, quid cum legibus Rex agere debeat? Et primò quidem dicendum erit vt bonis legibus pareat, vt illius exemplo, alij omnes libentius alacriusq́ue illis obsequantur. Iniquum enim esset ius alijs præscribere quo ipse non vteretur. Optimè Aegyptiaci Reges agebant, qui parendo legibus putabat se fieri beatos, atque omnium fœlicissimos, vt Diodorus Siculus testatur. Isocrates Regi suo præcipit, vt leges emendet, nouas condat ad concordiam, vtilitatemq́; ciuium & ad lites dirimendas.

Eiusmodi præcepta Isocratis ætate necessaria erant: adhuc enim (vt dicitur) lintribus ac ratibus nauigabant, & tuguria atq́ue humiles casas habitabant. Paucæ erant leges Cretensium, Atheniensium, ac Lacedæmoniorum, ad quas perdiscendas ex Senatusconsulto Sp. Postumius Albus, A. Manlius, & P. Sulpitius Camerinus oratores Athenas, & per omnẽ Græciam missi sunt, in quorum reditu Decemviros legibus scribendis Senatus præfecit, ne quid quod ad

ad ciuilem sapientiam pertineret, populo Romano deesset. Hi fuerunt Appius Claudius, T. Genutius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Postumius, viri ingenio, doctrina, ac genere præcellentes. Nec vberrima illa vitiorum copia adhuc orbem terrarum peruaserat, nec auaritia totos tunc pandebat sinus, vt Satyricus noster ait, nec luxuria, & mensarum voragines tanta ingluuie terra mariq́ue grassabantur. Castiora prorsus erant secula, nec tāta cupiditate ac libidine homines rapiebantur. Sed quanto plura vitia exarserunt, tanto pluribus legibus opus fuit. Bonæ enim leges ex malis moribus oriuntur, vt in veteri prouerbio dicitur. *Liuius, Valerius Max. & alij.*

Romani autem vt armis vniuersum terrarum orbē subegerunt, sic iudicijs, legibus, moribusq́; eundem emendarunt. Verùm enimverò nisi tantum Græcis tribuerimus, quasi Helladia antiquior nobis sit quā Italia, planè consensu omnmniū fateremur Iureconsultorum nostrorum libros omnium philosophorū volumina grauitate, eloquentia, doctrina, ac sapientia anteire. Cicero decemuiralium legum libellum, quas Græci δώδεκα κύρβεας, nostri autem *duodecim tabulas* appellarunt, lùculentissimis verbis in libris suis de oratore ad Q. fratrem extulit, & omnium philosophorum bibliothecis anteposuit. Quibus vix dici potest quantum deinde additum sit ex legibus, plebiscitis, Senatusconsultis, decretis Principum, ac responsis virorum prudentium, quos iurisconsultos dicunt, in quorum numero & Cicero & reliqui omnes doctissimi Romanorum extiterunt. *Duodecim tabulæ.*

Sublatus igitur erit Regibus nostri tēporis labor scribendarum legum ab his maximis voluminibus, quib. populus Romanus Regū ac gentium omnium victorius ciuilis sapientiæ vniuerso terrarū orbi præscripsit. Laborēt Reges ipsi, vt optimos quosque viros, & doctrina ac virtute præstantes iuridicundo præficiant, qui leges ac iura non modò custodiant, seruaríque ab omnibus faciant, verùm ipsi quoque nihil contra leges agant. Exemplo Lycurgi, qui nihil

alijs edixit quod non antè ipse seruauerit. Sanctissimum habendum est Romani prætoris edictum illud, & pro foribus vnius cuiusq; curiæ semper scribendum: Quod quisq; iuris in alterum statuerit, ipse quoque eodem iure vtatur. Hoc quanuis ad priuatos etiã spectare possit, ad legũlatores tamẽ principaliter pertinet, & ad omnes qui cũ potestate atq; imperio sunt. Qui. n. alijs vadimoniũ constituũt, scire etiã debent se omnibus illis iuris vadimonijs vadatos esse.

Appius. Claudius. *Ex l. 2. ff initium successionis. ff. de origine iur.* Turpissimum fuit Appio Claudio, contra ius, quod in duodecim tabulas transtulerat, amore virginis, quam sibi in seruitutem vindicare volebat, fas & nefas miscere: vnde illius pater Virginius grauiter indignatus, virginitatem castitatemque filiæ vitæ quoque ipsius præferendam esse putauit, arreptoq; sutorio cultro filiam transegit, vt virginis morte iniuriam ac dedecus stupri arceret. Filiæque cæde recenti adhuc madens euestigio ad exercitum redijt, & commilitonibus suis rei seriem exposuit. Tunc legiones decemuiralem violentiam ac tyrannidem iniquo ferentes animo, quòd dum ipsi foris pro communi libertate decernerent, illi qui ad custodiam vrbis relicti erant, liberos suos per vim in seruitutem conarentur asserere, relictis ducibus signa in Auentinum montem transtulerunt, & confestim omnis vrbana plebs illuc se contulit: & ita populi consensu Appius Claudius & reliqui decemuiri partim in carcere necati sunt, partim in exilium acti, & sic rursus Respublica constituta est.

Ad magistratum non diuitia, sed virtutes faciunt. Sed ad magistratus deligendos redeo, quibus non census aut genus, sed sola virtus suffragari debet. Genus enim sine moribus superbiã & ignauiam, opulentiæ verò sine virtute insolentiam improbitatemque plerumq; pariunt. Venatores & equites non canis aut equi sobolem quærunt, sed canem atque equum celeritate ac ferocitate eximium. Norant enim prolem facilè mutari, & plerunq; in deterius ruere. Tellus (vt in fabulis vulgò dicitur) eodem partu Gigantes peperit & simias. Eleganter Lyricus noster Flaccus. Aetas, inquit, *parentum peior auis tulit nos nequiores,*

res, moxq; daturos Progeniem vitiosiorem.

Errabit igitur Rex, si magistratui aliquem præfecerit: nisi diligenter prius inuestigauerit quib. moribus quibusq; virtutibus ille pditus sit, sed hoc fecerit fretus memoria generis ac parentum illius. Rectè Lacedæmonij degeneres homines omni probro omnique ignominia insectabantur, & præcipuè eos qui hebetes ingenio, nec reddendæ, nec accipiendæ rationis capaces erant, & nonnullos ex Regibus suis legitima successione prohibuerunt, aut regno exegerunt vt ignauos ac degeneres, suffectis eorum loco ex eisdem regijs familijs melioribus: vt ostenderent non se cum sanctissima Regum dignitate pugnare, sed sine virtute genus omnino despicere. Regna q. dem priscis seculis non posteris eorum qui regnabant, tradebantur, sed eis tamen qui per virtutē plurimum de hominum vita merebantur. Vnde apud Aegyptios, eorum omnium quæ ad vitam pertinēt, soli Reges inuentores fuisse dicebātur, vt Diodorus Siculus scribit. Quum verò vtrinq; cōuenit, vt & genus & virtus sit in vno homine, tunc recta consonās viri harmonia habenda est. Iure igitur optimo volente populo Romano Q. Pompeius prætor vrbanus Fabium nebulonem illum impurissimum paternis auitisq; bonis interdixit, ne in ganeis ac lustris per luxū ac libidinē pecunia illa pdigeretur, quę p domesticā ac militarē virtutē q̄sita fuerat. Eius namq; pater Q. F. Max. vir omni laude dignissim⁹, de Allobrogib. Gallis triūphauerat, ppetuęq; dignitatis argumentū meruerat: & eius maiores per omne æuū optimè de Rep. meriti illustres sem p habiti fuerāt, diuinumq; genus ab Hercule recēsebant. Scitè admodū Iuuenalis eiusmodi helluonē satyrica libertate ab omni nobilitate exturbat, & in vltimā plebis fæcē immergit. Cornelia quoq; gens, q̄ decus Romani Imperij semper extitit, degenerē superioris Aphricani filiū mōstro cuicunque immanissimo, quàm parenti similiorem, vt præturā (quā maiorum commendatione adeptam, omni sordido flagitio polluerat) se abdicaret compulit, egitq; vt nec sellam poneret, nec ius diceret. Quin-

etiam è digito eius anulum dextraxit, in quo caput Aphricani sculptum fuerat, ne ex facie illa, quam vitæ turpitudine contaminauerat, ostendere posset se filium eius esse, qui virtute & armis imperium Romani populi stabiliuerat. Idem dicere possumus de his qui ex parua aliqua doctrina plus sibi arrogant quàm par sit, & deinde flagitiorum labe se polluunt. Hi ab omni dignitatis munere extrudendi sunt, vt discant veram disciplinam ab honestate nunquam seiungi posse. Sapienter Agesilaus Lacedæmoniorum Rex dicere solebat, maiorem se censere miseriã esse, virtutem ac bonas actiones à doctis atque eruditis viris negligi, quàm ab indoctis atque ignaris.

Agesilaus.

Contenti sint nostri Reges iure ciuili Romano.

Contenti igitur sint Reges ac Principes legibus Romanorum, & eorum ciuili sapientia, vt qui tot seculis vniuerso terrarum orbi morum ac ciuilis vitæ præcepta præscripserint, nec vllæ per omne æuum mortalium leges diutius permanserint: quocirca eas sempiternas fore sperare possumus, aut cum vniuerso terrarum orbe perituras. Inclytæ illæ Lycurgi leges, quæ vnis tantùm mœnibus seruatæ sunt, vix annis D. viguerunt: quibus tamen dum obsecuti sunt Spartani, maximi omnium Græcorum extiterũt: quum autem eas antiquari atque obliterari permiserunt, imperium eorum corruit, & propriam libertatem amiserunt. Sed si propter hominum improbitatem, nouaque in dies flagitia atque scelera mutandum instaurãdumq; aliquid esset, quod ad maiestatem imperij, remque pub. pertineat, tunc Rex edicto caueat imperetque quid facto aut non facto opus sit, sacra cæremoniasq; pontificibus sacerdotibusq; permittat, ciuilia autem Senatoribus.

Videat autem Rex ne dum nouas Senatores statuunt leges, non tam iustitiæ quàm litigandi vias præbeant. Cogitet quoque, ne, cùm iustitia firmamentum sit humanæ societatis nouis inuentis eam diruat. Virtutes enim non solùm ex oppositis exturbantur, sed & ex quibusdam vitijs quæ specie similitudinis nos decipiunt. Prudentia sicut contrariam habet imprudentiam, sic similem astutiam: sic constantiæ

stantiæ inconstantia contraria est, similis verò pertinacia. Et fortitudini contraria est ignauia, similis temeritas. Iustitiæ iniustitia contraria videtur, sed crudelitas speciem quandam similitudinis eius præstat. Seueritas iustitiæ quasi quædam perseuerantia à quibusdam putatur dicta, à seruanda veritate. Sed facile in sæuitiam falsa quadam similitudine prolabitur. Eleganter L. Columella rustico suo ait: *Sic agere debes cum subiectis, vt magis vereantur seueritatem tuam, quàm vt sæuitiam detestentur.* Quibus ex verbis docet alterum perseuerātiæ ac virtutis esse, alterum autem crudelitatis ac vitij. *Seueritas.*

Nec Regem pudeat præceptum à rustico sumere. Priscis enim illis seculis omnes rusticabantur, & Reges ipsi tanquam digniores pastores erant, vnde apud Homerum Rex aliquando ποιμενὸς dicitur, id est, pastor. *Reges, pastores.*

Seueritas quidem Regem plurimum addecet, maiestatem quandam præstat, & dignitatem auget, redditque eum inter mortales quasi diuinum aliquod numen, quod homines non modò venerantur, verumetiam adorant. Perutilis est hæc virtus omnibus in rebus agendis, & præcipuè in iure dicundo, & in plectendis sontibus: vera est enim Menandri Comici sententia, quum ait: *Salutaris seueritas vincit inanem speciem clementiæ.* Sæuitia autem tyranni est, nec vitiū vllum tam tetrum, tam detestabile atque inhumanū est, quàm crudelitas. Improbus est, qui cōtra legem peccat: inofficiosus, contra merita, qui verò sæuus, contra Deum, contra pietatem atque humanitatem delinquit, & hominis nomen perdit, efferatiq; animi vitio in tetram truculentamq; beluam conuertitur. Romulum Senatores, quos ipse designauerat, quum sæuior morosiorq; factus esset, discerpserunt, ne ex Rege tyrannus fieret, & ex seuero sæuus.

Sylla Romanorum omnium sæuissimus, hostium capita licitabatur, maximis propositis præmijs illis qui proscriptos intermisissent, & supplicijs ac morte damnatis his qui occultassent: & in delinquentium numero non modò eos qui contra eum senserant,

habuit, sed & necessarios, amicos, hospites, clientes, & beneficia illi dātes accipientesq;, quibus etiam ne dolere quidem pro alijs licebat impunè: quod libertatis genus nec seruis etiam vnquam ereptum est, quibus vt gauderent, dolorent, timerent, sperarent, semper liberum fuit. De Sylla autē quid sentiat Cic. lege hæc verba actione quinta in Verrem. *Vnus adhuc fuit post Romam conditam: Dij immortales faxint ne sit alter, cui Respublica totam se tradidit temporibus coacta, & malis domesticis, L. Sylla. Hic tantum potuit, vt nemo illo inuito nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, vt dicere in concione non dubitaret, bona ciuium Romanorum quum venderet, se prædam suam vendere.* Syllam Dioysius Halicarnasseus scribit, xl. millia Romanorum ciuium voluntario iudicio peremisse, præter illos qui eius ductu in prælijs ceciderant.

Occisorū numerus à Sylla.

Crudelis quoque ab ineunte ætate fuit Octauius. Nam in triumuiratu primo collegis aliquantulum restitit ne qua proscriptio fieret, sed deinde ea incæpta vtroque se acerbius exercuit: solus, ne cui ignosceretur contendit: victor deinde in splendidissimum quemque captiuum verborum etiam acerbitate ac contumelia grassabatur, adeò vt cuidam sepulturam suppliciter deprecanti respōdisse dicatur. Iam ista in volucrum potestate erit. Nec eum puduit in imberbem ætatem sçuire, quàm violare etiam hostes nefas omnino esse putant: sed innocentem Antonij filium vixdum primæ pubertatis, ante oculos suos iugulari iussit, & Cæsarionem, quem Cæsaris, & Cleopatræ filium esse sciebat, fugæ subtractum, nullo respectu paternæ memoriæ habito, supplicio affecit. Sed fausta ac fœlix huius Imperatoris fortuna, qua quidem mortales omnes anteiuit, vel potius diui Cæsaris interempti gloria, tantum potuit, vt illius vitia virtutum prætextus obtegeret, & ex ignoto adolescente ac materno tantùm genere claro ad imperij sublimitatem proueheret. Erat enim Octauius filius filiæ sororis Cæsaris, & testamento in filium adoptatus, sed in Apollonia literis indulgebat quum

Octauij crudelitas.

Antonij filius Atyllus occiditur.

quum Cæſar occideretur. Itaque is quamprimùm Romam à ſuis reuocatus peruenit, princepsque à populo Romano inſtitutus eſt, vt indignum ſcelus vlciſceretur. Sed vt Plutarchus ait, magnus ille Cæſaris genius maria ac terras tandiu peragrauit, donec percuſſores illius omnes, & conſilij etiam conſcios in ſtragem dedit. Quid autem Octauius in Ciceronem patriæ atque eloquentiæ patrem egerit, taceo, ne multus in hiſtoria recenſenda eſſe videar. Cuius quidem caput licitanti, Antonio propinquo ſanguine tradidit. Octauius enim Ciceronem Antonio, Antonius verò Octauio L. Cæſarem auunculum ſuum interimendũ præbuit. Et ſic homicidia homicidijs inter ſe mutua perfidia cõmutarunt. Potitus tamen rerũ Octauius, victisq; hoſtibus, mitior clementiorq; in dies euaſit, adeò vt ſecũdo populi rumore diutius regnauerit. Sed ciuiliũ bellorũ vſq; adeó pertæſum fuerat, vt facilè oẽs conquieſcerent, ne è fumo in flãmam ſe (vt dicitur) præcipitarẽt. Et hæc pcipua cauſa fuit cur pop. Rom. poſt Octauij mortem nõnulles imperatores tulerit, quorũ vitas quũ legimus, inter mõſtra potius eos, quàm inter homines cenſendos eſſe arbitremur. Crudelior hæres Octauij Tiberius fuit, & nulla virtute illuſtris: qui Parthorũ Regẽ, (qui pulſus à ſuis in fidẽ populi Romani cõfugerat) Antiochiæ ingenti gaza ſpoliatum occidi iuſſit, & militem prætorianum ob ſurreptum pauonem capite puniuit. Nullus ei (ut Suetonius Tranquillus teſtatur) à pœna hominũ ceſſauit dies, nec religioſus quidẽ, nec ſacer. Multi ab eo dãnati cum liberis, vxoribusq; extiterunt. Interdictumq; ne capite damnatos liberi propinquíve lugerent. Omne crimen pro capitali ab eo receptũ eſt, etiam paruorum ſimpliciumq; verborum. Non igitur admirandum eſt morte eius tam inſolenter exultaſſe populum Rom. vt diras atq; imprecationes in eum vulgò iactaret, eſſentque etiam ciues qui palàm orarent terram matrem, deosque manes, ne mortuo ſedem vllam niſi inter impios darent. Circunferebantur quoque Artabani Parthorum Regis ad eum literæ, quibus parricidia, cædes

Tiberio obiecta multa crimina.

cædes, ignauia, luxuria, & turpia omnia ei obijciebãtur, monebaturq; vt voluntaria morte, maximo iustissimoq; ciuiũ odio quamprimùm satisfaceret, è medioq; discederet, ne sua contagione alios inficeret. Nullũ profectò crimẽ magis animos mortaliũ exacerbare solet, quàm crudelitatis atque sæuitiæ, cuius memoria diuturna est, & odium immortale. Eius quidem animum reconciliare difficillimum est, qui per iniuriam atrocitatem aliquam pertulit.

Sæuos, ac sanguinarios Principes Dijs odio fuisse, etiam superstitiosi veteres putauerunt. Scribunt siquidem Domitianum Cæsarem per quietem vidisse Mineruam, (quam religiosè colebat) sacrario quod ei augustè ac sanctè dicauerat, excedentem, dicentemq; , se non posse amplius eum tueri, vt quæ exarmata à Ioue esset, qui ei grauiter succensuerat præ nimia sæuitia atq; atrocitate, quam in homines quotidie exercebat.

Sed ne vlterius vagetur sermo, iustitiam Reges ac Principes colant omni studio, omniq́ue diligentia, quam mansuetudine, humanitate, atque clementia moderentur. Permittantq; ea sibi persuaderi à doctis atque optimis viris, quæ iustitiæ sunt. Plato rogatus à conciuibus suis, vt ad Rempublicam accederet, responsum attulit, se id neutiquam esse facturum, quãdò Athenienses nequaquam quæ iusta sunt sibi persuaderi sinerent, & se non posse eos cõpellere: & si posset, nefas omnino esse, patriæ aut parentibus vim afferre: proinde tantum contendendum in Republica esse, quantum probare ciuibus possis. Et generaliter de iustitia hæc dicta sufficiant. Nunc verò dicendum erit quæ virtutes in primis eam comitentur: deinde seorsum de vnaquaque earum breuiter disserendum erit.

Platonici septem virtutum species iustitiam præstare aiunt: videlicet innocentiam, amicitiam, concordiam, pietatem, religionem, affectum, humanitatem. His nonnulli facilitatem addunt. Sed & fides quoque his superioribus adijcienda est, quæ consensu omnium maxima virtus haberi debet, sine qua reliquæ

reliquæ inanes habendæ essent, & splendorem ac dignitatem omnem amitterent.

De innocentia. TIT. VII.

INnocentia prima harum virtutum se nobis offert, quæ vt Peripatetici asserunt, est habitus animi ita informatus, vt noceat nemini. Hic habitus siue affectio, siue dispositio (de nomine enim non pugno, ne aliquam philosophorum disciplinam in me prouocem) magnam certè vim habet, quando homini nihil melius, nihil tutius, nihil tranquillius esse possit, quàm nemini nocere. Cicero innocentiam esse ait animi affectionem, quæ nemini nocere velit. Affirmat quoque apud Græcos hanc virtutem vsitatum nomen non habere, posse tamen ἀκακίαν ἢ ἀνευθυνίαν dici opinatur. Homo quidem innocens non legem, nō testem, non accusatorem, non delatorem, non iudicem, non vindicem formidat. Nemini obnoxius est, nemini paret nisi legitimè imperanti, iustaque & honesta iubenti. Nulla tutela, nullis armis nulloque defensore eget innocens, nec sibi nec alteri nocet: vitia enim declinat, virtutem autem amplectitur: & sic vitam prudentia & consilio instituit, vt neq; peccet, neque iniuriam alicui inferat.

Hoc sentiens Plato, in libris de Republica ait, virum probum ad rectè viuendum sibijpsi sufficere. *Vir probus ad vivendum sibi sufficit.* Rectè autem agere nihil aliud est, nisi cum virtute & officio viuere, & sibi suisq; prodesse, alienis verò nō obesse. Ille sibi nocet, qui vel per auaritiam necessaria vitæ suæ demit, suum defraudans genium, vt Comicus ille ait, vel ex contrario per luxum, atque libidinem omnia prodigit, nihilque ei satis esse potest. Stoici optimè sentiunt, qui diuites omnes illos esse aiunt, qui cœlo & terra vti possunt. Et Flaccus Lyricorum nostrorum Princeps ait: *Horatius Flaccus ode 9. lib. 4.*

Non possidentem multa vocaueris
Recte beatum, rectius occupat
Nomen beati, qui deorum

Muneri-

Muneribus sapienter vti,
Duramq; callet pauperiem pati,
Peiusq; letho, flagitium timet.

Ille etiam sibi ipsi iniuriam infert, qui libidinibus illectus bona animi perdit, nullis bonarum artium studijs indulget, ignauiæ socordiæque deditus, aut inter oscitantes degit, aut in ganeis: popinis, lustrisq; latitat, omnesq; impuritates in se admittens, crapulam exhalat, vinû euomit, & reliqua omnia agit quæ libero homine indigna sunt.

Næc & his similia qui facit, sibi nocet, iniuriusque est, alijsque exemplo ac contagione obest. Ille autem iniuriam alteri facit, qui hominem cedit, pulsat, violat, conuitio obiurgat, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam inficit, rémve alterius interuertit. Hic contra iustitiam peccat, cuius primum munus est neminem lædere. Hic humanam societatem dirimit, quum iustitiæ obiectum in primis sit hominum seruare consortium.

Eiusmodi iustitiæ sponsio homines à solicitudine auocauit, & in multitudinis cœtum pagos, villas, oppida, vrbesq; induxit, vt securi à ferarum incursu, & ab omni alia vi essent, nemoq; eis nocere posset. Innocentia, & præcipuè in genus suum, naturæ munus est. Leo in leonem non sæuit, nec pardus in pardum, nec draco in draconem, sed quæque animalia in suo genere congregantur, dimicantq; communibus viribus contra dissimilia. Homini verò insidiæ semper & complura ab homine mala imminent: adeò vt solus ex omnibus animalibus in suo genere tutus esse non possit. Verùm est illud Aristotelis oraculum, cùm ait, vt optimum omnium animalium est homo, quum rationi paret, sic deterrimum, cùm rationi non obsequitur.

Arist. lib. 1. polit. cap. 22. lib. 1.

Magna virtus in homine est innocentiâ, & quum neminem lædit, neminique iniuriam affert, & quum à turpitudine ac flagitiis abstinet. Hic est ille, quem ab omni periculo tutum etiam solum & inermem Flaccus cecinit:

Integer vitæ, scelerisq; purus

Non

Non eget Mauris iaculis, nec arcu,
Nec venenatis grauida sagittis
Fusce pharetra.

Horatius Flaccus ode 22. lib. 1.

Animus innocentię suę conscius, nihil timet. Verè profectò Cic. ait. *Magna est vis conscientiæ, iudices, & magna in vtranq; partẽ, vt neq; timeãt qui nihil cõmiserunt, & pœnam ante oculos versari putent, qui peccauerunt.* Innocẽtem virum oẽs homines mira beneuolentia complectuntur, & se & sua omnia tutò credunt. Hic ciuiles rixas dirimit, seditiones, discordias, inimicitiasq; cõciliat, iurgia comprimit, & dissidium, iram atque odium ad beneuolẽtiæ integrationem redigit. Hic est vir ille, cui tutè fidendum esse Plato ait, & quum Theognis poëta Siculus testem inducens, affirmat omni auro omniq; argento esse potiorem.

Pro Milone.

Innocentem damnare, maximũ penè omnium criminum habetur: quod quidem diuinum numen, & probi etiam homines vlciscuntnr. Archilochum Poëtam, qui nihil in eum commeruerat, sola inuidia clarioris carminis occidit Archias, & quia cædes sine arbitris peracta fuerat, nulla in eũ suspitio erat, verùm quum solennia de more Apollini celebrarentur, frequensque populus in templum conuenisset, clara Apollinis voce Archias, quòd recenti innocentis poëtæ cæde pollutus esset, vt templum egrederetur iussus est. Qui quidem egressus (sic deferente Deo) pœnas dedit, vt obrutus à concurrente populo saxis, vel (vt alij scribunt) ad sepulchrum Poëtæ ductus iugulatusq; inferias innocenti vati sanguine parẽtauerit.

Archilochus.

Innocentem lædere tanti est, vt omne antè actæ vitæ decus obscuret. Cecilius Metellus, quum consul esset, nihil delinquentibus Dalmacis vltro bellum intulit, triumphandi solum cupiditate pellectus: Et quamuis amicè ab eis susceptus in vrbe eorum Salone hyemem transegisset, multisque muneribus ab eis affectus extitisset, tamen quum Romam redijsset, triumphum per ambitionem ei delatum sine vllis meritis egit, in quo & à militibus per ludibrium contemptus est, & ab vniuerso populo irrisus. Atqui per omne tempus notior extitit,

Cecilius Metellus iniustè. Dalmacis bellum mouet.

titit, quòd innocentes læserit, quàm quod præclarum aliquod facinus domi forísve pro Republica gesserit.

Gloriantur etiam homines, ob id quoque quod rectum putant innocentes vlcisci: vnde Dido apud Virgilium ait:

Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi.

Serui heri sui mortem vlti patientia.

Et non modò illustres atque ingenui homines innoxij sanguinis vindictam inter laudes suas connumerari volunt, verùm etiam quoque obscuri, & in seruitute constituti. Hasdrubal Hamilcaris gener Hispanum quendam virum clarum & innocentem iniustè interemerat: eius seruus nactus occasionem, neutiquam vitæ suæ parcens Hasdrubalem gladio transfegit. Verùm à satellitibus, quibus ille stipatus erat, comprehensus, inter tormenta risu exultabat, lætitia perfusus, quòd vltus innocentis heri interitum trucidaretur.

Præclara quidem virtus est innocentia, quæ & vindices semper paratos habet, & tam sublimem quàm humilem fortunam exornat. Regis finem dicimus (ex Platonis sententia) similitudinem Dei imitari, & virum illum fœlicitate magis præstare, qui per similitudinē magis Deo adhæret. Deus in primis gloriá ex innocentia assequitur, vt qui nullis malis mortales vnquam afficiat, vt non modò sacri libri, sed vetustissimus etiā poëta Orpheus cecinit. Sicut enim Deus auctor atque artifex omnium bonorum est, sic Rex quoq; efficiat, vt prosit omnibus, noceat nemini. Reges qui ab innocentia absunt, manifestas pœnas luunt, nec vnquam quieto animo esse possunt.

Attalus.

Attalus Asiæ regnum innocentium amicorum ac cognatorum cæde fœdauit, qua ex re in vesaniam vecordiamq; conuersus, barbam submisit, & capillum, reorum in modum: non in publicum prodire, non se populo ostendere, vt quasi amens manibus interfectorum pœnas pendere videretur. Omissa deinde Regni administratione, hortum fodiebat, deinde ærariæ fabricæ se tradidit, morbumque ex solis ardore contraxit, quo septima die decessit, populumq;

lumq; Romanum hæredem inſtituit. Cuius opes Romam perlatæ iniuria Aſiatica vniuerſam ciuitatẽ infecerunt. Aequitate teſtamenti gratias Romano populo rependit, & Aſiam, quam ab eo dono acceperat, moriens deinde eidem legauit.

C. Cæſar innocentiæ laude nõ caruit, cui quaſi peculiaris virtus clementia extitit, quæ cum innocentia optimum habet commercium. In eius exercitu maxima aliquando ſeditio inſurrexerat, & in principes ſeditionis, concitatoreſque tumultus omnino vt animaduerteretur opus erat. Proinde iuſſit quoſdam ſecuri percuti, vt paucorum ſupplicio reliqui quieſcerent. Sed quidam ex illis quum duceretur, ſe innocentem eſſe exclamauit. Tum Cæſar re diligenter cognita, eum liberum intactumque dimitti iuſſit, & illum qui eundem perperam per calumniam accuſauerat, fuſtibus cæſum interimi, ne ſuo iudicio innocentem quempiam damnaret. *C. Cæſar.*

Maxima innocentiæ laude Euagoras Rex Cyprius claruit, vt qui quandiu vixit, neminem vnquam iniuria aliqua affecerit, & in omnes ſemper iuſtum imperium exercuerit. Epaminundas quoque Thebanus multis quidem virtutibus excelluit, ſed innocentia omnes ætatis ſuæ duces anteiuit. Nemini ſiquidem iniuriam intulit, hoſti nunquam impoſuit, & aperto marte ſemper certauit. Innocentiſſimus quidem fuit maior Aphricanus, & vera animi virtute ac probitate Principes omnes omnium gentiũ præuertit. Is tantùm ab iniuria abfuit, vt ne captiuo quidem corpori vnquam illuſerit, malueritq; ciuem bonum ſeruare, quàm hoſtes plurimos perdere. Nec minus decorum putabat hoſtem clementia quàm armis ſuperare. *Apophthegma Aphricani maioris.*

Qui quum repetundarum poſt victoriam Romæ per inuidiam poſtularetur, poſſetque inimicos longè ſuperare, voluntarium exilium ſubire maluit, patriæque cedere, quàm inteſtina clade ciuitati nocere. Is ab ineunte ætate miram ſemper innocentiæ indolem præ ſe tulit. Erat enim alloquio blandus, perfacilis in audiendo, ſuauis in reſpondendo, & mi-

rus artifex conciliandæ gratiæ. Quinetiam ab eius congressu nemo discedebat, quin fateretur se plurimas ei gratias debere. Scribit Plutarchus Scipionem ad Antiochum Regem missum, venisse cum Hannibale in sermonem, & inter multa eum rogasse, quem Maximum Imperatorum omnium fuisse censeret? Tum Pœnum respondisse, Alexãdrum Macedonum Regem primum sibi videri, secundum Pyrrhum Epirotam, tertium seipsum esse putare. Tum quum leniter arrisisset, Scipionem dixisse, quid arbitrareris Hannibal, si me vicisses? Tum audacter illum respondisse: Præferrem me omnibus. Quo quidem iudicio lætus Scipio, intellexit se neque posthabitum, neq; in comparationem adductum, sed Punico ingenio, quasi occulto quodam iudicio se longè alijs omnibus fuisse prælatum, nec in similitudinem inductum extitisse. Neque immeritò Hannibal id iudicium protulit. Nam si Fabius & Maximus dictus est, & seruator restitutorque Reipublicæ, quòd bellum detrectando, cunctandoque iuuenilem exultantiam Hannibalis represserit, quòd cum eo non pugnauerit, quid de Scipione dicendum erit? qui Hãnibalem magno prælio fuderit, bellum confecerit, & eius patriam subegerit? Nam Carthaginenses ipsi, qui fugatis cæsisque tot Romanorum exercitibus, subacta penè omni Italia, vrbeque obsessa iam sibi orbis terrarum imperium destinauerant, illuc rerum perducti sunt, vt de proprijs laribus anxij nullo pacto mœnia seruari posse confiderent, nisi hostis clementia impetrata, à quo & pacem fusis lachrymis implorarunt, & seruitutis conditiones non recusauerunt.

Apud T. Liuium.

Hannibalis iudicium de Scipione.

Pomponiũ Atticum innocentem admodũ fuisse Cornelius Nepos scribit, vt qui neminem nec dicto lacessiuerit, nec facto proteruo læserit, memorq; accepti beneficij semper extiterit. Hominibus quoque, nõ non fortunæ erat amicus: eius quoque liberalitas nõ callida fuit. Non enim florentibus se venditabat, sed afflictis ac miseris sedulò succurrebat. Dicit etiam illum ad hastã publicam nunquam accessisse, nulliusque rei prædem, neq; mancipem factum fuisse.

Pomponius Atticus.

Phocion

Phocion Athenienſis pro ſua mirifica innocentia gratiſſimus fuit Regi Alexandro, ad quē orator miſſus fuerat ab Athenienſibus, quum ille victoria elatus propter captas à ſe Thebas ad ſupplicium poſceret Demoſthenem, Lycurgum, Hyperidē, & Charidemum oratores præclariſſimos, qui contra eum in Senatu Athenienſium locuti fuerant: Phocionis vero dignitas atque auctoritas tantum valuit apud Alexandrum, vt Athenienſes æquis conditionibus ei conciliauerit, & magnos illos ciues à deditione atq; ſupplicio liberauerit. Sed iam res poſtulat, vt de amicitia diſſeramus, eſt enim ſecunda ſpecies earum virtutum quas iuſtitia pollicetur. *Phocion Athenienſis.*

De amicitia. TIT. VIII.

Amicitia eſt virtus reciprocæ beneuolentiæ, æquitate quadam ſimiles inter ſe moribus ac virtute concilians. Hæc diffinitio à veterib. Academicis manat. Sed Pythagoras breuius exponens dixit amicitiam eſſe æqualem congruentiam. Cicero autem voluntatem eſſe ait erga aliquem rerum bonarum illius cauſa quem diligit, cum eius pari voluntate. Et alio in loco dicit amicitiam eſſe diuinarum humanarumque rerum ſumma cum beneuolentia & charitate conſenſionem. In libro verò ſecundo de fœlicitate & miſeria ait: *Quid autem eſt amare, ex quo nomen amicitiæ ductum eſt, niſi velle bonis aliquem affici quàm maximis, etiam ſi ad ſe ex his nihil redeat?* Optime Ariſtoteles perfectam amicitiam non niſi inter bonos viros poſſe eſſe affirmat. Similitudo enim virtus efficit vt mutua beneuolentia inter ſe homines teneantur, quandoquidem boni ſunt, proinde diutius permanet. Virtus enim conſtans & perpetua eſt, optimaque fundamenta charitatis iacit: & ex quotidiano vſu virtutis, amicitia ſemper incrementum accipit, & mutuis animis mutuiſque officijs in dies arctius nectitur. Debetur enim amicitia bene meritis quaſi naturæ munere, iureque ipſo naturali. Nihil enim minus humanum eſſe videtur, quàm non reſpondere in amore his à quibus prouoceris.

Amicitia. *Cic. de amicitia.* *Cice. lib. 2. de fin. bo. & malorum.* *Ariſt. 3. li. 8. Ethicorum.*

Videndum tamen eſt, vt nihil ſimulatum, nihil fictũ, nihil occultum in amicitia, ſed omnia apertè ad veritatem ac virtutem dirigantur.

Alcibiades optimus artifex conciliandarum amicitiarum habitus eſt, non autem ſeruandarum: Tegebat enim vitia ſua leporis atque eloquentiæ clypeo: quæ deinde quum apparebant, amorem ac beneuolentiam in odium maleuolentiamque conuertebant.

Amicitia in primis hæc præſtare debet, vt inter amicos voluntatum, ſtudiorum, ſententiarumq; magna ſit conſenſio: idem velle, atque idem nolle, optimum beneuolentiæ vinculum habetur. Amor ille amicitiæ artifex quum honeſtate proficiſcitur, princeps eſt ad neceſſitudinem conciliandam beneuolentiamque augendam, quæ deinde confirmatur beneficijs vltrò citroque datis acceptisque, & aſſidua quotidie conſuetudine alitur. Non fruſtra dictum eſſe puto: *Abſentiam plerunque obliuionem beneuolentiæ inducere, & ſilentium multas amicitias dirimere.* Sed hæc inter eos dici poſſunt, qui non vera virtute, ſed leui quadam vmbra, fictoque ſimulachro inter ſe coniuncti ſunt: vera enim virtus non incerta, labilis, caduca, aut mutabilis eſt: ſed altiſſimis infixa radicibus nulla vi labefactari, dirui, auelli, locóve dimoueri poteſt. Stabilia enim firmaque ſunt omnia quæ ex ea nectuntur, nec paruo momento impelluntur ac corruunt.

Abſentia obliuionem parit.

Amicitia quæ virtute nititur, nulla locorum intercapedine obliteratur, nulla temporis diuturnitate ſeneſcit, nulla taciturnitate minuitur, nulla ſuſpicione dirimitur. Prudenter Stoici veram amicitiam ſapientium nexum ac vinculum eſſe arbitrantur firmum ac ſtabile, & omnino indiſſolubile, quod nulla conſuetudine, nulloque conuictu indigeat, ſed abſens ſemper quaſi præſens ſit, & in alto etiam ſilentio loquatur. Idcirco affirmant, ſapientes ſapientibus (quos nunquam etiam viderunt) beneuolẽtia coniunctos eſſe, firmaq; amicitia teneri. Boni bonos amãt vel hoc ipſo, quia boni ſunt. Probitas enim illa eſt,

est, quæ inter eos necessitudinem conciliat. Nihil est enim amabilius virtute, vt ait Cicero libro primo de Deorum natura, quam qui adeptus est, vbicūque gentium erit, à nobis diligitur. *Nihil amabilius virtute.*

Consuetudo inter malos amicitiæ nomen vsurpat, quum sit conspiratio vel coniuratio, quædam vtilitatis aut voluptatis causa, quæ eos ex improbis assiduo vsu deterrimos nefariosq; facit. Vt enim boni bene agendo ex mutua consultatione meliores fiunt, sic mali malè agendo seseque inuicem adiuuando deteriores semper euadunt. Omnis profectò beneuolentia à voluptate aut vtilitate suscepta tandiu permanet, quandiu vsui aut libidini est. Eadem ratio quæ amorem cōciliabat, si tollitur, dilectio illa quāprimùm concidit: & vt sæpè cernimus, amor ille in odium conuertitur. Hæc est nimia illa amicitia, quam Theophrastus dissidij causam plerumque esse dixit. Honestus autem amor nihil studet, nihilque cupit, nisi eum bonis quàm maximis affici, quem diligit, etiamsi ad se ex his nihil redeat. Nam qui sua causa bene alicui vult, is non amicum diligere, sed vtilitatem suam quærere videtur. Si enim amicitiam ad fructum ac commodum nostrum referamus, non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum nostrarum. Greges quidem & armenta non pecoris gratia, sed quòd ex his fructum percipimus, diligimus: hominum autem beneuolentia & amicitia, gratuita semper esse debet. Ciuilis præterea institutio non rectè amicitia dicitur, sed societas communis vtilitatis gratia instituta. Inter complures siquidem quorum studia diuersa sunt, ætates inæquales, & artes dissimiles, vix amicitia vlla esse potest. *Ex Cic. de fin bon. & mal. lib. 2.*

Tres amicitiæ species secundum Platonem. TIT. IV.

PLATO tres amicitiæ species in primis facit: Naturalem, ciuilem, hospitalē. Naturalem nostri trifáriam partiūtur: vt sit prima pietas, secunda indulgētia, tertia necessitudo. Pietas est obseruantia quædam primùm *Naturalis, ciuilis, & hospitalis amicitia.*

erga Deum: deinde erga patriã & eum qui legitimè imperat: tertio verò erga parẽtes, maioresq; omnes. Indulgentia verò est amor in liberos, ac descendentes nostros, & in eos etiam qui imperio nostro subiecti sunt. Necessitudo autem est charitas in consanguineos, affines, cognatos, agnatos, gentilesq; oẽs.

Secunda amicitiæ species est, quæ ciuilis vel socialis dicitur. Hæc voluntas est erga aliquem rerum bonarum, illius causa quem diligimus, cum pari eius quoque voluntate. Quæ quidem imprimis ab electione proficiscitur, ex similitudine bonorum morum: conciliatur autem assidua consuetudine. Præstat hæc amicitiæ species propinquitati: ex propinquitate enim beneuolentia tolli potest. Sepè enim accidit, vt ex diuersitate morũ affinibus malè inter se conueniat, & tamen inter se affines consanguineíve sunt. Ex amicitia autem beneuolentia si tollitur amicitia ipsa corruit. At propinquitas ipsa remanet, etiam si inter se propinqui illi digladientur. Tertia hospitalis amicitia vocatur: quæ à superiore non differt, nisi quòd illa inter conciues est, qui ciuili quadã societate coniuncti esse videntur: hæc autem inter peregrinos & hospites, qui nullo nisi humanitatis iure nobiscum tenentur. Stoici, & Academicorum nonulli his tribus speciebus amorem addũt, eumq; conatum amicitiæ esse affirmant. Eorum sententia (vt iam diximus) explodenda est: blanditur enim Græcorũ leuitati, & à grauitate seueritateq; Latina longè aliena est. Qui sic amat, lenocinio formæ delectatur: qui verò amantur amantis obsequio. Forma naturæ donum licet peregregiũ sit, tamẽ breuissimi temporis est, quo quidem labante amor etiam corruit. Proinde rursus concludendum erit solã virtutem verã amicitiam præstare, & eadem quoq; diutius cõseruare, reliqua omnia ficta & caduca sunt, & paruo momento rapiuntur. Amorem ab amicitia optimo intellectu secernit Cat. poëtę querela, quũ ait:

Cogit amare magis, sed bene velle minus.

Vt ostendat amorem violentiæ esse, amicitiam autem beneuolentiæ: & alterum insanæ cupiditatis, alterum

terum verò prudentis voluntatis. Sed de amore satis à nobis dictum est suprà, cùm de animi perturbationibus lib. 4. diximus, in quo omnes eius affectus expressimus.

Explosa multis argumentis eorum sententia, qui amorem amicitiæ conatum esse dicunt: sequamur nunc has tres Platonicas amicitiæ species, quas probamus: videamusq́ue quomodo eis Regem ac Principem vti deceat. Non est enim nostri consilij, species omnes amicitiæ complecti, earumq́ue diuersas rationes subdere, sed ea duntaxat libare, quæ ad rem nostram pertinent, & præcipuè quum Græci philosophi complures libros de amicitia ediderint, multis argumentis, varijsq; opinionibus refertos, quos omnes Cicero vnico de amicitia libello, sapientia, grauitate & eloquentia superauit.

Decet in primis Regẽ pietas, quæ (vt Cicero definit) est virtus, per quam sanguine coniũctis, patriæq; beneuolis officium & diligẽtem tribuimus cultum. Pietas in parentes tanti fuit apud Romanos, vt ex ea nonnulli honoris cognomentum meruerint, vt Metellus ille qui Pius dictus est. Nam quum puer esset, magna cum gratia, ac pudore, & scita etiam verborũ facundia pro reuocando patre ab exilio, Senatum populumq; Rom. exorauit. Cuius quidem restitutio tam grata vniuersis ciuibus extitit, vt integer dies nõ satis fuerit, dum ille ad portas vrbis obuios quosque sibi prodeuntes exciperet. Sed hæc virtus longè magis emicat, illustriorq; habetur, quum studiosi in patriam fuimus, cui officia omnia debemus. Plenæ sunt veteres historiæ virorum fortium exemplis, qui non rem familiarẽ modò, verùm etiã vitã pro patria effuderunt. Sed vt alios omittam (qui innumerabiles extiterunt) trium Deciorum, qui se pro patria vouerũt, pietas omni ex parte admiranda mihi videtur. Pater enim in bello Hetrusco, nepos autem in bello contra Pyrrhum, sese quasi hostias Plutoni pro exercitu Romano sponte vouerunt.

Eadem pietate tenetur Rex in ciuitates ac populos quos regit, qua ciuis quisque in patriam suam.

Et omnia officia quæ priuati parentibus ac maioribus præstare debent, Rex ipsa naturali iure subditis suis præstare tenetur, & eandem indulgentiam in liberos, descendentesq́; omnes. In qua quidem videndum erit, vt præscriptum illud Solonis teneat. *Ne quid nimis.* Nam sicut nimis morosa seueritas in filios plerunque minus prodest, sic nimia illa indulgentia sæpenumero obest. Est enim peccandi non modò illecebra, verùm etiam manifesta licentia.

Admirantur Græci scriptores potiùs quàm laudant Reges illos, qui viui atque incolumes filijs regnum permiserunt, vt illos regnantes viderent: vt fecit Ptolemæus in AEgypto, Ariobarzanes in Cappadocia, Seleucus in Syria, qui se regnis abdicauerunt, vt illis filij, dum viuerẽt, potirentur. Eiusmodi indulgentia parentibus plerunque discrimini esse solet, & causam nonnunquam parricidio præbuit, vt de Prusia Bithynię Rege scribentes historici aiunt, illum per filium Nicomedem, cui regni habenas viuus permiserat, necatum esse.

Darius quoque, à patre Artaxerxe viuo Rex factus, interficiendi patris consilium cepit. Sed facta coniuratione, dum patri insidias parat, deprehensus cum socijs pœnas parricidij Deo paternæ pietatis ac maiestatis vltori persoluit.

Eucratides Bactrianorum Rex virtute ac rebus gestis præstantissimus fuit, & obsessus à Demetrio Indorum Rege cum trecentis militibus tantùm, quadraginta hostium millia assiduis eruptionibus vicit, & omnem Indiam subegit. Deinde quum victor in regnum, vt suis gratularetur, se recipere vellet, filij insidijs, cui vices suas gerendas dederat, exceptus, trucidatus est. Nec omnino contemnenda est barbara illa vox, qua dicitur. *Nullum regnum sine domestica cæde aut parricidio esse solet.*

Decet etiam Regem necessitudo in affines consanguineosq́; omnes. Quo quidẽ loco rursus omnes, qui imperant, monendi sunt, vt ab omni humano sanguine abstineant, sed præcipuè ne suorum sanguine manus polluant.

Multi

Multi non solùm externorum, sed etiã Romanorum Imperatorum, sæuitiam immanitatemq; in suos exercuerunt, & ex parua quadã suspitione homines sanguine & genere se contingentes peremerunt.

Tiberius Cæsar filios neutiquam paterna charitate dilexit. Druso enim mortuo, paulo post funus ad negocia rediit iudicio longiore interdicto, vadimonijsq; restitutis. Et quum necessarios suos magna ex parte interemisset, fœlicem Priamum vocabat, quòd superstes omnium suorum extitisset.

C. quoque Caligula naturam sæuam ac sanguinariam habuit, adeò vt ne adolescẽs quidem prohiberi vnquam potuerit, quin pœnis eorum qui ad supplicia ducebãtur, cupidissimè semper interesset. Quinetiam deinceps quum imperaret, nunquam in quem quã nisi crebris & minutis ictibus animaduerti permittebat, dicebatq; id fieri oportere, vt sentiat se mori. Turba quoq; fauente aduersus studium suum, exclamauit. *Vtinã populus Romanus vnam haberet ceruicem.* *Caligula non crudelis.*

De Nerone nihil dicendum est. Nam si carnificinã eius vel leuiter attingere velim, volumen hoc plenis marginibus etiam vt in tergo exarem opus fuerit.

Cruentus Domitianus, cruentus Commodus, sed Constantinus horum sæuitiam æmulatus, omnes alios immanitate superauit, vt Ammianus Marcellinus refert. Multa etiam impietatis exempla Aegyptij Reges dederunt.

Ptolemæus ille qui pulso per fraudem Antigono Macedoniæ Rex fuit, Cassandram sororem, quæ antea Lysimacho nupserat, simulato matrimonio, vrbe, quæ ab eius nomine etiam Cassandra dicebatur, expulit, filiosq; eius Lysimachum & Philippũ, quos sibi aram tenens ante Iouis simulachrum adoptauerat, trucidauit. Nec tamen Ptolemæo scelera hac inulta extiterunt. Nam Deo Optimo Maximo tot periuria ac parricidia vlciscente, repente à Gallis spoliatus regno, captusq; vitam ferro amisit.

Ptolemæus quoq; alter qui ob impietatem Philopator cognominatus fuit, patre ac matre interfectis, Aegypti regnum occupauit.

Ptolemæus etiam alius, qui à sæuitia Phiton dicebatur, filium ex se & Cleopatra sorore ac coniuge sua genitum Tragico scelere trucidari fecit, ne illa filium in Aegypto aliquando regnaturum sperare posset. Eiusmodi facinora nulla vnquam religione expiari possunt, & præclara Regum Imperatorumque gesta adeò obscurant, vt ex eis nihil perpetuæ memoriæ mandetur, nisi quod turpiter egerunt. Obseruent pietatem, indulgentiam, necessitudinemq; Reges, supra priuatos omnes, meminerintq; Principum regumque vitam longè magis exemplo, quàm virtute etiam ipsa prodesse. Hæc præcipua munera sunt naturalis amicitiæ.

De ciuili seu sociali amicitia

TIT. X.

SECVNDA amicitiæ species est illa, quam ciuilem siue socialem appellat Plato. De hac autem tribus modis cogitandum erit. Primò enim dicemus ciuilem amicitiam esse illam, qua singularum ciuitatum ciues patrio quodam iure inter se coniunguntur. Magnum beneuolentiæ vinculum est eiusdem cœli aërisque spiritum haurire, eiusdem terræ fructibus atque alimẽtis vesci, eandem potare aquam, ab eisdem præceptoribus erudiri, eundem sermonem audire & reddere, eisdem artibus ac studijs consuescere, eisdem mœnibus munimentisq; asseruari, eisdem legibus gubernari, eisdem sacris initiari, eademq; religione tueri.

Amicitia ciuilis.

Multa quoque inter se communia habent ciues, vt templa, fora, theatra, porticus, & complura alia, quæ ad communem omnium vsum sunt constituta, & mirifica quadam charitate ciues inter se connectunt. Hæc est communis illa amicitia, quam si quis ex hominum vita tolleret, Solem ipsum è mundo eripuisse videretur, vt ait Cicero. Hinc fit amicorum illa copia, quam vnam ex rebus honestis atque expetendis Academici veteres & Peripatici esse dicũt, quum plures ex ciuibus nostris festiuitate vernaculi

sermo-

sermonis, iucunditate morum, vitæq; suauitate nobis adsciscimus, & ea benignitate perfundimus, qua sine incommodo nostro multis gratificari possumus. Hac communi beneuolentia qui caret, in solitudine degere videtur, & vitam insidiarum ac timoris plenam semper habere.

Epicurus voluptatis assertor, hanc solam amicitiam ex omnibus probat, eaque à voluptate non posse diuelli affirmat, & ob eam rem maximè colendam esse, quòd sine ea nec sine metu viui possit. Nam præcipuam illam veramq; amicitiam, quam coniunctione morum & virtutum inter paucos celebrari dicimus, respuere videtur, quum ait, Sapientem, amicum nullum esse quæsiturum. Hoc etiam asserere videtur Aristippus Cyrenaicus, quum dixit amicum necessitatis causa complectendum esse.

Communis hæc amicitia, quæ inter plurimos celebratur, Regi præter cæteras omnes conuenit. Similitudinem namque cum patrefamilias aliqua ex parte tenet, qui liberos, nepotes, coniugem totamque domum generali quadam beneuolentia complectitur, omnibusq; cupit bene esse: & singulos quosque beneficijs afficit. Compēsat tamen eadem pro ætate, dignitate, ac sexu. Rex enim in ciuitate vniuersa quasi paterfamilias est: regnum autem paternum imperium habetur, quod quidem ad omnium vtilitatem gubernatur.

Regis cura est, vt qui ab eo reguntur, optima quæque habeant. In distribuendo verò quanuis omnibus prosit, meritorum tamen seruat discrimen, & excellentioribus plus tribuit honoris, tenuioribus autem plus vtilitatis. Virtutis enim præmium est honor, indigentiæ autem lucrum. Proinde videre debent Reges ac Principes, vt hi quos alijs gloria ac dignitate præferunt, ab omni lucro abstineant, contentique sint fructibus prædiorum se familiamque suam alere. Quî enim rectè agere cum populo potest ille, qui lucello intentus, publicas functiones negligit, vt rem familiarem augeat? Tenuiores verò, solertes industrijque sint & labori incumbant,

artibusq;

artibusq; insudent, ex quibus victũ sibi ac necessarijs suis abũdè suppetere possint, ne q̃d eis desit quod ad vitæ commoditatem pertineat. Rex itaq; vt ęquus omnibus ac par esse debet in iure dicẽdo, & suo cuique tribuendo: sic etiam in prohibendo quosq; ab iniuria, ac violentia. Hæc est illa amicitia, quæ cõnixa ciuium beneuolentia tutissima custos ac comes Regibus Principibusq; esse solet, qua quidẽ dũ muniti fuerint, neq; externa, neque intestina arma formidabunt. Rectè itaque Theopompus Lacedæmoniorũ Rex roganti cuidam quo pacto regnum stabile futurum esset respondit. *Si Reges voluntates suas cum amicis communicabunt, & ciuibus nullam iniuriam afferri permittent.*

Secunda ciuilis amicitiæ pars.

TIT. XI.

ALTERA huius ciuilis Amicitię pars est, cuius fundamenta, virtus, & similitudo morum iacit, consuetudo verò assidua deinde perficit. Hæc quum rectè congruunt, perfecta amicitia dicitur, quæ non nisi inter bonos viros, & similitudine morum ac vitæ conuenientes esse potest. Hi ergo vt simul versentur, simulque viuant opus est, vt de se & Scipione apud M. Tullium loquitur Lælius, nec pluribus vnũ quempiam esse amicum ex iure huius perfectæ amicitiæ dat: sicut nec in Veneris illecebris permittetur vt vnus complures amet, aut vna pluribus iungatur. Idcirco rarò admodum hęc amicitia esse cernitur. Nam in omni hominum æuo vix tria aut quatuor amicorum paria cum magna admiratione à Gręcis scriptoribus celebrantur: neque id quidem admirandum esse censeo: difficiles enim ac complures conditiones exigit, nec fortasse pauciores illis quas per syngrapham stipulatur à lena (cui Cleretæ nomen fuit) adolescens ille Argyrippus apud Plautum. Non parua conditio haberi debet ea, quam Euripides tragicus præscribit, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, hoc est amicorum omnia communia, & præsertim nostris temporibus,

Argyrippus Plautinus.

bus, in quibus auaritia adeò plerosque inuasit, vt quotidiano cibo ac victu seipsos defraudent, nemini benigniores sint, nihil amico inopi etiam ex his rebus quæ eis superfluunt impertiantur, vixque ab alienis manus abstineant. Quinetiam amicitiæ iam vulgò non virtute, sed vtilitate aut voluptate probantur. Vadem quis ad mortem se pro amico dabit, vt Pythagoricus ille fecit Dionysio tyranno? Aut quis dicet se esse Oresten, quum sit Pylades, vt pro amici incolumitate occidatur?

Sed hæc magna amicitia in optimum Regem vix cadere potest: adeò enim reliquos ciues excedit, vt nulla æqualitas excogitari possit, neque comparatio, aut similitudo, nisi per summam alicuius hominis virtutem, per quam quidem bono Regi optimè semper conciliatus erit. Sed amicus multo inferior plerumque adulator fit, vt Aristoteles scribit. Præterea quum familiaris consuetudo, assiduusque conuictus hanc amicitiam perficiant, hæc cum Rege neutiquam communicari possunt, quem communem penè omnibus & esse & videri expedit. Impar igitur maxima ex parte eiusmodi amicitia esset. Nam Reges ac Principes, homines multo humiliores vix coniuncta consuetudine complecti dignarentur, & similes inuenire, cum quibus versarentur, nequirent. Carebunt itaque hac perfectiore amicitia, qui imperant, quando inter pares æqualesque agitur. Eiusmodi tamen amicitiæ similitudinem, si optarit Rex virum aliquem virtute præstantem eliget, cuius consuetudine fruatur, quum à rebus magnis ac serijs ocium erit. Præstat enim (vt diximus) Regis amicitiam communem esse, vt non vni tantùm, sed omnibus bonis ac doctis viris facilis esse videatur. Vtilitatem quidem ac dignitatem à Principibus complures expectant, proinde facilè quisque sententiam illam Strabonis geographi sibi persuadet, qui ait: *Oratione persuadere, non regium, sed oratorium munus esse: regiam enim persuasionem, in donis ac muneribus sitam esse oportere*: Reges quidem dynastas, hoc est potentes dici, non autem eloquentes: Sed si rectè iudicare volumus, Reges non *Strabonis sententia.*

propter

propter opulentiam, ſed propter virtutem obſeruare debemus: ipſi verò eos maiore beneuolentia complecti debent, qui per virtutē placere ſtudent, quàm illos qui diuitijs inhiantes eis blandiuntur.

Antipater Macedonum Rex dicere ſolebat ſe duos Athenis amicos habere, Phocionem, & Demadē, quorum alter muneris à ſe nihil vnquam accipere voluiſſet, alter autem donis nunquam potuiſſet expleri: paupertatem enim Phocion virtutis teſtimonium eſſe putabat, & probitatis ſuæ decus. Nam ex tot imperijs, regumq́ue amicitijs nihil præter laudem vnquam aſſecutus fuerat. Demades autem multas diuitias turpiter quæſitas, per luxum libidinemq́; prodegerat: libido enim in impotentiam prolapſa, nullum modum ſeruare in profundendo poteſt. Sed vtri magis putandum eſt indulſiſſe Regem Antipatrū? Certe Phocioni, quod quidem etiam exēplo docuit. Nam miſſus ad eum ab Athenienſibus orator pro pace reconcilianda, eiuſmodi conditiones impetrauit, quas præter eum Athenienſium tuliſſet nemo, quum in bello Athenienſes Regi ſuccubuiſſent.

Dionyſius iunior Platoni ſæpe magnam pecuniam dono mittebat, ille autem ex ea accipiebat nihil: aderat aliquando Cyrenæus Ariſtippus, qui ait: *Tutò Dionyſius liberalis eſt, his enim qui multis indigent, pauca mittit: Platoni verò, qui nihil accipit, plurima.*

Sed vt perdifficile eſt Regibus parem amicitiam inuenire, ſic multo difficilius eſſe videtur priuatis hominibus Regum amicitias inire. Nam ſi virtute aliqua aut fortuna quiſpiā Regis vel Principis alicuius animum in beneuolentiam ſuam flectat, præſtò aderunt inuidiæ calumniæq́ue flamina, quæ reflantibus ventis beneuolentiæ curſum remittent, amoremq́; omnem labefactabunt, & in odium ſimultatemq́ue conuertent. Teſtis ſit Dathames natione Cares, vir bello ſtrenuus, & animi fortitudine ac corporis robore eximus: quem Aemilius Probus fortiſſimū conſultiſſimumq́ue omnium barbarorum ducum atque Imperatorum, exceptis duobus Carthaginenſibus Hamilcare & Hannibale fuiſſe arbitratur. Hic primùm

De eius vita.

mum in militum numero apud Artaxerxem accitus regiam tuebatur. Inde in varijs prælijs habitus athleta strenuus, ab Rege dux bello præficitur contra Thynum dynastē Paphlagoniæ, qui ab eo defecerat. Quem viuum in bello captum cum vxore & liberis ad Regem duxit, quasi ferū aliquod animal. Qua ex re laudem ac munera opulentissima à Rege assecutus est. Paulò verò pòst vniuerso exercitui præfectus est: quod munus magna cum laude ac dignitate gessit, summamque Regis beneuolentiam adeptus est. Sed Principes qui circa Regem erant, Dathamen tanta simultate atq; odio prosecuti sunt, vt primò eum in fugam timore falsæ simulationis, deinde in voluntariam mortem compulerint. Nec paruam ex illius interitu iacturam fecit Artaxerxes. Nam qui per Dathamen magna facinora gesserat, omnibusq; formidini erat, sine eo nihil laude dignum deinceps egit: & contemptui ludibrioq; gentibus omnibus tandē habitus, nullam victoriæ laudem vnquam attigit.

De sociali amicitia. TIT. XII.

TErtia huius ciuilis amicitiæ species est ea, quæ Socialis appellatur. Hæc harū trium habetur minima, nec vnius tantum beneuolentiam quærit, sed complures plerunq; adhibet. Eam primū vtilitatis causa expetimus, deinde in dies vsu ac cōsuetudine accumulatior fit, adeò vt remota etiam plerunq; vtilitate, grata beneuolentia & amicitia remaneat. Celebratur hæc societas frequentius inter plures, quia multis simul vtiles esse possumus. Vsui inter ciues esse societas hæc videtur, quod manifesta ratione cernitur. Multi enim per se inutiles essent, nihilq; agerent: coniuncti verò alijs, & sibi, & illis, & Reipublicæ plurimum prosunt. Hæc in pace mercatoriam, nauiculariam, institoriā, reliquarumq; artium commercia adiuuat. In bello autem Regi ac Reipublicæ pernecessaria est, in pace cum Rege nihil commune habere debet.

Nolo equidem Regem mercatorem, institorem, artifi-

artificem,aut quæstuarium vlla ex parte esse, sed iustitiæ,æquitatisq; dispensatorem, & summi Dei discipulum atque imitatorem eum esse cupio, vt Homerus statuit, cuius poëma ad Regum institutionem,& ad virtutem iustitiamque compositum esse dicebat Anaxagoras. In bello verò Regem socialem esse velim,vt singulis quibusque societatibus nō solùm intersit,verumetiam præsit, & comessationes sodalitatesq; aliquando non fastidiat, quò gratior omnibus fiat. Nulla enim vox iucundior in exercitu atque in omni re militari auditur,quàm quum Rex aut Imperator aut Dux cunctos in bello blando verbo commilitones appellat. Societatem in re bellica Græci συμμαχίαν vocant, & σύμμαχοι dicuntur, qui communem pugnam simul gerunt, siue bellum alijs inferant. Hos nostri propinquo verbo commilitones honoris gratia dicunt.Cum ijs ab ineunte ætate coniunctissimè versari debet Rex, qui conseruandi augendive imperij rationem habet. Nulla enim disciplina aut exercitatio magis ei vtilis ac necessaria est,quàm rei militaris ac bellicæ, cui longè tutius confidere debet, quàm omnibus opulentijs ac copijs. Rex enim qui ocio gaudet, & armorum strepitum ac laborem exhorret, fortunam suam vt in consilio habeat oportet,quę ei caueat polliceaturque perpetuā pacem.Sed si vir esse volet,& dignitatem suam tueri, ac posteros ab imperij successione non defraudare, clarissimorum virorum gesta imitabitur: & illorum præcipuè gloriam ac famam æmulabitur, quorum laudem vniuersi populi ac gentes celebrant, & nullo æuo obscurantur, sed sempiterna ac diuina sit, vt, ait Hesiodus. Magni duces, & Imperatores semper milites suos summa beneuolentia complexi sunt.

Imperatores comes sint erga suos milites.

Alexander Macedo præstantiores quosque ex militia sua adeò dilexit, vt ad parem sui vsque splendorem extulerit, vixq; ab eo vestitu & armis dignoscebantur.Hephæstiona tamen, & Chratherum præter cæteros omnes amauit:verùm illū vehementius amplectebatur, hunc autem maiore honore afficiebat, adeò

adeò vt omnes dicerent illum Alexandri, hunc verò Regis amicum esse. Gratissimum fuisse ei scribunt errorem matris Darij. Nam cùm in custodia teneretur, ad eam visendã ac salutandam comiter accessit Alexander, præibant eum (vt moris est) nõnulli ex familiaribus, inter quos erat Hephæstion, incessu graui & purpurea veste conspicuus. Illa quæ Regem ignorabat, Hephæstioni, quem Regem putabat, procubuit: dicentibus deinde satellitibus illum nõ esse Regem, sed eum qui sequeretur, erubuit mulier, & veniam suppliciter orabat. Tum leniter arridens Alexander ait, sibi iucundissimum esse, quòd amici sui pro Regibus salutarentur. *Alexandri vox.*

Dilexit alios complures, & dignitatibus, honoribus, præmijs, opulentijsque adeò extulit, vt post illius obitum quisq; eorum regnum affectaret: quod quidem multi etiam assecuti sunt, nec iniuria: eiusmodi namque virtutis, ac venerationis erant, vt singuli Reges putari possent. Formæ enim dignitas, virtutis gratia, sapientiæ grauitas, animi magnitudo omnibus penè par erat: vt non ex vna militia, sed ex toto terrarum orbe electi esse viderentur. Qua èx re nequaquam admirandum est Alexandrum tam breui vitæ spacio tot regiones ac gẽtes subegisse, quum non commilitonibus, sed quasi Regibus gerendarum rerum ministris vteretur. Militibus quoque gregarijs omni pietate omnique beneuolentia ac comitate indulgebat. Quod quidem ex hoc exemplo patere potest. Inhorruerat aliquanoo hyems maximis gelicidijs, & niuali tempestate: attamen vt cum omni exercitu transmitteret, opus erat. Inter eundem quũ maturaret solito celerius, vidit Alexander militem quendam veteranum vi frigoris stupefactum, tũ confestim eum manu apprehendit, & blandis verbis cõpellans in regiam sellam collocauit, ac facetè ait. *Amice tibi salutare futurum est, quod Persis exitio esse solet, solium scilicet regium occupasse.* *Alexandri compellatio.*

Iulius Cæsar mira quoq; beneuolentia milites suos complexus est: eos namque honore, præmijs, atque omni liberalitatis genere adeò affecit, vt omnes

intelligere possent, se diuitias non voluptatis aut amplitudinis gratia bello cumulare velle, sed vt illis vteretur ad communem militum vtilitatem, & ad præmia virorum fortium: tunc enim opulentiorem se fieri putabat, quum diuitias inter milites pro eorum virtute partiebatur. Quinetiam eos tanta pietate complectebatur, vt audita clade Tituriana barbam submiserit & capillũ: nec antè dempserit, quàm illam atrociter vindicasset.

De hospitalitate, TIT. XIII.

SVPEREST nunc tertia illa Platonicæ amicitiæ species, quæ à Græcis ξενιὰ à, nostris verò hospitalitas dicitur. Est enim beneuolentia illa quæ cum peregrinis & aduenis contrahitur. Hæc quidem præclara virtus est, idcirco (vt Cicero ait) rectè à Theophrasto laudatur: est enim (vt mihi videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium hospitibus illustribus. Huic contraria inhospitalitas dicitur, quæ est opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, & penitus insita, quæ ἀξένια seu ἀμιξία Græcè dicitur. Prouerbium tamen vetus est, *neque nimis hospitalem hominem esse oportere, neque omnino inhospitalem.* Et Homerus vt ostẽderet hospitẽ inuitandum, non autem compellendum cogendúmve esse, ait. *Oportere hospitem volentem accipere, nolẽtem veri dimittere.*

Offic. lib. 2.

Vetus prouerbium.

Hospitales admodum extiterunt Germani, vt Cæsar in commentarijs suis refert. Nam non modò violare hospites nefas esse putauerunt, verùm qui quacumque de causa ad eos venissent, ab omni iniuria prohibebant, & sanctos, inuiolatosque esse volebant. Illis etiam omnium ciuium ædes patebant, victumque grato animo communicabant. Quanti autem hospitalitatem fecerit Cæsar, ex oratione quam pro Bithynijs egit, cernere licet, in qua quidẽ his verbis orsus est: Vel pro hospitio Regis Nicomedis, vel pro eorum necessitate, quorum res agitur, aufugere hoc munus non potui. Massurius Sabinus Iureconsulto-

Germani hospitales.

sultorum egregius, quum de ordine officiorum loqueretur, ita ait. *Obseruatum esse apud veteres, vt primus gradus tutelæ daretur, secundus hospiti, tertius clienti, tum cognato, deinde affini.* Anacharsin Caduidæ Regis Scytharum fratrem, Græcam habuisse matrē Diogenes Laërtius scribit. Is Athenas philosophandi gratia perrexit, excitatus præcipuè Solonis fama, qui sapientissimus per vniuersum terrarum orbem tunc habebatur. Et vt primùm vrbem ingressus est, rectà ad illius ædes accedit, iubetque fores de more pulsari: adest puer: ecquid velit rogat. Tunc ille: *Dic hero* (inquit) *Anacharsin pro foribus esse, qui eius congressum atque hospitium rogat.* It puer mandata hero perferens. Tum Solon: *Refer* (inquit) *peregrino, in propria patria ac domo quærendos esse hospites, non in aliena.* Hæc quum accepisset Anacharsis, domum audacter ingreditur, dicens, at nunc in patria sum, & ad me pertinet hospites facere. Hanc loquendi vrbanitatem admirans Solon, hospitē admisit, & deinceps cum eo diutius coniunctissime vixit. Huius sapientis philosophi monitis docemur, prius oportere hospitem accipere, quàm ei gratias referre. Est.n.animi ingenui, alijs potius gratificari, quā beneficijs affici. Id quidē superātis est, hoc autē superati. Sed si quis te beneficio anteuertit, in referēda gratia benignitatē illius vt vincas oportet, nisi liberalitate inferior omnino esse velis.

Apelles quum Protogenis pictoris eo tempore peregregij hospitalitatem optaret, Rhodum (vbi ille agebat) perrexit, & confestim ad illius officinam ꝑperauit: aberat tunc ille relicta anicula quadam, quæ tabulam ingentis magnitudinis picturæ paratam asseruabat. Tum Apelles arrepto penicillo clam vetula lineam ducit à summo ad imum vsque per tabulam miræ tenuitatis, abijtq;. Reuerso quamprimùm Protogeni, peregrini aduentum, qui eum quærebat, anus nunciat. Tum lineam fortè conspicatus, Apellem ex solertia venisse cognouit: nouerat enim in alium quempiam tanti acuminis opus neutiquam cadere. Tunc ducta tenuiore ex alio quodam colore linea discessit Protogenes: redijt interea **Ex Plin. ca. 10. lib. 35.**

Apelles, & vinci erubescens, tertio colore lineas per transuersum secuit, nullum relinquens amplius subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, Apellem magna diligentia perquisiuit: quem tandem inuentum, hilari vultu, ac grato iucundoque hospitio accepit: hæc tabula Romam perlata est, & magna admiratione spectata, in qua tres tantum lineæ cernebantur præ nimia tenuitate aciem oculorum fugientes: quæ gratiores ideò erant, quòd duorum eximiorum artificum hospitalitatem testabantur.

Hospitalitas certè inter Principes plerunque perfectæ amicitiæ locum tenere solet. Testis sit maioris Scipionis beneuolentia cum Masinissa Numidarum Rege, quæ imperio Romano perutilis fuit. Masinissæ enim nonnulli scriptores Scipionis victoriam magna ex parte tradunt: Syphacem quoque eius opera victum, captumque extitisse omnes fatentur, qua ex re summa penè totius belli pendere videbatur: & quum deinde minori Africano ex meritis maiori se etiam hospitalitate coniunxisset, causam delendæ Carthaginis præbuit, adeò vt tertius duobus illis Aphricanis seruator vrbis Romæ annumerari possit.

Scipio maior. Masinissa.

Alexander quoque hospitalitatis iure plures dilexit, & magnis beneficijs affecit, inter quos Anaximenes philosophus fuit, cuius disciplina summopere delectabatur. Fuit enim aliquando Alexander quàm maxima inuria lacessitus à conciuibus Anaximenis: erat enim Lampsacenus: qua ex re vrbem illam expugnauit, & eam quamprimùm euertere funditus decreuit. Tum philosophus hospitalitate illa qua cũ Alexandro tenebatur, fretus, obuiam ei proficiscitur: quem quum intueretur Rex, alta voce deierat se nihil facturum quod ille à se peteret. Atqui Anaximenes exclamans. *Peto* (inquit) *ô Rex, vt Lampsacum diruas.* Alexander ingenij versutia delectatus, & Græcæ hospitalitatis memor, vrbi pepercit, & æquas pacis conditiones præbuit.

Val. Max. li. 8. titu. 3.

Octauius Augustus victo atque ad mortem compulso Antonio Alexãdriam vrbem opulentissimam intrauit

Plut. in vita Antonij.

intrauit, in qua multa insolentius egit, vt à victoribus plerumque fieri solet. Magna tamen beneuolentia complexus est Arium philosophum fama inter Alexandrinos tunc celeberrimum. Ille victoris animum blandis rationibus mulcebat, hortabaturque vt modestè ac clementer secunda fortuna vteretur, & pro multorum salute deprecabatur. Aderat Sostratus orator ad dicendam ex tempore disertissimus, cui Octauius propter procacis linguæ petulantiam, morumq; peruersitatem malè conciliatus esse videbatur, & iam eũ à conspectu suo toruo intuitu abegerat. Sostratus supplicium aut mortem sibi imminere formidãs, mutata veste barbam & capillum reorum more submisit, & Arium quocunq; incedebat, sequebatur, versiculumque illum crebris sermonibus vsurpabat. *Docti doctos seruabunt, si docti erunt.* Hunc quum sæpius audiuisset Octauius, Sostratum ab omni metu omniq; iniuria liberum esse iussit: neque id eo egit vt saluti illius consuleret, sed vt Arium ab eiusmodi inuidia liberaret.

Gratus fuit hospitibus suis Iulius Cæsar, & præter cæteros Imperatores omnes hospitalia iura seruauit, non modò in rebus maximis, verùm etiam in minimis, vt ex hoc exemplo patere potest. Cœnabat aliquando Mediolani apud hospitem quendam suum Valerium, Leonem nomine: & quum ei Asparagos apponeret, illos non oleo, sed vnguento quodam perfuderat. Cæsar tamen dissimulans, ne hospitem perturbaret, nihilominus comedebat, sodales verò reliqui stomacho commoti, illos respuebant, hospitemq; increpabant, & grauibus obiurgabant verbis. Tum Cæsar: *Abstineat*, inquit, *qui non probat.* Rusticus est enim, qui hanc rusticitatem perferre nescit. Quibus ex verbis docuit leuia amicorum, hospitumque peccata ferenda, ac non culpanda esse. *Iulius Cæsar gratus in hospitem.*

Non dissimilem modestiam ostẽdit Antonius Cæsar cognomento Pius: nam quum domum Omuli diuitis ac fortunati hominis intrasset, mirareturque Porphyretici marmoris columnas, rogauit vnde illæ aduectæ essent: tum Omulus cõmotior morosiorq;

Omuli responsum. factus, horridiore vultu ac voce ait: *Cùm alienam domum ingrederis, mutus ac surdus esto.* Tulit amici mores æquo animo clemens ac placidus Imperator, qui tantæ virtutis fuit, vt iure optimo cum Numa Pompilio ab optimis ciuibus compararetur.

Complures hospites inuenti sunt officio, fide, ac virtute præstantes: sed fallaces quoq; atque infidos nonnullo legimus, qui simulata beneuolentia hospitibus suis imposuerũt. *Sempronius Gracchus.* T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Flauio Lucano in insidias per proditionem ductus à Magone Carthaginensium equitum ductore miserabiliter, cum plerisq; alijs militibus Romanis interfectus fuit.

Violatæ hospitalitatis vltor ex antiqua religione *Iuppiter Xenius.* Iuppiter esse dicebatur, quem supremum deorũ putabant. Hoc etiam Virgilius testatur, quum ait:

Iuppiter hospitibus nam te dare iura loquuntur.

Est tamen non omnium ciuium, sed diuitum illustriumq; virorum officium, hospites accipere. *Hospitalitas qualis esse debet.* Indiget enim hospitalitas ingenti sumptu, magno splendore, lauta suppellectile, clarissimis amplissimisque ædibus, & eleganti nitidaque familia. Sed nos de Rege loquimur, cuius magnificentia magnanimitasq; laudatur: non de medi0cri aliquo patrefamilias, cuius laus in frugalitate ac parsimonia versatur, dummodo ab auaritiæ sordibus absit, & à rebus alienis manus abstineat.

Hæc virtus plerunq; Principes aut populos coniungit, vt societatem ineant gerendi aut propulsandi belli gratia, communi sumptu, communiq; periculo, *Mithridates. Tigranes.* vt fecisse videmus Mithridatem & Tigranem Reges, qui suscepturi bellum contra Romanos pepigerunt inter se, vt vrbes atque agri Mithridati, homines verò & quæcunque abigi vel auferri possunt, Tigrani cederent. Sed Mithridates ipse adeò benignus ac liberalis in hospites fuit, vt nõ modò paternum regnum seruauerit, propagaueritque, verùm externa quoque regna benignitate ac munificentia quæsierit amicorum hospitumque testamentis, vt Colchos, Paphlagoniam, Bosphorum? Phocenses Tarquinio regnãte, effecti

effœti ac macilenti soli sterilitatem fugiẽtes per Tiberis hostium inuecti magnam cum populo Ro. beneuolentiam iniuerunt. Hi deinde per mare Ligusticum vecti, Massiliam vrbem condiderunt sitam inter Ligures & Gallos ad ostia Rhodani fluminis. Massilienses deinde iacta cum Romanis à maioribus suis fundamenta hospitalitatis diutius seruauerunt: quorum legati, qui à Delphis redibant, quum accepissent vrbem à Gallis captam, rem domi denunciauerunt. Massilienses publico luctu indicto, aurum & argentũ publicum priuatumq; Romanis dono miserunt, ob quod quidem meritum immunitas illis decreta est, & locus spectaculorum inter Senatores datus, ictumque perpetuum fœdus æquis conditionibus.

Achæorum quoque ciuitates, quum seorsum singulæ infirmæ essent atque inopes, nequirentque externa bella propulsare, hospitalem societatem iniuerunt: & quasi vnum corpus atq; vnum imperium ex pluribus membris vrbibusq; confecerũt, sicq; singularum ciuitatum pericula iniuriasq; communibus viribus communiq; periculo vlti sunt.

De concordia. TIT. XIV.

CONCORDIA nunc sequitur, quæ amicitiæ finitima est, vel cum ea potius comitem affinitatem habet. Vt enim amicitia duos aut paucos mutuo amore coniungit, sic concordia plerosque aut cunctos ciues beneuolentia connectit. Et vt amicitiæ virtus mutuus paucorum animus esse videtur, sic concordiæ coniuncta charitas multorum animos concordi voluntate conciliat. Concordiam M. Varro ait dictam esse à cordium congruentia. Hanc Græci ἐυνομίαν appellant. Virtus ergo hæc in omni ciuitate maximam semper vim habere solet, adeò vt vrbium domina ac regina non immeritò à quibusdam philosophis esse dicatur. Et *ea quidem paruæ res crescunt, sine ea autem maximæ dilabuntur*, vt Crispus Sallustius ait. *Concordia.*

Hæc inter ciuiles virtutes primum semper locum

tenuit, & maxima omnium habita est, quum sine ea reliquæ inchoatæ sint, nec de se perfectum officium præstare possint. Proinde nonnulli philosophi de ea libros seorsum scripserunt, quippe qui illam putauerint præclarissimarum omnium actionum aurigam esse, & maximarum omnium rerum compotem. De concordia quidem Leontinus Gorgias inclytos libros scripsit ad ciuitates Græciæ, quæ eo tempore inter se dissidebant, & intestina etiam discordia flagrabant. Sic etiam ciuili discordia laborante populo Romano, Demetrius Magnesius librũ ad Pomponium Atticum scripsit, quem Cicero quum legisset, missum ad se à Pomponio non contemnendum esse dixit.

Concordiæ in primis vincula sunt beneficium & gratia, quorum alterum corda beneuolentia connectit, altera autem studium stabili charitate cõfirmat. Communis spes communisq; metus maximam concordiam pariunt: altera ex opinione futuri boni, quæ animos omnium perfundit suaui quadã iucunditate: altera ex impendentis mali timore, qui tantæ potentiæ est, vt amicos chariore beneuolentia conforeat, & inimicos gratia & amore conciliet. Quisq; enim se satis tutum esse putat, & ab omni metu securum, fretus cunctorum ope, consilio & auxilio.

A concordia quidem nulla ex parte separari potest clementia, per quam ad pristinam gratiam animi etiam in odium concitati rediguntur, & mira quadã comitate continentur. Ex omnibus Principum ac Regum virtutibus nulla magis concordiam parit, quàm moderatio, quæ æqualitatem quandam communem inter omnes præstat, ex qua vera concordia oritur, quum quisque parem quibusque alijs æquitatem assecuturum se confidit. Hoc Cicero docere videtur, quum ait: *Cauendum est ne maior pœna quàm culpa sit, & ne eisdem de causis alij plectantur, alij ne appellentur quidem.* *Lib. 1. de officijs.*

Domitianus. Nihil iniquius tulit Romanus populus quum à sæuissimo Imperatore Domitiano gubernaretur, quàm quòd in eodẽ crimine deprehensi pauperes capitali

supplicio

supplicio damnabantur, oppulentiores verò ac diuites, qui etiam auctores diri facinoris extitissent, pecunia multati, vel exuti patrimonijs absoluebãtur. Moderatione & æqualitate inter illos qui sibi parebant, præter cæteros Imperatores ac duces omnes præstitit Hannibal Carthaginensis: quod quidem ex hoc vel maximè videri potest. Exercitum nanq; longè à proprijs laribus ex varia ac multiplici hominum colluuione collectum, per inuias alpes, difficiles regiones, ignotas gentes, diuersa pericula, ac tot calamitates duxit, nec tamen factiones seditionésve vnquam vllæ extiterunt, neq; insidiæ, doli, aut fraudes (vt plerunq; fieri solet in collecta ex diuersis hominum generibus multitudine) quamquam magna præmia ab hoste promitterentur, si quis eum necaret, desereret, vel ab eo deficeret. Nitebatur enim hostis pollicitationibus, insidijs, perfidiaq; id assequi, quod nunquã bello atq; armis consequi poterat.

Græci dum concordes inter se conuenerũt, nec intestinis seditionibus laborauerunt, magna cum gloria victores semper extiterunt, & victoriam contra innumerabilem Xerxis exercitum, & contra Mardonium ac reliquos Persas gloriosis certaminibus semper assecuti sunt. Verùm victis profligatisq; hostibus, tanto odio tantaq; discordia atq; inuidia inter se exarserunt, vt victores ipsi etiam victis ludibrio cõtemtuiq; fuerint. Nam Græcia omnis in duas partes distracta, Lacedæmonijs Atheniensibusq; ducibus ab externis bellis feriata ferrum in sua viscera conuertit. Et qui duo populi ex Solonis Lycurgiq; institutis cunctis alijs præstabãt bello inter se, inuido cõcursu certãtes ad parẽ vsq; exitij finem peruenerũt.

Carthago quoq; opulentissima quondam omnium penè vrbium extitit, cuius imperiũ quotidie augebatur terra marique. Et iam Hispaniam, Siciliam & maximam Italiæ partem subegerat, compuleratque Romanos, vt iam pro mœnibus tuendis soliciti essent: verùm tot rebus secundis confluentibus, intestina discordia ac seditio adeò ciuium animos peruasit, vt paruo tempore non modò spem imperij totius

orbis terrarum,& quæcunque tot prælijs adepta fuerat,amiserit,sed propriam etiam libertatem,compulsaq; tandem est ei populo seruire,cui omnium iudicio imperasset, si concordes inter se ciues fausta fœliciq; fortuna vti sciuissent. Regesq; etiam orientales dum inter se conuenerunt, concordesq; extiterunt, victoria semper potiti sunt : verùm cùm consanguinei Reges mutuo odio flagrarunt, omnes orientales regiones à Romanis subactæ sunt. Et de concordia quidem satis:nunc de pietate dicēdum erit.Est enim quarta earum virtutum quas præstat iustitia.

De pietate. TIT. XV.

PIETAS, cuius nomen grauissimum sanctissimumque semper fuit (vt Cicero in libris de deorum natura definit) est iustitia hominum erga Deum, vel est religiosa quædam Dei veneratio, vt sentiunt Peripatetici. Vt autem Hermes Trismegistus ait. *Pietas est notio Dei.* Hæc notio ex omnibus animalibus solius hominis esse manifesta ratione cernitur. Proinde qui Deum ignorat, hominis nomen amittit, humanitatemque omnem perdit, & cum feris ac beluis censendus est. Videtur quidem homo ad Dei contemplationem natus esse, quod & forma corporis indicat, & mens ipsa diuinorum compos ac particeps, quæ semper vigilat,nunquam quiescit cogitatione meditationeque humanarum diuinarumque rerum alitur : futura prudenti quadam coniectura assequitur,& ex diuina illa participatione nonnunquam præsagire videtur, & ea sæpenumero inuenit, quæ à nullo vnquam didicit : adeò vt clarè iudicare possimus mentem nostram diuinam habere originem. Sed mens & animus ab his qui purè ac Latinè locuti sunt,indifferenter accipiuntur: sicut etiā apud Græcos νοῦς καὶ φρήν. Quod etiam verum esse auctoritate Democriti Abderitani confirmare possumus. Qui ergo Deum ignorat,seipsum ꝓfectò nescit.Hoc quidē docere videtur diuinum illud oraculum,quod pro foribus Delphici templi

Pietas. *Nosce teipsū.*

templi scriptum fuit, γνῶθι σεαυτόν, hoc est, nosce teipsum, quo præcipitur vt diuinitatem (quæ in nobis est) dignoscamus. Ex cuius agnitione Deũ Optimum, Maximum, opificem, architectum, effectoremque rerum omniũ mente & animo facilè cernemus, & cum omni pietate venerabimur, colemus, atque adorabimus. Qui quum omnia mortalib. bona affatim tribuat, nihil aliud à nobis exigit, nisi vt innocentiam seruemus, pietatem iustitiamq; colamus, & ne ingrati in ipsum, neq; inhumani in genus nostrum, id est, in hominẽ vlla ex parte simus: nec putemus nos scelera, flagitia atq; impietates nostras auro, argento, thuréue posse expiare, sed sola innocentia animique sinceritate purgare. Impia & detestabilis omnino est eorum sententia, qui Deum inexorabilem esse dicũt, immutabilisq; sententiæ, quum perfacilis sit Deus, atque exorabilis, & pro optimis actionibus proque benemeritis duriorem sententiã mutet, & precibus, ac supplicationibus flectatur, vt Homerus testatur. Quinetiam Musæus & Orphæus absolutiones delictorum per pœnitentiã & sacrificia à Deo impetrari posse arbitrantur. Omninoq; opinemur oportet, impios, scelestos, improbosque omnes scelerum suorum pœnas vel in vita sua vel post interitũ esse daturos. Hoc non modò sanctissimi atque innocentissimi patres nostri, qui diuinas institutiones tenuerũt, immortalibus librorum voluminibus testati sunt, illuminati vera saluatoris nostri Christi sapientia, ac diuinis documentis: sed vetustissimi quoque Poëtæ, & præcipuè qui Aegyptiacæ Chaldaicæque disciplinæ peritiam aliquam habuere: nam & Homerus & Hesiodus, & plerique alij qui ante eorum tempora pinguiore Minerua cecinerũt, delectati his quæ prioribus tantum labris attigerant, quum non possent homines rudes adhuc, & agrestes ad iustitiam æquitatemq; redigere, & in verum sententiam pellicere, neque ipsi etiam veritatem omni ex parte tenerent, sub fabularum inuolucro ea scripserunt quæ potuerunt, & tamen si eadem recta mente puroq; iudicio intelligentur, à veritate non vtique aliena sunt. Vt enim

pietatem humanitatemq; mortalibus durioribus illis seculis persuaderent, dicebant Deum iustis hominibus postquam vita functi essent, lætis apud inferos regionibus quercus amœnissimas dare, quæ in vertice ac summitate plurimas atque optimas glandes iugiter ferrent: in medio autem apium examina haberent, quę perpetuo liquore dulcissima stillarent mella, ex ramis autem ac robore lanarum vellera depecterentur, ad vsum vestium maximè idonea, funderenturque illic vina suauissima plenis vsque pateris, & nunquam deficientia. Hæc fingebant, non quòd opinarentur vera esse, sed vt ostenderent ex sola iustitia homines fœlices fieri, & facilè admodum inter mortales agere: at contra iniustos luto perpetuò impeti, atq; obrui, & terebrata vrna semper aquā ferre: quasi fabulosè docentes iniustos homines turpes ac infœlices esse, & frustrà inter alios laborare, quum omnibus odio sint, & magna cum difficultate in cōmuni viuentium cœtu degant. Vinum perpetuum præmium viris fortibus apud inferos fortè dicebat Musæus Poëta vetustissimus, & alia multa his similia, vt duriores atque indociles ad pietatem religionemque redigeret. Nam & impiorum sempiternas pœnas et tartareos cruciatus canunt Poëtæ, & mitiores etiam manes leuioribus quibusdam culpis adhibent. Sic quoque Elysios campos inducunt, quasi placidiores piorum hominum sedes, in quibus perpetuò quiescerent. Putabāt enim post diuturnam quietem eos qui iustè ac piè vixissent, diuino quodam decreto in heroas conuerti: deinde quum à terrena labe purgati fuerint, ex heroïbus Manes Lemurésve fieri, deinceps quasi mysterijs quibusdam expiatos, omniq; mortali contagione ablutos ad cœlestes sedes redire, & illic æuo sempiterno cum cœlestibus diuis frui, & hoc perpetua summi Dei iussione fieri, vt boni præmijs, mali autem pœnis afficerentur. Qua opinione ductus Deiphilus comicus Poëta ait: *Tu putas mortuos qui impiè vixerunt, Dei iudicium euasisse? Aderit quidem iustitiæ oculus qui omnia cernit.* Existimat siquidem Poëta hic temporibus suis inclytus, eos qui

Priscorum Poetarum sententia de inferis.

qui in vita scelerum suorum pœnas non dedissent grauiores multo post obitum esse daturos.

Sed redeat sermo vnde defluxit. Si mites doctissimis illis viris esse volumus, fatebimur eos dixisse quod potuerunt, & dixisse tamen aliquid, quod quale esset non adhuc patebat. Veritas enim ante Christi aduentum mortales omnes latebat, quæ deinde per eum nobis illuxit, & omni cæcitate depulsa nos diuinorum consiliorum compotes effecit, docuitque homines innocenter, piè, ac sanctè viuere: quibus itineribus nos ad veram fœlicitatem atque immortalitatem perduxit. Nam postquam illius dictis obtemperarunt Persæ, desierunt proprias matres, filias, sororesq; nefandis nuptijs sibi coniungere, & Scythæ humanis carnibus vesci, ac filios impijs sacrificijs iugulare.

Derbices quoq; ac Massagetæ parentes propinquos senio confectos alijs edulijs fœdo ac vesano sacrificio miscere. Sic aliæ quoq; gentes vera sanctaque religione imbutæ nefanda impiaque sacra reliquerunt, viamque immortalitatis ac veræ fœlicitatis affectarunt.

Sed ex omnibus humanis meritis nullum gratius nullumq; acceptius pietate Deo præstari potest, & apud veteres etiam ipsos laus pietatis cęteras omnes laudes anteibat: quod ex Virgilio cernere possumus, qui Aeneam pium semper canit, conqueriturque:

Insignem pietate virum tot adire labores.

Quasi afferat solam pietatem innoxiam esse debere, & omnium laborum periculorumque expertem. Quin etiam optimi Reges victis hostibus, subactisq; Regionibus, templis, fanis, delubris, sacrarijsq; nimirum perpercerunt, eorum etiam deorum, quos neq; nouerant, neq; venerabantur. Sapor Persarum Rex sacris Christianis neutiquam initiatus extitit: attamen quum victor in virgines quasdam Christiano ritu diuino cultui sacratas incidisset, custodiri eas intactas inuiolatasq; iussit, & pristino more (nullo prohibente) religione inseruire præcepit, vt Ammianus Marcellinus refert.

Legimus

Legimus quibusdam quoque in templis pecunias resque preciosas depositas, omnes saluas & intactas semper etiam ab hostibus extitisse. Solis delubrum in Cilicia fuit, in quo Alexander Magnus ingentem pecuniam deposuit, vt illic custodiretur ad aduersos fortunæ casus. Inuiolatum etiam templum fuit Samiæ Iunonis, in quo Clisthenes Atheniensis fortis, & magni nominis filiarum dotes deposuit, ne siquid ei accidisset, illæ orbatæ, destitutæ, indotatæq; relinquerentur. Deus enim ipse, quocunq; nomine pro gentium varijs linguis varijsq; religionibus vocetur, semper augustè sanctèq; coli ac venerari à mortalibus voluit: ac proinde sacrilegos impiosq; oẽs manifestis pœnarũ exẽplis grauiter etiã sem ꝑ vltus est.

Iunonis Samiæ tẽplum.

Cambyses Persarum Rex ille numinum contẽptor, qui sacra omnia prophanabat, & ludibrio prædæque militibus suis exponebat, ac sacris etiam simulacris diuorumque imaginibus impias manus admouebat, diuinam in se iram sensit. Hic in Aegypto multa templa vetustissimi operis violauit, diripuit, expilauit, incendit, euertitque, & præcipuè Solis ædem in Heliopoli admirandæ vetustatis ac pulchritudinis: & per Aegyptum, & alias regiones quas inuasit, monumenta impietatis ac vecordiæ suæ reliquit. Templa enim (vt ait Strabo Cretensis) igne ferroque euertit, nec manibus clarissimorum artificum pepercit: simulachra namque, imagines, picturas, obeliscos colossosque omnes mutilabat, excidebat, amburebat, vt cum diuinis numinibus, clarisque opificibus, non cum hostibus bellũ gerere videretur, sed eiusdẽ scelera atque immanitates tandem vltus Deus optimus maximus. Nam quum potentia, viribus, victoria atq; ætate floreret, quumq; se tutum ab hostibus esse putaret, nec quippiam formidaret, & multis quoq; satellitibus stipatus incederet semper, ex equo prosiliens, lapso sponte sua gladio è vagina femur sibiipsi transfegit, quo ex vulnere paulò pòst magno cum dolore interijt, pœnasq; impietatis ac scelerum suorũ Deo ita volente pertulit.

Templorum euersores puniuntur.

Xerxes Darij filius malo auspicio inchoatum aduersus

uersus Græcos à patre bellum prosequi instituit, & cum innumerabili exercitu ac classe in Helladiã trãsmisit, adeò vt vix fides scriptoribus adhibeatur, qui præ magnitudine rerum vani ac mendaces esse credantur, præcipuè cùm dicunt flumina ingentissima ab infinita multitudine tam hominum quàm equorum fuisse exhausta, mõtes in planiciem stratos, & diuersa maria pontium iugis coniuncta per vim, iter omnibus præbuisse. Tanti verò exercitus dux, primo in Thermopylis à Leonida Spartanorum Rege superatur, deinde Themistocle duce vincitur, mox Mardonio præfecto relicto, amissa classe, & maxima exercitus parte, trepidus in regnum vna tantum naui se recepit. Et quum ex ignauia ac vecordia contemptui neglectuique suis omnibus esset, ab Artabano eius præfecto trucidatur. Sed si & malorum & exitij huius causam quærimus, sacrilegam impietatem fuisse inuenimus. Ante enim quàm nauali prælio cum Grecis congrederetur, quatuor militum millia ad diripiendum Delphici Apollinis templum miserat, cùm numina etiam bello superare se posse crederet. Qui milites omnes ad vnum vsq; imbribus, procellis, fulminibusq; deleti sunt, vt vix nuntius tantæ cladis euaserit, adeò vt facilè omnes intelligerent, nullas esse mortalium vires aduersus infinitam summi Dei potentiam.

Brennus quoq; Gallorum dux quum Macedonas magno prælio superasset, inani ac futili gloria elatus templum etiam Delphici Apollinis aggredi conatus est, cauillatusque leniter in numen, dicebat Deum diuitem atque opulentum esse, proinde oportere cũ bona hominibus elargiri, quibus neutiquam indigetet. Sed quum impium facinus inchoaret, subito terræ motu Galli omnes repentè in terram prostrati sunt, & quanuis neminem contra se armatum cernerent, multis tamen vulneribus trucidabantur. Inter hæc tempestas quàm maxima inhorruit grandine ac pluuia commista, quæ impios sacrilegosque omnes consumpsit. Dux tanti sceleris Brennus quum dolorem vulnerũ ferre nequiret, seipsum pugione

gione traiecit. Quinetiam hoc memoriæ proditum est, militem nullum ex tanto exercitu incolumem euasisse.

Conochum hominem furacissimum legimus noctu thesauros eiusdem templi conatum effodere, sed repentè maximo terræ motu perterritus è templo euolauit, effossionemq; reliquit.

Antiochus quoque Rex nocturnum exercitum ad diripiendum Dodonæi Iouis templum duxit. Qua quidem re agnita, sacerdotes oppidanos omnes magno tumultu euocauerunt, & concurrentibus finitimis, Rex lapidibus obrutus est, & omnis eius exercitus trucidatus interijt. Dodonæi Iouis oracula omnium templorum vetustissima habita sunt, & multo tempore in vniuerso terrarum orbe sola extitere, vt refert Herodotus. Tolosanos quoq; milites quum ex impio sacrilegio quæsitum aurum in patriam referrent, subita lues vniuersos inuasit: verùm oraculo moniti aurum in lacum demerserunt, sicq; confestim ab intolerabili peste liberati sunt. Sed longo tempore pòst Cepio Romanos consul quum famam rei accepisset, aurum iactis in lacum retibus ferreisque vncis expiscatus est. Proinde vt sacrilegij reus concurrentibus in eum ciuibus, pessimè multatus extitit: vnde diutius in prouerbio mansit, vt aurum Tolosanum pro infœlici viatico diceretur. Idem aurum Narbonense à quibusdam appellatur, à prouinciæ nomine: est enim Tolosa vrbs in Narbonensi Gallia.

Sextus Pompeius nauali prælio è Sicilia ab Octauio pulsus, ad Lacinias arces delatus est, ibique templum Iunonis vetustate ac religione sanctissimum, & Regum, ducum, Principum, populorumque amplissimis donis opulentissimum, militibus suis diripiendum præbuit: ex quo quidem sacrilegio miserabiles calamitates pertulit. Nam deinceps semper continuis periculis iactatus est, & diuersis casibus vexatus. Demum autem à M. Antonij militibus victus ac mancipatus est, & ad Titum Antonij prefectum ductus, impio sanguine pœnas commissi sceleris dedit.

Alia

Alia verò ex parte cernimus impiorũ vltores summas gratias à Deo atque hominibus promeruisse. Philippus Macedo Alexandri Magni pater quum magno odio penè omnibus mortalibus esset, & eius fides fluxa ac labilis vulgò haberetur valde suspecta, quando nullam vincendi rationem turpem esse duceret, & amicitias artifici dolo semper simulando ac dissimulando fingeret, hac vna tantum ex re, nempè pietate, beneuolentiam ac gratiam cunctorum penè mortalium sibi conciliauit, regnumque suum nõ modò latius propagauit, verùm etiam ad spem imperij totius orbis terrarum se erexit. Nam contra Phocenses, qui Delphicum Apollinis templum diripuerant, vltor impij sacrilegij extitit, & violatam religionem cæde ac sanguine impiorum expiauit: qua ex re magnam apud omnes gentes gloriam ac famam assecutus est. Cuncti enim illum vindicem sacrilegij, & numinum vltorem extitisse prædicabant, meritoque eundem dignum victoria & maximo quoque imperio exclamabant. Quæ quidem opinio summopere ei opitulata est ad res omnes præclaras, quas deinde gessit, conficiendas.

Getæ pijssimi olim omniũ mortalium habiti sunt, vt qui optimè ac sanctissimè de immortali Deo sentirent. Complures enim eorum animas dicebant sempiternas, quæ etiam post corporis obitum ad beatiorem vitam transirent: qua ex re longè melius esse arbitrabantur mori, quã viuere. Proinde puerperia lugebant, funera autem lusu ac festo cantu celebrabãt. *Getæ pijssimi.*

Hactenus de pietate: nunc de religione.

De religione. TIT. XVI.

RElig io huic virtuti optima atque inseparabilis comes accedit, de qua pauca dicẽda erunt, tum quòd in superioribus libris nonnulla de ea libauimus, tum quòd qui alterutram laudat, vtramq; effert. Quocirca quęcunque de pietate dicta sunt, communia vtrisq; esse videntur. Nam si pietas agnitio Dei est, (vt diximus)

rectè eam comitatur religio, quæ ex opinione multorum philosophorum scientia diuini cultus esse dicitur. Et quum Sextus Empiricus pietatem scientiã colendi esse dixit, pietatem pro religione posuit. Sic enim philosophi harum duarum virtutum nominibus indifferenter vtuntur, vt poëtæ Prognem ac Philomelam mutua denominatione vsurpãt. Religionẽ Seruius Sulpitius (vt diximus in secundo volumine) dictam esse tradit, quæ propter sanctitatem aliquam remota atque seposita sit à nobis quasi à relegando, id est, relinquendo, vt à carendo etiam cæremoniæ dicuntur. Cicero verò religionem esse dicit, quæ superioris cuiusdã naturæ (quam diuinam vocant) curam cæremoniamque afferat. Idem etiam in libris de Deorũ natura religiosos à superstitiosis discernit his verbis. *Non enim philosophi solùm, verùm etiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomẽ patuit postea latius. Qui autem omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegẽdo, vt eligẽtes ex eligendo tanquã à diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est superstitioso, alterum vitij nomen, alterum laudis.* Hæc ille. Ex his postremis verbis Ciceronis discere possumus religionẽ omni laude dignam esse superstitionem verò explodendam atque eijciendam, qua qui imbutus est, quietus animo nunquam esse potest.

Religio vnde dicta.

Lib. 2.

Religiosi & superstitiosi in quo differant.

Semper enim mortis, diuinæq; iræ timor ei imminet, ceu saxum Tantalo impendet (vt poëtæ aiunt) aut nudatus ensis Damocli in Dionisij tyranni aula. Eleganter Quintil. religiosum à superstitioso secernit, eodẽ intellectu, quo diligens à curioso seiungitur. Qui veram religionem corde & animo meditatur, semper optimè agit, omnibus siquidem actionibus suis Deum interesse opinatur. Proinde nunquã perperam agit, sed Epicharmi Siculi poëtæ sententiam secum cogitatione recenset, qui à Pythagora

didi-

didicerat nihil clam Deo esse posse, quoniam quidē ipse coram omnia cerneret, nihilque ei impossibile factu esse. Virtutem præterea atque honestatem sedulò ante oculos habet, quibus comitibus se Deo optimè conciliari scit. Vitia omnia exhorret, quasi virtuti deoque inimica, quæque hominem infœlicem faciāt, & turpissimæ cuique seruituti addictum. Inanes superstitiones & fictas vanasque ostentationes spernit, vt qui malit bonus esse quàm videri. Pueriles quasdam formidines, & anilia deliramenta respuit, ac bene agendo beneque cogitando optimè sperat. Quinetiam omnia pericula se superare posse existimat: quippe qui pro comperto ducat præmium bonis, pœnā autem malis à summo Deo perpetuò statutam esse. Pœnas siquidem turpiū delictorum daturos post interitum sceleratos homines, nō modò patres nostri sanctissimi, Christi vera illuminati doctrina, verùm etiā prisci, qui studijs sapientiæ perdocti extiterunt affirmant. Vnde Empedocles Agrigentinus eiusmodi sententiam protulit: *Dæmones eos qui turpiter vixerunt, æther & pontus expellit, terra non accipit. Sic ab alio in aliud elementum deiecti, miserabiliter admodum vexātur, donec expiati ac purgati ab omni terrena labe, ad pristinam cœli sedem, vnde defluxerant, redeant & æuo fruantur sempiterno.* Democritus autē dixit Deum omnia agnoscere, omniaq; mortalibus & dare & auferre posse, quippe qui Rex omnium solus sit. Sed ne multis lectorem remorer concludendum esse statuo, decere Regem pium ac religiosum esse, nec quicquam agere aut inchoare nisi propiciato Deo Christianis cæremonijs. Nam cæteri omnes ritus irridendi sunt, & à sanis hominibus contemnendi.

Sola enim hæc religio diuina ac cœlestia præcepta edocet, quibus ad cultum diuinæ maiestatis instituimur, piè ac sanctè viuere erudimur, & ad cognitionē veri atque vnici Dei omnium conditoris atque artificis perducimur, à quo plenam fœlicitatem, perpetuam sempiternamq; nanciscimur.

Quàm deceat Regem religionis obseruantia, Ale-

xander docuit. Nam quum accepiſſet ſeruum quendam ſuum, qui in eum grauiter deliquerat, in aſylum per religionem inuiolandum perfugiſſe, ad Megabyrum literas dedit, vt illum, ſi ex aſylo egrederetur, manciparet, & vinctum ad ſe mitteret, ſin minus id fieri poſſet, in aſylo nullam vim ei afferret, quando per religionem non liceret.

Templum quoq; Dianæ Epheſiæ ius aſyli etiam habuit, quod quidẽ eiuſmodi fuit, vt ex eo nemo quouis crimine damnatus educi poſſet.

Hoc templũ Alexander ad ſtadiũ perduxit, & opulentijs compluribus auxit. M. verò Antonius illud etiam mirificè amplificauit. Octauius autem id indignè ferens templum illud funditus euertit, aſſerens ſceleratos homines eiuſmodi impunitate in dies magis magiſq; audere ſcelera committere, & alios bonos viros labefactare.

Cadmus aſylũ primus condidit. Aſylum primus omniũ cõdidit Cadmus, vt Thebas quas nuper ædificauerat, maiore populo compleret. Huius exemplum imitatus eſt Romulus, quum Romam condidiſſet, vt incolarum frequentiam augeret, id tamen ei poſteriſq; perpetuo probro ſemper obiectum extitit à maleuolis obtrectatoribuſq; Romani nominis, vnde illud Iuuenalis:

Iuuena. ſatyra 8. in fi.

Et tamen vt longè repetas, longeq; reuoluas
Nomen, ab infami gentem deducis aſylo.

De affectu ſeu actione.

TIT. XVII.

Affectus & affectio. Affectum, ſeu maluimus affectionem appellare, iuſtitia deinde nobis præſtat, vtrumque enim nomen à veteribus in ſenio vſurpatum, & alterum pro altero ſæpe poſitum, cùm intellectu tamen inter ſe differant. Eſt enim affectio generalis quædam inclinatio animi ad dilectionem beneuolentiamq; hominum, quorum rebus aduerſis angimur, lætamur autem ſecundis. Affectus autem eſt, quum hanc diſpoſitionem perducimus ad actum, vt quum actu

mus

mus homini etiam ignoto, ducti hac animi bonitate, & præcipuè in his rebus, quibus facilè sine detrimẽto nostro possimus benigni esse, & opem indigenti afferre, vt monstrare erranti viã, fontem sitienti ostẽdere, lumen pati de nostro lumine accẽdi. Hæc & his similia homini debere videmur quodã iure naturalis affectionis erga genus nostrũ. *Sed naturalis ordo exigit, vt antecedat affectio, sequatur electio, deinde actus, deinceps verò habitus, quem actuum frequentatio perficit*: vt Aristoteles docet. Sumitur etiam pro accidente qualitatis affectio, vt sit animi aut corporis subita alicuius rei causa commotio: vt si quid nobis boni aut iucundi ex tempore nuncietur, tunc repentino gaudio, hilarique lætitia perfundimur, vel si videmus rem diu à nobis desideratam, vel contrà si repentè cernimus rem aliquam quæ nobis timorem, formidinẽ, molestiámve aliquam incurrat. Hæ omnes affectiones dicuntur, quæ suapte natura facilè decidunt, nisi in actu diutius persistant, vnde fiat habitus, qui est quasi quædam præceptio qualitatum. Cicero autem ait habitum esse animi aut corporis constantem & absolutam aliquam perfectionem, vt virtutis, aut alicuius artis.

Nunc verò ad primam affectionis significationẽ redeo, quæ ad institutum ordinem nostrum attinet. Assero nanque affectionem erga homines à natura omnium parente mortalibus inditam esse. Diligit enim quodque animal suum genus, & cum sui similibus facilè cõgregatur. Præterea ingenui hominis est hominem beneuolentia complecti, & id ad ineundã gratiam conciliandasque amicitias plurimùm conducit. At contrà, angusti peruersique animi est, homines odio habere, gaudereque potius malis, quàm bonis eorum lætari, & pro solitudine, æqualiũ congressum consuetudinemque fugere, (quum homo longè magis animal sociale sit, quàm apes, formicæ, graculi, palumbes) & optare calamitates, pestilentias, sterilitates, bella, & alia communia mortalium mala. Eiusmodi homines, μισάνθρωποι, hoc est osores hominum à Græcis vocantur, quòd perosi sint omne

genus hominum. Tales fuerunt nonnulli, quorum veteres meminerunt: qui ex morum magis peruersitate, quàm ex virtute aliqua nomina sua obliuione vendicarunt. Lepidè, ac facetè iocatus est Plato in morosam atque odiosam Timonis Atheniensis vitam, & tamen ex iocis illis ac salibus facilè intelligere possumus Platonem illius mores exhorruisse, & ea cauillando protulisse, vt ex malis moribus facilius bonos dignosceremus. Virtus enim vix cerni posset, nisi ex vitijs quæ ei contraria sunt ostenderetur: nec perfecta satis haberi posset, nisi aduersis in rebus exerceretur. *Aurum siquidem igni probatur*, vt trito prouerbio dicitur. Bonum quoque ex malo dignoscitur, & malum item ex bono. Similis moribus Timoni extitit Mison, cui ab odio nomen fuit: is quum inter homines versaretur, semper erat mœstus, in solitudine verò ridebat. Similis etiam Apemantus. Sed vt hi omnes homines odio habebant, sic communi hominum odio digni sunt, & quasi rationis expertes cum beluis ac feris à ciuitatibus & ab omni hominũ cœtu extrudendi ac deturbandi. In hominum enim figura torui, truculenti, atq; immanissimi sunt, & animo prorsus efferato. Timon in sepulchro suo pone sterquilinum fieri voluit, & eiusmodi versus inscribi mandauit.

Epitaphium Timonis.

Hic sum post vitam miseramq; inopemq; sepultus:
Nomen non quæras, dij te lector malè perdant.

Execratur eos post interitum, quos perosus in vita perdere nequiuerat.

Sunt etiam quidam, qui animi rigore, ingenijque toruitate inmites, inflexibiles, inexorabilesque esse videantur, & id quidem ex habitu corporis ostendunt: proterui etenim sunt, liuidi, macilenti, morosi, anxij, taciti, soliuagi, & atra bili semper exuberant: qualis fuit M. Crassus pater eius Crassi, qui cum exercitu apud Parthos interijt, qui omni vita nunquam ridere visus est: proinde vulgò ἀγέλαςος dicebatur, quasi irrisibilis, quum ex contrario, γέλαςος, à ridendi gratia dicatur, & Democritus γέλασινος honoris causa cognominaretur. Nos autem his omissis

missis hominem instituimus: qui non modò plenus sit humanitatis, verùm alijs quoque iure optimo præsit, & beneuolentia ac gratia omnes complectatur, vt quos locupletare liberalitate ac magnificentia nequeat, saltem ab omni contumelia atque iniuria tueatur.

De humanitate. Tit. XVIII.

Humanitas affectioni coniuncta est, quam quidem cõseruare debemus, si homines rectè nuncupari volumus. Homo enim qui naturæ obsequitur, homini nullo pacto nocere potest. Natura nobis hoc præscribit, vt homo homini semp. prosit. Quæ virtus tanti fuit, vt Deo digna esse videretur. Scribit enim Varro Herculẽ honoris gratia ἀλεξίκακον, hoc est malorum auersorem, cognominatum extitisse, quòd semper hominũ adiutor ac defensor esset: est siquidẽ ἀλαλκεῖν tueri, adiuuare, & hostẽ arcere. Vnde nomen etiam Alex. dictũ putant. Ingenui quidem animi est homines adiuuare, eisq; quibuscunque rebus possumus prodesse, atque opitulari. Qui enim beneficium dant, Deum imitari videntur, qui semper omnibus prodest. Qui verò repetunt, fœneratores haberi possunt. Aedes Gratiarum apud Romanos in medio fori erant, vt omnes intelligere possent homines omnibus hominibus gratos esse oportere, & in referenda gratia abundãtes. Lepidè Plautus ille comœdus ait: *Improbus est homo ille qui beneficium scit sumere, & reddere nescit.* Sed vt pietatem ac religionem Deo semper debemus, sic homini benignitatem ac misericordiam. Iure optimo igitur Athenienses misericordiam non pro affectu, sed pro Dea colebant, vt homines intelligerent se diuina etiam præstare, dum misericordes essent. *Humanitas.* *Ædes Gratiarum in medio foro Romano.*

Humanitas quidem (vt A. Gellius declarat) est beneuolentia quædam ac dexteritas erga omnes homines permissa, quam Græci φιλανθρωπίαν eleganti verbo, quasi erga homines amorem appellant. Sed quãdo humanitatem plurimum adiuuat prima eru- *A. Gel. ca. 15. lib. 13.*

ditio, & puerilis illa institutio, quam παιδείαν Græci vocant, idcirco pro institutione, doctrina, ac disciplina bonarum artium eleganter eam veteres vsurpauerunt, & humanum pro erudito frequenter posuerunt, humanioresque literas dixerunt. Nec id profectò abs re. Eiusmodi enim humanitas nulli animantium generi præterquam homini à natura concessa est. Humanitatis verò comitas illa lepidissima præ omnibus mortalibus Regibus ac Principibus maximè conuenit. Quanto enim opulentiores sunt, tãto pluribus prodesse possunt. Opes autem priuatorum tenues sunt, & in paucos, etiã si velint, humaniore quadam benignitate vti possunt, nisi in his reb. quæ dando non minuuntur nec pereunt: & in his etiam quæ à medijs quibusdam officijs profiscuntur. Lycurgus vt ciues suos ad humanitatem instrueret, eos assuefecit vt neque optarent, neque vlla ex parte scirent seorsum priuatimque viuere, sed veluti apes omnes ad rem communem conuerterentur, semperque circa Regem versarentur. Ad humanitatem vox illa maioris Scipionis pertineret, quum ait malle se ciuem vnum seruare, quàm mille hostes perdere. Nec minus responsum illud Alexandri ad Darij nuncios, qui ei gratias agebat, quòd tam clementer, tam castè, atque humanè se gessisset erga cõiugem ac filias eius, quas captiuas haberet, ait enim. Nunciate Dario, omnia quæ liberaliter atque clementer egi, non amicitiæ eius me tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captiuis ac fœminis gerere non soleo, armatus sit oportet quem oderim.

Literæ humaniores.

Cato senior.

Senior Cato magnam apud Romanos sapientiæ laudẽ habuit. Quidam verò obtrectatores atque æmuli eius dicebant illum quibusdam in rebus non satis humanum esse, & præcipuè in domesticis institutis eum carpebant, in quib. humanitatis oblitus esse videbatur, vt fieri solet in rebus prosperis. Consensum enim, beneuolentiam ac concordiam mutuam seruorum, libertorum, & reliquorum familiarium in primis odio suspicionique habebat: proinde illorum discordia ac simultate plurimum lætabatur,

tur, ex qua dicebat longè melius rei familiari ac domesticæ consultum iri, quàm si omnes inter se optimè congruerent: familiæ enim concordiam, conspirationem in patrem familias esse arbitrabatur: satiusque esse dicebat, vt illorum quisque æmulos veritus, delatorē formidaret. Seruos præterea senio affectos aut aliqua ex parte debiliores imbecillioresq; factos quā primùm venūdari iubebat, ac si muta essent animalia, quasi imminuta vtilitate quā antea percipere consueuerat, nihil humanitatis eis impendere teneretur, veluti si non intelligeret non semper exigenda esse ab hominibus ea omnia quæ iure exigi possunt, sed naturæ, atque humanitatis rationem esse habendam: vt sublata etiam vtilitate, humanitatis clementiæque officia eisdē exhibeamus, quū oēs paulò humaniores viri, ex humana quadam vbertate equis ac canibus senio confectis non modò pabulum ac cibū, verumetiam quandam senectutis indulgentiam præbere soleant. Indecorum, indignumque esse videtur, vt seruis, aliisque animalibus veluti calceis vtamur, quos abiicimus postquam vsu fracti atque attriti sunt, nobisque nihil prosunt. Clarus atque illustris vir apud Athenienses, & in omni Grȩcia habitus fuit Cimon. Is equarum monimenta, quarum opera victor in Olympiacis ludis coronatus fuerat, iuxta sepulchrum suum magna impensa collocari voluit, ne ingratus vlla ex parte mutuis etiam animalibus videri posset.

Pericles quoque Atheniensis Anaxagorȩ discipulus, vir temporibus suis maximi nominis extitit, & eloquentia adeò clarus, vt cùm concionaretur, Poëtæ dicerent ex illius verbis coruscationes tonitruaq; cieri, & linguam eius fulmen iacere. Attamen ei à plerisque vitio datum est, quòd negligentius se gesserit in præceptorem suum. Erat Reipublicæ intentus Pericles, & Anaxagoras grādior natu inopia angustiaq; rei familiaris premebatur adeò, vt iam per inediam mortem sibi consciscere destinasset. Hoc quum rumore ac fama ad Periclis aures percrebuisset, confestim ad eum perrexit, & supplex effusis lachrymis cū

orauit, obsecrauitque, vt si vitæ iam pertæsum esset, nec vlterius viuere destinasset, sua saltem causa consilium mutaret, sibique viuere decerneret, quando eiusmodi consiliorum socio plurimum egeret. Tum Anaxagoras ait: O *Pericle, qui lucerna indiget, oleum instillat.* Erubuit tunc Pericles, quasi ingratitudinis atque inhumanitatis incesseretur. Ac deinceps liberalitatis humanitatisque munera largius benigniusque ei exhibuit. Tenuiores alere, nudos operire, infirmis opitulari, captiuos redimere à carcere Anaxagoræ.

Lucerna qui indiget infundit oleum.

Homines quoque non omni ex parte noxios liberare, humanitatis munus est peregregium. Phocion vir apud Athenienses summæ auctoritatis, quum ab amicis obiurgaretur, quòd improbum quendam in capitali iudicio defenderet, inquit: Non quidem probus eiusmodi patrocinio indiget. Et quum enixè admodum rogaretur ab affinibus necessarijsque Aristogitonis hominis flagitiosi ac scelestissimi (qui ob sua crimina in carcerem ab Atheniensibus coniectus fuerat) vt ad illum visendum accederet, respondit, nõ grauatè se id facturum: tum amicis dehortantibus, conantibusq; eum ab instituto itinere reuocare, *Sinite*, inquit, *& vbinam loci Aristogitonem iucundius quàm in publica custodia visere ac salutare possumus?*

Phocionis responsum.

Scribunt etiam Cimonem virum illum illustrem, cuius paulo antè mentionẽ fecimus, comites semper seruos secum habuisse, qui pecuniam deferebant, vt si quẽ inopẽ, aut indigna egestate oppressum cerneret, quamprimùm illum larga benignitate adiuuaret. Patere etiam atria locupletum mẽdicantibus hominibus, humanitati munus est quam maximum. Nec auscultandum Plauto comico poëtæ puto, quanquã Latinæ linguæ pater propter vetustatem dici potest. Senex enim in magna annonæ caritate operam suam præ inopia pistori locauit, & tres in pistrino scripsit comœdias ac vendidit, vt Varro ait. Nam tædio paupertatis affectus, hanc immitem atque inhumanam sententiam effudit: *De mendico malè meretur qui ei dat quod edat, aut quod bibat. Nam & illud quod dat perit, & illi producit vitam ad miseriam.* Longè melius factitabant

Plautus propter vetustatẽ L. L. pater
Plauti inopia.

bant

bant vetustissimi Romani, qui cœnarum reliquias mendicis semper erogabant. Nam postquam ditiores illi ex prima mensa cibum sumpserant, accedentibus bellarijs, (quam secundam mensam appellabant) numinibus coronatis poculis libabant vina, & statim atria expectantibus ante fores tenuioribus aperiebantur, vt ederent, vnde ab inopum clamore, qui sodales deuocabāt, ortum est verbum: Panditur, quasi panis datur: exinde vsu venit, vt pro verbo aperitur, panditur dicerent. Multi etiam eo tempore palam in propatulo vescebantur, vt frugalitatem suam omnibus ostenderent. Neminemque aduenientium à sua mensa acerbant: hoc exemplo ductus Iuuenalis quum mensarum sui temporis voraginem satyrico more carperet, ait:

Quis fercula septem Secretò cœnauit auus?

Deinde ostendit iudiciale quoddam vectigal pēsitatum fuisse, & in sportulam redactum, quod pauperibus erogaretur, conqueriturque quod à diuitib. diriperetur, idcirco addit:

Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hic est,
Et panis fumusq; domi?

Antiqui Reges ac Principes tibijs præcinentibus cœnæ signa dabant, quum mensæ sternerentur, apponerentur fercula, vt inopes ad esum properarent. Vnum sibi persuadeant Reges, ac Principes oportet, excellentis animi munus esse tenuiores alere, omnibusque benefacere, etiam si ab eis nihil vnquam accepturi essent. Hoc Caius cognomento Caligula, quum imperaret, vel ex hoc comiter egisse laudatur, quòd tenuiores quosdam sæpe inuitaret. Et in epulatione quadam iucundum conuiuis fuit, quòd equiti Romano contra se hilarius iucundiusq; vescenti partes suas de mensa benignè admodum transmiserit.

De

De facilitate. TIT. XIX.

Facilitas. FAcilitatem ſunt qui putant ad humanitatem accedere, quæ vel ſpecies eius ſit, vel comes, & quaſi germana ſoror. Facilitas virtus eſt in Rege omnium gratiſſima ad ineundā gratiam, beneuolentiamque ſeruandam. Nihil iucundius his qui reguntur eſſe poteſt, quàm quum intelligunt aures illius qui regnat, eis patere, nec querelis eorum clauſas eſſe. Facetus quidā ſcurra inter iocandum dicere ſolebat, *malle ſe cæcutienti quàm ſurdaſtro domino inſeruire.* Nam ſi ille minus cernit quæ facit, magis e re ſua eſſe poteſt, quàm ſi minus audit quæcunque dicit. Princeps qui facilè audit, multorum iniurias cohibet. Multi enim qui gratiores acceptioreſque ſunt principi, iniuſtiores iniquioreſque fiunt, quum cogitant rem poſſe dominū latere. At quum ſecum muſſitant, quid ſi reſciuerit? facilè enim aurem præbet, extrudemur, minus nobis fidei habebitur, pœnas dabimus: tunc abſtinent, & mitiora melioraque cogitant. Sed nimis multa audire cogitur is cui tota commiſſa eſt reſpublica, nec aliter facere poteſt, vt ſapienter ait Cicero: accedit tamen ad ſapientiam & virtutem multos audire. Monemur enim ſæpenumero aliorum dictis, & ea perdiſcimus quæ nobis obſcura ſunt, mutamuſque ſententiam in melius, & errata noſtra, ſi qua ſunt, corrigimus.

Dictū ſcurra.

M. An. Pius. M. Antoninus cognomento Pius, qui ſapientiæ ſtudijs, & vitæ innocentia Cæſarum omnium optimus habitus eſt, ſæpe ſapientes atque optimos viros clàm accerſiri iubebat, & ſeorſum remotis arbitris ab eis ſciſcitabatur quid de ſe quiſq; ſentiret, loqueretúrve, & ea emendabat quæ iure optimo reprehēſa eſſe viderentur: & cautiores melioreſque reddebat eos qui ei in conſilio aderant: verebātur enim ne ille extrà ab alijs quæreret quid facto opus eſſet, & ipſi haberentur aut minus prudentes, negligētéſve, aut verſuti nimis atq; infidi, ſiue aſſentatores adulatoréſve, qui ſe putarent obſequium præſtare, ſi conſilia eius proba-

probarent, & mores ac vitia imitarentur. Facilitas Philippi Macedonum Regis multarum ciuitatum animos ei conciliauit, adeò vt plures beneuolentia quàm armis subegerit. Principes verò qui cum Alexandro eius filio militabant, illum nonnunquam difficiliorem reddebant, quod quidem eiusmodi exemplo cerni licet. Dinocrates Macedo architectus fuit ætate sua omniũ maximus, & in mathematicis scientijs eruditissimus habebatur. Is quum aliquãdo principem aliquem quæreret animo & potentia ingenio suo parem, literas à conciuibus suis impetrauit, quibus principibus illis commendaretur, qui Alexandro gratiores erãt, rogabatque vt ei ad Regem aditus pateret: illi Dinocrati officium pollicebãtur, verùm lõgis frustrationibus eum illudebant. Hoc ille quum animaduerteret, nouum commendationis genus cõmentus est, quum literæ ei neutiquam prodessent. Erat enim corporis forma ac dignitate conspicuus, toris ac membrorum lacertis Herculis imaginibus persimilis: proinde quum cerneret Alexandrum in magna hominum frequentia ius dicere, vestem qua amictus erat, exuit, & nudus leonis pellem, quam parauerat, induit, & accepta in manu dextera claua, graui incessu, & toruo truciq́ue aspectu concionem illã circum ire incipit. Nouus itaque hominis habitus, & seuera facies, multorum ora, atque oculos in se conuertebat. Hoc quum cerneret Alexander, insolita re permotus, hominem ad se perduci iussit, & quisnam esset, quáve de re accessisset, rogauit? Tum ille Dinocratem architectum Macedonem se ait, afferreq́; ad eum imitationes suas voluisse dignas tanto Rege, & victore orbis terrarum: sed quum ab eius aspectu prohiberetur, nouum hunc habitum excogitasse, vt ad eum admitteretur, quum nulla literarũ commendatio satis sibi profuisset. Risit Alexander, & grato hilariq́; vultu eum accepit, bonoq́; vt animo esset iussit, ac etiam donis eum muneribusq́; prosecutus est, & deinceps multis in rebus eius opera vsus & precipuè in dimensione Alexandriæ, quam illius iussu statui atque ædificari voluit. Hæc de facilitate satis.

Dinocrates architectus.

Ex Vitruuio l. 2. de architectura in prin.

Dinocratis commentũ.

De fide. TIT. XX.

Fides, omniũ virtutũ splendidißima

FIdes superioribus virtutibus finem præscribat: est.n.ex his speciebus quas iustitia præstat, vltima quidem, sed tanto splendore præfulget, vt sine ea, omnes Regum ac Principũ virtutes obscuriores fiant. Ab ea enim singulæ sic lumẽ accipiunt, vt à sole luna, sydera, ac stellæ omnes. Prudentia sine fide vana ac mendax esset, & vafra quædam versutaq; calliditas. Tẽperãtia, tristis ac verecunda: fortitudo, ignaua ac torpida: iustitia autẽ sæua ac sanguinaria. Quid laudis, famæ, aut gloriæ Princeps habere potest, qui vanus, mendax, aut infidus est? Quid turpius aut fœdius esse potest, quàm fidẽ fallere? promissa nõ præstare, aut dictis conuentisq; non manere?

Sexti Pompeij fides. Menodorus.

Cœnantibus in naui ad Puteolos Antonio, & Octauio apud Sextum Pompeiũ Magni Põpeij filium, qui tunc conciliati societatem inierant, Menodorus Pompeianæ classi præfectus per internuncium Pompeio significauit, tunc tempestiuum esse parentis ac fratris iniurias vlcisci: quòd si occasionẽ sumere vellet, se operã daturum vt è nauib. euadat nemo. Cui Pompeius: *Refert, inquit, Menodoro, ei sine me id facere licere, qui iam peierare consueuit: mihi autem nefas eßet, qui fidem fallere nescio.* Quæ quidẽ vox & decora fuit, & magni Pompeij filio digna.

Parmenioni quoque suadenti quippiã Alexandro, quod præter fidem ac decorum esset, respondit Alexander: *Facerẽ id quidem si Parmenio eßẽ, verùm Alexandro neutiquam licet.* Nec id iniuria dicebat Alexander, nouerat enim vir animi tam excelsi, qui sibi orbis terrarum imperium polliceretur, nihil esse posse quod magis gloriam suam obscuriorem redderet, quàm si promissam fidem aliqua ex parte falleret. Fides namque, quam quispiam conceptis verbis hosti quoque iurauerit, præstanda est, licet minus sit è re eius qui pepigerit. Nulla enim vtilitas, nulla potentia, nulla victoria tanti est, quæ cum iurisiurandi religione æquari aut conferri possit. Veteres dixerunt fidem

esse

esse promissorum conuentorumque fidam obseruantiam, vel mutuæ stipulationis exhibitionem. Fidei verò iurisq; iurandi sponsores Deos inuocabant. Quocirca apud Comicos poëtas sæpè dicitur, Dij vestram fidem, quasi Deos fidei sponsores appellent, vt sibi opem auxiliumque afferant, perfidiamque vlciscantur. Quem sermonem Romani etiam vsurpauerunt, vt ex veteribus eorum poëtis, oratoribus, atque historicis cernere possumus.

Solenne erat Epirotarum Regibus ineunte vere Ioui pugnatori sacra facere, hostiasque complures cædere, illic mutuum inter se iusiurandũ dabant Reges & populus, accipiebantq;. Reges asserebant se legitimè imperaturos: Epirotæ autẽ se omnia Regibus exhibituros, quæ per legem deberent: qua religione astricti, magnam inter se concordiam seruabant.

Periuri apud Aegyptios capitali pœna puniebantur, vt Diodorus Siculus testatur: quando & pietatẽ in Deum violarent & fidem inter homines tollerent. Palici Dij Iouis & Thaliæ filij à poëtis fuisse dicũtur: hi periuriorum vltores à veteribus habebantur, quorum templum in Sicilia fuit, quod Ducetius Siculorum dux statuit, cuius meminit Silius, quum ait: *Periuriũ capite vindicabãt Ægyptij.* *Palici Dij.* *Silius l. 14.*

Et qui præsenti domitant periura Palici
Pectora supplicio.

Sed hanc fabulam Aeschylus Siculus tragœdiarum poëta longè ante eum celebrauerat. Qua ex re docemur Deum violatæ fidei vindicem atque vltorem esse, vnde idem poëta ait:

Stant nulla diu decepti gaudia diuis.

Iouem lapidem iurabant antiqui, & quisque iurãs lapidem in manu tenebat dicens: *Sic Diespiter salua vrbe bonis omnibus eijciat me, si sciens fallam, vt ego hunc lapidem eijcio.* Cuius consuetudinis meminit Cicero in epistola quadam ad Trebatium. *Iuppiter lapideus.* *Epist. fa. li. 7. epist. 12.*

Scythæ per regium solium iurabant, quum maximum iuramentum adhibere volebant, & id quoque fallere capitale erat, vt ait Herodotus. *Scytharũ iusiurandum.* *Melpomene.*

Videndum tamen est vt iuramentum rebus bonis, non autem in malis præstemus. Deus siquidem

in

in rebus pulchris iustisque consensum adhibet, non turpium inhonestarumque actionum sponsor accedit, vt Dionysius Halicarnasseus testatur.

Medi & Arabes (vt Herodotus etiam scribit) inituri fœdera, fidémve desponsuri, missùm è leuiter vulneratis brachijs aut pollicibus sanguinem inuicem lambebāt, quasi propriam vitam, quæ per sanguinem intelligitur, pro fide præstanda Deo vouerent. Arabes verò in hac sponsione Dionysium Vraniamque inuocabant, vt ex altero orgia sacraque omnia fœderibus adesse ostenderent, (præest enim Bacchus sacrificijs misterijsque omnibus, & pius semper fideique obseruantissimus habitus est heros ille) ex altero autem cuncta numina fidei sponsionem facere testarentur, quādoquidem Vrania sit cælestium orbium consonantia atque harmonia. Cornelius Tacitus huius consuetudinis meminit in vita Neronis, his verbis. *Mos est Regibus quoties societatem ineunt, implicare dexteras, pollicesq; inter se vincire, nodoq; perstringere: vbi mox sanguis in extremos artus suffuderit, leui ictu cruorem eliciunt, atq; inuicem lambūt: id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.*

Mos confœderatorū Regū.

Romani fœdus firmabant fœdata per sacrificium porca, hoc est saxo contusa, cum imprecationibus, vt sic cæderentur qui rupto fœdere à promissa fide discederent, quod & Mantuana musa edocet quum ait,

Et cæsa iungebant fœdera porca.

Varro fœdera à fecialibus sacerdotibus, qui fœderibus faciundis præerant, dicta putat, cuius verba penè eiusmodi sunt. Feciales, quòd fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat vt iustum cōciperetur bellum, & inde factum vt fœdere fides pacis conseruaretur. Hi mittebantur antequam susciperetur bellum, qui res repeterent ab ijs qui iniurias intulissent, & per hos etiam nunc fit fœdus, quod fœdus Ennius scribit dictum in re militari. Hac Ennij opinione ductus Festus Pompeius dixit fœdera ideò dicta, quòd fides in illis interponeretur.

Inexpiabilis religionis est fidem fallere, & nunquam id facinus à Deo inultum permittitur. Prusias

Bithy-

Bithyniæ Rex violatæ fidei prodito Hannibale compulsoque ad necem, miserabiles pœnas dedit. Nam Nicomedes eius filius, cui rerum habenas viuus permiserat, fauente populo illum regno exegit: & quum nemine ferente ei auxilium, in spelunca quadam lateret, ab inquisitoribus inuentus, iussu sæuissimi filij trucidatus interijt. Tarquinij superbi exitium quis ambigit Deo optimo vltore contigisse? Occiso enim Seruio Tullio socero suo regnum per iniuriam inuasit, quo die scelerata Tullia per patris iacentis cadauer carpentum egit, vt virum suum Regem salutaret. Fidem esse regnis etiam præferendam Silius Italicus cecinit his versibus:

Fœdera mortales ne sæuo rumpite ferro,
Sed castam seruare fidem fulgentibus ostro
Hæc potior regnis.

In reliquis deinceps concludit domum, coniugem, familiam, ac vitam eius qui fidem violet, nunquam expertem luctus esse, nec lachrymarum, fidemq; læsam semper eum insequi: nec terram, nec maria secura ei permittere: & Furias infernales consilijs, mensisque eius semper adesse, donec illum in Stygiam paludem mergant. Hæc est aurea illa Ciceronis sententia, quum ait: *Magnam vim esse consciētiæ, & magnam in vtranq; partem, vt neque timeāt, qui nihil commiserint, & pœnam ante oculos semper versari putant, qui peccarint.* *Conscientiæ vis.*

Quin etiam tantæ turpitudinis est perfidia, vt virtutes omnes inquinet atque obscuret, præclara gesta obruat, animi, corporis, fortunæque bona perimat, & nullis quoq; meritis vnquam mitigari aut expiari possit. Quis præstantior ciuis Bruto? quis virtute, moribus, doctrina, genere, dignitate illum anteibat? Aderat etiam quædam honestatis species, vt libertatis vindex ex maiorum suorum imitatione haberi posset: attamen populum vniuersum, & complures clarissimos viros in vltionem Cæsaris contra se armauit. Audi quam sententiam in eum proferat Valerius Maximus. M. Brutus suarum prius virtutum quàm patriæ parentis parricida fuit: vno enim facto & alias in profundum præcipitauit, & omnem nominis sui

memoriam inexpiabili detestatione perfudit. Et quanquam magnificè ad Ciceronem per epistolam loquitur, & se liberatorem orbis terrarum appellat, dicitque seruitutem & contumelias pati peius se odisse malis omnibus alijs, crimen tamē suum fatetur, quum scripsit in quadam alia epistola, cuius meminit Plutarchus vir doctissimus, & acerrimus rerū Romanarum scrutator, bonum virum fuisse Cæsarē, sed maiores suos ita institutos extitisse, vt ne bonos quidem dominos perferre possent. Cassius quoq; quid de Cæsare sentiret, indicauit, quum ad Ciceronem scriberet, quo tempore in Hispania Cęsar contra Pōpeium iuniorem bellum gereret, ait enim: *Quid in Hispanijs geratur, rescribe. Peream nisi solicitus sum, ac malo veterem & clementem dominum habere, quàm nouum & crudelem experiri. Scis Cneus quàm sit fatuus, scis quomodo crudelitatem virtutem putet. Si Cæsar vincit, celeriter me expecta, vale.* Atqui Deus ipse huius perfidiæ vltor extitisse videtur. Nullus enim ex Cæsaris percussoribus, aut ex his qui consilium dederant, vltorum manus euasit. Nam aut compulsi sunt ad vim sibijpsis inferendam, vt Cassius, qui eodem pugione quo Cæsarem confoderat, seipsum transfegit: & Brutus sibi ipsi mortem post acceptam cladem consciuit: Aut hostili ferro perierunt, & in primis A. Trebonius, qui in Asia à Dolabella per ludibrium & contemptum trucidatus est, nec inmeritò: diutius enim cum Cæsare militauerat, à quo honore, præmijs, ac dignitate maiorem in modum honestatus fuerat. C. quoque Octauius, & Lentulus Spinther quòd operis se participes extitisse ostenderent, quum re vera nihil egissent, ab Antonio & Augusto deinde interfecti sunt, & vanæ iactantiæ pœnas dederunt.

Magni quidem viri non modò perfidiæ crimine, sed culpæ etiam suscipione vacare debent. Candida omnino sit fides, & nullis susurris calumniisue obnoxia. Maior Aphricanus quum nauem Carthaginensiū in qua diuites ac fortunati viri vehebantur, in potestate haberet, liberam intactamque dimisit: dicebant nanque illi se ad eum oratores à Carthaginensibus

missos

missos esse. Et quanuis ei satis compertum esset, illos vitandi periculi causà legationis nomen commentos fuisse, tamen Romani Imperatoris fidem decipi maluit, quàm minima ex parte suspectam haberi.

Thraces (vt Ephorus scripsit) cum Bœotijs inducias certo dierum numero pepigerant: noctu autem, quum securius illi agerent, agros eorum populabantur. At quum illi violatam fidem conquererentur, negabant se perperam egisse, quum induciæ dierum pactæ esse, non autem noctium. Sed non agit ex fide bona, qui eiusmodi figmentis se tuetur. *Thracũ versutia in Bœotios ex Cic. offic. 1. de iustitia.*

Perfidia nonnunquam dissimulatione vlciscenda est. Polemon Rex cum Aspurgitanis, qui inter Phageriam Gorgopiamque habitant, vt facilius tutiusque eis imponeret, amicitiam simulabat: illi dissimulabãt se fraudem intelligere, ac proinde clàm instructi armatique, vt Rex securus se adoriretur expectabant: ille verò, putans se eos facilè inprouisos opprimere posse, rem audacter aggreditur. Aspurgitani inuadentem Polemonem forti animo cum omni eius manu prosternunt, & captũ crudeliter trucidant, ac sic malè simulatam amicitiam vlciscuntur.

Apud Parthos verò dicti promissiq; nulla est fides, nisi quantum eis expedit. Nam tumidi omnes sunt, seditiosi, insidiosi, fallaces, subdoli, & procaces admodum: aiuntq; violentiam virorum esse mansuetudinẽ autem fœminarũ. Taciti semper miro silentio omnia consilia regunt, & ad inuadendum hostẽ per insidias ac dolos semper promptissimi paratissimique sunt.

Romanorum autem fides apud omnes gentes sedula, sancta, firma atq; augusta habita est. Vera enim virtute non fraude aut dolis hostium victores extiterũt. Priscis enim temporibus apud eos sancitum fuit, non aliena iniquitate, sed propria virtute magnum fortemque ducem militare oportere.

Hinc Furius Camillus ludi literarij magistrum, qui Principum filios ad se duxerat, vt per proditionẽ victoria potiretur, victum, verberibusq; ab eisdẽ pueris cæsum obsessis Faliscis remisit. Qui statim vltro non armis, sed tam clementi iustitia victi, se in potestatem

illius dediderunt. Eadem virtute etiam præditus Fabricius Pyrrho Regi, hosti Romanorum acerrimo, vt à veneno caueret monuit, ne si quid ei accederet, suo consilio putaret factum: quoniam Romanis non placeret venenis aut dolis pugnare, sed virtute & armis. At postquã cum infidis ac barbaris bella gerere cœperunt, dolos insidiasque vt cauerẽt opus erat, & vim vi, dolos, dolis vt vincerent necessarium erat, præcipuè contra eos, qui eisdem artibus vtebantur. Tunc vera esse sententia illa Plauti visa est, qui in Bacchidibus ait: *Nullus frugi esse potest homo, nisi qui & bene & malè facere tenet: bonus sit bonis, malus sit malis: vtcunq; res sit, ita animum habeat.*

Fallaces valde fuerunt Numidæ, qui per dolũ plerunque vltrò cedebant: ac mox vbi hostes vagabantur, tardiúsve insequebantur, prælium de integro instaurabant, & mira celeritate conuersi maiore impetu quàm si ex prouiso hostes inuadebant.

Sarmatæ perfidia & dolis semper nitebantur, & ad latrocinia potius quàm ad bella intenti, equos ex vsu castrabant, ne quum in insidijs laterent, ab illis proderentur, si ex affectu fœminarũ ferocius prosilirent. Remissa enim Venere canterij taciti fiunt, & longè magis mansueti. Aphri omnes infidi, mendaces, subdoli, versuti, ac fœdifragi (vt ait Ennius) semper habiti sunt. Ipse quoque Hannibal ingenio sæuus atque immanis & callidus fuit, & à teneris annis disciplinæ militari cõsueuit, ex qua humanum diuinumque ius contemnere didicit, nulliusque Dei metu tenebatur: nullum iusiurandum, nulla fides, nulla religio eum coërcebat. Bella enim, cædes & hostiles proditiones solùm tractare didicerat, quinetiam hostibus deceptis semper lætabatur: & quos aperto marte æquare non poterat, dolis se præuertere gaudebat. Proinde nequaquam admirandum est missum fuisse Flaminiũ ad Prusiam Bithyniæ Regem à Senatu oratorem, qui Hannibalem ad supplicium deposceret. Et tamen plerique Romanorum ciuium postquam de nece Hannibalis acceperunt, Flaminium crudelitatis incessabant, quòd auctor fuisset tam præclari Imperatoris

Cantherius equus castratus.

toris

toris interimendi per ſcelus, à quo nullum vlterius periculum Reipublicæ immineret, quæ iam victrix eſſet penè omnium gentium: & ille grandis natu, & animi virtute corporiſque viribus deſtitutus, neque opem, neque auxilium aut conſilium à quoquam ſperare poſſet. Sed longè melius Carthaginenſibus extitiſſet, de Hannibale Hannoni viro grauiſſimo credere, qui de eo in Senatu ad hanc ſententiam dixit: Ego Hannibalem iuuenem domi tenendum ſub legibus, ſub magiſtratibus cenſeo docendum viuere æquo iure cum cæteris ciuibus, ne quãdo paruus hic ignis magnum exuſcitet incendium: quod quidem verè vaticinatus eſt, vt ex euentu omnes facilè intelligere poſſunt.

Sed magna profectò laus eſt ſeruatæ fidei. Nulla victoria tanta gloria affeciſſet M. Attilium Regulum, quanta eum extulit ſeruata fides, ſeruatumque iuſiurandum, & ſi raptus eſt ad modici temporis ſupplicium, perpetuis nominis fama illum ab omni obliuione vendicauit. Fides Romani populi perfidis etiã hoſtibus exploratiſſima habebatur. Duellius Cornelius Aſina in primo Punico bello exercitum in Sicilia habebat: verùm ab Hamilcare & Hannone, qui exercitui Carthaginenſium præerant, præſtita fide ad colloquium vocatus per dolum interceptus eſt, & in vincula coniectus. Sed quum aduerſo marte Carthaginenſes terra mariqúe bello ſuccumberent, placuit vt de petenda pace ageretur, reſque Hamilcari & Hãnoni à Punico Senatu demandata eſt. Hamilcar memor violatæ fidei Cornelio Aſinæ, ad cõſules ire formidabat. Hanno autem Romanorum fide fretus audacter ad Conſules perrexit. Et quum in eum tribunus quidam militum obſtreperet, perfidiæque eum in Cornelium Aſinam accuſaret, vterque conſul ſilentium ei indixit, Hannoniq; ait: Iſto quidem te periculo fides Romani populi liberat. *Hamilcar.* *Hanno.*

Ptolomæus Aegypti Rex agnitã Romanorum fide, quum moreretur, Romanum populum infanti filio, cui regnum debebatur, tutorem teſtamẽto reliquit. Senatus verò, ne qua ex parte ille ſpe ſua fruſtraretur,

Aemilium Lepidum Pontificem maximum, virum grauem atque integrum ad tutelam eiusdem gerendam Alexandriam misit, qui summa virtute, summaque diligentia puero indulsit, & moribus virtutibusque regijs instruxit, regnumq; non modò conseruauit, verum etiam auxit, decorauitque.

Lycurgus quoque legumlator fidem inuiolatam seruauit. Nam quum fratri Polydectæ Regi Spartanorum superstes esset, regnumq; sibi (ciuibus etiã poscentib.) vẽdicare posset, Charilao filio eius, qui posthumus natus fuerat, vt primùm adoleuit, summa fide restituit: vt oẽs intelligerent eum longè pluris fidem quàm amplissima regna plurimasq; opulẽtias facere. Proditores sanè omnibus odio sunt, & nõ modò his quib. prosunt, abominabiles ac detestabiles esse videntur. Legimus in antiquis fabulis, Scyllam Nisi filiam Minoi (cuius amore flagrabat) Niseam patris regiam prodidisse, & ab eo in profundum maris præcipitem esse datam in præmiũ proditionis, cùm ex pacto connubium expectaret. Tatius quoque Sabinorum dux, Tarpeiæ virgini (quæ sibi Capitolium prodiderat) aureas armillas, quas læuo brachio Sabini gestabant, proditionis munus pepigit, eique poscenti dari iussit, acceptus deinde, armis obrutam necauit, vt pacta mercede non defraudaretur, sed morte proditionis pœnam lueret. Propertius autem poëta non armillas, sed matrimonium Tarpeiæ Tatium spopondisse affirmat his versibus:

At Tatius (neq; enim sceleri dedit hostis honorem)
Nube, ait: & regni scande cubile mei.
Dixit, & ingestis comitum super obruit armis,
Hæc virgo officijs dos erat apta tuis.

Eiusmodi exempla secuti sunt Romani: quod quidẽ vel ex hoc patet. P. Sulpitius, qui cũ C. Mario & L. Sylla Romani populi hostis iudicatus est, quum in quadã villa lateret, indicio serui proditus occisus est. Seruus (vt promissum indicij præmiũ haberet) à prætore manumissus est, & ꝓpter scelus ꝓditi domini è saxo precipitatus. Cæsarem dixisse Plut. ait in Thracẽ Rhumitaleũ, qui ei opportuna quędã oppida ꝑ proditio-

Cæsaris sententia.

ditionẽ tradiderat, placere sibi proditionẽ, proditorem verò se odio habere. A qua sententia non abfuit Antigonus Rex, qui dicere etiã solebat, se proditores amare dũ proderent: vbi verò prodidissent eos omni odio ꝓsequi, nec immeritò. Quomodo.n. sperandũ est eũ in alienos fidũ fore, qui in suos perfidus extitit? Facetè Philipp. Alex. pater, quanquã decepto hoste semper gaudebat, conquerentiq; Lasthenι Olynthio quòd milites eũ proditorẽ vocarẽt, quãdo is patriã Philippo prodidisset. *Noli admirari* (inquit) *hebetes enim ingenio sunt Macedones, & agrestes admodum, vt pote qui scaphã etiã scaphã vocent.* Quo verbo Rex prudentissimus docuit ꝓditores omnib. ludibrio cõtẽptuique esse debere. Vera fides in reb. aduersis maximè spectatur, in ꝓsperis siquidẽ fidẽ seruare, gen⁹ quoddã aucupij est. Illis enim homines nimirũ fidi sunt, à quib. beneficia maiora sperant. Prudẽter ait Ouidius:

Scilicet vt fuluum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est inspicienda fides.

Imitatus Ciceronem, qui in Lælio ait: *Ita amicitia & fides hominum aduersis probatur, vt aurum igne.* Sed ne vltra metas procurramus (vt dicitur) concludendum erit, fidem nunquam violandam esse, neq; vlla ex parte labefactandam. Eiusmodi enim turpitudinis nota, nulla vnquam obliuione deletur. Peierati quoque iuris crimen nulla religione vnquam expiari potest. Alia autem ex parte proditores omnes (vt diximus) exhorreat quicunque regnat, & quoscunque deprehenderit, omni fœditatis exemplo vlciscatur, meminéritque illius Romanæ veteris sententiæ, de qua paulo antè diximus: Oportere ducem propria virtute, non autem aliena iniquitate victorem fortemque esse.

Et hæc de perturbationibus animorum euellendis, vel leniendis, & de virtutum generibus, earumque speciebus dicta sufficiant. In sequenti volumine, quoniam satis de his quæ ad Regem instituendum pertinent diximus, de officio eorum qui regũtur, dicẽdum erit. Sicut enim respublica ex ciuibus qui imperio omnibus præsunt, & ex alijs qui æquo animo

obſequuntur, conſtare debet: ſic regnum ex optimo Rege, qui iuſtè imperet, & ex reliquis qui illius dictis omnis ſtudio omniq; diligentia vltrò obſequantur. Sed vt omnia virtutum præcepta quæ Regibus præſcribuntur, communia cum ciuibus eſſe videntur: ſic quàm maximè hæc quæ de fide dicũtur, quæ quidem non modò his qui regunt, ſinguli ciues pręſtare debent, ne infidi, impij, ac maieſtatis rei fiant: verùm etiam alijs quibuſcunque hominibus: ſtare enim promiſſis oportet, & conceptis verbis pactam fidem nunquam fallere. Nullum crimen inter mortales grauius perfidia habetur, quod ſemel admiſſum, nunquam aboleri poteſt, aut religione vlla expiari. Perpetuam ignominiæ notam vniuerſis Græcis inuſſit Cicero pro L. Flacco, cùm ait: *Ego Græcis tribuo literas, concedo multarum artium diſciplinam, nõ adimo ſermonis leporem, ingenium, acumen, dicendi copiam: veruntamen hoc dico, teſtimoniorum religionem & fidem nunquam iſta natio coluit, vnde illud eſt: Da mihi teſtimonium mutuum? num Gallorum, num Hiſpanorum putatur? tot ũ iſtud Græcorum eſt.* Quibus ex verbis colligere poſſumus multa animi ornamenta à ſola perfidia obſcurari.

INCIPIT LIBER NONVS.

De officio eorum qui Regis imperio parere debent. TIT. I.

THEOPOMPVS Lacedæmoniorum Rex dicenti cuidam idcirco Spartam optimè ſeruari, quòd Reges bene imperare didiciſſent, ſcitè profectò reſpondit, quin potius quia ciues Regis dicto vltro audientes eſſent. Sed ſi rectè conſiderare volumus, vtrumque eſt neceſſarium in regno bene conſtituto. Quî enim parere quiſpiam poteſt, qui qui imperare neſcit? Subiectorum enim obedientia à Principis prudẽtia atque doctri-

doctrina proficiſcatur oportet. Itineris duces, qui recte antecedunt, ex ſuis veſtigijs hoc pręſtant, vt qui eadem terunt, nunquam aberrent. Qui verò errabundi ducunt, & ſeipſos perditum eunt, & alios in præcipitium rapiunt. Atque vt equeſtris munus militiæ habetur, manſuetum equum reddere, nec reſpuentem frena, nec duriore ceruice obluctantem: ſic regium officium eſt, populum vltro obſequentem reddere, & gratia, beneuolentia, æqualitate, benignitateque ſic homines ſibi deuincere, vt ſponte ſua parere ſtudeant, nec imperata detrectent, aut iniquo animo obſequantur.

Contrà autem videndũ erit, ne ciues Principis facilitate abutantur. Fit enim ſæpenumero vt peruerſa ciuium petulantia, humanitatem benignitatemque principum in ſæuitiam parſimoniamq; cõuertat. Sic qui mites ingenio principio erant, quum ſe contemptui haberi cernunt, acerbiores fiunt, duriusque imperare coguntur.

Mitiſſimus fuit Alexander, donec Darij opes euertit: quum verò à victoria magni cognomentum accepit, tunc præ imperij magnitudine ſingulos quoſq; ſuorum procerum ex nimia eius benignitate in ſpẽ regni erexit: qua ex re nonnulli in eum licentius oblatrabant, & alij diuturnam ac longam militiam conquerebantur, alij orbitatem ſuorum parentum, & ſe omni poſteritatis ſpe deſtitui inſimulabant: alij ſe promiſſis defraudari dicebant, & ſic varijs ſuſurris Regem accuſabant. Hinc conſpirationes, coniurationes, nocturnique conuentus fiunt, quibus delatores intenti, Principis aures in vltionem ſolicitant, & ſic qui paulo antè comis, mitis, placidusq; fuerat, ſæuus, crudelis, ac ſanguinarius fit, non tam ſua quàm eorũ culpa, qui illius conſuetudine ac facilitate abutuntur. Princeps enim dum ſibi cauet, clementiæ ac miſericordiæ obliuiſcitur.

Expedit igitur, vt ciues optimo ſint animo, & freti propria virtute potius quàm Principis moribus, quæcunq; optant, ſe aſſequi poſſe confidant. Idcirco ſi hucuſque ſatis diximus quonam pacto oporteat

Regem se gerere in populos ac ciues quibus imperat: non alienum etiã videbitur priuatos quoque paucis instituere, qua ratione Regi obtemperare debēt: quibus ex rebus & Rex gloriam atque immortalem famam consequetur & priuati omnes ad quietem ac beatitudinem dirigentur.

Qua ratione priuati omnes Regi parere debent TIT. II.

Regnum præstantissimũ & Deo simile.

IN primis considerare debēt qui regũtur, nullũ imperium regno esse præstantius, nullumq; Deo similius. Proinde elegãter à poëta summus Deus, Rex hominumq́; Deorumq; appellatur. Vt enim Deus in vniuerso omnia mouet, sic etiam Rex in regno sibi permisso per similitudinē quandam efficere dicitur. Sed vt ad minora descendamus, nullũ imperiũ magis humanæ naturæ congruit. In animi enim nostri partibus, ratio dominatur: in membris autem corporis cor, in quo principalis animi sedes esse cernitur, quod ex metu & gaudio demonstrari Epicurus opinatur.

Proinde concludere debemus (vt suprà manifestè docuimus) naturale imperium vnius Regis esse, qui ad communem omnium vtilitatem gubernat, cuius imperium paternum est, non autem dominicum. Contenti idcirco ciues esse debent, & Regem venerari ac colere, eiusq; documentis obsequi, consilijsq́ue eius auscultare.

Rex theatrũ quodd. ã in quo vitia spectantur & Virtus.

Cogitent præterea Regem quasi theatrum esse, in quo omnium virtutes probentur, vitia autem explodantur. Magni quidem momenti est, res præclaras coram eo agere, penes quem præmij pœnęque arbitrium sit. Quod vel maximè in re militari cernitur. Ante oculos enim sui quisque Regis aut ducis ardentius dimicat, & opera virtutis fortius ac diligentius exhibet, moriq́ue mauult, quàm aliqua ex parte de gradu cedere.

Idem quoque exercitus qui sine rege cædi fugæq́; expositus esse videbatur, aduenientė illo quamprimum

mum victor euadit. Philippus Priscus Macedonum Rex, qui ex magnis atauis Alexandri fuit, immatura morte discedens Europum vix anniculum filium vnicum quem habebat, regni successorem reliquit. Illyrici verò populi eo tempore ferocissimi, in re bellica strenui, contempta infantis Regis ætate, Macedonas bello aggrediuntur, quos primo prælio superatos, compluribus cæsis in fugã conuertunt. Atqui quùm anxio animo, quid agerent, Macedones essent, moniti sunt à peritis rerum diuinarum, eos idcirco succũbere, quoniam Regis auspicijs carerent. Tunc verò instaurato bello Regem suũ pusillum (vt erat) ante aciẽ statuerunt, & conserto rursus prelio, quasi regio ductu, magna virtute ac fœlicitate pugnã ineunt, & Illyricos plurima strage edita in turpem fugam conuertunt: & qui modo victi de proprijs mœnibus tuendis cogitabant, victores magna cum gloria euaserunt, planeq; docuerunt Regem non virtutem eis in superiori prælio defuisse.

Athenienses quoque quum infœliciter pugnarẽt contra Dorienses, oraculo moniti sunt id eis accidere, quoniam Regijs auspicijs destituti essent. Proinde Codrum, Thracum Regem, Imperatorem elegerunt, cuius auspicijs ac ductu bellum instaurauerunt. Et quãuis nõ ciuis Atheniensis, sed peregrinus & aduena esset, tamen hic Rex tanti Athen. victoriam fecit, postquam cognouit numinis responso exercitum illum fore victorem, cuius Imperator ab hoste cæderetur, vt mutato confestim habitu pannosus mendici in morem, & sarmenta collo baiulans, hostium castra penetrauerit illic à milite (quem astu falce vulnerauerat) interfici non ægrè tulerit. Dorienses verò vt primùm Regis cadauer cognouerunt, omisso prelio discesserunt: sic Athenienses regio auspicio à difficili bello liberantur, in quo pares per Rempublicam esse non poterant.

Iucundum quoque ciuibus esse debet, Regem iudicem habere potius, quàm multitudinem, vt in rebus publicis fieri solet, in quibus suffragia numerantur, non autem expendũtur examinantúrve, sic ad nume-

rum

rum accedit hebetissimi cuiusque ac rustici homi-nis sententia, vt acutissimi clarissimiq; viri. Nec aliud in Republica fieri potest, in qua omnia ad multitudinis dispositionem fiunt: nec quispiam æquo animo fert sibi quempiam præferri, sed ad æqualitatem omnia dimetiuntur. In qua quidem nihil tam inæquale est, quàm ea ipsa quæ videtur esse æqualitas. Nam quũ prudentia inter ciues longè impar sit, ius tamen inter eos compar omnino vt sit expedit.

Tessellarum numerus Athenis illustres ciues patria exigebat, & decennali exilio multabat. Non paucorum iudicium, qui rectius sentirent. Ac proinde illis patria carebat, dum proscripti aberant, non autem illis patria, sed parêre voluntati multitudinis cogebantur, & tantisper ab oculis ciuium exularent opus erat, donec æmulorum inuidia deferueret, quæ post quam satis refrixerat, reuocabantur in patriam. Regis autem iudicium semper integrum est, non auro argentóve corrumpitur, eo enim neutiquàm indiget.

Non torretur inuidia Rex. Pater enim quibus inuideat, non habet, neminem timet, nullius gratiam expetit. Si verò beneuolentia captanda est gratiáve ineunda facilius vnius viri captatur atque initur quàm multorum, quorum voluntates diuersæ sunt, & studia dissimillima. Facilè est à Principe per virtutem magistratum assequi, à multitudine verò longè difficillimum. Quãta ambitione opus erat apud Romanos, quum dignitas aliqua per suffragium à populo peteretur. Fatuum sese tãtisper fieri dicebat Aphricanus, dum pro amicis ac necessarijs suis aliquid ambiret. Quot rogandi? quot mulcendi? quot etiam prensandi? Verum est vetus illud prouerbium. *Magno emit qui blandè rogat.* Nec id difficile fuit posterioribus modò illis temporibus, quibus amicitia perturbabatur, nec modus, loquendi nec silentij modestia nec sedendi dignitas seruabatur (aperta enim erant suffragia, & concionum magna licentia) sed priscis etiam illis seculis, quibus castigati magis erant mores, & maior grauitas atque integritas seruabatur.

Africani verbum.

Quid

Quid miserabilius candidatis illis, qui multis comitantibus magistratum petituri in comitiũ descendebant? In primis quasi serui venalitij oculis ciuium exponebantur. De forma, ætate, genere, virtute, anteacta vita imperitus etiam quisque iudicabat. Miserum est multorum tacitum iudicium expectare, & varia hominum ingenia experiri. Deinde cuiusque candidati nomen citabatur. Aderat ille, silentium indicebatur. Dicebat pro se nullo aduocato aut patrono, vitam suam ipse exponebat, testes laudatoresque dabat, vel eos sub quibus meruerat, vel eos qui quæstores fuissent. Addebantur etiam aliqui ex suffragatoribus, qui grauiter ac modestè de vita, moribus, & rebus ab illis gestis loquebantur. Proinde absque interiore tunica amicti tantùm corpore super nudo candidati descendebant, vt honesta cicatricis quasi virtutis inducia facilius populo ostendere possent. Nonnunquam candidatus ipse aut natales competitoris, aut ætatem aut mores arguebat. Hæc & his similia non sine pudore ac verecundia candidatorum in magna hominum frequentia fieri poterant, quæ maximè in illis qui repulsam ferebant, cernebantur, quorum nonnulli inuenti sunt, qui vel hostes manifesti patriæ extiterunt, vt Coriolanus, & Themistocles, alij perpetuum exilium sibi indixerunt, alij ruri se abdicauerunt, alij etiam violentas manus sibi ipsis attulerunt. Quæ quidem omnia, quum res apud Regem agitur, longè faciliora sunt. Non arbitris multis aut testibus opus est: planè enim omnes nouit, & eius arbitria rata sunt. Nemo quoque repulsam ferre videtur, quum vnius voluntati standum sit.

Nec audiendi sunt qui regno rempublicam præferendam putant, exemplo ducti Romanorum, qui quum ab initio vrbis cõditæ essent sub Regibus, eos paulò pòst exegerunt, & Rempublicam constituerunt. Hi fermè non intelligunt nullam apud Romanos Regum fuisse sobolem, & si qua videri poterat, eadem cum Romulo cecidit, qui & ipse centum viros reliquis præfecit: vt omnes intelligerent illum (quoniam progenie orbatus esset) non successore,

sed

Mithridatis in Rom. dictum.

ſed de Republica cogitaſſe. Mithridates Ponti dicere ſolebat, Romanos ideò Reges omnes odio habere, quia ipſi tales habuerunt Reges, quorum etiam nominibus erubeſcerent, aut paſtores Aboriginum, aut aruſpices Sabinorum, aut exules Corinthiorum, aut ſeruos vernáſve Thuſcorum, aut (quod honeſtiſſimum nomen fuit inter hæc) ſuperbos. Erat tamen apud Romanos auguſtum ac ſanctum regium nomen, & maieſtas omni ſacerdotio conſecrata, cuius auſpicio Roma condita, & diutius aucta extitit. Superbio odium (qui regiam dignitatem in ſæuiſſimam tyrannidem verterat) cauſam dedit vt Reges exigerentur, & Reſpublica conſtitueretur, nec filij eius regnarent, qui eandē ſæuitiam exercerēt, & paternas iniurias vleiſcerentur. Quinetiam in cæremonijs ac ſacris omnia regio auſpicio initiabantur, antiſteſque ſacrorum Rex appellabatur. Sed poſtquam Reipublicæ pertæſum eſt (vt enim Comicus ille ait: *Optimum rerum ſatietas eſt.*) Romani ipſi ad vnius hominis imperium Rempublicam redegerunt. Qua ex re facilè intelligere poſſumus ex Romanorum quoque ſententia vnius Regis imperium omnes alios ciuiles ſtatus longè anteire.

Alia Regis officia in pace, alia in bello eſſe.

TIT III.

Duo tempora Pacis & belli.

Conſiderare etiam debent ciues duo tempora eſſe, vnum pacis alterum belli. Pacis artes ſunt literarum ſtudia, agricultura, mercatura, res nautica, quibus adduntur artificia, & miniſteria. His enim rebus ciues omnes intenti eſſe debent. Nam deſides, & qui voluptati ocioq; indulgent, à ciuium cœtu arcendi ſunt, veluti alienata membra à corpore amputantur à medicis, ne bona inficiant.

A Gel. li. 19. cap 10.

Inertes ſiquidem illi exemplo nocent, & ignauiæ veneno alios perimunt. Optimè Ennius in tragœdia quæ Iphigenia dicebatur, inquit.

Ocio

Ocio qui nescit vti, plus negocij habet,
Quàm quum est negocium in negocio.
Nam cui quod agat, institutum est, nullo negocio
Id agit, studet ibi, mentem atque animum delectat suũ.
Ocio, o in ocio animus nescit quid velit.
Hoc idem est, neque domi nunc nos, nec militiæ sumus.
Imus huc illuc: cum illuc ventum est, ire illinc libet.
Incertè errat animus, præter propter vitam viuitur.

Hæc Ennius prisco loquendi more. Sed quũ ciues quæ pacis sunt curant, bellicarũ artium obliuiscuntur, pręlia, arma, cędesq; execrantur, efficiuntq; quod Athenïensium Lacedæmoniorumq; milites post diuturna bella factitarũt. Nam quum annuas inter se inducias pepigissent, canebant inter pocula. *Diu iaceas hasta aranearum telis obsita.*

Fœlices qui in pace somnum capiunt, quos non turbarum clangor, sed gallorum excitat cantus. In pace siquidem ferrum omnes abhorrent. Legimus enim in fœdere quod exactis Regibus Lartes Porsena Thuscorum Rex cum Romano populo pepigit, scriptum fuisse, ne ferro quisquam nisi in agricultura vteretur, dum Bellona & Mars sic resident, & omnes pacis studijs dant operam. Tunc Rex veluti bonus gubernator trãquillo æquore futuræ tempestati se pręparat, arma leuat, oppida munit, fossas ducit, arces, muros, & reliqua munimenta instaurat: tunc etiam militiam scribit, vt quando vsus fuerit, omnia sint parata: his ex rebus pacem tuetur, iuuenes exercet, & malè animatos comprimit, ac nouis rebus studentes coërcet. Belli deinde tempore nullo repentino tumultu terretur, semp enim paratus est, milites dicto audientes habet, & alios omnes studio obsequentes. Eo quippe tempore nemo munia spernere aut imperata detrectare debet, sed omnes vltro obediendi sedulitatem præstabunt.

Vnius itaque imperium sicut in pace & ocio omnibus alijs præstat, sic in bello adeò necessariũ est, vt etiam Respub. quæ multorum imperio in pace reguntur, belli tempore vni se suaque omnia credunt.

Quem

Quem si non domi satis idoneum habent, aliunde accersire solent. Carthaginenses domi Rempublicā agebant, militiæ autem Imperatorem vnum semper præficiebant. Athenienses quoq; qui popularem statum seruabant, rei tamen bellicæ Imperatores præficiebant. Quod quum intelligeret Alexander, facetè eos cauillatus est. Dixit enim se summopere mirari vnde tanta copia Imperatorum apud Athenienses esset, vt possent singulis quibusq; annis decem inuenire quos Imperatores eligerent, quum in omni vita sua ex tot gentibus quibus imperabat, non nisi vnum idoneum ducem Parmenionem inuenisset duceretq; nihil in hominum genere rarius perfecto Imperatore inueniri posse.

Lacedæmoniorum Reges in pace paululum quippiam à priuatis ciuibus differebant: omnia enim publico consilio gerebantur, in bello autem cuncta regio ductu, regijsq; auspicijs agebantur.

Isocrates Atheniensis quum de propria patria scriberet, ait, Athenienses, vt qui Reipublicæ studiosissimi essent, sæpè consueuisse duos plurésve ciues vni eidemque bello præficere: quod quidem dum factitarunt, semper infœliciter pugnauerunt. Hoc verò quum perspicerent, vni tantum summam rei crediderunt, & hoc pacto deinceps semper victores extiterunt, quoties vnius Imperatoris ductu certatum est.

Quibus argumentis apparet Regem cùm in omnibus rebus, tum vel maximè in bellica dignitate præstare, & præsertim quum in pace Respublica ab annuis magistratibus commodè satis gubernaretur, in bello autem quū de salute ac libertate agitur, omnino deficiat, nisi vnius imperio saluetur. Proinde dicere possumus status Rerumpublicarum dimidiatos esse, vt ocij quietisque tempora magistratus gubernent, belli verò difficultatumque, Reges, Imperatorésve. Vicissim igitur imperabunt, vt de Castore & Polluce in fabulis dicitur. Alternis tamen vicibus imperare, tutum non esse veteres tragœdiæ docent, quę fratres grauissimis sæuissimisq; bellis inter se certā-

tes inducunt, & parricidijs monstrisq́; horrendis sæuientes. Iniquum certè in Republica esse videtur, vt alij in pace & ocio publicis bonis sine periculo aut labore fruantur, alij autem in rebus trepidis atque aduersis per sanguinem & vulnera communem rem tueantur, & iniurias vlciscantur, & postquam rem fœliciter egerunt, ab ignauis illis ad reddendam impensæ pecuniæ rationem deposcantur, repetundarumque accusentur, & inuidi potius ac detractores in eos audiantur, quàm grati atque optimi ciues: vt maiori Aphricano contigit, qui tamen inuidiæ cedere maluit, quàm patriæ statum, quem restituerat atque instaurauerat, aliqua ex parte labefactare. Sed non omnes tanta animi præstantia affecti sunt, vt priuatam contumeliam atque iniuriam taciti perferant, quò patriæ nullum incommodum faciant. Ingratæ plebis repulsam impiis armis vltus est Martius Coriolanus. Et C. Cæsar vt obtrectatorum in se iniuriam vlcisceretur, patriæ libertati non pepercit. Pisistratus quoque dum contra æmulos à populo satellitum opem implorat, patriæ tyrannidem inuadit. Et sic duæ maximæ totius orbis terrarum vrbes à propriis ciuibus opprimuntur, quæ à tot externis bellis liberæ ac victrices semper extiterant.

Magnum etiam discrimen sæpe est, priuatis ciuibus militare imperium credere, quum id Regi iure optimo permissum salutare semper sit. Raro enim ciues qui fortes ac strenui in bello atque armis sunt, in toga ac pace quieti esse possunt. Testis sit C. Marius, cuius virtutes si cum vitiis conferantur, haud facile dictu erit, vtrũ bello vtilior an in pace perniciosior extiterit. Eam enim Rempublicam, quam armatus ab externis hostibus seruauerat, togatus deinde per ciuilem seditionem euertit. *C. Marius militia vtilis, domi perniciosus.*

O

Obedientiæ ac beneuolentiæ munera imprimis ciues omnes Regi præstare debent.

TIT. IV.

Obedientia naturæ generosæ munus.

DVo in primis præstare debent Regi quicunque parent, obedientiam scilicet, & beneuolentiam. Obediendi virtutem Plato naturæ generosæ munus esse putat, & optimæ institutionis officium. Hæc debetur Regibus, parentibusque, & omnibus his qui per naturam aut per legem dominantur. Quam qui pretermitunt, in maximum crimen incidunt: nam & rei maiestatis sunt, & rerum ordinem peruertunt: in quos si quando Principes sæuiant, neutiquam admirandum est. Desinunt enim tunc esse Principes, quum hi qui parere debent, mandata spernunt, nec dicto audiunt, sed imperata detrectant. Quinetiam si segni quadam clementia mitiores lentioresque in vlciscendo eiusmodi facinora Reges Principésve fuerint, inuitant alios dum hæc tolerant, ad multo deteriora scelera. Nam confestim in vnum cõspirant, & soluti legibus, atque omni imperio, sibiipsi præscribunt quemcunque volunt, Regemque ex eorum sententia omnia agere compellunt, vt quondam Mossini Asiæ populi fecerũt, qui cæsa omni regia sobole Reges suffragio eligebant, & eos in vinculis & arctissima custodia asseruabant, vt si quippiam præter eorum voluntatem egissent, inedia ac fame plecterentur. A quibus deinde magnus Alexander, huiusmodi facinoris vindex, grauissimas pœnas exegit.

Mossini.

Luculli successus qualis.

Graue fuit Lucullo, in bello quod iam contra Tigranem ac Mithridatem penè confecerat, à militibus sperni, & Pompeium successorem suscipi, vel accersiri potius per conspirationem, quasi ille ad victoriam à se partam accederet, ambitiosè admodum à militibus aduocatus. Sed difficillimum esse Plato ait ijs hominibus imperare, quos prospera fortuna

extu-

extulit: & ex contrario facile esse ijs leges imponere, qui aduersis casibus deprimerentur. Acceperat Lucullus Fimbriæ exercitum nimia licentia in luxuriam libidinemq; prolapsum & illum disciplinæ militari subegerat: verùm milites postquã eius ductu ex manubijs ac præda ditiores facti erant, præ victoria exultabant, & ad pristinam illam insolentiam redire cupiebant: Hæc quũ perpeti nequiret optimus Imperator, nonnullos grauiter delinquẽtes mitissimè coërcebat, consiliaq; nòn ad voluptatem, sed ad virtutem ac frugalitatem redigebat. Hinc multitudinis odium contraxit, & per conspirationem cõplures (obedientiæ censura relicta,) liberius in dies exultabant, donec Pompeio accersito Lucullum per calumniam destituerunt. Sunt qui scribant eundem etiam Pompeium apud Pharsalum ideo infœliciter pugnasse, quòd milites durioris ceruicis refractariosq; habuerit. Nam Domitius Aenobarbus Pompeium Agamemnonem Regem per ludibrium vocabat, & L. Aphranius illum detrectare bellum clamabat, quò diutius imperaret. Quibus rumoribus ille impulsus, occasionem ineundæ pugnæ non expectauit, & euentum manifestæ victoriæ amisit. Brutus quoque militibus suis prelium poscentibus, contra voluntatem suam ait: Pompeij magni instar ad pugnam compellimur militum imperio magis quàm nostro arbitrio pugnaturi. Eiusmodi prælia vt malis auspicijs inchoata sunt, ita pessimum etiam exitum habuerunt.

Quædam magnæ Arcadiæ vrbes desertæ à ciuibus destituæque sunt, & ad vastas solitudines peruenerunt propter Principum sæuitiam, qui ex contumacia & inobedientia ciuium malè eis conciliati extiterunt.

Verè profectò a Clearcho Lacedæmoniorum Rege dicebatur, oportere milites in re bellica Imperatores suos magis quàm hostes ipsos metuere. *Clearchus.*

Solicitudinis & vastitatis dominus esse videtur Rex ille, cui ciues non obediunt, nec eius dicto auscultãt. Hic similis est Ptolemæo illi, qui primus Cyrenis regnauit. Nam quum per oratores mortuo fratre in *Ptolemaus.*

Aegypti regnum accitus esset, omnia parricidijs sæuitiaq; miscuit; & populum omni immanitate ac scelere adeò fœdauit, vt cõspiratione facta cuncti ciues cum cõiugum liberorumq; agminibus fugam simul arriperent, solumq; Regem cum pauculis suis in tanta vrbe quanta est Alexandria, relinquerent. Rex verò quum se vacuarum ædium ac vastæ solitudinis Dominum esse cerneret, edicto peregrinos ac conuenas aduocabat. Interea populus Romanus gentium victor ad inspicienda sociorum regna (ne quid iniustè ageretur) tres oratores misit, viros quidẽ clarissimos, Scipionem Aphricanum, Spurium Mummium, & L. Metellum. Quibus Rex quum obuiam proficisceretur, ex corporis habitu & vestitu ridiculus admodũ fuit. Erat enim statura pusillus, vultu deformis, ventre obeso, & sagina totius corporis præpingui, saginatoq; sui quàm homini similior. Hanc corporis fœditatem pellucidæ vestis subtilitas tenuitasq; tegebat, per quàm pudenda tegendaq; membra inspiciebantur. Hi oratores obiurgatum grauiter Regem monuerunt, vt deinceps rectius ageret: aliter Romanorũ arma expectaret, & eiectos omnes ciues patriæ restituerunt, suaseruntq; vt in officio perstarent; polliciti que sunt Regem non nisi quæ iusta atque æqua essent imperaturum, eumq; victurum non ex suo arbitrio, sed Romanis legibus.

Romanorum legati ad Ptolemæum.

Non dissimili inclementia Harpalus Cyri Regis præfectus Phoceam Asiæ ciuitatẽ quondam vexauit: qua ex re populus vniuersus eum destituit, & in Italiam classe trasmisit, cuius pars in Lucania desedit, Veliamq; vrbem condidit: pars autem altera in Viennensi prouincia Massiliam statuit. Sed ad propositam rationem redeo. Regnum amisisse videtur, quicunq; Rex obedientiam amisit. Quam quidem seruabit morum dignitas, & iustitiæ, atque æquitatis obseruantia.

De

De beneuolentia ciuium erga Regem.

Tit. V.

Pars altera quæ Regi à ciuibus debetur, beneuolentia est, quam per solam virtutem Reges sibi conciliant, & per honestas actiones hi qui parent, eorũ qui imperant gratiam assequuntur. Est siquidem naturalis quædam obligatio omnium mortalium, vt eos diligant, à quibus gubernantur, quod non modò in hominibus cernitur qui rationis compotes sunt, verũ in mutis animalibus, quæ nullum cum ratione commercium habent. Xenophon tamen Socraticus ingratissimum omnium animalium in rectorem suum hominem esse sentit, quãdo nullum aliud animal insidiosum est ei a quo alitur, nec fructus abnegat, præter hominem. Laudanda est igitur lex illa Atheniensium, quæ in seruitutem reuocat ingratos libertos, dicente Domino: *Esto seruus, quoniam liber esse nesciuisti.* Oues, opilionis sui vocem sequuntur, sues autem subulci. Compertos esse sues (ait Plinius) quum abigerentur, audita suarij voce, merso nauigio quo vehebantur, inclinatione vnius lateris ad propria stabula remeasse. Cicurem ceruam candidam Q. Sertorium comitatam legimus, quam ipse etiam fatidicam esse in exercitu fabulabatur. Anseres nutritores suos adeò amant, vt quasi sapere & intelligere videantur. Omitto vigilem custodiæ diligentiam, quàm defensio Capitolij testatur, etiam silentibus canibus. Est enim anser animal pauidum, & auditu acerrimum. Hoc enim natura ipsa præscribit, vt quo timidiora animalia sunt, eo diligentiora ad custodiam habeantur, quando metus optimus custodiendi sit artifex. Ita quoque anser perpetuò comes Lacydi philosopho adhæsisse dicitur, vt nusquam ab eo discederet, neque in publico, neque in balneis, non noctu, non interdiu digressus.

Homo animaliũ ingratissimum.

Seruus fit qui liber esse nescit.

Cap. 51. lib. 8.

Cerua Sertorij.

Anserum solertia.

Metus custos optimus.

Ex Plin. cap. 22. lib. 10.

Pessimè quidem cum his ciuibus agitur, qui ciuitatis rectorem non diligunt, neq; contenti sunt præsenti rerum statu, sed mutationem semper quærunt.

Nec admodum bene cũ illis agitur, qui re sua familiari nimiũ delectantur. Negligunt enim reliqua omnia, & tam Reipubl. quàm amicis ac necessarijs inutiles habentur. Odio tamen maiore digni sunt illi, q aliena curãt, sua autem neglectui habent. Hi postquam inopes per ignauiam ac desidiam facti sunt, in eos qui publica munera gerunt, oblatrant, vel ad ea non vocati accedunt: qui aut à Principibus coërcendi sunt, aut vbi Principis mandata refugiunt, extrudendi. Rectè enim in eos illud Maronis conuenit.

Geo. 4.

Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.

Persarum regnum.

Regem omnes venerari debent, & augustè sanctéque obseruare. Regnum Persarum diuturnum fuit, & imperium suum multo tempore longè latéque propagauit, nullam aliam ob virtutem hominum (vt ait Isocrates) nisi quòd Persæ præter omnes alias nationes regalem maiestatem singulari veneratione coluerunt. Nec mirandum est Magnum Alexandrum postquam illos subegit, eosdem honores optasse, quos Regibus suis etiam ignauissimis præstare consueuerant, ne putarent Reges illos suos veteres diuinos fuisse, se autem terrenum hominem, néve se indignum ducerent, qui eis imperaret, & sic nouis rebus studerent. Nec sapienter Egelotus mihi egisse videtur, quum exclamabat. *Hunc Regem agnoscimus, qui se Iouis filium salutari iubet, & Philippum patrem dedignatur? Actum est de rebus nostris, si hæc perferre possumus. Non homines solùm, sed numina etiam despicit, qui postulat Deus haberi.* Non ignorabat Alexander se mortalem esse hominem, & Philippi Regis filium: sed vt barbaros quos vt inuaserat magis dicto obsequentes haberet, eorum superstitionibus adnuebat: clareque dignoscebat nonnullos, quos clariore militia extulerat grauiter illius imperium per æmulationem obtrectationemq; ferre: vnde in Meleagrum, qui in eum in cœna liberius quàm par fuerat, loquebatur, nihil aliud respondit, nisi quòd subridens ait: Inuidus homo sui ipsius tormentum est.

Prudentius suis consuluisse mihi visus est Demades orator, qui nolentibus Atheniensibus diuinos hono-

honores Alex. decernere ait: *Videte viri Athenienses, ne dum cœlum Alexandro negatis, terram ei vestram tradatis.* Hæc adulatio, vt Reges ac præstantissimi viri Iouis filij dicerentur, non in solo Alexa. extitit, sed in compluribus etiam alijs. Nam (vt Aulus Gellius scribit) poëtæ Iouis filios appellarunt, plerosque viros prudentia ac fortitudine excellentes, vt Herculem, Aeacum, Minoa, Sarpedona: ferocissimos autem, & immanes, quasi ab omni humanitate alienos, tanquam è mari genitos, Neptuni filios dixerunt, vt Cyclopa, Cercyona & Læstrigonas. Multum tamen inuidiæ contraxit Alexan. ex hac barbarica adoratione, quæ (vt aliqui putant) ei causam necis præbuit. Multorū enim animos ab eo alienauit, adeò vt Macedones ipsi audita eius morte, non vt ciuem, & tantæ maiestatis Regem illum fleuerint, verùm quasi amisso grauissimo hoste exultarint. Sed paulo pòst diuersis iactati casibus, didicerunt gloriam Macedonum à Philippo inchoatam, cum Alexandro cecidisse. *Alexandrum extinctum. Macedones nō fleuerunt.*

Ferendi igitur sunt Principum mores, nec pro modico malo plurima bona perdenda sunt. Omnis Græcia Reges summopere venerata est. Legimus enim Lacedæmoniorum Regibus ne in pugna quidem obuios hostes manus temere afferre ausos, sed retrocedere potius consuesse.

Verebantur etiam aliqua ex parte Duces Imperatoresq; Messenij. Hi contra Achæos graue bellū gerebant. Achæis imperabat Philopœmenes, Dux scientia rei militaris, & omni virtute clarissimus: sed dū suos fugientes in prælium reuocat, prolapso equo in subiectam foueam præcipitatur, & à concurrente hostiū multitudine capitur: omnes tamen tanti ducis nomine commoti, manus abstinuerūt, nec quispiam ausus est eum interficere, sed in carcerem ductus paulò pòst veneno enectus dicitur, ne quis etiam hostium imperatorio sanguine pollueretur.

Sanctitatem etiam Regibus inesse prisci sacerdotum libri testabantur: & sanè sacris quoque ceremonijs initiati erant: eorumq; auspicio sacrificia sacræque operationes fiebat. Vnde Romani quòd Regib.

carerent, præfectum sacrorum Regem vocabant, ne regium auspicium in eorum sacris deesset. Venerabimur itaque Reges vt à Deo electos: & vt sacris cæremonijs mysterijsque initiatos, sacros sanctosque esse putabimus.

Cur nonnulli magis à Regibus dililigantur quàm alij.

TIT. VI.

QVERVNTVR nonnulli ciues quòd quum summa obseruantia Principes suos venerentur, ab illis tamen minus diligantur. Quibus fortasse satis esset respondere ex Aristotelis sententia dicentis: *In re amatoria amator nonnunquam queritur, quòd ipse præter modum amans non ametur, non intelligens forsitã se nihil in se habere quod amore dignum sit.* Sed possumus etiam mitius respondere, dicentes Regem se habere ad ciues suos veluti sol se habet ad subiecta ædificia, quæ quidem eodem lumine pariter illustrat, sed ea illustriora videri quæ plures, ac patentiores habent fenestras. Sic Rex subiectos omnes pari studio cõplectitur, illi autem clariores esse videntur quorum ingenia per virtutem ad res gerendas magis idonea esse cernuntur. Nec tamen inficiandum est quosdam ex syderum benignitate aptiores ad gratiam ineundam esse, quod Diogenes Stoicus affirmat. Additq; astrorum ratione prædici posse, quali quisque natura, & ad quam maximè rem aptior futurus sit: idq; omnes veteres astronomi testantur, & Nigidius Figulus clarè edocuit. Præterea nostræ sydera natiuitatis inter se conueniẽtia, congruentes etiam inter se animos producunt, quod non modò Hipparchus Bithynius, & Eudoxus, & Plato, & alij plures ex eadem disciplina testantur, verùm etiam Hesiodus, Aratus, & plerique etiam alij veteres poëtæ affirmant: quos imitatus Persius, quũ ad Cornutum scriberet, ait:

Astrologiæ certitudo.

Non equidem hoc dubites, amborum fœdere certo

Con-

Consentire dies, & ab vno sydere duci:
Nescio quod certe est, quòd me tibi temperat astrum.

Sin verò hæc astronomorum ac poëtarum opinio minus placet, nonne assiduè cernimus vnum quemque mortalium, ex animi sui sententia aliquos eligere quibuscũ sedulò versetur? Certè, vt facetè ait Plautus, *etiam opilio qui alienas oues pascit, aliquam sibi peculiarem eligit, cui præter cæteras magis indulgeat.* Non erit igitur mirum, Regem ex omni hominum numero aliquot seligere, cùm quibus familiariter versetur, quibus arcana sua consilia & secretiora tutò credat. Nec id iniquo animo reliqui ciues ferre debent, cùm id sibi etiam indulgeri velint, vt sine inuidia cum suis amicis versentur.

Non esse inuidendum illis, quibus Reges ac Principes arcana sua committunt.

Tit. VII.

Atqui fortunæ eorum minimè inuidendum puto, quibus Principes arcana quędam atque altiora consilia sua committunt, tum quòd nihil difficilius est (vt inquit Chilo Lacedæmonius, qui vnus è septem Græciæ sapientibus habitus est) quàm secreta credita tacito silentio reticere: tum etiam quòd eadem plurimis commissa, aliena culpa aliquando produntur, & eum quoque suspectum reddunt qui tacuit.

Prudenter itaque egit Philippides comicus poëta. Nam cùm propter morum grauitatem, vitæque integritatem Lysimacho Regi gratissimus esset, roganti eum quandoq;, vt aliquid à se peteret ex his quæ præstare posset, respondit: *Nihil aliud ô Rex abs te peto, nisi vt nihil secretorum tuorum mihi credas.* Nouerat enim vir prudens, quanto periculo occulta Principum seruentur, & quàm multis exitio sæpe fuerint. Proinde cauendum omnino esse ducebat, ne sibi princeps arcana sua crederet: & id pro magno munere habebat. Pompeius iunior magni Pompeij filius Theodorum

Regis arcana securè victuro fugienda.

libertum suum miserabiliter peremit, veritus duntaxat ne commissa ei secreta alicui proderet.

Ille timendus erit semper, semperq; verendus,
Quem scis scire tuas omnes maculasq; notasq;:

vt ait Lucilius satyrorum nostrorum antiquissimus.

Q. Curtius de fide & taciturnitate Persarum.

Persæ (vt Q. Curtius refert) *arcana Regum mira celabant fide: Non metus, non spes elicere vocem potest, qua prodantur occulta. Vetus enim disciplina, Regum silentium vitæ periculo sanxerat. Lingua apud eos grauius castigabatur, quàm vllum aliud probrum. Nec vllam rem ægrius sustineri ab eo credunt, cui tacere graue sit, cùm linguam membrorum omnium facillimam ad lapsum natura esse voluerit.*

Hispanorum taciturnitas.

Hac secretorum taciturnitate non caruerunt veteres Hispani, quos sæpe tormentis immortuos pro silentio rerum creditarum testatur Trogus Pompeius: adeò illis fortior taciturnitatis cura, quam vitæ.

Hoc loco monendi sunt hi quorum fidei Principes secreta committunt, vt nihil magis formident quàm illa prodere: quod quidem crimen parum admodum à perfidia distat. Quicunque non reticendi secreti suspecti sunt, nullam à Principibus gratiam assequi possunt. Fidem enim ac taciturnitatem à seruis in primis domini expetunt, vt Terentianus Simo à seruo suo exigit. Licet itaque alijs virtutibus affluant qui apud Reges sunt, si sola taciturnitaté carent, inutiles sunt, & hoc vitio virtutes reliquas obscuriores reddunt, hoc poëtæ ostendunt in ea fabula quam de Tantalo scribũt, qùem sitientem in medio aquarum faciunt, & impendentia ori suo poma neutiquam attingentem. Apud inferos enim ob hoc dãnatus hac pœna perpetuo dicitur, quod credita sibi Deorum secreta vulgauerit. Iure igitur à poëta illo dicitur,

Damnauit miserum garrula lingua senem.

Neque

Neque etiam inuidendum est illis quos Reges in consilium adhibent.

TIT. VIII.

NEque etiam inuidendum illis est, quos dubijs in rebus reges consulunt. Fit enim plerumque, vt Principes secunda quęque fœlicitati suæ tribuant, aduersa autem consilijs eorum quos rebus gerendis adhibent. Tutius itaque ducendum est dicto aliorum parêre, quàm consilium afferre. Eos enim qui parent, idem exitus manet, idemque periculum, quod reliquos omnes. Qui verò suadent, proprium sibiipsis parant discrimen, & exitum à fortuna expectant. Verè seruus ille apud Plautum ait: *Plus oportere scire seruum, quàm loqui.*

Sunt etiam inuidi qui in domibus Principum semper aluntur, & subitam aliorum fœlicitatem toruis oculis intuētur, omnesque quibuscū illi paulò familiarius versantur, odio habēt: & diffidentes virtutibus suis, magno ingenio viris semper obtrectant: omnesque quib. pares virtute esse nequeunt, inuidia ac maleuolentia prosequuntur. Hi consiliorum euentus expectant: qui si fœlices extiterint, fortunam Principis laudant. Sin secus auctores sentētiæ criminantur, eosque callidos versutosque esse dicūt, & non rebus Principis, sed sibi ipsis consulere.

Multa & quidem præclara gessit Alcibiades, atque vtinam temperantior moderatiorque extitisset. Athenienses enim omnes virtute ac rerum gestarum gloria excelluisset. Sed sæpe ex virtute plus inuidiæ quam laudis contraxit, & nunc æmulis suadentibus, Athenienses ei humanam opem interdixerunt, & contumelijs, probris, execrationibusque eum affecerunt, nunc in in cœlum laudibus extulerunt, & honoribus muneribusque, præmijs, precibusque explerunt. Et qualis in eum fortuna erat, talis etiam ciuium aura ipsum prosequebatur. Sed qui ei æmulabantur, tantam ciuibus de illius calliditate opinionem persuaserant, vt omnia

ab eo minus prosperè gesta, non fortunæ, sed illius culpæ imputarent, quasi ei fortuna obsequeretur, aut quid opus facto esset præscriberet. Itaque ipse qui prudens admodum erat, quum in patriam tandem reuocatus esset, concionareturq; ad populum, leniter quidem de exilio suo conquestus est, deinde calamitates omnes quas tulerat, in aduersam fortunam iniquumque fatum suum contulit, in obtrectatores autem suos nihil locutus est, ne vulnera, quæ nondum cicatrices obduxerant, recrudescerent.

Tutiores igitur partes in principis aula habent, qui imperata facessunt, quàm illi ipsi qui imperant: hi enim vtcunque res, sese habeant, ex præcepto se egisse excusant, isti autem vix calumniam euadere possunt. Rem itaque suam modestè agere, in omni rerum statu tutissimum iucundissimumque esse statuo, dummodo citra iniuriam viuere liceat. Longè enim facilius est, ocij quàm negocij rationem reddere.

Fugiendas Principum aulas Diogenes Cynicus docuit ad Aristippum scribens: *Satius esset* (inquit) *oleribus vesci, quàm Dionysio inseruire.* Et rursus Cratero roganti vt ad se accederet, honorificè moderaturus secum imperij sui habenas, respondit: *Salem Athenis lingere malo, quàm tecum opiparis dapibus semper vesci.*

Mordacior fuit Diogenes, sed multa interim scitè ac comiter dicebat, & hoc præcipuè, cùm aiebat illos rectè sapere, qui se crebrò dicerent velle ad Regem accedere, & tamen nunquam accederent. Qua quidem sententia docet regios familiares multis periculis obnoxios esse, neque omnes fœlices existere, qui regia purpura, regioque auro rutilant.

Longè etenim melius sibi rebusque suis consuluisset Callisthenes, si ad Alexandrum nunquam accessisset, & libertate siue licētia loquēdi, inter æquales ac condiscipulos suos, nō inter Reges ac purpuratos vsus fuisset. Non enim miserandas pœnas in cauea, vt ferum aliquod animal dedisset.

Prudentius egit Lacydes Cyrenæus, qui nunciis ac literis accersitus ab Attalo Rege vt ad se accede-

cederet, quum multa magnifica ei polliceretur, & amicitiam societatemque in rebus gerendis, respondit se gratias peringentes Regi habere: se tamen ad eum neutiquam accessurum, quandoquidem philosophi, vt picturæ & imagines, eminus non comminus videndi essent.

Hæc non eo consilio dico, vt doctos atque eruditos viros à Principum consuetudine atque amicitia absterrere velim, sed vt ostendam, inuidos assentatores, adulatoresque in Regum Principumque aula esse cauendos: & vt ciues quoque omnes moneam, ne eis inuideant qui apud Reges agunt quod illis gratiores sint, sed illos potius honore afficiant, ac beneuolentia prosequantur: nec subitam illorum fœlicitatem toruis oculis inspiciant, vt plerique consueuerunt, sed virtute atque obsequio nitantur, vt parem Principis indulgentiam ac gratiam assequi mereantur.

Nec priuandi sunt optione qui imperant, ne eos inter multos eligant, quos velint alijs præficere, & quibus beneficia atque immunitates conferant, quũ vnicuique patrifamilias liceat quemcunque velit in familiam suam accipere, & donis muneribusque afficere: & præsertim quum Regum consilia potiora sint, nec diuino nutu carent: & quæ ex illis admirationem aliquam præ se ferre videntur, occulta certè aliqua ratione promantur.

Alexander quum regnum Sidoniæ inuasisset, statum rerum perturbatum offendit. Erat enim inter nobiliores potentioresque magna super regni successione altercatio. Obierat siquidem Rex, nullo regiæ prolis superstite, neque ipse decedens quempiam instituerat. Proinde omnes Alexandrum orabant, vt optimum aliquem sibi præficeret Regem, qui iustitia & æquitate omnes regeret, & intestinæ seditioni finem præscriberet. Annuit se id facturum Alexander, si prius diligenter indagasset quis diademate inter eos dignissimus esset. Occurrunt ei quidam nobilitate se præferentes, alij dignitate, alij peritia rei militaris, alij consilio ac virtute, alij opibus & poten-

Sidonij ab Alexandro Regem expetũt.

potentia. Quibus omnibus diligenter inſpectis, Abactionum quendam Sidoniæ Regem deſignat. Erat autem Abactonius vir grauis, & integer, ſtudijs bonarum artium eruditus, omni virtute præcellens, ætate maturus & formæ dignitate conſpicuus, ſed adeò inops, vt operam ſuam ſedulo oblocare conſueſſet ad aquam ex puteis hauriendam, hortoſque irrigandos, vt vitam miſerè exigeret. Hic vt primùm Rex conſtitutus eſt, tanta virtute, tantaque animi excellentia emicuit, vt omnes liquidò intellexerint ſub palliolo ſordido ſapientiam ineſſe poſſe, & Regum conſilia à ſummo Deo manare. Nam magna cum iuſtitia atque æquitate diutius regnauit: & ſedatis diſcordijs, ciuium beneuolentiam adeò contraxit, vt viuus admirationi extiterit, & poſt obitum filios ac nepotes longa ſerie reliquerit regni ſui ſucceſſores. Ferunt deinde interrogatum Alexandrum à familiari quodam ſuo, cur olitorem hunc inopem, & ſine vlla maiorum commendatione ſpretis tot opulentiſſimis ac nobiliſſimis viris Regem conſtituiſſet, reſpondiſſe: *Nec generis aut potentiæ id, non dantis munus eſſe arbitraretur.*

Alexandri reſponſum.

Reges, ac magnos viros ſyderibus adiuuari.

TIT. IX.

HIPPARCHVS, quem propter magnam rerum cœleſtium peritiam veteres diuinorum conſiliorum compotem eſſe putauerunt, ſyderum cognationem quandam cum Regibus & magnis optimiſque viris putabat, & animum eorum in nouas ſtellas poſt emerita humanæ vitæ ſtipendia conuerti arbitrabatur. Huius tamen ſententiæ primi adſtipulatores, vetuſtiſſimi poëtæ extiterunt, qui maximorum virorum nomina poſt eorum obitum quibuſdam ſyderibus dabant, vt qui putarent illos in aſtra, aut ſtellas tranſlatos eſſe, & cum numinibus æuo ſempiterno frui: & ſic cœlum omne Regibus illis referſerunt, quos iuſtè imperaſſe arbitrati ſunt, &

optimè

optimè de hominibus meruisse: quorum primos Cretenses fuisse aiunt: Cœlum, Saturnum, Iouem, & alios, quibus cœli mundique imperium fabulose tradunt. Hoc Diodorus Argyræus testatur, quum ait: *Iouem post obitum in Deum translatum dicunt, quia quum regnaret, omne studium in puniendis sontibus, bonisq; remunerandis impendit, populorum quoque vtilitati semper consuluit. Proinde eum Iouem appellauerunt, quòd benè viuendi hominibus causam præbuisset.*

Hanc opinionem secutus est populus Romanus Augusto celebrante Veneri genitrici ludos. Nam quũ stella crinita apparuisset, spectatores omnes clamauerunt, animam C. Cæsaris à numinibus in cœlum suscipi. Scribunt enim perempto Cæsare circa solem circulum rubri coloris cum totius penè anni pallore continuo apparuisse.

Magnas Regum ac Principum res sepe numinibus ac cœlo teste præsagiri certum est. Trallibus in templo victoriæ subito enatam palmam sub Cæsaris statua ante Pharsalicam pugnam, multi scriptores testantur, quæ quidem futuræ victoriæ manifestum indicium dedit.

Sic etiam Octauio primùm post Cæsaris mortem Romam intrante vt hæreditatem adiret, stella cum sole tota die visa indicauit illum fœlicissimum Imperatorem fore.

Nonnunquam etiam maxima bella syderibus portenduntur, vel horrendo aliquo cœli signo, vt quum Philippus Macedo Græciam inuasit cœlum sanguinea specie horrendum apparuit, quo nihil mortalibus terribilius vnquam visum fuit.

Terrificum quoque sydus emicuit antequam Pompeius & Cæsar in Pharsalicam aciem concurrerent. Alijs etiam modis Reges atque Imperatores à numinibus sæpe monentur. Cyro antiquiori inter quietem visus est sol ante pedes esse: verùm ipse ter frustra conatus est manibus appetere: deinde quum se conuerteret, sol elapsus abijt. Hoc somnium quum ad Magos relatum esset, responderunt, triginta annos Cyrum regnaturum, sicque per

triplicem appetitionem portendi, quod ita contigit. Nam ad ſeptuaginta annos peruenit, quum quadraginta natus regnare cepiſſet.

Deiotarus Rex propoſitum quoddam ac conſtitutum iter ingreſſus, redijt admonitus aduerſo aquilæ volatu, & conclaue illud, vbi manſurus erat, proxima nocte corruit.

Etruſci aruſpices conſulti an prælium in Perſas incundum eſſet, reſponderunt ex Tarquinianis libris in titulo de rebus diuinis relatum eſſe, quòd face in cœlo viſa committi prelium vel ſimile quicquã non oporteret. Sed cùm eis minus fides adhibetur, infœliciter pugnatum eſt, & Imperator Iulianus lethali vulnere transfixus perijt, vt Ammianus Marcellinus ſcribit.

Cicero Cælium ſcripſiſſe ait Hannibalem cùm columnam auream, quæ eſſet in fano Iunonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque vtrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebrauiſſe: cumque ſolidam inueniſſet, ſtatuiſſetque tollere, ei ſecundum quietem viſam Iunonem prædicere, ne id faceret, minarique ſi id feciſſet, ſe curaturam vt eum quoque oculum quo bene videret, amitteret, idque ab homine acuto non eſſe neglectum. Itaque ex eo auro quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam, & eam in ſomno columnæ collocaſſe.

Imperium Octauij nonne ex inſomnio prædictum eſt. Comitabatur Cicero Cæſarem in capitolium proficiſcentem, & priſtinæ noctis ſomnium comitibus fortè narrabat, puerum facie liberali demiſſum cœlo aurea catena, ad fores Capitolij conſtitiſſe, eique Iouem flagellum tradidiſſe: deinde repentè viſo Octauio, quem ignotum adhuc pleriſque auunculus Cæſar ad ſacrificium acciuerat, affirmauit ipſum eſſe cuius imago ei inter quietem obſeruata fuerat. Hæc viſio poſt Cæſaris obitum recitata à Cicerone Senatui populoque Romano, effecit vt Octauius ante tempus conſul deſignaretur. Sed quum cerneret deinde

Cicero

Cicero Octauij mentem à Republica alienam, imperioque intentam, & proinde Antonio adhæsisse, exclamauit in Senatu, Rempublicam à se delusam, qui illum ex insomnio Iunonium puerum dixerat, & ad Octauium scripsit cum magna loquendi libertate elegantem epistolam, cuius initium est: *Si per tuas legiones mihi licitum fuisset venire in Senatum.*

Nunc verò ad propositam rationem redeo, atque assero Hipparchum non imprudenter putauisse syderum cognationem quãdam cũ Regibus ac magnis viris esse, & Rom. Senatum optimè egisse, qui bene de hominum genere Imperatores meritos post emerita vitæ stipendia diuos appellasset, vt qui arbitraretur locum relictum eis in cœlo esse, vt cum diuis æuo sempiterno fruerentur.

Regna quoque, & imperia sæpe à numinibus prædicuntur, & futuri Reges, atque Imperatores ab ipsis incunabulis, à maximis plerumque periculis saluantur. Cyrum legimus vt primùm in lucem editus est, alitibus ferisque fuisse expositum, & tamen diuino nutu seruatum, & à fœta cane vberibus educatum: Sicut conditores vrbis Romæ à Lupa, & Abidus à Ceruа.

Sæpe etiam futuri Principum mores diuinitus portenduntur. Phalaridis tyranni mater quum in ventre eum gestaret, visa est secundum quietem videre Mercurium patera, quam dextera teneret, sanguinem fundere, qui statim feruesceret, adeo, vt tota domus sanguine redundaret, quod quidem somnium diram Phalaridis immanitatem ostendit.

Agrippinæ Neronis matri consulenti imperaturus ne esset filius, responderunt Chaldæi, fore vt imperaret, sed matrem occideret, quibus illa: *Occidat,* inquit, *dum imperet.* *Agrippinæ vox.*

Scriptum est etiam in veteribus Romanorum historijs, Tarquinio prisco regnante, masculini sexus genitale ex igne emicuisse subito: & quum illic sederet Ocrisia vna ex ancillis Tanaquilis reginæ forma conspicua, se tactam exclamans, repente grauida apparuit. Ita Seruius Tullius natus est, qui regno dein-

de ſucceſſit. Sed quum in cunis cubaret, confeſtim ei caput exarſit, quo viſo Tanaquil, quæ futurorum præſcia habebatur, exclamauit puerum eſſe alendũ, vt qui ex eiuſmodi oſtentis magnus admodum futurus portenderetur. Creditumque illum Laris familiaris filium eſſe. Proinde compitalia, & ludi Laribus primùm inſtituti ſunt.

Præſcij etiam Reges & Imperatores diuinitus nonnunquam fiunt, quo loci quóve letho perituri ſunt. A Chaldæis Alexander monitus eſt imminere ei fatum, ſi ad Babylonem accederet. Et Cæſari Spurina vates prædixit, idus Martias ei fatales eſſe. Et quum iam aduentaſſent, Cæſar per iocum ad illum ait: *Ecquid ſcis idus Martias iam veniſſe?* tum ille: *Ecquid ſcis illas nondum præteriiſſe?*

Iulianum quoque Cæſarem Hetruſci vates monuerunt, vt Phrygiæ locum caueret, ſi ſibi, ſuiſque cruentam mortem euitare vellet. Fato quiſque ſuo functus eſt, quum minus peritorum monitis fidem habuerit.

Concludendum profectò erit, regios ortus atque obitus, & regia conſilia, regiaſque electiones Deum ſemper præſidem habere. Parebunt idcirco Regi ciues omnes, quaſi diuino numini, & eos quos elegerit, honore & amore proſequentur: vt per illos etiã, ſi quando vſus ſit, maiorem apud Regem gratiam inire valeant.

Ciues de virtute certare debent, & nobiliores ne ab obſcurioribus virtute vincantur.

TIT. X.

CErtabunt inter ſe ciues de virtute: qui clariores erunt genere, omni ſtudio nitentur vt præcellentiores euadant, ne ab obſcurioribus ſuperentur. Qui enim nullis maiorum meritis commendantur, propria virtute niti debent vt nobiliores illos præuertant. Nam quanto humiliores ſunt genere, tanto maiore virtutis ſplendore illuſtrentur oportet. Nec pulchrum eſt ciues inter

inter se de diuitijs pecuniaq́; certare. Quod quidem docuit Aristides, qui cognomento iustus appellatus est. Nam Callias vir prædiues ac fortunatus, per opulentiam non per virtutem priores in Republica partes sibi deposcebat, & Aristidem quem præ inopia contemnebat, quasi in certamen prouocabat. Cui ille responsum afferebat, se longè magis inopia gloriari æquum esse ducere, quàm Calliam maximis illis diuitijs: quum inueniantur complures, qui diuitijs in deterrimos vsus abutantur, pauciores autem qui in optimos conferant: ipse autem eiusmodi vir sit, qui paupertatem æquo animo ferat. Quocirca non sibi paupertatem probro obijciendam esse, quæ nisi his quibus inuitis obuenit, indecora esse non potest, aut his qui rem suam turpiter prodegerunt. Atqui ex his rebus quæ magnum virum Aristidem mihi fuisse indicant, hæc vel sola esse videtur, quòd quum diutius Princeps Reipublicæ extitisset, & tot præclaras res domi militiæq́; gessisset, post eius obitū adeò inops inuentus fuerit, vt propria impensa efferri nequiuerit, & duæ eius filiæ, quæ ei superstites extiterant, publica etiam impensa nuptui traditæ sint.

Hoc idem Epaminundæ Thebano vsu venit, qui quum patriam bellica gloria illustrasset, quæ ante eum non victorijs, sed cladibus insignis erat, adeò pecuniarum contemptor fuit, vt sumptus etiam funeris ei defuerit, nisi publica pecunia suppeditaretur.

Agrippa quoque vir tanti nominis ac dignitatis apud Romanos, quum decessisset, præ inopia publica etiam impensa elatus est.

Et Mummius qui Achaiam vicit, & Corinthum euertit, omnemq́; Italiam signis ac tabulis impleuit, in tanta inopia decessit, vt facta rerum omnium auctione, integram filiæ dotem non reliquerit.

Paupertas per seipsam nihil turpitudinis habet, nisi per vecordiam, ignauiam, inertiam, desidiam, intemperantiam luxuriámve contracta fuerit, tunc enim probro ac turpitudini est obnoxia. Eleganter Plautus ait;

Piaculum est nos misereri hominum rem suam malè gerentium. In maximis autem viris, & in his qui solertes atque industrij sunt, quique in Republica, vel apud Reges, Principésve in rebus arduis cum gloria ac laude versantur paupertas testimoniũ virtutis, & animi magnitudinis afferre videtur. Quicunque enim magnis functionibus intentus, virtuti laudíque indulget, quæ honesta sunt quærit, non autem quæ vtilia. Proinde nunquam animum in res humiles atque infimas deflectit, nec alicuius rei se vnquam indigere putat, quum non modò sibi, sed multis alijs, consilio, auxilioque semper adsit. Non igitur admirandum est, Aristidem, Epaminundam, Agrippam, Mummiũ, Fabium Maximum, Lysandrum Lacedæmonium, & plerosque alios illustres in obitu fuisse inopes, quum in eorum vita respublicas locupletauerint, regna atque imperia auxerint, populos tutati fuerint, & compluribus diuitias erogauerint, & ipsi quoque cum gloria ac dignitate semper vixerint.

Ciues solertes & industrij esse debent.

TIT. XI.

HAec de paupertate non eo consilio dixi, vt velim ciues ab industria atque honestis artibus abducere: sed eos monendos hortandosque esse duco, vt bonis artibus insudent, quibus se familiamque suam modestè alere possint, & in temporum difficultate Principi ac Reipublicæ adesse.

Videndum tamen est, ne iniustum studium quærendæ pecuniæ ciues decipiat, ex quo non diuitias, sed odia plerumque assequuntur. Fœnora, vsuræ, versuræ, & inhonestæ omnes conditiones pactionesque execrandæ sunt, & pœnis supplicijsque coërcendæ. Neque enim permittendum est, vt paucorum immensa vorago multorum patrimonia absorbeat. Conspiratio sæpenumero inopum, & rerum exhaustarum necessitas, causas innouandarum rerum præbuit:

buit:vt Romæ priscis illis temporibus, quibus plebs præssa ære alieno, & fœneratorum improbitate exagitata, nomina militiæ dare, & imperata exequi detrectans, in Ianiculum secessit, & inde à Q. Hortensio Prisco dictatore magnis pollicitationibus deducta est. Nec vera mihi videtur Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat, nullos hominum minus metuendos esse, quàm qui de solo victu cogitarent. Verius Lycurgus, qui pauperem, & sine laribus longè magis in Republica timendum esse iudicabat, quàm diuitem & insolentem. Et Silius poëta ait:

Est deforme malum, & sceleri procliuis egestas.

Dura quidem consilia eorum sunt, qui pro quærendo pane consultant. Cato senior in maxima annonæ caritate blandam præter naturam suam orationẽ ad populum habuit, cuius initium fuit: *Difficile est, Quirites, ad carentem auribus ventrem verba facere.*

Formidandam inopum ac famelicorum multitudinem in commeatuum difficultate, multi Imperatorum senserunt, & in primis Octauius qui in maxima frumenti caritate, quum populus Romanus inedia premeretur, infestante Sexto Pompeio Magni Pompeij filio vniuersum mare, & plebis tumultus vndique surgeret, occurrit compluribus rixantibus, paucis satellitibus stipatus, & rationem querelæ a multitudine exposcebat. Turpiter primo irrisus omnibus contemptui fuit. Deinde quum minabundis verbis plebem compellare pergeret, iactis in eum telis repulsus est, nonnullis etiam ex commilitonibus cæsis. Cui Antonius cum multis militibus subuenit, & ab imminenti periculo liberauit, eumque intra domestica penetralia trepidum redegit: neque ante plebi reconciliatus est Octauius, quàm pulso ex Sicilia Sexto Pompeio, tanta frumenti copia exuperauerit, vt nullum murmur super inopia oriretur.

Appius quoque Clodius quum imperaret, & propter sterilitates arctior annona esset, in medio foro à turba detentus est, & conuitijs clamoribusq; infestatus fragminibusq; etiã panis appetitus, adeò vt paulatim non nisi per posticum euadere potuerit. Scitè

Lucanus poëta: *Nescit plebs ieiuna timere.* Nec minus periculum est in re militari, quàm intra muros. Milites Iuliani Cæsaris consumptis frugibus extremam famem timentes, illum probris incessabant. Græculū, ac fallacem vocantes, & specie sapientiæ stolidum, à quibus quidem in eum insultātibus vix euadere potuit. Extrema quidem fames nonnulla horribilia, & dictu aspectuque fœda mortalibus suadet, quæ vix credi possunt.

Cæsar in commentarijs suis scribit Gallos Cimbrorum, Theutonumque bello obsessos, fame atque inopia rerum omnium adeò ad extrema compulsos fuisse, vt corporibus eorum qui per ætatem ad bellum inutiles videbantur, vitam tolerauerint, ne se hostibus traderent: idcirco malesuada fames ex veteri sententia dici potest. Præclarè Silius, *Rabidi ieiunia ventris Insolitis adigit vesci.* Sed ad institutum redeo. Quærant opes ciues ex honesto lucro, & neminem circumueniant, aut dolo capiant, neq; iniuria aut vi aliqua afficiant.

Vtile erit si ciues cognoscant Regem omnia scire velle. TIT. XII.

Optimum quidem erit, si omnes ciues intelligent se neutiquam Regem posse celare, vt qui solers & industrius sit & rebus omnibus, vel per se vel per alios adsit. Destinet itaque aliquando Rex homines quosdam, vel humilitate ipsa cauendos, ad colligendos hominum rumores, & populi querelas, qui ei deinde referant quæ audiant quæque videant, vt facilius rebus omnibus agnita veritate consulere possit. Deterrimæ sunt ciuium actiones, quas ij occultas Regi esse student. Nam ea omnia quæ rectè agunt, ad illum perferri cupiunt, tanquam ad spectatorem ac iudicem clarissimarum actionum. Atqui nunquam tutè agere possunt, qui crimina ac scelera occultant: sed qui ab illis omnino abstinent, pœnas euadunt. Semper enim terretur, qui testem ac iudicem formidat. Nihil profectò diutius homines latere potest. Optimè poëtæ veri-

veritatem temporis & memoriæ filiam esse fabulantur, vt ostendant verum esse quod sacerdotes Aegyptij crebris sermonibus vsurpabant: Alius de alio iudicat dies, supremus autem de omnibus.

Inter præclaras Principis virtutes hæc præcipua habetur, vt multa à diuersis etiam hominibus scire velit, ne si paucis auscultet, ex illorum arbitrio rem gerere videatur.

Probro obijciebatur apud Romanos illud: *At tu ex commentario magistratum geris.* Quod quidem in eos dicebatur, qui non proprio iudicio, sed alieno præscripto imperabant. Talis fuit Vitellius Cæsar, qui obliuiscebatur se Imperatorem esse, nisi ab alijs moneretur. Talis fuit & Iouinianus Cæsar, q. cibo, vino, somno, Venerique indulgens, nihil aliud ex imperatoria dignitate curabat. *Iouinianus Cæsar.*

Qua ex re nocte quadam exanimatus inuentus est ex colluuione ciborum ac crapula, vt omnes penè opinati sunt, quum nullum violentiæ aut morbi vestigium extaret.

Velit igitur omnia intelligere optimus Princeps, ne à paucis illis qui cariores sibi sunt decipiatur, sed in ignoscendo deinde sit clementior. Vera est enim sententia illa Domitij Aphri, qui ait: *Princeps qui omnia vult scire, necesse habet multa ignoscere.* *Domitij Afri sententia.*

Magna atque assidua diligentia in audiendo fuit M. Antoninus cognomento Pius: ad eum siquidem aditus omnibus patebat. Non fortuna, non inopia, non deformitas aut ætas quempiam excludebat. Et comitijs frequenter indefessè ad noctem vsque semper aderat, nec antè è curia discedebat, quàm Senatus dimitteretur, dixissetque consul. Nihil amplius vos moramur, patres conscripti. Is tamen indulgentissimus mitissimusque semper extitit.

Ciues, diuersos Principum mores ferant oportet.

TIT. XIII.

Ferant etiam oportet ciues Principum diuersas naturas, variosque mores. Nemo enim omnium mortalium in omni æuo vnquam inuentus est, cui omnia suppetant, quæ ad omnes vitæ actus pertineat, quippe semper agat quod iustum rectumque sit. Bene itaque dicebant veteres neminem esse, qui omnibus horis perfectè ac pleno pectore saperet. Cæsar ambitionis incessitur, sicut Alexander temulentiæ, Pyrrhus subiti consilij, Hannibal ambiguæ fidei, Fabius lenti certaminis, Marcellus affectatæ pugnæ. Et sic quisque magnorum Principum aliquid in se habuit, quod mutari in melius potuit. Sed pro multis commodis parua aliqua incommoda æquo animo ferenda sunt, quando non omnia possumus omnes, vt pastor ille apud Maronem ait.

Mylasa vrbs Cariæ, de qua Plin. cap. 29. lib. 5. Ex Strabone lib. 14.

Mylasa vrbs quondam fuit opulentissima, duobus Iouis templis illustrata, & optimis Reipublicæ institutis nobilitata, in ea eodem tempore duo oratores principatum tenebāt, Euthydamus, & Hybreas. Euthydamus perutilis erat Reipublicæ, sed violentus admodum, ac difficilis toleratu, ad quē Hybreas dicere solebat: Euthydame, malum es ciuitati necessarium. Nam tecum molestè viuimus & sine te viuere non possumus. Idē in morosiorē Principem ciues oēs dicere possunt, & difficiliora quædam tolerare debent, ne necessaria quęque amittant. Macedones Philippi, Alexandrique morte lætati sunt, vt qui maiestatem splendoremque duorum Regum, à quibus aucti atque illustrati fuerant, non cognoscerent. Postquam verò varios fortunæ casus pertulerunt, & truculentos crudelesque tyrannos passi sunt, illos ipsos, quos paulò antè oderant, desiderabant, & eorum virtutes, animi magnitudinem, ac rerum gestarum gloriam animo metiebantur. Tum quos ab inferis reuocare non poterant, non solùm humanis honoribus honestabant, verùm

templo

templo, ara, ac diuinis sacrificijs venerabantur.

Athenienses quoque, qui diutius illorum ambitionem odio habuerant, & qui eos hostes atque infensos tulerant, eisque victi succubuerant, eorum quoque desiderio non modo afficiebantur, sed vehementer etiam flagrabant, & præcipuè quum Antigoni sæuo indignoque seruitio vexarentur. Meminerant quidem quàm facilè potuissent illorum hostilem iram placidiorem mitioremque reddere, vt qui excelsioris animi ac spiritus essent, & inuicti ac generosi Reges.

At verò Antigonus crudelis, impius, sæuus, inexorabilis, aspectu fœdo, facieque deformi, & cum altero oculo captus esset, longè deformior videbatur, victu quoque atque vestitu nihil inter alios excellebat, adeò vt non Rex sed vix satis idoneus Regis satelles esse videretur. Attamen fossorem quendam Phrygem fuisse legimus, qui audita Antigoni morte, in agello suo multò altius solito fodere incępit, tum altitudinem scrobis vicinum eius quempiã admiratum, rogasse eum, ecquid quæreret: tunc illum respondisse, Antigonum se quærere, non tamen quòd bonus fuisset Rex, sed quòd in omni vita sua deteriores semper prioribus Principes succedere meminisset. *Antigonus.*

Noscant proinde ciues, Reges suos dum viuunt, & illorum virtutes admirentur, ne post obitum eos desiderent, quos viuos laude ac gloria fraudauerint. Vera est enim vetus sententia, qua dicitur: *Plerique hominum hoc ingenio præditi sunt vt non antè bona sua dignoscant, quàm eadem protinus amiserint.* Hoc populo Rom. cernimus quondam contigisse, qui fractus paucorum auctoritate, Tiberium & Caium Gracchos bene de se meritos malè defendit, verùm deinde cæsos ac trucidatos adeò desiderauit, vt deiectas illorum imagines restituerit, nouasque erexerit, & in his locis in quibus cæsi fuerant, sacella duo ædificauerit, in quibus quotidie sacrificia fierent, conueniretq; procumbens multitudo, vt in aliorum Deorum templis moris erat: & sic capita illa, quæ non puduit Opimium

consulem pari repenso auro licitari, diutius desiderata sunt, & inter numina venerata.

Actiones Principum ab omnibus iudicantur.
TIT. XIV.

CONditionem Principis, hi qui parent vel in hoc antecellere videntur, quòd eis longè facilius est vnius viri sententiæ obsequi, quàm tam multis tamque diuersis voluntatibus inseruire, vt Princeps ipse compellitur, cuius actiones in medio positę omniũ iudicia subire coguntur. Neque eis satis est paucorum approbationem habere, nisi assensum vulgi etiam consequatur. Ea enim imperia tuta ac diuturna sunt, quæ totius populi auram colligunt. Nihil tamen instabilius populo est, quem poëtæ fluctuanti ponto similem faciunt, qui compescendus est, & veluti exultans equus firmissimis habenis regendus. Nec permittendum est, vt quisque agat quod velit, sed quod iustum æquumque sit, vt si vlterius quippiam cupiat, id assequi nequeat. Licentia quidem agendi quod quisque velit, ingenitæ hominibus cupiditati habenas laxat, & prauitati calcaria subdit, nec expectandum est, vt audacia longius serpat, sed vt primùm exoritur, sedanda atque opprimenda erit.

Nemo ab initio magno aliquo facinore statum rerum perturbare audet, sed leuissima quædam tentat, quæ vbi successerint; quasi remota custodia grauissima quædam magna cum audacia aggreditur, & quasi rapidissimum flumen disiectis obicibus omnia sternit.

Demosthenes Atheniensis summus ille orator quũ in exilium proficisceretur, arcem Athenarum suspexit, & altiore voce dixisse fertur: O *Pallas vrbium custos, cur tribus truculentissimis belluis delectaris, noctua, dracone, & populo?* Quibus verbis populi leuitatem præcipuè accusare videbatur. Sed per hæc tria signa, quæ

Deæ tribuuntur; qualis Princeps esse debeat, declaratur, vt vigil, prudensq; sit & populum fautorem habeat. Noctua quidem (vt cernimus) vigilantissima est, & noctu semper excubat. Draco autem peracri acie oculorũ omnia circunspicit, vigilatorq;, quod etiam eius nomen indicat, δέρκειν enim est cernere, & acutè intueri. Idcirco à doctissima vetustate ædiũ sacrarũ, adytorũ, templorum, thesaurorumq; custodia draconi assignatur. Sed noctuæ Athenis plurimę sunt, adeò vt in vetus prouerbium, γλαῦκα εἰς ἀθήνας κομίζεις, transiuerit, hoc est noctuam Athenas portas: quo prouerbio Cic. in epist. vtitur, quum dicere vult, *rem quam habes, tibi afferto.*

Noctuam Athenas portas, ad Q. fratrem lib. 2. in fi.

Ciues vt bene conciliati sint Principibus, studere debent. TIT. XV.

STudeant præterea ciues, vt optimè semper Principi suo conciliati sint: hoc etsi per virtutem præcipuè comparetur, tamen per bonas artes maximè adiuuatur. Studia disciplinarum cũ vitæ honestate coniuncta, homines præter cætera omnia Regibus Principibúsve commendant. Eiusmodi enim viri non modò sibiipsis honori atque vtilitati sunt, sed etiam ciuib. suis & vniuerso hominum generi. Alexander potitus illa victoria, non solùm vrbi ac ciuibus pepercit, verumetiam eis maxima beneuolentia indulsit, ductus honoris obseruantia, cuius studiosissimus semper extitit. Lætabatur siquidem loca quædam oculis cernere & propria eorum nomina ab indigenis audire, quorum diuinus ille poëta Homerus meminerat. Nicias verò & Demosthenes Atheniensium Imperatores bellum Syracusanis terra marique inferebant: his Lacedæmonij Gylippo exercitui imperante, auxilio aderant, & diu quidem vario marte pugnatum fuerat, tandem verò Atheniẽsium exercitus succubuit, & adeò profligatus extitit, vt ambo Imperatores caperentur, militumque pars maxima trucidaretur, donec Nicias ad genua Gylippi prouo-

prouolutus, lachrymis ac precibus impetrauit, vt reliqui occidioni subtracti miserā seruitutem agerent. Pessimè enim Athenienses à Syracusanis habebantur. Nam alij per lapidicinas distributi sunt, quorum pars magna morbo aut inopia victus perit: alij ad colēdos agros ducti, alij inusta caracteris nota in frōte venundati. Insolenter admodum hac victoria vsi sunt Syracusani, vt qui neutiquam dignoscerent longè præstantius esse moderatè victoria vti, quàm vincere. Euaserunt tamen nonnulli, qui studijs literarum dediti, Euripidis tragici amici auditorésve fuerant. Magno enim in honore erant apud Siculos illius poëtæ versus, adeò vt precium subitæ libertatis proponerent captiuis illis, qui ex eis aliquid recitarent. Domini itaque seruos illos libertate donabant, à quibus aliquid ex Euripide didicissent. Qui deinde Athenas quū redijssent, gratias Euripidi (qui tunc viuebat) quam maximas agebant, quòd per illius tragœdias salui ac liberi euasissent, & reduces in patriam redijssent. Porrò exercitatio rei militaris, in his qui animi virtute, & corporis robore præstant, secundum disciplinas gratissima Principibus semper esse solet. Vera enim est Galbæ Cæsaris sententia, qui dicere solebat, optimum esse milites deligere, non autem emere. Tunc autem Principes militem emunt, quum ex ciuibus suis non habent quem describant, & exercitum conducere coguntur. Mercenarij militis fides ex fortuna pendet, qua inclinante ad hostes, plerumque etiam ipsi spem atque animum eò inclinant.

Classe Carthaginensium apud Aegates insulas à C. Luctatio Catulo Romanorum consule superata, statuerunt Carthaginenses pacem cum populo Romano inire, remque Hamilcaris, qui cognomento Barcha dicebatur, imperio permiserunt, qui tandem multis sermonibus vltro citroque habitis, pacis cōditiones à Catulo consule accepit. Qua quidem conciliata milites qui contra Romanos militauerant, ad numerum circiter viginti millium nouandarum rerum studio à Carthaginensibus desciuerunt,

&con-

& constitutis inter se ducibus, Vticam, Hipponem, &pleraque alia oppida ad defectionem compulerũt, vrbemque ipsam obsederunt. Quibus malis Pœni perterriti auxilium à Romanis paulo antè hostibus impetrarunt. Huic bello Hamilcarem Imperatorem præfecerunt, cuius tanta virtus illuxit, vt hostes à mœnibus repulerit, oppida, quæ defecerant, restituerit, & mercenarios milites eò compulerit, vt loco tum angustijs clausi, plures ex eis fame quàm ferro perierint. Qua ex re tantum laudis assecutus est Hamilcar, vt omnium sententia patriæ saluator diceretur. Quo nunc exemplo facile est intelligere, quãto tutior præstantiorque sit propria ciuium nostrorum manus, quàm externa militia. Proinde gratum Principibus esse debet, ex his quibus imperant, militiam scribere, & eosdem in tenera ætate diligere, vt domestico præsidio regni fines tueri possint, exemplo Magni Alexandri, qui triginta puerorum millia non sub lanistis aut mangonibus, sed sub veteranis ac Reipublicæ magistris futuræ militiæ erudiendos tradiderat.

Honestam deinde mercaturam exercent sine fœnore ac vsura & sine mendacio ac vanitate ex qua se familiamque suam optimè alunt, multis prosunt, & in difficultatibus temporum Reipublicæ adsunt, grati etiam Principibus sunt, & post doctos viros, reique militaris ordinem, in quibus maior nobilitas est, tertium locum tenent. Sic artifices omnes, qui vel ciuitatem ornant, vel rebus necessarijs adiuuãt, chari etiam habendi sunt. Tyrum Phœnicum vrbem artes plurimum extulerunt. Ea purpuram optimã habuit, & quæcunque ad vestes inficiendas attinent. Sidon autem eiusdem regionis vrbs maxima ac vetustissima, artibus compluribus fuit nobilitata, vt Homerus testatur. Memphis autem Aegyptia tenuitate telarum alijs omnibus præstitit. Borsippa Babylonica vrbs Apollini & Dianæ consecrata maximum lini vsum habuit præter alias omnes finitimas vrbes. Qui verò Veneris libidinumque ministeria præbent, hi omnino exagitentur. Tiberius Cæsar vel in hoc sal-

Mercatores. *Artifices.* *Tyrus vrbs Phœnicia.* *Sidon.* *Memphis.* *Borsippa.*

tem laudem meruit, quòd popinas ganeasque inhibuit, vt ne etiã opera pistoria proponi venalia sineret. Sic à Nerone interdictum quoque est, ne quid in popinis cocti præter legumina & olera væniret.

Agricola. Agricolas quidem, quorum ars vltra reliquas omnes necessaria est (alit enim ciuitatem vniuersam) magna beneuolentia Principes complectantur oportet: & ex illis quum militiæ delectus habebitur, describant. Sunt enim robustiores corpore, & facilius labores bellicos tolerant, quàm ciuilis iuuentus, quę in vrbanis vmbraculis delitescens, delicijs plurimum *C. Marius.* profluit. Testis sit C. Marius homo rusticanus, qui durus ac pugnacissimus fuit, & omnium Romanorum Imperatorum ad octogesimum vsque annum militarium laborum patientissimus. Rusticus etiam in Hispania fuit Viriatus, & primò quidem pastor, deinde venator: & quum latrocinijs regionem omnem infestaret, magnam latronum (qui vndique ad eum concurrebant) manum cõtraxit, qua paruo tempore Lusitaniam omnem inuasit. Mox contra Romanos vario marte quatuordecim annos bellum gessit, nec vnquã collatis signis deleri potuit. Postremò autem consilio L. Scipionis subornatis quibusdam proditoribus *Ventidius Bassus.* perijt. Ventidius quoque Bassius primò quidem mulio fuit, mox autem ad tantam fortitudinis laudem peruenit, vt Imperator ab exercitu appellaretur. Ac deinde consul factus de Parthis triumphauit, cæso Pacoro Rege cum omni eius exercitu. Hunc Ventidium adolescentem cum alijs captiuis in triumpho Aesculano ante currum duxit Pompeius Strabo Ma*Pompeius Strabo.*gni Pompeij pater: & deinceps tam præclarus euasit in re militari, vt amissa signa consularia, quæ Parthi Crasso ademerant, magna victoria recuperauerit, Romamque triumphans aduexerit. Nec vllo bello Parthi vnquam maiorem plagam acceperunt: vincique potuissent, si Ventidio prorogatum imperium extitisset. Sed æmulorum in nouum hominem inuidia, plus Reipublicæ obesse potuit, quàm optimi Imperatoris virtus prodesse. Redeat nunc sermo vnde fluxit. Subiectos quidem omnes paterna quadam

in-

indulgentia Reges complectuntur, sed eos magis diligunt, qui Reipubl. vtiliores sunt, illos autem odio habent, quos præ ignauia ac desidia inertes cernunt, nec sibiipsis, nec alijs ciuibus vtiles. Optima habenda est Aegyptia lex, quam Amasis tulit, vt Herodotus testatur, qua quisque singulis annis apud prouinciæ præsides nomina sua profitebatur, & qua arte viueret, edocebat: vt inertia pariter & incuria coërcerentur grauibus pœnis, industria autem laudis præmiū acciperet. Similiter Athenienses ignauos ac desides ciues veluti facinorosos puniebant. Proinde Areopagitæ quo quisque quæstu viueret, inquirebant, vt inutiles ciues extruderent.

Hebetis profectò ingenij est, & rudissimi cordis, atque hominis nec reddendæ nec accipiendæ rationis capacis, nullam ediscere artem, ex qua necessarium victum percipere possit, & putare se natum ad nihil agendum, & ad desidendum semper inter oscitantes atque ociosos. De huiusmodi hominibus id dicere possumus quod de sue dicebat M. Cato, naturam ei pecori animam pro sale dedisse, ne putresceret. Hic optimis Principibus gratus neutiquam esset. At posset fortasse Syrorum regibus placere, qui vt Dion refert, cum eunuchis & pellicibus clausi vitam agunt, neque in bellum, neque ad exercitum vnquam proficiscuntur. Vel gratus esse in Republica Thiberinorum, qui oram Asiæ fertilissimi feracissimique soli incolunt. Hi enim semper ociosi feriatique sunt, & rerum omnium curam ac diligentiam mulieribus permittentes, in lusu ac ioco summum bonum statuunt.

Suib anima pro sale data.

Syri Reges.

Ciues in rebus anxijs Regibus adsint.

Tit. XVI.

IN rebus anxijs atque aduersis ciues omnes certatim Regibus semper adesse debent, & operam ac studium vltro polliceri. Optimè in obsequium animatus populus Principis vires auget, & illius animum alacriorem prōptioremque reddit. Secundo populo Principes res magnas neutiquam aggredi ambigunt, aduerso autem semper formidant.

Euentus rerum taciti expectant illi contra quorū voluntatem res agitur: qui si aduersi fuerint, exultāt, & in auctores oblatrant. Sin verò secundi, fortunam sequuntur, & auctoribus adblandiuntur.

Aristides in Atheniensium senatu sententijs suis sæpe aliorum sententias præponebat, tum ne Themistoclem æmulum suum in contrariam opinionē prouocaret, tum etiam ne si quid præter sententiam accideret, in se culpa omnis intorqueretur.

Phocion quoque consilijs Leosthenis semper aduersari solebat: at vbi animaduertit rem per illum bene gestam extitisse, & exinde Athenienses maximè lætari, pœnitentia ductus, inquit: *O quam vellem, viri Athenienses, consilijs Leosthenis etiam sententiam meam adhibuisse.* Atqui si fortuna rebus illius fuisset aduersa, Phocion in illum non tam mitis atque æquus extitisset. Erat enim Phocion sæpenumero multitudini aduersarius: quod quidem ex Apollinis oraculo proditum est. Nam consulentibus Atheniensium oratoribus super statu Reipublicæ, responsum est, virum vnum in vrbe esse, qui à cæteris omnibus dissentiret. Tum clamantibus cunctis, virum hunc quærendum multandumque esse, audacter ait Phocion se eū esse, cui nihil placeret quod à populo fieret. Hac loquendi promptitudine quum plerique in risum conuersi essent, iudicium inuidiamque cunctorum euasit. Senatus Romanus ne tantum oneris subiret, declarandi hostis decernendiq; belli auctorem populum

pulum faciebat, ita quoque firmandæ pacis. Proinde sapientes Principes in rebus arduis populi sententiam scitari solent, quò minus fortunæ & multitudinis inuidiæ obnoxij sint, vtque cum multis onus maximarum rerum sustineant.

Iucundam Regibus esse gratulationem in rebus prosperis.

TIT. XVII.

IN prosperis verò rebus iucunda est etiã Regibus ciuium præsentia: gratulatio enim illa optimè animati populi indiciũ est, & animorum quædam reconciliatio, atque integratio. Ostendit enim gratulatio communem quandam spem, quæ animos beneuolentium gaudio perfundit ex Regis fœlicitate. Quicunque enim Regi victoriam aut prosperos euentus non gratulatur, suspectum se reddit, & male rebus præsentibus animatum.

Cicero seram gratulationem nequaquam reprehendi oportere ait: vt ostenderet gratulationem non debere leui aura excitari nec vanis auditionibus moueri, sed nuntium veritatis expectare, qui exacta ad vnguem omnia referat: verè enim vulgo dicitur: *Claudus viator certiora refert quàm rectus.*

Ad beneficia consequenda non est properandum à ciuibus, sed sensim accedendum, ne vtilitatis nostræ causa improbi nimis ac petulantes esse videamur. Importunitas poscentium plerumque molesta est, & benignitatem liberalitatemque dantis tardiorem reddit, ne petulantia potius coactus, quàm animi magnitudine liberalis fuisse videatur.

M. Crassus vir ille opulentissimus principio ætatis suæ auaritiæ crimine non laborabat, sed in omnes necessarios suos liberalior habebatur. Is quum locupletior esset, quatuordecim agri iugera singulis amicorum atque affinium dono dedit. Ex his autem

autem quidam plura etiam petebant, asserentes eadem illis neutiquam satis esse: quibus ille, cupiditatem nimiam eorum obiurgans, respondit, neminem parum possidere, qui ex annuis fructib. se familiamque suam honestè alere possit. Quæ tamen improbitas amicorum Crassum deinceps ex parco auarum reddidit. Eius quidem sentētia vera esse cernitur: *Cui non satis est, se & familiam suam annuis fructibus honestè alere, ei nihil satis esse potest.* Laborat enim cupiditatis vitio & inexplebilis omnino est.

Boni euentus simulachrum. Ex Plin l. 34. cap. 8. vltra medium. Euphranor statuarius.

Volentes veteres ostendere eiusmodi vitæ genus ad fœlicitatem proximè accedere, boni euentus simulachrum pingebant, quod dextera manu pateram, sinistra autem spicam ac papauer teneret. Talis imago Romæ fuit Euphranoris opus, vt ostenderent facilem somnum his obrepere, qui ex fructibus prædiorum suorum affatim alerentur.

Cauendum igitur erit ne nimia procacitas improbitasq; poscendi, liberalitatem benignitatéque Principum auferat, & illorum magnificentiam in parsimoniam conuertat. Auaritia enim (vt Aristoteles ait) magis à natura hominibus insita est: quàm effusio. Plures enim pecuniarum cupidi sunt quàm liberales. Senectus verò, inopia, & imbecillitas, parsimoniam semper suadent.

Gratias pro beneficijs acceptis, Regibus habendas esse.

TIT. XVIII.

AFfecti beneficijs, ac muneribus à Regibus Principibúsve, gratias illis perpetuas habere debent, hoc est in obsequium eorum semper parati esse. Non enim tanti sunt, vt parem gratiam referre valeant. Non fortè satis id esse putemus quod Deo ac parentibus fit, vt quando merita æquare nequimus, tantùm quisque præbeat, quantum præstare potest. Lycurgus in Lacedæmonia tenuissimas litationes

statuit

statuit, quò facilius ex rebus promptis ac paratis sacrificare possent.

Socrates quidem Aeschinem discipulum magna diligentia erudiuerat, adeo vt iam in clarissimum philosophum euasisset. Itaque quum cerneret Aeschines nullum par precium tam præclaro sapientiæ præceptori se pensitare posse, ait: *O Socrates, equidē pauper sum, nihilque habeo quod pro tuis erga me meritis ac beneficijs exhibere valeam, me tamen ipsum tibi polliceor ac dedo nusquam defuturum.* Tum Socrates: *Non animaduertis,* inquit, *ô Aeschines, quàm multa & magna mihi tradis.*

Reges verò ipsi magnanimi etiam in accipiendo esse debent, & parua quæque munera ex dantium voluntate optimè, pro magnis accipere.

Persæ ex patrio more præclara munera Regibus suis iter facientibus offerre consueuerant. Artaxerxi inter eundum (vt Plutarchus ad Traianum Cæsarem scribit) vulgaris quidē operarius occurrens, quū nihil aliud haberet, ambabus manibus aquam è profluenti flumine haustam obtulit. Libenter admodum Rex accepit, risitq́; cùm dantis promptitudinem metiretur, non autem rei datæ indigentiam, vt qui non minus regium atque humanum esse duceret, parua promptè gratéque accipere, quàm magna liberaliter benigneq́; largiri.

Vetustissimi poëtæ, & Hesiodus in primis, multis in rebus Reges similes dijs faciunt, & in hoc præcipuè, quòd quum maxima ipsi quotidie mortalibus elargiantur, paruo thure tenuique hostia contenti sunt. Sic Reges magna dando, parua autem accipiendo lætari debent.

Parthorum Reges sine munere nemo adire poterat. Hoc iniquum autem admodū extitisset, nisi parua quæq́; munera læto animo pro magnis accepissent. Atqui sicut numina non aurum, neque argentum ab hominibus volunt, sed synceram mentem, liberamq́; voluntatem: sic etiam Reges satis esse ducant, si ciues bene in eos animati sunt, dictis audiunt, & mandatis prompto animo obsequuntur.

Qui aurum argentúmve Principibus dono afferunt (vt ait Isocrates) non tam largiri quàm mercari ac fœnerari videntur. Id enim astutè agunt: donant, vt multo maiora scilicet consequantur. Proinde qui id agunt, vafri ac veteratores habendi sunt, non autem liberales ac benefici. Hac versutia ductus Zeuxis, quum iam opulentior nobiliorque ex arte factus esset, opera sua donare incepit, & Pana Archelao Regi largitus est, Alcmenam autem Agrigentinis, a quibus quidem maiora præmia accepit, quàm si eadem in auctione vendidisset. Ipse quoq; dicebat, se ideò opera sua donare instituisse, quoniam parem emptorem non inueniret, quippe quæ tanti essent, vt nullo satis digno precio compensari possent.

Sed angusti animi Princeps ille esse videtur, qui priuatorum munera expectat, quũ ille nihilo indigeat, & ab indigentibus dona accipiat.

Ita quoque qui aurum in templis ponunt, suam non numinum naturam ostendunt. Nam quum ipsi auari atque venales sint, diuinam gratiam auro licitari putant, & suo ex ingenio Deorum mores probant. Vetustissima olim simulacra ex ligno fuere, vt primùm illud Deli ab Erysichthone Apollini consecratum, quòd ligneum fuit. Sic etiam priscum Palladi quod Athenis erat. Et illud quoque Samiæ Iunonis, vt Callimachus ait. Peras qui primus Argolicæ Iunonis templum condidit, ex pyri trunco imaginem Deæ fecit. Nefas quidem erat lapidem durissimum in effigiem Dei cædere. Aurum verò & argentum infœcundæ terræ morbos infœlicesque colores esse putabant. Hac opinione ductus Plato in libris de legibus non licere ait ex auro, argento, lapide, ebore, aliáve materia inaurata Deorũ simulacra sculpere. Persius verò Satyricus ille obscurior, aurum in templis esse conqueritur, quasi per illud exturbentur antiqui ritus, ac si nos putaremus Deos auaros esse, vt homines sunt qui facilè auro corrumpuntur: quum dij ab hominibus mentem bonam, non aurum aut argentum velint, quæ facilè modi-

Simulacra ex ligno.

Plato de legibus dia. 10.

co

to farre litare valet. Eius poëtæ versus sunt:

Dicite pontifices, in templo quid facit aurum?
Nempè id quod Veneri donatæ à virgine puppæ.
Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalæ lippa propago,
Compositum ius, fasq; animi, sanctosq; recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, vt admoueam templis, & farre litabo.

Nam perinde atque numinibus ne aurea quidem argenteaque munera grata sunt, sed mens bona, quæ careat culpa, & sit cōscia recti, vt in poëmatis nostris diximus: sic Reges quoque studia ciuium optare debent, & animos ad obsequendum promptiores. Persarum Reges obuijs mulieribus aurum dono dabant, viris autem sagittas & iacula: vt ostenderent fœminis frugalitatem ac parsimoniam curæ esse debere, viris autem rem militarem. Proinde singulis quibusque annis pręmia etiam proponebāt his, qui plures filios alerent, quò maior ciuium numerus militiæ adscriberetur.

Pœni Reges caput cæsi à se hostis offerentem, aureo poculo donabant. Pœnorum ductor quidam, qui cum Alexandro militabat, interfecti à se hostis caput præferens, munus patrio more poscebat, tum ridens Alexander, ait: *Reges vestri vacuum poculum fortibus viris tradunt, ego autem optimo vino plenum tibi propinabo*, memor (vt arbitror) Musæi illius vetustissimi poëtæ, qui fortibus viris apud inferos conuiuia disponit, in quibus coronati optimo vino perpetuò se ingurgitant. Quasi ebrietas grata fortitudinis sit merces.

Priuati verò ciues à Regibus Principibúsve alienis præciosa munera neutiquam accipere debent. Cyneas à Pyrrho cum ingentibus donis Romam missus, ciuem nullum inuenit, cuius domus muneribus pateret.

Turpe fuit Demostheni viro omnium Græcorum eloquentissimo, ab Rege Persarum aurum pecuniámve dono accepisse: nullaque res eum ma-

gis odium conflauit, quàm quod aduersus pecuniarum corruptelas minus fortis atque abstinens habebatur. Alijs in rebus præ ingenij magnitudine à plerisque Atheniensium magna beneuolentia complectebatur, & æmulis quoque suis admirationi erat: quod quidem ex hoc intelligitur. Pellebatur in exilium Demosthenes, vt plerisque claris viris Athenis contigit, eique crimini dabatur, quòd aurum dono ab Harpalo accepisset. Egressus non longo spatio vrbem, inimicis quibusdam suis fortè obuius occurrit, qui primò trepidus aliquantulum substitit, illi rectà proficiscentes, blandis placidisq; verbis eum compellant, consolantur, & officium viaticumq; singuli pollicentur. Ingemuit tunc Demosthenes, dicẽs: *Quonam pacto exilium æquo animo ferre possum, cùm ea vrbe trudar, in qua tales inimici sunt, quales amicos in alijs vrbibus difficile est inuenire?* Sed cum pro patria deinde se optime gessisset, mortuo Alexandro omnium penè ciuium consensu reuocatus est: missaq; est ab Atheniensibus longa nauis Aeginam vsque, vt eum reueheret. Cui obuiam profecti sunt sacerdotes & magistratus omnes festo cultu, & multitudo cuncta per sexum & ætatem disposita. Sed vt res mortalium fluxæ ac labiles sunt, non diutius patriæ commodis frui potuit. Nam afflictis Græciæ rebus, cum malè pugnatum ad Cranonem esset, Antipater & Craterus quasi præfecti præsidij in vrbem accepti sunt: qua ex re Demosthenes, & qui cum eo contra Macedones senserant, vrbe profugi capitis sentẽtia damnati sunt. Ad quos insequendos Antipater Archiam Tyrium tragœdum misit, qui cùm accepisset Demosthenem in Calabriã peruenisse, illuc se contulit, & Troëzenem concessit. Hæc vrbs Neptuno sacra, Posidonia, hoc est Neptunia olim dicebatur: iuxta eã in insula Caluaria templum Neptuni antiqua religione colebatur, ad quod fugientes, intacti inuiolatiq; erant. Illuc penetrauerat Demosthenes. Archias præsidio militum septus, templum violare neutiquam ausus est: sed illum verbis blanditijsque pellicere conabatur. Demosthenes autem illi nequaquam auscultans, venenum

quod

quod ad eiusmodi casus secum paratum habebat, ex calamo, vel (vt alij scribunt) ex anulo circulove aureo sorpsit: & sic Antipatrum Archiamque execratus, veneni vi enectus est. Athenienses vt primùm per temporum difficultatem potuerunt, statuam ei publicè erexerunt, his verbis subscriptam. Si pares ingenio vires Demosthenes habuisset, nunquam Græciam subegisset Macedo.

Sed iam ad calcem præceptorum quæ ad subiectos pertinent peruenimus, quem aliquantulum supergessi sumus, memoria illius diuini oratoris illecti, qui sicut in dicendo aliquid ex eius imitatione fortasse virium nobis præbuit, si id aliqua ex parte assecuti sumus, sic etiam ex miserabili eius historia plurimum nos oblectauit.

Quæ præmia optimo Regi debeantur. TIT. XIX.

EXTREMO huius voluminis loco dicendum erit, quæ præmia optimo Regi debeantur, quæve ipse expetere aut expectare possit. Quæ quidem trifariam sortienda, sunt vt partem ciues ei præbeant, partem ipse sibi statuat, partem verò omnium maximam à Deo Optimo Maximo expectet.

Optimi Regis præmium, quod pro rectis actionibus expectare debet ab his quibus præest, sola est gloria, & honestus honor, qui à multitudine hominum & diuersis populis celebratus, in rumorem primò, deinde in famam illam crescit, quam neutiquam omnino aboleri Homerus sentit, sed præsentem Deam fieri: eius versus eiusmodi est ex Iliados 10. *Præmium Regis.*

Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

id est: *Immo facinus insigne peregit, ipsa etiam quod posteritas exaudiat.* Illud quoque.

Fama animis populi diuina illabitur inquit.

Quinetiam doctissimi veteres ingenia illa præclara esse putauerunt, quæ gloriæ studio atque æmulatione inuitarentur. A multitudine laudari omnes optant, & id quidem duce natura. Hinc illud Ouidi Poëtæ:

Laudataq; virtus
Crescit, & immensum gloria calcar habet.

Sed vera laus illa haberi debet, quæ à laudato viro proficiscitur. Præclarè Hector apud Næuium quum à Priamo laudaretur, ait: *Gaudeo abs te laudari pater laudato viro.* Quasi præclarã laudem eam tantùm esse putet, quæ ab his manat qui & ipsi cum laude vixerunt. Cicero ad Catonem scripsit: *Et si non modò vnus, verum etiam multi Catones essent in ciuitate nostra, in qua vnum extitisse mirabile est, quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem?*

Epist. fa. lib. 15. epist. 6.

Principem gloria alendum esse, idem auctor in libris quos de Republ. scripsit, testatur: & eam veram gloriam esse dicit, quæ ex laude rectè factorum magnorúmque in homines meritorum proficiscatur, non modò optimorum virorum iudicio, sed multitudinis etiam testimonio comprobata.

Hanc quoque à sapientibus expetendam esse cõplures philosophorum sentiunt, vt quæ virtutis, laborum, periculorúmque quasi merces quædã esse videatur. Qua detracta, quid esset quod in tanta rerum fortunæque varietate, exiguóq; vitæ spatio nos ad labores periculáq; impelleret? quisque otium & quietem potius, quam negotium laboremque sequeretur. Quis studijs literarum insudare, aut duras longásq; itinerationes obire vellet, ne dicam militiæ labores, discrimináque subire? Quis non beatiorem eum dicat, qui domi ociosus residet, quàm qui longas peregrinationes sequitur? Inter hos claram sententiam tulit Claudianus, quum ait:

Erret, & extremos alter scrutetur Iberos,
Plus habet hic vitæ, plus habet ille viæ.

Hæc sententia numinis iudicio probata fuisse priscis seculis creditur. Gyges quondam opulentissimus omnium Regum in vniuerso terrarum orbe ha-

be habebatur, & cum de fœlicitate ambitiosus esset, Delphicum oraculum consuluit, quisnam omnium mortalium fœlicissimus esset, cui responsum est, Aglaum Psophidium omnes alios fœlicitate anteire. Erat autem Aglaus vir optimus, qui in angustissimo Arcadio angulo paruum agellum colebat, annuis fructibus vberem, satis victum suppeditantē, ex quo nūquam egressus, cùm tertiam ætatem ageret, nihil vltra cupiebat, minimumque mali perpessus in omni eius vita fuerat.

Sed redeat sermo vnde defluxit. Non modò magni viri, sed minimarum etiam artium opifices, laudis studio accendūtur, à qua quidem extrudi iniquo animo perferunt. Saurus & Bathrachus natione Lacones, architecti ac statuarij fuerunt peregregij, qui vt famam sui nominis propagarent, imperante Octauio Aug. Romam concesserunt. Hi templum quod Octauia vouerat, faciundum cum porticibus conduxerunt, in quo quidem opere quum diuites satis essent, complura propria impensa, nequid præclaro operi deesset, construxerunt, laudem solius inscriptionis sperantes: verùm quum præ inuidia atque artificum æmulatione eis negaretur inscriptio, nec vllis precibus eandem assequi possent, alio argumento illam vsurparunt, in columnarum siquidem epistilijs suorum nominum effigiem insculpserunt, lacertum scilicet, & ranam, σαῦρος enim alter dicebatur, id est lacertus, alter autem βάτραχος, quod ranam significat, & sic se ab obliuione suscepti operis vindicauerunt. Puto hos artifices mutuatos fuisse inscriptionis exemplar à Phidia, qui effigiem suam in clypeo Mineruæ sculpsit, cùm non liceret ei nomen inscribere.

Sed maiorem admirationem mihi affert Q. Fabius Pictor vir patricius, & pluribus dignitatibus in Republica functus, ac etiam ex ea familia natus, in qua consules, pontifices, dictatores, & triumphales plures extiterant, vt qui gloria pingendi carere noluerit. Nam quum parietes ædis Salutis pinxisset, nomen etiam suum inscripsit, ne seipsum ab eiusmodi artis laude defraudaret.

Studium verò gloriæ (quod non nisi in rebus arduis esse potest) Regibus, Principibus, magnoque ingenio viris magis quàm priuatis ac mediocribus conuenit. Optime Cic. cum de medio officio loqueretur, cauendam esse censet gloriæ cupiditatē, quippe quæ libertatem animi eripiat, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Mediocres enim ciues dum gloriæ student, animum submittunt, multitudini obsequuntur, ex alieno iudicio semper pendēt, nihilque aliud nisi popularē auram captant, qua nihil in rebus humanis tam instabile ac fluxum inueniri potest. Reges autem ac Principes suis opibus suaque potentia nituntur, proinde si gloriæ studiosi sunt, id ab animi virtute manare videtur. Insidet enim cogitatio quædam in eis, quæ dies ac noctes eos famæ stimulis concitat, atque admonet, vt non cum vitæ terminis nominis sui memoriam interire patiantur, sed cum omni posteritate adæquandam putent. Et hæc est ratio illa quæ efficit, vt magnus quisque vir studio laudis trahatur, & gloriæ cupiditate incendatur, qua quidem breuitatem vitæ posteritatis memoria consolatur, & pericula laboresque omnes subeundos putat, dummodo laudis gloriam assequatur. Famæ siquidem cupiditate ductus optat, vt sempiternus de eo sermo inter omnes celebretur. Proinde cernimus nonnullos, qui quum negligentius laudis gloriam à populis Principibúsve acceperint, aliquid dignitatis quasi suo iure sibiipsi vendicant, vt fecit Duillus ille, qui primus Romanorum omnium Carthaginenses nauali bello insigni victoria superauerit, qui sibiipsi sumpsit, tibicine leuius præcinente ad proprias ædes redire, quum ad cœnam ab aliquo inuitatus fuisset.

Officiorũ li. 1.

Optima idcirco persuasio in Rege erit, gloriæ famæque cupiditas, qua quidem ad virtutem fit promptior, & vitia longè magis abhorret. Præclarè Aristoteles ait, Principem cui non satis est præmij, honor, & gloria, tyrannum fieri, quando voluptatibus & diuitijs inhiat, & ad rapinam iniuriamque conuertitur. Itaque populi omnes qui Regem, aut Principem debita

Pol. lib. 5.

bita laude atque honore defraudant, illum in sęuitiã ac tyrannidem compellere videntur & à magnis ac præclaris actionibus abstrahere. Testis Themistocles sit, testis etiam Coriolanus, quorum vterque ingrati populi iniuriam passus, ad hostem se contulit, planeque edocuit, fortibus viris famã nequaquã esse negãdam. Negatus Cæsari triumphus, molẽ intestini belli concitauit, quem si ei concessisset Pompeius primũ, ipse locũ semper in Republica tenuisset. Prudentius mitiusq; cum eo egit Sylla, qui tunc maximus in Republica erat. Nam quum post recuperatam Siciliam triumphum peteret, negabat Sylla id ei deberi, tum quòd pro aucto imperio, non pro recuperata prouincia ex antiquo iure triumphus ageretur, tum quòd vix quinq;, & viginti annos natus esset. Tũc audentius quàm modestius Pompeius ait: *O Sylla, plures quidẽ homines sunt qui orientẽ, quàm qui occidentem solem adorent.* Tum Sylla dissimulans intelligere id in se dictũ esse, quando eius potẽtia senesceret, illius autem adolesceret, exclamauit: *Triũphato igitur.* Et deinceps Pompeiũ semper honore affecit: ei namq; priuato caput detegere, de sella assurgere, equo descendere cõsueuit. Sed patris memoria Pompeiũ Syllę commendabat: eius quippe partes secutus pater, Marium & Cinnam vrbe expulit: & cum illos longius fugasset, nec quò se reciperet haberet, imminentq; subita tẽpestas, corusco cœli fulmine ictus miserabiliter perijt. Et hic fuit exitus Pompeij Strabonis magni Pompeij patris: cui quũ gratiam Sylla referre non potuisset, filio etiam optimè de se merito compensauit.

Erga Cæsarem Pompeius nulla vnquam æquitate vsus est, idcirco à multitudine insolẽtior habebatur, & præcipuè quum Antonio literas ad plebem dedisset Cæsar, in quibus scriptum erat, vtrumbo prouincijs decederent, exercitusque dimitterẽt, plebisque iudicio se subijcerent, qua ex re multos in partes suas pellexit, & præsertim quum Pompeius conditiones omnes illas repudiasset.

Ipse quoque Sylla si mitior aliquanto in Sertorium virum pugnacissimum extitisset, certè non de-

fectio-

fectioni prouinciarum & longo ancipitique bello causam præbuisset. Nam quum quæstor Marsico bello peregregiè se gessisset Sertorius, confestim Romã rediit: & quum in theatrum spectandi gratia (vt moris erat) concessisset, totius populi plausu præ eius nominis magnitudine exceptus est.

Exarsit inuidia Sylla, & per factionem egit, vt quũ Sertorius tribunatum peteret, repulsam ferret. Qua indignatione ductus Sertorius Cinnæ adhesit, & cõmissa in foro pugna, victor euasit Sylla. Cinna autem & Sertorius vrbe eiecti sunt. Sertorius itaq; Iberiam pulsis prætoribus occupauit: & Metellum qui contra eũ à Sylla missus fuerat, sæpe cum omni exercitu fudit fugauitq;. Sed mortuo Sylla, cum Senatui Metellus contra Sertorium non satis esse videretur, collega ei Pompeius mittitur, qui equestri etiam prælio ab illo superatus est, & Metellus obsessus ad famem compulsus. Sertorius verò semper in victorijs suis ad Pompeium & Metellum oratores mittebat, qui pollicerentur se positis armis in vrbem rediturum, si per illos id ei liceret, malebatque Romæ (vt dicebat) priuatus ignobilisque ciuis esse, quàm Imperator aliarũ ciuitatum nuncupari, cùm exul esset. At cùm ei nunquam placidè respõdissent, superior semper bellum in octauum vsque annum protulit. Nec aliter vinci potuit, quàm cùm per proditionem in conuiuio à Perpenna cæderetur. Sed quum paulò pòst eius testamenti tabulæ recitarentur, & Perpenna à Sertorio hæres institutus legeretur, omnium militum odium in illum exarsit, quippe qui vulgo dicerent Perpennam nõ in ducem, sed in auum, ac patrem fuisse proditorem. Cùm verò exercitus eius quasi cyclops ab Vlysse oculo orbatus videretur, Pompeius illum inuasit, profligauitque, & captum Perpennam antequã conspectui suo exhiberetur, trucidari iussit, vt pœnas proditi ducis lueret. Pompeius verò Sertorium tanti faciebat, vt primus omnium votiuos ludos vouerit se exhibiturum, si illum superaret.

Quinetiam non solùm duces & Imperatores negatam laudem vlciscuntur, sed nonnulli etiam artifi-

ces,

ces. Clesides pictor ętate sua perillustris, ad reginam Stratonicem se contulit, eique artis suæ industriam pollicitus est: illa autem eum contempsit, nulloque honore dignata est. Artifex indignatus, voluptatem sub reginæ imagine quasi spirantem pinxit, quæ cũ piscatore quodam luderet. faciẽ exprimente cuiusdam piscatoris, quem mutuo reginæ amore teneri rumor manifestus habebatur. Eam pictor tabulam noctu in Ephesi portu clam proposuit, & confestim velis raptus abijt. Regina rem dissimulans, tabulam tolli prohibuit, quamuis vtriusque similitudo adeò appareret, vt ab omnibus vulgo dignosceretur. Sed redeo vnde digressus sum.

Principum laudes, populi nequaquam tacere debent, sed eas potius extollere, atque amplificare, meminerintque Aristotelem definisse laudem esse voluntatum & rerum gestarum ac verborum illustrium amplificationem, & eorum quæ desunt, accommodationem: vt intelligamus magnos viros nõ esse parcè laudandos. Frigida enim laus, species quædam vituperationis est. Vnde idem philosophus vituperationem esse dixit clarissimarum rerum extenuationem, obscurarum verò exaggerationem. Nolim tamen vt qui de Rege loquuntur aut scribunt, ficta aut fabulosa narrent, sed vt veritati inhęreant opto, ne fidem sibi ipsis abrogent, reprehendanturque. Vt à Strabone Ctesias, Herodotus, & Hellanicus, & qui res Cyri & Alexandri scripserunt. Quos ad ineundam gratiam mentitos putat, & fabulam historiæ miscuisse, vt iucundius legerentur.

Hæc satis ad hanc primam partem honoris & gloriæ, quam præmij gratia ciues omnes optimo Regi præstare debent.

Quam sibi gloriam Rex ipse statuere debeat.

TIT. XX.

NVnc altera sequitur pars, qua quidem dicendum erit quam sibi gloriam Rex ipse statuere debeat, & qua in re collocanda sit. Amplissimum virtutis præmium, rectè

facto.

factorum solam conscientiam sapienti viro cōplures philosophi putant. Hanc opinionem qui imitantur, dicunt gloriam nō esse expetendam, quandò eadem vltro virtutem sequatur, veluti in sole vmbra corpus comitatur. Laus enim sine conscientia actionum, vt plerunque ab adulatoribus fieri solet, nullum honestatis fructū habere potest. Est enim quasi vana quædam irrisio. At conscientia ipsa satis vberem mercedem habet, etiam si per inuidiam aut ingratitudinem gloria, fama, ac laude fraudaretur.

Illuc spectat sententia illa Bruti, qui ad Ciceronem scripsit: *Quid enim est melius, quàm memoria rectè factorū, & libertate contentum negligere humana?* Magnifica quidem sententia est, & clarissimis viris dignissima.

Quod præmium, quam gloriam à mortalibus maiorem ferre possumus, quàm scire nos rectè egisse?

Quæ laurea aut quis triūphus clarior esse potest, quàm quum animus sibiipsi testis est optimarum actionum suarum? Quem laudatorem aut præconem optat, qui optimè à se gesta planè nouit? Quem maledicum aut obtrectatorem formidat, qui suæ virtutis est conscius? Contētus proinde Rex noster (quem sapientem inducimus) conscientiæ præmijs esse debet, nec aliam laudis gloriam exquirere.

Demetrius Phalereus Theophrasti auditor, quem Cassander Macedonum Rex Atheniensibus (quibus ipse imperabat) præfecit, hac opinione ductus fuisse videtur. Nam quū ob virtutem & prę clarissima gesta trecentæ ei statuæ ab Atheniensibus erectæ fuissent, & post Cassandri obitum, æmulorum inuidia, in Aegyptū fugere compulsus, accepisset eas omnes disiectas esse, & in matulas per ignominiā conflatas, ridēs ait: Statuas quidem euertere inuidi potuerunt, virtutes autem & præclara gesta, quibus pręmio imagines illæ extiterunt, nunquam abolere poterunt. Præclara sanè vox, & magno atque erudito viro dignissima. Declarauit enim vera præmia à conscientia meritorum præberi, quæ neque inuidia aboleri possunt, neque lotio aut ventris illuuie inquinari. Nihil porrò turpius est, quam per victoriæ insolentiam, inimicorum

rum

ium statuas euertere. Quod & C. Cæsar declarauit qui disiectas omnes Pompeij statuas restitui iussit, deinde Octauius illius exemplar imitatus, quum Mediolani statuam Bruti, quem victor ad voluntariam mortem compulerat, vidisset, Mediolanensium fidē laudauit, qui amicis etiam post aduersam fortunam constantes stabilesque essent, & eam neutiquam deleri permisit.

Secundum numina plurimum tribuit Augustus memoriæ eorum ducum, qui imperium Romanum propagauerant: & quum disiecta multorum opera inuenisset, ea omnia restitui instaurarique iussit, edictoque id egisse professus est, vt & ipse dum viueret, & deinceps futuri Principes illorum exempla imitarentur.

Conscientia rectè factorum, tanti apud sapientes & fortes viros esse solet, vt se ipsa contenta sit, nec auram popularem captet, nec supplex esse patiatur.

Qua quidem fretus maior Aphricanus, quum ei ad populum dies dicta esset (peculatus enim incessabatur, quod ex præda Antiochi ærarium defraudasse criminaretur) Hac die Quirites (inquit) Carthaginem vici, Deo agendæ sunt gratiæ. Et prosequente vniuerso populo Capitolium conscendit, relicto iudicio cum accusatore & præcone tantùm. Et quamuis culpam deprecari, & crimen facilè amoliri potuisset, ac etiam tribunitias iniurias propulsare, voluntarium tamen exilium subire maluit, contentus sola innocentia, & conscientiæ sententia absolutus.

M. quoq; Aquilius vir seuerus & fortis virtutis suæ conscius, cùm de pecunijs repetundis causam diceret, iudices nunquam rogare voluit: & iam innoxius damnabatur, nisi M. Antonius orator ille Crassi æqualis, qui causam eius defendebat, tunicam ab eius pectore diloricasset, & honestas cicatrices Reipublicæ causa acceptas populo ostendisset, qua ex re confestim omnium iudicio absolutus extitit.

Partem hanc Rex quum sibiipsi statuet, vix alteram mortalem laudem quæret, vltro tamen delatam non sper-

ſpernet, & ne videatur multitudinis iudicium contemnere, aut gloriā ſuam neglectui habere. Vt enim auidum laudis affectatorem minime probandum eſſe duco, ſic eum qui gloriam ſuam negligit, non laudo. *Themiſtocles.* Themiſtocles præclarus ille Athenienſium Imperator, qui Xerxis Perſarum Regis claſſem ad Salaminam deleuit, fabulam aliquādo in theatro ſpectabat, in qua plures agebant, & quum rogaretur à quodam qui ei aſſidebat, quæ vox ei gratior auditu eſſet, leniter ſubridens ait: Ea mihi iucundior vox eſt, quæ in laudem rerum à me geſtarum canitur. Quaſi non ſatis eſſet laudem meruiſſe niſi gloriæ etiam dulcedo accederet.

Scipio Ennij effigiem in monumentis Corneliorum collocauit. Neque iniquo animo geſta ſua illuſtrari à Q. Ennio tulit ſuperior Scipio, ſed poëtæ illius effigiem in monimentis Corneliæ gentis collocari voluit, vt ei gratiam referret, à quo laudatus fuerat.

Magnus quoque Pompeius Theophanem Mitylenæum ſcriptorem laudum ſuarum pro militū concione luculēta oratione laudatum, ciuitate donauit. Videndum tamen eſt, ne nimia ſit laus, adeò vt merita longè antecedat, plus enim inuidiæ quàm gloriæ afferret: ſicut & maxima munera, quæ raro diuturna eſſe ſolent.

Thraſybulus. Thraſybulus Athenienſis patriam à triginta tyrannis, quos ei præfecerant Lacedæmonij, liberauit. Et quum populus plurima munera ei offerret, nihil accipere voluit, præter coronam ex duobus oleaginis ſurculis factam, aſſerens illam ſatis gloriæ præ ſe ferre, & inuidiæ omnino expertem eſſe.

Pittacus Mitylenæus. Pittacus quoque Mitylenæus, qui vnus è ſeptem Græciæ ſapientibus fuit, volentibus conciuibus ſuis ob præclara eius in Rempublicam geſta multa agri iugera ei elargiri, pauca accepit dixitque. Hæc modica voluntatem in me veſtram planè oſtendēt, & paupertatem meam explebunt, cumque parua ſunt, diuturna eſſe poterunt, quando inuidiæ minus erūt obnoxia. Trecētæ illæ Demetrij ſtatuæ ambitionem potius nimiamque gloriæ cupiditatē videbantur oſtendere quàm rerum geſtarum amplitudinem: proinde

minus

minus admirandum est mutato rerũ statu eas omnes fuisse deiectas. Nimiam enim inuidiam ex multitudine rerum contraxerant, & vix locum alijs bene agentibus reliquisse videbantur. Idcirco concludendum est, moderatam laudem magis diuturnã fore, & plus fidei apud posteros esse habituram: ita quoque conscientiam honestarum actionum maiora præmia afferre, quàm imaginum ærea illa figmenta, quæ sensibus omnino carent.

Quæ præmia Rex à Deo expectare debet. TIT. XXI.

RESTAT nunc tertia pars, quæ præmia illa continet, quæ à Deo expectanda sunt, à quibus impij extruduntur, qui malè de Deo, deque ratione animi sentiunt: & virtutem negligentes, corporis voluptatem omni ex parte amplectuntur.

Quamuis enim sapiens maximum virtutis prẽmiũ in conscientia egregiorum factorũ esse statuat, eaq; satis contentus viuat, tamen diuina illa virtus, quæ in retribuendo semper vberrima est, longè maiora post obitum tribuit, quàm quæ humanis mentibus cogitari possunt. Parui quidem temporis munus est laurea, quamprimum enim arescit. Parui etiam triumphus, quando noua victoria vetus antiquatur, & noua laus veterẽ trudit. *Sicut cursus cursu vincitur, sic in viris fortibus virtute virtus superatur*, vt in Antonium ait Ci. Statuæ, arcus, trophæa & alia eiusmodi monumẽta, diuturna magis sunt, non tamen perpetua, *ad quæ discutienda valent sterilis mala robora ficus*, vt Satyricus poëta ille ait. Proinde Deus Optimus Maximus non satis præmij esse putans quicquid à mortalibus tradi potest his qui pietatem ac iustitiam seruarint, & ciuitates, populos, gẽtes, nationes optimè gubernarint, & æterni æui participes eos reddidit, vt cum numinibus vita sempiterna fruerentur.

Hæc est illa beatitudo, quam Plato præmium virtutis esse existimat, quamq; eum secutus Cic. veram

fœlicitatem appellat. Hinc Platonici argumentũ ducunt, quo concludunt maiorẽ fœlicitatem Regũ esse quam priuatorũ, quãdo maiori virtuti maiora pręmia debentur. Atqui regia virtus longè omniũ excellentissima est: per eam .n. nõ solùm seipsum Rex beatum facit, verùm complures alios ad virtutẽ dirigit. Maius autem præmium Imperatori quàm militi debetur. Ille enim disponit, hic autem exequitur. Sic etiam minus gubernatori quàm nautæ, & architecto quàm opifici mercenario. Sed nullius virtutis amor rectè persuaderi potest, nisi his qui planè sentiunt animũ nostrum non vnà cum corpore interire, sed omnino immortalem esse, & emeritis vitæ stipendijs ad cœlestem patriam, vnde manauerat, redire. Eorum nanque impia ac temeraria opinio qui dicebant:

Et cadit in nihilum, quod fuit ante nihil.

Multis argumentis à Platone & Cic. explosa est.

Platonis commentum. Quinetiam vt hanc veritatem ciuibus suis persuaderet Plato, commentitiã quandã fabellam meditatus est, vt cœlestium secretorum optimũ quempiam relatorem videretur habere. Inducit enim militem quendã Pamphylium genere, qui multis vulneribus in prælio transfixus, vitam effudisse visus fuerat. Vndecimo autem die vnà cum alijs peremptis quum ad vltimũ rogũ raperetur, subiecto seu recepto spiritu, seu retẽto, se viuere exclamauit, & conuocatis omnibus ad concionẽ longo sermone de Deo, deq; animi immortalitate disseruit, & ea omnia se vidisse profitebatur, monebatq; omnes, vt iustitiam pietatemq; colerent, quibus virtutibus immortalitatis præmia exposita essent, iniustis autẽ atque impijs hominibus perpetuæ Acherontis pœnæ imminerent. Huius maximi philosophorũ æmulus Cic. quò grauiore teste

Cic. somnium Scipionis quare induxerit. vteretur, & rẽ minoris miraculi narraret, Somniũ Scipionis inducit, in quo ad supera se pertractum ait, & cœlũ, solem, lunã, stellas, terramq; vidisse, & loca illa in quibus optimè meritorũ animi post emerita humanæ vitæ stipendia futuri sunt, & patriæ victoriam, Carthaginis interitũ, Capitolinum triumphũ. Hæc & similia figmenta illi cõmenti sunt, vt ad virtutem omnes

mnes incitarent. Quæ nobis, qui religionẽ Christianam profitemur, exploratissima sunt: habemus enim auctorẽ verũ vnicum Dei filium, qui vero testimonio nos omnia edocuit, nec commentitijs fabellis egemus: ad cuius disciplinã confugiẽdum est, si fœlices esse volumus, & cum diuis vita frui sempiterna.

Rex qui cum virtute vixit, demum de successore cogitare debet. TIT. XXII.

DEmum Regi qui optime dum vixit imperauit, & populum sibi creditum per virtutem quoad potuit ad fœlicitatem euexit, expedit vt post vitæ cursum de successore etiam cogitet, exemplò optimi patris familias, qui è vita decedens, de hæredum actoribus impuberumque tutoribus meditatur: ne si quid ei accideret eam familiam moriens destituisse videatur, pro qua summo studio summaque industria in omni sua vita laborauit.

Optabit igitur Rex sobolem ex se genitam similẽ sibi esse, non modò effigie, verùm etiam virtute ac moribus, vt Rex non decessisse, sed iunior factus esse videatur. Filius enim sine periculo regnat, qui optimè antecedentis parentis vestigia conterit. Cernimus tamen nonnunquã ex optimis parentib. deterrimos filios nasci, qualis fuit Cõmodus, qui quũ patrem Antoninum haberet Romanorum principum sanctissimũ, ipse in se vnum omnium dedecorum, ac scelerum colluuionem contraxit, adeò vt multi eum ex adulterio conceptũ fuisse arbitrarentur. Constans siquidẽ fama erat Faustinam eius matrem apud Caietam cũ nautis, lanistis, gladiatoribusq; conditionẽ elegisse, vt qui de Antonini vita scripserunt, testãtur. *Rex sobolem virtute, non facie similem habeat.*

Videndũ proinde erit, quis regni hæres nuncupandus sit. De successore diligenter cogitabit Rex dũ viuet, ne post obitũ suũ fortunæ regnum permisisse videatur. Quòd si minus idoneũ ex se genitũ cognouerit, Magni Alexãdri exemplũ imitabitur, qui interrogatus ab amicis, quũ iam deficeret, quẽ imperij hæ-

redem institueret, dignissimum respondit. Et quum Hercul. filium indolis peregregiæ haberet, & Aridæum fratrem iuuenem ingenij comitate eximium, & Rhoxanen coniugem, quæ grauida erat, relinqueret, dignissimum tamen hæredem nuncupauit, oblitus & posteritatis suæ, & omnium necessitudinum, atque aliarum affinitatum suarum. Sed quum iā præclusa voce fari nequiret, & ex incerto sermone altercatio inter Principes oriretur, exemptum è digito anulum Perdicæ dedit, vt quem voce hæredem ac successorem nuncupauerat, tacito indicio elegisse cerneretur. Nec in dissimili exemplo fuit Phrahates Parthorum Rex, qui quum decederet, compluresque filios relinqueret, omnes præterijt, vt qui illos per ætatem minus vtiles regno futuros duceret: & Mithridatem fratrem, virum fortem, ætate integra, & rerum susceptione dignissimum instituit, vt ostenderet Regem longè pluris imperij dignitatem quàm paternam indulgentiam facere debere. Ius naturæ, & gentium consuetudo confirmat, vt maximus natu ex filiis mortuo Regi succedat. Diuisio enim inter plures (vt in priuatis patrimonijs fieri solet) regnum infirmius reddit, & sæpe parricidij causam præbet. Qui enim contēti non sunt portionibus suis, alienas semper inuadere conantur. Alexādri comites, post eius obitum imperiū tot diuersarū gentiū inter se sortiti, mutuis odijs exarserunt: & qui si in demortui locum vel Perdicam vel alium quempiam suffecissent, potuissent imperium diutius propagare, & plures fortasse Alexandros habere; in seipsos impia arma conuerterunt, quibus non modò ipsi ceciderunt, verum vniuersa Philippi atq; Alexandri domus interijt. Cassander enim per quem Alexander enectus credebatur, Arideo, qui Philippi nomine ab exercitu Rex designatus fuerat, id imposuit, & Herculem Alexandri filium qui iam adoleuerat, cum Barsane etiam matre peremit, quum ne Olympiadi quidem pepercisset. In eam nanq; percussores miserat: quæ gladios non muliebriter refugit, verùm Alexandri matrem, & ex Aeacidarū genere se ortam ostendit. Nam quum perfossa plu-

Aridæus Philippi spurius.

Rhoxane Alexandri vxor.

Phrahates Parthorum Rex.

sa pluribus vulneribus cecidisset, iamque deficeret, capillum ac vestem ad talos vsque extendit, nequid ex corpore eius indecori cerneretur.

Itaque si Rex decedens filios imperio dignos habebit, maiorem natu Regem instituat, naturæ ius ac gētium morem imitatus. Hic naturæ consuetudinisque ordo neutiquam præuaricandus est: nisi monstrum aliquod aleretur, quale erat illud (si fabulis sit habēda fides) apud Cretenses, quòd præ sæuitia atq; immanitate Labyrinthi ambagibus coërcendū fuit. Vel si natus ad tantam spem filius eiusmodi vitio animi vel corporis laboraret, vt inutilis qui imperaret esse videretur: qualem historici scribūt fuisse Atym Crœsi filium qui captus auribus erat, & elinguis: attamen regium aliquid in eo natura ostendit. Nam quum eius pater Sardis lateret, irrupissetque iam hostis in vrbem, subita voce exclamauit, qui mutus ad id vsque temporis fuerat, & ait: *Parce patri meo Crœso Cyre, & te hominem esse ex casibus nostris disce.* Sanè vbi indignus erit successor, regno potius eo nsulendum erit, quàm naturæ ordini, aut futuræ posteritati. Aegyptij (vt Diodorus scribit) quò tutior inter plures filios esset hæredis electio, nullum spurium esse existimabant, etiam si ex serua empta quispiam genitus fuisset. Patrem enim solum generis auctorem esse existimabāt: matrem autem, & nutrimentum & locum filio præbere dicebant.

Minotaurus.

Atys.

Spurius nullus apud Ægyptios Reges.

Apud Romanos verò Spurius prænomen honoris ac meriti fuit, quippe quum eum ostenderet qui nō paternis opibus, nec materna commendatione, aut dote, sed propria industria ac solertia rem familiarem statuisset, & propria virtute laudem ad dignitatem assecutus esset.

Iniquus in filios iudex fuit Philippus Antigoni filius, Macedonum Rex. Nam quum a Romanis per Flaminium consulem impetrasset, filiumq; Demetrium natu maiorem, & legitimo matrimonio ortum Romā obsidem misisset, vt Senatui populoque Romano satisfaceret, & is veniam patri contra tot ciuitatum legatos impetrasset, non tamen gratiam sibi a patre

comparauit, ſed odium potius, atque inuidiam. Iniquo enim animo tulit, Senatum longè pluris feciſſe filij perſonam, quàm dignitatẽ atque auctoritatem ſuam. Proinde nimis faciles aures præbuit Perſeo alteri filio in Demetrium fratrem oblatranti, quem is primò inuiſum, deinde ſuſpectum, deinceps autem proditionis reum patri detulit: quibus ex rebus innocens adoleſcens Demetrius dãnatur. Hoc parricidio mœſtus Philippus, quũ iam cognouiſſet ſcelere Perſei id eſſe peractũ, grauem contraxit ægrotationẽ, ex qua paruo tempore interiecto interijt, relicto Perſeo Regni ſucceſſore. A quo deinde Rom. ſceleris pœnas exegerunt. In eum nanq; Aemilium Paulũ conſulem cum exercitu miſerunt, à quo primũ victus ſugatusque extitit: deinde captus cũ duobus filiis, & in triũphum ductus, ridiculum de ſe ſpectaculũ Rom. populo præbuit. Eius ſiquidem interitus, Macedonici Regni finẽ præſcripſit, defectu lunæ id portendente, vt aſtrorum edocti prædixerant. Quòd ſi naturæ ius non violaſſet Philipp. & Demetrium heredẽ inſtituiſſet, diuturnũ reddidiſſet imperium. Erat enim Senatui Demetrius optimè conciliatus, vt qui veniã patri non defenſionis iure, ſed beneuolentiæ ac pudoris patrocinio impetraſſet. Proinde non de inferendo Romanis bello, ſed de amicitia ac perpetua pace cõſeruãda ſemper cogitaſſet, vt fecit Maſiniſſa, qui quũ centeſimum annum ageret, iamque longo ſenio deficeret, teſtamento ſuper regno ſuo facto, omnia ſua Senatui Romano permiſit, & Aemilianum Scipionem auctorem, tutorem, curatoremque filiorum nepotumque ſuorum eſſe voluit.

De vltimo vitæ die. TIT. XXIII.

SEd iam ad calcem propero, ne voluminis magnitudine lectorem abſterream. Pleroſque enim vereor futuros, qui me nimis multa collegiſſe redarguerũt, quãuis plura reliquerim, quæ ad hunc ſermonem noſtrũ opportunè accederent. Auctore tamen M. Varronẽ

repri-

reprimendũ potius volumen esse censeo, quàm procudendum. Is in fine septimi libri de Latina lingua ad Ciceronem ait neminem reprehendendum esse, qui è segete ad spicilegium relinquit stipulam. Rex ergo qui legitimè imperauit, & bene viuendi rationẽ obseruauit: de honesto obitu, vt fert mortalium conditio, etiam cogitare debet. Postrema siquidem dies de omnibus superiorib. iudicium affert, vt ad Crœsum Regem Solon Salaminius inquit. Epicurus philosophus moriens quamuis diuersis corporis doloribus cruciatur, tamen ad hanc sententiam epist. scripsit: *Epicurus Idoneo salutem. Cùm ageremus vitæ beatum, & eundem firmum diem scribebamus hæc.* His verbis, & alijs compluribus quæ sequuntur ostendit Epicurus, humanæ vitæ fœlicitatem vltimo vitæ tempore comprobari. Hoc loco quæri solet, an de sepultura Rex quippiam consulere debeat? Idem philosophus asserit sapientem de sepultura curam nullam esse habiturum. Et Anaxagoras cùm cerneret Mausoli Regis Cariæ sepulchrum, quasi eiusmodi opus ac curã contemnens, dixit, monimentum pretiosum, & lapidibus ornatum: sed diuitiarum imaginem potius quàm virtutum simulachrum præ se ferre. Nec multum differt hæc sententia à voce illa: *Linquite me insepultum*, & respondentibus illis, *alitibus ne, ac feris?* *Non*, inquit, *sed bacillum apud me ponite, quo illas abigam.* At dicentibus illis: *Tu quidem nihil senties*: tum ipse: *Quid igitur mihi oberunt nihil sentienti?* Et Cæsar cùm legeret Cyrum Regem quædam de sepultura sua mandasse, talem Regis diligentiam irrisit, rectè enim in veteri versiculo dicebatur:

Cœlo tegitur, qui non habet vrnam.

In legibus decem viralibus scriptũ fuit, terræ mandanda esse corpora, vt quæ communis omniũ esset parens. Quo edicto monemur terram terræ reddendam esse sine aliqua marmorem impensa. Frustra etiam putat se quispiam sui nominis memoriã beneficio Porphyretici aut Parij marmoris propagaturũ, si nihil in vita memoratu dignũ gessit aut scripsit. Aegyptij sentiunt domos nostras in quibus viui versamur,

diuersoria modici temporis esse: sepulchra verò quibus post obitum condimur, perpetua domicilia fore. Proinde in illis ædificandis tenuiores sunt, in his autem construendis profusiores. Testes sunt Pyramides, & alia Regum monumenta, quæ inter pauca mundi spectacula connumerantur. Sunt etiam qui in hanc sententiam Homerum accessisse putent. Inducit enim Hectorem cum Aiace depugnaturum, de sepultura, si caderet, egisse. Sed hanc curam Princeps qui cum gloria imperauit, si me audiet, posteris suis relinquet, qui iure naturæ eiusmodi pietatis officia præstare debeat. Satis ei fuerit, dum vixerit, ea egisse quæ secundum virtutem sunt, & perpetuam posteritatis laudem meruerunt.

FINIS.

INDEX COPIOSISSIMVS VOCABVLORVM, HISTORIArum, similium, sententiarum, dictorum, factorumque memorabilium, quæ in hoc opere continentur.

alexan-

B

cato

conscien-

S 3

equus

F

G Galba

G

H

insu-

iuris

L

ly-

N

omnia

P

por-

S

ſparta-

teme-

tolum-

FINIS

anc.s Patrici, de

gis insul

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm